ISSN 1563-0366
Индекс 75882; 25882

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Заң сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия юридическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Law series

№6

(специальный выпуск)

Алматы
«Қазақ университеті»
2015

ХАБАРШЫ

ЗАҢ СЕРИЯСЫ № 6 (специальный выпуск)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Куәлік №956-Ж.

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ
Ережепқызы Р., жауапты хатшы
(Қазақстан)
Телефон: +7727-377-33-36;
8-727-377-33-37 (ішкі н. 12-57)
E-mail: rose@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Байдельдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор (бас редактор) *(Қазақстан)*
Кенжалиев З.Ж., з.ғ.д., профессор (бас ред. орынбасары) *(Қазақстан)*
Сартаев С.С., з.ғ.д., академик *(Қазақстан)*
Тыныбеков С.Т., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Ибраева А.С., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Джансараева Р.Р., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Усеинова Г.Р., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Еркинбаева Л.К., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Жатканбаева А.Е., з.ғ.д. *(Қазақстан)*
Трунк А., профессор *(Германия)*
Монтекило С., профессор *(БАӘ)*
Бурхард Б., профессор *(Германия)*
Лисица В., профессор *(Ресей)*

ҚАЗАҚ УНИВЕРСИТЕТІ БАСПА ҮЙІ

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы
Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:
Гүлмира Бекбердиева,
Қарлыға Ибрагимова

Компьютерде беттеген:
Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші
Мөлдір Өміртайқызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ № 9309

Басуға 15.08.2015 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 $^{1}/_{8}$. Көлемі 35 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №4042. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2015

1-бөлім

МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТАРИХЫ

Раздел 1

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Section 1

CHAIR OF SATE AND LAW THEORY AND HISTORY

Ахатов У.А., Оңдашұлы Е., Сембай Д.

Тұрар Рысқұловтың мемлекеттік қызметкер ретінде қалыптасуының ерекшеліктері

Қазақстанның экономикалық ғылымында XX ғасырдың басында қазақ элитасының өкілдерінің еңбектерін зерттеу аясында экономикалық сұрақтардың жеткіліксіз айқындалуы заманауи қоғамның дамуының ғылыми қамсыздандырылу мәселелерін ашық қалдырып отыр. Авторлар Тұрар Рысқұловтың қысқа өмірінің барлық қырын мүмкіндігінше баяндауды мақсат етіп отыр. Мақалада Тұрар Рысқұловтың тұлға ретінде қалыптасуы, 1916 жылдың ұлт-азаттық қозғалысының оған деген әсері және білім алуға деген құштарлығы көрсетілген.

Түйін сөздер: қоғам, Совдеп, тұлға, мемлекет, қызмет, білім.

Ahatov U.A., Ongdashuly E., Sembay D.

Features Turar Ryskulov's formation as statesman

Insufficient lighting in economic science of Kazakhstan of questions of economic history in the context of research of works of representatives of the Kazakh elite of the beginning of the XX century leaves open problems of scientific ensuring development of modern society. The authors set as the purpose to light whenever possible all sides of short life of Turar Ryskulov. Formation of the identity of Turar Ryskulov, influence on it of the national liberation movement of 1916 and aspiration to education are shown in article.

Key words: society, Sovdep, personality, state, education.

Ахатов У.А., Ондашулы Е., Сембай Д.

Турар Рыскулов как государственный деятель

Недостаточное освещение в экономической науке Казахстана вопросов экономической истории в контексте исследования трудов представителей казахской элиты начала XX века оставляет открытыми проблемы научного обеспечения развития современного общества. Авторы поставили своей целью осветить по возможности все грани короткой жизни Турара Рыскулова. В статье исследовано формирование личности Турара Рыскулова, влияние на него национально-освободительного движения 1916 года и стремление к получению образования.

Ключевые слова: общество, Совдеп, личность, государство, деятельность, образование.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 340.141.(574)

Ахатов У.А., *Оңдашұлы Е., Сембай Д.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: ernuron@mail.ru

ТҰРАР РЫСҚҰЛОВТЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕР РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тұрар Рысқұлов 1894 жылы Верный уезіне қарасты Шығыс Талғар болысында (қазіргі Алматы облысы) дүниеге келген. Әкесі Рысқұл Жылқайдаров 1904 жылы желтоқсанда патша үкіметінің зорлық-зомбылығына қарсы шыққаны үшін он жыл каторгалық жұмысқа кесіліп, Сахалинге жер аударылады. Он жасар Тұрарда Верныйдағы түрмеде әкесінің қасында болады.

Жастайынан Тұрар жалшылықта жүріп, байлардың малын бақты. 1907 жылы Қырғызбаев деген жалған тек алып Меркідегі бұратаналарға арналған орысша-қазақша бастауыш мектепке түседі. 1910-1914 жылдары Бішкектегі ауылшаруашылық мектебінде оқиды. 1916 жылы Ташкенттегі мұғалімдер институтына қабылданады. Бірақ оны аяқтай алмайды. Қазақстан мен Орта Азияда ұлт-азаттық көтерілісі бұрқ ете қалып, Т.Рысқұлов соған белсене атсалысады. Әулиеатадағы көтерілістің ұйымдастырушысы ретінде тұтқынға түседі. Одан құтылып шыққаннан кейінде өзінің идеялық мақсатынан айнымайды.

1916 жылдың жазында ол Әулиеата уезінде отаршылдыққа қарсы қарулы көтерілісті ұйымдастырады, сонысы үшін қамауға алынады.

1917-1918 жылдары Әулиеата уездік Совдепі аткомының төрағасы болады. Одан әрі Түркістан денсаулық сақтау халкомы, Түркістан ОАК төрағасының орынбасары, төрағасы, РСФСР Ұлт істері комиссариатының қызметкері, алқа мүшесі, халкомның екінші орынбасары болып істейді.

1924-1926 жылдары Коминтерн АК Орта-Шығыс бөлімі меңгерушісінің орынбасары, сонымен қатар 1924 жылдың ортасынан 1925 жылдың шілдесіне дейін Коминтерннің Моңғолиядағы уәкілі, 1926 жылы БК(б)П Қазақ өлкелік комитеті баспасөз бөлімінің меңгерушісі және өлкелік «Еңбекші қазақ» газетінің жауапты редакторы қызметтерін атқарды. 1926 жылдың маусымынан 1937 жылдың шілдесіне дейін РСФСР халкомсовы төрағасының орынбасары болып, репрессияға ұшырады [1].

Тұрар Рысқұлов – терең ойлы, болашақты болжай білген әлемдік деңгейдегі реформатор тұлға. Ол – экономика, мәдениет, дипломатия, тарих, ғылым, білімнің әр саласын жете меңгерген аса талантты адам.

Тұрар түркі тілдес халықтардың конфедерациясын жариялы түрде ұсынып, экономикалық-саяси жақтан тәуелсіз болуды армандаған. Қанаушылықты, отаршылдықты, шовинизмді, ұлттық саясатты бұрмалаушылықты орталық үкіметке ашық жеткізген. Ол шаруашылықтың барлық саласына ұтымды ұсыныс таратты. Тұрар 1919 жылдың өзінде Түркістан Республикасының құрамындағы Сырдария облысы, Жетісу облысын Қазақстанға қосып, Ташкент қаласын бүкіл түркілерді шоғырландыратын астана жасауды, соның негізінде Түрік Республикасын құруды айтқан. 1921 жылы Әзірбайжан компартиясының III съезінде сөйлеген сөзінде Т.Рысқұлов Ата түрік бастаған ұлт-азаттық көтерілісін қолдады. Сол кезеңде Тұрар Азия құрлығындағы Қытай, Үндістан секілді мемлекеттердегі көтерілістің келешегін болжап, жеңіске жететінін айтып кеткен.

Тұрар Рысқұлов ұлттық экономиканың, өнеркәсіптің, тіпті тұрғын үй және коммуналдық шаруашылықтың, т.б. әлеуметтік-саяси маңызы бар өндірістік салалардың дамуына ұшан-теңіз еңбек сіңірген. 1927-1930 жылдары Тұрардың ықпалымен Орталық Азияға, Батыс Қытайға, Батыс Моңғолияға, Батыс Сібірге даңғыл жол салған Түрксіб темір жолы ашылды. Батыс Еуропа мен Биік Азияға (Иран, Ауғанстан, Пәкістан) жол ашатын Волга-Дон каналын (Қаратеңіз, Азов теңізі, Каспий теңізі, Парсы шығанағы, Оман шығанағы) салу туралы да 1927 жылы Т.Рысқұлов айтты[2].

Ол – әлемдік, орта азиялық, ресейлік бірнеше экономикалық одақтың негізін қалаушы. Соның бірі – 1923 жылы Ян Эрнест Рудзутак екеуі ұсынған Иран Республикасы мен Түркістан Республикасының арасындағы кедендік одақ. Сол жылы Бұқара, Хиуа, Түркістан Республикасының арасында да экономикалық одақ құрылды.

1919-1934 жылдар аралығында Тұрар Рысқұлов жауапкершілігі шектеулі серіктестік немесе акционерлік қоғам құру арқылы шағын және орта бизнесті дамыту туралы бірнеше рет мәселе көтерген. Сондай-ақ экономикалық дамуымыздың базалық негізі геологиялық басқарманы құруды 1928 жылы ұсынды. Соның нәтижесінде қазба байлықтар ашылып, экономикамыз жанжақты дамыды.

Ұлттық Республикалардың тағдырын ойлаған Тұрар 1923 жылы Ресей коммунистік партиясының XII съезінде ұлттық-одақтық кеңес құруды, ұлттық республикаларды экономикалық аудандау керектігі туралы баяндама жасады. 1924 жылы еуразиялық идеяны ұсынған да Т.Рысқұлов болатын. Ол сол арқылы Еуропа мен Азия халқын жақындастыруды көзделі. 1926 жылы ұлттық республикаларды, өлкелерді индустрияландыру тұжырымдамасын әзірледі.

Тұрардың оқу-ағарту саласына сіңірген еңбегі де орасан зор. Рысқұлов басшылық қызметте жүргенде 1920 жылы Түркістан үкіметінің шешімімен Ташкенде Қырғыз-қазақ институты ашылса, 1924 жылы Мәскеуде Шығыс халықтарының университеті шаңырақ көтерді. 1928 жылы Алматыда Қазақ университеті, 1929 жылы мал дәрігерлік институты, 1930 жылы ауылшаруашылық институты ашылады.

Тұрар Рысқұлов 1936 жылы Орталық Атқару комитетінің мүшесі болып тұрған кезінде және Ресейдің Совнарком төрағасының орынбасары қызметін атқарған кезде Қазақстан мен Қырғызстанның одақтық Республика болуына ықпал етті. Бұл оның еліне сіңірген зор еңбегі деуге болды. Өйткені Қазақстан одақтық республика дәрежесіне жетпегенде Башқұртстан, Татарстан, басқа автономиялы республикалар сияқты Ресей Федерациясының құрамында қала берер еді. Өзінің сотталар алдындағы соңғы сөзінде Тұрар Қазақстан мен Қырғызстанның одақтық республика болуын мақтанышпен айтып кеткен.

Тұрар Орта Азия зиялыларының Мәскеуде білім алуына, өсіп-жетілуіне тікелей ықпал етті. Н.Нұрмақов, С. Меңдешев, Д. Қонаев, М. Сұлтанғалиев, Қ. Сәтбаев, Ю. Абдрахманов, Т. Айтматов, Ж. Досмұхамедов, Х. Досмұхамедов, С. Аспендияров, М. Әуезов, Ә. Диваев, т.б. азаматтарға көп қамқорлық жасады. Әлихан Бөкейхановты абақтыға жапқанда Сұлтанбек Қожанов екеуі Сталинге телеграмма жазып, Әлиханның абақтыдан босауына атсалысты. Сол кезеңде бүкіл Алаш зиялылары Тұрар Рысқұлов, Нәзір Төреқұлов, Сұлтанбек Қожанов сияқты белгілі тұлғалардың төңірегіне Ташкентке шоғырланды. Ол 1922-1924 жылдар аралығында Халел Досмұхамедов басқарған «Талап» қоғамына да қаржылық көмек көрсетіп, ғылымды дамытуға үлес қосты [3].

Өткен ғасырда қазақ халқы үш аштықты басынан кешті. 1933 жылғы Голощекиннің қолдан жасаған аштығы жиі айтылады. 1919 және 1921 жылғы құрғақшылықтан болғандары сиректеу ауызға алынады. Үшеуінде де миллиондар аштықтың құрбаны болды. Алдыңғыларында Рысқұлов Аштық комиссиясын басқармағанда, соңғысында Сталинге хат жазып, республикадағы аштық ауқымын нақты жеткізіп, шұғыл шаралар қолдануды талап етпегенде, жер бетіндегі ұлтымыздың саны күрт төмендеп кетері анық еді.

Рысқұлов – ұлтымыздың генефонын сақтап қалған тұлға екенін мойындау керек.

Рысқұлов Бакудегі әлеуметтік-экономикалық ұсыныстарының бірқатарын 1926 жылы 12-14 қарашада Мәскеуде болған өзінің Жеке кеңесінде Одақтас республикалар өкілдерінің назарына қайта ұсынды. Республикаларды индустрияландырмайынша мешеуліктен құтылу мүмкін еместігін, ол үшін шикізаттарды өздерінде өңдейтін кәсіпорындар ашуды алға тартты. Өндіріс орындарының сандары көбейген сайын жұмыс орындары да молайып, экономикалық даму үдеп, республикалардың дербестігі, қуаттылығы күшейе түсетінін жеткізді.

Ол ұлы орыс шовинистік саясатымен ашық күресті. Оларға жол бермеу үшін Орталық басқарушы аппараттарда әр ұлт өкілдерінің отыруын талап етті. Өзі РСФСР Совноркомының қызметінде жүргенде ұлт кадрларын жауапты орындарға тартты. Ұлттардың мүқтаждықтарына ден қойды.

Рысқұловтың ауылшаруашылығын реформалауға қосқан үлесі де мол. Ол 1930 жылы Орталық үкіметке Австралияның, Жаңа Зеландияның, Солтүстік Американың ауылшаруашылығын дамытудағы тәжірибелерін пайдалануды ұсынды. Үкімет оны дәл сол кезде қолдай қоймағанымен, кейін 1960 жылдардың бедерінде сол елдерге арнайы мамандар жіберіп, тәжірибе алмасуға мәжбүр болды. Рысқұловтың ой-тұжырымы аграрлық-экономикалық саясатта да анау айтты өзгелерден артық болмаса, бір мысқал да кем емес екенін сыбайластары жақсы білген.

Ұлт мамандарына, зиялыларына, ғылымға Рысқұловтың жанашырлығы өз алдына бір әңгіме. Түркістан республикасы Совнаркомының төрағасы Тұрар Рысқұлов 1920 жылы үш жаққа бөлініп кеткен Алашорда өкілдерін Тәшкентке жинап, «Талап» қоғамын құрды. Оған Кәрім Жәленов, Халел, Жанша Досмұхамедовтер, Ахмет Байтұрсынов, Мұхтар Әуезов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Мырзағазы Есболов және т.б. мүше болды. Бұл қоғам алғашқы ғылыми орталыққа айналды. Қазақстан Ғылым академиясының негізі сонда жатыр. Рысқұлов бюджеттен дер кезінде қаражат бөлгізіп тұрмағанда, оның жабылып қалуы мүмкін еді. Ақын Мағжан Жұмабаевтың «Түркістан» атты тамаша өлеңі Орынборда емес, Ташкентте дүниеге келді. Түркістан идеясын, түркі жұртының бірлігін жырлады. Өлеңнің жазылуына Рысқұлов, Қожанов, Төрекұловтың әсер еткені анық. Қоқан үкіметін большевиктер құлатқан соң Мұстафа Шоқай шетелге кетеді де, Мұхамеджан Тынышбаев жұмыссыз қалады. Рысқұлов оны Тәшкентке шақырып, Совнаркомның транспорт бөліміне бастық етіп тағайындайды.

Тұрар Рысқұлов Мұсылман бюросы жанынан шетел коммунистерінің секциясын құрды. Оның құрамында чех Людвиг Свобода, түрік Мұстафа Супки, ағылшын Купер де болды. Олар Мұсбюроның саяси бағытына, атқарған істеріне, Рысқұловтың басшылығына сын көзбен қараған. Өйткені Түркістан Компартиясы Орталық Комитеті мен Түрккомиссия мүшелері мұсылмандардың Кеңес өкіметін құруларына күмәнмен қарап, оны еуропалықтарсыз жүзеге асыра алмайды деп келген. Ал іс жүзінде бәрі де басқаша болып шықты. Мұсбюроның ел басқарудағы ықпалы уақыт өткен сайын күшейе түсті. Жас та болса бас бола білген Тұрар Рысқұловты, шетелдік саясаткерлер сол кезден-ақ тани бастағаны кәміл. 1920 жылы 21 қаңтарда Тұрар Рысқұлов Түркістан Атқару комитетінің төрағасы қызметіне көтерілді. Ол мұнда да іске батыл кірісті. Мәжілістерде бірқатар комиссариаттарды қатты сынға алды. Сырттан келген тоғышар басшыларды босатып, орындарына жергілікті ұлт өкілдерін тағайындады. Түркістан Коммунистік партиясын «Түркі халықтарының Коммунистік партиясы» деп қайта атауды ұсынып, оны өткізе де білді. Рысқұловтың көздеген мақсаты, түпкі идеясы – Түркі дүниесін біріктіру. Әуелі автономия құрып, одан кейін конфедерация жасау. Қысқасы біртұтас түркі мемлекетін құру. Ол сонда ғана Түркістан ұлы державаға айналатынын білді. Бұған Рысқұловтың 1920 жылы Тәшкенде өткен Мұсбюроның III төтенше конфедерациясында талқылауға ұсынған «Түркістанның автономиялығы туралы тезистері» дәлел [4].

Тұрар Рысқұловтың өз туындыларын байыптап байқап шыққанның өзінде Тұрартұғыр дейтұғын текті түсінік, ұлағатты ұғым пайда болады.

Тұрартұғыр. Ол – Рысқұлов феноменінің тау тұлғалы тұрпаты. Өткен ғасырдың жиырмасыншы және отызыншы жылдарында Тәңіртаудың шоғыр-шоғыр шыңдарындай асқақтап шыққан Алаштың ардақтылары аз емес-ті. Солардың бірі hәм бірегейі – Тұрартұғыр дейтұғын дара ұғым тудыратын Тұрар Рысқұлов. Тұрартұғыр – түркі ұлттарының түгел тағдырын тым-тым тереннен ойластыра алған, қазағының қамын қайраткерлікпен қарастыра білген, ұлтын аштықтың алапатынан алып қалған, тоталитарлық тәртіп билігінің биіктерінде жүріп-ақ, қаскөй қызметтестерінің аңдуында отырып-ақ Алаш арнасындағы азаматтық парызын адал атқарған ардақтымыздың бейнесі. Тұтас таудың қымбат құзары.

Тұрартұғыр – басшы бола білмектің, басқара білмектің, ел мен жерге, халыққа қызмет етпектің, зиялылық пен зияттылықтың үлгі-өнегесі. Тұрартұғыр – Тәуелсіздікті баянды етпек бағыттағы таланттар мен дарындардың бағдар етер биік мұнарасы [5].

Әдебиеттер

1 Нуруллин Р.А. Турар Рыскулов (1894-1937) / Сост.: Л.П. Зотова // Революцией призванные: Биографические очерки. – Ташкент: «Узбекистан», 1987. – С. 185-191.

2 Қазақстан ұлттық энциклопедиясы, 7 том.

3 Бейсембаев С., Кульбаев С. Турар Рыскулов. – Алма-Ата: «Казахстан», 1974. – 40 с.

4 Рыскулов Т. Революция и коренное население Туркестана: Сборник главнейших статей, докладов, речей и тезисов. Часть 1. – Ташкент: «Узгосиздат», 1925.

5 Егемен Қазақстан газеті: № 90-93 (25939) 12 наурыз жұма, 2010 жыл, 2009-02-10: «Тұрар тұғыр», Мархабат Байқұт.

References

1 Nurullin R.A. Turar Ryskulov (1894-1937) / Sost.: L.P. Zotova // Revoljuciej prizvannye: Biograficheskie ocherki. – Tashkent: «Uzbekistan», 1987. – S. 185-191.

2 Kazakstan ulttyk enciklopediyasy, 7 tom.

3 Beisembaev S., Kul'baev S. Turar Ryskulov. – Alma-Ata: «Kazahstan», 1974. – 40 s.

4 Ryskulov T. Revoluciya i korennoe naselenie Turkestana: Sbornik glavneishih statei, dokladov, rechei i tezisov. Chast' 1. – Tashkent: «Uzgosizdat», 1925.

5 Egemen Kazakstan gazeti: № 90-93 (25939) 12 nauryz zhuma, 2010 zhyl, 2009-02-10: «Turar tugyr», Marhabat Baikut.

Omarova Sh.B., Zhubanova K.Kh.

The main features of scientific report writing

The article considers some of the most important tips and techniques, pertaining to writing a good scientific report. Its main idea is that an effective report must be well- thought and detailed and get right to the point. It shouldn't be overly long, it must have key points to address, it should create an abstract statement, giving an idea of the premise of the report and then write in succinct detail and in the end it must have a well-written conclusion, summarizing the main topic of the paper.

Vocabulary choice, brevity and accuracy are the basic and significant parts of writing any good and efficient report one should bear in mind.

Key words: features, formal scientific report, vocabulary choice, accuracy, brevity, clarity and precision the main results of work**.**

Омарова Ш.Б., Жубанова К.Х

Ғылыми баяндама жазуының негізгі сипаттамалары

Мақалада ғылыми баяндама даярлауға көмек болатын әдістемелік кеңестер қарастырылады.

Ғылыми баяндамаға қойылатын ең маңызды талаптар: тілдің және тақырыптық тұрғыдан жоғары дәрежеде даярланған; баяндама студенттердің ой өрісін кеңітуге, сыни тұрғыдан ойлау жүйесін арттыруға бағытталған болуы керек; қорытындысы ауқымды және жалғасын табатын ой тудыруы тиісті.

Түйін сөздер: болашақ, ғылыми баяндама, сөз қоры.

Омарова Ш.Б., Жубанова К.Х

Основные характеристики написания научного доклада

В статье авторами рассматриваются методические рекомендации и требования по написанию научного доклада: подготовка на высоком уровне с точки зрения языка и тематики; статья должна быть направлена на повышение интеллекта студента, совершенствование способности критически мыслить; заключение должно быть емким и наводить мысль о продолжении исследования по теме.

Ключевые слова: будущее, научный доклад, словарный запас.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

UDC 340.11; 34:001.8

Omarova Sh.B., *Zhubanova K.Kh.

Al-Faraby Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty
*E-mail: venerasb@mail.ru

THE MAIN FEATURES OF SCIENTIFIC REPORT WRITING

What is a report? A report is written for a clear purpose and to a particular audience. Specific information and evidence are presented, analyzed and applied to a particular problem or issue. The information is presented in a clearly structured format making use of sections and headings so that the information is easy to locate and follow. When you are asked to write a report you will usually be given a report brief which provides you with instructions and guidelines. The report brief may outline the purpose, audience and problem or issue that your report must address, together with any specific requirements for format or structure.

The majority of students often underestimate the importance of report writing. So, what are these skills and what is ignoring the importance of report writing fraught with? These are the questions that this article attempts to answer. Not every student succeeds in writing a good report for the first time. And the biggest problem is not the complexity of the task. On the contrary, writing a report is easy if you get to the back of this assignment. It will get even easier once you acquire and develop skills necessary for report writing. With regards to this, the importance of report writing consists in its development of the following skills:

Vocabulary choice: Report writing requires you to use specific words and terms to express your ideas.

Brevity: As you practice in report writing, you will learn to use fewer words to form sentences.

Accuracy: Report writing does not stand beating about the bush.

There are many kinds of report that one can write: lab report, business report, scientific report, case study report, feasibility study report, and many more. Each of the report has their own format and convention. In a good report, the writer must be able to write what his audience or reader wants and needs to know. Thinking the same as his reader, the writer in his report must be able to answer all the questions that a reader may have.

You must be able to write the report that gets read by your readers. When writing a report, always keep your audience in mind. When you write an essay, you should follow certain rules and structure. A topic is an important part of every essay as well. Your efforts and the creative approach to the process of writing academic papers is evaluated and assessed in the form of grades.

If you fail to follow the rubrics, you may get a lower grade that would influence all successive grades and a tutor's impression of your academic and writing skills. The process of writing a formal scientific report is similar to the one of an essay, though you should know about certain peculiar features of writing a formal report.

1. The process of writing a formal report should be well-thought and well-planned. Do not try to do everything at once. However, if you feel that some information should be inserted into the paper before completing the research, you should do that.

2. You should be concise in the process of writing a formal report. Wordiness and slang can make your paper look inappropriate and irrelevant. Use formal language while writing a formal report.

3. A neat paper is beneficial for you as it shows how you treated the process of writing a formal report. A coherent text that contains well-structured thoughts and arguments is the best marker of good writing a formal report.

4. Do not try to be too formal; combine different sentence structures while writing a formal report to make your paper more readable.

Organization

Good organization is a key to creating an effective report and can be achieved by developing an outline prior to writing the report. Creating an outline of key points to address in the report will help to establish an order to the ideas that are presented. While writing the report, you will be able to look at the outline and address each of the ideas that you have deemed important in detail. Also, creating an outline will help you to determine the order of importance and the relationship that each point has.

Abstract

An abstract is a two- to three-paragraph summary that introduces your reading audience to the topic. Also called a thesis statement or executive summary, this part of the report sets the audience up to the topic and gets them tuned in to what it is that you are presenting them to. An abstract should list, in order, the topics that will be covered by the report. While an abstract will have a small amount of detail in it, it is not intended to cover the topic, only present them.

Detail

An effective report will have an abundance of detail. This does not mean that all effective reports must be lengthy, simply that they will get to the point of the key topics and describe them fully. For example, if you are presenting a report on quality of production, you may address the amount of scrap that the production lines are producing. Instead of merely mentioning numbers, an effective report will detail this subject further and examine the cause of scrap production, how the problem can be solved and what kind of benefit the solution will bring to the company.

Conclusion

An effective report will contain a conclusion summary at the end of it. This conclusion will re-list, in order, the points that were presented and give an overall analysis of the topic. This is an important characteristic of an effective report because it is the final piece that your audience will read. You want to make your points well reiterated and present them professionally one last time.

Edit

After you have completed the writing portion of your report, you must edit it. You will want to run a spelling and grammar check on the report and look for anything that you may have missed such as properly citing references. Editing is crucial because it speaks directly to the degree of your professionalism. It would be very hard to persuade an audience to your point of view if your report is littered with misspellings and grammatical errors.

Out of the many types of writing assignments you will be facing during your academic curriculum, one could be that of writing a book report. Understanding the difference between the different types of academic writing projects will help you in performing well in these assessments. You should use the given guidelines or instructions for the purpose of understanding the given assignment.

Many students confuse between a book report and a book review, even though the difference is quite evident from the names itself. A book review is where you read a book and convey your opinion of the book. It could include the positive as well as the negative aspects you find in the book. But while writing a book report you will be focusing on reporting the book as you have understood it.

One should keep it in mind while writing the report that you are not there to criticize the book. You are merely conveying to the reader what you have understood about the book and the contents as you have seen it. You may write it in your own words and offer your opinion in a non-critical manner.

This particular type of project is easier compared to a research paper or a term paper, because of the fact that you have to read and understand only one particular book. You will not have to spend hours searching for information amongst thick volumes of books, nor will you have to prove any point. Hence, with a little effort on your part, you can make a very good job of writing a book report.

Read the book twice, at the very least, in order to make sure that you have not forgotten to include any important points. After the first reading, prepare an outline with what you have understood. Then read it a second time and while at it, add the missing points to your outline as and when you find them. That way you can be sure of not having forgotten to mention any important part of the book in your report.

Once you have a complete outline, develop it into a rough draft. This rough draft can later be edited into a final draft. While editing the rough draft, cut it into the right size and make sure that you don't delete any important portion of your report. Since it is a comparatively easy assignment, students tend to keep it for the last minute. This will not work though. A quick reading will not be enough for you to grasp the essence of the book. And relying on the articles written on the book by others and rewriting it in your own words also will not make your book report look impressive. To understand the book, you will have to read it yourself and write the report from your own point of view. Any professor can spot a paper which is just a reworded form of some other article.

Also remember to proof read your paper before submitting it. Spelling mistakes, grammatical errors and bad structure can make it difficult for the reader to follow what you are trying to convey. It will also make it look like you are not capable of handling even a simple assignment such as a book report.

Techniques for Writing an Effective Project Report. Writing a project report is of great significance as it explains the results of a project and makes you aware of your short-comings as well as project progress. Proper format should be followed while writing a project report. These are some techniques and tips on writing a project report:

If you understand the readers' purpose of reading a project report, you will definitely be able to write an effective project report. In other words, you will have to understand the view point of your reader. You will have to keep in mind the basic requirements of your project stakeholders. If you are writing a project report for operational staff then there is no need to give much detail of the project background but if the report is written for executive-level people then it must contain sufficient background material.

- While writing a project report, use short sentences and explain key details first. Paragraphs should also be short, relevant and to-the-point. Business professionals are busy people and hardly get time so they like short but comprehensive project report.

- Divide a project report into sections and then name and highlight these sections in bold letters to make them prominent and easily readable. Mostly project reports are divided into sections including introduction, method used to make project, results and conclusions. Dividing a project report into different sections is quite beneficial as it helps you to stay focused.

- It is always recommended to avoid technical terms while writing a project but in case you have included some technical terms and information, you will be required to explain those terms and information. Executive summary is an important part of a project report and it should always be included. It is actually a comprehensive outline of a project report. Executive summaries are often written at the end so that you can easily describe your findings and conclusions in it. It should come right after your cover page and should be of one page in length.

These were some of the most important tips and techniques regarding a project report. Hopefully they will help you a lot. In case you are a beginner and feeling difficult to write a project report then it is recommended to use a project schedule template as it will help you in understanding proper format of a project report.

An important part of research is writing the report to acquaint the public with your findings. Such publications serve as a platform for academic communication and exchange of opinions. It is very important to follow certain standards and writing style if you intend to cultivate further research based on your results. Here's what you should keep in mind when forming your message to the scientific community.

Writing a scientific paper assumes knowledge of the purposes of your work as well its intended audience, expertise and knowledge of methodology, and last but not least, a good scientific style [1, p.31]. What is style in general? It's «an author's way of writing» [2, p. 67]. A text can follow a number of ways of writing – poetical, romantic, informative. The characteristics of a scientific writing style derive from the intention of communicating scientific information [3, p.18]. Simply put, a good scientific

style is one that fulfils the purpose of providing its reader unambiguous comprehensibility of its content. The aim of any publication is to cover the background, the procedure and results and meaning of the research.

To prevent misinterpretations, scientific writing requires clarity and precision, together with logical sequence of presentation of ideas and viewpoints [1, p.12; 3, p.12]. Avoiding excessive stylistic flourish and unnecessary details, which extend the text or reduce its clarity, is a prerequisite. The use of abstract and vague expressions blurs legibility and penetrability of the text, as does wrong selection of words. Also, personal attitudes, mitigation or exaggeration of your claims easily lead to misunderstandings and confusion. In any case, the complexity of the subject in no case justifies ambiguity and incomprehensibility of the text [4, p.5; 3, p.9].

Weigh the meaning of the words you use. Careless expression of your thoughts may lead to nonsense.

Take an example: 'Although this book differs from Harisse's on Columbus, it is also important'. At least three words here are improper and darken understanding: 'although', 'differs', and 'also'. Taken together, 'although' and 'also' imply that the book which 'differs' from a certain other book is unimportant. And 'differs' by itself is an absurdity, since every work differs from every other [4, p. 250].

Finally, integrity is an essential characteristic of every work. Each thought should follow a logical path and be supported by evidence or be pointed out as a hypothesis. Such presentation of ideas allows the reader to follow and grasp the text with ease.

Of course, the above mentioned features are not the only ones important for a nice flowing scientific text. In addition, proper implementation of the general linguistic principles contributes considerably to the quality of the text

Summary: tips to follow

1 Keep the purpose and audience of the text in mind – who will read it? Why will they read it?

2. Make sure your text can be understood unambiguously.

3. Show where your ideas derive from.

4. Is your message to the world salient? What are the main results of your work? What is noteworthy about them? Compare your work with previous research done by others.

5. Spell-check!

Your writing should be in complete sentences and easily understood. It should conform to the conventions of standard written English (sentence form, grammar, spelling, etc.). Your ideas will have little impact, no matter how good the research is, if they are not communicated well. Remember always that scientific terminology very often has precise meaning. Be certain you choose your words correctly and wisely. It is important to write clearly and concisely. Make sure that every paragraph has a clear topic sentence and that the paragraph content supports the topic. The goal is to report your findings and conclusions clearly, and with as few words as necessary. Your audience (other scientists usually) are not interested in flowery prose, they want to know your findings. Remember: Writing and thinking are closely linked enterprises – many people have noted that, «fuzzy writing reflects fuzzy thinking.» When people have difficulty translating their ideas into words, they generally do not know the material as well as they think. Be clear and concise: Write briefly and to the point. Say what you mean clearly and avoid embellishment with unnecessary words or phrases. Brevity is very important. Use of the active voice alone shortens sentence length considerably. Precise word use is critical: Scientific terminology carries specific meaning – learn to use it appropriately and use it consistently. A critical function of technical terminology is to say a lot with a few words, i.e., economy. This applies as well to appropriate acronyms and abbreviations. Direct your paper toward the average reader. If writing for a highly technical journal, you will necessarily use the technical jargon. If writing for a general science audience you would limit the jargon.

Remember some things you should avoid: 1. You do not have to try to impress people by using words most people have never heard of. Many published articles are like this, and they are poor papers on account of it; 2. Do not use colloquial speech, slang, or «childish» words or phrases; 3 .Do not use contractions: for example, «don't» must be «do not» and «isn't» must be «is not» etc.

References

1 Milas, G. Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2005;
2 Klaić, B. Rječnik stranih riječi. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1983;
3 Silobrčić, V. Kako sastaviti, objaviti i ocijeniti znanstveno djelo. Zagreb: Medicinska Naklada,1998;
4 Barzun, J., and Graff, H., F.The Modern Researcher. New York, 1957.
5 https://writing.wisc.edu

Султанов Б.Е.

Медиация анықтамасының ұғымы

Мақалада автор медиация анықтамасының ұғымын отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерді зерделеу негізінде ашуға тырысты. Медиация терминінің дауды реттеудің балама тәсілі ретіндегі рөлін айқындауға басты назар аударды. Медиация институтының бүгіні мен ертеңі төңірегінде болжамдарды зерттеді. Медиация ұғымын кең мағынада және тар мағынады қарастырды. Дауларды реттеудің балама тәсілі ретіндгі медиацияны анализдеу барысында шетелдік тәжірибені негізге алды.

Түйін сөздер: медиация; бітімгершілік; келіссөздер; балама.

Sultanov B.E.

The concept of the definition of mediation

The author tried to reveal the definition of the concept of mediation method on the basis of studying foreign and domestic literature. The role of mediation in terms of alternative dispute resolution was considered. The research of the institution of mediation, the present and the prospects for the future was considered. Mediation was considered as narrowly and in a broad sense. Analyzing mediation as a form of alternative dispute resolution the author based on international experience.

Key words: mediation, negotiation, alternative.

Султанов Б.Е.

Определение понятия медиации

В статье автор раскрывает понятие медиации на основе анализа зарубежной и отечественной литературы и результатов исследований, роль термина медиации в альтернативном разрешении споров. Проведено исследование в области института медиации, рассмотрены состояние и перспективы развития. Медиация рассмотрена как в узком смысле, так и в широком смысле. Работа основана на зарубежном опыте.

Ключевые слова: медиация, переговоры, альтернатива.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.965

Султанов Б.Е.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: s.baltabay@mail.ru

МЕДИАЦИЯ АНЫҚТАМАСЫНЫҢ ҰҒЫМЫ

Медиация тәуелсіз мемлекетіміздің құқық жүйесінде пайда болған жаңа құқықтық тақырып болып танылады. Оны анықтау үшін бірінші кезекте медиация ұғымын зерттеу керек. Медиация ұғымын анықтау барысында отандық және шетелдік ғылымдарды жан-жақты анализдеп, оның белгілері мен өзіндік ерекшеліктерін, басқа да, құқықтық дауларды шешу мен реттеу тәсілдерімен ара-қатынасын зерттеу басты мәселе болып табылады.

Шетел әдебиеттерінде медиация ұғымының анықтамасын екі тұрғыда қарастырады: тұжырымдамалы және сипаттамалы [1].

Тұжырымдамалы тұрғыда қарастыру делдалдың қатысуымен реттелетін бітімгершілік рәсімі ұғымының анықтамасын оның негізгі қағидалары және мақсаты мен пәні арқылы түсіндіреді. Тұжырымдамалы мазмұндағы анықтамаларға келесідейлерді жатқызсақ болады: медиация – бұл ерікті түрде жанжалды реттеудің жеке рәсімі, оны жүргізу барысында бейтарап тұлға (медиатор) тараптардың бітімге келуіне себепкер болады [2]. Анықтаманың тұжырымдамалы тұрғыда қарастырылуы теориялық сипатқа ие болып, медиацияның мінсіз үлгісі көрініс табады және бітімгершілік рәсімі барысында шынайы мәнге ие болады.

Сипаттамалы тұрғыда қарастыру керісінше, көп жағдайда тәжірибелік сипатқа ие болып келеді. Мысалы, отбасылық медиациядан Ұлыбританияға танымал М. Робертс келесідей анықтаманы ұсынады: медиация – бұл жанжалды реттеу рәсімі, оны жүргізу барысында дауласушы тараптар медиатормен кездесіп, сөйлеседі, содан соң қарама-қайшылықты шешуге тырысады [3]. Сипаттамалы анықтамалар медиацияның нақты түрінің немесе үлгісінің мазмұнын ашуда көмектесері сөзсіз. Осы тұрғыда қарастыру кейбір жағдайларда абстрактілі сипатқа ие болып, зерттеліп отырған тақырыпты зерделеуге өз кедергісін келтіріп отырады.

Делдалдың қатысуымен тараптардың бітімге келу үрдісі Қазақстанда 90 жылдардың басында басталғанымен [4], оның ұғымын анықтау әлі күнге дейін өз дәрежесінде қаралмаған.

Осылайша И.В. Решетников медиацияны тараптардың бітімге келу нысаны ретінде қарастыруды ұсынады, оны жүргізу барысында тараптармен ерікті түрде таңдалған бейтарап тұлға (оның біліктілігі мен беделіне сай) келіссөз жүргізеді [5].

Д.Л. Давыденконың пікірі бойынша: медиация – бұл тараптарға міндетті болатын шешім шығара алмайтын бейтарап тұлғаның жетекшілігімен жүзеге асатын, дауға қатысушылардың арасындағы келіссөздер [6]. Кейіннен автор өз еңбектерінде бұған қосымша белгі ретінде, медиацияны басқа бітімгершілік институттарынан айыратын: медиатордың кәсіпқойлылығын қосумен ажыратып берді. Нәтижесінде Д.А. Давыденко делдалдықты кең мағынада түсінуді ұсынып отыр. Яғни дауды келіссөздер негізінде бейтарап үшінші тұлғаның жәрдемі арқылы тараптар арасындағы келіссөзді ұйымдастыру мен жүргізілуіне жәрдемдесуі, бірақ оларға міндетті болатын шешімді шығару құқығынсыз жүзеге асырылатын рәсім деп қарастырады. «Медиация» термині делдалдық рәсімінің тар мағынадағы ұғымын білдіреді және дауды реттеу барысында, қандай да бір ұсыныстар мен мүмкін болатын шарттарды қоймай, тек қана келіссөздерді ұйымдастыру мен жүргізілу процесіне кәсіби жәрдем көрсету ғана болып табылады [7].

М.В. Гваздарева делдалдық (медиация) рәсімін былайша қарастырады – жанжалды бейбіт түрде шешуге, оның себебі мен салдарын жоюға бағытталған және бітімге келуге мүмкіндік беретін процесс [8].

А.А. Брыженскии делдалдық (медиация) деп тараптардың арасындағы дауды немесе жанжалды үшінші тұлғаның (делдалдың) қатысуымен реттелетін, даулы мәселеде, тараптардың өзара тиімді болатын келісімге келуін айтады [9].

В.Ф. Яковлевтың көзқарасы бойынша медиация бұл дауласушы тараптардың келіссөздері негізінде олардың арасында бітімгершілік келісімін орнататын дауларды реттеу маманының қызметі [10].

О.В. Аллахвердова медиация ұғымына келесідей анықтама беріп отыр: медиация бұл келіссөздер процесі, мұндағы медиатор (делдал) ұйымдастырушы ретінде қызмет атқарады және келіссөздерді басқарады, нәтижесінде тараптардың арасындағы жанжал реттелетіндей етіп, екі тараптың да мүдделерін қанағаттандыратын, тиімді және шынайы болған келісімге келуге жағдай туғызады [11].

А.Ю. Конновтың пікірінше делдалдық дегеніміз бұл тәуелсіз үшінші жақтың қатысуымен жүзеге асатын, пайда болған дауды шешуге бағытталған келіссөздер рәсімі [12].

И.Ю. Захарьящев медиация ұғымына ауқымды анықтама беріп отыр. Делдалдықты дауды шешудің балама тәсілі ретінде қарастырады, өзара тиімді және орынды келісімге бағытталған, дауласушы тараптар арасындағы құқықтық жанжалды ерікті түрде реттеуді мақсат тұтқан, толықтай не жартылай конструктивті келіссөздер мен ынтымақтастықта болып, субъектілердің өзара еркін білдіре отыра ортаға, мүліктік мүдделерін мақсат тұтқан тараптарға шешімі міндетті болмайтын делдалды (нақты құқықтық жанжалды реттеуге қатысуға арнайы біліктілігі бар тұлға) тағайындау негізінде дауды реттеу тәсілі болып табылады [13].

Жоғарыда келтірілген бітімгершілік рәсіміне қатысты ғылыми көзқарастарға қарап авторлардың көпшілігі, медиация ұғымын анықтағанда аталған анықтамалардың бірінші үлгісін ұстанатынын байқауға болады. Бұған қоса кейбір зерттеушілер бұл рәсімнің мазмұнын негіз ретінде алады, яғни бейтарап тұлғаның тараптардың келіссөздерді жүргізуіне жәрдемдесуін басшылыққа алуы. Енді біреулері медиация рәсімінің соңғы нәтижесіне назар аударады, яғни жанжалдың бейбіт түрде аяқталуы белгісіне мән береді. Үшіншілері болса бітімгершілік рәсімінің мазмұнына да, соңғы нәтижесіне де мән беруге тырысқанын байқап отырмыз.

Медиацияны біржақты түсінудің қырын – оны пайдаланудың ауқымды шара болуынан, оның ұйымдастырылу нысанының әртүрлілігінен, медиатордың қатысуымен жүзеге асатын бітімгершілік рәсімінің түрі мен моделінен анықтауға болады. Осы орайда зерттеліп отырған тақырып ұғымының анықтамасын анықтау екі мақсатта жүзеге асып отыр, біріншіден медиация ұғымына қатысты нақты болжамдар, екіншіден бұл институттың Қазақстан құқығы мен заңнамасында алатын орнын анықтау мақсаты. Бұл өз кезегінде қарастырылып отырған медиация институтының одан әрі дамуы мен шыңдалуына елеулі септігін тигізеді.

Айта кететін бір жайт, елімізде қабылданған медиация туралы заң [14] медиация ұғымының анықтамасын анықтаудың өзектілігін жойған, бірақ оны басқа арнаға ауыстырды. Қазіргі таңда бізді қызықтыратыны және заңда бекітіліп көрініс тапқан медиацияға қатысты белгілер мен анықтаманың іс жүзінде жүзеге асуы маңызды сұрақ болып отыр. Бұл сұрақтың жауабын шешу үшін медиация ұғымының жалпы және айрықша белгілерін анализдеп, анықтау керек, содан соң оларды заңда бекітілген анықтамамен салыстыру жүргізу қажет.

Бүгінгі күні медиация құқықтық дауларды реттеудің өз бетінше дербес тәсілі екеніне ешқандай да күмән жоқ. Бастапқыда медиатордың қатысуымен жүзеге асатын бітімгершілік рәсімі

жалпы құқық мемлекеттерінде сот процесіне балама ретінде пайда болды. Қазіргі уақытқа дейін заң әдебиеттерінде медиацияны дауды реттеудің балама тәсілі ретінде қабылдап келеді және осы арқылы істі сотта қараумен немесе басқа да құқықтық органдарда істі қараумен қарама-қайшы қою үрдісі жалғасып келеді. «Дауды реттеудің балама тәсілі» (alternanive dispute resolution) термині алғаш рет өткен ғасырдың 60-жылдары АҚШ-та пайда болды [15].

Дауды реттеудің соттан тыс тәсілінің пайда болуы бірінші кезекте американың сот жүйесінің реформалауды қажет етуінен туындап отыр. Ескі сот жүйесі өзара тығыз байланысты болған себептерге қатысты ауқымды сындарға ұшырады, атап айтқанда: сот талқылауы уақытының ұзақ мерзімге созылуы мен әділеттілікті іздеушілер кезегінің көбеюі; сот шығындарының талап арыз құнынан да асып түсуі; іс жүргізу тәуекелінің жоғары болуы, алқа билерінің үлкен көлемдегі негізінен деликт істеріне қатысты болжап білмейтін сомаларға үкім шығаруы. Айта кететіні бұған ұқсас басқа елдерде де әртүрлі сипаттағы мәселелер мен жайттар көрініс тапқан болатын. Мысалыға, Г. Браун мен А. Мариотт былай деген, Англия мен Уэльсте бұзылған құқықтарын қалпына келтіру мақсатында сотқа жүгінетіндер тек қана кедейлер және өте байлар ғана, олардың алғашқыларына заң көмегі тегін берілуі себеп болса, екіншілерінің себебі соттасуға материалдық жағдайларының жететіндігінен жүгінетін болған. Мұндай жағдайда медиация құқықтық дауларды реттеудің басқаша тәсілі ретінде нақты айтқанда – тиімді емес болған сот жүйесіне қарсы балама тәсіл ретінде көрініс тауып жалпы жұртшылықтың көңілінен шыққан. Америкада медиацияның дауды реттеудің балама тәсілі ретінде дамуына біршама әсер еткен жағдайлар болды, оларға әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени сипаттағы факторларды жатқызсақ әбден болады. Бұл факторлардың ішінде басымдылыққа ие болып соттан тыс рәсімдердің көбеюіне әсер еткен басты негіз «әлеуметтік әділеттілік» концепсиясын атап айтсақ болады. «Әлеуметтік әділеттілік» идеясы XX ғасырдың 60-жылдары кең етек алып қоғам тарапынан қолдау тауып азаматтардың құқығын қорғау мақсатындағы саяси қозғалыстың теориялық негізіне айналған болатын. Бұл саяси күштің мәні қоғамға қарсы келетін сот жүйесі мен мемлекеттік органдар құқықтық нормаларды қолдану мен жүргізу арқылы элитаның билігін күшейтуге бағытталған құрал ретінде деп біледі. Концепсияны жақтаушылардың жорамалдары бойынша элита өкілдері қоғамды басқаруды өздерінен басқа тұлғаға басқартпады, өйткені олар дауды реттеудің бүкіл механизмін өздерінің қолдарына алып алды, нәтижесінде қалың бұхараны жанжалды реттеу мүмкіндігінен айырып қойды. Орын алған осындай жағдайдан шығудың бір жолы ретінде дауды реттейтін қоғамдық институт құру болатын. Нәтижесінде мемлекеттік сот жүйесіне балама ретінде «қоғамдық әділсот» орталықтары құрыла бастады. Бұл орталықтар медиация тәсілін қолдану арқылы отбасылық, тұрмыстық жанжалдарды және де көршілер арасындағы даулар мен өзге де құқықтық және құқықтық емес дау-шарларды реттеп отырды.

«Дауды реттеудің балама тәсілі» ұғымы қорыта келгенде, бастапқыда әбден нақты мазмұнға ие болып кейін балама тәсілге нұсқауы өзінөзі ақтады.

Ахуал бүгінгі күні басқаша қалыптасуда. «Дауды реттеудің балама тәсілі» анықтамасының ұғымы барынша шартты болып қалуда. Яғни, осылай, «дауды реттеудің балама тәсілін» кең мағынада қарастырсақ, бұдан құқықтық дауларды шешудің соттық емес нысандары, яғни (төрелік) аралық соттар, делдалдық, мини-соттар ұғылады. «Дауды реттеудің балама тәсілі» ұғымын тар мағынада қарастыратын болсақ, онда оған тараптардың тікелей келіссөздері, сонымен бірге (төрелік) аралық соттар қосылмай қалады [16]. Медиация және басқа бітімгершілік рәсімдерді мемлекет тарапынан мойындалуы және кең таралуы қарастырылып отырған ұғымға «дауды реттеудің балама тәсілі» термині сәйкес келмейтіні туралы тұжырымға алып келеді. Одан басқа, «балама» сөзі «басқаға қарама-қайшы және басқаны жоққа шығарушы» дегенді білдіреді, және тараптардың медиацияны қолдануы сотқа шағымдану құқығынан айырмайды, соған сай, істі сотта қарау барысында тараптарды медиатордың көмегіне жүгінуі құқығынан айырмайды. Ғылыми әдебиетте «ADR» талдама аббревиатурасының басқа нұсқалары да пайда болуда оның жиірек кездесетіні «additional dispute resolution» – (сотқа) «қосымша» дауды шешу жүйесі. Осы орайда «дауды реттеудің балама тәсілінің» дербестігін және тәуелсіз екенін мойындауымыз қажет. Халықаралық сауда палата регламентінде [17] «amicable dispute resolution» (дауды тату түрде реттеу) термині қолданылады, бұл өз кезегінде бітімгершілік рәсімдерінің бәсекелесушілік сипатқа ие емес екенін дәлелдейді. «Accelerated dispute resolution» (дауды реттеудің жылдамдатылған түрі) [18] сот процесімен салыстырғанда дауды реттеудің бала-

ма тәсілінің артықшылықтарға ие екені мәлім – жанжалды реттеудің жеделдетілген түрі. Бұл жағдайда көбінесе профессор Ф.Сандердің идеясы көрініс тапқан «appropriate dispute resolution» (дауды тиісті түрде реттеу) [19] термині қолданылады және осындай жағдайда ғана өзіңнің бұзылған субьективті құқықтарыңды қалпына келтіру мақсатында «тиісті кеңес» құруға болады. Одан басқа, әдебиетте BDR «better dispute resolution» (дауды реттеудің ең жақсы түрі); IDR «innovative dispute resolution» (дауды реттеудің инновациялық түрі) [20], EDR «effective dispute resolution» (дауды реттеудің тиімді түрі) [21] сияқты аббревиатуралар кездеседі. Кейбір елдерде соттық тергеу тәсіліне қарағанда дауды шешудің балама тәсілі әлдеқайда жиірек қолданылады, және дауларды реттеуде негізгі механизмі ретінде қаралады – «primary dispute resolution» (мысалы Австралиядағы отбасылық істер) [22].

Шындығында, қажетті терминді іздестірудің мұндай тәсілі мардымсыз болуы мүмкін, өйткені ұсынылған нұсқалардың әрбірі де қарастырылып отырған дауды реттеудің тәсілінің бір қырын қамтып отыр. Медиация (басқа да бітімгершілік рәсімдері сияқты) қазіргі таңда жаймендеп «балама» деген сипатын жоғалтып келеді және бұзылған субъективтік құқықтарды қорғаудың өзге тәсілдерімен бірге және өзара байланыста қолданылып келеді. Мұндай өзгерудің себебі бір жағынан, медиация ұйымдастырылу және мағыналық жағынан бүгінгі күні көбінесе юрисдикциялық механизмдерге қарағанда көбірек азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет идеясына сәйкес келетіндігінде; басқа жағынан, ол даулы құқықтық қатынас субъектілерінің мүдделеріне және қажеттіліктеріне шындығында жауап береді, өзара тиімді негізде пайда болған алауыздықтарды артық ақша, уақыт және моральдық шығындарсыз реттеуге мұндай мүмкіндік береді.

Қорыта келе дауды реттеудің балама тәсілі ретіндегі медиация терминінің анықтама ұғымын жан жақты қарастыру үлкен маңызға ие екені және медиацияның елімізде одан әрі дамуына өз септігін тигізуі үшін де қажетті екенін анықтадық. Медиация терминінің заңда берілген анықтамасы бүгінгі күннің барлық талаптарына жауап береді және болашақта өзгеріске ұшырауы мүмкін екенін болжамдап айта аламыз, өйткені заман ағымына ілесу барысында және халықаралық шарттарды ратификациялау барысында біршама өзгерістер қажет етіледі.

Әдебиеттер

1 Boulle L., Nesic M. Mediation: principles, process, practice. – London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 2001. – P. 4-5.

2 Boulle L., Nesic M. Mediation: principles, process, practice. – London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 2001. – P. 4-5.

3 Roberts M. Systems or selves. Some ethical issues in family mediation. – 1992.

4 Аллахвердова О.В. Этапы развития медиации // Третейский суд. – 2007. – N 3. – 146-152 с.

5 Решетникова И.В. Право встречного движения. Посредничество и российский арбитражный процесс // Медиация и право. Посредничество и примирение. – 2007. – N 2(4). – 53 с.

6 Давыденко Д.Л. Как избежать судебного разбирательства. Посредничество в бизнес-конфликтах. – М., 2006. – 42 с.

7 Давыденко Д.Л. Вопросы юридической терминологии в сфере «альтернативного разрешения споров» // Третейский суд. – 2009. – N 1. – 40-53 с.

8 Гвоздарева М.В. Посредничество как метод альтернативного разрешения корпоративных конфликтов: Автореф. Дис. … әлеумет. ғылым. канд. – М., 2006. – 16 с.

9 Брыжинский А.А. Альтернативное разрешение правовых споров и конфликтов в России: Дис.... к. ю. н. – Саранск, 2005. – 104-105 с.

10 Яковлев В.Ф. Закон свободного применения // Медиация и право. Посредничество и примирение. – 2006. – N 1. – 13 б.

11 Аллахвердова О.В. Школа посредничества (медиации) // Третейский суд. – 2006. – N 2. – 177 с.

12 Коннов А.Ю. Понятие, классификация и основные виды альтернативных способов разрешения споров // журнал российского права. – 2004. – N 12.

13 Зайцева А.И., Захарьящева И.Ю., Балашова И.Н., Балашов А.Н. Альтернативное разрешение споров: учебно-методический комплекс. – М., 2007. – 319 с.

14 Медиация туралы заң http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401

15 Носырева Е.И. Альтернативное разрешение споров в США. – М.: Городец, 2005. – 25 с.

16 (Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law, Brussels, 19.04.2002 // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52002DC0196:E N:NOT).

17 Халықаралық сауда палатасының дауды тату түрде шешу регламенті және халықаралық сауда палатасының дауды тату түрде шешу нұсқаулығы (01.07.2001 күшіне енді) // http://www.iccwbo.org/uploadedFiles/Court/Arbitration/other/ADR_809_russe.pdf.

18 Consultation paper. Alternative dispute resolution. – P. 39-40.
19 Consultation paper. Alternative dispute resolution. – P. 39-40.
20 Мұндай аббревиатураларды Кандада елінің медиация саласындағы теория мен тәжірибеде кездестіруге болады. Shone M. Law reform and ADR: pulling stands in the civil justice web. – Australasian Law Reform Agencies Conference, Wellington, New Zealand. April, 13-16, 2004. – P. 9-10 // http://www.lawcom.govt.nz/UploadFiles/SpeechPaper/8208298e-fef7-4c6b-a38d -9e65ed2f99f9//Session%202B%20-%20ADR%20-%20Shone.pdf.
21 Давыденко Д.Л. Вопросы юридической терминологии в сфере «альтернативного разрешения споров» // Третейский суд. – 2009. N 1. – 41 Б.
22 http://www.nadrac.gov.au.

References

1 Boulle L., Nesic M. Mediation: principles, process, practice. – London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 2001. – R. 4-5.
2 Boulle L., Nesic M. Mediation: principles, process, practice. – London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 2001. – R. 4-5.
3 Roberts M. Systems or selves. Some ethical issues in family mediation. – 1992.
4 Allahverdova O.V. Jetapy razvitija mediacii // Tretejskij sud. – 2007. – N 3. – 146-152 s.
5 Reshetnikova I.V. Pravo vstrechnogo dvizhenija. Posrednichestvo i rossijskij arbitrazhnyj process // Mediacija i pravo. Posrednichestvo i primirenie. – 2007. – N 2(4). – 53 s.
6 Davydenko D.L. Kak izbezhat' sudebnogo razbiratel'stva. Posrednichestvo v biznes-konfliktah. – M., 2006. – 42 s.
7 Davydenko D.L. Voprosy juridicheskoj terminologii v sfere «al'ternativnogo razreshenija sporov» // Tretejskij sud. – 2009. – N 1. – 40-53 s.
8 Gvozdareva M.V. Posrednichestvo kak metod al'ternativnogo razreshenija korporativnyh konfliktov: Avtoref. Dis. … әleumet. ғylym. kand. – M., 2006. – 16 s.
9 Bryzhinskij A.A. Al'ternativnoe razreshenie pravovyh sporov i konfliktov v Rossii: Dis.... k. ju. n. – Saransk, 2005. – 104-105 s.
10 Jakovlev V.F. Zakon svobodnogo primenenija // Mediacija i pravo. Posrednichestvo i primirenie. – 2006. – N 1. – 13 b.
11 Allahverdova O.V. Shkola posrednichestva (mediacii) // Tretejskij sud. – 2006. – N 2. – 177 s.
12 Konnov A.Ju. Ponjatie, klassifikacija i osnovnye vidy al'ternativnyh sposobov razreshenija sporov // zhurnal rossijskogo prava. – 2004. – N 12.
13 Zajceva A.I., Zahar'jashheva I.Ju., Balashova I.N., Balashov A.N. Al'ternativnoe razreshenie sporov: uchebno-metodicheskij kompleks. – M., 2007. – 319 s.
14 Mediacija turaly zaң http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401
15 Nosyreva E.I. Al'ternativnoe razreshenie sporov v SShA. – M.: Gorodec, 2005. – 25 s.
16 (Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law, Brussels, 19.04.2002 // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52002DC0196:E N:NOT).
17 Halykaralyk sauda palatasynyn daudy tatu turde sheshu reglamenti zhane halykaralyk sauda palatasynyn daudy tatu turde sheshu nuskaulygy (01.07.2001 kүshine endi) // http://www.iccwbo.org/uploadedFiles/Court/Arbitration/other/ADR_809_russe.pdf.
18 Consultation paper. Alternative dispute resolution. – R. 39-40.
19 Consultation paper. Alternative dispute resolution. – R. 39-40.
20 Mundaj abbreviaturalardy Kandada elinin mediacija salasyndagy teorija men tazhiribede kezdestiruge bolady. Shone M. Law reform and ADR: pulling stands in the civil justice web. – Australasian Law Reform Agencies Conference, Wellington, New Zealand. April, 13-16, 2004. – P. 9-10 // http://www.lawcom.govt.nz/UploadFiles/SpeechPaper/8208298e-fef7-4c6b-a38d -9e65ed2f99f9//Session%202B%20-%20ADR%20-%20Shone.pdf.
21 Davydenko D.L. Voprosy juridicheskoj terminologii v sfere «al'ternativnogo razreshenija sporov» // Tretejskij sud. – 2009. N 1. – 41 B.
22 http://www.nadrac.gov.au.

2-бөлім

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҒЫ

Раздел 2

КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Section 2

CONSTITUTIONAL AND ADMISTRATIVE LAW

Усеинова К.Р.

Институт президентства в зарубежных странах

Статья посвящена изучению и анализу института президентства в современных зарубежных государствах. Так, на основе анализа институтов президентуры в США, странах Латинской Америки, Франции раскрываются основные черты института президентства в современном мире. Значительное внимание уделено классическому президентскому правлению. Анализ президентского правления в различных государствах показал, что в зависимости от разновидностей государственно-правовых режимов и государственного устройства существует несколько моделей президентства.

Ключевые слова: Конституция, государство, президент, правление, форма государства, государственное устройство.

Useinova K.R.

An institute of presidency is in foreign countries

The article is devoted a study and analysis of institute of presidency in the modern foreign states. On the basis of analysis of institutes of presidency in the USA, countries of Latin America, France the basic lines of institute of presidency open up in the modern world. Considerable attention is spared a classic presidential rule. The analysis of presidential rule rotined in the different states, that existed a few models of presidency.

Key words: Constitution, state, president, rule, form of the state, political system.

Усеинова К.Р.

Шетелдердегі президенттік институты

Аталған мақала қазіргі шет мемлекеттеріндегі президенттік институтын зерттеу мен талдауға арналып жазылған. АҚШ, Латын Америкасы елдеріндегі, Франциядағы президенттік институттарды талдау негізінде қазіргі әлемдегі президенттік институтының негізгі белгілері ашылады. Классикалық үлгідегі президенттік басқаруға аса назар бөлінген. Түрлі елдердегі президенттік басқаруды талдау мемлекеттік-құқықтық режимнің және мемлекеттік құрылымның сан алуандығына қарамастан президенттіктің бірнеше үлгісі бар екендігін көрсетіп отыр.

Түйін сөздер: Конституция, мемлекет, президент, басқару, мемлекеттің нысаны, мемлекеттік құрылым.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342.9

Усеинова К.Р.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: gulnara_usein@mail.ru

ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

В современных условиях типичным главой государства с республиканской формой правления является президент. Институт президентства представляет собой неотъемлемый элемент политической системы в 150 странах мира. Он существует во многих странах Европы, Азии, Африки, Северной и Южной Америки. В то же время каждое из этих государств характеризуется своими специфическими особенностями, своей разновидностью республиканской формы правления, и в зависимости от этого качественно различными будут статус и полномочия президента в этом государстве.

Учреждение поста президента в Республике Казахстан, конечно же, не только усилило внимание общества к данному институту, но и открыло новый этап в развитии нашей государственности.

Понятие «президент» трактуется как выборный глава государства. Основными признаками президентской власти являются выборность и срочность.

Институт президентства – это властный инструмент, т.е. совокупность властных полномочий президента в сфере государственного управления, которые в равной степени зависят как от конституционных норм, регулирующих функционирование президентской власти, так и от политической деятельности президента [1, с. 26].

Классическое президентское правление на сегодняшний день мы имеем в США. Согласно Конституции США, президент является главой исполнительной власти. Необходимо отметить, что в Конституции США не говорится о каких-либо еще исполнительных органах власти.

Поскольку в Конституции США закреплен принцип разделения власти, то, конечно же, власть президента не является абсолютной. Эта система характеризуется наличием сдержек и противовесов, которые наделяют каждую ветвь власти правом и возможностью контролировать действия других властей и оказывать на них непосредственное влияние. Полноправными партнерами президента выступают независимый Конгресс, которому принадлежит законодательная власть, и не менее независимый Верховный Суд. Так, например, конгресс может контролировать действия президента через бюджет, утверждение

которого является исключительно привилегией законодательного органа. Президент, в свою очередь, может «сдержать» конгресс, используя право вето (отклонения) законов, принимаемых конгрессом. Верховный суд, в свою очередь, имеет полномочия признать противоречащим Конституции и утратившим силу законы, принятые конгрессом и одобренные президентом. Законодательная власть в США принадлежит конгрессу, состоящему из двух палат: сената и палаты представителей. В состав сената (100 членов) входят по 2 сенатора от каждого штата, избираемых прямым равным голосованием, сроком на 6 лет. Каждые 2 года сенат обновляется на треть. Палата представителей (435 членов) избирается прямым равным голосованием по мажоритарной системе представительства сроком на 2 года, за исключением финансовых, которые могут исходить только от палаты представителей. Он может отменить или изменить любой законопроект, внесенный палатой представителей. Сенат ратифицирует международные договора, заключенные президентом, и утверждает сделанные им назначения.

В США президентские выборы проводятся вместе с выборами в конгресс. Срок пребывания на посту президента США ограничен 8 годами. Президент и вице-президент избираются сроком на 4 года. В США проводятся всеобщие выборы, но президента выбирают коллегией выборщиков. Создатели американской конституции при этом считали, что на мнение самих избирателей полагаться нельзя, и поэтому сознательно отказались от прямых выборов президента.

Эти две нормы – ограничение нахождения президента у власти и его пребывания в должности – стали важным правовым барьером, препятствующим превращению президентской власти в многолетнюю личную диктатуру. В США только президент Рузвельт переизбирался на свой пост три раза. Такое отступление от правил было связано с чрезвычайными обстоятельствами – участием США во второй мировой войне.

Несколько иным образом обстоит дело с президентским правлением в странах Латинской Америки. Для государств Латинской Америки свойственно особое понимание роли президента и придание особого значение возглавляемой им исполнительной власти. Здесь институт президентства имеет свои специфические черты. Это связано, прежде всего, с высокой степенью централизации государственного аппарата – гипертрофированное развитие институтов особого положения, преимущественно насильственное достижение власти. Как отмечает М.М. Тхаркахо: «...одной из отличительных особенностей явилась концентрация власти в руках президента, а так же абсолютизация роли исполнительной власти. Более того, сильная власть президента, независимая от законодательной, зачастую приводила к установлению диктатуры в этих странах» [2, с. 2].

Особый статус президента не только существует на практике, но и закреплен в конституциях большинства этих стран. Такой характер государственной власти отражается в понятии – каудилизм. Слово «каудильо» означает лидер, руководитель, вождь. Но само понятие каудилизма шире. Реально, президент или каудильо оказывается основой политической жизни страны, «отцом нации». Если судить по полномочиям, которыми он наделяется официально и неофициально, то можно сказать, что его власть не просто президентская, а суперпрезидентская.

«Суперпрезидентская» форма правления подразумевает обширные полномочия президента, закрепленные в текстах конституций и реально осуществляемые на практике. Прежде всего, это полномочия его как главы государства.

В суперпрезидентских республиках статус президента как руководителя нации подразумевает его безусловное верховенство в системе всех государственных органов. Во всех латиноамериканских странах президент является главой государства, он возглавляет правительство и вооруженные силы. Хотя эти признаки есть и в обычных президентских республиках, в условиях Латинской Америки это создает мощную концентрацию власти в руках президента. Особенно важно в данном случае руководство президента вооруженными силами, так как армия часто играет решающую роль в политической жизни латиноамериканских стран.

Вместе с тем президентское правление в латиноамериканских странах имеет и некоторые демократические черты, как-то: президент избирается на один срок и не имеет права переизбираться на срок более одного; наличие многопартийной системы.

Сроки президентского правления в странах Латинской Америки различны. В Боливии, Коста-Рике, Гондурасе, Доминиканской Республике, Колумбии, Эквадоре и Чили они составляют 4 года, в Венесуэле, Бразилии, Уругвае, Перу, Панаме и Сальвадоре – 5 лет, а в Аргентине, Мексике и Никарагуа – 6 лет.

Принцип «разделения властей» закреплен практически в любой латиноамериканской кон-

ституции. Он предусматривает установление формально независимых друг от друга законодательной, исполнительной и судебной отраслей власти.

Конституции стран Латинской Америки провозглашают президента «Главой Государства», «Главой Нации», и тем самым ставят исполнительную власть значительно выше остальных ветвей власти. Но в состав исполнительной власти входит не только президент, но и кабинет министров. В различных латиноамериканских странах этот орган наделен разными полномочиями. Традиционно кабинет министров рассматривается как рабочий орган при президенте, своеобразный аппарат «помощников» президента.

Однако министры обладают определенной властью. В Чили декреты президента должны быть скреплены подписью соответствующего министра, без которой они не являются действительными (правило министерской скрепы). Кроме того, министры несут ответственность за подтвержденные ими акты президента. Министры имеют право вносить уточнения в предложения депутатов еще до проведения голосования. Такая же практика существует и в Перу.

В большинстве стран Латинской Америки Совет Министров как конституционный орган отсутствует, и министры подчинены непосредственно президенту.

Если говорить о европейских государствах, то в основном они имеют либо парламентскую форму правления, либо смешанную. Ярким примером смешанной формы правления является Франция. Именно поэтому во Франции институт президентства имеет свои особенности. Здесь характерно усиление роли президента и некоторое ослабление роли парламента. Президент, согласно Конституции является носителем исполнительной власти, наряду с правительством. Однако, являясь главой государства, он не является главой исполнительной власти.

Таким образом, зарубежная практика свидетельствует об особой значимости института президентства в политической жизни государства. Прерогативы Президента позволяют ему оказывать огромное влияние на общественно-политические процессы в стране. В демократических странах на него возлагается функция ведущего гаранта стабильности основ конституционного строя. В соответствии с особым статусом и полномочиями Президента на нем лежит и особая ответственность за сохранение законности и общественного благополучия.

Литература

1 Дегтев Г.В. Становление и развитие института президентства в России – М., 2005. – 237 с.

2 Тхаркохо М.М. Зарождение и развитие института президентской власти в зарубежных странах // Вестник Адыгейского государственного университета – Серия 1: Регионоведение, философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология – 2007. – №1. – С. 1-6.

References

1 Degtev G.V. Stanovlenie i razvitie instituta prezidentstva v Rossii – M., 2005. – 237 s.

2 Tharkoho M.M. Zarozhdenie i razvitie instituta prezidentskoj vlasti v zarubezhnyh stranah//Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta – Serija 1: Regionovedenie, filosofija, istorija, sociologija, jurisprudencija, politologija, kul'turologija. – 2007. – №1. – S. 1-6.

Мурабилдаева М.А.

Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің нормативтік қаулыларындағы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам мәселелері

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің нормативтік қаулыларындағы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам мәселелері қарастырылған. Бұл мәселе Конституциялық Кеңестің нормативтік қаулыларында көрініс тапқан және тереңдете дамытылған. Құқықтық мемлекет – бұл мемлекет қызметінің құқық нормаларына және құқық қағидаларына негізделген мемлекет. Заңның үстемдігі құқықтық мемлекеттің негізгі компоненті болып табылады.

Түйін сөздер: құқықтық мемлекет, азаматтық қоғам, заңның үстемдігі, демократия, құқықтар мен бостандықтар.

Murabyldaeva M.A.

Problems o f legal state and civil society in the regulatory decisions of the Constitutional Council of the Respublik Kazakhstan

This article discusses the Problems of legal state and civil society in the regulatory decisions of the Constitutional Council of the RespublikKazakhstan.This issue is provided in the regulatory decisions of the Constitutional Council. The rule of law – the state, all of whose activities are subject to the rules and fundamental principles of law. Supremacy of law is a maincomponent of statelaw.

Key words: constitutional state, civil society, rule of law, democracy, rights and freedoms.

Мурабилдаева М. А.

Проблемы правового г осударства и гражданского общества в нормативных постановлениях Конституционного Совета Республики Казахстан

В данной статье рассмотрены проблемы правового государства и гражданского общества в нормативных постановлениях Конституционного Совета Республики Казахстан. Эта проблема отражена в нормативных постановлениях Конституционного Совета.Понятие правового государства как государства, вся деятельность которого подчинена фундаментальным принципам права. Верховенство закона является одним из основных компонентов правового государства.

Ключевые слова: правовое государство, гражданское общество, верховенство закона, демократия, права и свободы.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 342

Мурабилдаева М.А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республтикасы, Алматы қ.
E-mail: meruert_murabildaeva@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ КЕҢЕСІНІҢ НОРМАТИВТІК ҚАУЛЫЛАРЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам мәселесінің маңыздылығы айрықша ауқымды. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам мәселесі бір бірімен тығыз байланысты. Бұл мәселелерді зерттеу жолдары мен тәсілдері алуан түрлі. Соның бір тәсілі бұл мәселелердің Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінде қаралуын қарастырып зерттеу және сол мәселелерге байланысты бұл қаулылардағы шешімдердің мәнін анықтап, оларды ой елегінен өткізу. Ресми құқықтанымға сәйкес нормативтік құқықтық акт дегеніміз: «Референдумда қабылданған не уәкілетті орган немесе мемлекеттің лауазымды адамы қабылдаған, құқықтық нормаларды белгілейтін, олардың қолданылуын өзгертетін, тоқтататын немесе тоқтата тұратын белгіленген нысандағы жазбаша ресми құжат» [2, 1-бап.].

Біз Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің Қаулыларындағы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам мәселелері қалай қарастырылғанын зерттей отырып өз тақырыбымызды ашсақ дейміз. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі 1996 жылдан осы күнге дейін 125-тен астам Қаулы қабылдаған. Бұл қаулылар негізінен мынандай мәселелерге арналған: Қазақстан Республикасы Конституциясының жекелеген баптарына, баптың тармақтарына ресми түсініктеме беру мәселесіне 55 қаулы және Қазақстан Республикасының заңдарының Республика Конституциясына сәйкестігін қарау туралы мәселелерге 5 қаулы, Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің Қаулыларын қайта қарау және түсінік беру туралы мәселеге 7 қаулы арналған. Ал, «Қазақ ССР азаматтарын зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы мәселеге 2 қаулы және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу» туралы заңының Қазақстан Республикасының Конституцияға сәйкестігін қарау мәселесіне 3 қаулы, Қазақстан Республикасының «Нотариат туралы» Заңының бабының конституциялығын қарау туралы мәселеге 2 қаулы арналған. Сондай-ақ Қазақстан Республикасының азаматтық және азаматтық іс жүргізу кодекстерінің жекелеген баптарының Конституцияға сәйкестігін қарау мәселесіне 4

қаулы және қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу кодекстерінің Республика Конституциясына сәйкестігін қарау туралы мәселеге 6 қаулы бағытталған. Сонымен қатар, бұл қаулыларда Жер кодексінің Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қарау туралы, Қазақстан Республикасының Салық кодексінің баптарының Конституцияға сәйкестігі жәйлі шешімдер де бар.

Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің нормативтік қаулыларындағы арнайы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам мәселелесіне арналған 2 қаулы бар. Соның бірі, Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің 1996-жылғы 28-қазан №6\2 «Қазақстан Республикасының Конституциясының 4-бабының 1-тармағына және 12-бабының 2-тармағына ресми түсініктеме беру туралы» Қаулысы. Қазақстан Республикасы Конституциясының аталған баптарын талдаған кезде Конституциялық Кеңес мына жағдайларға сүйенеді:

1995 жылғы тамыздың 30-ында республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабының 1-тармағында: «Қазақстан Республикасында қолданылатын құқық Конституцияның, соған сай келетін заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің, Республикалық халықаралық шарттық және өзге де міндеттемелерінің, сондай-ақ Республика Конституциялық Кеңесінің және Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының нормалары болып табылады» деген ұстанымды басшылыққа алады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабы 1-тармағының мәні бойынша «қолданылып жүрген құқық» деп белгілі бір уақытта күшін жоймаған Конституция нормалары мен Республиканың басқа да осы бапта келтірілген нормативтік құқықтық актілері, сондай-ақ күшін жоймаған республиканың халықаралық міндеттемелері түсінілуі тиіс. Бұрынырақта қабылданған актілерге белгіленген тәртіпте өзгертулер мен толықтырулар енгізілген болса, сондай-ақ жаңа актілер қабылданған жағдайда, бұл актілердің нормасы қолданылып жүрген құқық құрамына енгізіледі, ал күші жойылды деп танылған нормативтік құқықтық актілер ол қолданыстан шығарылып тасталады. Ал, осы аталған нормативтік құқықтық актілерге өзгертулер мен толықтырулар енгізу тиісті органның құзыры шегінде белгіленген тәртіп сақтала отырып, жүзеге асырылуы тиіс. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгертулер мен толықтырулар енгізу тәртібі Конституцияның 91-бабында көзделген [1, 5-б.]

Қазақстан Республикасының қолданылып жүрген құқығы бұл жерде құқықты субъектілердің белгіленген тәртіпте қабылдаған нормативтік құқықтық актілеріндегі: Конституциядағы және соған сәйкес келетін республика заңдарындағы, Президенттің Жарлықтарындағы, Парламенттің, оның Палаталарының және Республикасы Үкіметінің қаулыларындағы, басқа нормативтік құқықтық актілеріндегі, Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттардағы, Республика Конституциялық Кеңесінің және Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларындағы нормалардың жүйесі ретінде қаралады. Қазақстан Республикасының Конституциясы жоғарғы заңдық күшіне ие.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 12-бабының 1-тармағына сәйкес: «Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі» деп атап көрсетілген [1, 8-б.]

Осы баптың мәнін Қаулы былай деп түсіндіреді: «Бұл адам құқығы мен бостандықтарының санына мемлекет Республика Конституциясының және соған сәйкес келетін басқа да нормативтік құқық актілердің нормасы белгілеген шекте кепілдік береді». Ал, Конституцияның 12-бабының 2-тармағына сәйкес: «Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған орай анықталады».

Адамның аталған құқығы мен бостандығын абсолютті деп тану олардың Қазақстан Республикасының аумағында тұратын әр адамға, оның Республика азаматы болуы-болмауына қарамастан, қолданылады дегенді білдіреді.

Құқық пен бостандықтан ешкім айыра алмайды дегеніміз Конституция белгілеген құқық пен бостандықтан адамды ешкім, соның ішінде, мемлекет те, Конституция мен оның негізінде қабылданған заңдарда көзделгеннен басқа жағдайлар да, айыра алмайды. Адамның аталған құқығы мен бостандығы Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабының 2-тармағына сәйкес заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуын белгілейді.

Сонымен қатар, адам құқығы мен бостандығын заңда белгіленген тәртіпте, Конституцияда көзделген жағдайларда (12-баптың

5-тармағы және 39-баптың 1, 2-тармақтары) мемлекет шектей алады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабының 2-тармағында сөз етіліп отырған адам құқығы мен бостандығы деп Конституцияға сәйкес мемлекет таныған және кепілдік берген адам құқығы мен бостандығын санау керек [4, 3-б.]. Біз, Конституциялық Кеңес берген түсіндірмеден Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет болу бағытында дамуда екенін түсінеміз және осы Қаулыда құқықтық мемлекет мәселесінің белгілі бір деңгейде орын алғанын көреміз. Енді, Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің Республика Конституциясының 14-бабының 1 және 2-тармақтарына, 24-бабының 2-тармағына, 77-бабының 3-тармағының 5) тармақшасына ресми түсіндірме беру туралы 1999 жылғы 10-наурыз №2/2 Қаулысына талдау жүргізіп көрейік. Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабының 1-тармағына сәйкес: «Заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең» екендігін, ал 2-тармағына сәйкес: «Тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез-келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды» деп белгілейді [1,9-б.]. Аталған Қаулы Конституцияның бұл бабына мынадай түсіндірме береді: «Келтірілген норма адам құқықтары мен міндеттерінің теңдігін, осы құқықтарды мемлекеттің тең қорғайтынын және адамның заң алдындағы тең жауапкершілігін білдіреді». Ал, әлеуметтік жәрдемақыны төлеу тәртібін Республикалық бюджеттен жергілікті бюджетке ауыстыру азаматтардың тұрғылықты жері бойынша теңсіздігіне және азаматтардың заң алдындағы теңдігі қағидасының бұзылуына жол бермейді. Қаулыда: «Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабының 2-тармағы әлеуметтік қорғаудың нақты түрлерін белгілемейді және жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғау тек жұмыссыздық бойынша жәрдемақы төлемімен шектеліп қалмайды, ол тиісті заңмен анықталады» деген түсіндірме берілген. Қазақстан Республикасы Конституциясы 77-бабы 3-тармағының 5) тармақшасында жауапкершілікті белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жаңа міндеттемелер жүктейтін немесе олардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды. Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін ол үшін жауапкершілік заңмен алынып тасталса немесе жеңілдетілсе, жаңа заң қолданылады. Бұл тармақшаға былай деп түсінік берілген: «Азаматтардың құқық бұзушылық үшін жауапкершілігін реттейтін және жауапкершіліктің жаңа түрлерін бекітетін немесе жаңа санкциялар енгізу жолымен күшейтетін заңның кері күші болмайды. Бұл конституциялық норма судьяларға, құқық қабылдау қызметін жүзеге асыратын өкілетті тұлғаларға және мемлекеттік органдарға ғана таралады. Ал, Республика Парламенті заң қабылдау кезінде кері күші бар құқықтық нормаларды қабылдауға арналған құқықты иеленеді» [5, 3-б.]

Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің нормативтік қаулыларындағы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам мәселесін зерттей келе, келесідегідей қорытындыға келеміз. Республикамызда адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының, мүдделерінің жүзеге асырылуының қамтамасыз етілетіндігіне және олардың қорғалатындығына көз жеткіземіз. Ал, адам құқықтары мен бостандықтарының, мүдделерінің жүзеге асырылуын қамтамасыз ету – құқықтық мемлекеттің мақсаты болып табылады. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам идеяларының өзегінде Адам тұрады. Азаматтық қоғамның болуы – бұл құқықтық мемлекеттің бір белгісі. Конституциялық Кеңестің нормативтік қаулыларында аталған мәселе толығымен орын алған.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 жыл // http://adilet.zan.kz/kaz

2 «Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілер туралы» Заңы 24.03.1998 жыл 10.07. 2012 жыл // http://adilet.zan.kz/kaz

3 Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің Қаулыларының Жинағы. – Астана, – 2012 жыл // http://adilet.zan.kz/kaz

4 Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің 1996 жылғы 28 қазан № 6\2 « Қазақстан Республикасының Конституциясының 4-бабының 1-тармағына және 12-бабының 2-тармағына ресми түсініктеме беру туралы» Қаулысы // http://adilet.zan.kz/kaz

5 Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің 1999 жылғы 10-наурыз №2/2 «Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабының 1 және 2-тармақтарына, 24-бабының 2-тармағына, 77-бабы 3-тармағының 5 тармақшасына ресми түсіндірме беру туралы» Қаулысы // http://adilet.zan.kz/kaz

References

1 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijasy 30.08.1995 zhyl // http://adilet.zan.kz/kaz

2 «Kazakstan Respublikasynyn normativtik kukyktyk aktiler turaly» Zany 24.03.1998 zhyl 10.07. 2012 zhyl // http://adilet.zan.kz

3 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijalyk Kenesinin Kaulylarynyn Zhinagy Astana 2012 zhyl // http://adilet.zan.kz/kaz

4 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijalyk Kenesinin 1996 zhylgy 28 kazan № 6\2 «Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijasynyn 4-babynyn 1-tarmagyna zhane 12-babynyn 2-tarmagyna resmi tusinikteme beru turaly» Kaulysy // http://adilet.zan.kz/kaz

5 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijalyk Kenesinin 1999-zhylgy 10-nauryz №2/2 «Kazakstan Respublikasy Konstitucijasynyn 14-babynyn 1 zhane 2-tarmaktaryna, 24-babynyn 2-tarmagyna, 77-baby 3-tarmagynyn 5) tarmakshasyna resmi tusindirme beru turaly» Kaulysy // http://adilet.zan.kz/kaz

Қадыр Г.Қ.

Қазақстан Республикасында жерге мемлекеттік меншіктің қалыптасуы мен даму тарихы

Берілген мақалада Қазақстан Республикасында жерге мемлекеттік меншіктің қалыптасуы және даму тарихы қарастырылған. Мақалада жерге мемлекеттік меншіктің қалыптасуы мәселелері талқыланды. Жерге мемлекеттік меншік адам қоғамының барлық уақытында, яғни қалыптасуы мен дамуында өте маңызды рөл атқарған. Қазақстанның жер заңнамасы тәуелсіздік алған кезден бастап қарқынды түрде дамыды. Кез келген мемлекет үшін жер құнды табиғи ресурс және қазына болып табылады.

Түйін сөздер: заң, мемлекеттік меншік, жер, құқық, меншік.

Kadyr G.K.

The history of the formation and development of state property land in the Republic of Kazakhstan

In this article deals with the formation of the state land property in the Republic of Kazakhstan and the history of the development. The paper discusses the reasons for the formation of public land assets. State land property has always played a huge role in the formation and development of the public. Land legislation intensively developed since the founding of independent Kazakhstan. For any State land is a valuable natural resource and treasure.

Key words: law, state property, land, right, property.

Кадыр Г.К.

История формирования и развития государственной собственности на землю в Республике Казахстан

В данный статье рассматривается история формирования и развития государственной собственности на землю в Республике Казахстан. В статье рассматриваются причины формирования государственной собственности на земелю. Государственная собственность на земелю всегда играла огромную роль при формировании и развитии общественности. Земельное законодательство интенсивно развивалось со дня основания независимого Казахстана. Для любого государства земля является ценным природным ресурсом и сокровищем.

Ключевые слова: закон, государственная собственность, земля, право, собственность.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 340.1; 321.01

Қадыр Г.Қ.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: poti.kadyrova_92@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕРГЕ МЕМЛЕКЕТТІК МЕНШІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ

Тәуелсіздікті алмастан бұрын ата-бабаларымыз мыңдаған жерлерді мекендеп, жердің құнарлығына аса мән берді. Қарапайым халық үшін жайылымды жерлерге мұқтаж болғандықтан, әр маусымда көшіп қонуды әдетке айналдырды.

Қазақ хандығы тұсындағы меншіктік қатынастарға келетін болсақ, азаматтардың сатуға, айырбастауға, сыйлауға және мұраға қалдыруға болатын мүліктің барлығы жеке меншік заттары болып табылды.

Жерге жеке меншік XIX ғасырға дейін болмады, жер әдет нормалары бойынша қауымның меншігі деп есептелді. Қауым ретінде негізінен рулық бірлестік танылды. Қазақ қоғамының тарихына көз жүгіртсек, шын мәнінде мұнда жерге меншік болмағандығын, жер пайдалану рулық, қауымдық негізде жүзеге асқандығын көреміз. Сол себептен де, жер қазақ халқының бөлінбейтін меншігі саналған. Ендеше, уақыт өте келе халқымыздың жерді, о бастан қоғамдық меншікте тұрақты пайдаланып келгеніне дау жоқ. Ата-баба дәстүрінде жерді сату деген болған емес. Бұл жеріміз иесіз болды деген түсінікті тудырмасы анық. Баяғы замандардан бері бабаларымыз тоқымдай жер үшін жан беруге дейін барып, ұлан-ғайыр аумақты тұтас қорғап, ұрпақтарына мұра етіп қалдырған. Тарих қойнауынан сыр шертетін Қасым ханның (1511-1520) «Қасқа жолы», Есім ханның (1598-1628) «Ескі жолы», Тәуке хан тұсындағы (1680-1718) «Жеті жарғы» әдет-ғұрып құқықтық нормаларында жер жалпы халықтық пайдалану меншігінін объектісі ретінде танылып, қоғамдық қатынаста туындайтын әрбір жер дауы ел ішінде ерекше мүдделілік пен назарға ілігіп отырды [1, 36 б.]. Көшпелі қазақ халқы үшін шын мәнінде жерге деген жеке меншіктің болуына аса мұқтаж болған жоқ. Ата-бабаларымыз өмір сүріп жатқан жерлерін кейінгі ұрпақта өмір сүреді деп насихаттаған. Халық арасында жер дауына байланысты мәселелерді әдет-ғұрып нормалары арқылы реттелетін болды.

Бізге белгілі, ғалымдардың бір тобы бұрыннан бері және қазіргі уақытта да мынадай тұжырымды ұстанады: Көшпенді халықтарда, оның ішінде қазақтарда феодалдық түрдегі жер меншігі болмаған, көшпенді қауым бұл меншік түрінің болуын, оның ішінде жер қатынастары бойынша құқықтық реттеуді жоққа шығарады, ал ғалымдардың келесі бір тобы

көшпенділерде феодалдық жер қатынастары болған деп топшылайды.

Егеменді ел болғалы қоғамдық қатынастар, соның ішінде жер қатынастары Қазақстан Республикасының негізгі заңының нормаларына сай дами бастады.

ҚР Конституциясының 6 бабының 3 тармағына сәйкес «жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Жер, сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін» деп көрсетеді [2]. Осыдан шығатын қорытынды жердің мемлекет үшін қаншалықты маңызды екендігін, жер қатынастарын реттеу барысында Конституцияның мемлекет үстемдігін нығайтатындығын көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Жер Кодексінің 12-бабының 7 тармағына сәйкес «жер – Қазақстан Республикасының егемендігі белгіленетін шектегі аумақтық кеңістік, табиғи ресурс, жалпыға ортақ өндіріс құралы және кез келген еңбек процесінің аумақтық негізі» [3, 12 б.]. Қазақстан Республикасының Жер Кодексі жер заңнамасының және барлық жер қатынастарының негізін анықтайтын құқықтық акт болып табылады. Осы анықтамаға сәйкес, жердің экономикалық, әлеуметтік, экологиялық және құқықтық тұрғыдан қызметі мен рөлін анықтауға болады. Яғни, жердің экономикалық қызметі мен рөлі бұл жердің жылжымайтын мүлік ретінде танылуы, сонымен қатар жер – елдің байлығы. Жерді әлеуметтік тұрғыдан қарастырсақ, жер біріншіден адамдардың өмір сүру, тіршілік ету негізі болса, екіншіден жер адамдардың еңбек ету негізі. Сонымен қатар, жер табиғи ресурс, яғни қоршаған ортаның ажырамас бөлігі ретінде экологиялық маңызға ие. Жердің құқықтық қызметі мен рөлін айқындайтын болсақ, жер мемлекетіміздің егемендігі белгіленген шекара шегі мен Қазақстан Республикасының халқының тұрғылықты тұрақты мекені деп қарастырамыз.

Б.Ж.Әбдірайымов, жер дегеніміз – мемлекет пен халықтың өмір сүру қызметінің негізі болып табылатын табиғаттың басты обьектісі. Жерге меншік нысаны, иелену мен пайдалануға кімге берілгендігі және жердің сандық, сапалық жағдайына біздің болашағымыз тәуелді деп жазған болатын [4, 8 б.]. Сонымен қатар, жерді табиғи ресурс ретінде және жер бұл халықтың еңбек қатынастарының аумақтық негізі бірі болып табылады.

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында айтылған: «Жермен жұмыс істейтіндер, ең алдымен, жаңа технологияларды енгізіп, өнімділікті үздіксіз арттыратындар, жұмысын әлемдік стандарттар негізінде жүргізетіндер болуы керек» [5, 2 б.]. Жер – ауылшаруашылығы саласының бірден-бір құралы. Сол себепті, жерді тиімді пайдалану басты мақсаттардың бірі болып табылады. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев жаңа жолдауы «Қазақстан – 2050» стратегиясында айтылған міндеттерді жүзеге асырудың негізгі тетіктерін көрсетті. Елбасы әрбір бағыт бойынша Қазақстанды әлемдік деңгейге шығуын нұсқайтын жолды көрсетіп тұрғаны анық.

Тәуелсіздік алғаннан бері елімізде негізінен құрылымды экономикалық өзгерістер болып, Қазақстанда жер қатынастарымен жер реформасын жүргізудің түбегейлі өзгерісінің қажеттілігін ұсынды. Республикадағы жер рефомасын жүргізудің тәжірибелік жүргізілуі маңызды бірнеше қағидалар қатарында негізделген оның талаптарын сақтау реформаның тереңдігіне бағытталып, оның өмірге енгізілуіне оңды себеп болды.

Қазіргі таңда А.Е. Ереновтың «Очерки по истории феодальных земельных отношении» монографиялық еңбегі ерекше назарды тудырады. Себебі, мұнда автор, әділетті түрде, тарихтағы, басқа мәселелер сияқты көшпелі қазақтардың феодалдық қатынастарының негізі – жерге меншік екеніне күмән тудырып, ол мәселенің әлі де болса шешілмегенін ашық жазды [6,158 б.]. Біздің ойымызша, А.Е. Еренов бұл монографиялық еңбегінде қазақ халқының жерге меншік мәселесінің толықтай шешілмегенін және халық үшін негізгі табиғи байлық көзі болғандықтан, оны пайдалануға байланысты мәселелерді және меншіктің болмау себебі де көшпелі мал шаруашылығына негізделген экономикалық қатынастарымен байланыстырылды.

Негізінен, Қазақстанның тарихи кезеңдегі жер қатынастарының саяси құрылымының оның әлеуметтік, экономикалық, құқықтық ерекшеліктері белгілі бір сипаттарға ие болды. Сонымен қатар, бір топ ғалымдар өз зерттеулерінде Қазақстандағы жер қатынастарының дамуын Хандық кезең, Ресейге қосылғанға дейінгі кезең, Ресей құрамындағы кезең деп қарастырған.

Н. Сыроедов пікірі бойынша «жерді және өзге де табиғи ресурстарды пайдалану мен қорғау саласындағы мемлекеттік басқару дәстүрлі түрде мемлекеттік органдардың табиғи байлықтарды тиімді пайдалану мен қорғауды қамтамасыз ету бойынша қызметін жүзеге асыруы» деп жазған [7, 33 б.]. Біз ғалым

Н. Сыроедовтің пікіріне қосыламыз және жерді қорғау ұғымын ең алдымен, оның табиғи қасиеті мен шаруашылық мақсатын қорғау басты міндеті болып табылады.

Қазақстанның тәуелсіздік алған жылдан бері жерге мемлекеттік меншіктің қалыптасуы және қабылдану мерзімдеріне қарай төмендегі кезеңдерді II кезеңге бөліп қарастырдық.

I-кезең: – «Қазақ КСР-ындағы меншік туралы», 1990 жыл 15 желтоқсан;

– «Қазақ КСР-дегі Жер реформасы туралы» Қазақ КСР-нің Заңы, 1991 жыл 28 маусым;

– «Жер салығы туралы» Қазақ КСР-нің Заңы, 1991 жыл 17 желтоқсан;

– «Біріккен кәсіпорындарға, халықаралық бірлестіктер мен ұйымдарға, шетелдік заңды тұлғалар мен азаматтарға жерді пайдалануға беру тәртібі Ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің қаулысы, 1992 жыл 3 шілде;

– «Жер қатынастарын реттеудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар Жарлығы, 1994 жыл 24 қаңтар;

– «Жер қатынастарын реттеуді онан әрі жетілдіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар Жарлығы, 1994 жыл 5 сәуір;

II кезең: – «Жер туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар Жарлығы, 1995 жыл 22 желтоқсан;

– «Шаруа (фермер) қожалығы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 1998 жыл 21 мамыр;

– «Жер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 2001 жыл 24 қаңтар.

– Қазақстан Республикасының Жер кодексі, 2003 жыл 20 маусым.

Енді жоғарыда көрсетілген нормативтік құқықтық актілерге тоқталатын болсақ.

1990 жылы 15 желтоқсанда «Қазақ КСР-ындағы меншік туралы» заңды қабылдау республиканың қарамағындағы заңдылықты дамытудың маңызды сатыларының бірі. Осы актіде Қазақстанның барлық кеңестік тарихының ішінде меншіктің негізгі қағидаттары мен ұғымдары бекітілді. Заңның өзі заң актілерінің біраз қатарының дамуы үшін базаға айналды. Осы актінің негізгі ерекшеліктер ортасын мыналар құрайды:

– мұнда Қазақ КСР-ның жерге және тағы басқа табиғи ресурстарға деген айрықша меншік бекітілді. Барлық басқа мемлекеттік мүлік республикалық меншік деп жарияланды.

– ең алғаш рет «социалистік» немесе «жалпыхалықтық» меншік ұғымдары қолданыстан алынып тасталды.

– табыс табуды көздейтін жеке меншік құқығы бекітілді. Азаматтардың меншігі табыс алмай физикалық және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін жеке және табыс табуды көздейтін жеке меншік түрлері болды. Дегенмен, республиканың әлеуметтік және ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, жерге деген жеке меншікке тыйым салынды. Жер мемлекеттік меншігіне тиесілі болды, ол тек жалға немесе өмірлік мұрагерлік иеленуге өткізілетін.

– бұл мемлекеттік меншік құқық субьектілері туралы жаңа шешім. Мемлекеттік атынан мемлекеттік меншігін иелену, пайдалану құқықтары халық депутаттары кеңестердің атына бекітілетін. Мүлік меншік иесі ретінде мемлекет немесе әкімшілік аумақтық құрылымдар болуы керек.

Осы заңда бұрыс ережелер де кездесті. Мысалы, Қазақ КСР мемлекет ретінде комуналды меншік субьектісі болып табылатын.

1990-1994 жылдары аралығында қабылданған жер қатынастарын реттеуге бағытталған нормативтік құқықтық актілер сол кездегі жерге байланысты тек мемлекеттік меншік қағидаларына негізделді. Сонымен қатар, бұл қағидалар, Қазақстан Республикасының 1993 жылы 28 қаңтарда қабылданған Конституциясында да сақталып қалды.

1991 жылы 28 маусымда Жер реформасы туралы заң қабылданды да, оның мақсаты жер қатынастарын қайта құру болды. Бұл заңның негізгі мақсаттары жерге иелік етудің әртүрлі нысанының нәтижелі әрекет етуіне құқықтық, экономикалық және осы негізде ауыл шаруашылық өнімдерін тұрақты өсіріп тұруға жету болып табылады.

Жер реформасының негізгі бағыттары төменгідей болды:

– жерді ұтымды қолдану мүддесіне байланысты оны бөлу үшін арнайы жер қорын жасау;

– мемлекеттік ауыл шаруашылық кәсіпорындардың мүлкін жекешелендіру болған жағдайда жерді қайта бөлу;

– жер учаскелерін пайдалану құқығы құжаттарын рәсімдеу және қайта рәсімдеу.

Жер пайдалануды ақылы түрде жүргізу 1991 жылдың 17 желтоқсанда қабылданған «Жер салығы туралы» Заңында нақтыланды, яғни мемлекет меншігінен жеке және заңды тұлғаларға пайдалану немесе иелену құқықтарымен беріл-

ген жер учаскелері үшін жер салығының базалық ставкалары белгіленді.

Қазақстан Республикасының жер заңдарының тарихы Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 16 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» конституциялық заңының қабылдау күнінен басталады.

Жер қатынастары дамуы мен оларды реттеуге бағытталған заң актілері арасында ерекше аталатын заң, ол 1991 жылғы «Жер реформасы туралы» заңы еді. Бұл заңның негізгі маңыздылығы, ол кеңес заманында қалыптасқан өндіріс саласы пайдаланымындағы жерлерді жеке және мемлекеттік емес тұлғаларға беру мүмкіндіктеріне ие болды.

1994 жылы қабылданған «Жер қатынастарын реттеудің кейбір мәселелері туралы» және «Жер қатынастарын реттеуді онан әрі жетілдіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар Жарлықтары еді. Осы Жарлықтар бойынша, жерге меншікті Конституция нормасына сәйкес тек мемлекет меншігі ретінде тани отырып жердің заттық құқығын мәміле мәні ретінде белгілеп жер қатынастарын нарықтық экономика категориясына енгізді.

2001 жылы 24 қаңтарда қабылданған «Жер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы мазмұны жағынан аталған Жарлықтың барлық нормаларын сақтап қалды және жер қатынастарын реттеуде оны одан әрі жетілдірді. Бұл Заңның аталған Жарлықтан айырмашылығы, ол «Жер туралы» Жарлық бойынша мәміле мәні болып табылатын «тұрақты жер пайдалану» құқығы институтына елеулі өзгерістер енгізді.

2003 жылы 20 маусымда, ұзақ уақыт саяси талқылаудан кейін, Қазақстан Республикасының Жер кодексі қабылданды. Республикадағы жер заңдарының дамуы және жетілдіру кезеңдері, нарық жағдайында жердің жеке сипаттары үшін жеке меншікке өту процестері біртіндеп өрбіді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының жер заңы жылдан-жылға шыңдалып, жетілдіріп, бірнеше рет тиісті нысандарда қабылдануы бұл жер құқық қатынастарының және жер заңдарын жетілдіруге бағытталғандығын көрсетеді.

Жер – елдіктің халық бірлігінің белгісі деген ұлттық танымның мағынасы терең. Себебі, мұндай көзқарас әр елдің өз жері болады, ол оған ата-бабадан мирас болып еншілікке қалған деген ойдың негізінде жатыр. Сондықтан елдіктен, тұтастықтан айрылғысы келмеген халық өз жерінен айрылып қалмауы керек.

Заңнаманың мақсаттары мен міндеттері кез келген заңнаманың негізгі институттары болып табылады және олар заңнаманың негізгі нормалары болып, жекелеген институтты құрайтын заңнама қағидаларымен де тығыз байланыстылықта болады.

Жер қандай жағдайда және қаншалықты эффективті жер қойнауларының бай ресурстарын пайдалану, жерлерді қорғаудағы қаншалықты мән беретіндігіне байланысты елдің экономикалық және саяси болашағы анықталады. Сондықтан да, жер қорын ұтымды пайдалануы мемлекет қызметінің басым бағыты болып табылады.

Әдебиеттер

1 Еркінбаева Л.Қ., Айғарин Г.Т. «Қазақстан Республикасының жер құқығы.» Жалпы және ерекше бөлім. Оқу құралы. – Алматы, «Жеті жарғы», 2010. – 36 б.

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жыл 30 тамыз. – Астана, 2009. – 6 бап.

3 Қазақстан Республикасының Жер Кодексі. – Алматы. 2003 жылғы 20 маусым, 12 бап

4 Л.Қ. Еркінбаева, Г.Т. Айғарин Қазақстан Республикасың жер құқығы. Жалпы және ерекше бөлім. Оқу құралы – Алматы: «Жеті жарғы», 2010. – 8 б.

5 Айқын газеті, №7 (2401); 18.01.2014 ж. – Алматы, 2014. – 2 б.

6 Еренов А.Е. Очерки по истории феодальных земельных отношений у казахов. – Алма-Ата: изд. НАН КазССР, 1961. – 158 б.

7 Сыроедов Н. «Земля и закон» // Закон. – 2009. – №6. – 33 б.

References

1 Erkynbaeva L.K. G.T Aygarin the land rights of the Republic Kazakhstan. – Almaty: «Zheti Zhargy», 2010. – 36 p.
2 The Constitution of the Republic of Kazakhstan on August 30 1995. – Astana, 2009.- Article 6
3 The Land Code of the Republic of Kazakhstan. – Almaty,2003 june 20, 12 article.
4 Erkynbaeva L.K. G.T Aygarin the land rights of the Republic Kazakhstan. – Almaty «Zheti Zhargy», 2010. – 8 p.
5 Newspaper « Aikyn», №7 (2401); 18.01.2014 – Almaty, 2014. – 2 p.
6 Erenov A.E. Essays on the history of feudal land relations of the Kazakhs. – Alma-Ata: NAN KazSSR, 1961. – 158 p.
7 Syroedov N. «Land and the law» // The law. – 2009. – №6. – 33 b.

3-бөлім

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ

Раздел 3

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ТРУДОВОЕ ПРАВО

Section 3

CIVIL LAW AND LABOUR LAW

Сулейменова С.Ж.,
Джунусова Г.К.

Сущность и значение института апелляции

В статье рассмотрены понятие и виды апелляционного производства в гражданском процессе. Раскрыты цели видов апелляции. В статье анализируются вопросы понимания «полной и неполной» апелляции. Одной из реальных гарантий осуществления конституционного права на судебную защиту и вынесения судами законных и обоснованных решений является право обжалования решений, не вступивших в законную силу. Раскрыты характерные черты апелляционного производства в Республике Казахстан.

Ключевые слова: право, апелляция, апелляционное производство, суды второй инстанции, гражданский процесс.

Suleimenova S.Zh.,
Dzhunusova G.K.

The nature and importance of the institution of appeal

In the state reviewed the concept and types of appeal in civil proceedings. Revealed goal types of appeal. The paper analyzes the issues of understanding «complete and incomplete» appeal. One of the real guarantee of the constitutional right to judicial protection and to make lawful courts and informed decisions is a right of appeal against decisions not istupivshih into force. Revealed the characteristic features of Appeal production in the Republic of Kazakhstan.

Key words: law, appeal, appeal proceedings, the courts of second instance, the civil process.

Сулейменова С.Ж.,
Джунусова Г.К.

Апелляция институтының сипаты мен маңыздылығы

Мемлекет азаматтық іс тұжырымдамасын және апелляциялық түрлерін қарастырды. Қағаз түсіну «толық және толық емес» шағым мәселелерін талдайды. Сот қорғау конституциялық құқығын нақты кепілдік бірі және заңды соттар мен шешімдер қабылдау үшін күшіне енген емес шешімдеріне шағымдану құқығы болып табылады. Қазақстан Республикасында апелляциялық өндірістің өзіне тән ерекшеліктері анықталды.

Түйін сөздер: құқық, екінші сатыдағы шағымдану, апелляциялық еңбектер, соттар, азаматтық рәсімі.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.9.03

Сулейменова С.Ж., *Джунусова Г.К.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: dzhunusova2008@mail.ru

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНСТИТУТА АПЕЛЛЯЦИИ

Для зарубежного гражданского процесса апелляционное обжалование является обычным способом обжалования, имеющим свое начало в римском праве и процессе. В учебной литературе по гражданскому процессу до 1917 г. апелляция рассматривалась как просьба стороны, считающей решение суда первой инстанции во всем или в известной части неправильным, о новом рассмотрении и перерешении дела судом вышестоящей инстанции [1].

В настоящее время содержание понятия апелляции не претерпело существенных изменений. Под апелляцией понимается обращение лица, участвующего в деле, в суд второй инстанции с просьбой проверить законность и обоснованность решения суда первой инстанции. В теории гражданского процесса выделяют два вида апелляции – полную и неполную.

Сущность полной апелляции состоит в том, что требование, рассмотренное судом первой инстанции, рассматривается вновь судом апелляционной инстанции. В связи с этим стороны вправе ссылаться на новые факты, представлять новые доказательства, вносить новые возражения. Суд не зависит от результатов процесса в первой инстанции.

Цель полной апелляции – «исправить погрешности – добросовестные и умышленные самих сторон, упустивших представить суду первой инстанции весь фактический материал для окончательного решения дела».

Сущность неполной апелляции состоит в том, что проверяется сам процесс в суде первой инстанции и его решение. Из этого следует, что стороны не имеют права ссылаться на новые факты, представлять новые доказательства. Производство в суде апелляционной инстанции направлено не на новое разбирательство дела, а на проверку решения. В связи с этим неполная апелляция имеет своей целью исправить ошибки суда, но не сторон [2].

При неполной апелляции решение и сам процесс в суде первой инстанции подвергаются субъективной проверке, так как судом апелляционной инстанции выясняется: были ли в ходе судебного разбирательства и принятия решения по делу судом установлены обстоятельства, имевшие место в действительности, на основании имеющихся у судьи первой инстан-

ции фактического материала и доказательств по делу.

При полной апелляции проверяется соответствие фактических обстоятельств дела тому, что существует в действительности.

Апелляции как способу обжалования судебных постановлений присущи следующие признаки:

– апелляционная жалоба приносится на решение суда, не вступившее в законную силу;

– дело по апелляционной жалобе переносится на рассмотрение вышестоящего суда;

– апелляционная жалоба обусловливается несогласием лица, подавшего апелляционную жалобу, с вынесенным решением ввиду его незаконности и необоснованности;

– суд апелляционной инстанции, пересматривая дело, проверяет как правовую, так и фактическую стороны дела в том же объеме, что и суд первой инстанции;

– суд апелляционной инстанции вправе: оставить решение без изменения, а жалобу или протест без удовлетворения; изменить решение суда первой инстанции; отменить решение суда первой инстанции и вынести новое решение; отменить решение и направить дело на новое рассмотрение в суд первой инстанции в случае установления нарушений норм процессуального права, предусмотренных ГПК РК;

– суд апелляционной инстанции не вправе предрешать вопросы о достоверности или недостоверности того или иного доказательства, о преимуществе одних доказательств перед другими, а также о том, какое решение должно быть вынесено при новом рассмотрении дела; отменить решение полностью или в части и прекратить производство по делу либо оставить заявление без рассмотрения по основаниям, предусмотренным ГПК РК [3].

Перечисленные признаки представляют собой общую характеристику апелляции как способа обжалования постановлений суда, не вступивших в законную силу.

Содержание норм Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, регулирующих апелляционное производство по обжалованию решений, свидетельствует о наличии всех признаков, присущих полной апелляции.

Апелляционное производство – самостоятельная стадия гражданского процесса. Апелляционное производство по гражданским делам как стадия гражданского процесса, осуществляемого судьями, есть возбуждаемая апелляционной жалобой лиц, участвующих в деле, деятельность суда апелляционной инстанции по вторичному рассмотрению и разрешению дела по существу с целью проверки законности и обоснованности не вступивших в законную силу решений и определений судей.

Одной из реальных гарантии осуществления конституционного права на судебную защиту и вынесения судами законных и обоснованных решений является право обжалования решений, не иступивших в законную силу. Это право не зависит от того, допущены ли в действительности по делу какие-либо нарушения. Вместе с тем в некоторых случаях имеют место судебные ошибки или упущения, влекущие за собой вынесение незаконных или необоснованных решений вследствие неправильного толкования или применения закона либо недостаточного исследован фактических обстоятельств дела.

Закон предоставляет участвующим в деле лицам право обжалования решений, не вступивших в законную силу, и возлагает обязанность проверки законности и обоснованности судебных решений на суд второй инстанции.

Принесение жалобы, протеста является основанием возбуждении производства в суде второй инстанции (апелляционное производство), являющейся одной из основных стадий гражданского процесса.

Институт апелляции – совокупность норм права, регулирующих возбуждение деятельности и саму деятельность суда второй инстанции по проверке законности и обоснованности судебных решений и определений, не вступивших в законную силу.

Следовательно, задачей апелляционной инстанции является обеспечение законности в деятельности судов первой инстанции, в конечном счете – защита прав, свобод и законных интересов граждан и организаций.

Характерными чертами апелляционной системы Казахстана являются: децентрализация апелляционных инстанций, облегчающая возможность личного участия заинтересованных лиц в заседании суда второй инстанции; широкая возможность обжалования судебных решений.

Литература

1 Гражданский процесс: учебник // под ред. Яркова В.В. – М., 2000.
2 Мурадьян Э.М., Тихиня В.Г. Оптимальное судопроизводство (по гражданским делам). – М., 1989.
3 Арсентьев О.В. Гражданское процессуальное право Казахстана. – Челябинск, 2000.

References

1 Grazhdanskij process: Uchebnik // pod red. Jarkova V.V. – M., 2000.
2 Murad'jan Je.M., Tihinja V.G. Optimal'noe sudoproizvodstvo (po grazhdanskim delam). – M., 1989.
3 Arsent'ev O.V. Grazhdanskoe processual'noe pravo Kazahstana. – Cheljabinsk, 2000.

Межибовская И.В.,
Нуралина Ж.Д.

Правовые аспекты и проблемы гражданской дееспособности несовершеннолетних в РК

В данной статье определяется наличие как теоретических, так и практических проблем, связанных с правами несовершеннолетних и с соблюдением этих прав, а также проблемами защиты прав несовершеннолетних. Особое внимание обращается на формулирование юридического определения правового статуса несовершеннолетнего гражданина, выработка предложения по совершенствованию законодательства, посвященного гражданско-правовому положению несовершеннолетних. В статье раскрываются проблемы института эмансипации несовершеннолетних. Выявлена и обоснована необходимость со стороны семейного законодательства рассмотреть защиту прав ребенка на воспитание и полноценного развитие в семье. На основе анализа предлагается острая необходимость разработки научно-обоснованного комплекса мер, создающих систему правовых условий для реализации и охраны прав детей.

Ключевые слова: несовершеннолетние, семья, ребенок, правовой статус, эмансипация.

Mezhibovskayia Y.V.,
Nuralina Z.D.

Legal aspects and problems of civil capacity of minors in the Republic of Kazakhstan

In this article existence of both the theoretical, and practical problems connected with the rights of minors and with observance of these rights, and also problems of protection of the rights of minors is defined. Special attention is paid on a formulation of legal determination of legal status of the minor citizen, development of a suggestion for improvement of the legislation devoted to civil position of minors. In article problems of institute of emancipation of minors reveal. Need from the family legislation to consider protection of the rights of the child for education and full development in a family is revealed and proved. On the basis of the analysis the urgent need of development of a scientifically based package of measures, the legal conditions for realization and protection of the rights of children creating system is offered.

Key words: minors, family, child, legal status, emancipation.

Межибовская И.В.,
Нуралина Ж.Д.

Қазақстан Республикасындағы кәмелетке толмағандардың азаматтық іс-әрекет қабілеттілігінің құқықтық аспектілері мен мәселелері

Мақалада кәмелетке толмағандардың құқықтарымен байланысты теориялық және тәжірибелік мәселелер, оларды шешудің жолдары, сондай-ақ кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау мәселелері анықталады. Әсіресе, кәмелетке толмаған азаматтың құқықтық мәртебесіне заңды тұрғыдан анықтама беруге, кәмелетке толмағандардың азаматтық-құқықтық жағдайына арналған заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстарды дайындауға ерекше көңіл бөлінеді. Мақалада кәмелетке толмағандардың эмансипация институтының мәселелері қарастырылған. Отбасы заңанамасының тарапынан жанұяда баланың тәрбиеленуі мен жан-жақты даму құқықтарының қорғалу қажеттігі анықталып, негізделген. Талдау жұмысы бойынша балалар құқықығының жүзеге асырылуы мен қорғалуына арналған құқықтық жағдайлардың жүйесін тудыратын ғылыми негізделген шаралар кешенін әзірлеу қажеттігі айтылады.

Түйін сөздер: кәмелетке толмағандар, отбасы, бала, құқықтық мәртебе, эмансипация.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.08

Межибовская И.В., *Нуралина Ж.Д.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: zhannyet@mail.ru

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ И ПРОБЛЕМЫ ГРАЖДАНСКОЙ ДЕЕСПОСОБНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РК

Введение

Каждый из нас является частицей своего общества, целого государства, даже всего мира. Без человека, субъекта не было бы этого целого, который по праву должен называться смыслом жизни. Если окунутся в глубь нашей древней истории или же опереться всем сказанным мифам о рождении человечества, то эра человеческого общества и первые правовые отношения берут начало от взаимоотношения Адама и Евы. Вот эта связь и привела к формированию каких-то определенных правил, которые определяли их место и назначение в обществе. Значит, издревле начатые правоотношения и его нормы с приходом каждой эпохи менялись и с каждым разом приобретали обороты, увеличивая свою значимость. Вот эти нормы не могли не коснуться проблем, касающихся детей в гражданско-правовых отношениях, до сих пор являющихся глобально-значимой проблемой всего нашего мира.

Основными субъектами, точнее участниками, гражданско-правовых отношений яляются физические лица. Физические лица делятся на совершеннолетних и на несовершеннолетних людей. Несовершеннолетние являлись и являются светлым будущем нашего государства и их правовое состояние считается одним из важных проблем в правовой сфере.

Соответственно Конституции Республики Казахстан главными ценностями государства являются человек, его права, свобода, законные интересы и предпочтения. Определенные права и обязанности человека пренадлежат ему от рождения, составляя его правоспособность. Некоторые права человек приобретает своими действиями и в результате возлагает на себя определенные обязательства. Способность гражданина обладать правами и возлагать на себя обязанности по своей воле и без чьих-либо давлений образуют его дееспособность.

«С наступлением совершеннолетия предусмотренные законом права во всей сфере гражданско-правовой жизнедеятельности гражданина (гражданская правоспособность) могут самостоятельно им осуществляться в имущественных, трудовых, семейных и иных правоотношениях с физическими и юридическими лицами» [1, с. 27]. Независимо от возраста каждый

гражданин обладает определенной законом правоспособностью, которая возникает в момент его рождения и прекращается с его же смертью. Полная дееспособность гражданина устанавливается соответственно его возрасту и сознанию. Если гражданин способен управлять своим сознанием и достиг восемнадцатилетнего возраста, то это означает о его дееспособности. Но определенная категория несовершеннолетних обладает некоторой дееспособностью, которую можно назвать «частичной дееспособностью». В нашей рыночной экономике даже несовершеннолетние реализуют определенные действия и это в основном связано с материальными ценностями. Следуя из этого, выявляется необходимость изучить институт эмансипации среди несовершеннолетних. Эмансипация весьма подробно исследуется, но неоднозначно оценивается современными учеными: «В условиях рыночной экономики институт эмансипации содействует обретению несовершеннолетними гражданами экономической самостоятельности, развитию их способностей и навыков участия в трудовой и предпринимательской деятельности» [2, с. 127].

Поэтому же особо важно определить правовой статус несовершеннолетних, который появляется в таких ситуациях. Потому что лица, не достигшие совершеннолетнего возраста, не могут вступать в такие отношения и в большинстве случаев делают ошибки, а также нарушаются права из-за малообразованности и кризиса разъяснительной работы со стороны соответствующих органов. Связи с тем их действия ограничиваются соответственно нормами закона. Эти ограничения обеспечиваются родителями, усыновителями, попечителями, а также опекунами с дополнительным согласием и ответственностью. Вот поэтому на научно-теоретической основе необходимо всестороннее рассмотрение подобных актуальных вопросов.

С тех пор, как наша страна получила независимость, охрана несовершеннолетних и государственная политика по борьбе с детским трудом, а также все органы по делам, касающимся несовершеннолетних, организуют свою деятельность, опираясь на обязанности, принятые на международном уровне законодательными властями.

Республика Казахстан санкционировала дополнительные постановления Конвенции ООН о правах несовершеннолетних (1989 года), Конвенции Международной организации труда №138 и №182, а также Конвенцию о правах несовершеннолетних, продажа несовершеннолетних, проституция и порнография несовершеннолетних (2000 года) и т.п.

Проблема защиты прав и интересов несовершеннолетних существовала в Казахстане во все времена, к сожалению, она не решена и сегодня, требуя пристального внимания всех уполномоченных органов страны. Социально-экономическая ситуация в нашей стране диктует острую необходимость разработки научно-обоснованного комплекса мер, создающих систему правовых условий для реализации и охраны прав детей. Именно дети оказались незащищенными в ходе социально-экономических реформ. Рост безработицы и преступности среди населения страны, инфляционные процессы, вооруженные и межнациональные конфликты, нравственная деградация, снижение уровня жизни сказались, прежде всего, на семьях и детях. Попрошайничество и беспризорность, бродяжничество, бегство детей из семей из-за жесткого обращения с ними, рост количества дел о лишении родительских прав являются довольно неутешительными и отрицательными фактами из жизни Республики Казахстан.

С 1990 года Казахстан является равноправным участником Конвенции ООН «О правах ребенка», которая вступает в силу 2 сентября 1990 года. Конвенция о правах ребенка является частью казахстанского законодательства. В соответствии с этим международным правовым документом Казахстан принял на себя многогранные обязательства по обеспечению и защите прав ребенка. Существует несколько определений понятия «ребенок». Они по-разному раскрывают его сущность. Юридическое определение понятия «ребенок» дается в Конвенции и в Законе Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье».

Нормы права, непосредственно посвященные правам несовершеннолетних детей, впервые появились в законодательстве лишь с принятием Закона «О браке (супружестве) и семье». До этого времени права детей рассматривались сквозь призму правоотношений родителей и детей. При этом часто несовершеннолетние в силу недееспособности оказывались не в положении самостоятельных носителей прав, а в положении пассивных объектов родительской заботы. Включение в кодекс отдельной главы, посвященной правам несовершеннолетних детей, явилось шагом на пути преодоления такого подхода.

Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан» регулирует отношения, возникающие в связи с реализацией основных прав и интересов ребенка. Исходя из принципов приоритетности подготовки детей к полноценной жизни в обществе, развития у них общественно значи-

мой и творческой активности, воспитания в них высоких нравственных качеств, патриотизма и гражданственности, формирования национального самосознания на основе общечеловеческих ценностей мировой цивилизации гарантируются их права и интересы Конституцией Республики Казахстан. В первую очередь внимание уделяется наилучшему обеспечению интересов ребенка и всех действий в отношении детей, независимо от того, предпринимаются они государственными или частными учреждениями, занимающимися вопросами социального обеспечения, судами, административными или законодательными органами и т.д. Каждый ребенок имеет право на сохранение своей индивидуальности – иметь свое имя, фамилию, гражданство, семейные связи. Это положение должно признаваться за всеми детьми без всяких исключений и без различия или дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, рождения или иного обстоятельства, касающегося самого ребёнка или его семьи. «Конституция РК провозглашает равенство прав и свобод человека и гражданина независимо от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям, а также других обстоятельств, запрещает любые формы ограничения граждан по признакам социальной, расовой, национальной, языковой или религиозной принадлежности» [3, с. 26].

Закон о браке (супружестве) и семье предусматривает право ребенка свободно выражать свое мнение. Законодательство не указывает минимального возраста, начиная с которого ребенок обладает этим правом.

В Конвенции зафиксировано, что такие права предоставляются ребенку, способному сформулировать собственные взгляды. Значит, как только ребенок достигает достаточной степени развития, он обладает правами выражать свое мнение при решении в семье любого вопроса, затрагивающего его интересы. Мнению ребенка придается различное правовое значение, в зависимости от его возраста. Конвенция предписывает «уделять внимание взглядам ребенка в соответствии с его возрастом и зрелостью».

Согласно ст. 62 Закона «О браке (супружестве) и семье», учет мнения ребенка, достигшего 10-летнего возраста, является обязательным. До этого возраста ребенок, способный выразить свои взгляды, тоже должен быть заслушан. Но в силу его несовершеннолетия и малолетства, при несогласии с его мнением родители, опекуны и должностные лица не обязаны мотивировать свое несогласие.

«Брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства. Забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью родителей» [4]. Материнство, детство, семья представляют собой взаимосвязанную систему социальных факторов. То есть это взаимозависимая система в решающей степени определяющих состояние общества и перспективу его прогрессивного развития, связь, нормальную смену и преемственность поколений, подготовленность новых членов общества к полноценной реализации прав и обязанностей человека и гражданина как и фактическую реализацию этих прав и обязанностей в социальной и частной жизнедеятельности. Сказанное объясняет, почему Конституция объединяет и консолидирует требования защиты государством этих институтов.

Несовершеннолетние граждане нашего государства должны быть защищены от всех негативных как физических, так и нравственных воздействий. Так как мы живем и продвигаемся в рыночной экономике, где социально-экономическая система общества развивается на основе частной собственности и товарно-денежных отношений, негативы не могут не коснутся и несовершеннолетних граждан нашего государства. Под защитой прав несовершеннолетних понимается следующее: восстановление нарушенного права, создание условий, компенсирующих имеющую место утрату прав, устранение препятствий на пути осуществления права и др.

Одним из важнейших прав ребенка является его право на семейное воспитание, предусмотренное статье 60 Закона «О браке (супружестве) и семье». Это право, прежде всего, заключается в обеспечении ребенку возможности жить и воспитываться в полноценной семье. *Семейное воспитание* – наилучшая форма воспитания ребенка, которую знает человечество. Семья для ребенка является не только средой обитания, но и воспитательной средой. Влияние семьи особенно в период развитии ребенка наиболее превышает другое воспитательное воздействие. Семья олицетворяет и отражает и школу, и средства массовой информации, общественные организации, друзей, влияние литературы и искусства. Никакие общественные формы воспитания не

могут сравниться с семьей, и неоднократные попытки заменить семейное воспитание общественным служат тому подтверждением. Поэтому задачей семейного законодательства является защита права ребенка на воспитание в семье. Соответственно «Законом предусмотрены определенные меры по соблюдению имущественных интересов несовершеннолетних и предотвращению возможных фактов злоупотреблений со стороны недобросовестных родителей (использования полученных на ребенка средств в своих или любых других целях» [5, с. 23].

Закон «О браке (супружестве) и семье» предусматривает обязанности по защите прав ребенка родителей, законных представителей, а также органов опеки и попечительства и прокурора. В наиболее тяжелом положении ребенок оказывается, когда его права нарушены лицами, призванными осуществлять их защиту – родителями или заменяющими их лицами. В законе о браке (супружестве) и семье закреплено право ребенка непосредственно обращаться за защитой от злоупотреблений со стороны родителей и иных законных представителей.

Заключение

Право ребенка на охрану здоровья обеспечивается совершенствованием законодательства Республики Казахстан в области охраны здоровья ребенка, пропагандой и стимулированием здорового образа жизни детей, обеспечением контроля за состоянием здоровья ребенка, его родителей и профилактикой детских заболеваний.

Требования современного гражданского общества обязывают государство в лице органов законодательной, судебной и исполнительной власти особо подходить к проблемам подрастающего поколения, принимать меры по защите его прав и свобод, решать вопросы образовательного и воспитательного характера, планировать и реализовывать программы по профилактике подростковой преступности и безнадзорности. Так, в Декларации о правах ребенка «детям должна быть обеспечена социальная защита и предоставлены возможности и благополучные условия, которые бы позволили ему развиваться физически, умственно, нравственно, в условиях свободы и достоинства», говорится следующее: «Дети мира невинны, уязвимы и зависимы». Они также любознательны, энергичны и полны надежд. Их время должно быть временем радости и мира, игр, учебы и роста. Их будущее должно основываться на гармонии и сотрудничестве». Однако у многих детей жизнь складывается иначе.

Конечной целью моего исследования стал анализ норм действующего законодательства, как гражданского, так и семейного, регулирующих вопросы правового положения несовершеннолетних, их прав и защиты прав несовершеннолетних в современных условиях.

Литература

1 Макаров Г.П. Имущественные и трудовые права несовершеннолетних граждан //Гражданин и право. – 2000 г. – N1. – С. 27.
2 Гражданское право: В 2-х т. Т. 1: учебник / отв. ред. Е.А. Суханов. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – С. 127.
3 Грудцына Л.Ю. Правовое регулирование охраны и защиты прав несовершеннолетних // Адвокат. – 2005. – N8. – С. 26.
4 Конституция РК, статья 27 //СПС «Параграф». – 2014.
5 Беспалов Ю. Защита прав несовершеннолетних // Российская юстиция. – 1997. – N 1. – С. 23.

References

1 Makarov G.P. Imushhestvennye i trudovye prava nesovershennoletnih grazhdan //Grazhdanin i pravo. – 2000 g. – N1. – S. 27.
2 Grazhdanskoe pravo: V 2-h t. T. 1: uchebnik / otv. red. E.A. Suhanov. – M.: Volters Kluver, 2007. – S. 127.
3 Grudcyna L.Ju. Pravovoe regulirovanie ohrany i zashhity prav nesovershennoletnih // Advokat. – 2005. – N8. – S. 26.
4 Konstitucija RK, stat'ja 27 //SPS «Paragraf». – 2014.
5 Bespalov Ju. Zashhita prav nesovershennoletnih // Rossijskaja justicija. – 1997. – N 1. – S. 23.

Нурахметова Г.Г.,
Науханбай Д.К.

Общая характеристика публичного договора в гражданском праве

Данная статья посвящена общей характеристике публичного договора, в именно расмотрены понятие и условия публичного договора, субъектный состав договора. Публичный договор является юридическим инструментом обустройства хозяйственной жизни и занимает особое место в гражданском праве, поскольку имеет важное значение в правовом оформлении различных общественных отношений.

Ключевые слова: право, закон, публичный договор, договор, сделка.

Hurahmetova G.G.,
Hauhanbai D.K.

General characteristics public contract in civil law

This article focuses on the overall performance of the public contract. The article examined the concept and conditions of a public contract, the subject structure of the contract. A public contract is a legal instrument arrangement of economic life. Public contract has a special place in civil law. Because it is important in the legal design of various public relations.

Key words: right, law, public contract, a contract deal.

Нұрахметова Г.Г.,
Науханбай Д.К.

Азаматтық құқықтағы жария шартының жалпы сипаттамасы

Аталған мақала жария шартының жалпы сипаттамасына арналған. Мақалада жария шартының түсінігі мен шарттары, субъектілік құрамы қарастырылған. Жария шарты күнделікті өмірдің заңи құралы болып табылады. Жария шарты азаматтық құқықта өзекті орын алады, себебі, әртүрлі қоғамдық қатынастарды құқықтық рәсімдеуде маңызды орын алады.

Түйін сөздер: құқық, заң, жария шарты, шарт, мәміле.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.02

Нурахметова Г.Г., Науханбай Д.К.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: nurahmetova.74@mail.ru

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛИЧНОГО ДОГОВОРА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Под публичным договором в ст. 387 ГК РК понимается договор, заключенный коммерческой организацией и устанавливающий ее обязанности по продаже товаров, выполнению работ или оказанию услуг, которые такая организация по характеру своей деятельности должна осуществлять в отношении каждого, кто к ней обратится (розничная торговля, перевозка транспортом общего пользования, услуги связи, энергоснабжение, медицинское, гостиничное обслуживание и т.п.).

Физические и юридические лица свободны в установлении своих прав и обязанностей на основе договора и в определении любых не противоречащих законодательству условий договора.

Являясь соглашением сторон, классический договор строится на основе соблюдения принципа свободы договора. Гарантией реализации этих базовых положений служит законодательно оформленный в п. 1 ст. 380 ГК РК запрет на какое-либо понуждение к заключению договоров. Исключение из него сделано лишь для двух категорий обстоятельств:

1) когда обязанность заключить договор предусмотрена законом, в том числе и ГК РК;

2) когда обязанность заключить договор принята по воле самого участника обязательственных отношений. Добровольно принятое обязательство по заключению того или иного договора вполне соответствует пониманию последнего как соглашения двух или нескольких лиц об установлении, изменении или прекращении гражданских прав и обязанностей [1].

Такое обязательство возникает, например, из предварительного договора юридически равных сторон (ст. 390 ГК РК). Но не всегда юридическое равенство сторон, гарантированное правовой нормой, столь же сильно подкреплено экономически. В этом случае следует адресоваться к категории публичного договора, относящегося именно к той группе перечисленных выше обстоятельств, когда обязанность заключить договор предусмотрена законом. Гражданский кодекс (п. 3 ст. 387) не допускает отказа коммерческой организации от заключения публичного договора при наличии возможности предоставить потребителю соответствующие товары, услуги или выполнить для него определенные работы. А при необоснованном уклонении коммерческой организации от заключения публичного до-

говора другая сторона вправе обратиться в суд с требованием о понуждении заключить договор.

Таким образом, путем введения категории (типа) публичного договора законодатель пытается обеспечить оптимальное удовлетворение в определенных сферах потребностей экономически слабой стороны, то есть в основном массового потребителя. Следовательно, именно потребители выступают на стороне контрагента коммерческой организации, которая, сообразуясь с характером своей хозяйственной деятельности, должна осуществлять конкретные действия (продать товар, выполнить работу, оказать услугу) в отношении каждого, кто к ней обратится. Областью экономической активности такого рода организаций является обычно сфера удовлетворения общественных нужд (например, перевозка транспортом общего пользования, услуги связи, энергоснабжение, медицинское и иное обслуживание). Данная сфера деятельности и определяет объекты зарождающихся обязательств.

Из приведенной нормы видно, что обязанность по заключению договоров на выполнение работ или оказание услуг связывается не только с фактическим характером деятельности субъекта хозяйствования или его производственными возможностями (как это предусмотрено в пп. 1, 3 ст. 387 ГК РК), но и с рамками его уставной деятельности. Здесь следует уточнить, что в настоящее время в соответствии с п. 1 ст. 41 и п. 2 ст. 35 ГК РК допускается существование как общей, так и специальной правоспособности юридических лиц. Предмет и цели деятельности коммерческой организации обязательно определяются учредительными документами лишь в особых, предусмотренных законом случаях [1]. Видимо, поэтому ст. 387 ГК РК связывает реализацию норм о публичных договорах с характером фактической деятельности субъекта, а не с ее формальным отражением в учредительных документах. Но вместе с тем и ранее в судебной практике учитывалось, что деятельность исполнителя, соответствующую уставным задачам, даже при отсутствии прямых указаний об этом в учредительных документах нельзя расценивать как выходящую за рамки уставной.

Согласно положениям ГК РК условия договора могут определяться:

– по усмотрению сторон, заключающих конкретный договор;

– примерными условиями, разработанными для договоров соответствующего вида, опубликованными в печати и применяемыми сторонами договора;

– соответствующими обычаями делового оборота;

– обязательными для сторон правилами, содержащимися в правовых актах.

Применительно к типу публичного договора особое значение приобретают последние правила, установленные законом и иными правовыми актами, действующими в момент его заключения. Такого рода правила (типовые договоры, положения), обязательные для сторон при заключении и исполнении публичных договоров, вправе издавать в случаях, предусмотренных законом, Правительством РК. В качестве примера можно назвать Правила предоставления физическими и юридическими лицами торговых, развлекательных, гостиничных, медицинских и иных услуг на территории столицы (утверждены постановлением Правительства РК от 21 апреля 2008 года N 366) [2].

В нем, в частности, определяются:

– обязательный и дополнительный объем предоставляемых услуг;

– их качественные характеристики;

– специальные права и обязанности хозяйствующего субъекта – исполнителя;

– льготы для отдельных категорий потребителей;

– ценообразовательная процедура.

Остановимся подробнее на двух последних элементах, имеющих важное значение при формировании условий публичного договора. Цена как составляющая договорных отношений определяется соглашением сторон или регулируется уполномоченными государственными органами. Поэтому возможность государственного регулирования цен (тарифов) закладывается и в области использования публичного договора. Например, в Законе РК «О связи», в Правилах предоставления услуг телеграфной связи оговаривается, что по отдельным видам услуг и для определенных хозяйствующих субъектов тарифы регулируются государством.

Но существует, к сожалению, и такая практика, когда органы исполнительной власти на местах осуществляют не предусмотренное законодательством регулирование цен и тарифов. Данные действия недопустимы и не имеют под собой какой-либо правовой основы. Чтобы внести определенность в этот вопрос и избежать в дальнейшем неправомерных ограничений прав предприятий в области ценообразования, необходимо, на наш взгляд, нормативно оформить перечень сфер хозяйственной деятельности и ее результатов (товаров, работ, услуг), относительно которых предусмотрен тот или иной меха-

низм государственного регулирования цен (тарифов).

Как уже было выше сказано, публичный договор – это договор, заключенный коммерческой организацией, устанавливающей ее обязанности по продаже товаров, работ или оказанию услуг каждому, кто к ней обратится. К числу субъектов публичного договора относятся не все коммерческие организации, а только те, которые выполняют определенные (публичные) виды деятельности.

Одновременно целесообразно определить комплекс правомочий государственных органов в области ценового регулирования и контроля за его реализацией. Проблемы ценового регулирования в области применения публичных договоров тесно связаны и с вопросами потребительских льгот, большинство из которых носят ярко выраженный ценовой характер. Вообще предоставление каких-либо льгот (в том числе и ценовых) для отдельных категорий потребителей, сообразуясь с принципом равнодоступности, является исключением из общего правила, сформулированного в п. 2 ст. 387 ГК РК. Цена товаров (работ, услуг), а также иные условия публичного договора устанавливаются одинаковыми для всех потребителей. Льготы как исключение из действующего правового режима предоставляются только в случаях, предусмотренных либо законом, либо иными правовыми актами, и должны касаться не отдельных потребителей, а их категорий (групп). Согласно п. 5 той же статьи ГК условия договора, не соответствующие указанным требованиям, недействительны. Кроме потребительских существуют льготы для самих предприятий. Например, в соответствии со ст. 14 Закона о конкуренции органам исполнительной власти запрещается необоснованно наделять отдельного хозяйствующего субъекта или нескольких хозяйствующих субъектов льготами, ставящими их в преимущественное положение по отношению к другим хозяйствующим субъектам, работающим на рынок того же товара [3].

Такой запрет необходим с целью создания объективных условий для добросовестной конкуренции на рынке. Там же, где она по экономическим причинам нерентабельна (например, при естественной монополии), должна действовать специальная система регулирования. Будучи ее составной частью, публичный договор сможет стать правовой формой воздействия государства на сферы естественной монополии [4]. Тем более, что многие из них прямо перечислены в анализируемой ст. 387 ГК РК и, следовательно, совпадают с областью применения публичного договора. В целом же принцип установления одинаковых условий публичного договора для всех потребителей позволяет избежать различного рода злоупотреблений, дискриминаций потребителей (особенно со стороны регулируемых монополий) и применить типовые договорные формы.

В ГК РК закреплены ограничения для коммерческих организаций, обозначенных в п. 1 ст. 387, по заключению публичных договоров.

Во-первых, коммерческая организация не вправе устанавливать необоснованные с точки зрения действующего законодательства преимущества одного лица перед другим в отношении заключения публичного договора. Такое преимущество должно быть предусмотрено законом или иными правовыми актами (например, в виде внеочередного обслуживания).

Во-вторых, коммерческая организация не вправе отказаться от заключения публичного договора, если у нее имеются возможности для предоставления потребителю необходимых товаров, услуг, работ. Необоснованное уклонение коммерческой организации от заключения публичного договора, то есть незаключение обязанным предприятием конкретного договора без достаточных на то причин, рассматривается как правовое основание для обращения потребителя в суд с требованием о понуждении заключить договор и о возмещении причиненных убытков. Сторона, необоснованно уклоняющаяся от заключения договора, должна возместить такие убытки.

Так каковы же правовые последствия, связанные с заключением публичного договора:

1) исключительный принцип свободы договора, т.е. данная организация не вправе выбирать себе партнера по договору, в случае отказа можно обращаться в суд и требовать возмещения убытков;

2) коммерческая организация не вправе оказывать предпочтения кому-либо из обратившихся потребителей (кроме законодательно установленных льгот);

3) условия публичного договора устанавливаются одинаковыми для всех;

4) споры, связанные с заключением договоров, решаются в судебном порядке

Нормы публичного договора призваны обеспечить, в первую очередь, защиту интересов традиционно признаваемой более слабой стороны в правоотношении – гражданина-потребителя. Однако, в практическом их применении

возникают многочисленные споры о силе данных обеспечительных мер государства, осуществляющего свое вмешательство в общие принципы частного права.

Для реализации указанных норм, как видно, будет иметь ключевое значение, насколько производственно и юридически обоснованно уклонение соответствующей коммерческой организации от заключения публичного договора. Практика применения предшествующего нынешнему ГК законодательства в сфере обязательного заключения договоров свидетельствует, что обязанное юридическое лицо, принявшее все зависящие от него меры по надлежащей организации своей хозяйственной деятельности, в принципе может быть освобождено от обязанности заключить договор по мотивам невозможности исполнения конкретного заказа потребителя, так как его выполнение превышает производственные (например, технологические) возможности предприятия.

Итак, появление в нашем законодательстве специального института публичного договора обусловлено необходимостью защиты интересов потребителей как экономически слабой стороны. В наибольшей степени интересы потребителей обеспечиваются с помощью добросовестной конкуренции. В тех сферах, где она по тем или иным причинам отсутствует, потребитель нуждается в особой защите, а предприятия – в продуманной системе регулирования. Публичный договор применяется и в том, и в другом случае. Поэтому его можно рассматривать как составную часть системы государственного регулирования экономических отношений в Республике Казахстан.

Литература

1 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.).

2 Правила предоставления физическими и юридическими лицами торговых, развлекательных, гостиничных, медицинских и иных услуг на территории столицы (утверждены постановлением Правительства РК от 21 апреля 2008 года N 366).

3 Закон Республики Казахстан от 25 декабря 2008 года № 112-IV «О конкуренции» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.).

4 Закон Республики Казахстан от 9 июля 1998 года № 272-I «О естественных монополиях и регулируемых рынках» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.09.2014 г.).

References

1 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast'), prinjat Verhovnym Sovetom Respubliki Kazahstan 27 dekabrja 1994 goda (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 07.11.2014 g.).

2 Pravila predostavlenija fizicheskimi i juridicheskimi licami torgovyh, razvlekatel'nyh, gostinichnyh, medicinskih i inyh uslug na territorii stolicy (utverzhdeny postanovleniem Pravitel'stva RK ot 21 aprelja 2008 goda N 366).

3 Zakon Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrja 2008 goda № 112-IV «O konkurencii» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 07.11.2014 g.).

4 Zakon Respubliki Kazahstan ot 9 ijulja 1998 goda № 272-I «O estestvennyh monopolijah i reguliruemyh rynkah» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 29.09.2014 g.).

Атаханова С.К.,
Молдагулова М.М.

Азаматтық іс жүргізу құқығындағы ерекше өндіріс институты

Бұл мақалада азаматтық іс жүргізу құқығындағы ерекше іс жүргізу туралы анықтама берілді. Жалпы түрде түрлеріне тоқталып, түсінік берілді. Ерекше іс жүргізудің кейбір түрлері қай сотта қаралатындығы анықталды.

Түйін сөздер: азаматтық құқық, ерекше іс жүргізу, сот.

Atahanova S.K.,
Moldagulova M.M.

The special production is in civil procedure

«Res inter alios acta aliis neque nocere, neque prodesse potest». In this article examined special произдводста in a civil law. Concept and types of the special production. The purpose of this work – the production of special consideration as a form of civil procedure. The need to achieve this goal determines the structure of the work.

Key words: civil law, special production, court.

Атаханова С.К.,
Молдагулова М.М.

Особое производство гражданско-процессуальном праве

В данной статье рассматривается особое производство в гражданском праве. Понятие и виды особого производства. Цель данной работы – рассмотрение особого производства как вида гражданского процесса. Необходимость достижения поставленной цели обусловливает структуру работы.

Ключевые слова: право, гражданское право, особое производство, суд.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.9.03

Атаханова С.К., *Молдагулова М.М.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: Mahshuk___91@mail.ru

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕ ӨНДІРІС ИНСТИТУТЫ

Қазақстан Республикасының Конституциясы «Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар» деп көрсетіп береді [1]. Еліміздің әрбір азаматы сот арқылы өз құқықтарын қалпына келтіріп не құқықтарын нақты айқындай алады. Азаматтық іс жүргізудің барлық сот ісін жүргізу түрі оған үлкен септігін тигізеді.

Ерекше іс жүргізу институты атына сай бірінші инстанциялық сотта қаралатын азаматтық іс жүргізуде сот ісін жүргізудің үшінші ерекше түрі. Ерекше іс жүргізу дегеніміз – бұл азаматтық іс жүргізудегі істер қатарына жатқызылатын, құқық туралы дау жоқ және қорғаудың ерекше амалдары мен тәсілдерін қолдана отырып, белгілі бір заңи факті немесе заңи мән – жайлардың оқиғаның болуын анықтайтын, нотариат және АХАЖ органдарында берілген құжаттардың заңдылығын тексеретін, заңмен белгіленген азаматтық іс жүргізудің дербес бір сатысы.

Азаматтық іс жүргізудегі соттың қарауына жататын барлық істер:

- Бұйрық арқылы іс жүргізу істері:
- Талап қою арқылы іс жүргізу істері;
- Ерекше талап қою арқылы іс жүргізу істері;
- Ерекше іс жүргізу істері деп бөлінеді.

Ең алғаш ерекше іс жүргізу институтының ерекшеліктерін және проблемаларын XX ғасырдың 60-шы жылдары ғалымдар зерттей бастады. Ерекше іс жүргізудің пәніне қатысты мәселе қазіргі таңда ғалымдар арасында біріздiлікке келтірілмеген. Себебі, кейбір ғалымдар ерекше іс жүргізу бойынша қорғалатын істер тек заңмен қорғалатын мүддені қарастырғандықтан, азаматтық іс жүргізуде ерекше іс жүргізу бойынша қозғалатын істердің негізгі пәні заңмен қорғалатын мүдде деп есептейді. Ал басқа ғалымдардың айтуы бойынша азаматтық іс жүргізудегі ерекше іс жүргізудің пәні – материалдық субъективтік құқық. Ерекше іс жүргізу институтында пәннің объектісі болып қозғалған іс бойынша заңмен қорғалатын мүдде танылады. Ерекше іс жүргізудің пәні – материалдық субъективтік құқық деп таныған ғалымдар үшін объектісі – субъективтік құқық болып есептеледі.

Негізгі ерекшеліктері:

• құқық туралы дау болмайды. Сондықтан ерекше сот ісін жүргізуде: қарсы талап қою, тиісті емес жауапкерді ауыстыру, бітімгершілік келісім бекіту, істі аралық соттың қарауына беру сияқты институттар орын алмайды. Ерекше іс жүргізуде құқық туралы дау болмағандықтан мүдделі қарама-қайшы тараптар да болмайды. Бірақ, сотқа мүдделері өзара байланысты бірнеше тұлға жүгінуі мүмкін (тең талап қоюшылар);

• ерекше іс жүргізу тәртібімен іс қозғаушы тұлға арыз беруші деп аталады;

• ерекше іс жүргізу барысында құқық туралы дау пайда болса, сот істі талап қою бойынша іс жүргізу тәртібімен қарау туралы ұйғарым шығарады. Іс талап қою бойынша іс жүргізу тәртібімен оның қозғалу орны бойынша қаралады [2].

Ерекше іс жүргізудің талап қою арқылы іс жүргізуден айырмашылы бар. Бұл айырмашылық сот ісін жүргізудің осы түрінің құқықтық тегіне және оның жалпы процессуалдық ерекшеліктерінің сипатына, ерекше іс жүргізудің әр санаттағы істердің жеке ерекшеліктеріне байланысты анықталады.

Азаматтық іс жүргізу кодексінің 289 бабына сәйкес сот ерекше іс жүргізу тәртібімен қарайтын істерге:

1) заңдық маңызы бар фактілерді анықтау туралы;

2) азаматты хабар-ошарсыз кетті деп тану туралы және азаматты қайтыс болды деп жариялау туралы;

3) азаматты әрекетке қабілеті шектеулі немесе әрекетке қабілетсіз деп тану туралы;

3-1) кәмелетке толмағандарды арнаулы білім беру ұйымдарына немесе ерекше режимде ұстайтын ұйымдарға жіберу туралы;

4) азаматты психиатриялық стационарға мәжбүрлеп жатқызу туралы;

4-1) қаржы ұйымдарын және бас ұйым ретінде банк конгломератына кіретін және қаржы ұйымдары болып табылмайтын ұйымдарды қайта құрылымдау туралы;

5) заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлердің банкроттығы туралы;

5-1) заңды тұлғаларды оңалту туралы;

5-2) заңды тұлғаларды жеделдетілген оңалту туралы;

6) жылжымалы затты иесіз деп тану және жылжымайтын мүлікке коммуналдық меншік құқығын тану туралы;

7) азаматтық хал актілері жазуларының дұрыс еместігін анықтау туралы;

8) нотариаттық әрекеттерге немесе оларды жасаудан бас тартуға шағымдар бойынша;

9) бағалы қағаздар көрсетуші адамның жоғалған бағалы қағаздар және ордерлік бағалы қағаздар (шақырту ісін жүргізу) бойынша құқықтарын қалпына келтіру туралы;

10) бала асырап алу туралы;

11) Қазақстан Республикасының және (немесе) басқа мемлекеттің аумағында экстремизмді немесе террористік қызметті жүзеге асыратын шетелдік немесе халықаралық ұйымды экстремистік немесе террористік ұйым деп тану туралы, соның ішінде оның өз атауын өзгерткенін анықтау туралы, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағында таратылатын ақпараттық материалдарды экстремистік деп тану туралы;

11-1) шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзғаны үшін Қазақстан Республикасының шегінен шығарып жіберу туралы;

12) Қазақстан Республикасының аумағында таратылатын, Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне қайшы келетін ақпараты бар шетелдік бұқаралық ақпарат құралының өнімін заңсыз деп тану туралы істер жатады [3].

Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі. Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады [1]. Осы нақты айқындалған норма ерекше іс жүргізудің барлық түрін азаматтарға пайдалануға мүмкіндік береді. Бірнеше түріне жеке тоқталар болсақ, заңдық маңызы бар фактілерді анықтау кезінде сот азаматтардың жеке не мүліктік құқықтарының тууын, туындау негіздерін, өзгеруіне не тоқталуына байланысты фактілерді анықтайды. Мысалы:

Адамдар арасындағы туыстық қатынастар;

Тууы, қайтыс болу, бала асырап алу, некелесуді ажырасуды және қайтыс болуды тіркеу;

Мүлікті меншік, шаруашылық жүргізу оралымды басқару құқықтарын иелену пайдалану және оған билік ету;

Азаматты хабар-ошарсыз кетті деп тану туралы және азаматты қайтыс болды деп жариялау туралы арыз оны беруші азаматтық тұрғылықты жері бойынша және хабар-ошарсыз кеткен азаматтың соңғы тұрғылықты жеріндегі сотқа беріледі.

Азаматтық кодекстің 28 бабына сәйкес «Егер азаматтың тұрғылықты жерінде ол туралы бір жыл бойы деректер болмаса, мүдделі адамдардың арызы бойынша сот оны хабар-ошарсыз кетті деп тануы мүмкін. Хабар-ошарсыз кеткен

азамат туралы соңғы деректер алынған күнді анықтау мүмкін болмаған жағдайда жоқ адам туралы соңғы деректер алынған айдан кейінгі айдың бірінші күні, ал бұл айды анықтау мүмкін болмаған жағдайда келесі жылғы бірінші қаңтар хабар-ошарсыз кетудің басталған күні деп есептеледі».[4] Осындай заңда көрсетілген деректер пайда болған жағдайда істің жүзеге асырылуын азаматтық іс жүргізудегі ерекше іс жүргізу сатысы жүзеге асырады.

Азаматтық кодекстің 31-бабына сәйкес «Азаматты өлді деп жариялау

Егер азаматтың тұрғылықты жерінде ол туралы үш жыл бойы деректер болмаса, ал егер ол өлім қатері төнген немесе жазатайым оқиғадан қаза тапты деп жорамалдауға негіз болатын жағдайларда алты ай бойы хабар-ошарсыз жоғалып кетсе, мүдделі адамдардың арызы бойынша сот оны өлді деп жариялауы мүмкін. Соғыс қимылдарына байланысты хабар-ошарсыз жоғалып кеткен әскери қызметші немесе өзге адам соғыс қимылдары аяқталған күннен бастап кемінде екі жыл өткеннен кейін өлді деп жариялануы мүмкін.

Өлді деп жариялау туралы сот шешімі заңды күшіне енген күні өлді деп жарияланған адамның өлген күні болып есептеледі. Өлім қатері төнген немесе жазатайым оқиғадан қаза тапты деп жорамалдауға негіз болатын жағдайларда хабар-ошарсыз жоғалып кеткен адам өлді деп жарияланған реттерде сот бұл адамның шамамен қаза тапқан күнін оның өлген күні деп тануы мүмкін. Адамды өлді деп жариялау туралы заңды күшіне енген сот шешімінің негізінде азаматтық хал актілерін жазу кітаптарына оның өлгені туралы жазба жасалады. Бұл жазбаның нәтижелері де нақты өлім туралы жазбаның нәтижелері сияқты болады»[4]. Ерекше іс жүргізу сатысы арқылы жүзеге асырылып және тек соттың шешімі негізінде ғана азаматты өлді деп жариялап не хабар-ошарсыз кетті деп танимыз.

Азаматты әрекетке қабілеті шектеулі немесе әрекетке қабілетсіз деп тану туралы іс спирттік ішімдіктерге, есірткі заттарға құныққан тұлғаларға қатысты оның отбасы мүшелері, прокуор, қамқоршы не қорғаншы органның арызы бойынша сот іс қозғайды.

Азаматты әрекет қабілеттілігі жоқ деп тану. Жүйке ауруы немесе ақыл-есінің кемдігі салдарынан өз әрекеттерінің мәнін түсіне алмайтын немесе не істегенін білмейтін азаматты сот әрекет қабілеттілігі жоқ деп тануы мүмкін, соған байланысты оған қорғаншылық белгіленеді. Әрекет қабілеттілігі жоқ деп танылған азаматтың атынан мәмілелерді оның қорғаншысы жасайды. Әрекет қабілеттілігі жоқ адам сауығып кеткен немесе денсаулығы едәуір жақсарған жағдайда сот оны әрекет қабілеттілігі бар деп таниды, бұдан кейін одан қорғаншылық алынады.

Азаматтың әрекет қабілеттілігін шектеу. Спирт ішімдіктеріне немесе есірткі заттарға салыну салдарынан өзінің отбасын материалдық жағынан ауыр жағдайға ұшыратқан азаматтың әрекет қабілеттілігін сот Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінде белгіленген тәртіп бойынша шектеуі мүмкін. Оған қамқоршылық белгіленеді. Ол тұрмыстық ұсақ мәмілелерді өз бетінше жасауға құқылы. Басқа мәмілелер жасауды, сондай-ақ табысын, зейнетақысын және өзге де кірістерін алуды және оларға билік етуді ол тек қамқоршысының келісімімен ғана жүзеге асыра алады. Азамат спирт ішімдіктеріне немесе есірткі заттарға және нашақорлыққа салынуды тоқтатқан жағдайда сот оның әрекет қабілеттілігіне қойылған шектеудің күшін жояды. Сот шешімінің негізінде азаматқа белгіленген қамқоршылықтың күші жойылады.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз.
2 Н.Ш. Қамбарова «Азаматтық іс жүргізу құқығы (оқу құралы альбом-кесте)» Алматы 2009ж.
3 Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі 1999 жылы 13 шілдеде қабылданған // «Егеменді Қазақстан». – 1999 жылғы 22 шілде. – №156-165.
4 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1994 жылы 27 желтоқсан.

References

1 Constitution of RK 1995zh. 30 avgust.
2 «Azamattik is jurgizu kukigi» N.Sh.Kambarova. Almaty 2009zh.
3 Code of Civil Procedure of RK 1999 zh. 22 sh.
4 Civil code of RK 1994zh. 27 zh.

Сулейменова С.Ж.,
Дощанов Н.Б.

Правовое регулирование фирменных наименований

В данной статье рассмотрено действующее законодательство Республики Казахстан по вопросам правовой охраны разных средств индивидуализации хозяйствующих субъектов и результатов их деятельности, как: фирменные наименования, товарные знаки, наименования мест происхождения товара. Наиболее проблемным является определение фирменного наименования как средства индивидуализации участников гражданского оборота.

Ключевые слова: фирменное наименование, объект гражданских прав, гражданское право, коммерческое обозначение.

Suleimenova S.Zh.,
Doschanov N.B.

Legal regulation oftrade names

This article deals withthe current legislationof the Republic ofKazakhstanon the legal protectionof differentmeans of individualizationof business entities andtheir performance,asbrand names, trademarks, appellations of origin. The most problematicis the definition ofa trade nameas ameans of individualization ofparticipants in civil commerce.

Key words: company name, the object of civil rights, civil law, commercial designation.

Сулейменова С.Ж.,
Дощанов Н.Б.

Сауда атаулары құқықтық реттеу

Бұл мақалада бренд атаулары, тауар таңбаларын, тауар шығарылған жерлердің атауларын, сондай-кәсіпкерлік субъектілерінің және олардың орындалу даралау түрлі құралдарын құқықтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес айналысады. Ең проблемалық азаматтық коммерция қатысушылардың даралау құралы ретінде сауда атауының анықтамасы болып табылады.

Түйін сөздер: компания атауы, азаматтық құқықтар объектісі, азаматтық құқық, коммерциялық нұсқау.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347

*Сулейменова С.Ж., Дощанов Н.Б.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: saule.suleimenova@gmail.com

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ФИРМЕННЫХ НАИМЕНОВАНИЙ

Научный и практический интерес к исследованию проблемы правового регулирования использования фирменного наименования и коммерческого обозначения в гражданском законодательстве Республики Казахстан обусловлено тем, что они являются важными инструментами для создания имиджа бизнеса в представлении нынешних и потенциальных клиентов или для локализации бизнеса на рынке.

Традиционно фирменному наименованию и коммерческому обозначению уделялось мало внимания при характеристике средств индивидуализации, причем в имеющихся научных работах, в основном, раскрывается содержание фирменного наименования и коммерческого обозначения и правовая природа права на него.

Понятие «фирма» (фирменное наименование) давалось многими учеными.

Например, П.П. Цитович определял фирменное наименование как имя, под которым ведется торговля данного лица [1].

В свою очередь, Г.Ф. Шершеневич отождествлял «фирму» с названием торгового предприятия как обособленного частного хозяйства [2].

А.И. Каминка, анализируя два определения торговой фирмы, а именно фирменное наименование как название торгового предприятия и как обозначение собственника торгового предприятия, пришел к выводу о том, что не имеет смысла признавать фирму предприятием, так как такое признание с необходимостью привело бы нас к запрету переносить фирму на другое предприятие того же лица или вести под одной и той же фирмой несколько различных предприятий [3].

В литературе советского периода встречаются следующие определения: «фирма – это наименование, под которым владелец предприятия, единолично или как юридическое лицо, выступает в торговом обороте»; «фирмой называется то имя, под которым торговое (в том числе и торгово-промышленное) предприятие выступает в обороте и которое индивидуализирует это предприятие в ряду других участников оборота»; «фирмой называется наименование предприятия». Таким образом, главное назначение фирменного наименования – это индивидуализация участников гражданского оборота, субъекта предприни-

мательской деятельности среди подобных ему субъектов, т.е. юридических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью. Отсюда сразу становится ясно, что некоммерческие юридические лица иметь фирменное наименование не могут.

Согласно ГК РК не допускается использование юридическим лицом фирменного наименования, тождественного фирменному наименованию другого юридического лица или сходного с ним до степени смешения, если указанные юридические лица осуществляют аналогичную деятельность и фирменное наименование второго юридического лица было включено в единый государственный реестр юридических лиц ранее, чем фирменное наименование первого юридического лица [4].

Исходя из смысла данной статьи, можно сделать вывод, что юридическое лицо может иметь фирменное наименование, которое:

– не было использовано другим юридическим лицом для осуществления аналогичной деятельности (например, не может быть две туристической фирмы под названием «Нео-тур» и т.п.). Организационно-правовая форма значения не имеет;

– не было включено в единый государственный реестр юридических лиц и закреплено за фирмой, которая имеет сходную организационно-правовую форму с регистрируемым юридическим лицом.

Причем два этих компонента должны быть в совокупности. Требования, предъявляемые к фирменному наименованию и именуемые принципами фирмы, предопределяют структуру последней. Модель указанной структуры была предложена В.В. Розенбергом в 1914 году и до последнего времени не претерпела каких-либо существенных изменений [5].

В структуре фирменного наименования выделяется две части: основная и необходимая. Основная часть именуется корпусом фирмы, а необходимая – добавлениями. В литературе встречаются различные точки зрения на состав этих частей. Так, В.В. Розенберг полагал, что содержанием корпуса фирмы является указание на владельца предприятия, а «эти прочие отношения находят свое отражение в добавлениях к корпусу фирмы. К числу таких именно отношений предприятия относятся:

1) юридическая форма владения торгово-промышленным предприятием (единоличное, полное товарищество, акционерная компания);

2) указания, служащие для отличия личности владельца или предприятия (например, «преемник», «вдова», «братья», обозначение предмета предприятия и т.п.);

3) рекламные прибавки («центральный», «единственный», «старейший» и т.п.)».

При этом акционерная компания, по общему правилу, имеет фирму не именную, а предметную. Название акционерного общества или заимствуется от предмета его деятельности, или представляет специально придуманное наименование.

Анализируя научную литературу по вопросам структуры фирменного наименования, можно сделать вывод, что корпусом фирмы является указание на организационно-правовую форму, а добавлениями – собственно название юридического лица, идентифицирующее конкретного участника предпринимательской деятельности.

Действующее законодательство Республики Казахстан дает основу правовой охраны разных средств индивидуализации хозяйствующих субъектов и результатов их деятельности, как: фирменные наименования, товарные знаки, наименования мест происхождения товара.

Наиболее проблемным, на наш взгляд, является определение фирменного наименования как средства индивидуализации участников гражданского оборота. Само определение фирменного наименования, в строгом смысле этого слова, законодательно не закреплено. В соответствии со ст. 38 Гражданского кодекса РК юридическое лицо как субъект гражданских прав должно иметь свое наименование. Наименование юридического лица, являющегося коммерческой организацией, после регистрации юридического лица является его фирменным наименованием. Именно под этим фирменным наименованием юридическое лицо вносится в единый государственный регистр юридических лиц.

На основании приведенного положения можно сделать вывод, что фирменное наименование – это наименование коммерческого юридического лица как субъекта права. К числу коммерческих юридических лиц законодательно отнесены следующие организационно-правовые формы юридических лиц: хозяйственные товарищества (полные, коммандитные товарищества, товарищества с ограниченной и дополнительной ответственностью), акционерные общества, производственные кооперативы, государственные предприятия. Следовательно, названия этих юридических лиц можно считать фирменными наименованиями.

Необходимо отметить, что как коммерческие, так и некоммерческие юридические лица

могут быть участниками гражданского оборота, в частности, быть участниками обязательств, заниматься определенной хозяйственной деятельностью. При этом кажется несправедливым положение о признании за одними исключительного права на фирменные наименование, а за другими – нет. Ведь суть права на фирменное наименование сводится к защите его от использования другими лицами [7, с. 30-31].

Гражданский кодекс РК в п. 3 ст. 1020 закрепляет положение, в силу которого не может быть использовано фирменное наименование, похожее на фирменное наименование уже зарегистрированного юридического лица настолько, что это может привести к отождествлению соответствующих юридических лиц, а также введению в заблуждение относительно выпускаемых ими товаров или оказываемых услуг. Как отмечено Т.Е. Каудыровым, это составляет суть права на фирменное наименование [8, с. 35].

При отсутствии фактического определения фирменного наименования и права на фирменное наименование законодательно закреплены требования к содержанию фирменного наименования, а именно: оно должно включать в себя название и указание на организационно-правовую форму юридического лица.

Указанные положения (о том, что фирменное наименование – это название только коммерческой организации, и о том, что указание на организационно-правовую форму – часть фирменного наименования) позволяют сделать вывод, во-первых, о возможности использования фирменного наименования в рамках закона другими коммерческими юридическими лицами, если они созданы в иной организационно-правовой форме, чем указано в схожем фирменном наименовании другой организации. Во-вторых, о правомерности использования некоммерческими организациями в своем названии фирменного наименования, принадлежащего коммерческой организации.

Правомерность использования должна быть подкреплена и в том и в другом случае несовпадением деятельности юридических лиц, что не позволит ввести в заблуждение потребителей.

Правомерность использования будет аргументирована в первом случае несовпадением фирменных наименований в части указания на организационно-правовую форму, во втором случае – в совокупности несовпадением организационно-правовой формы и несовпадением самого понятия фирменного наименования коммерческой организации и наименования юридического лица – некоммерческой организации.

Следующее, в соответствии со ст. ст. 38, 1020 ГК РК, фирменное наименование обозначено как наименование юридического лица, под которым оно выступает в гражданском обороте, то есть это средство индивидуализации субъекта права, однако, законодатель не всегда последователен в таком определении.

Тем не менее ГК РК содержит положения, позволяющие трактовать фирменное наименование как средство индивидуализации предприятия как объекта гражданских прав. В соотвествии со ст. 119 ГК РК в состав предприятия как имущественного комплекса могут входить права на обозначение, индивидуализирующие его деятельность (фирменное наименование, товарные знаки), и другие исключительные права, если иное не предусмотрено. Фирменное наименование, определенное как средство индивидуализации участников гражданского оборота, на наш взгляд, по своей природе не может отождествляться с товарным знаком, являющимся средством индивидуализации результатов деятельности субъектов [9, с. 23-27].

Указанные противоречия до последнего времени не позволяли с полной уверенностью утверждать, какая концепция воплощена в ГК РК – индивидуализации предприятия либо индивидуализации его владельца.

Согласно ст. 1023 ГК РК отчуждение и переход права на фирменное наименование юридического лица не допускаются, кроме случаев реорганизации юридического лица и отчуждения предприятия в целом. Практически законодатель отождествил ситуации реорганизации субъекта и отчуждения его имущества и допустил возможность индивидуализации предприятия-объекта при помощи фирменного наименования.

Такая законодательная двойственность в отношении фирменного наименования юридического лица не допустима, данное противоречие может быть устранено только путем внесения соответствующих поправок и в понятия «предприятий» (ст. 119 ГК РК) и в норму о правилах отчуждения права на фирменное наименование (ст. 1023 ГК РК) либо путем изменения самого понятия «фирменное наименование», используемого в связи с обозначением юридических лиц.

На основании рассмотренных положений многих нормативных правовых актов нами выяснено, что законодательное употребление термина «фирменное наименование» проводится в нескольких вариантах, а именно: в качестве названия субъекта права – коммерческого юри-

дического лица; в качестве определения объекта исключительных прав (права интеллектуальной собственности); в качестве составной части имущественного комплекса – предприятия.

Данные положения приводят к мысли о необходимости скорейшего проведения упорядочения использования термина «фирменное наименование» в отечественном законодательстве и установления единого правового режима фирменного наименования. Это возможно путем внесения изменений в действующее законодательство РК, а также с помощью принятия отдельного нормативного правового акта, регулирующего возникновение, изменение и прекращение прав на фирменное наименование.

Именно как средство индивидуализации деятельности хозяйствующего субъекта фирменное наименование может выступать объектом прав и может передаваться другим субъектам в использование либо отчуждаться.

Думается, законодательное закрепление основ именно такого правового режима фирменного наименования будет больше отвечать потребностям правового обеспечения имущественных отношений, способствовать вхождению нашего суверенного государства в рынок.

Литература

1 Цитович П.П. Очерк основных понятий торгового права. – М., 2001. – С. 95.
2 Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права. – М., 1994. – С. 75.
3 Каминка А.И. Очерки торгового права. – М., 2002. – С. 183-184.
4 Гражданский кодекс Республики Казахстан от 01 июля 1999 (с изм. и доп. по состоянию на 07.11.2014).
5 Розенберг В.В. Фирма Догматический очерк. – СПб., 1914. – С. 21-22.
6 Амирханова И.В. Проблемы определения фирменного наименования как средства индивидуализации субъектов в товарном обороте // Гражданско-правовое обеспечение экономических реформ: комментарии действующего законодательства РК. – Алматы: Қазақ университеті, 2001. – 343 с.
7 Кадыров Т.Е. Право интеллектуальной собственности. – Алматы: Жеті жаргы, 1999.
8 Амирханова И.В. Предприятие, предпринимательское дело как объекты гражданских прав // Вестник КазНУ. – 2000. – №2 (15).

References

1 Citovich P.P. Ocherk osnovnyh ponjatij torgovogo prava. – M., 2001. – S. 95.
2 Shershenevich G.F. Uchebnik torgovogo prava. – M., 1994. – S. 75.
3 Kaminka A.I. Ocherki torgovogo prava. – M., 2002. – S. 183-184.
4 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan ot 01 ijulja 1999 (s izm. i dop. po sostojaniju na 07.11.2014).
5 Rozenberg V.V. Firma Dogmaticheskij ocherk. – Spb., 1914. – S. 21-22.
6 Amirhanova I.V. Problemy opredelenija firmennogo naimenovanija kak sredstva individualizacii sub#ektov v tovarnom oborote // Grazhdansko-pravovoe obespechenie jekonomicheskih reform: kommentarii dejstvujushhego zakonodatel'stva RK. – Almaty: Kazak universiteti, 2001. – 343 s.
7 Kadyrov T.E. Pravo intellektual'noj sobstvennosti. – Almaty: Zheti zhargy, 1999.
8 Amirhanova I.V. Predprijatie, predprinimatel'skoe delo kak ob#ekty grazhdanskih prav // Vestnik KazNU. – 2000. – №2 (15).

Кусаинова А.К.,
Кыдыргужанов Т.

К вопросу определения понятий «органа» и «должностного лица» юридического лица

В статье рассматриваются понятия «органа» и «должностного лица» юридического лица. Проведен сравнительный анализ соотношения данных понятий в уголовном, гражданском, трудовом и банковском законодательстве. Обращается внимание на отсутствие единообразия в определении понятия «должностного лица» в различных отраслях права. Вместе с тем особенно выделено соотношение понятий «должностное лицо» и «руководящие работники».

Ключевые слова: орган юридического лица, должностное лицо, лицо, выполняющее управленческие функции, руководящие работники, акционерное общество, товарищество с ограниченной ответственностью.

Kussainova A.K.,
Kydyrguzhanov T.M.

On the question of definitions of «authority» and «office-bearer» of the legal entity

The article discusses the concept of «authority« and «office-bearer« in legal entity. In this article was held comparative analysis of the relationship of these concepts in criminal, civil, labor and banking law. Draws attention to the lack of uniformity in the definition of «office-bearer« in various areas of law. However, the ratio is particularly highlighted the concepts of «office-bearer» and «executives».

Key words: authority of the legal entity, office-bearer, person performing managerial functions, executives, corporation, limited liability company.

Кусаинова А.К.,
Кыдыргужанов Т.

Заңды тұлғаның «лауазымды тұлғалар» және «орган» анықтамаларының мәселерін анықтау

Берілген мақалада заңды тұлғаның «лауазымды тұлғалар » және «органы » ұғымы қарастырылады. Қылмыстық, азаматтық, еңбек және банк заңнамаларындағы ұғымдарына өзара салыстырмалы талдау жасалынған. Әртүрлі салалық құқықта «лауазымды тұлғалар» ұғымын бірыңғай болмауына назар салынған. Алайда, атап айтқанда, «лауазымды тұлғалар» және «басқару қызметкерлері» ұғымдарының ара қатынастары ерекшелінеді.

Түйін сөздер: заңды тұлғаның органы, лауазымды тұлғалар, басқарушылық қызметін жүзеге асыратын тұлға, қызметкерлердің басшылары, акционерлік қоғам, жауапкершілігі шектеулі серіктестік.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК347.08

*Кусаинова А.К., Кыдыргужанов Т.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: kussainova_75@mail.ru

К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЙ «ОРГАНА» И «ДОЛЖНОСТНОГО ЛИЦА» ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА

В соответствии со ст. 37 ГК РК юридическое лицо приобретает права и принимает на себя обязанности только через свои органы, действующие в соответствии с законодательными актами и учредительными документами. Неправомерность включения слова «только» была рассмотрена С.И. Климкиным. Права и обязанности все субъекты гражданского права могут приобретать и осуществлять также и через представителей [1, с. 37-38]. Действия органа признаются действиями юридического лица и, следовательно, юридическое лицо отвечает за их последствия. Наличие того или иного органа зависит от организационно-правовой формы юридического лица, воли участников организации. Посредством органов юридическое лицо реализует свою право- и дееспособность. При этом органы можно подразделить на руководящие и иные. К руководящим относят те, которые могут создавать права и обязанности у юридического лица. К иным, например, относят контрольные органы – ревизионная комиссия, которая не имеет управленческих функций.

Следует отметить, что гражданским законодательством предусмотрены следующие виды органов юридического лица для различных организационно-правовых форм:

– высший орган управления – общее собрание;

– наблюдательный совет или совет директоров для акционерных обществ (далее по тексту – АО);

– исполнительный орган – коллегиальный (правление, дирекция) или единоличный (директор, генеральный директор, президент);

– контрольный орган – коллегиальный (ревизионная комиссия) или единоличный (ревизор).

В науке отсутствует единое понимание органа юридического лица. В целом их можно разделить на несколько групп, в первой из которых ученые признают людской субстрат органа и пытаются различными способами указать на это. Другие авторы понимают под органом одно или несколько лиц (физических), осуществляющих волю юридического лица [2, с. 91]. Так, по мнению Ю.Г. Басина, к органам относятся должностные лица и коллективные звенья юридического лица, «уполномоченные законодательством или учредительными документами

решать вопросы, определяющие правовое положение юридического лица, а также выступать от имени юридического лица перед другими субъектами и органами государства» [3, с. 107].

И.В. Елисеев называет орган правовым термином, обозначающим лицо (единоличный орган) или группу лиц (коллегиальный орган), представляющих интересы юридического лица в отношениях с другими субъектами права без специальных на то уполномочий (без доверенности) [4, с. 127]. Другие авторы рассматривают орган как часть, структурное подразделение юридического лица [5, с. 80].

Самостоятельную позицию в этом вопросе занял С.И. Климкин, который считает, что орган юридического лица «понятие такое же идеальное, несуществующее в реальной обыденной жизни, как и само юридическое лицо» [1, с. 37-38]. Мы считаем, что орган все же структурная единица юридического лица, олицетворением которой являются физические лица.

Совершение любых действий органом юридического лица признается действием юридического лица. Однако, в соответствии с законодательством каждый орган имеет свою компетенцию. Что же происходит, если орган выходит за рамки своих полномочий? Мы считаем, что никакой ответственности в гражданско-правовом порядке для органа юридического лица, вышедшего за рамки своей компетенции не может быть предусмотрено, иначе окажется, что юридическое лицо наказывает само себя. В данном случае ответственность может выражаться в применении мер дисциплинарной или материальной отвественности в отношении конкретных лиц за нарушение служебных или трудовых обязанностей, если, конечно, они не являются участниками (учредителями). Это уже сфера трудового права, поэтому данные отношения можно назвать «пограничными», так как они тесно связаны с гражданско-правовыми. Именно в этом моменте переплетаются гражданско-правовые и трудовые отношения.

Признание недействительными сделок, совершенных органом юридического лица с нарушением установленной компетенции, относится к мерам защиты, но не к ответственности.

Считаем необходимым обратить внимание на соотношение понятий «орган» и «должностное лицо». Эти понятия совпадают только в части. Например, общее собрание акционеров – высший орган управления акционерного общества, но все акционеры явно не могут рассматриваться как должностные лица. Но совет директоров, правление, ревизионная комиссия акционерного общества состоят из должностных лиц. В то же время некоторые авторы понимают под должностными лицами очень широкий круг лиц, например, управляющих (менеджеров) и других лиц, которые могут и не вписаться в понятие «орган». Так, по мнению Т.В. Кашаниной, «к управляющим относятся не только члены правления, но и лица, которые руководят структурными подразделениями, ведут отдельные участки работы, отвечают за определенный круг вопросов, имея дело с людьми, но тем не менее в число членов правления не входят… Помимо названной категории работников в корпорациях имеется определенный штат рядовых служащих, работающих под непосредственным руководством управляющих и выполняющих чисто исполнительские функции, которые, однако, не связаны с затратами физического труда» [6, с. 281-283].

На основе проведенного анализа можно сделать вывод о том, что в отличие от органа под должностными лицами всегда подразумевается физическое лицо.

Одним из спорных вопросов права является установление единообразного понимания, кого именно следует относить к должностным лицам? Являясь предметом исследования представителей различных отраслей права, категория «должностное лицо» имеет неоднозначное толкование в литературе и законодательстве. Эта проблема преимущественно обсуждалась в науке уголовного и административного права. Итогом было принятие Постановления Пленума Верховного Суда СССР от 30 марта 1990 года «О судебной практике по делам о злоупотреблениях властью или служебным положением, превышения власти или служебных полномочий, халатности или должностном подлоге» (утратил силу), в котором под должностным лицом понимались лица, обладающие организационно-распорядительными и административно-хозяйственными функциями. В современный период в связи с кардинальным изменением законодательства был принят новый Уголовный кодекс РК от 9 июля 2014 г.

В соответствии с п.25 ст.3 УК РК должностное лицо – лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах

Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан [7].

Данное определение основано на понятии должностного лица, предусмотренном Законом РК «О государственной службе» от 23 июля 1999 г. [8]. В соответствии со ст. 1 данного Закона должностное лицо – лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах. Это более широкое понятие используется в административном праве.

В соответствии с п. 19 ст. 3 УК РК лицо, выполняющее управленческие функции в коммерческой или иной организации, – лицо, постоянно, временно либо по специальному полномочию выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные обязанности в организации, не являющейся государственным органом, органом местного самоуправления либо организацией, доля государства в которой составляет более пятидесяти процентов.

Для определения лиц, обладающих подобными функциями, но в коммерческой организации, независимо от формы собственности, некоммерческой организации, не являющейся государственным органом или органом местного самоуправления, используется понятие лица, выполняющего исполнительские функции.

Складывается ситуация при которой, с одной стороны, руководители государственных предприятий на праве хозяйственного ведения, являющихся коммерческими организациями назначаются уполномоченными органами (министерствами, государственными комитетами, ведомствами и иными уполномоченными на это Правительством Республики Казахстан государственные органы) или принимаются по контракту уполномоченным государственным органом и становятся государственными служащими. Следовательно, они признаются должностными лицами по Закону РК «О государственной службе», но, с другой стороны, согласно УК РК, они не являются таковыми.

Далее, использование понятия «лицо, выполняющее управленческие функции», по нашему мнению, неадекватно отражает реальную ситуацию. Деятельность хозяйственных товариществ и акционерных обществ зависит от воли учредителей (участников), но исполнять их волю могут другие лица: представители, работники по найму (управляющие, менеджеры и т.д.), сами же участники могут и не участвовать в непосредственном управлении. В связи с этим заслуживает внимания мнение С. Гордейчика, который предлагает понимать под лицом, выполняющим функции в коммерческой и иной организации участника хозяйственного общества или товарищества, представителя органа юридического лица, а также иного субъекта, осуществляющего полномочия указанных лиц [9, с. 14].

Обратимся к Закону РК «О борьбе с коррупцией», п. 4 ст. 2 которого содержит понятие «должностные лица» – лица, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющие функции представителя власти либо выполняющие организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан [10].

В соответствии со ст. 3 данного Закона субъектами правонарушений, связанных с коррупцией признаются лица, уполномоченные на выполнение государственных функций, и лица, приравненные к ним. Это все должностные лица, депутаты Парламента, маслихатов, судьи, а также иные лица, приравненные к ним. Среди приравненных к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, в п.п. 4 п.3 ст. 3 Закона РК «О борьбе с коррупцией» названы лица, исполняющие управленческие функции в государственных организациях и организациях, в уставном капитале которых доля государства составляет более пятидесяти процентов, в том числе в национальных управляющих холдингах, национальных холдингах, национальных компаниях, национальных институтах развития, акционером которых является государство, их дочерних организациях, более пятидесяти процентов голосующих акций (долей участия) которых принадлежат им, а также юридических лицах, более пятидесяти процентов голосующих акций (долей участия) которых принадлежит указанным дочерним организациям.

В Примечании к данной статье определено, что лицами, исполняющими управленческие функции в государственных организациях и организациях, в уставном капитале которых доля государства составляет более пятидесяти процентов, в том числе в национальных управляющих холдингах, национальных холдингах, национальных компаниях, национальных инс-

титутах развития, акционером которых является государство, их дочерних организациях, более пятидесяти процентов голосующих акций (долей участия) которых принадлежат им, а также юридических лицах, более пятидесяти процентов голосующих акций (долей участия) которых принадлежит указанным дочерним организациям, в настоящем Законе признаются лица, постоянно, временно либо по специальному полномочию исполняющие организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в указанных организациях.

Поскольку доля государства рассчитывается в уставном капитале, который предусмотрен для хозяйственных товариществ и акционерных обществ, то реально государство может участвовать в акционерных обществах, в товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью, а также в коммандитном товариществе в качестве вкладчика.

Нас в большей степени интересует гражданское законодательство и практика его применения. В соответствии с п.16 ст.1 Закона РК «Об акционерных обществах» должностным лицом признается член совета директоров акционерного общества, его исполнительного органа или лицо, единолично осуществляющее функции исполнительного органа акционерного общества [11].

В ст. 62 Закона РК «Об акционерных обществах» закреплены принципы деятельности должностных лиц общества.

Следует отметить, что в банковском законодательстве содержание понятия «должностное лицо» намного шире и охватывает других работников банка. Так, в соответствии с п.3 ст.40 Закона РК «О банках и банковской деятельности» лицами, связанными с банком особыми отношениями, признаются:

а) любое должностное лицо или руководящий работник, первый руководитель и главный бухгалтер филиала данного банка, а также их супруги и близкие родственники;

б) физическое или юридическое лицо, являющееся крупным участником данного банка, либо *должностное лицо крупного участника банка (*курсив наш – А.Кусаинова, Т.Кыдыргужанов*)*, а также их супруги и близкие родственники;

в) юридическое лицо, в котором лица, указанные в подпунктах а) и б) настоящего пункта, являются крупными участниками либо должностными лицами;

г) юридическое лицо, по отношению к которому данный банк является крупным участником, *должностные лица данного юридического лица (*курсив наш – А.Кусаинова, Т.Кыдыргужанов*),* их супруги и близкие родственники;

д) аффилиированные лица банка [12].

Мы считаем, что употребление предлога «или» в пункте а) данной статьи проводит разделительную черту между должностными лицами и руководящими работниками. К руководящим работникам банка в соответствии со ст. 20 данного Закона относятся первый руководитель и члены совета директоров, первый руководитель и члены правления, иные руководители банка, осуществляющие координацию и (или) контроль за деятельностью структурных подразделений банка и обладающие правом подписи документов, на основании которых проводятся банковские операции, за исключением первых руководителей обособленных подразделений банка и их главных бухгалтеров, главный бухгалтер банка.

Не являются руководящими работниками банка лица, обладающие правом подписи документов, на основании которых проводятся банковские операции, и осуществляющие контроль за деятельностью только одного структурного подразделения [11]. Все вышеперечисленные лица выполняют административно-хозяйственные и организационно-управленческие функции. Следовательно, руководящие работники – это часть должностных лиц, на основании этого следует говорить, что лицами, имеющими особые отношения с банком являются «руководящие лица и иные должностные лица».

Следует отметить, что в п.22 ст.1 Закона РК «О реабилитации и банкротстве» закреплено следующее определение понятия должностного лица – это член совета директоров акционерного общества, руководитель (заместитель руководителя) юридического лица – несостоятельного должника, а также иное лицо, входящее в коллегиальный исполнительный орган юридического лица, наделенное постоянными или временными полномочиями по управлению юридическим лицом, главный бухгалтер юридического лица (заместитель главного бухгалтера) – несостоятельного должника, а равно иное лицо, временно исполняющее его обязанности [13].

В отличие от норм Закона РК «О банках и банковской деятельности», Закон РК «О реабилитации и банкротстве» в понятие должностного лица включает и главного бухгалтера юридического лица (заместителя главного бухгалтера).

Еще одно упоминание о «должностных лицах исполнительного аппарата» содержится в

Законе РК «О производственном кооперативе». Так, в соответствии с п.3 ст.19 решения и действия *должностных лиц исполнительного аппарата кооператива* могут быть обжалованы председателю правления (председателю кооператива), который вправе отменить обжалуемый акт [14]. (курсив наш – А.К. Кусаинова, Т.М. Кыдыргужанов)

Что подразумевается под исполнительным аппаратом не известно. Если законодатель имел в виду исполнительный орган производственного кооператива, то, думается, не стоило вносить новое понятие. Если же имеется в виду штат работников, то в их число входят и технические работники, которые не могут быть отнесены к должностным лицам.

На основе проведенного анализа действующего законодательства Республики Казахстан можно сделать вывод о том, что более удобно было бы придерживаться единой терминологии в тех правоотношениях, при регулировании которых соприкасаются различные отрасли права. Данная проблема является частью общей – взаимодействия различных отраслей права. Поэтому вполне справедливым нужно признать мнение Н.П. Кучерявого: «Каждая из отраслей правовой науки, исходя из особенностей тех общественных отношений, которые регулируются отдельной отраслью права может подчеркивать в своих определениях понятия должностного лица некоторые специфические черты, присущие данной категории должностных лиц и опускать другие признаки, поскольку они не отражают особенностей данной категории» [15, с. 106].

В связи с этим представляется важным осознание сферы применения понятия должностного лица в гражданских правоотношениях и того, какие правовые последствия это влечет. Выделение таких лиц в первую очередь нужно для защиты интересов юридического лица и его участников от злоупотребления указанными лицами полномочиями, извлечения выгод для себя лично, своих родственников, других юридических лиц в ущерб организации, должностным лицом которого они являются. Значит они могут выражать во вне волю юридического лица, принимать решения по управлению имуществом юридического лица, совершению сделок, или влиять на их принятие. А это возможно, если физическое лицо входит в состав коллегиального органа юридического лица или представляет собой единоличный исполнительный, ревизионный орган. Должностным лицом может быть как один из участников юридического лица, так и работник по найму.

Литература

1 Климкин С.И. Органы юридического лица // Гражданское законодательство РК. – Алматы, 1999. – С. 37-38.

2 Гражданское право: учебник / под ред. Т.И. Илларионовой, Б.М. Гонгало, В.А. Плетнева. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1998.

3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть). Комментарий. В двух книгах. Книга 1 / под ред. М.К. Сулейменова, Ю.Г. Басина. – Алматы: Жеті Жарғы, 1997. – 416 с.

4 Гражданское право. Учебник. Часть 1 / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: ПРОСПЕКТ, 1998. – 632 с.

5 Гражданское право. Часть первая / под ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева. – М.: Юрист, 1997.

6 Кашанина Т.В. Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности: учебник для вузов. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – КОДЕКС, 1995. – 554 с.

7 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2014 г.//www.zakon.kz

8 Закон РК «О государственной службе» от 23 июля 1999 г. (с изменениями и дополнениями)//www.zakon.kz

9 Гордейчик С. Лицо, выполняющее управленческие функции в коммерческой или иной организации // Хозяйство и право. – 1998. – №2. – С. 12-14.

10 Закон Республики Казахстан от 2 июля 1998 года № 267-I «О борьбе с коррупцией» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.//www.zakon.kz

11 Закон Республики Казахстан от 13 мая 2003 года № 415-II «Об акционерных обществах» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.//www.zakon.kz

12 Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.)

13 Закон Республики Казахстан от 7 марта 2014 года № 176-V «О реабилитации и банкротстве» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.//www.zakon.kz

14 Закон Республики Казахстан от 5 октября 1995 года №2486 О производственном кооперативе (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.03.2014 г.)//www.zakon.kz

15 Кучерявый Н.П. Понятие должностного лица по советскому уголовному праву//Вопросы советского права. – Фрунзе: Киргизский государственный университет, 1958. – С. 104-124.

References

1 Klimkin S.I. Organy juridicheskogo lica // Grazhdanskoe zakonodatel'stvo RK. – Almaty, 1999. – S. 37-38.

2 Grazhdanskoe pravo: uchebnik / pod red. T.I. Illarionovoj, B.M. Gongalo, V.A. Pletneva. – M.: Izdatel'skaja gruppa NORMA-INFRA, 1998.

3 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast'). Kommentarij. V dvuh knigah. Kniga 1 / pod red. M.K. Sulejmenova, Ju.G. Basina. – Almaty: Zheti Zharғy, 1997. – 416 s.

4 Grazhdanskoe pravo. Uchebnik. Chast' 1 / pod red. A.P. Sergeeva, Ju.K. Tolstogo. – M.: PROSPEKT, 1998. – 632 s.

5 Grazhdanskoe pravo. Chast' pervaja / pod red. A.G. Kalpina, A.I. Masljaeva. – M.: Jurist, 1997.

6 Kashanina T.V. Hozjajstvennye tovarishhestva i obshhestva: pravovoe regulirovanie vnutrifirmennoj dejatel'nosti: uchebnik dlja vuzov. – M.: Izdatel'skaja gruppa INFRA-M – KODEKS, 1995. – 554 s.

7 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 9 ijulja 2014 g.//www.zakon.kz

8 Zakon RK «O gosudarstvennoj sluzhbe» ot 23 ijulja 1999 g. (s izmenenijami i dopolnenijami)//www.zakon.kz

9 Gordejchik S. Lico, vypolnjajushhee upravlencheskie funkcii v kommercheskoj ili inoj organizacii // Hozjajstvo i pravo. – 1998. – №2. – S. 12-14.

10 Zakon Respubliki Kazahstan ot 2 ijulja 1998 goda № 267-I «O bor'be s korrupciej» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 29.12.2014 g.//www.zakon.kz

11 Zakon Respubliki Kazahstan ot 13 maja 2003 goda № 415-II «Ob akcionernyh obshhestvah» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 29.12.2014 g.//www.zakon.kz

12 Zakon Respubliki Kazahstan ot 31 avgusta 1995 goda № 2444 «O bankah i bankovskoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 29.12.2014 g.)

13 Zakon Respubliki Kazahstan ot 7 marta 2014 goda № 176-V «O reabilitacii i bankrotstve» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 29.12.2014 g.//www.zakon.kz

14 Zakon Respubliki Kazahstan ot 5 oktjabrja 1995 goda №2486 O proizvodstvennom kooperative (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 07.03.2014 g.)//www.zakon.kz

15 Kucherjavyj N.P. Ponjatie dolzhnostnogo lica po sovetskomu ugolovnomu pravu//Voprosy sovetskogo prava. – Frunze: Kirgizskij gosudarstvennyj universitet, 1958. – S. 104-124.

Гилева Н.В.

Порядок оплаты отпуска по беременности и родам

В статье рассмотрены актуальные и важные аспекты социального страхования при получении социальных выплат в период оформления отпуска по беременности и родам. Изучив и проанализировав нормативные правовые акты Республики Казахстан в области социального страхования, выявлены существенные пробелы и даны предложения с целью усовершенствования правового положения сторон трудового договора при предоставлении социальных отпусков и получении выплат за счёт средств Фонда социального страхования.

Ключевые слова: обязательное социальное страхование, социальная выплата на случай потери дохода в связи с беременностью и родами, социальные отчисления в Фонд социального страхования, трудовые отношения, работник, работодатель.

Gileva N.V.

Procedure of compensating for the maternity leave

The article examines topical and important aspects of social insurance when receiving social payments when formulating a maternity leave. Having studied and analyzed regulatory and legal acts of Republic of Kazakhstan in the field of social insurance, the author has discovered significant omissions and has given suggestions with the aim of improving the legal status for the sides of a labor contract when giving social leaves and receiving payments from the budget of the social insurance fund.

Key words: mandatory social insurance, social payment in the event of losing income due to pregnancy and birth, social deductions to the social insurance fund, work relations, employee, employer.

Гилева Н.В.

Жүктілікке және босануға байланысты демалыс ақысын төлеу тәртібі

Мақалада жүктілікке және босануға байланысты демалысты рәсімдеу кезінде әлеуметтік төлемдерді алудағы әлеуметтік сақтандырудың өзекті де маңызды қырлары қарастырылған. Қазақстан Республикасының әлеуметтік сақтандыру саласындағы нормативті құқықтық актілерін зерттеу және сараптау нәтижесінде елеулі кемшіліктер анықталған, және әлеуметтік демалыстарды беру кезінде және әлеуметтік сақтандырудың мемлекеттік қоры қаржысынан төленетін төлемдерді алу кезінде еңбек шарты тараптарының құқықтық жағдайларын жақсарту мақсатында ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: міндетті әлеуметтік сақтандыру, жүктілікке және босануға байланысты табысын жоғалту кезіндегі әлеуметтік төлем, әлеуметтік сақтандырудың мемлекеттік қорына әлеуметтік аударымдар, қызметтік қарым-қатынас, қызметкер, жұмыс беруші.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349. 2 (574)

Гилева Н.В.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: kussainova_75@mail.ru

ПОРЯДОК ОПЛАТЫ ОТПУСКА ПО БЕРЕМЕННОСТИ И РОДАМ

Согласно ст. 47 Конвенции МОТ от 04.06.1952 N 102 «О минимальных нормах социального обеспечения» (г. Женева, 4 июня 1952 года) [1] охватываемые случаи включают беременность и роды и их последствия, а также связанную с этим временную утрату заработка, как она определена соответствующим законодательством каждой страны.

В случае временной утраты заработка в результате беременности, родов и их последствий пособие предоставляется в виде периодических выплат. Размер периодической выплаты может изменяться в течение всей продолжительности охватываемого случая при условии, что общая средняя ставка соответствует этим требованиям.

Пособие предоставляется в течение всей продолжительности охватываемого случая с тем исключением, что периодические выплаты могут быть ограничены 12 неделями, за исключением случаев, когда законодательство страны требует или разрешает более продолжительный срок отсутствия на работе; в этом случае они не могут быть ограничены периодом меньшим, чем этот более продолжительный период (ст. 50, 52 Конвенции МОТ № 102).

До 2008 года отпуск по беременности и родам оплачивался за счёт средств работодателя и с 1 января 2008 года беременные женщины получают выплаты из средств Государственного фонда социального страхования.

На территории Республики Казахстан социальная выплата в соответствии со ст. 4 Закона Республики Казахстан от 25 апреля 2003 года N 405 «Об обязательном социальном страховании» [2] (далее по тексту – Закон РК о социальном страховании) разграничивает обязательное социальное страхование на следующие виды:

1) на случай утраты трудоспособности;

2) на случай потери кормильца;

3) на случай потери работы;

4) на случай потери дохода в связи с беременностью и родами;

5) на случай потери дохода в связи с усыновлением (удочерением) новорожденного ребенка (детей);

6) на случай потери дохода в связи с уходом за ребенком по достижении им возраста одного года.

Предлагаю более подробно рассмотреть социальное страхование прав женщин в случае потери дохода в связи с беременностью и родами и потери дохода в связи с уходом за ребенком по достижении им возраста одного года находящихся в трудовых отношениях с работодателем.

Законом Республики Казахстан от 4 февраля 2013 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социального обеспечения» [3] были внесены серьезные изменения, которые взбудоражили всё женское население Республики Казахстан. Полагаю, что не только женское население, так как наши мужчины осознавали, что последние изменения в первую очередь коснуться их материального положения и бремя последних изменений ляжет на их плечи.

Данный закон Республики Казахстан затронул не только законодательство, регулирующее вопросы социального страхования, но и трудовое и пенсионное.

В Закон Республики Казахстан от 25 апреля 2003 года «Об обязательном социальном страховании» внесли изменения, которые вызвали резонанс в общественности. Они касались вопросов социальной выплаты на случай потери дохода в связи с беременностью и родами, усыновлением (удочерением) новорожденного ребенка (детей) как участнику системы обязательного социального страхования, имеющему право на получение социальных выплат из Фонда.

Напомним, социальная выплата на случай потери дохода в связи с беременностью и родами, усыновлением (удочерением) новорожденного ребенка (детей) участникам системы обязательного социального страхования на получение социальных выплат из Государственного фонда социального страхования началась с 1 января 2008 года.

Социальная выплата на случай потери дохода в связи с беременностью и родами назначается на весь период, указанный в листе временной нетрудоспособности, выданном в порядке, установленном уполномоченным органом в области здравоохранения.

Размер социальной выплаты на случай потери дохода в связи с беременностью и родами определяется путем умножения среднемесячного размера дохода, учтенного в качестве объекта исчисления социальных отчислений, на соответствующий коэффициент количества дней нетрудоспособности.

Среднемесячный размер дохода, учтенного в качестве объекта исчисления социальных отчислений, определяется путем деления суммы доходов, с которых производились социальные отчисления за последние двенадцать календарных месяцев (независимо от того, были ли в этот период перерывы в социальных отчислениях), предшествующих месяцу, в котором наступило право на социальную выплату, на двенадцать.

Коэффициент количества дней нетрудоспособности определяется путем деления количества дней, на которые выдан лист временной нетрудоспособности, на тридцать календарных дней.

В продолжение данной темы Законом Республики Казахстан от 4 февраля 2013 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социального обеспечения» внесли дополнения в Трудовой кодекс Республики Казахстан [4] (далее по тексту – Трудовой кодекс РК), в частности, дополнили ст. 194-1 следующего содержания: Работодатель оплачивает отпуск по беременности и родам, отпуск работникам, с сохранением средней заработной платы, если это предусмотрено условиями трудового и (или) коллективного договора, актом работодателя, за вычетом суммы социальной выплаты на случай потери дохода в связи с беременностью и родами, осуществленной в соответствии с законодательством Республики Казахстан об обязательном социальном страховании.

Кроме того, данный вопрос может обсуждаться представителями работников при заключении коллективного договора. Следует отметить, что п. 2 ст. 284 Трудового кодекса РК предусматривает, какие положения могут включаться при заключении коллективного договора относительно взаимных обязательств работников и работодателя, иными словами эти положения не являются обязательными при заключении договора. Кроме того, учитывая обязательность работодателя как стороны социального партнёрства исполнять подписанные соглашения, в том числе и на региональном уровне. Целесообразно отметить, что на уровне региона, а именно г. Алматы заключено региональное соглашение между Акиматом города Алматы, Алматинским Союзом профсоюзов и Палатой предпринимателей города Алматы на 2014 – 2016 годы [5].

Одним из наиболее важных, на наш взгляд, следует отметить пункт 46 Регионального соглашения. Бытует мнение, что при предоставлении отпуска по беременности и родам, в случае пре-

вышения предела выплат работнику, закрепленного в законодательстве, работодатель вправе, но не обязан оплачивать отпуск по беременности и родам.

Однако, изучив содержание пункта 46 Регионального соглашения, вырисовывается совсем противоположная картина для работодателя, так как в обязательства работодателя входит обязанность включить в коллективные и трудовые договоры условия об оплате отпуска по беременности и родам с сохранением средней заработной платы, за вычетом суммы социальной выплаты на случай потери дохода в связи с беременностью и родами, осуществленной в соответствии с законодательством Республики Казахстан об обязательном социальном страховании. Следовательно, данный вопрос не может рассматриваться как право, а является обязанностью работодателя в отношении женщин, состоящих с ним в трудовых отношениях, независимо от срока работы.

Согласно ст. 193 Трудового кодекса РК женщинам по их заявлению и на основании выданного в установленном порядке листка нетрудоспособности предоставляются отпуска по беременности и родам продолжительностью семьдесят календарных дней до родов и пятьдесят шесть (в случае осложненных родов или рождения двух или более детей – семьдесят) календарных дней после родов, если иное не установлено законами Республики Казахстан.

Для оформления отпуска по беременности и родам беременная женщина должна в соответствии с нормами действующего законодательства представить необходимые документы, а именно в соответствии с п. 53 Постановления Правительства Республики Казахстан от 31 октября 2011 года № 1241 «Об утверждении Правил проведения экспертизы временной нетрудоспособности, выдачи листа и справки о временной нетрудоспособности» [6]. При этом лист и справка о временной нетрудоспособности по беременности и родам выдаются в следующем порядке:

1) лист и справка о временной нетрудоспособности по беременности и родам выдается медицинским работником, а при его отсутствии – врачом, совместно с заведующим отделением после заключения ВКК с тридцати недель беременности на срок продолжительностью сто двадцать шесть календарных дней (семьдесят календарных дней до родов и пятьдесят шесть календарных дней после родов), в случае осложненных родов, рождении двух и более детей, лист о временной нетрудоспособности продлевается дополнительно на четырнадцать календарных дней по месту наблюдения согласно выписке родовспомогательной организации здравоохранения. В этих случаях общая продолжительность дородового и послеродового отпусков составляет сто сорок календарных дней;

2) одновременно с листом и справкой о временной нетрудоспособности медицинской организацией выдается справка ВКК, подтверждающая временную нетрудоспособность в связи с беременностью и родами, усыновлением или удочерением новорожденного ребенка для оформления работодателем отпуска по беременности и родам, а также в связи с усыновлением или удочерением новорожденного ребенка.

К сожалению, на практике участились случаи несвоевременного предоставления листа временной нетрудоспособности для оформления отпуска по беременности и родам беременными женщинами по месту их работы, продолжая трудовые отношения в период временной нетрудоспособности.

В дальнейшем это создаёт серьёзные проблемы для работодателя при оформлении приказа на отпуск по беременности и родам, т.к. продолжительность отпуска не может быть менее семидесяти календарных дней до родов и пятидесяти шести (в случае осложненных родов или рождения двух или более детей – семьдесят) календарных дней после родов. Беременная женщина, скрывая о наличии листа временной нетрудоспособности в срок, превышающий более тридцати недель беременности, продолжает работать у работодателя, что в случае ухудшения состояния здоровья женщины может в дальнейшем привести к судебному спору, который всегда будет решаться не в пользу работодателя.

Таким образом, основываясь на требованиях законодательства РК, в том числе и на положения ст. 90 Кодекса Республики Казахстан от 18 сентября 2009 года «О здоровье народа и системе здравоохранения» [7], где закреплена обязанность гражданина заботиться о сохранении своего здоровья, предлагаем четко регламентировать порядок предоставления отпуска по беременности и родам. Порядок предоставления отпуска по беременности и родам можно предусмотреть в трудовом и (или) коллективном договорах либо в акте работодателя, например, в Правилах трудового распорядка.

В целях охраны материнства и охраны здоровья беременной женщины и возможности исполнения работодателем медицинского заключения, с даты, указанной в листе временной

нетрудоспособности, дающей право беременной женщине на отпуск по беременности и родам, но не позднее трех рабочих дней со дня предоставления, беременная женщина должна оформить соответствующий отпуск. Отпуск по беременности и родам оформляется путем предоставления листа временной нетрудоспособности, справки ВКК, подтверждающей право на данный вид отпуска и письменного заявления работника, предоставленного в Департамент по работе с персоналом. В случае не предоставления беременной женщиной в сроки, предусмотренные настоящим актом работодателя, необходимых документов составляется акт с указанием даты фактического предоставления, что подтверждает неисполнение работником настоящего положения и лишает право на получение выплаты за счёт средств работодателя.

В случае своевременного оформления отпуска по беременности и родам в порядке, предусмотренном положениями акта работодателя, работодатель оплачивает отпуск по беременности и родам, исходя из размера средней заработной платы, за вычетом суммы социальной выплаты на случай потери дохода в связи с беременностью и родами, осуществляемой в соответствии с законодательством Республики Казахстан об обязательном социальном страховании. Размер средней заработной платы беременной женщины для дальнейшей оплаты отпуска по беременности и родам осуществляется работодателем в соответствии с порядком исчисления, утвержденным Постановлением Правительства РК от 29 декабря 2007 года N 1394 «Единые правила исчисления средней заработной платы» [8].

Оплата отпуска по беременности и родам производится финансовыми службами работодателя только после предоставления беременной женщиной выписки из банковского счета, открытого в банках, осуществляющих отдельные виды банковских операций с указанием размера социальной выплаты на случай потери дохода в связи с беременностью и родами, выплаченной из Фонда. Компания производит оплату отпуска по беременности и родам в размере средней заработной платы беременной женщины, за вычетом суммы социальной выплаты на случай потери дохода в связи с беременностью и родами из Фонда, размер которой подтверждается выпиской из банковского счёта.

В дальнейшем по окончании отпуска по беременности и родам, в соответствии со ст. 195 Трудового кодекса РК, выплаты осуществляются по выбору родителей – матери либо отцу ребенка; родителю – одному воспитывающему ребенка; бабушке, деду, другому родственнику, фактически воспитывающему ребенка, оставшегося без попечения родителей, либо опекуну; работнику, усыновившему (удочерившему) новорожденного ребенка (детей) на основании письменного заявления предоставляется отпуск без сохранения заработной платы работнику по уходу за ребенком до достижения им возраста трех лет. Продолжительность отпуска без сохранения заработной платы работнику по уходу за ребенком определяется самостоятельно работником в письменном заявлении. Следует обратить внимание, что все отпуска, предусмотренные Трудовым кодексом, в том числе и отпуск без сохранения заработной платы по уходу за ребенком до достижения им возраста трех лет предоставляется работодателем работнику только в рамках срока трудового договора. Иными словами, если у работника трудовой договор заключен или в дальнейшем был продлен на неопределённый срок, то работник имеет право использовать отпуск по частям или полностью до достижения ребенком трех лет.

Многие трактуют, что независимо от срока трудового договора работодатель обязан по письменному заявлению предоставить женщине или иному лицу, имеющему право на данный вид отпуска, полной продолжительности, независимо от того, что через месяц истекает срок трудового договора.

Данное мнение ошибочно. Изучив внимательно п. 1 ст. 195 Трудового кодекса РК, работодатель обязан предоставить отпуск без сохранения заработной платы работнику. Согласно п.п. 59) п. 1 ст. 1 Трудового кодекса, работник – это физическое лицо, состоящее в трудовых отношениях с работодателем и непосредственно выполняющее работу по трудовому договору. На основании п. 1 ст. 20 Трудового кодекса трудовые отношения возникают между работником и работодателем на основании трудового договора, заключаемого в соответствии с Кодексом, за исключением случаев, установленных законами Республики Казахстан. Трудовой договор должен содержать одним из обязательных условий срок трудового договора, в соответствии со ст. 28, и ст. 29 Трудового кодекса.

Таким образом, работник имеет право на отпуск без сохранения заработной платы по уходу за ребенком до достижения им возраста трех лет, который может использовать полностью или по частям на основании письменного заявления работника только в период действия трудового

договора. За время отпуска без сохранения заработной платы по уходу за ребенком до достижения им трехлетнего возраста за работником сохраняется место работы (должность), но данный отпуск не включается в трудовой стаж, дающий право на оплачиваемый ежегодный трудовой отпуск.

В период нахождения в отпуске без сохранения заработной платы по уходу за ребенком, работник имеет право на получение социальной выплаты на случай потери дохода в связи с уходом за ребенком по достижении им возраста одного года. В ст. 23-2 Закона РК «Об обязательном социальном страховании» внесли изменения, в первую очередь в перечень документов, необходимых для получения социальной выплаты.

Согласно п. 3 ст. 23-2 Закона РК «Об обязательном социальном страховании» для назначения социальной выплаты на случай потери дохода в связи с уходом за ребенком по достижении им возраста одного года к заявлению дополнительно прилагается для работников – выписка из приказа работодателя о том, что участник системы обязательного социального страхования, за которого производились социальные отчисления, обратившийся за назначением социальной выплаты на случай потери дохода в связи с уходом за ребенком по достижении им возраста одного года находится в отпуске без сохранения заработной платы по уходу за ребенком.

Учитывая, что для оформления социальной выплаты на случай потери дохода в связи с уходом за ребенком по достижении им возраста одного года необходимо предоставить в Фонд социального страхования выписку из приказа работодателя о том, что участник системы обязательного социального страхования, за которого производились социальные отчисления, обратившийся за назначением социальной выплаты находится в отпуске без сохранения заработной платы по уходу за ребенком, данное нововведение заставляет работника сначала обратиться к работодателю для оформления отпуска по уходу за ребенком. Требование о предоставлении выписки из приказа работодателя о том, что работник находится в отпуске без сохранения заработной платы по уходу за ребенком, существенно облегчит работу кадровых служб по поиску работников, по окончании отпуска по беременности и родам. Для того, чтобы получить выписку из приказа работодателя о том, что участник системы обязательного социального страхования, за которого производились социальные отчисления, находится в отпуске без сохранения заработной платы по уходу за ребенком, работник на основании п. 2 ст. 195 Трудового кодекса должен предоставить на имя работодателя письменное заявления о предоставлении отпуска. Несмотря на то, что работник самостоятельно определяет продолжительность отпуска, необходимо учесть, что ему выгодно оформлять отпуск без сохранения заработной платы по уходу за ребенком, не менее одного года, так как социальная выплата на случай потери дохода в связи с уходом за ребенком осуществляется до достижения ребенком возраста одного года.

Таким образом, работнику, за которого производились социальные отчисления в Фонд социального страхования, выгодно оформить отпуск без сохранения заработной платы по уходу за ребенком не менее одного года. Однако, оформление отпуска по уходу за ребенком по достижении им возраста одного года ещё не означает, что работник будет фактически отсутствовать на рабочем месте в течение ранее оговоренного срока, который на основании письменного заявления был зафиксирован в акте работодателя (приказе).

Литература

1 Конвенция МОТ от 04.06.1952 № 102 «О минимальных нормах социального обеспечения» (г. Женева, 4 июня 1952 года). // Международные договоры, ратифицированные Республикой Казахстан, в сфере обеспечения прав, основных свобод человека, охраны труда, миграционной политики / сост. И.В. Межибовская, Э.Б. Мухамеджанов. – Алматы: Жеті Жарғы, 2000.

2 Закон Республики Казахстан от 25 апреля 2003 года № 405 «Об обязательном социальном страховании» (по состоянию на 17.03.2015 г.). // – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1039354.

3 Закон Республики Казахстан от 4 февраля 2013 года № 75 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социального обеспечения». // Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31327856.

4 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 15 мая 2007 года № 251 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.02.2015 г.). // Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30103567.

5 Региональное соглашение между Акиматом города Алматы, Алматинским Союзом профсоюзов и Палатой предпринимателей города Алматы на 2014–2016 годы. // Газета «Вечерний Алматы». – 2014. – 6 марта.

6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 октября 2011 года № 1241 «Об утверждении Правил проведения экспертизы временной нетрудоспособности, выдачи листа и справки о временной нетрудоспособности» (по состоянию на 30.05.2013 г.). // Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31082857.

4 Кодекс Республики Казахстан от 18 сентября 2009 года № 193-IV «О здоровье народа и системе здравоохранения» (по состоянию на 10.01.2015 г.). // Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30479065.

5 Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 декабря 2007 года № 1394 «Единые правила исчисления средней заработной платы». // Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30152239.

References

1 Konvencija MOT ot 04.06.1952 № 102 «O minimal'nyh normah social'nogo obespechenija» (g. Zheneva, 4 ijunja 1952 goda). // Mezhdunarodnye dogovory, ratificirovannye Respublikoj Kazahstan, v sfere obespechenija prav, osnovnyh svobod cheloveka, ohrany truda, migracionnoj politiki. / Sost. Mezhibovskaja I.V., Muhamedzhanov Je.B. – Almaty: Zhety-zhargy, 2000.

2 Zakon Respubliki Kazahstan ot 25 aprelja 2003 goda № 405 «Ob objazatel'nom social'nom strahovanii» (po sostojaniju na 17.03.2015 g.). // – Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1039354.

3 Zakon Respubliki Kazahstan ot 4 fevralja 2013 goda № 75 «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam social'nogo obespechenija». // Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31327856.

4 Trudovoj kodeks Respubliki Kazahstan ot 15 maja 2007 goda № 251 (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 09.02.2015 g.). // Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30103567.

5 Regional'noe soglashenie mezhdu Akimatom goroda Almaty, Almatinskim Sojuzom profsojuzov i Palatoj predprinimatelej goroda Almaty na 2014–2016 gody. // gazeta «Vechernij Almaty». – 2014. – 6 marta.

6 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 31 oktjabrja 2011 goda № 1241 «Ob utverzhdenii Pravil provedenija jekspertizy vremennoj netrudosposobnosti, vydachi lista i spravki o vremennoj netrudosposobnosti» (po sostojaniju na 30.05.2013 g.). // Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31082857.

4 Kodeks Respubliki Kazahstan ot 18 sentjabrja 2009 goda № 193-IV «O zdorov'e naroda i sisteme zdravoohranenija» (po sostojaniju na 10.01.2015 g.). // Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30479065.

5 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 29 dekabrja 2007 goda № 1394 «Edinye pravila ischislenija srednej zarabotnoj platy». // Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30152239.

Ермухаметова С.Р.,
Жамбыл Ә.Б.

Некені бұзудан туындайтын мәселелер

Ғылыми жұмыстың мақсатына сәйкес некені бұзу және одан туындайтын мәселелерге талдау жүргізілді. Зерттеу барысында некенің бұзылуының жалпы сұрақтары және ерлі-зайыптылардың құқықтарын қорғау талқыланды.

Түйін сөздер: неке, мүліктік құқықтар, жауапкершілік.

Ermuhametova S.R.
Gambol A.B.

Legal consequences divorce

In accordance with the purpose of the work the analysis of divorce and its consequences conducted. The study examined General provisions for termination of the marriage and the protection of the rights of the spouses.

Key words: marriage, spouses, divorce.

Ермухаметова С.Р.,
Жамбыл Ә.Б.

Правовые последствия расторжения брака

В статье рассматриваются вопросы расторжения брака и правовые последствия расторжения брака, а именно вопросы защиты имущественных прав супругов.

Ключевые слова: брак, имущественные права, ответственность.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.61/.64

*Ермухаметова С.Р., Жамбыл Ә.Б.

Әль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail:saulehan11r@mail.ru

НЕКЕНІ БҰЗУДАН ТУЫНДАЙТЫН МӘСЕЛЕЛЕР

Кіріспе

Жаңа «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодекс неке мен отбасы мәселелерін жаңаша қарастырады. Ерлі – зайыптылардың жеке және мүліктік құқықтық қатынастарының тоқтатылуын некенің тоқтатылуы деп түсінеді. Неке заңда айқындалған белгілі бір оқиғалардың тууына байланысты немесе ерлі-зайыптылардың біреуінің не екеуінің бірдей қалауымен тоқтатылады.

Негізінен неке отбасын тудырады, сондықтан отбасы заңдарында некенің алатын орны ерекше. Отбасы, азаматтық заңдарымен некеде қалыптасатын мүліктік емес қатынастар реттеледі. Некенің болуымен бірге пайда болатын барлық қатынастар аталған неке, отбасы заңдарымен реттеле бермейді. Некеге қатысты құқықтық реттелуге жататын басқа барлық мәселелер мемлекетіміздің Ата Заңынан бастау алады. Себебі, Қазақстан Республикасының Конституциясы отбасы, ана мен бала мемлекеттің қорғауында екенін бекіткен.

Қоғамды бағаласақ та, адам өміріндегі отбасының мәні мен рөлін бағалау өте қиын. Отбасы мәселелері – бұл қай қоғам болмасын өте маңызды және өте күрделі мәселе болып табылады.

Нарықтық экономиканың дамуы адамның өмір сүру қызметінің барлық аясына әсер етті. Аталған қатынас отбасы-қатынастарының сұрақтарын құқықтық реттеуде жаңа қадамдардың болуын қажет етті. Сонымен қатар, отбасы-неке қатынастарының жүзеге асырылуының кепілдігі, отбасы-неке қатынастарына қатысушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету де бүгінгі күннің мәселесі. Жалпы отбасы дауларын, шиеленісулерін шешуге байланысты мәселелерді шешу үлкен маңызға ие болуда. Себебі, отбасы мәселесі тек қоғамның жекелеген мүшесі үшін ғана емес, мемлекет үшін де маңызды.

Қоғам мен құқық некенің негізгі функцияларын қалыптастыра отырып, тараптардың құқықтары мен міндеттерін бекіте-ді, сонымен қатар неке кезінде және неке бұзылғаннан кейін де тараптардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға мүмкіндік береді.

Мемлекет ішіндегі саяси және экономикалық міндеттерді шеше отырып, адамның әлеуметтік және жеке қатынастардағы жағдайына жаңаша қарау қоғамның міндеті.

Қазіргі кезде отбасылық шиеленістерді құқықтық реттеудің тиімділігінің мәселелері және оларды жою тәсілдері өзекті және күрделі. Отбасы мәселелерінің ішінде ерлі-зайыптылардың мүліктік мәселелерімен байланысты мәселелер өзекті.

Заңға сәйкес, ерлі-зайыптылардың некеде тұрған кезде жинаған мүлкіне (ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіне) ерлі-зайыптылардың әрқайсысының еңбек қызметінен, кәсіпкерлік қызметтен және санаткерлік қызмет нәтижелерінен тапқан табыстары, ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкінен және ерлі-зайыптылардың әрқайсысының бөлек мүлкінен түскен кірістер, олар алған зейнетақылар, жәрдемақылар, сондай-ақ арнаулы нысаналы мақсаты жоқ өзге де ақшалай төлемдер (материалдық көмек салалары, мертігу не денсаулығының өзге де зақымдануы салдарынан еңбек қабілетін жоғалтуына және басқаларына байланысты залалды өтеуге төленген сомалар) жатады.

Бұрын ерлі-зайыптылардың көптеген мүлкінің тізімі тұтынушылық мақсаттағы мүліктерден тұратын. Қазіргі кезде нарықтық қатынастардың дамуы, ерлі-зайыптылардың қозғалмайтын мүлкінің құрамына қозғалмайтын мүліктердің көбеюі, жер телімдері, өндірістік кешендер, бағалы қағаздар, капиталдағы үлес көптеген мәселелердің анықталуын қажет етеді. Отбасы аясында неке-отбасылық дауларды реттеуге байланысты, оны шешуге байланысты біртұтас келісім жоқ. Көптеген анықтамалар әлі де талдау жасауды қажет етеді.

Еерде ерлі-зайыптылар арасындағы мүліктік даулар сот инстанциясында шешуді қажет етсе, олар отбасындағы даулар деп қарастырамыз.

Құқық туралы дау – конфликт кезіндегі құқықтық қатынастар. Даудың объективтік жағы юридикалық тең субъектілердің құқық бұзу кезіндегі құқықтық қатынастары құрайды. Ал, субъективтік жағы әртүрлі пікірге байланысты қатынастар.

Ерлі-зайыптылардың арасындағы неке қатынастарының тоқтатылуымен байланысты көптеген мәселелер туындайды, олар алимент, қаражат, автордың мүліктік құқықтарының мәселелері т.б.

Ерлі-зайыптылардың меншігінің режимінің әрекет етуінің шеңберін кеңейту қажет, соның ішінде ерлі-зайыптылардың біреуіне тиесілі мүліктің, заттың бүлінгені үшін алынған қаражат есебінен алынғындарға, ерлі-зайыптылардың біреуіне моральдық зиян үшін төленген компенсацияға, ерлі-зайыптылардың жеке міндеттемелері негізінде алынған мүлікке қатысты режим.

Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексінің 33-бабында ерлі-зайыптылардың бірлескен ортақ меншігі қарастырылады. Бұл бапта «ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіне құқық некеде тұрған (ерлі-зайыпты болған) кезеңінде үй шаруашылығын жүргізуді, балаларды бағып-күтуді жүзеге асырған немесе басқа да дәлелді себептермен жеке табысы болмаған жұбайға да тиесілі болады» – деп қарастырылған. Бұл норма бойынша ерлі-зайыптылардың мүлікке қатысты құқықтарын қорғау кезінде ерлі-зайыптылардың құқықтарын біреуінің тапқан мүлкіне екіншісінің құқығын қорғау кезінде отбасы заңнамаларына сәйкес, егер де ерлі-зайыптылардың біреуі «себепті жағдайларға» байланысты отбасына кірісі болмаған жағдайда кіріс ортақ меншік режимімен реттеледі. Бірақ «себепті жағдайлар» заңда анықталмаған. Егер де біз нақты «себепті жағдайларды» анықтасақ, нормаларды бірдей қолдануға мүмкіндік болар еді.

Осы мәселелердің ішінде біз, ерлі-зайыптылардың жеке қаражаттарына қатысты мәселе. Себебі, ерлі-зайыптылардың жеке қаражаттарына басты назар аудару қажет. Егерде ерлі-зайыптылар бөлек тұратын болса, ерлі-зайыптылардың құқықтық қатынастарының тоқтатылуымен байланысты пайда болған мүліктің негізі ерлі-зайыптылардың жалпы қаражаттары емес, керісінше әрқайсысының қаражаттары.

Сондықтан неке бұзылғанға дейінгі пайда болған мүлік отбасы қатынастары тоқтатылғаннан кейін де өз бетінше жинаған мүлік, қаражат болып саналады

Қазақстандық құқықтық жүйе прецеденттерді құқық нормаларының тікелей қайнар көзі ретінде қолданбайды, бірақ сот тәжірибесі құқық нормасын бірыңғай қолдану және талқылау жолымен жүруі тиіс.

Отбасы дауларында тараптардың мінез-құлқы мен субъективтік қабылдауына байланысты әр отбасылық істі қарау кезінде болжанбаған жағдайлар орын алуы мүмкін.

Сондықтан кез-келген отбасы дауларын шешу кезінде бұрынғы сот тәжірибесіне бағдарланған дұрыс, себебі бұрын қаралған істер бойынша қабылданған шешім дұрыс шешімнің қабылдануына негіз болады. Даулар дәлелдеген және әр уақытта зерттелуі тиіс. Қабылданатын шешім заңдылық, негізділік және адалдық қағидаларына сәйкес болуы тиіс.

Некені бұзу мәселесі жоғарыда аталған негіздерге қарағанда күрделілірек. Некенің бұзылуы туралы көзқарастар әр кезеңде өзгеріп

отырды. Некенің бұзылуының қоғам өміріне келеңсіз әсер ететіндігінде дау да жоқ. Некені бұзу туралы істі соттың қарауына бергенде оларды тиянақты тексеріп дайындау міндетіне соттардың назары аударылсын. Судья арызды қабылдағаннан кейін, әдетте, ерлі-зайыптының екіншісін шақырып алып, бұл арызға оның көзқарасын, ерлі-зайыптылардың сот арқылы шешілетін басқа да даулы мәселелерін анықтап, олардың талаптарының қайсысы некені бұзу туралы талаппен бірге қаралуы мүмкін екенін түсіндіруі тиіс.

Неке бұзылуынан туындайтын істерді қарау кезінде пайда болатын мәселелер тек ақша қаражаттарын, мүлікті бөлумен байланысты емес, оның ішінде авторлық құқық, балалардың құқықтарын қорғау мәселесі де орын алады. Жалпы бұл мәселелерді зерттеу қызығушылық тудыра отырып, терең зерттеуді қажет ететіндігі даусыз.

Қорытынды

Кез-келген отбасы дауларын шешу кезінде бұрынғы сот тәжірибесіне бағдарланған дұрыс. Даулар дәлелдеген және әр уақытта зерттелуі тиіс. Қабылданатын шешім заңдылық, негізділік және адалдық қағидаларына сәйкес болуы тиіс.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі. Жалпы және ерекше бөлім.//zakon.kz
2 Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Кодексі. //zakon.kz

References

1 The Civil Code of the Republic of Kazakhstan.// zakon.kz
2 The right codec marriage (spouses) and Seven. //zakon.kz

Худайбердина Г.А.,
Аданбекова З.Н.

Кәсіпорын азаматтық құқықтың объектісі ретінде

Мақалада азаматтық айналымның ерекше объектісі болып табылатын кәсіпорынның құқықтық жағдайы зерттелді. Зерттеу барысында кәсіпорынды сипаттаушы элементтерге құқықтық талдау жүргізілді. Азаматтық құқықтың объектісі ретінде «кәсіпорын» ұғымы салыстырмалы талданды. Азаматтық айналымдағы мүліктік кешен түріндегі кәсіпорынға байланысты тәжірибелік мәселелерге ерекше назар аударылды. Мүліктік кешен түріндегі кәсіпорынның құрамы нақтыланып, сондай-ақ, осы мәселелерді барынша жетілдіру үшін ұсыныстар қарастырылды.

Түйін сөздер: мүліктік кешен түріндегі кәсіпорын, кешен, кәсіпкерлік қатынастар.

Khudaiberdina G.A.,
Adanbekova Z.N.

Enterprise as an object of civil law

In the paper considered the legal position of enterprise which is a special object of civil circulation. In the study conducted a legal analysis of the elements characterizing the enterprise. The term «enterprise» as an object of civil rights, was comparatively analyzed. Emphasized the practical problems associated with the enterprise as the property complex in the civil circulation. Concretized the content of the enterprise as the property complex, and considered proposals to improve these problems.

Key words: enterprise as the property complex, complex, enterprise relations.

Худайбердина Г.А.,
Аданбекова З.Н.

Предприятие как объект гражданских прав

В статье изучено правовое положение предприятия, которое является особым объектом гражданского оборота. При изучении был проведен правовой анализ элементов, характеризующих предприятие. Понятие «предприятие», как объект гражданского права было сравнительно проанализировано. Подчеркивались практические проблемы, связанные с предприятием, как имущественный комплекс в гражданском обороте. Рассмотрены предложения для совершенствования данных проблем.

Ключевые слова: предприятие как имущественный комплекс, комплекс, предпринимательские отношения.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347

*Худайбердина Г.А., Аданбекова З.Н.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: gulnur31@mail.ru

КӘСІПОРЫН АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Бүгінгі таңда «кәсіпорын» термині әртүрлі заңнамалық актілерде қолданылады. Азаматтық құқықтың объектісі ретіндегі кәсіпорынға байланысты туындайтын қатынастарды реттейтін негізгі нормалар, бүгінде Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің (әрі қарай ҚР АК) 119-б. нормаларында кездеседі. ҚР-ның «Сауда мақсатында теңізде жүзу туралы» 2002 ж. 17 қаңтардағы Заңының 1-б. 26-т. жалпы теңіз кәсіпорны ретінде жалпы авария бойынша оның есебінен шығыстар өтелетін мүлік (кеме, жалдау ақысы, жүк) түсіндіріледі.

ҚР-ның «Мемлекеттік мүлік туралы» 2011ж. 1 наурыздағы Заңында да кәсіпорынның анықтамасы берілген [1]. Салыстырсақ, ҚР АК-ның 119-б. 1-т. сәйкес, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін пайдаланылатын мүліктік кешен құқық объектісі түріндегі кәсіпорын деп танылады. Мүлік ретіндегі кәсіпорынға біршама өзгеше анықтама ҚР «Мемлекеттік мүлік туралы» Заңының 136-б. 1-т. бекітілген, оған сәйкес, «мүліктік меншік ретінде мемлекеттік кәсіпорынның құрамына оның қызмет етуіне арналған мүліктің барлық түрлері, оның ішінде ғимараттар, құрылыстар, жабдық, құрал-сайман, шикізат, өнім, жер учаскесіне құқық, талап ету құқықтары, борыштар, сондай-ақ оның қызметін дараландыратын белгілеулерге (фирмалық атауы, тауар таңбалары) құқықтар және басқа да ерекше құқықтар кіреді».

Кәсіпорын құқықтық категория ретінде экономикалық қатынастардың дамуымен бір мезгілде, он тоғызыншы ғасырдың екінші жартысындағы өндірістік «всплеск»-тің басталуымен белгіленді және зерттелінді, сол кезден бері және бүгінгі күнге дейін кәсіпорын құбылыс ретінде отандық және шетелдік ғылымда әртүрлі мағынада қарастырылады. Құқықтанушылардың кәсіпорынға деген көзқарастары екі негізгі топқа бөлінді:

1. Кәсіпорын дербес экономикалық тәуелсіз, мүліктік оқшауланған қатысушы, кәсіпкерлік қатынастардың субъектісі; кәсіпорын құқықтық қатынастарға дербес түсе алатын заңды тұлға деп санайтын бірінші топтағы авторларға Н.К. Клейн, В.В. Чубарова, С.И. Климкин және т.б. жатады.

2. Кәсіпорын оқшауланған мүліктік кешен, кәсіпкерлік табысты табудың құралы, экономикалық мүдделер мен азаматтық құқықтың объектісі деп түсінетін екінші топтағы авторларға

И.В. Амирханова, И.П. Грешников, Р.А. Маметова, В.В. Витрянский және т.б. жатады.

Бүгінде «кәсіпорын» термині заңнамада объектіге қатысты ғана қолданылады, заңды тұлғаны білдіруге байланысты бұл термин мемлекеттік кәсіпорынға қатысты ерекшелік түрінде қолданылады.

Кәсіпорынды мүліктік кешен ретінде өзінің құраушы элементтерінің ерекше күрделілігіне, кешенділігіне және үйлесуінің алуан түрлілігіне байланысты азаматтық құқық объектілерінің ешқандай дәстүрлі түріне жатқызу мүмкін емес.

Кәсіпорын құқық объектісі ретінде жылжымайтын мүлік объектілерінің қарапайым жиынтығынан, тіпті олардың барлығы бірге кәсіпкерлік аясында қолданылса да, елеулі өзгешеліктері бар. Мүліктік кешен ретінде кәсіпорынның, нормативті түрде бекітілген және (немесе) әдебиеттерде солай деп танылатын, бірқатар квалификациялық белгілері бар. Соның ішінде, ҚР АК-ның 119-б. 1-т. сәйкес, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін пайдаланылатын мүліктік кешен құқық объектісі түріндегі кәсіпорын деп танылады. Аталмыш сипат объекті түріндегі кәсіпорынды ерекшелейтін белгі болып табылады және оны азаматтық құқық объектілерін топтастыруда ерекшелейді.

Мүліктік кешен заттардың жиынтығын білдіреді, және егер ол экономикалық айналысқа қатыстырылмаса, онда ол кәсіпорын болып табыла алмайды. Мүліктік кешен, тек мына жағдайларда, оның заттық және міндеттемелік мазмұны және көрініс табуы арқылы азаматтық айналымда субъект-меншік иесінің қатысуы жүзеге асырылса, тұрақты және айқын болжалданатын табыс алынса, материалды игіліктер пайда болса, кәсіпорын болады [2, 91-92 б.].

Объекті түріндегі кәсіпорынның келесі ерекшелігі, біздің ойымызша, оны динамикалық объект ретінде анықтау мүмкінділігі болып табылады. Объект түріндегі кәсіпорынның динамикасы басқа жылжымайтын мүлік объектілерінен оның қолданылуы бойынша ерекшеленетіні байқалады. Сонымен бірге, объект түріндегі кәсіпорынның динамикасына, ҚР АК-да бекітілген, кәсіпорынның анықтамасының бөлігі, – «кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін пайдаланылатын мүліктік кешен...», сондай-ақ, кәсіпорынның құрамына – талап ету құқықтары, борыштарды жатқызу көзделген мүмкіндіктер көрсетеді [3, 23-27 б.]. Осылайша, кәсіпорын ҚР АК-ның өзімен әрекет ететін, қолданылатын динамикалық объект ретінде анықталады.

Егер кәсіпорын әрекет етуші болып табылмаса, яғни динамика критерийі жоғалса, онда ол кәсіпорын ретінде емес, басқа мүліктік кешен немесе жылжымайтын мүлік ретінде қарастырылуы мүмкін.

Әрі қарай объект түріндегі кәсіпорынның өзгешелігін айрықша назарға ала отырып, заң шығарушы «мүліктік кешен» терминін қолданған. Бұл кәсіпорынның мүлкін құрайтын барлық элементтер біріктірілуі, өзара тығыз байланысуы, пайдаланудың бірыңғай мақсатына бағындырылуы керектігін куәландырады.

«Кешен» термині кәсіпорынның барлық мүлкінің ішкі бірлігін ерекше атап көрсетеді: «кешен (лат. *Complexus* – байланыс, үйлесім) – бір бүтінді құрайтын заттар мен құбылыстардың жиынтығы». Мүліктік кешен элементтерінің айқын бірлігі, жалпылылығы, осылайша, азаматтық құқықтың объектісі түріндегі кәсіпорынның ерекше белгілерінің бірі болып табылады [2, 79 б.].

Ірі мүліктік құрылымдар – кешендерде заттардың құқықтық байланысының көрініс табуы, әдебиеттерде көрсетілгендей, объективті шарасыздық және, оған қоса, мұндай объектілерді азаматтық құқық объектісі ретінде азаматтық айналымға қосу барысында осындай кешендердің бүтіндігін сақтау қажеттелігімен анықталады [4, 355-370 б,].

Мүліктік кешеннің құрамын, оның шекарасын анықтау теориялық ой қорыту үшін ғана маңызды мәнге ие емес, сонымен қатар маңызды тәжірибелік сипатқа ие, өйткені қандай да бір мүлікті (затты немесе құқықты) кәсіпорынға жатқызу немесе жатқызбау осы мүліктің құқықтық режимінің ерекшеліктеріне тікелей әсер етеді.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының қолданыстағы азаматтық заңнамасы (ҚР АК 119-б. 2-т.) бойынша кәсіпорынның құрамына оның қызмет етуіне арналған мүліктің барлық түрлері, соның ішінде үйлер, ғимараттар, жабдықтар, құрал-саймандар, шикізат, өнімдер, жер учаскесіне құқық, талап ету құқықтары, борыштар, сондай-ақ оның қызметін дараландыратын белгілерге құқықтар (фирмалық атау, тауар белгілері) және, егер шартта өзгеше көзделмесе, басқа да айрықша құқықтар енеді.

ҚР АК-ның талданылып отырған нормасының мәтіні өзінің ішкі логикасымен, құрылысымен, мағыналық екпінімен мүліктік кешен элементтерінің сан алуан және еркін құрылысын, біреуінің бар болуы мен басқаларының жоқ

болуын, олардың әртүрлі үйлесуін бағамдайды. Кәсіпорынның құрамын (сандық және сапалық) нақтылау оның іс жүзіндегі құрамымен және өндірістік-шаруашылық мақсатымен, қызметінің пәнімен және экономикалық қатынастар жүйесіндегі алатын орнымен анықталады [2, 98-99 б.].

Жалпы мүліктік кешен түрінде кәсіпорын, ҚР АК-ның 119-б. 2-т. сәйкес, жылжымайтын мүлік деп танылады. Мұндағы анықтаушы сәт ретінде оның құрамында жылжымайтын мүліктің болуы деп ұғынылады. Біз, «егер басқа мүлікке қатысты оны кәсіпорынның құрамына қосудың балама-таңдау мүмкіндігі болса, онда жылжымайтын мүлікке қатысты заң бойынша іс жүзінде оны жалпы жылжымайтын мүлікке жатқызу жолы арқылы міндетті қосу көзделген» [5, 203 б.] деген оймен толығымен келісеміз.

ҚР АК-ның 119-бабы тараптарға кәсіпорынның мүліктік кешен құрамына заң шығарушымен қосылған құраушыларды өзгерту мүмкінділігін берген.

Мүліктік кешен түріндегі кәсіпорынның бекітілген құрамының жоқ болуына байланысты тәжірибеде ситуациялар, яғни жер учаскесінсіз (жерге құқықсыз) кәсіпорынды тіркеу әрекеттері байқалады.

Мысалы: «Транстелеком» Компаниясының балансында Қазақстан заңнамасы бойынша жылжымайтын мүлік объектісі болып табылмайтын, жерде де және жер бетіндегі бекітілген тіреуіштерде де орналасатын, талшықты-оптикалық байланыс желілері бар. Осыған байланысты, мүліктік кешен түріндегі кәсіпорынды тіркеу арқылы жылжымайтын мүлік объектісі болып табылмайтын, жермен тығыз байланысты, тасымалдаушы-объектілерге құқықты тіркеу әрекеттері жасалынады.

Біздің ойымызша, кәсіпорынның құрамына оның міндетті құраушыларын (жер учаскесі және жер учаскесіне құқықты) және міндетті емес құраушыларды –барлық қалған мүлікті кіргізе отырып нақты анықтамасын беру қажет.

Оған қоса, кәсіпкерлік қызметтегі (шаруашылық қызметте) кәсіпорынды пайдалану міндеттілігін, яғни кәсіпорынды әрекет етуші, пайдаланушы, табыс келтіруші оюъект ретінде заңнамалық анықтау.

Әдебиеттер

1 «Мемлекеттік мүлік туралы» 2011ж. 1 наурыздағы ҚР Заңы (өзгерт. мен толықт) //Параграф анықтамалық құқықтық жүйе

2 Степанов С.А. Имущественные комплексы в российском гражданском праве. – М.: Баспа НОРМА, 2002.

3 Амирханова И.В. Предприятие, предпринимательское дело как объекты гражданских прав // КазМУ Хабаршысы. – 2000. – №2(15). – 23-27 Б.

4 Лапач В.А. Система объектов гражданских прав: Теория и судебная практика. – СПб.: Баспа «Юридический центр пресс», 2002. – 355-370 бб.

5 Амирханова И.В. Гражданско-правовое обеспечение развития предпринимательства в Республике Казахстан. – Алматы: Казақ университеті, 2003.

References

1 The Law of the Republic of Kazakhstan dated 01.03.2011 as amended. and add. «On State Property» // Reference legal system Paragraph

2 Stepanov S.A. Property complexes in the Russian civil law. – M.: Publishing NORM, 2002.

3 Amirkhanova I.V. Enterprise, entrepreneurial business as objects of civil rights // Vestnik KSU. – 2000. – №2 (15). – S. 23-27.

4 Lapach V.A. System objects of civil rights: theory and jurisprudence. – SPb.: Publisher «Press Law Center», 2002. – S. 355-370.

5 Amirkhanova I.V. Civil legal support business development in the Republic of Kazakhstan. – Almaty: Kazak University, 2003.

Омарова А.Б., Исакул А.А.

Условия созыва и соблюдения кворума повторного общего собрания товарищества с ограниченной ответственностью

В статье рассматриваются правила созыва повторного общего собрания товарищества с ограниченной ответственностью. Обращается внимание на установленные законодательством общие правила созыва общего собрания товарищества с ограниченной ответственностью. Приведены законодательные условия правомочности общего собрания товарищества с ограниченной ответственностью. Вместе с тем особо выделены специальные условия соблюдения кворума повторного общего собрания.

Ключевые слова: юридическое лицо, товарищество с ограниченной ответственностью, общее собрание, повторное собрание, кворум общего собрания.

Omarova A.B., Isakul A.A.

Terms of convocation and compliance quorum of the general meeting of the limited liability

The article deals with the rules of convocation of the General Meeting re limited liability partnership. Draws attention to the general rules established by the legislation of the general meeting of the limited liability company. Given the legislative competence of the conditions of the general meeting of the limited liability company. At the same time highlighted the special conditions of compliance quorum of the general meeting.

Key words: legal entity, limited partnership, the general meeting, the repeated meeting, a quorum of the general meeting.

Омарова А.Б., Исакул А.А.

Жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің кайталама жалпы жиналысын шақыру мен кворумды сақтау шарттары

Мақалада жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің жалпы жиналысын қайта шақыру туралы ережелері қарастырылған. Жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің жалпы жиналысының заңнамасында белгіленген жалпы ережелерін атап кеткен. Жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің жалпы жиналысының шарттарының заңнамалық құзыреті көрсетілген. Осыны ескере отырып, сонымен қатар қайта жалпы жиналысының кворумның сақтау арнайы жағдайларына назар аударылған.

Түйін сөздер: заңды тұлға, жауапкершілігі шектеулі серіктестік, жалпы жиналысы, қайталама жиналысы, жалпы жиналысының кворумы.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.08

***Омарова А.Б., Исакул А.А.**

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: omar_17@mail.ru

УСЛОВИЯ СОЗЫВА И СОБЛЮДЕНИЯ КВОРУМА ПОВТОРНОГО ОБЩЕГО СОБРАНИЯ ТОВАРИЩЕСТВА С ОГРАНИЧЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ

Вопросы созыва, порядка созыва и проведения, определения кворума общего собрания товарищества с ограниченной ответственностью (далее – ТОО) достаточно ясно регламентированы. Общие положения о ТОО как хозяйственном товариществе содержатся в нормах Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее – ГК РК) [1].

Общий порядок созыва и проведения ТОО определен нормами Закона Республики Казахстан №220-1 ЗРК от 22 апреля 1998 года «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» (далее – Закон) [2].

Особенности применения судом норм Закона определены Нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан от 10 июля 2008 года № 2 «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» (далее – Нормативное постановление) [3].

Вместе с тем в судебной практике имеются постановления судов, в которых достаточно ясные нормы действующего законодательства о порядке созыва и определения условий соблюдения кворума и правомочности повторного собрания толкуются неверно.

Так, например, учредитель (участник) ТОО, обладающий 50 процентами доли участия, обратился в суд с требованием признать решение повторного общего собрания ТОО незаконными и отмене решения повторного общего собрания, мотивируя свои требования тем, что собрание не было правомочно принимать решения, поскольку созыв и проведение повторного общего собрания участников ТОО проведены с нарушением требований законодательных актов, Устава и учредительного договора, поскольку на собрании не его лично, а его представителя под роспись уведомили о дне созыва повторного общего собрания, на котором он лично не участвовал, и собрание не может признаваться повторным, так как он явился на него впервые, а также повторное собрание не правомочно было принимать решения по вопросам, требующим квалифицированного большинства голосов.

Судом первой инстанции было отказано в удовлетворении требований учредителя. Апелляционная инстанция оставила

решение суда в силе, а вот кассационная судебная коллегия своим постановлением отменила решение суда первой инстанции и постановление апелляционной судебной коллегии, вынесла новое решение об удовлетворении иска участника ТОО, мотивировав тем, что нарушены нормы законодательства о порядке созыва и проведения повторного общего собрания, а именно:

– повторное собрание проведено через 22 дня после вручения под роспись представителю участника уведомления о проведении повторного собрания, тогда как Закон требует, что повторное собрание можно провести не ранее 45 дней после первого собрания;

– на повторном собрании решались вопросы, требующие квалифицированного большинства голосов участников ТОО, а на нем присутствовали участники ТОО, обладающие только 50 процентами голосов, что не является большинством от 100 процентов. Собрание считается правомочным лишь при наличии более 50 процентов голосов, т.е. кворума на повторном собрании не было;

– повторное собрание проведено ранее 45 дней после проведения первого собрания, чем нарушены требования ст. 47 Закона.

Закономерно возникают вопросы: каковы условия созыва и проведения повторного общего собрания товарищества с ограниченной ответственностью (далее – ТОО) по законодательству Республики Казахстан; в какие сроки должно быть созвано повторное собрание ТОО; какие требования установлены законодательством для определения кворума повторного общего собрания ТОО; полномочно ли повторное общее собрание принимать решение по вопросам, требующим квалифицированного большинства голосов участников ТОО или единогласия, при условии присутствия на повторном общем собрании ТОО участников, обладающих в совокупности 50 процентами голосов; признаются ли действия представителя по доверенности на общем собрании ТОО действиями поверенного и создают ли действия такого представителя права и обязанности непосредственно у представляемого (доверителя).

Обратимся к нормам действующего законодательства, чтобы понять правильно ли суд применил его к вышеуказанной ситуации и ответить на возникшие вопросы.

Согласно ст. 42 Закона общее собрание ТОО как высший орган созывается в качестве очередного (статья 44 настоящего Закона) или внеочередного (статья 45 настоящего Закона) общего собрания участников. Как очередное, так и внеочередное общее собрание может быть повторным (п. 5 ст. 47 Закона) [2].

Статья 46 Закона устанавливает общий для всех видов общего собрания ТОО порядок созыва (сроки, порядок извещения, формирования повестки дня и другие).

Статья 47 Закона определяет общий порядок проведения общего собрания участников ТОО и условия признания собрания правомочным (регламент, регистрация участников на собрании, место время проведения, условия правомочности собрания, условия определения кворума, порядок оформления протокола, особенности голосования по вопросам требующим квалифицированного большинства или единогласия).

Наряду с общими правилами Законом установлены особенности созыва и проведения внеочередного общего собрания (ст. 45 Закона) [2].

Кроме того, необходимо обратить особое внимание на то, что Законом установлены:

– общие правила созыва, признания правомочным общее собрание, определения кворума на общем собрании (п. 4 ст. 47 Закона) [2];

– специальные правила (в п. 5 ст. 47 Закона) или условия, сроки созыва повторного общего собрания, признания правомочным повторное общее собрание, определения кворума на повторном общем собрании [2].

Также п. 5 ст. 46 Закона устанавливает, что уставом ТОО, имеющего менее семи участников, могут быть предусмотрены иные сроки, чем те, которые указаны в ст. 46 и в пункте 5 ст. 47 Закона [2].

Так, согласно общим правилам созыва определен общий срок созыва общего собрания ТОО:

участники извещаются письменно не позднее чем за 15 дней до открытия собрания, т.е. после извещения через 15 дней (здесь определяющим является предлог «за») проводится общее собрание (п. 1 ст. 46 Закона) [2].

Общие условия (правила) проведения, признания правомочным общего собрания предусмотрены в п. 4 ст. 47 Закона, из содержания норм которого следует, что для любого собрания действует правило определения его правомочности: проведение общего собрания возможно и собрание правомочно при наличии соответствующего кворума.

При определении кворума общего собрания Законом установлено общее правило в п. 4 ст. 47 Закона:

– условия кворума считаются соблюденными и общее собрание правомочным, если присутс-

твующие или представленные на нем участники обладают в совокупности более чем половиной от общего числа голосов;

– в случаях, когда решение по вопросу, в ключенному в повестку дня, должно приниматься квалифицированным большинством голосов или единогласно, собрание правомочно принимать решение, если присутствующие или представленные на нем участники товарищества обладают в совокупности более чем двумя третями от общего числа голосов [2].

При этом решения принимаются квалифицированным большинством – в три четверти голосов присутствующих и представленных на собрании участников ТОО по вопросам, указанным в подпунктах 1), 7), 9) и 10) пункта 2 статьи 43 Закона, а также по другим вопросам, определенным в уставе товарищества с ограниченной ответственностью, если устав товарищества не требует для их принятия большего числа голосов или единогласия [2].

В п. 5 ст. 47 определены специальные правила созыва, определения правомочности повторного общего собрания ТОО.

Созыв повторного общего собрания зависит от соблюдения условия кворума на общем собрании. По императивно установленному правилу до начала обсуждения вопросов, включенных в повестку дня, общее собрание обязано констатировать кворум. Несоблюдение этого требования влечет недействительность всех решений, принятых общим собранием до того, как будет установлено, что кворум имеется (п. 9 ст. 47 Закона).

В случае отсутствия кворума общее собрание участников ТОО созывается повторно не позднее сорока пяти дней со дня первого созыва (п. 5 ст. 47 Закона), т.е. специальные правила созыва повторного общего собрания ТОО установлены в отношении основания созыва и срока созыва повторного собрания:

– отсутствие кворума на созванном общем собрании – основание созыва повторного общего собрания;

– повторное собрание созывается в срок не позднее 45 дней со дня первого созыва, т.е. повторное общее собрание должно быть проведено не через 45 дней, а в течении 45 дней или раньше чем истекут 45 дней со дня первого созыва общего собрания (если собрание будет проведено через 45 дней, это будет позже 45 дней и соответственно должно рассматриваться как нарушение сроков созыва и проведения повторного общего собрания).

Что касается других правил созыва общего собрания, установленных ст. 46 Закона, то в соответствии с п. 5 ст. 47 Закона при созыве повторного общего собрания они как общие правила должны быть соблюдены [2].

Помимо условия и срока созыва повторного собрания Законом установлены специальные правила проведения повторного общего собрания. Такие правила определены касательно признания правомочным повторного общего собрания, а так же определения кворума на повторном общем собрании.

В частности, касательно собрания, созванного повторно, в пункте 5 ст. 47 Закона предусмотрено исключение из общего правила проведения общего собрания, а именно условия правомочности повторного собрания и определения кворума при решении вопросов, требующих квалифицированного большинства голосов или единогласия:

– во-первых, общее собрание, созванное повторно, является правомочным, независимо от числа голосов, которым обладают присутствующие или представленные на собрании участники товарищества. Соответственно, повторное собрание может быть проведено независимо от того сколько участников (их представителей) присутствуют;

– во-вторых, если присутствующие или представленные на нем участники обладают в совокупности менее чем половиной от общего числа голосов, то такое собрание вправе принимать решения лишь по вопросам, не требующим квалифицированного большинства голосов или единогласия [2].

Условие «участники обладают в совокупности *менее чем половиной* от общего числа голосов» буквально означает, что для того чтобы повторное собрание было правомочно принимать решения по вопросам, требующим квалифицированного большинства голосов участников ТОО или единогласия, участники повторного собрания в совокупности должны обладать половиной или более половины от общего числа голосов, т.е. главное условие (п. 5 ст. 47 Закона) – должно быть не меньше половины.

В соответствии с п. 1 ст. 6 ГК РК нормы гражданского законодательства должны толковаться в соответствии с буквальным значением их словестного выражения [1].

Нормами ст. 42 Закона установлено право всех участников ТОО присутствовать на общем собрании, принимать участие в обсуждении вопросов повестки дня и голосовать при принятии

решений (п. 2 ст. 42 Закона). При этом участник ТОО может участвовать в общем собрании лично или через представителя (п. 3 ст. 42) [2].

В качестве представителя участника товарищества – физического лица вправе выступать иные лица на основании доверенности на участие представителя в общем собрании оформленной в соответствии с предусмотренной пунктом 4 или пунктом 5 статьи 167 Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее – ГК РК) [1], либо нотариально удостоверена.

Доверенностью признается письменное уполномочие одного лица (доверителя) для представительства от его имени, выдаваемое им другому лицу (поверенному-представителю), т.е доверенность является основанием возникновения представительства (полномочий представителя) (п.1 ст. 167 ГК РК) [1].

Представительство означает, что действия поверенного (представителя), совершенные от имени доверителя (представляемого), непосредственно создает, изменяет и прекращает гражданские права и обязанности представляемого (ст. 163 ГК РК).

В соответствии с п.п. 6 пункта 1 ст. 11 Закона лицо, являющееся участником ТОО, вправе оспаривать в судебном порядке решения органов ТОО, нарушающие его права, предусмотренные Законом и/или уставом ТОО.

Пункт 12 Нормативного постановления гласит: «Решение общего собрания участников, принятое с нарушением порядка проведения общего собрания и принятия решений, установленного Законом, уставом товарищества или правилами и иными документами, регулирующими внутреннюю деятельность товарищества (например, если до начала обсуждения вопросов, включенных в повестку дня, общее собрание не констатировало кворум), а также решение общего собрания, противоречащее закону либо уставу товарищества, в том числе решение, нарушающее права участника товарищества, может быть признано судом недействительным полностью или частично по заявлению участника товарищества» [3].

Соответственно, решения органов ТОО вправе оспаривать в суде только такое лицо, которое непосредственно является участником такого (данного) ТОО. Косвенное участие не является основанием оспаривания решения органов ТОО, требуется, чтобы лицо было непосредственным участником.

Таким образом, мы изучили нормы, регламентирующие порядок созыва и проведения повторного собрания. Вышеизложенные положения Закона позволяют сделать следующие выводы.

Основание созыва повторного общего собрания ТОО четко предусмотрено п. 5 ст. 47 Закона, а именно повторное общее собрание созывается в случае отсутствия кворума на первом созыве общего собрания.

Законом установлены специальные правила (в п. 5 ст. 47 Закона) или условия, сроки созыва повторного общего собрания, признания правомочным повторное общее собрание, определения кворума на повторном общем собрании.

Так, общее собрание по общему правилу созывается не позднее чем за 15 дней до открытия собрания (п. 1 ст. 46 Закона), т.е. после извещения через 15 дней (здесь определяющим является предлог «за») проводится общее собрание [2].

Тогда как для повторного собрания ТОО установлены специальные правила в отношении основания созыва и срока созыва повторного собрания:

– отсутствие кворума на созванном общем собрании – основание созыва повторного общего собрания;

– повторное собрание созывается в срок не позднее 45 дней со дня первого созыва. Буквальное значение словесного выражения «не позднее 45 дней»: повторное общее собрание должно быть проведено не через 45 дней, а в течение 45 дней или раньше чем истекут 45 дней со дня первого созыва общего собрания [2].

Если собрание будет проведено через 45 дней, это будет позже 45 дней и соответственно должно рассматриваться как нарушение сроков созыва и проведения повторного общего собрания. Следует помнить, что в соответствии с п. 1 ст. 6 ГК РК нормы гражданского законодательства должны толковаться в соответствии с буквальным значением их словестного выражения [1].

Поэтому проведение повторного собрания ранее 45 дней со дня первого созыва нельзя рассматривать как нарушение порядка созыва и проведения повторного собрания. Проведение повторного собрания ранее 45 дней со дня первого созыва есть императивно установленное требование закона (п. 5 ст. 47 Закона) [2].

Законом установлены как исключение из общего правила и специальные правила (в п. 5 ст. 47 Закона) или условия признания правомочным повторное общее собрание, определения кворума на повторном общем собрании.

Общее правило определения правомочности и кворума общего собрания устанавливает в п. 4 ст. 47, что:

– условия кворума считаются соблюденными и общее собрание правомочным, если присутствующие или представленные на нем участники обладают в совокупности более чем половиной от общего числа голосов;

– в случаях, когда решение по вопросу, включенному в повестку дня, должно приниматься квалифицированным большинством голосов или единогласно, собрание правомочно принимать решение, если присутствующие или представленные на нем участники товарищества обладают в совокупности более чем двумя третями от общего числа голосов [2].

При повторном общем собрании для признания его правомочным, а условия кворума соблюденными Законом установлено (п. 5 ст. 47 Закона): *общее собрание, созванное повторно, является правомочным, независимо от числа голосов, которым обладают присутствующие или представленные на собрании участники товарищества.* Соответственно, повторное собрание может быть проведено независимо от того, сколько участников (их представителей) присутствует.

Если присутствующие или представленные на нем участники обладают *в совокупности менее чем половиной от общего числа голосов*, то такое собрание вправе принимать решения лишь по вопросам, не требующим квалифицированного большинства голосов или единогласия.

Здесь при определении буквального значения словесного выражения «участники обладают *в совокупности менее чем половиной от общего числа голосов»,* руководствуясь нормами ст. 6 ГК РК, можно заключить, что это словесное выражение означает, что для того чтобы повторное собрание было правомочно принимать решения по вопросам, требующим квалифицированного большинства голосов участников ТОО или единогласия, участники повторного собрания в совокупности должны обладать половиной или более половины от общего числа голосов, т.е. главное условие (п. 5 ст. 47 Закона) – должно быть не меньше половины от общего числа голосов (половина или больше чем половина).

Соответственно, присутствие на повторном собрании участников в совокупности обладающих 50 процентами от общих 100 процентов голосов является условием правомочности повторного собрания принимать решения и по вопросам, требующим квалифицированного большинства голосов или единогласия. Иными словами 50 процентов есть половина от 100 процентов голосов и никак нельзя рассматривать половину как меньше чем половина.

Участник ТОО может участвовать в общем собрании лично или через представителя (п. 3 ст. 42). В соответствии с нормами ст. 163 ГК РК и ст. 167 ГК РК [1] действия представителя по доверенности на общем собрании ТОО должны признаваться действиями поверенного и действия такого представителя создают права и обязанности непосредственно у представляемого (доверителя).

Литература

1 Гражданский кодекс Республики Казахстан // СПС «Параграф».

2 Закона Республики Казахстан №220-1 ЗРК от 22 апреля 1998 года «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» // СПС «Параграф».

3 Постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 10 июля 2008 года № 2 «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» // СПС «Параграф».

References

1 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan // SPS «Paragraf».

2 Zakona Respubliki Kazahstan №220-1 ZRK ot 22 aprelja 1998 goda «O tovarishhestvah s ogranichennoj i dopolnitel'noj otvetstvennost'ju» // SPS «Paragraf».

3 Postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 10 ijulja 2008 goda № 2 «O nekotoryh voprosah primenenija zakonodatel'stva o tovarishhestvah s ogranichennoj i dopolnitel'noj otvetstvennost'ju» // SPS «Paragraf».

Дощанова А.С.

Отдельные вопросы прекращения полномочий исполнительного органа акционерного общества

Статья посвящена отдельным вопроса прекращения полномочий исполнительного органа акционерного общества. Проанализированы особенности оснований прекращения полномочий исполнительного органа. В частности, рассмотрено соотношение исполнительного и высшего органа акционерного общества, соотношение корпоративных и трудовых отношений. Исследована работа органов акционерного общества.

Ключевые слова: акционерное общество, исполнительный орган, прекращение полномочий.

Dochshanova A.S.

Separate issues of termination of powers of the Executive body of the joint stock company

The article is devoted to a specific subject – termination of powers of the Executive body of the joint stock company. Grounds for termination of powers of the Executive body were analyzed. In particular, the correlation of the Executive and the Supreme body of the company was analyzed. Also the proportion of corporate and labor relations was considered. The bodies of the company were examined.

Key words: joint-stock company, the Executive body, the termination of the mandate.

Дощанова А.С.

Акционерлік қоғамдағы атқарушы органның міндеттерін тоқтатудың кейбір мәселелері

Ғылыми жұмыстың мақсатына сәйкес акционерлік қоғамдардағы атқарушы органдардың міндеттерді тоқтату негіздері қарастырылды. Зерттеу барысында анықталған міндеттердің ерекшеліктері талқыланды. Әсіресе, атқарушы мен жоғары органдардың ара-қатынасы көрсетілді. Оған қоса, корпоративтік және еңбек қатынастарының ара-қатынасы талқыланды. Жалпы, акционерлік қоғамның органдарына көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: акционерлік қоғам, атқарушы орган, міндеттерді тоқтату.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.08

Дощанова А.С.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: assel.dos@yandex.kz

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕКРАЩЕНИЯ ПОЛНОМОЧИЙ ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ОРГАНА АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА

В соответствии с нормами статьи 33 Закона Республики Казахстан «Об акционерных обществах» исполнительным органом акционерного обществ является коллегиальный орган или лицо, единолично осуществляющее функции исполнительного органа, название которого определяется уставом общества [1]. Вопросы о начале и прекращении полномочий исполнительного органа решается в императивном порядке органом управления юридического лица. Нормы статьи 53 Закона Республики Казахстан «Об акционерных обществах» гласят, «к исключительной компетенции совета директоров относятся… определение количественного состава, срока полномочий исполнительного органа, избрание его руководителя и членов (лица, единолично осуществляющего функции исполнительного органа), а также досрочное прекращение их полномочий».

В свою очередь, статья 54 названного закона содержит нормы, в соответствии с которыми членами совета директоров акционерного обществ могут выступать: 1) акционеры – физические лица; 2) лица, предложенные (рекомендованные) к избранию в совет директоров в качестве представителей акционеров; 3) физические лица, не являющиеся акционером общества и не предложенные (не рекомендованные) к избранию в совет директоров в качестве представителя акционера. Следует отметить, что законодательно установлено минимальное количество членов совета директоров, но не установлена четность либо нечетность их числа. Допускается совмещение должностей члена совета директоров и руководителя исполнительного органа.

В правоприменительной деятельности часто возникают спорные вопросы в акционерных обществах, созданных единственным учредителем. Относительно вопроса о прекращении полномочий исполнительного органа представляется следующая ситуация. Акционерное общество создано единственным акционером, который является членом совета директоров наряду с минимальным участием двух независимых директоров, и в то же время единственный учредитель выступает в качестве единоличного исполнительного органа данного акционерного общества.

Вопрос о прекращении полномочий исполнительного органа акционерного общества, как было отмечено ранее, решается советом директоров на заседании. Кворум для проведения заседания совета директоров определяется уставом общества, но не должен быть менее половины от числа членов совета директоров, соответственно в вышеописанной ситуации достаточно присутствие только независимых директоров. Каждый член совета директоров имеет один голос. Решения совета директоров принимаются простым большинством голосов членов совета директоров, присутствующих на заседании, в данном случае обоих независимых директоров.

Таким образом, вопрос о прекращении полномочий исполнительного органа в заданной ситуации может быть решен самостоятельно независимыми директорами.

В то же время к компетенции общего собрания акционеров, в данном случае единственного акционера, относится определение количественного состава, срока полномочий совета директоров, избрание его членов и досрочное прекращение их полномочий, а также определение размера и условий выплаты вознаграждений и компенсации расходов членам совета директоров за исполнение ими своих обязанностей. Данное решение принимается простым большинством, в данном случае единолично.

Исходя из проецируемой ситуации, решение, принимаемое советом директоров, фактически сопровождается последующей «санкцией» со стороны единственного акционера, одновременно являющего «уволенным директором». С правовой точки зрения единственный акционер выступает в данной ситуации в трех ролях: «акционер-высший орган», «акционер-член совета директоров», «акционер-исполнительный орган». Предлагаемая ситуация демонстрирует, что отсутствие в законодательстве специальных норм ведет к смешению трех статусов в одном – «акционер-высший орган».

Что касается аспектов правового регулирования в сфере труда, то Трудовой кодекс Республики Казахстан в статье 54 предусматривает, что договор с работником по инициативе работодателя может быть расторгнут в случаях … нарушения трудовых обязанностей руководителем исполнительного органа работодателя, его заместителем либо руководителем подразделения работодателя, повлекшего причинение материального ущерба работодателю. В то же время статья 252 Трудового кодекса гласит [2], что дополнительным основанием для прекращения трудового договора с руководителем исполнительного органа юридического лица является решение собственника имущества юридического лица либо уполномоченного собственником лица (органа) или уполномоченного органа юридического лица о досрочном прекращении трудовых отношений, в данном случае советом директором. Фактически эти нормы дублируют нормы Гражданского кодекса Республики Казахстан [3] и закона Республики Казахстан «Об акционерных обществах». Остается вопрос, какими по правовой природе будут отношения по прекращению полномочий исполнительного органа акционерного общества: корпоративными или трудовыми.

В отличие от акционерных обществ, для товариществ с ограниченной ответственностью Верховный Суд Республики Казахстан принял нормативное постановление от 10 июля 2008 года № 2 «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» [4], которое гласит «Когда единоличным исполнительным органом товарищества является один из участников, исполняющий возложенные на него обязанности безвозмездно, то вопросы, связанные с назначением либо освобождением его от занимаемой должности, разрешаются в соответствии с положениями ГК и Закона», исключая при этом трудовое законодательство. Фактически данные отношения будут и корпоративными и трудовыми.

Литература

1 Закон Республики Казахстан от 13 мая 2003 года с изменениями и дополнениями // ИС Параграф.

2 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 15 мая 2007 года с изменениями и дополнениями // ИС Параграф.

3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1994 года с изменениями и дополнениями // ИС Параграф.

4 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 10 июля 2008 года № 2 «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью».

References

1 Law of the Republic of Kazakhstan May 13, 2003 with amendments // IP-Paragraph.
2 Labor code of the Republic of Kazakhstan May 15, 2007 with amendments // IP-Paragraph.
3 Civil code of the Republic of Kazakhstan (General part) December 27, 1994 with amendments // IP-Paragraph.
4 Regulatory resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan July 10, 2008 № 2 «On some issues of application of the legislation on partnerships with limited and additional liability partnerships».

Токмамбетова И.Ш.,
Кусаинова А.К.

Правовой режим имущества акционерного общества

В данной статье рассматриваются вопросы определения состава имущества акционерного общества и его правового режима по законодательству РК. Форма акционерного общества является наиболее универсальной и широко распространенной в различных отраслях экономики. Сложный состав и структура имущества акционерного общества имеют разный порядок закрепления прав, разные функции для защиты прав кредиторов.

Ключевые слова: акционер, акция, юридическое лицо, имущество, вещи.

Tokmambetova I.Sh.,
Kusainova A.K.

The legal regime of the property a joint stock company

This article deals with the determination of the composition property a joint stock company and its legal regime for the Republic of Kazakhstan legislation. The form of a joint stock company is the most universal and widespread in various sectors of the economy. The complex composition and structure of assets a joint stock company have different vesting order, various functions for the protection of creditors' rights.

Key words: shareholder action, a legal person, the property, things.

Токмамбетова И.Ш.,
Кусаинова А.К.

Меншік құқықтық режимі акционерлік қоғамы

Бұл мақалада ҚР заңнамасы бойынша акционерлік қоғамның меншігінің құрамы және құқықтық режимі қарастырлады. Экономика саласында әмбебап және кең таралған нысаны ол акционерлік қоғам. Акционерлік меншік күрделі құрамы мен құрылымы қоғам, әртүрлі функцияларды түрлі өту тәртібі бар кредиторлардың құқықтарын қорғау.

Түйін сөздер: акционері іс-қимыл, заңды тұлға, жылжымайтын мүлік, заттар.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347

Токмамбетова И.Ш., Кусаинова А.К.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: tokmambetova60@mail.ru

ПРАВОВОЙ РЕЖИМ ИМУЩЕСТВА АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА

Переход отечественной экономики к рынку привел к образованию новых форм предпринимательской деятельности, среди которых важное место занимают хозяйственные товарищества и акционерные общества.

Форма акционерного общества является наиболее универсальной и широко распространенной в различных отраслях экономики. Акционерным обществом признается юридическое лицо, выпускающее акции с целью привлечения средств для осуществления своей деятельности [1]. Имущество акционерного общества принадлежит ему на праве собственности. Акционеры имеют лишь обязательственное право требования к обществу.

Одним из основных признаков акционерного общества как юридического лица является его имущественная обособленность, выражающаяся в наличии самостоятельного баланса, в котором отражается стоимость его имущества. Однако стоимость некоторых видов имущества, в частности права на фирменное наименование или товарный знак, не имеют точно выраженной стоимости и могут быть оценены только в конкретной ситуации. Следовательно, они не всегда отражаются в бухгалтерском балансе, что не означает их отсутствия у акционерного общества.

В соответствии со ст. 34 ГК РК (общая часть), юридическое лицо, являющееся коммерческой организацией, может быть создано только в форме государственного предприятия, хозяйственного товарищества, акционерного общества, производственного кооператива.

Юридическое лицо, являющееся некоммерческой организацией, может быть создано в форме учреждения, общественного объединения, акционерного общества, потребительского кооператива, фонда, религиозного объединения и в иной форме, предусмотренной законодательными актами.

Некоммерческая организация может заниматься предпринимательской деятельностью лишь постольку, поскольку это соответствует ее уставным целям [1].

Гражданское законодательство РК в ст. 85 определяет акционерное общество как юридическое лицо, выпускающее акции с целью привлечения средств для осуществления своей

деятельности. Акционеры акционерного общества не отвечают по его обязательствам и несут риск убытков, связанных с деятельностью общества, в пределах стоимости принадлежащих им акций, за исключением случаев, предусмотренных законодательными актами.

Акционерное общество обладает имуществом, обособленным от имущества своих участников, несет ответственность по своим обязательствам в пределах своего имущества и не отвечает по обязательствам своих участников.

Право на обособленное имущество является одним из основных признаков юридического лица, и такое право дает возможность юридическому лицу быть собственником имущества или обладать им на праве оперативного управления или хозяйственного ведения.

Если организационное единство необходимо для объединения множества лиц в одно коллективное образование, то обособленное имущество создает материальную базу деятельности такого образования [2].

Любая практическая деятельность немыслима без соответствующих инструментов: предметов техники, знаний, денежных средств. Объединение таких вещей в один имущественный комплекс, принадлежащий данной организации, понимается как имущественная обособленность юридического лица.

Так под имуществом можно понимать только вещи. С другой стороны, в понимание имущества наряду с вещами можно включить и обязательственные права. В цивилистической науке «содержание имущества с юридической точки зрения выражается, с одной стороны, в а) в совокупности вещей, принадлежащих на праве собственности и в силу вещных прав, и в б) совокупности права на чужие действия…, а с другой стороны, в а) совокупности вещей, принадлежащих, но временно находящихся в его обладании, и в б) совокупности обязательств, лежащих на нем». Сумма отношений второго рода – его пассив [3]. Соответственно, «имущество в активе – это то, чем вы владеете или «держите в руках» на законном основании, а также это то, что можете требовать сделать от своих контрагентов. Имущество в пассиве – это то, чем вы владеете, но можете отдать, а также то, что вы должны сделать для других» [4].

В цивилистической науке также встречается мнение о том, что термины «вещь» и «имущество» следует рассматривать как тождественные, так как в качестве имущества могут выступать лишь те предметы материального мира, которые обладают овеществленной формой, т.е. вещи [5]. По мнению Ахметьяновой З.А. Нельзя отождествлять такие понятия, как «имущество», «имущественное право» и «право, имеющее денежную оценку». Следует согласиться с мнением Ахметьяновой З., что термин «имущество» следует рассматривать в узком и широком смысле. В узком смысле имущество – совокупность наличных вещей и имущественных прав, принадлежащих субъекту права на законных основаниях. Имущество в широком смысле следует понимать как совокупность вещей, имущественных прав и обязанностей, а также иных объектов гражданского права, имеющую материальную стоимость [6].

Переходя к рассмотрению вопроса о составе имущества акционерного общества, принято отталкиваться от определения в Гражданском праве РК, что имущество юридического лица создается за счет вкладов его участников, доходов, полученных от его деятельности и иных источников, не запрещенных законодательством.

Все имущество юридического лица может составлять движимое и недвижимое имущество, имущественные права. Имущественную основу акционерного общества составляет уставной капитал, кроме того, он является основным фондом. Уставной капитал образуется путем внесения участниками вкладов (оплата акций).

В большинстве нормативных актов стран СНГ, регулирующих деятельность акционерных обществ, отсутствует четкое разграничение между категориями «имущество акционерного общества» и «уставной капитал акционерного общества».

Имущество акционерного общества является более широким понятием, в которое входит и понятие капитала общества, иного имущества, имущественных прав и обязанностей, закрепленным на балансе юридического лица.

Уставной капитал акционерного общества выполняет несколько функций: обеспечительную, гарантийную и установительную. Уставной капитал акционерного общества является стартовой материальной базой для юридического лица, т. е. обеспечивает возможность хозяйственной деятельности. Вторая функция – гарантийная, заключается в том, что уставной капитал гарантирует защиту интересов кредиторов акционерного общества. Третья функция – установление обязательственных отношений между акционерами и акционерным обществом.

Выпущенный уставной капитал равен суммарной номинальной стоимости выпущенных

акций. Под выпущенными акциями законодательно понимаются акции, размещенные среди акционеров. Первым этапом является выпуск акций, когда акции возникают как объекты. На втором этапе происходит оплата, погашение стоимости акций путем внесения вклада в уставной капитал. Преимущественно оплата акций осуществляется деньгами. В оплату акций могут вноситься исключительные имущественные права на объекты интеллектуальной собственности, но сам объект интеллектуальной собственности или «ноу-хау» при этом не могут быть такой оплатой. В качестве оплаты могут быть переданы только права использования таких объектов.

Наряду с уставным капиталом и его составными частями существует и такое понятие как «резервный капитал», который относится к специальным фондам. Резервный капитал рассматривается как страхование АО от возможных будущих убытков и больше чем уставной капитал может гарантировать интересы кредиторов общества. Необходимо учитывать и то, что его уменьшение не ущемляет интересы кредиторов, а является обязанностью акционеров.

Говоря об общей характеристике правового режима имущества акционерного общества, нельзя не отметить одну важную особенность, свойственную этому типу юридических лиц. Она состоит в том, что производственный механизм использования средств производства, принадлежащих на праве собственности акционерному обществу, строится, как правило, на началах привлечения наемной рабочей силы. Однако основное концептуальное назначение акционерного общества состоит в том, чтобы выступать в качестве объединения капиталов, а не объединения работников, привлекаемых обществом для их использования в производстве [7].

Имущество акционерного общества составляет экономическую базу хозяйствования и является его собственностью. Кроме того, имущество общества – это основа не только хозяйственной деятельности, но его ответственности по обязательствам [8].

Правовой режим имущества акционерного общества – это установленные в законодательстве правила использования акционерного имущества в целях: а) формирования единых правил в решении вопроса об уставном капитале общества, его фондах и резервах; б) ведения бухгалтерского учета и отчетности по единым правилам с тем, чтобы можно было контролировать исполнение обществом своих обязательств перед государством и субъектами хозяйствования; в) создания основы для рационального решения вопросов налогообложения.

Необходимо отметить, что акционерная форма хозяйствования позволяет разрозненным собственникам объединить средства для совместного ведения предпринимательской деятельности, создает возможность высокой концентрации и расширения масштабов производства. Акционерная форма совместного ведения хозяйственной деятельности развивает стоимостные отношения экономически обособленных собственников, создает возможность высокой концентрации и расширения масштабов производства в целях повышения конкурентоспособности предприятия и извлечения большей избыточной прибавочной стоимости.

Применение правового режима в отношении имущества акционерного общества проявляется в установлении особых правил учета акционерного имущества, порядка увеличения (уменьшения) уставного капитала, порядка выплаты дивидендов акционерам общества, создания фондов, а также учета состава уставного капитала общества и его чистых активов.

Имущество акционерного общества имеет сложный состав и структуру, которые имеют разный порядок закрепления прав, разные функции для защиты прав кредиторов.

Литература

1 ГК РК (общая часть и особ. части) с изменениями и дополнениями от 31 августа 1995 г. – Алматы: ЮРИСТ, 2015. – 352 с.

2 Гражданское право: учебник. Часть 1. Издание третье, перераб. и доп. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: ПРОСПЕКТ, 1998. – 632. – С. 118.

3 Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.). – М.: СПАРК, 1995. – С. 96.

4 Щенников Л.В. Вещные права в гражданском праве России. – М.: БЕК, 1996. – С. 4.

5 Ахметьянова З.А. Правовой статус имущества юридических лиц: Дис….к.ю.н. – М.: МГЮА. 1998. – С. 41-43.

6 Мусаханова Н.Т. К вопросу об определении структуры и состава имущества акционерного общества. Актуальные проблемы современного гражданского права. Выпуск II. Том I // Материалы ежегодной республиканской научно-теоре-

тической конференции аспирантов и соискателей. – Алматы, 21-22 февраля 2002 / отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы: КазГЮУ, 2002. – 210 с.

7 Гражданское право: учебник. Часть I. Издание третье, перераб. и доп. / под. ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: ПРОСПЕКТ, 1998. – 632 с.

8 Амирханова И.В.Гражданское право. Общая и Особенная части (тезисы лекций): учебное пособие. – Алматы: Жеті жарғы, 2009. – 264 с., Амирханова И.В., Романкова В.А. Предпринимательское право: учебное пособие. – Алматы: Жеті жарғы, 2011. – 224 с.

References

1 GK RK (obshhaja chast' i osob. chasti) s izmenenijami i dopolnenijami ot 31 avgusta 1995 g. – Almaty: JuRIST, 2015. – 352 s.

2 Grazhdanskoe pravo: uchebnik. Chast' 1. Izdanie tret'e, pererab. i dop. / pod red. A.P. Sergeeva, Ju.K. Tolstogo. – M.: PROSPEKT, 1998. – 632. – S. 118.

3 Shershenevich G.F. Uchebnik russkogo grazhdanskogo prava (po izdaniju 1907 g.). – M.: SPARK, 1995. – C. 96.

4 Shhennikov L.V. Veshhnye prava v grazhdanskom prave Rossii. – M.: BEK, 1996. – C. 4.

5 Ahmet'janova Z.A. Pravovoj status imushhestva juridicheskih lic: Dis….k.ju.n. – M.: MGJuA. 1998. – s. 41-43.

6 Musahanova N.T. K voprosu ob opredelenii struktury i sostava imushhestva akcionernogo obshhestva. Aktual'nye problemy sovremennogo grazhdanskogo prava. Vypusk II. Tom I // Materialy ezhegodnoj respublikanskoj nauchno-teoreticheskoj konferencii aspirantov i soiskatelej. – Almaty, 21-22 fevralja 2002 / otv. red. M.K. Sulejmenov. – Almaty: KazGJuU, 2002. – 210 s.

7 Grazhdanskoe pravo: uchebnik. Chast' I. Izdanie tret'e, pererab. i dop. / pod. red. A.P. Sergeeva, Ju.K. Tolstogo. – M.: PROSPEKT, 1998. – 632 s.

8 Amirhanova I.V.Grazhdanskoe pravo. Obshhaja i Osobennaja chasti (tezisy lekcij): uchebnoe posobie. – Almaty: Zheti zharғy, 2009. – 264 s., Amirhanova I.V., Romankova V.A. Predprinimatel'skoe pravo: uchebnoe posobie. – Almaty: Zheti zharғy, 2011. – 224 s.

Аскарова А.О., Кусакаев Т.Г.

История возникновения третейского судопроизводства в Республике Казахстан

В статье рассмотрена история развития института третейского судопроизводства и международного коммерческого арбитража. Как известно, наличие третейских судов является общепризнанной в цивилизованном мире гарантией для иностранных инвесторов. Поэтому процесс формирования данных институтов в Республике Казахстан носил закономерный характер. Прежде всего, он явился результатом совершенствования судебной системы Казахстана, отразившей общие тенденции развития молодого независимого государства. С другой стороны, становление международного коммерческого арбитража и института третейского судопроизводства Казахстана происходило с учетом богатой международной правовой практики в этой области.

Ключевые слова: история, третейское судопроизводство, международный коммерческий арбитраж, формирование.

Askarova A.O., Kussakayev T.G.

History of emergence of Arbitration Tribunal Proceedings in the Republic of Kazakhstan

The article deals with the history of development of institute of Arbitration Tribunal Proceedings and International Commercial Arbitration. As is well-known availability of Arbitration Tribunals is a widely recognized guarantee for foreign investors in the civilized world. Therefore process of formation of these institutes in the Republic of Kazakhstan had a natural character. First of all it was the result of improvement of the judicial system of Kazakhstan which reflected the general tendencies of development of the young independent state. On the other hand the establishment of International Commercial Arbitration and the institute of Arbitration Tribunal Proceedings of Kazakhstan took place with due regard to rich international legal practice in this area.

Key words: history, Arbitration Tribunal Proceedings, International Commercial Arbitration; formation.

Аскарова А.О.

Қазақстан Республикасында аралық сот ісін жүргізудің пайда болу тарихы

Мақалада аралық сот ісін жүргізу институты мен халықаралық коммерциялық төреліктің даму тарихы қарастырылған. Бізге белгілі болғандай, аралық соттың болуы өркениетті дүниеде жалпыға бірдей танылған шетелдік инвесторларға арналған кепілдеме болып табылады. Сондықтан, Қазақстан Республикасында аталған институттың қалыптасу үрдісі заңды сипатта болды. Ең алдымен, ол жас тәуелсіз мемлекеттің дамуының жалпы тенденцияларын айқындаған Қазақстанның сот жүйесін жетілдірудің нәтижесі болып табылады. Екінші жағынан, халықаралық коммерциялық төрелік пен Қазақстанның аралық сот ісін жүргізу институты осы саладағы бай халықаралық құқықтық тәжірибені ескере отырып қалыптасты.

Түйін сөздер: тарих, аралық сот ісін жүргізу, халықаралық коммерциялық төрелік, қалыптасу.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.9

*Аскарова А.О., Кусакаев Т.Г.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: askarali-82@mail.ru

ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ТРЕТЕЙСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Введение

Рубеж веков в мировой юридической практике был ознаменован активным применением такого механизма разрешения экономических споров, как третейское разбирательство. Оно явилось не просто негосударственной судебной структурой, а прежде всего, серьезной альтернативой государственной системе судопроизводства. В настоящее время институт третейского судопроизводства во многих государствах развивается чрезвычайно быстрыми темпами. Это обусловлено ростом международной торговли, расширением сотрудничества в области производства, науки и техники, а также инвестиционной политикой, проводимой многими странами.

Сегодня в мире происходят интенсивные демократические преобразования по всем направлениям общественной жизни. Рыночная экономика и свобода предпринимательской деятельности обостряют проблему обеспечения защиты прав и законных интересов участников экономических отношений, поскольку в экономике как в одной из наиболее сложных составляющих общественного строя часто возникают спорные, трудноразрешимые ситуации.

Как известно, наличие третейских судов является общепризнанной в цивилизованном мире гарантией для иностранных инвесторов. Поэтому не случайно в Казахстане институт третейского судопроизводства возник сразу же с момента приобретения независимости, когда был провозглашен курс на создание рыночной экономики и активное привлечение иностранных инвестиций. Сегодня можно с полной уверенностью констатировать, что в суверенном Казахстане начиная с 1993 г. третейские суды, зарекомендовав себя как надежный, беспристрастный и эффективный способ разрешения экономических споров, стали неотъемлемой частью судебной практики Республики.

Основная часть

Процесс формирования международного коммерческого арбитража и института третейского судопроизводства в Республике Казахстан носил закономерный характер. Прежде все-

го он явился результатом совершенствования судебной системы Казахстана, отразившим общие тенденции развития молодого независимого государства. С другой стороны, становление международного коммерческого арбитража и института третейского судопроизводства Казахстана происходило с учетом богатой международной правовой практики в этой области.

Как известно, международный коммерческий арбитраж получил всемирное признание в качестве эффективного способа разрешения международных коммерческих споров. Одна из наиболее привлекательных сторон арбитражного процесса – это его неформальность, отсутствие жестких процессуальных требований и возможность сторонам самим устанавливать правила процедуры. Стороны могут предусмотреть в своем соглашении использование в арбитражном процессе определенного языка, необходимость проведения устных слушаний, способы предоставления доказательств и т.д. Международный коммерческий арбитраж, по сути, является результатом заключенного сторонами международного коммерческого договора, согласно которому они соглашаются учредить орган для рассмотрения споров между ними и строго следовать решениям этого органа. Е.В. Брунцева отмечает: «Международный коммерческий арбитраж предлагает механизм для разрешения споров, который обеспечивает сторонам равное участие в арбитражном процессе и, что самое главное, является беспристрастным, поэтому ни одной из сторон международного договора нет необходимости обращаться в национальный суд другого государства» [1, с. 196]. Для компаний, ведущих торговые и иные операции, рассмотрение споров в третейском суде имеет существенные преимущества по сравнению с рассмотрением споров в государственных судах. Преимущества эти состоят, прежде всего, в возможности назначения сторонами кандидатуры арбитра, оперативности и эффективности процесса, обеспечении конфиденциальности, выбора сторонами удобного для них места и времени рассмотрения спора, а также в быстроте и экономичности процесса.

Для передачи спора на разрешение третейского суда требуется так называемое третейское соглашение. Это соглашение сторон о том, что споры, которые уже возникли или возникнут в будущем между сторонами, будут переданы ими на рассмотрение арбитража. Такое соглашение может быть заключено в виде арбитражной оговорки в договоре или посредством подписания дополнительного соглашения. В арбитражной оговорке стороны оговаривают, что возможные споры будут разрешаться в порядке арбитража, и определяют конкретное наименование арбитражного органа. Арбитражные суды имеют свои типовые арбитражные оговорки. Особенностью арбитражного соглашения, заключенного между сторонами, является то, что оно обязательно для сторон и уклониться от передачи спора арбитражу они не могут. Государственный суд, как правило, не вправе ни отменить арбитражное соглашение, ни пересмотреть по существу решение арбитража. Это правило получило признание в законодательстве и судебной практике различных государств. Арбитражное соглашение обладает в отношении сделки юридической самостоятельностью, автономностью. Это означает, что «действительность арбитражного соглашения не зависит от действительности того контракта, в отношении которого оно было заключено. Иногда при рассмотрении споров это положение приобретает решающее значение [2, с. 194].

Все названные выше преимущества международного коммерческого арбитража и института третейского судопроизводства послужили мощным стимулом к организации его на территории Казахстана.

В истории развития законодательства о третейском судопроизводстве в Казахстане можно выделить три этапа: 1) этап становления арбитражей (1993-1999 гг.). В то время действовало Типовое положение о третейском суде, утвержденное постановлением Кабинета Министров РК от 4 мая 1993 г. № 356. В те годы третейское разбирательство медленно, но неуклонно развивалось, проблемы если и возникали, то не самые острые; 2) этап развала и уничтожения арбитражных судов (1999-2004 гг.), поскольку принятый 1 июля 1999 г. новый Гражданский процессуальный кодекс РК не содержал в себе нормы, предусматривающей принудительное исполнение государственными судами решений третейских судов. После принятия ГПК судебная практика пошла вразнос. Чтобы исправить ситуацию, Верховный суд принял Нормативное постановление № 14 от 19 октября 2001 г., которым обязал суды выносить определения о принудительном исполнении решений третейских судов. Однако против этого постановления выступили Генеральная прокуратура и Министерство юстиции. В результате Верховный суд

вынужден был приостановить действие своего нормативного постановления; 3) этап после принятия арбитражных законов (с 2005 г. по настоящее время). 28 декабря 2004 г. были приняты Закон «О третейских судах» и Закон «О международном коммерческом арбитраже».

Первоначально арбитражные и третейские суды в Казахстане развивались и работали в соответствии с Типовым Положением «О третейских судах для разрешения экономических споров». Однако количество рассматриваемых дел было незначительным, так как не был в законодательном плане урегулирован вопрос принудительного исполнения решений арбитражных и третейских судов. Ситуация кардинально изменилась с 2001 г. В соответствии с Законом Республики Казахстан № 238-II от 11 июля 2001 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам судопроизводства» в Гражданском процессуальном кодексе были исключены п. 7 ст. 150 и п. 5 ст. 151, касающиеся соблюдения досудебного (претензионного) урегулирования спора. Новая норма оказалась весьма позитивной, поскольку в какой-то степени упрощала процедуру подачи искового заявления. Своевременность выхода нормативного Постановления Верховного суда РК № 14 от 19 октября 2001 г. «О судебной практике рассмотрения заявлений о принудительном исполнении решений третейских судов» трудно было переоценить. Как известно, вопрос принудительного исполнения решений именно арбитражных и третейских судов каким-то образом «выпал из поля зрения» законодателей при составлении Гражданского процессуального кодекса РК, поэтому арбитражным и третейским судам была жизненно необходима норма, в соответствии с которой осуществлялось бы принудительное исполнение их решений. И хотя некоторым арбитражным и третейским судам все же удавалось добиться принудительного исполнения их решений в отсутствие законодательной нормы, однако эта ситуация не могла продолжаться бесконечно. Это Постановление было призвано создать нормальные условия для работы арбитражных и третейских судов в вопросах принудительного исполнения. Оно гласило: так как решение арбитражных и третейских судов в соответствии с Типовым Положением «О третейских судах для разрешения экономических споров» является окончательным и обжалованию не подлежит, оно приравнивается к решениям иностранных судов, и, соответственно, процедура принудительного исполнения считалась аналогичной процедуре исполнения иностранных решений согласно статье 425-й ГПК Республики Казахстан. Постановлением Правительства № 1592 от 7 декабря 2001 г. утратило свою силу Типовое Положение «О третейских судах для разрешения экономических споров». Это было время открытий на территории Республики Казахстан специализированных экономических судов. Однако и эти шаги правительства не прекратили деятельности арбитражных и третейских судов в Казахстане, несмотря на то, что некоторые из них приостановили свою работу [3, с. 116].

15 февраля 2002 г. вышло Постановление Конституционного Совета РК «Об официальном толковании пункта 2 статьи 13 и пункта 1 статьи 75 Конституции РК». Толкование Конституционного Совета, к сожалению, оказалось не совсем корректным. Во-первых, утверждение Конституционного Совета, что арбитражные и третейские суды не входят в судебную систему, никто не подвергал сомнению, так как это заложено изначально в самом понятии «третейский суд» – независимый, негосударственный. А вот толкование относительно невозможности признания решений арбитражных и третейских судов окончательными по причине нарушений конституционных прав человека (гражданина РК) на судебную защиту воспринималось как некорректное. Дело в том, что статьи, которые толковал Конституционный Совет, относились к разделу «Человек и гражданин», а арбитражные и третейские суды до выхода законов рассматривали споры только между юридическими лицами. Следовательно, «деятельность арбитражных и третейских судов никак не могла нарушать права гражданина РК на судебную защиту. Это было время, когда повсеместно во всех юридических изданиях публиковались комментарии ведущих ученых-юристов относительно данного Постановления, проводились круглые столы и научно-практические конференции с приглашением лиц из Конституционного Совета, Министерства юстиции, Генеральной прокуратуры. К данной проблеме было привлечено внимание коллег из ближнего и дальнего зарубежья (представители Третейского суда Московской Торгово-промышленной палаты, ЮНСИТРАЛ, немецкие ученые и многие другие), кто был заинтересован в развитии арбитражного разбирательства в Казахстане. Однако, несмотря на бурную реакцию юридической общественности, Конституционный Совет, к сожалению, остался при своем мнении и ошибочное толкование не было изменено.

В результате, после названного выше Постановления Конституционного Совета, 28 июня

2002 г. Верховный суд РК своим нормативным постановлением № 15 вынужден был приостановить действие нормативного постановления №14, о котором говорилось выше, до принятия соответствующего закона. Далее 28 декабря 2004 г. были приняты Законы Республики Казахстан «О международном коммерческом арбитраже», «О третейских судах», а также «О внесении дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам деятельности третейских судов и арбитражей». Названные события убеждают, что именно с 2001 г. по сегодняшний день – это реальный период, в течение которого не только правительство, но и вся общественность Республики Казахстан (юристы, ученые, предприниматели и т.д.) смогли убедиться в необходимости развития в стране института арбитражного (третейского) разбирательства как отвечающего запросам времени и практической деятельности.

Возродить независимую систему разрешения экономических споров заставила сама жизнь. К сожалению, имеющие место факты коррумпированности судов создали ситуацию, при которой люди, занимающиеся бизнесом, потеряли доверие к государственным судам вообще, особенно к так называемым межрайонным специализированным экономическим судам. Поэтому предприниматели с энтузиазмом восприняли возрождение в республике международных коммерческих арбитражных и третейских судов.

Заключение

Потребовались усилия многих ученых и практиков, чтобы разработать проекты законов, регулирующих деятельность арбитражных и третейских судов и добиться их принятия. Не все задачи удалось решить сразу, ряд противоречий в положениях принятых законов не были устранены, но в целом принятие законов сыграло важную роль в становлении и постепенном развитии арбитражного разбирательства в Казахстане. Принятие названных выше законов устранило правовой пробел и гарантировало арбитражным, третейским судам и предпринимателям эффективность и исполнимость решений. С принятием законов, регулирующих деятельность арбитражных судов (Закон РК «О международном коммерческом арбитраже»), третейских судов (Закон РК «О третейских судах»), появились два понятия: «третейское разбирательство» и «арбитражное разбирательство». Эти законы разграничили международный арбитраж и третейские суды посредством принадлежности субъектов договора к той или иной стране. Так, согласно п. 4 ст. 6 Закона РК «О международном коммерческом арбитраже» в арбитраж по соглашению сторон могут передаваться «споры, вытекающие из гражданско-правовых договоров между физическими лицами, коммерческими и иными организациями, если хотя бы одна из сторон является нерезидентом Республики Казахстан. В арбитражных судах рассмотрение спора возможно по праву любой страны» [4].

Таким образом, международный коммерческий арбитраж и институт третейского судопроизводства Республики Казахстан, несмотря на трудности процесса становления, продолжает развиваться и, несомненно, займет достойное место в системе правового регулирования экономических споров.

Литература

1 Брунцева Е.В. Международный коммерческий арбитраж. – СПб.: Сентябрь, 2001. – С. 196.
2 Комарова А.С. Основополагающие принципы третейского суда. – М.: Норма, 2001. – С. 194.
3 Грешников И. П. Арбитражный суд: законодательство, теория и опыт. – Алматы: Юрид. центр JUS, 2000. – С. 116.
4 Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2004 г. «О международном коммерческом арбитраже». – Алматы: Юрист, 2008. – С. 20.

References

1 Brunceva E.V. Mezhdunarodnyj kommercheskij arbitrazh. – SPb. Sentjabr, 2001. – S. 196.
2 Komarova A.S. Osnovopolagajushhie principy tretejskogo suda. – M.: Norma, 2001. – S. 194.
3 Greshnikov I. P. Arbitrazhnyj sud: zakonodatelstvo, teorija i opyt. – Almaty: Jurid. centr JUS, 2000. – S. 116.
4 Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 dekabrja 2004 g. «O mezhdunarodnom kommercheskom arbitrazhe». – Almaty: Jurist, 2008. – S. 20.

Ермухаметова С.Р.,
Сейсенова Ш.

Қосылу шарттарының құқықтық табиғатының кейбір мәселелері

Ғылыми жұмыстың мақсатына сәйкес қосылу шарттарының азаматтық-құқықтық реттелуінің мәселелеріне талдау жүргізілді. Зерттеу барысында қосылу шарттарының жасалу ерекшеліктері мен басқа да азаматтық құқықтық шарттармен арақатынасы талқыланды.

Түйін сөздер: қосылу шарты, жария шарт, шарт нысаны, жауапкершілік.

Ermuhametova S.R.,
Seisenova Sh.

Some problems of the nature of the treaty of accession

The state rassmatrivayutsya questions merger agreement. During the study examines the relationship agreement prisoedeniniya other civil contracts.

Key words: merger agreement, a public contract, the contract form, responsibility**.**

Ермухаметова С.Р.,
Сейсенова Ш.

Некоторые проблемы природы договора присоединения

В статье рассматриваются вопросы договора присоединения, соотношение договора присоедениния с другими гражданско-правовыми договорами.

Ключевые слова: договор присоединения, публичный договор, форма договора, ответственность.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347

*Ермухаметова С.Р., Сейсенова Ш.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail:saulehan11r@mail.ru

ҚОСЫЛУ ШАРТТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстандағы саяси және әлеуметтік реформалар құқық жүйесінің өзгеруіне және экономикалық қызметтердің еркіндігінің заңда бекітілуін қажет етті. Дербестікке, жеке бастамашылыққа негізделген жаңа экономикалық қатынастар азаматтық айналымдағы шарттардың маңызының көтерілуіне ықпал етті.

Экономикалық реалдар, ғылым мен техниканың тез дамуы, өнімнің көп шығарылуы және стандартты тауарлар мен қызметтердің қолданылуы шарттардың табиғатына жаңаша қарауды қажет етті және жаңа азаматтық-құқықтық шарттардың заңды түрде бекітілуін қажет етті.

Азаматтық құқықтағы осындай жаңалықтардың бірі қосылу шарттарының құқықтық реттелуі. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 389-бабына сәйкес, ережелерін тараптардың біреуі формулярларда немесе өзге стандартты нысандарда белгілеген және басқа тарап оны ұсынылған шартқа тұтастай қосылу жолы деп қабылдай алатын шарт қосылу шарты деп қарастырылған.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 21 маусымдағы № 105-V Заңына сәйкес, салымшының жеке зейнетақы шотын ашу туралы өтініші негізінде бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарт жөніндегі мәліметтерді міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарт жасасқан жеке тұлғалардың бірыңғай тізіміне енгізу үшін Орталыққа электронды хабарлама жібереді.

Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының Орталықтың міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарт жөніндегі мәліметтерді міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарт жасасқан жеке тұлғалардың бірыңғай тізіміне енгізілгені туралы электронды хабарламасын алған күннен бастап салымшы міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шартқа қосылған болып есептелетіндігі қарастырылған.

Қосылу шарты өзінің жасалу процедурасы жағынан басқа шарттардан өзгеше. Егер әдеттегі шарт хат алмасу, шарт ережелерін келісу жолымен жасалса, қосылу шартының ережелерін бір тарап дайындайды, ол стандартты формаларда (бланк, формуляр, т.б.) анықталады. Екінші тарап шартқа ешқандай өзгерту енгізе алмайды. Егер енгізетін болса шарт қосылу шартынан жай шартқа айналады.

Негізінен, қосылу шарты экономиканың әртүрлі салаларына таралды, соның ішінде электр және жылу қуатын, газды және коммуналдық кәсіпорындардың басқадай қызметін пайдалану туралы шарттарды, көлік ұйымдарымен жасалатын шарттар.

Кей жағдайларда көптеген жария шарттар, бір жағынан қосылу шарттары да болып табылады. Мысалы, затты пайдалануға беру ательесі ол жайында шарт жасасқанда жария шарттың бір тарабы болып саналады. Сонымен қатар, шарт жасасқанда ол ателье клиентке шарт ережелері келтірілген бланк ұсынады. Клиент оған ешнәрсе қоспастан шартқа қол қоя салады. Егер қосатын болса онда ол жай шартқа айналады.

Бұл шарт негізі шартқа қосылушы тарапты қорғауға бағытталған. Азаматтық кодекстің 389-бабында қосылушы тараптың шартты бұзуға құқы бекітілген. Шарттың ауырлығы сол тараптың ақылға қонымды мүдделерін ескеру арқылы анықталады, ақылға қонымды принцип жайында АК-ның 8-бабын негізге алуға болады.

Қосылу шарты арқылы шарттарды жасау шарттық қатынастардың рәсімделу процедурасының жеңілдетілуіне мүмкіндік береді.

Дегенмен мұндай жағдайда шартты жасау кезінде контрагенттердің теңсіздігі байқалады, себебі екінші тарап шарттың мазмұнын талқылай алмайды, тек қосылады немесе оны жасаудан бас тартады. Бұл шарттарда белсенді тарап өзінің жеке тәуекелдерін ұсына отырып, ол талаптарды шарттың формулярында анықтайды, өзінің үстем жағдайын пайдалана отырып, шарт бұзылған жағдайдағы жауапкершілігін шектеп қояды.

Қазіргі кезде қосылу шарты кәсіпкерлік аясында көп қолданылады. Бұл көбінесе жолаушыларды тасымалдау, байланыс қызметтерін көрсету, сақтандыру шарттары, банк қызметі бойынша қолданылады.

Қосылу шарттарын құқықтық реттеу кезіндегі заңнамалардың жетіспеушілігін немесе кемшілік тұстары ретінде қосылу шартарына бір тарап ретінде тұтынушының қатысуының мәселелерінің қарастырылмауы да жатады.

Сондықтан қосылу шарттарының теоретикалық ережелерін өңдеу әлсіз тараптардың мүдделерін қорғаудың бірден-бір негізі болар еді.

Негізінен қосылу шарттарының анықтаушы белгілеріне жолданатын офертаның стандарттық нысаны болып табылады. Бұл қосылу ұсынылған стандарттың талаптарына тұтастай қосылуды қарастырады. Сонымен қатар қосылу шарттары жазбаша нысанда жасалады. Формуляр шарттық міндеттемелердің нақты түрі мен талаптары қарастырылған шарттың стандарттық нысаны және шарттың бір тарапымен немесе үшінші тұлғалармен өңделген үлгілік, стандарттық құжат.

Тараптар қосылу шарттарын жасаған кезде ұсынылған формулярдың бір немесе бірнеше талаптарын келіскен жағдайда, шартты өзгерту және бұзу туралы жалпы нормалар тараптардың келісілген бөлігіне қатысты ғана қолданылады. Егер де тараптар келіссөзсіз тұтастай қосылған жағдайда бұл тарапты осындай шарттар бойынша берілетін құқықтардан айыратын болса немесе міндеттемені бұзғаны үшін басқа тараптың жауапкершілігін жоятын немесе шектейтін болса не қосылған тарап үшін онда анық қиындық келтіретін, шарттың талаптарын белгілеуге қатысатын мүмкіндігі болып тұрғанда өзінің ақылға қонымды түсінілетін мүдделерін негізге ала отырып қабылдамай-ақ қоятын талаптары болса, шартқа қосылған тарап шартты бұзуды талап етуге құқылы.

Қосылу шарттары арқылы шарттарды жасау еріктің автономдығы немесе шарт еркіндігіне қатысты болғандықтан, шарттың мазмұны тараптардың біреуімен анықталады, ал қалған бөлігі тек талқылануы мүмкін еместігімен ғана емес, таңдау құқығы да берілмейді.

Дегенмен қосылу шарттары контрагенттің құқықтарын бұзуға бағытталмайды, құқықбұзушылық тек өзінің құқықтарын шамадан тыс пайдалану кезінде орын алады. Себебі, қосылу шарттарында көбінесе шарттың ережелерін біржақты анықтауға басымдылық орын алады.

Біз қарастырғандай қосылу шарттары әдеттегі шарттардай шарт еркіндігі және тараптардың теңдігі қағидасы қосылған тарапқа қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндігі жоқ, сондықтан заң шығарушы алдында қосылған тараптың құқығын қорғау мәселесі тұр. Бұл жерде әлсіз тараптың құқықтары қорғаудан бас тартылуы мүмкін, егер де шарттың талаптарын ұсынған тарап шарттағы стандарттық ережелер туралы ескерткен жағдайда және шартты жасау кезінде шарт ережелерімен танысуға мүмкіндік берген жағдайда.

Азаматтық кодексте қарастыстырылғандай ережелерін тараптардың біреуі формулярларда немесе өзге стандартты нысандарда белгілеген және басқа тарап оны ұсынылған шартқа тұтастай қосылу жолы деп қабылдай алатын шарт қосылу шарты бойынша заңнама формулярлар немесе өзге стандартты деген нысанды қарастырмайды.

Басқа мемлекеттердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, формулярлардағы екінші тараптың құқығын шектейтін немесе бұзатын ережелер сот және басқа да уәкілетті органдар тарапынан қадағаланып отырады. Сондықтан мұндай қорғау механизмін жүзеге асыру мүмкін, егерде нормативтік актілерде шарттың формулярларын уәкілетті органдарда келісуін міндеттейтін нормаларды енгізу арқылы.

Қосылу шартын енгізудің негізгі мақсаттары біріншіден, «монополияға қарсы» нормаларды дамыту, екіншіден, шартты жасау кезіндегі таңдау құқығының болмауы. Үшіншіден, трансакциондық шығындар, яғни шарт жасаумен байланысты шығындар. Көптеген ғалымдардың айтуынша қосылу шарттарының басқа шарттардан басты айырмашылығы шартты жасау тәсілінде.

Қосылу шарттарын жеке санатқа бөліп шығарудың негізі де шарттың ережелерін анықтау еркіндігінде. Сонымен қатар қосылу шарттарында субъективтік құрам шектелмегендігімен анықталады, бұл жерде жария шарттардың субъективтік құрамынмен салыстыруға болады. Қосылу шарттарын пайдаланған кезде шарттық жұмыстардың техникасы келіспеушілік хаттамаларын жасау, шарттың ережелерін талқылау сияқты тәсілдерді қарастырмайды. Негізінен, қосылу шарттары бөлек құжатты жасамай-ақ жасалуы мүмкін. Ол жария оферта жолымен жасалуы мүмкін. Мысалы, үлгі бойынша тауарды сату, каталог немесе интернет-дүкендер арқылы сату, автоматтарды пайдалану арқылы сату.

Біз қорыта келе, қосылу шартында қосылған тарап шартты бұзуға немесе сотқа жүгінуге құқылы емес, немесе шартты дайындаған тарап шарт бойынша міндеттемелердің қандай да бір бұзылғаны үшін жауаптылықтан босатылады деп белгіленген нормаларды ескере отырып, бұл ереже қолданылмайтын жағдайлар да бар екендігін қарастыра келе, ол – қосылған жақтың кәсіпкерлік қызметпен айналысып, соны жүзеге асыру үшін шартқа қосылуын атап өтеміз. Егер кәсіпкер шарт тараптарының қандай екендігін білмеген болса және білуге тиіс болмаса ғана ол өзінің шартты бұзу туралы талабын қанағаттандыра алады. Бірақ оны дәлелдеу өте қиын, тіптен мүмкін емес.

Азаматтық кодекс нормаларына сәйкес, егер қосылу шарты заңдарға қайшы келмегенімен, бұл тарапты осындай шарттар бойынша берілетін құқықтардан айыратын болса немесе міндеттемені бұзғаны үшін басқа тараптың жауапкершілігін жоятын немесе шектейтін болса не қосылған тарап үшін онда анық қиындық келтіретін, шарттың талаптарын белгілеуге қатысатын мүмкіндігі болып тұрғанда өзінің ақылға қонымды түсінілетін мүдделерін негізге ала отырып қабылдамай-ақ қоятын талаптары болса, шартқа қосылған тарап шартты бұзуды талап етуге құқылы. Бұл шарттың түрін құқықтық бекіту қажеттілігі кәсіпкерлік үлгілік және стандарттық шарттарды пайдалану азаматтық айналым субъектілерінің арасындағы шаруашылық байланыстарды дамыту және шарттардың әрекет етуінің мерзімін ұлғайту үшін қажет.

Сонымен, қосылу шарттары әдеттегі шарттардай шарт еркіндігі және тараптардың теңдігі қағидасы қосылған тарапқа қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндігі жоқ. Сондықтан заң шығарушы алдында қосылған тараптың құқығын қорғау мәселесі тұр. Бұл жерде әлсіз тараптың құқықтары қорғаудан бас тартылуы мүмкін, егер де шарттың талаптарын ұсынған тарап екінші тарапқа шарттағы стандарттық ережелер туралы ескерткен жағдайда және шартты жасау кезінде шарт ережелерімен танысуға мүмкіндік берген жағдайда.

Дей тұрғанмен қосылу шарттарының қолданылу тәжірибесі болуы тиіс және қосылу шарттары негізінде жасалатын шарттар тізбесі аталған бапта қарастырылғаны дұрыс болар еді.

Жоғарыда атап өткеніміздей, қосылу шарттарын жасау кезінде екінші тарап шарттың мазмұнын талқылай алмауына қарай контрагенттердің теңсіздігі байқалады. Себебі, белсенді тарап өзінің жеке тәуекелдерін ұсына отырып, ол талаптарды шарттың формулярында анықтайды, өзінің үстем жағдайын паайдалана отырып, шарт бұзылған жағдайдағы жауапкершілігін шектеп қояды. Сондықтан қосылу шарттарының негізгі құқықтық табиғатын анықтау қажет және тәжірибеде аталған шарттың мазмұнының және мәнінің толық қалыптаспауына байланысты қосылу шартын құқықтық реттеу қажет деген қорытындыға келеміз.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі. Жалпы және ерекше бөлім.//zakon.kz
2 Брагинский М.И. Витрянский В.В. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. – М.: Статут, 2000. – 800 с.
3 Витрянский В.В. Новые типы гражданско-правовых договоров // Закон. – 1995. – №6. – С. 91-93.

References

1 Қазақстан Respublikasynyң Azamattyқ Kodeksi. Zhalpy zhәne erekshe bөlim.//zakon.kz
2 Braginskij M.I. Vitrjanskij V.V. Dogovornoe pravo. Kniga vtoraja: Dogovory o peredache imushhestva. – M.: Statut, 2000. – 800 s.
3 Vitrjanskij V.V. Novye tipy grazhdansko-pravovyh dogovorov // Zakon. – 1995. – №6. – S. 91-93.

Урисбаева А.А.,
Молдахметқызы А.

Қазақстан Республикасындағы ұжымдық еңбек даулары және оларды қарау

Бұл мақалада ұжымдық еңбек дауларының және оларды қарауға байланысты сипаттама берілген. Ұжымдық еңбек даулары – жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы еңбек шартын анықтау және өзгерту, ұжымдық шарттарды, келісімдерді өзгерту және орындауға байланысты реттелмеген қайшылықтар. Жұмыс беруші қызметкерлердің талаптарын қанағаттандырмаған жағдайда, талаптарды ішінара қанағаттандырған жағдайда немесе талаптарға қатысты өз шешімін хабарламаған жағдайда ұжымдық еңбек дауы пайда болады. Жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы қатынастарды реттейтін басты заң – Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде ұжымдық еңбек дауларын шешудің бітімгерлік және сот тәртібі белгіленген.

Түйін сөздер: ұжымдық еңбек даулары, жұмыс беруші, қызметкер, қызметкерлер талаптары.

Urisbaeva A.A.,
Moldakhmetkyzy A.

Collective labor disputes in the Republic of Kazakhstan and their consideration

In this article considered the concept of collective labor dispute and their consideration. Collective labor disputes – not resolved contradictions concerning definition and changes of the employment contract, change and execution of collective agreements between the employer and workers. Collective labor dispute arises when the employer doesn't satisfy or partially satisfy requirements of workers, or doesn't report about the decision concerning requirements of workers. In the Labour code of the Republic of Kazakhstan it is provided conciliatory and a legal process of consideration of collective labor disputes.

Key words: collective labor spory, employer, worker, requirements of the worker.

Урисбаева А.А.,
Молдахметкызы А.

Коллективные трудовые споры в Республике Казахстан и их рассмотрение

В данной статье рассмотрено понятие коллективного трудового спора. Коллективные трудовые споры – неразрешенные противоречия касательно определения и изменения трудового договора, изменения и исполнения коллективных договоров между работодателем и работниками. Коллективный трудовой спор возникает, когда работодатель не удовлетворяет или частично удовлетворяет требования работников, или не сообщает о своем решении относительно требований работников. В Трудовом кодексе Республики Казахстан предусмотрен примирительный и судебный порядок разрешения коллективных трудовых споров.

Ключевые слова: коллективные трудовые споры, работодатель, работник, требования работника.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.2

*Урисбаева А.А., Молдахметқызы А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ
*E-mail: urisbaevaainur_7@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҰЖЫМДЫҚ ЕҢБЕК ДАУЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАРАУ

Кез келген адамдардың құқығы жоғары бағаланатын мемлекетте еңбекті қорғау басты міндеттердің бірі. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасының Конституциясында «әркімнің қауіпсіздік пен тазалық талаптарына сай еңбек ету жағдайына, еңбегі үшін нендей бір кемсітусіз сыйақы алуына, сондай-ақ жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға құқығы бар» деп көрсетілген [1].Нарықтық қатынастар дамыған сайын жұмыс беруші мен қызметкерлер арасындағы еңбек дауларының түрлері де көбейе береді. Ұжымдық еңбек даулары – жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы еңбек шартын анықтау және өзгерту, ұжымдық шарттарды, келісімдерді өзгерту және орындауға байланысты реттелмеген қайшылықтар.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 15 мамырдағы еңбек кодексінде еңбек дауларына келесі анықтама берілген: «еңбек дауы – Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, келісімдердің, еңбек шартының және (немесе) ұжымдық шарттың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша қызметкер (қызметкерлер) мен жұмыс берушінің (жұмыс берушілердің) арасындағы келіспеушіліктер». Аталған келіспеушіліктердің еңбек дауына айналатын уақыты өте маңызды. Жұмыс беруші қызметкерлердің талаптарын қанағаттандырмаған жағдайда, талаптарды ішінара қанағаттандырған жағдайда немесе талаптарға қатысты өз шешімін хабарламаған жағдайда ұжымдық еңбек дауы пайда болады. Жұмыс беруші қызметкерлердің қойған талаптарын алған күннен бастап үш жұмыс күні ішінде қарап, оларды шешу үшін шаралар қолдануға міндетті, ал жұмыс берушілер бірлестігі үшін бұл мерзім бес жұмыс күні болып табылады. Келіспеушіліктерді қарау үшін бұл мерзімдер жеткіліксіз болған жағдайда жұмыс берушілер туындаған келіспеушіліктерді одан әрі қарау үшін өз өкілдерін көрсете отырып, өздерінің шешімдері мен ұсыныстарын қызметкерлерге жазбаша түрде жеткізуге міндетті. Бұдан ұжымдық еңбек дауы жұмыс беруші жазбаша хабардар етілген күннен бастап туындаған деп есептеледі.

Қызметкерлердің талаптарын рәсімдеу мен мәлімдеудің заңда көзделген тәртібі бар. Оған сәйкес, бұл талаптар ең алдымен қызметкерлердің жалпы жиналысында немесе конференциясында қалыптастырылады. Қызметкерлер жиналысы заңды

деп танылуы үшін келесі шарттар орындалуы керек:

1) ұйым қызметкерлерінің жалпы санының жартысынан астамы қатысуы қажет;

2) конференция, егер оған хаттамалық шешімдерге сәйкес қызметкерлер сайлаған делегаттардың кемінде үштен екісі қатысуы қажет.

Қызметкерлердің жиналыс өткізуге жұмыс берушілер немесе жұмыс берушілердің қызметкерлері кедергі келтірмеуі тиіс.

Қызметкерлер жиналысында қаралған талаптар жазбаша түрде жазылып, үш жұмыс күні ішінде жұмыс берушілерге ұсынылады.

Пайда болған еңбек дауларын шешудің заңда көзделген бірқатар тәсілдері бар. Қазақстан Республикасы Конституциясында «Ереуіл жасау құқығын қоса алғанда, заңмен белгіленген тәсілдерді қолдана отырып, жеке және ұжымдық еңбек дауларын шешу құқығы мойындалады» деп көрсетілген. Жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы қатынастарды реттейтін басты заң – Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде ұжымдық еңбек дауларын шешудің бітімгерлік және сот тәртібі белгіленген.

Қызметкерлер талаптары жұмыс берушілерге ұсынылғаннан кейін жұмыс берушілер талаптарды қарап, оларды қанағаттандыру немесе қанағаттандырмау арқылы өз шешімдерін ұсынуы тиіс. Талаптар қанағаттандырылмаған немесе ұсынылған талаптар бойынша жұмыс берушілер өз шешімдерін бермеген жағдайда пайда болған дау бітімгершілік жолымен, ал бұл жолмен дауды шешу мүмкін болмаған жағдайда сот тәртібімен шешіледі. Бітімгерлік рәсіміне ұжымдық еңбек дауының барлық тараптары немесе олардың өкілдерінің қатысуы міндетті және олардың ешқайсысы бұл рәсімге қатысудан жалтаруға құқылы емес.

Жұмыс беруші, жұмыс берушілердің бірлестігі (олардың өкілдері) қабылдамаған немесе олардың ішінара қанағаттандырған талаптары алдымен бітімгерлік комиссиясында қаралады. Бұл комиссияда келісімге қол жеткізілмесе дау еңбек арбитражында қаралады.

Бітімгерлік комиссиясы – ұжымдық еңбек дауын тараптарды бітімге келтіру жолымен реттеу үшін жұмыс берушілер мен қызметкерлер (олардың өкілдері) арасындағы келісім бойынша құрылатын орган, ал еңбек арбитражын ұжымдық еңбек дауының тараптары бітімгерлік комиссиясының жұмысы тоқтатылған күннен бастап күнтізбелік бес күн ішінде әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеу жөніндегі республикалық, салалық немесе өңірлік комиссия мүшелерінің қатысуымен құрады.

Ұжымдық еңбек талаптарын қараудың бітімгерлік рәсімдерінің маңызды бір түрі – татуластыру комиссиясы. Татуластыру комиссиясы ұжымдық еңбек дауын бітімгерлік жолмен қараудың бірінші және міндетті тәртібі болып табылады. Татуластыру комиссиясы жұмыс беруші қызметкерлердің талаптарын қанағаттандырмаған немесе оларды ішінара қанағаттандырған жағдайда үш күн ішінде құрылады. Бұл комиссия ұжымдық еңбек дауы тараптарының өкілдерінен құрылады және олар тепе-тең негізде қалыптастырылады. Татуластыру комиссиясын құру туралы шешім жұмыс берушінің актісімен және қызметкерлер өкілдерінің шешімімен рәсімделеді.

Татуластыру комиссиясы құрылғаннан кейін қызметкерлердің талаптарын жеті күннің ішінде қарайды. Бұл мерзім қажет болған жағдайда ұзартылуы мүмкін. Талаптарды қарау мерзімі ұзартылуы үшін тараптардың келісімі қажет және бұл жөнінде хаттамада көрсетіледі.

Татуластыру комиссиясы тараптармен және басқа мүдделі тұлғалармен, сондай-ақ мемлекеттік органдармен консультациялар жүргізеді. Комиссия шешімі тараптардың келісімінің негізінде қабылданады. Бұл шешім тараптардың орындауы үшін міндетті және шешімде көрсетілген мерзімдерде орындалуға жатады. Татуластыру комиссиясында тараптар арасында келісім орнатылмаған жағдайда комиссия өз жұмысын тоқтатады, ал дау ары қарау еңбек арбитражының қарауына беріледі.

Еңбек арбитражының құрамында кемінде бес адам болуы тиіс. Еңбек арбитражының құрамында қоғамдық бірлестіктердің өкілдері, мемлекеттік еңбек инспекторы, мамандар, сарапшылар мен басқа да адамдар болуы мүмкін. Бұл адамдар арасынан төраға сайланады.

Ұжымдық еңбек дауын еңбек арбитражында қарау кезінде еңбек дауы тараптары немесе олардың өкілдері қатысуы қажет. Ұжымдық еңбек дауында бір тарап болып қызметкерлер, ал екінші тарап болып жұмыс берушілер табылады. Дауды қарау рәсімін еңбек арбитражы белгілейді және ұжымдық еңбек дауы тараптарының назарына жеткізеді.

Еңбек арбитражының шешімі құрылған күнінен бастап күнтізбелік жеті күннен кешіктірілмей арбитраж мүшелерінің қарапайым көпшілік дауысымен қабылданады. Еңбек арбитражы мүшелерінің дауыстары тең бөлінген кезде төраға-ның дауысы шешуші болып табылады [2]. Еңбек арбитражының шешімі жазбаша түрде жасалады және оған арбитраж құрамының барлық мүшелері қол қоюы тиіс. Бұл шешімді еңбек дауының тараптары орындауы тиіс. Еңбек арбитражы-

ның құрылуы міндетті жағдайлар болады. Еңбек кодексіне сәйкес, бітімгерлік комиссиясында ұжымдық еңбек дауы тараптарының келісіміне қол жеткізілмеген кезде, заң бойынша ереуілдер өткізу тыйым салынған немесе шектелген ұйымдарда, еңбек арбитражы міндетті түрде құрылуға тиіс.

Ұжымдық еңбек дауын қараудың бұдан басқа да тәртібі бар. Тараптар ұжымдық еңбек дауын қараудың кез келген сатысында делдалға жүгіне алады. Бұл рәсімнің ерекшелігі бұл – дербес рәсім, сондай-ақ басқа рәсімдермен қатар жүргізілуі мүмкін.

Ұжымдық еңбек дауын делдалдың қатысуымен қарау кезінде тараптардың келісімі болуы міндетті. Делдал ретінде тараптар тәуелсіз ұйымдар мен тұлғаларды белгілейді. Әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеу жөніндегі республикалық, салалық, өңірлік комиссиялар ұжымдық еңбек дауы тараптарының келісімімен ұжымдық еңбек дауларын реттеу жөніндегі жұмысқа орталық және жергілікті атқарушы органдардың, қауымдастықтардың және басқа да қоғамдық бірлестіктердің басшылары мен қызметкерлерін, жұмыс берушілерді, сондай-ақ тәуелсіз сарапшыларды тарта алады [3].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабының 3-тармақшасында «ереуіл жасау құқығын қоса алғанда, заңмен белгіленген тәсілдерді қолдана отырып, жеке және ұжымдық еңбек дауларын шешу құқығы мойындалады» деп көрсетілген. Бұдан ереуіл жасау құқығы ұжымдық еңбек дауын шешудің бір жолы екендігін көруге болады.

Ереуіл жасау – ұжымдық еңбек дауын шешудің ақырғы шарасы. Оған Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде келесі анықтама берілген: «ереуіл – жұмыс берушімен ұжымдық еңбек дауында өздерінің әлеуметтік-экономикалық және кәсіптік талаптарын қанағаттандыру мақсатында жұмысты толық немесе ішінара тоқтату». Ереуілге қатысу немесе оны ұйымдастыру еңбек тәртібін бұзу дегенді білдірмейді және заңға сәйкес ереуілге қатысқаны және ұйымдастырғаны үшін қызметкерлерге тәртіптік ықпал ету шараларын қолдануға негіз болып табылмайды. Сонымен қатар, ереуіл кезеңінде қызметкердің жұмыс орны, жәрдемақысы, еңбек өтілі сақталады, алайда ереуілге қатысушы қызметкерлердің ереуіл кезіндегі жалақысы сақталмайды.

Қызметкерлер ереуіл жасау құқығын келесі үш жағдай орын алғанда қолдануға құқылы:

1) бітімгерлік рәсімдер арқылы ұжымдық еңбек дауын шешу мүмкін болмаған жағдайда;

2) жұмыс беруші немесе жұмыс берушілер бірлестігі бітімгерлік рәсіміне қатысудан жалтарған болса;

3) ұжымдық еңбек дауын шешу кезінде қол жеткізілген келісімді жұмыс беруші орындамауы.

Осы аталған үш жағдай орын алғанда қызметкерлер ереуіл жасау туралы шешім қабылдай алады. Бұл шешім қызметкерлердің жиналысында немесе конференциясында қабылданады. Шешімде ереуілге негіз болған келіспеушіліктер, оның өткізілетін күні, орны және уақыты, сондай-ақ, ереуілге қатысушылардың болжамды саны көрсетіледі. Сонымен қатар осы шешімде ереуілді басқаратын орган атауы және орындалатын қажетті жұмыстардың (қызмет көрсетулердің) ең төменгі көлемі жөніндегі ұсыныстар көрсетіледі. Ереуілді қызметкерлер уәкілеттік берген орган – ереуіл комитеті басқарады. Бұл комитет қызметкерлер мүдделерін білдіреді.

Ереуіл комитеті ереуілдің басталуы мен болжамды ұзақтығы туралы жұмыс берушіге немесе жұмыс берушілердің бірлестігіне оны жариялағанға дейін бес жұмыс күнінен кешіктірмей жазбаша түрде ескертеді. Заңға сәйкес осы комитеттің келесідей өкілеттіктері бар:

1) жұмыс берушіден немесе олардың бірлестігінен қызметкерлердің мүдделерін қозғайтын мәселелер бойынша ақпарат алу;

2) қызметкерлердің талаптарын қарау барысын бұқаралық ақпарат құралдарында жариялап отыру;

3) даулы мәселелер бойынша қорытындылар шығару үшін мамандарды тарту;

4) қызметкерлердің (олардың өкілдерінің) келісімімен ереуілді тоқтата тұру [4]. Бұл өкілеттіктер ұжымдық еңбек дауының тараптары оны реттеу жөніндегі келісімге қол қойған, сондай-ақ ереуіл заңсыз деп танылған жағдайларда тоқтатылады.

Ұжымдық еңбек дауы тараптары дауды келіссөздер жүргізу жолымен шешуді жалғастыруға міндетті. Жұмыс беруші, мемлекеттік органдар және ереуілді басқаратын орган ереуіл кезеңінде қоғамдық тәртіпті, ұйымның мүлкін және қызметкерлердің қауіпсіздігін сақтау, сондай-ақ тоқтап қалуы адамдардың өмірі мен денсаулығына тікелей қатер төндіретін машиналардың және жабдықтардың жұмысын қамтамасыз ету жөніндегі өздеріне байланысты шараларды қабылдауға міндетті [5].

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 303-бабында ереуілді заңсыз деп тануға негіз беретін жағдайлар көрсетілген. Сол негіздердің

біреуінің болуы ереуілдің тоқтатылуына себеп болады.

Бұл негіздер келесідей:

1) соғыс жағдайы немесе төтенше жағдай не төтенше жағдай туралы заңнамаға сәйкес айрықша шаралар енгізілген кезеңде;

2) Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің органдары мен ұйымдарында, елдің қорғанысын, мемлекеттің қауіпсіздігін, авариялық-құтқару, іздестіру-құтқару, өртке қарсы жұмыстарды қамтамасыз ету, төтенше жағдайлардың алдын алу немесе оларды жою мәселелерімен айналысатын басқа да әскери құралымдар мен ұйымдарда;

3) арнаулы мемлекеттік және құқық қорғау органдарында; қауіпті өндірістік объектілер болып табылатын ұйымдарда; жедел және шұғыл медициналық көмек көрсету станцияларында;

4) үздіксіз жұмыс істейтін өндірістерде;

5) ереуілді заңды деп тану үшін көзделген тәртіптер орындалмаған жағдайда, мысалы ереуілді өткізу мерзімі, орны хабарланбаған немесе жарияланбаған жағдайда;

6) адамдардың өмірі мен денсаулығына нақты қатер төндіретін жағдайлар [6]. Осы негіздердің біреуінің болуы прокурорға сот тиісті шешім шығарғанға дейін ереуілді тоқтата тұруға құқылы. Ереуілді заңсыз деп тану туралы шешімді сот прокурордың өтініші бойынша сондай-ақ жұмыс берушінің өтініші бойынша да қабылдайды. Сот шешімі қызметкерлерге ереуілді басқаратын орган арқылы жеткізіледі, ол ереуілге қатысушыларды сот шешімі туралы дереу хабардар етуге міндетті, ал ереуілді басқаратын орган болмаған кезде – тікелей жұмыс беруші жеткізеді.

Ереуілге қатысу ерікті болып табылады. Бұл жағдайда ешкімді ереуілге қатысуға немесе қатыспауға мәжбүрлеуге болмайды.

Ұжымдық еңбек дауы тараптар ортақ келісімге келген жағдайда аяқталған болып есептеледі. Қол жеткізілген келісім жазбаша түрде рәсімделеді. Келісімге қол жеткізілгеннен кейін барлық рәсімдер, сондай-ақ ереуілдер тоқтатылуы тиіс.

Ұжымдық еңбек даулары дамыған мемлекеттерде сипатына қарай бөлініп реттеледі. Бірқатар дамыған Батыс мемлекеттерде ұжымдық еңбек даулары құқыққа байланысты дау және мүддеге байланысты дау деп бөлінеді.

Ұжымдық еңбек дауы оның тараптары – жұмыс беруші мен қызметкерлер арасында пайда болады. Бұл даудың пайда болуына негізгі себеп осы екі тарап арасындағы дұрыс және уақытылы шешілмеген келіспеушіліктер. Нарықтық экономикалық қатынастар дамыған сайын ұжымдық еңбек дауларының саны да арта береді. Осындай сипаттағы дауларға жол бермес үшін жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы қатынастар дұрыс реттелуі қажет және қызметкерлердің жұмыс істеу жағдайлары жақсартылуы тиіс. Сонымен қатар, ұжымдық еңбек дауларын дұрыс реттеу үшін немесе бұл даулардың орын алмауы үшін жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы қатынастарды тікелей реттейтін заңдарды жетілдіру қажет.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз.
2 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 15 мамырдағы Еңбек кодексі.
3 http://law.delovoimir.kz/laws/view/132/1/page:44
4 Ахметов А., Ахметова Г. Еңбек құқығы: оқулық. – Алматы, 2005.
5 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 15 мамырдағы Еңбек кодексі.
6 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 15 мамырдағы Еңбек кодексі.

References

1 Constitution of the Republic of Kazakhstan 30 August 1995.
2 Labor Code of the Republic of Kazakhstan 15 May 2007.
3 http://law.delovoimir.kz/laws/view/132/1/page:44
4 Akhmetov A., Akhmetova G. Enbek kukigy: okulik. – Almaty, 2005.
5 Labor Code of the Republic of Kazakhstan 15 May 2007.
6 Labor Code of the Republic of Kazakhstan 15 May 2007.

Алдашев С.М., Казкелдин С.К.

Еңбек қатынастарын жүзеге асырудың құқықтық мәселелері

Еңбек қатынастарын құқықтық реттеудің тетіктерін, мұндай реттеудің нәтижесінде туындайтын құқықтық қатынастардың ерекшеліктерін ашу қарастырылады. Бұл мақалада еңбек құқығы саласындағы құқықтық қатынастардың құрылымы және еңбек шарты талданады, құқықтық қатынастардың және олардан туындайтын қатынастардың ерекшеліктері ашылады.

Түйін сөздер: еңбек қатынастары, еңбек шарты, қызметкер, жұмыс беруші.

Aldashev S.M., Kazkeldin S.K.

Legal problems of implementation of labor relations

The essence of the legal regulation of labor relations, as a result of regulation, the features of the employment relationship. In this article, labor law analyzes the structure of labor relations and employment contract describes the peculiarities of legal relations.

Key words: labor relations, employment contract, employee, employer.

Алдашев С.М., Казкелдин С.К.

Правовые проблемы осуществления трудовых отношений

Авторами исследуется суть правового регулирования трудовых отношений, также особенности трудовых отношений. Анализируется структура трудовых отношений и трудовой договор в области трудового права, раскрываются особенности правовых отношений.

Ключевые слова: трудовые отношения, трудовой договор, работник, работодатель.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.2

*Алдашев С.М., Казкелдин С.К.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: sake-63@mail.ru

ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кіріспе

Еңбекті қоғамдық ұйымдастыру саласындағы қатынастарға мемлекет заң нормалары арқылы ықпал жасайды. Мұндай ықпалдың нәтижесінде еңбек қатынастары реттеліп тұрақтанады. Еңбек құқықтарының нормалары еңбекті ұйымдастыру және қолдану барысында қалыптасатын қатынастарды реттеуші, жүйелеуші рөлін атқарады. Бұл нормалар азаматтардың, жұмыс берушілердің және басқа субъектілердің іс-қимылына ықпал етудің сыртқы факторына айналады, бұл тұрғыда еңбек құқығында объективтік сипат болады, яғни, нақты адамдарға және ұйымдарға тікелей қатысты болмайды. Еңбек құқықтары нормаларының басты мақсаты – еңбек қатынастарының тараптарына белгілі бір шектеулер мен міндеттеу шеңберінде бостандық бере отырып еңбекті қоғамдық ұйымдастыру саласындағы қатынастарды реттеу.

Объективтік құқық саласы болып табылатын еңбек құқықтары нормаларының жүйесімен қатар субъективтік құқық ұғымы да бар. Бұл жерде әңгіме нақты адамның және жұмыс берушінің еңбек құқығы нормаларына сәйкес нені иемденетіндігі жайында (олардың еңбек шартын жасағанда, өзгерткенде және тоқтатқанда пайдаланатын қандай да бір бостандығы, еңбекті қолданудың кейбір жағдайларындағы мүмкіндік, т.б.).

Сонымен, субъективтік құқық дегеніміз – еңбек құқығы нормаларымен бекітілген, нақты адамға немесе жұмыс берушіге берілген қандай да бір бостандық және мүмкіндік.

Қазақстан Республикасының еңбектік құқықтық қатынастарындағы еңбек шартын біз қызметкер мен жұмыс беруші арасындағы келісім деп түсінеміз. Бұл шартқа сәйкес қызметкерлер ішкі еңбек тәртібіне бағына отырып, белгілі бір мамандық, кәсіп және біліктілік бойынша жұмыстарды орындауға, ал кәсіпорын тараптардың келісімі және еңбек заңдарында қарастырылған төменгі айлық жалақыны төлеуге және тиісті еңбек жағдайларымен қамтамасыз етуге міндетті болады [1, 34 б.].

Қазақстанның қолданыстағы еңбек заңдарының өзіне тән ерекшеліктері еңбек шартының маңызы мен мәнін күшейту болып табылады. Нарықтық қатынастарда еңбек саласындағы қоғамдық қатынастардың қатысушыларына еңбек шарты негі-

зінде еңбек жағдайларын реттеуде теңдей мүмкіндіктер ұсынылады. Шарт жалдамалы қызметкерлердің жеке қасиеттерін ескеруге, еңбек құқықтық қатынасының тараптарының құқықтары мен міндеттерін дербестендіруге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 3-бабына сәйкес еңбек заңнамасының мақсаты – еңбек қатынастары тараптарының құқықтары мен мүдделерін қорғау және еңбек саласындағы құқықтар мен бостандықтардың ең төменгі кепілдіктерін белгілеу және тараптардың мүдделерін сәйкестендіру ретінде анықталған. Міндеттер ретінде еңбек қатынастары тараптарының мүдделерінің теңдігін қамтамасыз етуге, экономикалық өсуге қол жеткізуге, өндірістің тиімділігі мен адамдардың әл-ауқатын арттыруға қажетті құқықтық тиімді жағдайлар жасау болып табылады. ЕК-нің 1-бабы 1 тармағының 15 тармақшасына сәйкес еңбектің құқықтық категория ретінде түсінігі келесідей мәтінде айқындалған «еңбек» – адам мен қоғамның өміріне және қажеттіліктерін қанағаттандыруға қажетті материалдық, рухани және басқа да құндылықтарды жасауға бағытталған адам қызметі [2, 124 б.].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 24 бабымен айқындалған құқықтар мен бостандықтар әркімнің құқықтары мен бостандықтары ретінде танылады. Олардың қатарында қызметінің, атқаратын жұмыс түрінің өзгешелігіне қарамастан жұмыспен қамтылу, кәсіп түрін еркін таңдау құқықтарына кепілдік беріледі және осы аталған құқықпен барлық адамдар тең жағдайда қамтамасыз етілуі тиіс. Азаматтық құқықтық шарт негізінде белгілі бір жұмысты орындайтын, әскери қызметті контракт негізінде атқаратын тұлғаға Еңбек Кодексінің нормаларының қолданылмайтындығы айқындалған.[3,95–96 б.] Негізінде, Қазақстан Республикасы Конституциясының 24 бабының 1 тармағына сәйкес, қызмет пен кәсіп түрін әркімнің еркін таңдау құқығы, субъектілік құрамына байланысты, заңмен анықталады. Осы мәселе бойынша Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы № 149 «Халықты жұмыспен қамту туралы» Заңына сәйкес жұмыспен қамтылған тұлғалардың түсінігі анықталған. Сонымен қатар, лауазымды тұлға, азаматтық қызметші ұғымдарын анықтауға байланысты ұсыныстар теориялық және практикалық материалдар негізінде айқындалды.

Конституцияның 28-бабының 1-тармағына сәйкес әркімге әлеуметтік тұрғыда қамсыздандырылуына, яғни жасына, науқастығына, мүгедектігіне, асыраушысынан айырылу жағдайына және өзге де жағдаяттардың орын беруіне себеп ең төменгі жалақы мен зейнетақының мөлшерінде жәрдемақымен қамтамасыз етілуіне кепілдік беріледі. Жоғарыда аталған конституциялық қағидаттарға сәйкес конституциямен айқындалған адамның құқықтары мен бостандықтары қолданыстағы салалық заңнамалық актілермен бекітіледі, яғни, салалық құқық нормаларына сәйкес адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылу механизмдері мен тәсілдері бекітіледі [4,26 б.]. Осылай, мемлекет конституциялық нормалармен айқындалған мақсаттарды жүзеге асырудың тәсілдерін белгілейді. Әркімнің қауіпсіздік талаптарына сай еңбек жағдайымен қамтамасыз етілу құқығы, құқықтық жүйеде, құқықтық реттеу объектісі және құқықтық санаты ретінде, сонымен қатар тұлғаның ажырамас жекелік мүліктік емес құқығы және игілігі болып танылады. Қазақстан Республикасының Конституциясы барлық құқық салаларына қатысты, салалық заңнаманың негізін анықтайтын формалдық қайнар көзі ретінде танылады. Еңбек нарығының қалыптасуы жағдайында, формалдық секторде, жұмыспен қамтылған тұлғалардың, сонымен қатар, қоғамдық жұмыспен қамтылған қызметкерлердің құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін конституциялық құқықтық негізде қорғауды қамтамасыз ету мәселесі өте күрделі мәселе ретінде танылады.

Осы аспектіде, конституциялық нормалармен қоғамдық өмірдің маңызды бағыттарының қамтылатындығын ескереміз. Осы мәселеге байланысты, жан-жақты жүргізілген ғылыми зерттеу жұмысы негізінде белгілі ғалым Г.С. Сапаргалиев келесідей тұжырым жасады: «Қазақстан Республикасы Конституциясының қағидаттарын, идеяларын және нормаларын талдау нәтижесінде, конституцияның мемлекетімізде азаматтық қоғамның орнығуына байланысты құқықтық кеңістіктің қалыптасуын, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылуын, құқықтың үстемділігінің бекітілуін, барлық мемлекеттік биліктің тарамдарының келісімді қызмет атқаруын қамтамасыз ету мақсатында азматтардың, мемлекеттік органдардың, лауазымды тұлғалардың саяси және құқықтық жауаптылықтарын айқындауды қамтамасыз ететіндігін анықтаймыз».

Қорытынды

Қорыта келгенде, қазіргі кезеңде нарықтық экономиканың даму барысында еңбек қатынас-

тары жұмыс беруші және қызметкер арасындағы, еңбек ұжымы, кәсіподақ ұйымы және қызметкерлердің өкілдері арасындағы туындайтын, өзгеретін және тоқтатылатын еңбек қатынастарын реттейтін күрделі институт болып табылады, ал екінші жағынан азаматтардың Қазақстан Республикасының Конституциясында және еңбек заңнамаларында бекітілген еңбек бостандығы қағидасын жүзеге асыратын институт болып табылады.

Әдебиеттер

1 Дулатбеков Н. Амандықова С. Тұрлаев А. Мемлекет және құқық негіздері. – Алматы, 2001. – 34 б.
2 Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі. – Алматы: ЮРИСТ,2012. – 124 б.
3 Уваров В.Н. Қазақстан Республикасының Еңбек құқығы. – Алматы, 2002. – 95-96 б.
4 Құқықтану: Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық – гуманитарлық бағытына арналған оқулық / А. Ибраева, Г. Өлібаева, Қ. Айтхожин. – Алматы: «Мектеп » баспасы, 2006. – 26 б.

References

1 Dulatbekov Amandyқova N. A. S. Tұrlaev Memleket zhane құқyқ negizderi. – Almaty, 2001. – 34 b.
2 Kazakhstan Respublikasynyң Enbek kodeksi. – Almaty: Lawyer, 2012. – 124 b.
3 Uvarov VN Kazakhstan Respublikasynyn Enbek kukygy. – Almaty 2002. – 95 96 b.
4 Құқықtanu: Zhalpy Bilim beretin mekteptің қoғamdyқ – gumanitarlyқ baғytyna arnalғan oқulyқ / Ibrayeva A., G. Өlibaeva, Ka with descender. Aitkhozhina. – Almaty: «Mektep» baspasy 2006. – 26 b.

Дәнекұл І.С.

Жылжымайтын мүлік бойынша мәмілені жарамды (жарамсыз) деп танудың кейбір құқықтық мәселелері

Берілген мақалада жылжымайтын мүлік бойынша меншік иесі болу үшін жасалған мәмілені жарамды, жарамсыз деп тану үшін кейбір құқықтық мәселелер қарастырылады. Зерттеу барысында жылжымайтын мүлік бойынша меншік иесі болу үшін жасалған мәмілелер аясындағы қолданыстағы азаматтық заңдарға талдау мен ғылыми қорытындылар жасалған.

Түйін сөздер: жылжымайтын мүлік, меншік иесі, адал иеленуші, мәміле, мемелекеттік тіркеу, мерзімдер.

Danekul I.S.

Some legal problems of recognition of the transaction about real estate of valid (invalid)

In the real scientific work some questions of legal regulation in the field of recognition of the transaction about real estate of valid (invalid) are considered. During research scientific conclusions and the analysis of the existing grazhansky legislation are drawn.

Key words: real estate, owner, conscientious owner, transactions, state registration, terms.

Дәнекұл І.С.

Некоторые правовые проблемы признания сделки о недвижимом имуществе действительной (недействительной)

В настоящей научной работе рассматриваются некоторые вопросы правового регулирования в области признания сделки о недвижимом имуществе действительной (недействительной). В ходе исследования сделаны научные выводы и анализ действующего гражанского законодательства.

Ключевые слова: недвижимое имущество, собственник, добросовестный собственник, сделки, государственная регистрация, сроки.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.075.8

Дәнекұл І.С.

Маңғыстау гуманитарлы техникалық университет,
Қазақстан Республикасы, Ақтау қ.
E-mail: Isok_92@bk.ru

ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК БОЙЫНША МӘМІЛЕНІ ЖАРАМДЫ (жарамсыз) ДЕП ТАНУДЫҢ КЕЙБІР ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ғимараттар, құрылыстар, жер учаскелері, оның ішінде тұрғын (пәтерлер) жайлар және тұрғын емес жайлар азаматтық құқықтың кейбір объектілері болып табылады. Осыларға қатысты «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу» заңы қолданылады және әрекет етеді [1].

Ресей Федерациясының Азаматтық Кодексінің 386 бабына сәйкес, шарт жасасқан кезінен бастап күшіне енеді және тараптарға міндетті бола бастайды [2]. Осымен қатар «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу» Заңының 3 бабының 1 тармағанда былай көрсетілген, жылжымайтын мүлікке құқықты мемлекеттік тіркеу, тіркеуге отырған кезден бастап бекітілді деп саналады, егер заңмен басқаша көзделмесе.

Былай қарасақ барлығы түсінікті – егер шарт заты жылжымайтын мүлік болса, яғни Жер туралы кодексінің 3 бабында көзделген, шарт мемлекеттік тіркелгеннен кейін мәміле жасалды деп саналады [3].

Алайда, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің сәйкесінше нормаларының талдаулары, шартты мемлекеттік тіркеу түсінігі мен жылжымайтын мүлікке құқықты мемлекеттік тіркеу түсініктерін ауыстыруға болмайтындығын айтады.

Қазіргі таңда кез келген жылжымайтын мүліктің адал иеленушісі өзінің меншік құқығын мәмілеленің жарамсыз деп танылуынан айырылуы мүмкін.

Бұл мәселе кез келген мүлікке қатысты болуы мүмкін, бірақ біздің ойымызша жылжымайтын мүліктің иелерінің құқығын қорғау мәселесінің басымдығы бар, себебі:

Біріншіден, бұл мәселенің біздің мемелекетіміз үшін әлеуметтік маңыздылығы бар, себебі әрбір азамат өмірінде бір рет болса да тұрғын үйді алу үшін мәмілеге тұрады, материалдық немесе әлеуметтік тұрғыда оның меншік құқығына кепілдік беретінін бағалау қиындау;

Екіншіден, жылжымайтын мүлік – бұл тек қана тұрғын үй емес, ақша салу объектісінің бірі, инвестиция, Қазақстанның экономикасының ажырамас бөлігі;

Үшіншіден, қазіргі таңда құқықтық кадастрде жылжымайтын мүлікпен жасалған мәмілелерді тіркеу жүйесі бар, оның ашықтығы жылжымайтын мүлікпен жасалған мәмілелерді бақылауға мүмкіндік береді.

Сонымен мынандай мәселе туындайды, сатып алушы жылжымайтын мүлікті алу үшін адал мәміле жасайды, яғни мүлік иеленушісі болу үшін мәмілені тіркейді, құқықтық кадастрдегі мүліктің ауыртпалықтарын (кепілдерді, қамауға алу), яғни меншік иесінің құқықтарын тексереді.

Уақыт өте (жыл, екі, бес және он жыл) келе үшінші тұлға соттық тәртіпте бұдан бұрын жасалған жылжымайтын мүлікті сатып алу сату шартын жарамсыз деп таниды. Алғашқы жасалған мәмілені жарамсыз деп таныққаннан кейін, үшінші тұлға сотқа талаптанып соттық тәртіпте барлық жасалған мәмілелерді жарамсыз деп танып, меншік иесі болады, ал адал иеленуші (бұрынғы меншік иесі) жылжымайтын мүлікке құқығынан айырылады.

Осыған байланысты Маңғыстау облыстық сотының тәжірибесіне шолу жасасақ: Маңғыстау облыстық сотының 2011 жылдың 1-ші жартыжылдығына арналған жұмыс жоспарына сәйкес жылжымайтын мүлік бойынша мәмілені жарамды (жарамсыз) деп тану туралы сот тәжірибесі оқылды.

Сот тәжірибесін оқудың мақсаты – судьялардың мәміле жасауға қатысты істер қарау барысында іс жүргізу құқығы нормасын біркелкі қолдануын зерттеу болып табылады.

Шолу 2010 жылы жылжымайтын мүліктер бойынша мәмілелерді жарамды (жарамсыз) деп тану туралы қаралған азаматтық істер бойынша жасалды [4].

Мәміле заңмен белгіленген нысанға ие болғаннан кейін ғана заңдық маңызға ие бола алады, яғни бұл мәмілеге қатысушылардың еркін білдіреді.

Жылжымайтын мүлікпен жасалатын мәмілелердің нысандарын және оны сақталмаудың салдарын реттейтін нормаларды қолдануға байланысты даулар сот практикасында кеңінен таралған. Көптеген істерді қарау барысында байқалған бір ерекшелік, тараптардың шарттарды уақытында рәсімдемей, бірнеше жыл өтіп кеткеннен кейін сатып алушылардың өз құқықтарын қорғауды сұрап сотқа жүгінуінде болып отыр. Мұндай жағдайларда, әдетте сатқан адамдар басқа қалаға не тіпті республика шегінен тыс жерге кетіп қалады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 151-бабы бойынша мәміле ауызша және жазбаша нысанда жасалуы мүмкін. Ал жазбаша түрі, өз кезегінде жай және нотариалдық куәландыру арқылы жасалуы мүмкін [5].

Сөз жүзінде жасалған ауызша жасалған мәмілелер деп есептелінеді. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 151-бабына сәйкес, мәміленің ауызша түрі ол жасалған кезде атқарылатын мәмілелердің бәрі ауызша жасалуы мүмкін. Бұл арада ауызша мәміленің ең жоғарғы шегі қызметін атқаратын мәміленің нақты бір сомасы белгіленбейді. Жазбаша мәміле жасамай-ақ құны миллион теңгелік затты сатып алуға болады. Бірақ мұндай жағдайда тараптар уағдаласқан соң біріне-бірі затты да, ақшаны да қолма-қол береді. Алайда егер, нақ сол зат несиеге немесе ақысын алдын ала төлеу арқылы сатса, сатып алу-сату мәмілесі жазбаша түрде жасалуы тиіс.

Мәміленің шын мәнінде жасалғаны және оның шарттарының қандай болғаны жөнінде дау туған жағдайда ауызша жасалған мәміле оған қатысушылардың жағдайын жеңілдетеді. Мұндай мән-жайлар кез келген заңды құралдармен, оның ішінде куәлардың айғақтарымен дәлелденуі мүмкін.(меніңше бұл жерде ҚР АК-нің 152-бабының 1-тармағы 2-тармақшасына сай мәмілелерді жасау кезінің өзінде орындалатындарынан басқа, жүз есептік көрсеткіштен жоғары сомаға жазбаша түрде жасалуы тиіс. Себебі, осы Кодекстің 153-бабына сәйкес мәміленің жазбаша түрін сақтамау оның жарамсыз болып қалуына әкеліп соқтырмайды, бірақ дау туған жағдайда тараптарды мәміленің жасалғанын, мазмұнын немесе орындалуын куәгерлік айғақтармен растау құқығынан айырады. Заң құжаттарында немесе тараптардың келісімінде тікелей көрсетілген реттерде мәміленің жәй жазбаша түрін сақтамау оның жарамсыз болып қалуына әкеліп соқтырады)

Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының 28 маусым 2002 жылғы «Заңдық маңызы бар фактілерді анықтау туралы істер бойынша сот практикасы туралы» №13 нормативтік қаулысының 8 бөліміндегі түсіндірмесінде, мүлікті меншік, оралымды басқару құқтарымен иелену, пайдалану және (немесе) оған билік ету (АІЖК-нің 291 бабының 2 бөлімінің 5 тармақшасы) фактілерді арызданушының қолында мүліктің тиесілігі туралы құқықты белгілейтін құжат болып, бірақ ол жоғалған және көрсетілген фактіні соттан тыс қарау тәртібімен анықталуы мүмкін болмаған жағдайда ғана сот арқылы анықталады. Осы орайда, сот осындай істерді қарау кезінде мүлікке меншік құқығын емес, мүлікті арызданушыға тиесілі екенін растайтын құжаттардың болу фактісін ғана анықтайды [6].

Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының 16 шілде 2007 жылғы «Тұрғын үйге меншік құқығын қорғауға байланысты дауларды шешу-

дің кейбір мәселелері туралы» № 5 нормативтік қаулысының 3 бөліміндегі түсіндірмесінде, егер АК-нің 118 бабының 2 тармағына және Заңның 17- бабына сәйкес, тұрғын үйді алушының меншік құқығы уәкілетті орган оны мемлекеттік тіркеуден өткізген кезден бастап туындайды, алайда оның болмауы мәмілені жарамсыз деп тануға өздігінен негіз болып табылмайды деп көрсетілген [7].

Сонымен, Азаматтық кодексте де, жоғарыда аталған Жоғары Соттың нормативті қаулыларында мәліме жасалған (состоявшейся) деген түсініктеме жоқ. Сондықтан сот мәмілені не жарақты немесе жарақсыз деп тану керек. Өйткені, мәмілені жарақты немесе жарақсыз деп тапқаннан, мәміле жасалған деп тапқанның айырмашылығы жақтардың заңмен қорғалған құқықтары мен мүдделері бұзылады. Себебі, мәміле жарақты немесе жарақсыз деп тапқан жағдайда, мәміле жасалған жағдай болып табылады.

Бұндай жағдайлар неге және ненің негізінде пайда болады?

Біздің ойымызша, бұл жерде екі негізгі жағдай туындайды:

Біріншісі, ҚР АК 157 баптың 8 тармағына сәйкес мәміле жасалған сәттен бастап жарамсыз болып табылады, және содан кейін туындаған барлық заңды салдарлар да мәмілелер де жарамсыз болады.

Бұл жағдай, әділетті, себебі жарамсыз мәміле заңды түрде жасалған мәмілені жасауды тағызуы мүмкін емес.

Екіншісі, талап қою мерзімінің өтуі, ҚРАК 180бабының 1тармағына, 162 бабының 2 тармағы бойынша мерзімнің басталуы, «....тұлғаның құқығының бұзылуын білген, немесе білуге тиіс күннен.....». Дәл осы формулировка талап қою мерзімін нақтылы пайдалану мүмкіндігін кез келген уақыттағы кезеңін меңзейді-үш жыл, бес жыл немесе он жыл-яғни үшінші тұлға « өзінің құқығының бұзылғанын біліп, оны қорғауды шешсе.

Сонымен, жылжымайтын мүліктің адал иеленушісін, басқалардың заңға қайшы келтірмей құқықтарына нұқсан келтірмей, құқығын қорғау мүмкіндігі қандай?

Біздің ойымызша, мынандай қарапайым тәсіл, жылжымайтын мүлікке байланысты жасалған мәмілелерге талап қою мерзімін- жергілікті өкілетті органда тіркелген сәттен бастап үш жыл, және ҚР АК 162, 180 баптарын мынадай редакцияда ұсынамыз:

162-бап. Жарамсыз мәмілелер бойынша талап қою мерзімдері

1. *Жылжымайтын мүлікке байланысты жасалған мәмілені жарамсыз деп тану ескіру мерзімі жергілікті өкілетті органда тіркелген күннен бастап үш жылды құрайды.*

2. Осы Кодекстің 159-бабының 9 және 10-тармақтарында көзделген негіздер бойынша мәміленің жарамсыздығына байланысты даулар бойынша талап қою мерзімі қорлық немесе қорқыту ықпалымен мәміле жасалып, сол зорлық немесе қорқыту тоқтатылған күннен бастап не талап қоюшы мәмілені жарамсыз деп тануға негіз болып табылатын өзге де мән-жайларды білген немесе білуге тиіс болған күннен бастап бір жыл болады.

180-бап. Талап қою мерзімінің өтуі

Талап қою мерзімінің өтуі, *ҚР АК 162-баптың 1 тармағындағы жағдайларын қоспағанда,* адам құқық бұзушылық туралы білген немесе білуге тиіс болған күннен басталады, оларды бұл ережеден айыру осы Кодекспен және өзге де заң құжаттарымен белгіленеді.

Осы аталған өзгертулер мен толықтырулар қазіргі таңдағы сот тәжірибесіндегі мәмілені жарамсыз деп тану туралы көпшілік даулары азаюына әкеп соғады:

Біріншіден, кез келген инвестор немесе азамат, үш жылдан астам уақыттан бері иеленген сатушыдан жылжымайтын мүлікті адал алғанда, бұл мүлік ешкімнің дауы болмауына сенімді болады.

Екіншіден, бұл жағдай Қазақстаннан қаржыларының жылыстауын тоқтатып, ішкі инвестицияларға қосымша импульс берер еді деген сенімдемін.

Әдебиеттер

1 Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 26 шілдедегі N 310 Заңы// www. adilet.zan.kz

2 Гражданский кодекс Российской Федерации от 30.11.1994. Принят ГД ФС РФ 21.10.1994) // www. consultant.ru

3 Қазақстан Республикасының Жер кодексі Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы N 442 Кодексі // www. adilet.zan.kz

4 Жылжымайтын мүлік бойынша мәмілені жарамды (жарамсыз) деп тану туралы сот тәжірибесіне шолу //www.sholu.kz.

5 Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2014.29.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)//www. online.zakon.kz

6 Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының 28 маусым 2002 жылғы «Заңдық маңызы бар фактілерді анықтау туралы істер бойынша сот практикасы туралы» № 13 нормативтік қаулысы)//www. online.zakon.kz

7 Тұрғын үйге меншік құқығын қорғауға байланысты дауларды шешудің кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік 2007 жылғы 16 шілдедегі № 5 Қаулысы (2011.30.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)//www. online.zakon.kz

References

1 Zhylzhemaityn mulikke kykiktardy memlekettik tirkeu turaly Kazakhstan Respublikasynyng 2007 zhylgy N310 Zany // www. adilet.zan.kz

2 Grazhdanski kodeks Rossiskoi Federaci ot 30.11.1994 g. (prinyat GD FC RF 21.10.1994) // www. consultant.ru

3 Kazakhstan Respublikasynyng Zher kodeksy Kazakhstan Respublikasynyng 2003 zhylgy 20 mausymdagy N442 Kodeksy // www. adilet.zan.kz

4 Zhylzhemaityn mulik boiynsha mamileni Zharamdy(zharamsyz) dep tanu turaly sot tazhiribesine sholu// www.sholu.kz

5 Kazakhstan Respublikasynyng azamattyk kodeksy (zhalpy bolim) (2014. 29.12 berilgen ozgerister men tolyktyrularmen)) //www. online.zakon.kz

6 Kazakhstan Respublikasynyng Zhogargy Sotynyng 28 mausym 2002 zhylgy «Zandyk manyzy bar faktilerdi anyktau turaly ister boiynsha sot praktikasy turaly») // www. online.zakon.kz

7 Turgyn uige menshik kukygyn korgauga bailanysty daulardy sheshudin keibir maseleleri turaly Kazakhstan Respublikasynyng Zhogargy sotynyn normativtik 2007 zhylgy 16 zhildedegi N5 Kaulysy (2011.30.12 berilgen ozgerister men tolyktyrularmen) //www. online.zakon.kz

Абдыкалыкова А.Е.,
Кирбасова З.О.

Общая характеристика судей как субъектов трудового права Республики Казахстан

В данной статье дается анализ субъектов трудового права. Рассматриваются вопросы судей как специальных субъектов трудового права. Анализируются положения Конституции Республики Казахстан, относящиеся к трудоправовому статусу судей, специфика содержания трудового договора с судьями и особенности предъявляемых требований для кандидатов на замещение должности судьи, особенности заключения с ними трудового договора. Освещаются проблемные моменты изменения и прекращения полномочий судьи.

Ключевые слова: субъекты трудового права, труд, суд, трудовой договор.

Abdykalykova A.E.,
Kirbasova Z.O.

General characteristics of judges as subjects of labor law of the Republic of Kazakhstan

This article analyses the main subjects of labour law. Discusses the questions of the judges as subjects of labour law. Analyzes the provisions of the Constitution of the Republic of Kazakhstan related to truboprovodov the status of judges. Discusses the specifics of the content of an employment contract with the judges and particular requirements for candidates for the position of judges, particularly of signing an employment contract. Highlights problematic aspects of change and termination of powers of the judge.

Key words: the subjects of labor law, labour, court, labour contract.

Абдыкалыкова А.Е.,
Кирбасова З.О.

Қазақстан Республикасының еңбектік құқықтары субъекттердің сияқты соттардың жалпы сипаттамасы

Бұл мақалада еңбектік құқықтар субъекттердің талдауы беріп жатыр. Еңбектік құқықтар арнайы субъекттердің сияқты, соттардың сұрақтары қаралып жатыр. Соттарға еңбектік мәртебеге жататын Қазақстан Республикасының Конституциялары жағдайлары талдап жатыр. Соттармен еңбектік келісім шартылар мазмұндар ерекшелігі және шешімдерге сотарға, ерекшелікке қызметте орнын басуға кандидаттар үшін талаптардың ерекшеліктер олармен еңбектік келісім шартылар. Соттар өкілеттіктердің өзгерістің және тоқтатылудың мәселе сәттері жарияланып жатыр.

Түйін сөздер: еңбектік құқықтық субъекттер, еңбек, сот,еңбектік келісімшарты.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.3:368; 349.3:369

*Абдыкалыкова А.Е., Кирбасова З.О.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: akhma88@mail.ru

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СУДЕЙ КАК СУБЪЕКТОВ ТРУДОВОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Как отмечал Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в своем Послании народу Казахстана: «В XXI веке важнейший критерий развитости наций – это безупречная и эффективная национальная судебная система. Независимый и справедливый суд – стержень деятельности любого государства. Без этого ни в одной стране мира, тем более в самых развитых государствах, не может быть ни благоприятного инвестиционного климата, ни высокого уровня благосостояния граждан, ни успешного развития общества» [1].

Субъектами права признаются физические и юридические лица, которые на основании правовых норм могут быть участниками возникающих правоотношений – носителями определенных субъективных прав и обязанностей. Поскольку предмет трудового права составляет комплекс общественных отношений, включающий собственно трудовые отношения и отношения, непосредственно связанные с трудовыми, состав субъектов отличается многообразием и имеет особенности в зависимости от вида регулируемых отношений. В трудовых отношениях одной из сторон всегда является физическое лицо (работник). Но нередко в научной и учебной литературе вместо понятия «физическое лицо» как участник трудовых и непосредственно связанных с ними отношений пользуются понятием «гражданин», имеющим иное юридическое содержание [2, с. 26]. Субъекты трудового права должны обладать по закону способностью иметь и осуществлять непосредственно или через представителя права и юридические обязанности (т.е. правосубъектностью). Субъекты трудового права – необходимый элемент трудовых правоотношений.

К числу приоритетных целей трудового законодательства, предусмотренных ст. 3 ТК РК, относится защита прав и интересов работников и работодателей. Чтобы обеспечить ее реализацию, трудовое право предусматривает формирование системы государственных, паритетных и общественных органов. В первую очередь можно назвать юрисдикционные органы, осуществляющие правосудие по делам, вытекающих из трудовых и иных отношений, тесно связанных с ними, в лице судей, являющихся субъектами трудового права [3].

Трудовые отношения судей складываются в процессе внутриорганизационной деятельности суда как государственного органа. Деятельность органов государства в различных аспек-

тах изучается различными отраслями права, которые, как известно, отличаются предметом, методом, функциями правового регулирования.

В соответствии со ст. 75 Конституции Республики Казахстан, суд осуществляет правосудие, т.е. осуществляет деятельность, связанную с рассмотрением споров и дел [4]. Основной Закон страны и Конституционный Закон «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» не дают определения судебной власти и правосудия, и как правильно отмечалось в юридической литературе, в основном понятие судебной власти фактически отождествлялось с понятием «правосудие» [5]. Однако правосудие является одним из важнейших проявлений судебной власти и четкое выявление соотношения данных понятий есть одна из задач юридической науки.

По мнению В.А. Лазаревой, «единой функцией судебной власти является разрешение социально-правовых конфликтов, защита и восстановление нарушенных прав», «единой формой реализации судебной власти-правосудие», «а методами (способами) его осуществления – различные виды судопроизводства: уголовное, гражданское, административное» [6].

И.Л. Петрухин также считает, что формой реализации судебной власти является правосудие [6, с. 85]. В соответствии с конституционными нормами специфика профессиональной деятельности судьи заключается в осуществлении правосудия, которое по своему характеру и структуре является весьма сложным, комплексным и многоплановым институтом. Соответственно общественные отношения в данной сфере могут быть подразделены на группы, которые отличаются разнообразной спецификой и регулируются нормами разных отраслей права: конституционного (государственного), уголовного, уголовно-процессуального, гражданского, гражданско-процессуального административного, трудового и других отраслей права.

Труд судей в правовом государстве играет особо важную роль в осуществлении правосудия, укреплении законности, охране прав и законных интересов граждан, организаций, государства.

Трудовые правоотношения с судьёй возникают на основе сложного состава. В него входит комплекс юридических фактов: а) отбор кандидатов по конкурсу; б) квалификационный экзамен; в) рекомендация квалификационной коллегии судей данного лица на должность судьи; г) представление руководителем Высшего судебного органа рекомендованного лица Президенту РК для назначения на должность судьи определённой категории суда; д) указ Президента РК о назначении представленного лица на должность судьи; е) фактическое заключение государством с этим лицом трудового договора, влекущее распространение на судью как общего, так и специального трудового законодательства. Что касается особенностей трудового договора судей, то они начинаются уже с отбора лиц на занятие этой должности, то есть с процесса приёма на работу. Есть особенности и в правовом регулировании переводов на другую работу некоторых категорий судей, а также в содержании трудового договора. По нашему мнению, применительно к судьям понятие трудового договора, данное в ст. 24 ТК РК, вполне подходит. Судья-работник имеет юридическую связь с тем, кто его принял, назначил на должность судьи, для него это лицо – его работодатель или его представитель. И назначение это происходит с предварительного согласия судьи, то есть налицо соглашение сторон трудового договора. Тот факт, что работник приступил с ведома или по поручению работодателя (его представителя) к работе, в силу ст. 32 ТК РК, свидетельствует о заключении трудового договора. Отбор кандидатов на должность судьи осуществляется на конкурсной основе. При этом главным в конкурсе является качество сдачи квалификационного экзамена экзаменационной комиссии. В работе раскрываются порядок образования и состава экзаменационных комиссий, статистика и практика проведения конкурсов, а также отдельные юридические казусы, возникающие в процессе проведения данных мероприятий. Анализ порядка отбора и назначения лиц на должность судьи позволил выявить следующие особенности заключения трудового договора с судьей. 1. Порядок заключения трудового договора предусмотрен законом и основан на соглашении сторон; кандидат в судьи дважды подаёт своё заявление с соответствующими документами: а) в экзаменационную комиссию с просьбой его проэкзаменовать на должность судьи; б) в квалификационную коллегию судей с просьбой сделать представление его к назначению на должность судьи. 2. В Законе РК «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» чётко указано, кто назначает судью на должность [7]. В этом назначении участвуют, как правило, две ветви государственной власти (законодательная и исполнительная), а рекомендацию для назначения выносит квалификационная коллегия судей как орган судейского сообщества. В назначении судьи принимает участие ряд государственных должностных лиц, прямо указанных в законе, которые делают соответствующее представление Президенту РК. Применительно к судьям аттестация проводится в целях оценки:

– уровня его профессиональных знаний;

– умения применять эти знания при осуществлении правосудия;

– деловых качеств судьи;

– соответствия судьи требованиям, предъявляемым к судьям Законом «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан». Таким образом, были проанализированы основания для проведения аттестации и правовые последствия изменения квалификационного класса судьи Мы делаем вывод, что конкурс, первоначальный экзамен, а также аттестация направлены на подбор в судьи лиц, способных профессионально и ответственно осуществлять правосудие в интересах личности, государства, общества. Что касается основания и порядка прекращения (полномочий) трудового договора судей, то это обосновывается классификацией этих оснований и предлагается расширить перечень оснований прекращения трудового договора, такими как:

– наличие близкого родства или свойства (родители, супруги, братья, сестры, сыновья, дочери, а также братья, сестры, родители и дети супругов) с судьёй, если трудовые отношения связаны с непосредственной подчиненностью или подконтрольностью одного из них другому;

– отказ от представления судьёй ежегодно в органы государственной налоговой службы сведений о полученных доходах и имуществе, принадлежащем на праве собственности, являющихся объектами налогообложения;

– недостаточная квалификация, некомпетентность судьи.

В заключении нашей статьи нам бы хотелось сказать о том, что круг субъектов трудового права очень велик и каждый из них имеет свои характерные особенности, которые обусловлены характеристикой тех отношений, субъектами которых они в свою очередь являются. Их правовой статус как субъектов трудового права определяет тот круг прав и обязанностей, который им принадлежит во всех отраслях права. А тот круг прав и обязанностей, который характеризует положение субъектов в трудовом праве, определяет их трудовую правосубъектность. Благодаря этим характеристикам мы смогли рассмотреть судей как основных субъектов трудового права, с точки зрения их прав и обязанностей и положения в системе трудового права как субъектов.

Литература

1 Выступление Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева на VI съезде судей Республики Казахстан 20.11.2013

2 Гусов К.Н., Толкунова В.Н. Трудовое право России. – М.: Юристъ, 1997.

3 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 15 мая 2007 года № 251-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.02.2015 г.)

4 Конституция Республики Казахстан – Алматы: Казахстан, 1998. – 96 с.

5 Конституционный закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года № 132-II «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.)».

5 Халиков К.Х. Проблемы судебной власти в Республике Казахстан: (Теоретическое и уголовно-процессуальное исследование): Автореф. дис...д-ра юрид.наук. – Алматы, 1998. – С. 50.

6 Лазарева В.А. Судебная защита в уголовном процессе РФ: проблемы теории и практики: Автореф. дис. д.ю.н. – М., 2000. – С. 16.

7 Конституционный закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года № 132-II «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.).

References

1 Vystuplenie Prezidenta Kazahstana Nursultana Nazarbaeva na VI s#ezde sudej Respubliki Kazahstan 20.11.2013

2 Gusov K.N., Tolkunova V.N. Trudovoe pravo Rossii – M.: Jurist#, 1997.

3 Trudovoj kodeks Respubliki Kazahstan ot 15 maja 2007 goda № 251-III (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 09.02.2015 g.)

4 Konstitucija Respubliki Kazahstan – Almaty: Kazahstan, 1998.-96 s.

5 Konstitucionnyj zakon Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrja 2000 goda № 132-II «O sudebnoj sisteme i statuse sudej Respubliki Kazahstan» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 07.11.2014 g.)

5 Halikov K.H. Problemy sudebnoj vlasti v Respublike Kazahstan: (Teoreticheskoe i ugolovno-processual'noe issledovanie): Avtoref. dis...d-ra jurid.nauk. – Almaty, 1998. – S. 50.

6 Lazareva V.A. Sudebnaja zashhita v ugolovnom processe RF: problemy teorii i praktiki // Avtoref.dis. dokt.jurid.nauk. – M., 2000. – S. 16.

7 Konstitucionnyj zakon Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrja 2000 goda № 132-II «O sudebnoj sisteme i statuse sudej Respubliki Kazahstan» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 07.11.2014 g.)

Тагайбек А.Б., Рахметова Г.Р.

Развитие пенсионного фонда в Республике Казахстан

В Республике Казахстан был проведен ряд реформ и изменений как в социальной, правовой, так и экономической сфере государства. Казахстан стал первым государством из республик Советского Союза, кто провел реформу пенсионной системы. В данной работе анализируются исторические моменты в развитии пенсионной системы Казахстана.

Ключевые слова: пенсионная система, ГНПФ, Пенсионный фонд.

Tagaibek A.B., Rakhmetova G.R.

The development of the pension fund in the Republic of Kazakhstan

In the Republic of Kazakhstan were held a series of reforms and changes in the social, legal and economic sphere of the state, Kazakhstan became the first of the republics of the Soviet Union, which has reformed the pension system and the basis of this work is historical moments in the development of the pension system in Kazakhstan.

Key words: pension system, GNPF Pension Fund.

Тагайбек А.Б., Рахметова Г.Р.

Қазақстан Республикасында зейнеткерлік қорының дамуы

Аталған жұмыстың негізі, ол Қазақстан Республикасында әлеуметтік, құқықтық және экономикалық жүйелерінде өзгерістер енгізілген, оның ішінде Совет Одағының республикаларының ішінен ен бірінші зейнеткерлік жүйесін енгізген Қазақстан болып шықаны және зейнеткерлік жүйесінің даму жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: зейнеткерлік жүйе, МЖЗҚ, Зейнеткерлік қор.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 348.159

Тагайбек А.Б., *Рахметова Г.Р.

Южно-Казахстанский государственный университет
имени М. Ауэзова, Республика Казахстан, г. Шымкент
*E-mail: rahmet-1976@mail.ru

РАЗВИТИЕ ПЕНСИОННОГО ФОНДА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Из всех стран постсоветсткого пространства Республика Казахстан стала первой страной, которая осуществила реформу пенсионного обеспечения населения. Основной целью пенсионной реформы стал постепенный переход от распределительной системы социального обеспечения, основанной на солидарности поколений, к накопительной пенсионной системе, предусматривающей сбережения на индивидуальных пенсионных счетах в накопительных пенсионных фондах. В связи с этим была разработана и в мае 1997 года принята Концепция реформирования системы пенсионного обеспечения в Республике Казахстан, утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан, в которой было предусмотрено создание ЗАО «Государственный накопительный пенсионный фонд», а уже через короткое время, в июне 1997 года, вступил в силу Закон Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» в первой редакции,

В сентябре 1997 года постановлением Правительства РК «О создании закрытого акционерного общества «Государственный накопительный пенсионный фонд» создан новый институт – Государственный накопительный пенсионный фонд (ГНПФ), который стал своеобразной стартовой площадкой пенсионной реформы в стране: он стал первым накопительным фондом страны, принял первый пенсионный взнос и первым среди пенсионных фондов получил право на самостоятельное управление пенсионными активами.

С 1998 по 2002 год ГНПФ обладал особым статусом «фонда по умолчанию», который позволял включать в число его вкладчиков всех тех граждан, которые по какой-либо причине не принимали самостоятельного решения по выбору пенсионного фонда. В 1998 году стали формироваться представительства ГНПФ, поступил первый взнос и выдана первая лицензия на самостоятельное управление пенсионными активами. ГНПФ осуществлял деятельность в режиме «Фонд по умолчанию»: обязательные пенсионные взносы перечислялись работодателем в ГНПФ, если работник не определился с выбором и не заключил договор с другим пенсионным фондом, таким образом реализовывалась задача по максимальному вовлечению на-

селения в накопительную пенсионную систему и формированию базы вкладчиков накопительной пенсионной системы. Но этот статус вплоть до 2003 года не позволял ГНПФ быть полноценным и конкурентным участником пенсионного рынка, какими были другие негосударственные накопительные пенсионные фонды. В октябре 2004 года Национальный Банк Республики Казахстан стал акционером ГНПФ наряду с Правительством Республики Казахстан.

Реформа в 2005 году заставила ГНПФ сменить свое название с АО «Государственный накопительный пенсионный фонд» на АО «Накопительный пенсионный фонд «ГНПФ». ГНПФ выполнил возложенную на него историческую миссию по формированию доверия к новой пенсионной системе со стороны населения, созданию основ пенсионного рынка и конкурентной среды и стал одним из крупнейших пенсионных фондов страны, занимающим лидирующие позиции по многим ключевым показателям.

В одном из своих посланий Президент Республики Казахстан дал поручение внести изменения в пенсионное законодательство страны. Одним из основных этапов реформирования системы стало создание Единого накопительного пенсионного фонда и передача ему пенсионных активов и обязательств по договорам о пенсионном обеспечении частных накопительных пенсионных фондов. Руководством страны было принято решение создать Единый накопительный пенсионный фонд на базе ГНПФ.

А 21 июня 2013 года был принят Закон Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении Республики Казахстан» в новой редакции (далее – Закон). В соответствии с пенсионным законодательством, единственным акционером Фонда является Правительство Республики Казахстан. Хранение и учет пенсионных активов ЕНПФ осуществляется Национальным Банком Республики Казахстан. Инвестиционное управление пенсионными активами ЕНПФ также возложено на Национальный Банк Республики Казахстан.

Кроме того, Законом оговаривается создание Совета по управлению пенсионными активами ЕНПФ. Персональный состав Совета утверждается Президентом Республики Казахстан.

22 августа 2013 г., после перерегистрации в органах юстиции к работе приступило АО «ЕНПФ». Тогда же заключен договор с Национальным Банком Республики Казахстан о государственной закупке услуг по доверительному управлению пенсионными активами АО «ЕНПФ» и заключен договор кастодиального обслуживания, заключенный между Национальным Банком Республики Казахстан и АО «ЕНПФ» по хранению и учету финансовых инструментов и денег.

С 1 января 2014 года ЕНПФ стал полноправным членом FIAP.

Литература

1 Закон РК от 20.06.1997г. 136-I «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.06.2013 г.).

2 Программа развития накопительной пенсионной системы Республики Казахстан на 2005-2007 годы.

3 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. «Новый Казахстан в новом мире» от 28 февраля 2007 года.

4 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. «Повышение благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики» от 6 февраля 2008 года.

5 Послание Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие, новый экономический подъем, новые возможности Казахстана» от 29 января 2010 года.

6 Послание Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия-2050» от 14 декабря 2014 года.

7 Официальный веб-сайт АО «НПФ «ГНПФ» www.gnfp.kz

References

1 Zakon RK ot 20.06.1997g. 136-I «O pensionnom obespechenii v Respublike Kazahstan» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 21.06.2013 g.).

2 Programma razvitija nakopitel'noj pensionnoj sistemy Respubliki Kazahstan na 2005-2007 gody.

3 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A.Nazarbaeva narodu Kazahstana. «Novyj Kazahstan v novom mire» ot 28 fevralja 2007 goda.

4 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A.Nazarbaeva narodu Kazahstana. «Povyshenie blagosostojanija grazhdan Kazahstana – glavnaja cel' gosudarstvennoj politiki» ot 6 fevralja 2008 goda.

5 Poslanie Prezidenta RK N.Nazarbaeva narodu Kazahstana «Novoe desjatiletie, novyj jekonomicheskij pod#em, novye vozmozhnosti Kazahstana» ot 29 janvarja 2010 goda.

6 Poslanie Prezidenta RK N.Nazarbaeva narodu Kazahstana «Strategija 2050» ot 14 dekabrja 2014 goda.

7 Oficial'nyj veb-sajt AO «NPF «GNPF» www.gnfp.kz

Аскарова А.О., Аханов Е.Н.

Защита прав трудовых мигрантов в Республике Казахстан

В данной статье рассматриваются вопросы правового регулирования трудовых прав и свобод мигрантов в Республике Казахстан. Основной задачей законодательства Республики Казахстан является защита прав и законных интересов не только граждан Республики, но и защита прав и свобод трудовых мигрантов.

Ключевые слова: трудовое право, трудовое законодательство, трудовая миграция, резидент, нерезидент, трудовой договор.

Askarova A.O., Akhanov E.

Security of the Right migrants in Republic of Kazakhstan

In the given article, considered questions of the legal regulation labor rights of migrants in the Republic of Kazakhstan. The main goal of the Republic of Kazakhstan it is a protection of rights and interests not only citizens of the Republic, but also protection of rights and liberties of migrants, so easier to use these rights by citizens.

Key words: Labor Law, Labor Migration, the resident, the non-resident, labor contract.

Аскарова А.О., Аханов Е.Н.

Қазақстан Республикасының еңбек-мигранттардың құқықтарын қорғау

Бұл мақалада еңбек құқықтары мен Қазақстан Республикасының мигранттардың бостандықтарын құқықтық реттеу айналысады. Қазақстан Республикасының заңнамасына басты мақсаты Қазақстан Республикасының ғана емес, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін, сондай-ақ мигранттардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін, сондай-ақ азаматтар үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, болып табылады.

Түйін сөздер: жұмыспен қамту, еңбек құқығы, еңбек көші-қоны, резидент резидент емес, еңбек келісімшарты.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.2

*Аскарова А.О., Аханов Е.Н.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: askarali-82@mail.ru

ЗАЩИТА ПРАВ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Реалии сегодняшнего дня демонстрируют нам то, что в отличии от времен холодной войны и СССР границы между странами становятся все более и более размытыми. Это связано с падением железного занавеса и вследствие чего открытие границ для трудовых мигрантов.

Ввиду нынешней экономической, политической обстановки необходимо подчеркнуть важность и необходимость дальнейшего совершенствования способов реализации прав трудовых мигрантов.

Особенно острым представляется проблема защиты прав трудовых мигрантов в свете того, что в рамках ЕАЭС проходят процессы гармонизации законодательства, создание единого экономического пространства, которое, в свою очередь, подразумевает свободное перемещение трудовых мигрантов из стран Таможенного союза, тем самым растущее количество трудовых мигрантов из выше названых стран может повлечь за собой то, что отношения в сфере защиты прав трудящихся могут стать дисбалансироваными. Не будет соблюдаться равновесие между правами, свободами и законными интересами трудящихся граждан, трудовых мигрантов и работодателей. Развитие событий, которое обусловлено вышеописанными процессами интеграции в рамках ТС и ЕАЭС, может существенно повлиять на количество случаев подобных тем, что происходили в Жанаозене двумя годами ранее. Чтобы обеспечить уверенный рост экономики и благосостояния Республики в рамках политики «Казахстан-2020», необходимо изучить ситуацию более детально.

Правовое регулирование и защита прав трудящихся мигрантов является актуальным вопросом. Мировой объём трудовой миграции по данным информационного пособия Конвенции ООН о правах мигрантов гласит: «Число международных мигрантов достигло 185–192 млн. человек. Это составляет 3% населения земного шара и сравнимо с населением Бразилии. Международная миграция затрагивает практически все страны, будь то государства, граждане которых уезжают из страны, государства транзита, государства, принимающие мигрантов, или государства, для которых характерно все перечисленное выше. Международная миграция стала отражением глобализа-

ционных процессов, которым место быть на современном этапе развития межгосударственных отношений» [1].

Трудовая миграция – временное перемещение физических лиц из других государств в Республику Казахстан и из Республики Казахстан, а также внутри государства для осуществления трудовой деятельности [2].

В данной работе хотелось бы подробнее остановиться на особенностях трудовой миграции, связанных с перемещением лиц из других государств, и их правового статуса. В сфере защиты прав трудовых мигрантов наблюдаются отрицательные тенденции, а именно она заключается в дисбалансе прав трудящихся граждан и мигрантов.

Мы полагаем, что основными причинами, влияющими на слабую организацию работы с трудовыми мигрантами, являются:

1) недостатки в законодательных нормах и их игнорирование;

2) отсутствие необходимого опыта у стран СНГ в защите своих граждан;

3) несовершенство практики работы с трудовыми мигрантами в странах, в которых они осуществляют трудовую деятельность;

4) заинтересованность работодателей в дешевой рабочей силе даже путём ущемления её прав;

5) низкий уровень интереса профсоюзов в защите прав трудовых мигрантов.

Основной задачей законодательства Республики Казахстан является защита прав и законных интересов не только граждан Республики, но и трудовых мигрантов [2].

В соответствии с вышеперечисленным, права нерезидентов должны защищаться, так же, как и резидентов РК.

Несмотря на вышесказанное, членство в профсоюзных организациях ограниченно для мигрантов. Тем самым трудовые мигранты не защищены от произвола работодателя. Таким образом, права и интересы во время осуществления ими своей трудовой деятельности не будут учтены при составлении коллективного трудового договора, то есть окажутся за бортом социального партнерства. Следовательно возникает проблема, заключающаяся в том, что защита прав и законных интересов мигрантов не будет осуществляться в должной мере [3].

Данная проблема создаёт условия для дискриминации прав мигрантов, которая противоречит пункту 2 статьи 14, гласящему: «никто не может подвергаться какой-либо дискриминации …. или по любым другим признакам» [4].

Следовательно, снижается привлекательность нашей страны для притока трудовых мигрантов, что в виду не высокого количества населения может привести к снижению роста экономики в дальнейшем, появлению социальной напряженности.

Решение данной проблемы определяется международной Конвенцией ООН о защите прав всех трудящихся мигрантов, в которой содержатся нормы, заполняющие пробелы законодательства Республики Казахстан в сфере трудовых правоотношений. Подпункт *b* пункта 1 статьи 26 гласит, что мигранты имеют право «свободно вступать в любые профессиональные союзы и любые такие вышеупомянутые ассоциации, подчиняясь только правилам соответствующей организации». Далее в этом же документе, а именно в статье 40, декларируется право не только участвовать в профсоюзных организациях и ассоциациях, но и создавать их для защиты собственных прав, свобод и законных интересов [4].

В связи с невозможностью создания профсоюза они лишаются:

1) информации о трудовых правах в странах пребывания до их отъезда;

2) возможности участвовать в специальных профсоюзных мероприятиях, которые направлены на защиту мигрантов;

3) возможности через профсоюзы побуждать государство к улучшению положения мигрантов путём принятий поправок и изменений в законы;

4) возможности вести диалог через профсоюзы с работодателями по вопросам заработной платы, рабочего времени, охраны труда, качества жилья и т.д.;

5) сотрудничества между профсоюзами на глобальном уровне с целью обеспечить соблюдение прав трудовых мигрантов.

По нашему мнению, данная Конвенция подлежит ратификации и в случае принятия необходимо приведение законодательства Республики Казахстан в соответствии с Конвенцией для заполнения пробелов в действующем трудовом законодательстве Республики Казахстан.

Таким образом, в связи со всем вышеперечисленным мы предлагаем в закон Республики Казахстан «О профессиональном союзе» внести изменения, которые должны быть направлены на обеспечение трудовым мигрантам следующих прав:

1. Право быть членом, а равно возможность участия в организации деятельности профсоюзов.

2. Создание профсоюзных организаций трудовыми мигрантами.

3. Следовательно, закрепить право на возможность объединения в ассоциации с профсоюзами, созданными гражданами.

В реалиях современного Казахстана необходимо более тщательно подойти к разработке механизмов защиты прав трудовых мигрантов для того, чтобы сохранить баланс прав, свобод и законных интересов между всеми участниками трудовых отношений в рамках социального партнерства на республиканском, региональном, местном уровнях.

Литература

1 Информационное пособие Юнеско рамках Кампании за ратификацию Конвенции ООН о защите прав всех трудящихся мигрантов//Москва. 2003 URL:http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/FIELD/Moscow/pdf/un_convention_on_migrants_rights_rus.pdf

2 Закон Республики Казахстан от 22 июля 2011 года № 477-IV «О миграции населения» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.11.2014 г.) // ИС ПАРАГРАФ-WWW http://online.zakon.kz

3 Закон Республики Казахстан от 27 июня 2014 года № 211-V «О профессиональных союзах» // ИС ПАРАГРАФ-WWW http://online.zakon.kz

4 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.02.2011 г. // ИС ПАРАГРАФ-WWW http://online.zakon.kz

5 Конвенции ООН о защите прав всех трудящихся мигрантов // официальный сайт ООН URL:http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r158.htm

References

1 Information Manual UNESCO within the company of ratification // Moscow.2003URL:http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/FIELD/Moscow/pdf/un_convention_on_migrants_rights_rus.pdf

2 Act of the Republic of Kazakhstan «Migration of individuals» dated 22 July, 2011 No. 477-IV// IP PARAGRAPH -WWW http://online.zakon.kz

3 Act of the Republic of Kazakhstan «Trade union» dated 27 June, 2014 No. 211-V // IP PARAGRAPH -WWW http://online.zakon.kz

4 Constitution of the Republic of Kazakhstan dated 30 August 1995 //IP PARAGRAPH -WWW http://online.zakon.kz

5 United Nations Convention // Official site UN URL: http: //www.un.org/documents/ga/res/45/a45r158.htm

Досхожаев Б.

Бұйрық арқылы іс жүргізу және сот бұйрығы

Бұл мақалада бұйрық арқылы іс жүргізу және сот бұйрығы азаматтық сот ісін жүргізудің бір түрі ретінде қарастырылған. Бұйрық арқылы іс жүргізудің талап қою бойынша іс жүргізуден, құқық туралы даудың даусыз талаптардан айырмашылықтары туралы сөз қозғалып, бірнеше ғалымдардың көзқарастары келтірілген. Сонымен қатар, сот актісі ретінде сот бұйрығының сот шешімінен мәні, құрылымы, атқарылу тәртібі бойынша айырмашылықтары қарастырылған. Сот бұйрығын шығару тәртібінің іс жүргізушілік ерекшеліктері барына да көңіл бөлініп, олар жеке-жеке аталып өткен. Қорыта келе, бұйрық арқылы іс жүргізуді талап қою бойынша қайта қарауға жол бермеу мақсатында сот бұйрығының заңда көзделген құрылымын дәлелдеу бөлігімен толықтыру туралы ұсыныс жасалады.

Түйін сөздер: бұйрық арқылы іс жүргізу, сот бұйрығы, даусыз талаптар, құқық туралы дау, сот қаулыларының заңдылығы, сот қаулыларының негізділігі, сот шешімі, сот актісі.

Doskhozhaev B.

The content of the judgment in civil cases

The article is dedicated to the mandatory production and the injunction as one of the types of civil legal proceedings. Additionally points of view of a number of authors on differences of mandatory production from the claim, and dispute on the right from the indisputable requirement are considered. Differences on essence, structure, an order of performance of the injunction, as judicial act from the judgment are also discussed. Special attention is given to procedural features of an order of pronouncement of the injunction and they are listed separately. In the conclusion, for elimination of revision of mandative production within claim production the offer on addition of the motivation part to the structure of the injunction was made.

Key words: mandatory production, court order, undisputable claims, dispute on right, legality of judicial decisions, validity of judicial decisions, court decision, judicial act.

Досхожаев Б.

Приказное производство и судебный приказ

В статье приказное производство и судебный приказ рассматриваются как один из видов гражданского судопроизводства. Также в статье исследуется точка зрения ряда авторов об отличии приказного производства от искового, спора о праве – от бесспорного требования. Рассмотрены отличия по сущности, структуре, порядку исполнения судебного приказа, как судебного акта от судебного решения. Уделено особое внимание процессуальным особенностям порядка вынесения судебного приказа. В заключение, в целях устранения пересмотра приказного производства в порядке искового производства внесено предложение о дополнении структуры судебного приказа мотивировочной частью.

Ключевые слова: приказное производство, судебный приказ, бесспорные требования, спор о праве, законность судебных постановлений, обоснованность судебных постановлений, судебное решение, судебный акт.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.94

Досхожаев Б.

«Әділет» жоғары құқық мектебі, Каспий университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: baha-uragan85@mail.ru

БҰЙРЫҚ АРҚЫЛЫ ІС ЖҮРГІЗУ ЖӘНЕ СОТ БҰЙРЫҒЫ

Бұйрық арқылы іс жүргізу Қазақстан Республикасы азаматтық іс жүргізу кодексі нормаларымен реттелетін азаматтық сот ісін жүргізудің жеңілдетілген түрі болып саналады және аталған кодекстің «Бірінші сатыдағы сотта іс жүргізу» деп аталатын 2-бөлімінің 1-бөлімшесінде 13-тарау болып орын алған.

Бұйрық арқылы іс жүргізу мен сот бұйрығы – түрлі ұғымдар, себебі біріншісі, сот ісін жүргізудің түрі, ал екіншісі, қойылған даусыз талап бойынша шығарылған соттың қаулысы болып саналады. Сот бұйрығы ұғымын анықтаудан бұрын бұйрық арқылы іс жүргізудің мәніне аздап тоқтағанымыз жөн.

Бұйрық арқылы іс жүргізудің басты айқын ерекшелігі құқық туралы даудың болмауы, яғни, азаматтық істі қараудың бұл тәртібі даусыз талаптарды қарау деп аталады. Қолданыста жүрген заңнамада құқық туралы дау пайда болған жағдайда туындаған мәселені талап қою бойынша іс жүргізу арқылы қарап, шешу мүмкіндігі қарастырылған.

Бұйрық арқылы іс жүргізуде құқық туралы даудың болмауы шешім мен сот бұйрығы сияқты сот актілерінің мәнін ерекшелендіретін белгілердің бірі.

Н.К. Мясниковаными ойынша, құқық туралы даудың ұғымын оның қатысушыларының тек келіспеушіліктерімен теңестіру керек емес, себебі пікірлердің қайшылығы мен сәйкессіздігі болмауы да мүмкін – тараптар ұсынылған талапқа қарсы белсенді қарсылық көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар өзінің міндеттерін орындаудан бас тартулары мүмкін [1, 61 б.].

Құқық туралы дау, күрделі заңды құрам бола тұра, екі заңды факті: бірі тұлғаның талабынан, екіншісі, осы талаптың басқа тұлғамен ерікті орындалмауынан тұрады деген М.М. Ненашевтің пікірінде [2].

Бұйрық арқылы іс жүргізуде заң тұрғысынан құқық туралы даудың жоқтығы – міндетті тұлға жағынан нақты мойындамаудың жоқтығын тұспалдайды, яғни құқық туралы даудың жоқтығы дегеніміз борышкер, өзінің міндетін «белсенді» орындамай тұра, оны жоққа шығармайтын жағдай. «Құқық туралы дау», сонымен қоса «құқық туралы даудың жоқтығы» терминдері бұйрық арқылы іс жүргізуде жарамсыз, бұл жағдайда борышкер жағынан нақты мойындамаудың жоқтығы туралы айтқанымыз жөн болар.

Қазақстан Республикасы азаматтық іс жүргізу кодексінің 143-бабына сәйкес, егер арызбен қоса берілген құжаттарда құқық туралы дау болса, сот ұйғарым шығару арқылы арызды қабылдаудан бас тартады. Тараптар арасында құқықтық дау болғандықтан, тиісінше, өндіріп алушы талап қою бойынша іс жүргізу тәртібімен бұзылған құқығын қорғауға қол жеткізе алады.

Бұйрық арқылы іс жүргізудің нәтижесінде сот бұйрығы деп аталатын сот актісі шығарылады. Сот бұйрығын шығару тәртібінің іс жүргізушілік ерекшеліктері барына да көңіл бөлу керек. Атап айтқанда:

– сот бұйрығы мәлімделген талаптардың мәні бойынша түсініктеме беру үшін тараптарды шақырусыз шығарылады;

– егер борышкер шығарылған бұйрықты орындауға қатысты сотқа қарсылық білдірген жағдайда, сот бұйрығы борышкер үшін міндетті болмайды;

– сот бұйрығы оны шығарған сотпен жойылуы мүмкін;

– егер борышкер сот бұйрығын орындауға қарсылық білдірілмесе, 10 күн өткен соң сот мәжбүрлеп орындату мақсатында мөрмен куәландырылған оның екінші данасы өндіріп алушыға беріледі;

– сот бұйрығы тек бұйрық арқылы сот ісін жүргізу тәртібінде ғана шығарылуы мүмкін.

Т.А. Савельеваның ойынша, сот бұйрығы – міндетті тұлғаларға сай атқарылуына жарамды белгілі материалды-құқықтық талаптың заңды немесе жеке тұлғаға жататындығына қатысты соттық билік органының актісі [3].

Шынымен, сот бұйрығы – бұл өндіріп алушының заңда көзделген талаптары бойынша ақшалай сомасын өндіріп алу немесе мүлікті талап ету туралы, бір уақытта атқарушы құжаттың күшіне ие сот қаулысы [4].

Сот бұйрығының құқықтық табиғаты шешіммен ұқсас деген пікірлер де кездеседі. Берілген көзқараспен келісу қисынсыздау, себебі шешім мәні бойынша істі қарап, шешу қортындысында, яғни сотта істі қарау сатысынан кейін шығарылады. Бұйрық арқылы іс жүргізуде істі қарау сатысы болмайды.

Сот бұйрығы мен шешім белгілі ұқсас қасиеттерге ие:

– бірінші саты сотымен шығарылады;

– мәлімделген талап бойынша сот актісінен тұрады;

– заңмен бекітілген мазмұны бар;

– биліктік жарлықтардан тұрады;

– белгілі тәртіппен шағымдануға жатады.

Г.Л. Осокинаның ойынша, шешім мен сот бұйрығы құқық қолдану актілері сияқты үш негіз бойынша ерекшеленуі мүмкін [5].

Біріншіден, сотта қорғану нысаны бойынша: шешім бойынша қорғанудың нысандары кез-келген субъективті құқықтар, бостандықтар, заңды мүдделер болып табылады. Сот бұйрығы бойынша сотта қорғанудың нысаны заңмен шектелген нақты талаптардан тұратын тек субъективті құқықтар болып табылады.

Екіншіден, субъективті құқық немесе мүдде туралы даудың бар болуы бойынша: шешімдер істердің даулы да (талап қою бойынша іс жүргізу, ерекше талап қою арқылы іс жүргізу), даусыз да (ерекше іс жүргізу) категориялары бойынша шығарылады. Сот бұйрығы істердің тек даусыз (субъективті құқық туралы даудың жоқтығын білдіреді) категориялары бойынша шығарылады.

Үшіншіден, азаматтық іс жүргізушілік (азаматтық іс жүргізушілік түрі) тәртібі бойынша: шешім жарыспалылық азаматтық іс жүргізушілік түрдің шеңберінде шығарылады. Сот бұйрығы сот отырысынан тыс, сотта іс қараусыз және түсініктемелерін тыңдау үшін тұлғаларды шақырусыз істі қараудың және шешудің іс жүргізушілік нәтижесі болып көрініс береді.

Шешім мен сот бұйрығының берілген ерекшеліктеріне шешімнің әрқашан төрт (кіріспе, сипаттау, дәлелдеу және резолютивті) бөліктен, ал сот бұйрығының екі (кіріспе және резолютивті) бөліктен тұратынын қосуға болады. Бұдан басқа, шешім кеңесу бөлмесінде шығарылады, сот бұйрығының кеңесу бөлмесінде шығарылу міндеттілігі қарастырылмаған. Шешім мен сот бұйрығы шағымдану тәртібіне қарай да ерекшеленеді, сот бұйрығын шағымдау үшін сотқа ауызша қарсылық айту жеткілікті, ал шешім тек жазбаша түрде шағымдалуы мүмкін.

Заңды күшіне енбеген шешімдер жарияланғаннан кейін өзгеріссіздік қасиетін иеленеді: оны қабылдаған соттың оны өзгертуге немесе жоюға құқығы жоқ, бұл бұйрыққа тән деп тіптен айтуға келмейді.

Бұдан басқа, сот бұйрығы мазмұнына қойылатын талаптар жайлы айтар болсақ, олар шешімдер үшін Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу кодексінің 218-бабында көрсетілген талаптардан ерекшеленеді деп айтуымызға да болады. Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу кодексінің 146-бабында сот бұйрығына қойылатын талаптар көрсетілген.

С.К. Загайнованың ойынша, шешімге қойылатын заңдылық, негізділік және дәлелділік талаптары сот актілерінің басқа түрлеріне де (ұйғарымдар, қаулылар, сот бұйрығы) қойылуы тиіс [6].

Іс жүргізушілік құжат ретінде (Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу кодексінің 146-бабы) сот бұйрығының мазмұны шешімнің кіріспе, дәлелдеу және резолютивті бөлімдерінің қысқартылған көшірмесін көрсететіні кездейсоқ емес.

Сотта іс жүргізулерді жеңілдету сот актілерінің түрі мен мазмұнына қатысты жеңілдетудің арқасында орындалмауы тиіс. Осыған орай, сот бұйрығына міндетті дәлелдеу туралы ережені енгізу қажет. Сот қолданатын құқықтың норманы көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар сот бұйрығының шығарылу себебіне, келтірілген дәлелдерге баға берілуі қажет.

Іс жүргізудің бастапқы кезеңінде сот бұйрығы, өндіріп алушымен көрсетілген дәлелдердің нақтылығының жоғары дәрежесіне орай, іс жүргізуді жылдамдату мақсатында ресімделген қорытынды сот қаулысының тек жобасы болып көрініс береді. Шешім күшіне ие сот актісі болып бұйрық тек сотпен қабылданған соң, онымен істің мәнжайлары анықталғанда іске асырылады (өндіріп алушыға сот бұйрығын берумен білдіріледі).

О.Н. Здроктың ойынша, құқықтық салдары бойынша сот бұйрығы сот ісін жүргізудің басқа түрлерінде кездесетін сот ісін жүргізуді қозғау туралы ұйғарымға ұқсас мағынадан тұрады, – оның шығарылуы бұйрық арқылы іс жүргізу тәртібінде істі қарау үшін негіз барын айғақтайды [7].

Сот бұйрығы – бұл соттың кеңесу бөлмесінде жеке, заңмен белгіленген іс жүргізушілік тәртіпті сақтай отырып, қойылған ақшалай немесе мүліктік талап бойынша берілетін қорытынды тұжырымнан тұратын және атқарушы құжат болып табылатын соттың бірінші инстанциясының биліктік актісі.

Қазіргі уақытта бұйрық арқылы іс жүргізу сот ісін жүргізудің жеңілдетілген түрі, ал сот бұйрығы – заң шығару түрінде шешіммен теңестірілетін, бірақ тәжірибеде ондай болмайтын соттың бірінші инстанциясының қаулысы. Бұл сот бұйрығының күшін теріске шығару қасиетінің болмауымен байланысты. Сот бұйрығының құрылымына шешімнің жағдайын келтіру үшін Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу кодексінің 146-бабына қосымша енгізу керек деген ой туады, атап айтқанда сот бұйрығы бөлімдерін (кіріспе, сипаттау, дәлелдеу және резолютивті) және олардың мазмұнын анықтау керек. Дәлелділік қасиеті мен дәлелдеу бөлімінің болуы сәйкесінше, бұйрық арқылы іс жүргізу тәртібінде мүдделі тұлғаның мәлімдеген талабын талап қою бойынша іс жүргізу тәртібінде қайта қарауды болдырмауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1 Мясникова Н.К. Виды исков в гражданском судопроизводстве – Саратов: Издательство «Саратовская государственная академия права», 2002. – 92 с.

2 Ненашев М.М. К дискуссии о сущности спора о праве // Арбитражный и гражданский процесс. – 2006. – № 3. – С. 4-16.

3 Савельева Т.А. Законная сила актов правосудия по гражданским делам // Вестник «Саратовской государственной академии права». – 1999. – № 1. – С. 22-25.

4 Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу кодексі 13 шілде 1999 жылғы, (өзгерістер және толықтырулармен берілген). – Юрист, 2010. – 450 бап.

5 Осокина Г.Л. Судебное решение: отдельные аспекты функциональной характеристики // Арбитражный и гражданский процесс. – 2003. – №1. – С. 149

6 Загайнова С.К. Совершенствование норм о судебных актах в ГПК РФ // Проблемы иска и исковой формы защиты нарушенных прав. – Краснодар, 2006. – 169 с.

7 Здрок О.Н. Стадии приказного производства (сравнительный анализ ГПК РФ и Республики Беларусь) // Новеллы гражданского процессуального права / ТК Велби, Проспект. – М., 2004. – С. 140-148.

References

1 Mjasnikova N.K. Vidy iskov v grazhdanskom sudoproizvodstve – Saratov: Izdatel'stvo «Saratovskaja gosudarstvennaja akademija prava», 2002. – 92 s.

2 Nenashev M.M. K diskussii o sushhnosti spora o prave // Arbitrazhnyj i grazhdanskij process. – 2006. – № 3. – S. 4-16.

3 Savel'eva T.A. Zakonnaja sila aktov pravosudija po grazhdanskim delam // Vestnik «Saratovskoj gosudarstvennoj akademii prava». – 1999. – № 1. – S. 22-25.

4 Қazaқstan Respublikasynyң azamattyқ is zhyrgizu kodeksi 13 shilde 1999 zhylғy, (өzgerister zhәne tolyқtyrularmen berilgen). – Jurist, 2010. – 450 bap.

5 Osokina G.L. Sudebnoe reshenie: otdel'nye aspekty funkcional'noj harakteristiki // Arbitrazhnyj i grazhdanskij process. – 2003. – №1. – S. 149

6 Zagajnova S.K. Sovershenstvovanie norm o sudebnyh aktah v GPK RF // Problemy iska i iskovoj formy zashhity narushennyh prav. – Krasnodar, 2006. – 169 s.

7 Zdrok O.N. Stadii prikaznogo proizvodstva (sravnitel'nyj analiz GPK RF i Respubliki Belarus') // Novelly grazhdanskogo processual'nogo prava / TK Velbi, Prospekt. – M., 2004. – S. 140-148.

Амангелдиев М.М.

Двуединный подход мирового соглашения: процессуально- и материально-правовой

В статье рассмотрен позитивный метод рассмотрения дела в гражданском судопроизводстве, обладающий процессуально- и материально-правовыми выгодами, то есть мировое соглашения, с учетом утверждения нескольких авторов на счет мирового соглашения. Рассмотрен досье на проект Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан на 5 января 2015 года. В настоящее время мировое соглашение может считаться видом разрешения конфликта и обладает рядом преимуществ.

Ключевые слова: право, суд, процесс, соглашение, судопроизводство.

Amangeldiyev M.M.

The settlement agreement within its nature has a dual methods in procedural and substantive aspects

The article describes the method of positive consideration of the case in civil proceedings. A settlement agreement that has procedural and substantive benefits. Furthermore, adding a few statements by a number of authors about the settlement agreement. Considered the draft Code of Civil Procedure of the Republic of Kazakhstan on January 5, 2015. Currently, the settlement agreement can be considered as conflict resolution and seem to have many advantages.

Key words: law, the court process, the agreement proceedings.

Амангелдиев М. М.

Өз табиғатында татуласу келісімі екі тәсілді, процессуалдық және материалдық аспектілерін қамтыйтын болып табылады

Мақала азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен істі оң қарау әдісін сипаттайды. Татуласу келісімі процессуалдық және материалдық артықшылықтары бар екенін сипаттайды. Татуласу келісімі бойынша бірқатар авторлардың ой пікірлері ескерілген. 5 қаңтар, 2015 жылғы Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу Кодексі жобасының дерекнамасы сипатталған және бағаланған. Қазіргі уақытта, татуласу келісімі жанжалдарды шешу ретінде қарастырылатын және көптеген артықшылықтары бар болып есептелетін сот ісін жүргізу тәсілі деп айтуға болады.

Түйін сөздер: құқық, сот, процесс, келісім, сот ісін жүргізу.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.91.02

Амангелдиев М.М.

АО «Университет КАЗГЮУ»,
Республика Казахстан, г. Астана
E-mail: medeua@gmail.com

ДВУЕДИНЫЙ ПОДХОД МИРОВОГО СОГЛАШЕНИЯ: ПРОЦЕССУАЛЬНО- И МАТЕРИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ

Право сторон для достижения мирового соглашения и в тоже время разрешения завязавшегося между сторонами гражданско-правового спора вытекает из принципа диспозитивности, согласно которому лица, участвующие в деле, имеют возможность распоряжаться относящимися им материальными и процессуальными правами.

Как известно, ранее в ГПК почти не заключалось требований к содержанию и процедуре подписания и утверждения мировых соглашений. Но в настоящее время ГПК дополнен главой 17, регламентирующей порядок заключения мирового соглашения, его форму и содержание, порядок его утверждения судом, а также исполнение мирового соглашения. Это изменение считается одним из позитивных сдвигов. Сегодня же у сторон больше возможностей по выработке условий мирового соглашения. Главное, чтобы это действие они совершали добровольно, понимали его значение и последствия, чтобы данные действия не нарушали закон, чтобы его условия не противоречили закону и не нарушали права других (кроме сторон) лиц. И именно в соответствии с этими положениями сформулирована новая редакция главы 17 ГПК о примирительных процедурах.

Право сторон закончить дело заключением мирового соглашения является их особым, специфическим правом дополнения к принадлежащим им общим правам.

В процессуальном праве мировая сделка отличается от гражданско-правовой тем, что она: 1) касается спорного правоотношения, уже ставшего предметом судебного процесса; 2) она совершается в присутствии суда, а иногда даже и при его участии, в любом случае – она доводится до сведения суда; 3) наконец, для ее заключения установлены особые формы. Исходя из изложенного, Е.В. Васьковский предполагал, что процессуальная мировая сделка представляет собой по существу то же, что и гражданско-правовая мировая сделка, а потому условия ее действительности должны основываться на нормах материального права, и только форма совершения и процессуальные последствия определяются процессуальными нормами.

Таким образом, определение «мировой сделки», именно как сделки в гражданско-правовом смысле, было вызвано значительным вниманием, которое уделялось ее соответствию имен-

но нормам гражданского права. Суд фактически не контролировал заключение мировой сделки, единственным требованием было информирование суда об ее достижении. Но процессуальные последствия наступали: дело, оконченное мировой сделкой, не могло быть возобновлено. Но нынче, в проекте ГПК РК точно указано, что мировое соглашение утверждается судом в ч. 3 ст. 175 ГПК, тем самым удостоверяя, что существует контроль над такими соглашениями.

В современной науке гражданского процессуального права нет единого подхода к определению сущности мирового соглашения. Проанализируем некоторые из встречающихся в литературе определений мирового соглашения. Одни авторы мировое соглашение определяют как распорядительное действие сторон по взаимному урегулированию возникшего материально-правового спора на взаимоприемлемых условиях и прекращению возбужденного судом дела. Встречное волеизъявление сторон основывается при этом на взаимных уступках, поскольку они сами определяют объем субъективных прав, реализуемых по взаимному соглашению. Здесь можно сказать критическое замечание следующего содержания: возбужденное судом гражданское дело и прекращается судом, а не действиями сторон. Е.Г. Пушкар определяет судебное мировое соглашение как заключенное сторонами и утвержденное судом соглашение, в силу которого истец и ответчик путем взаимных уступок ликвидируют возникший между ними гражданско-правовой спор в процессе по делу. А.П. Рыжаков полагает, что мировое соглашение – это взаимный договор сторон об условиях прекращения спора. Как сделку, заключенную сторонами при рассмотрении дела и утвержденную судом, по которой истец и ответчик путем взаимных уступок по-новому определяют свои права и обязанности и прекращают возникший между ними судебный спор, определяет мировое соглашение М.С. Шакарян.

Авторы одного из комментариев к ГПК считают, что суть мирового соглашения состоит в достижении сторонами договора об условиях разрешения материально-правового спора, вследствие чего отпадает необходимость в дальнейшем судебном разбирательстве.

Нужно отметить, что необходимость в дальнейшем судебном разбирательстве отпадает только в случае утверждения такого договора судом, в противном случае дело слушается до его разрешения по существу. В ч. 1 ст. 176 ГПК указано, что мировое соглашение заключается в письменной форме и подписывается сторонами, а согласно ч. 2 ст. 176 ГПК оно должно содержать согласованные сторонами сведения об условиях, размере и сроках исполнения обязательств друг перед другом или одной стороной перед другой. То есть в мировом соглашении могут содержаться условия об отсрочке или рассрочке исполнения обязательств ответчиком, уступке прав требования, полном или частичном прощении либо признании долга, распределении судебных расходов и иные условия, не противоречащие закону. Но ни в коем случае не допустимо заключать мирового соглашения под отлагательными условиями. Согласно ч. 5 ст. 176 ГПК: «Мировое соглашение составляется и подписывается в количестве экземпляров, превышающем на один экземпляр количество лиц, заключивших мировое соглашение. Один из этих экземпляров приобщается судом, утвердившим мировое соглашение, к материалам дела». В результате, в новом ГПК четко указано, что спор может быть разрешен только с оформление между сторонами договора в письменном виде. Это эффективно исключает возможность неправомерных поступков, таких, как если стороны договорились устно, но в итоге одна сторона отказывается или не признает в наличии такого договора.

В итоге, мировое соглашение является по своей сущности соглашением сторон, в котором они обусловливают свои материальные права и обязанности. С точки зрения гражданского процессуального права, это распорядительное действие сторон, точно такое же, как отказ от иска, признание иска и т.п. Более того, это взаимная деятельность сторон по урегулированию материально-правового спора. Как и утверждалось, мировое соглашение приобретает юридическое, процессуальное значение только после его утверждения судом. И наконец, основным последствием утверждения мирового соглашения судом является прекращение производства по делу и как следствие невозможность вторичного обращения к суду с тождественным иском.

Таким образом, исходя из вышеупомянутого можно заключить надлежащее определение мирового соглашения сторон. Мировое соглашение по гражданскому делу – это распорядительное действие сторон по достижению соглашения (договора) о порядке урегулирования материально-правового спора на взаимовыгодных условиях, утверждаемое судом и влекущее прекращение производства по делу. Мировое соглашение по своей натуре двуедино обладает процессуально

и материально-правовые аспекты. Материально-правовое значение выражается в том, что стороны путем совместной деятельности сами разрешают материально-правовой спор, определяют объем своих материально-правовых прав и обязанностей и тем самым разрешают дело по существу. Согласно ч. 4 ст. 176, если в мировом соглашении отсутствует условие о распределении судебных расходов, они считаются взаимно погашенными. Процессуально-правовое значение проявляется, во-первых, в необходимости утверждения мирового соглашения судом и, во-вторых, выражается в процессуальных последствиях прекращения производства по делу – невозможности заявления тождественного иска, возможности принудительного исполнения.

Завершение дела путем заключения мирового соглашения соответствует интересам сторон. Более того, в литературе отмечается, что законным интересом судьи является интерес в том, чтобы стороны достигли мирового соглашения. Поэтому судьи обязательно должны выяснять у сторон, не желают ли они завершить дело мировым соглашением на всех стадиях процесса. В частности, на стадии возбуждения гражданского дела судья может выяснить, имеются ли перспективы достижения мирового соглашения при подаче истцом искового заявления. На стадии подготовки дела к судебному разбирательству это можно выяснить, когда истец и ответчик одновременно вызываются на беседу с целью выяснения их взаимных претензий и возражений. При опросе следует выяснить, не имеют ли они намерения заключить мировое соглашение. Возможно, в некоторых случаях судье следует не просто разъяснять последствия заключения мирового соглашения, но и пояснять сторонам, что мировое соглашение является законным способом разрешения конфликта и обладает рядом преимуществ.

Литература

1 Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса. – М.: Изд. Бр. Башмаковых, 1914.
2 Гражданско-процессуальный кодекс Республики Казахстан.
3 Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве. – Саратов, 1970.
4 Досье на проект Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан (на 5 января 2015 года)
5 Пушкар Е.Г. Конституционное право на судебную защиту. – Львов, 1982.
6 Шакарян М.С. Гражданское процессуальное право России: учебник для вузов.

References

1 Vas'kovskij E.V. Uchebnik grazhdanskogo processa. – M.: Izd. Br. Bashmakovyh, 1914.
2 Grazhdansko-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan.
3 Gukasjan R.E. Problema interesa v sovetskom grazhdanskom processual'nom prave. – Saratov, 1970.
4 Dos'e na proekt Grazhdanskogo processual'nogo kodeksa Respubliki Kazahstan (na 5 janvarja 2015 goda)
5 Pushkar E.G. Konstitucionnoe pravo na sudebnuju zashhitu. – L'vov, 1982.
6 Shakarjan M.S. Grazhdanskoe processual'noe pravo Rossii: uchebnik dlja vuzov.

Сеитова Ж.Ж.

История развития института банкротства

В данной статье автор рассматривает историю развития и этапы становления института банкротства и законодательства о банкротстве в Республике Казахстан. Помимо этого, автор исследует правовое регулирование процессов банкротства как одну из самых сложных проблем гражданского права. Интерес, проявляемый к этому особому механизму, определен теми задачами и целями, для решения которых был создан данный институт. Как показало исследование, институт банкротства имеет длительную историю. Исторически изначальный смысл слова «банкротство» сводился к характеристике негативных результатов хозяйственной (экономической) деятельности ее участников. «Банкротство» означало фактическое разорение субъектов экономической деятельности.

Ключевые слова: банкротство, несостоятельность, должник, кредитор, законодательство.

Seitova Zh. Zh.

The history of the development of the institution of bankruptcy

In this article, the author reviews the history and development stages of the formation of the Institute of bankruptcy and bankruptcy laws in the Republic of Kazakhstan. In addition, the author examines the legal regulation of the bankruptcy process, as one of the most difficult problems of civil law. The interest in this particular mechanism, defined by the tasks and objectives for which the institution was established. The study showed that the institution of bankruptcy has a long history. Historically, the original meaning of the word «bankruptcy» was limited to the characterization of the negative results of the economic (economic) activity of its participants. «Bankruptcy» meant the ruin of the actual economic actors.

Key words: bankruptcy, insolvency, the debtor, the creditor, the law.

Сеитова Ж.Ж.

Банкроттықтың институтының дамуының тарихы

Бұл мақалада автор Казақстан Республикасындағы банкроттық туралы заңнама мен банкроттық институттың даму тарихы мен калыптасу кезендерін қарастырады. Сонымен қатар, автор азаматтық құқықтың ең күрделі түрі болып табылатын банкроттық іс жүргізудің құқықтық реттелуін қарастырады. Бұл ерекше тетікке қойылған қызығушылық осы институтті құру арқылы шешімін табуға арналған міндеттермен және мақсаттармен анықталады. Зерттеу көрсеткендей банкроттық институтының ұзақ мерзімді тарихы бар. «Банкроттық» сөзінің алғашқы тарихи мағынасы шаруашылық қызметтің қатысушыларының теріс нәтижелерінің сипаттамасы ретінде қолданылды. «Банкроттық» экономикалық қызметке қатысушылардың күйреуі дегенді білдірді.

Түйін сөздер: банкроттық, дәрменсіздік, қарыздар, несиегер, заңнама.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.918.347.736

Сеитова Ж.Ж.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: Janiya_seitova@mail.ru

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА БАНКРОТСТВА

Правовое регулирование процессов банкротства (несостоятельности) является одной из актуальных и сложных проблем гражданского права на протяжении уже нескольких столетий. Видимо, интерес, проявляемый общественностью к этому особому механизму, обусловлен теми задачами, для решения которых, по сути, приспособлен институт банкротства.

Как показало исследование, институт банкротства имеет длительную историю. Было время, когда право разрешало казнить несостоятельного должника. Банкрота приравнивали к вору, надевали на него ошейник и помещали у позорного столба. Несостоятельность ассоциировалась с позором. Например, Наполеон сравнивал несостоятельного должника с капитаном, покинувшим корабль, а факт несостоятельности рассматривал как преступление. И пусть от законов XII таблиц, разрешавших кредитору разрубать несостоятельного должника на части, нас отделяют столетия и внимание законодателя с тела неспособного платить должника перешло на его имущество, отношение к проблеме банкротства как наисерьезнейшей, наиострейшей, требующей гибкого, продуманного, эффективного правового регулирования, сохранилось и сегодня.

Исторически изначальный смысл слова «банкротство» сводился к характеристике негативных результатов хозяйственной (экономической) деятельности ее участников. «Банкротство» означало фактическое разорение субъектов экономической деятельности. В средние века, как считают исследователи, у итальянских менял, ставивших перед своими лавками скамью для клиентов, был обычай ломать ее публично в знак прекращения торговых операций в связи с невозможностью выплаты долгов. Сломанная скамья (итальянское «banka rota») символизировала финансовый крах экономического субъекта, а употребление названного символа получило распространение в торговой практике для обозначения самого факта несостоятельности [1, с. 34].

По утверждению ученых Муханбетова Т.И. и Нукушева А.Г., с точки зрения теории фирм, предложенной Роналдом Коузом в первой половине прошлого века, которая легла в основу нового направления в экономической теории, называемого теорией институтов рынка, банкротство рассматривается как

форма кризиса. Большинство людей считают, что банкротство и кризис на предприятии – это одно и то же. Однако на самом деле это не так – предприятие подвержено различным видам кризиса (экономическим, финансовым, управленческим) и банкротство – лишь один из них. Под банкротством, как правило, мы понимаем финансовый кризис, то есть неспособность фирмы выполнять свои текущие обязательства [2].

Следует отметить, что учеными Гарвардского университета высказывались и несколько иные предположения о происхождении данного термина. Так, Исраель Трайман в 1938 году писал, что «это слово, видимо, образовалось либо от *bank broken*, либо от *bench broken* (клиенты переворачивали стол, на котором неудачливый торговец менял деньги на площади либо просто торговал)». В настоящее время западное законодательство использует термин «несостоятельность», так как существует точка зрения, что «банкротство – это уголовно-правовая сторона несостоятельности». Поэтому в большинстве стран нормы, регулирующие уголовно-правовые вопросы, исключены из законов о несостоятельности, инкорпорированы в уголовные кодексы и применяются только по отношению к физическим лицам. В США лицо, в отношении которого возбуждены процедуры банкротства, во время производства считается несостоятельным, а после судебного решения может быть признано банкротом [3, с. 161-163].

Хотя понятие банкротства стало связываться с уголовно-наказуемыми деяниями, все-таки основная его причина, по мнению Гришаева С.П. и Аленичевой Т.Д., стала связываться не с нерадивостью или злой волей несостоятельных должников, а с экономическими законами общества, основанного на частной собственности.

В словаре Ожегова С.И. под «банкротом» понимается несостоятельный должник, отказывающийся платить своим кредиторам вследствие разорения; под «банкротством» несостоятельность, сопровождающаяся прекращением платежей по долговым обязательствам, а под «несостоятельностью» отсутствие денег для оплаты своих обязательств, материальная необеспеченность.

Первые законодательные акты о банкротстве исходили в основном из квалификации несостоятельности как преступления. В дальнейшем, с расширением и усложнением хозяйственно-экономических отношений, стали признавать, что неплатежеспособность – результат действия определенных обстоятельств, наступление которых не влечет за собой применение лишь одних уголовно-правовых мер воздействия. В связи с этим несостоятельность должника в обязательном порядке не сводилась к признанию в его действиях состава преступления. Вместе с тем тюремное заключение продолжало висеть над головой любого банкрота так же, как подозрение в том, что он оказался в безвыходном положении по своему умыслу. В настоящее время также в законодательстве одних стран находит применение термин «банкротство», а в других – использование понятия «несостоятельность». Одновременно предпринимаются попытки разграничения смысла и содержания указанных понятий, которое сводится к рассмотрению несостоятельности как предварительной оценки состояния должника, а банкротство – в качестве окончательно установленной судом неспособности расплатиться по своим обязательствам либо несостоятельности, сопряженной с неправомерными действиями.

Как пишет Баренбойм П., юридическая формулировка понятия «несостоятельность» всегда различалась в разных странах и не имела юридического значения. В Голландии, например, несостоятельность означала неспособность удовлетворить требования кредиторов, во Франции могла применяться при фактической платежеспособности должника, а в Италии – при временной неплатежеспособности.

В одной и той же стране понятие неплатежеспособности может иметь разное значение в случае применения разных процедур банкротства. Более того, термины «несостоятельность» и «банкротство» по законодательству ряда стран не совпадают. Например, согласно российским законам о банкротстве, «несостоятельность» и «банкротство» являются словами-синонимами и означают признанную судом или объявленную должником неспособность в полном объеме удовлетворить требования кредиторов по денежным обязательствам (ст. 2 Закона РФ «О несостоятельности (банкротстве)».

Как синонимы термины «несостоятельность» и «банкротство» употребляются и по законодательству США. В широком смысле они трактуются, «как состояние абсолютной неплатежеспособности, при которой в имуществе должника наступило состояние, характеризующееся превышением его пассива над активом, а сам должник при обычном ведении дела не может погасить своих финансовых обязательств, срок платежа по которым наступил» [4, с. 25].

Наряду с этим, термин «банкротство» рассматривается и в более узком значении, как частный случай несостоятельности, характеризующийся тем, что должник намеренно совершает преступное деяние, наносящее злостный вред и существенный ущерб интересам кредиторов, за которое должник может быть привлечен к уголовной ответственности. Соответственно, банкротство в данном случае рассматривается как уголовно-правовая оценка несостоятельности.

В российской правовой истории встречаются различные варианты смыслового использования определений несостоятельности и банкротства. Наибольший интерес представляет предреволюционный период, так как уровень российского права того времени оценивается достаточно высоко.

«Несостоятельность» выступала как родовое понятие, а «банкротство» – выделяемое из него видовое понятие. Еще в 1912 году Г.Ф. Шершеневич писал, что банкротством является «… неосторожное или умышленное причинение должником ущерба кредиторам посредством уменьшения или сокрытия имущества» [5, с. 48].

В дореволюционном законодательстве России понятия несостоятельности и банкротства находили свое закрепление в разных нормативных актах.

В частности, в начале 17 века в «Русской Правде» используются понятия так называемой несчастной несостоятельности, возникшей не по вине должника, и явно злонамеренной несостоятельности, когда должник скрывается от уплаты долгов. Такой же подход был закреплен в «Банкротском Уставе» 1740 года. В 1785 году Екатерина II порекомендовала гильдейскому купечеству в Грамоте на права и выгоды городам Российской империи «банкротов исключать», но никто не имел представления, каким образом. Впервые в России Устав о банкротах был введен императором Павлом в 1800 году. Он определял буквально все аспекты регулирования неплатежеспособности субъектов гражданских правовых отношений. Этот законодательный акт действовал с изменениями более века. Потом надобность в нем отпала в связи с утратой частной собственности. Процедура банкротства начиналась с добровольного заявления о своей неплатежеспособности в суде либо такого заявления по требованию публичного нотариуса. Кредиторы также могли направить в суд свои требования об оплате векселей, контрактов и других обязательств. Если должник не мог оплатить свои обязательства, по решению суда его имущество по всей территории государства арестовывалось. Кредиторы могли предоставить ему отсрочку платежа при поручительстве «надежных людей». Если этого не происходило, банкрот брался под караул либо при злостном уклонении отправлялся в тюрьму. Вся корреспонденция банкрота проверялась при нем и кредиторах. В прессе публиковалось сообщение о конкурсе – собрании кредиторов. На конкурсе они избирали попечителей (кураторов) для разбора состояния дел банкрота, организации распродажи его имущества, а также распределения полученных сумм между кредиторами. Сокрытие имущества кредитора строго каралось взысканием с сокрывшего его стоимости, а с укрывателями банкротов закон требовал поступать как с укрывателями преступников. В первую очередь удовлетворялись обязательства церкви и работников банкрота. Мы видим, что правила были очень жесткими, но именно они позволяли частному предпринимательству эффективное функционирование, не допуская «долговых цепочек». Понятия «неплатежеспособность» и «банкротство» использовались и в послеоктябрьский период [6, с. 4].

Специфика законодательства о банкротстве заключается в том, что его правовое применение позволяет, в первую очередь, добиться урегулирования отношений между дебиторами и кредиторами. Там, где в критической ситуации должник не может справиться с бременем своих долгов, институт банкротства предоставляет возможность, привлекая кредиторов, третьих лиц, максимизировать активы и ресурсы должника, добиться как можно полного расчета по всем требованиям. И в этом плане современное законодательство о банкротстве основывается на принципе процессуального плюрализма.

Несмотря на то, что законодательство о банкротстве в Республике Казахстан применяется уже более двадцати лет, тем не менее, проблемы слаженности механизмов банкротства, обеспечения интересов кредиторов в процедурах банкротства, организации самого делопроизводства и осуществление процедур оказывается еще не до конца решенными. Как отмечает Н. Калиниченко: «Управляющие, судьи, должники и кредиторы считают его (законодательство о банкротстве) некой аморфной субстанцией, которая не дает однозначного ответа на большинство вопросов» [7, с. 18].

Первый закон о банкротстве в нашей республике был принят 14 января 1992 года, который в основном предусматривал механизмы санации и государственных вливаний, которые в условиях

того времени привели к неэффективному расходованию централизованно выделяемых средств без должного результата.

Второй закон о банкротстве был принят 07.04.1995 Указом Президента Республики Казахстан, имеющим силу закона. Было создано «Агентство по реорганизации и ликвидации предприятий» при Министерстве экономики РК, переданное потом Госкомимуществу РК, которое ушло в историю, так и полноценно не проработав из-за отсутствия у этого республиканского ведомства, пребывающего в роли пасынка – территориальных структур по областям.

21 января 1997 года был принят Закон РК «О банкротстве» №67 (ныне утративший силу). Для реализации этого закона на практике постановлением Правительства РК №662 «О мерах по ускорению процессов реорганизации предприятий» от 25.07.1997 г. было поручено департаменту управления государственным имуществом и активами МФ РК в установленном порядке создать акционерное общество «Агентство по реорганизации и ликвидации предприятий» и его территориальные органы по областям со 100-процентной долей государства в его уставном капитале [8].

Необходимость принятия в 1997 году Закона РК «О банкротстве» была продиктована все чаще встречавшимися в финансово-хозяйственной деятельности предприятий случаями, когда предприятие в силу своей финансовой нестабильности, неплатежеспособности не могло ответить по своим долгам, в том числе и перед государством.

На сегодняшний день действующий новый Закон РК «О реабилитации и банкротстве» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г). Законом РК «О реабилитации и банкротстве» от 7 марта 2014 года существенно изменены порядок рассмотрения судом дел о реабилитации и банкротстве, критерии определения неплатежеспособности должника, расширен понятийный аппарат закона [9].

Институт банкротства в настоящее время играет важную роль в общественно-экономических отношениях. За все время становления института банкротства оно развилось, укрепилось и отвечает на все вопросы, цели и задачи, связанные с этой проблемой. Из года в год он совершенствовался и достиг своего результата, к которому шли долгое время.

Согласно действующему Закону РК от 07.03.2014 «О реабилитации и банкротстве» понятие банкротство определяется как признанная решением суда несостоятельность должника, являющаяся основанием для его ликвидации. Это определение в первую очередь раскрывает юридическую сторону процедуры банкротства в Казахстане. Указанным законом существенно изменены порядок рассмотрения судом дел о реабилитации и банкротстве, критерии определения неплатежеспособности должника, расширен понятийный аппарат закона [10].

Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в одном из своих Посланий к народу Казахстана определил, что «…в целях дальнейшей модернизации и диверсификации экономики Казахстана должны применяться единые критерии при принятии решений о реабилитации или банкротстве. Банкротство должно быть последним шагом при невозможности восстановить деятельность убыточных государственных предприятий» [11].

На самом деле, глобальные проблемы экономики могут быть решены только при помощи использования комплекса мероприятий социального, экономического, административно-управленческого характера.

Таким образом, оказалось, что закон о банкротстве – это вовсе не панацея от всех недомоганий рыночной экономики, а необходимое и центральное звено в комплексе санационных и антикризисных мероприятий. И от того, насколько усовершенствован этот механизм, напрямую зависит эффективность применения всех остальных экономических рычагов.

Литература

1 Имашев Б.К. К вопросу о понятии и сущности банкротства. //Мир закона. – 2004. – №9. – С. 34.

2 Жаримбетов Ж. Институт банкротства в Казахстане и вехи его развития //Огни Мангистау. – 2011.

3 Степанов В.И. Правовое регулирование несостоятельности в России, Германии, Англии, Франции. – 1998. – С. 161-163.

4 Гришаев С. П., Аленичева Т.Д. Банкротство. Законодательство и практика применения в России и за рубежом. – М., 1993. – С. 25.

5 Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права. – М., 1914. – С. 48.

6 Валюженич Л. В. Значение банкротства для предприятий и экономики // Предприниматель и право. – 1998. – №22. – С. 4.
7 Калиниченко Н.Культуру банкротства в массы //Эксперт. – 1997. – №13. – С. 18.
8 Бекенова Д. Правовое регулирование банкротства в РК. – 2014-https://www.prezi.com/tsw2_dufaktw/presentation/
9 Кыдырбаева А. По реабилитации и банкротства //Юридическая газета. – 2014 – http://www.sud.gov.kz/rus/massmedia/aygul-kydyrbaeva-sudya-verhovnogo-suda-rk-po-procedure-reabilitacii-ili-bankrotstva
10 Закон РК «О реабилитации и банкротстве» от 7.03.2014 №176-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г).
11 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева, народу Казахстана // Вечерний Алматы. – 2006.

References

1 Imashev B.K. K voprosu o ponyatii i sushchnosti bankrotstva.//Mir zakona. – 2004. – №9. – S. 34.
2 Zharimbetov Zh. Institut bankrotstva v Kazakhstane i vekhi ego razvitiya //Ogni Mangistau. – 2011.
3 Stepanov V.I. Pravovoe regulirovanie nesostoyatel'nosti v Rossii, Germanii, Anglii, Frantsii.- 1998. – S. 161-163.
4 Grishaev S. P., Alenicheva T.D. Bankrotstvo. Zakonodatel'stvo i praktika primeneniya v Rossii i za rubezhom. – M., 1993. – S. 25.
5 Shershenevich G.F. Uchebnik torgovogo prava. – M., 1914. – S. 48.
6 Valyuzhenich L. V. Znachenie bankrotstva dlya predpriyatiy i ekonomiki // Predprinimatel' i pravo. – 1998. – №22. – S. 4.
7 Kalinichenko N.Kul'turu bankrotstva v massy //Ekspert. – 1997. – №13. – S. 18.
8 Bekenova D. Pravovoe regulirovanie bankrotstva v RK. – 2014 – https://prezi.com/tsw2_dufaktw/presentation/
9 Kydyrbaeva A. Po reabilitatsii i bankrotstva //Yuridicheskaya gazeta. -2014-http://sud.gov.kz/rus/massmedia/aygul-kydyrbaeva-sudya-verhovnogo-suda-rk-po-procedure-reabilitacii-ili-bankrotstva
10 Zakon RK «O reabilitatsii i bankrotstve» ot 7.03.2014 №176-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 29.12.2014 g).
11 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbayeva, narodu Kazakhstana // Vecherniy Almaty. – 2006.

Кулмуханбетов Ж.Г.

Актуальные проблемы применения нормативных постановлений судами

В данной статье исследуется ряд актуальных проблем, касающихся роли нормативных постановлений в обеспечении единства судебной практики. В частности, рассматриваются вопросы, связанные с применением нормативных постановлений судами при разрешении дела по существу.

Ключевые слова: суд, нормативное постановление, источник права.

Kulmukhanbetov J.G.

Actual problems of the application of regulatory decisions by the courts

This paper examines a number of topical issues relating to the role of regulatory decisions to ensure the unity of jurisprudence. In particular, the issues associated with the use of regulatory decisions by the courts in addressing and resolving the merits.

Key words: court, regulatory decision, a source of law.

Кулмуханбетов Ж.Г.

Соттардың нормативтік қаулысының актуалдық мәселесі

Бұл мақалада сот тәжірибесінің бірлігін қамтамасыз етудегі нормативтік қаулылары рөліне қатысты өзекті мәселелер бірқатар зерттейді. Атап айтқанда, іс мәнді кездегі соттар шешімдерің нормативтік қаулыларын қолдануы мәселелер қарастырылған.

Түйін сөздер: Сот, нормативтік қаулы, құқықтың қайнар көзі.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.9

Кулмуханбетов Ж.Г.

Высшая школа права «Әділет» Каспийского общественного университета, Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: k_johny@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМАТИВНЫХ ПОСТАНОВЛЕНИЙ СУДАМИ

В правоприменительной деятельности государственных органов по обеспечению эффективного воздействия правовых норм на общественные отношения огромная роль отводится судам, особенно на современном этапе, характеризующимся быстрым процессом формирования и развития правового государства, институтов демократического общества, упрочением гарантий осуществления политических, экономических, социальных прав и свобод граждан.

Именно судам – органам, разрешающим споры по различным делам и имеющим самое непосредственное отношение к юридической практике, принадлежит ключевая роль в установлении противоречий в сфере правоприменения, выявлении пробелов права, несоответствия нормативных правовых актов находящимся в постоянном развитии общественным отношениям и разрешении данных ситуаций, поскольку законодатель не всегда способен своевременно реагировать на постоянно изменяющиеся обстоятельства.

Одной из действенных мер, обеспечивающих единство судебной практики, является принятие Верховным Судом Республики Казахстан нормативных постановлений. Поскольку они имеют регулирующее значение, содержат в себе правовые предписания, дозволения и запреты, то общие условия и стадии применения норм права распространяются и на нормативные постановления.

Однозначно следует полагать, что Верховный Суд по сравнению с законодательным органом имеет реальную возможность своевременно реагировать на разрешение коллизий между нормами Конституции и законов, положениями законодательных актов или иных нормативных актов, а также определять особенности применения судами Законодательства. В то же самое время нельзя не отметить, что в юридической науке высказываются критические высказывания в адрес Нормативных постановлений Верховного Суда РК.

Так, С.И. Климкин, комментируя нормативное постановление Верховного Суда РК от 10 июля 2008 г. № 2, отметил, что оно является определенным шагом вперед в целях единообразного применения законодательства, однако не смог удержаться и предъявил ряд довольно резонных замечаний в адрес Верхов-

ного Суда. Он отметил, что Верховному Суду следует занимать более решительную позицию при устранении недостатков тех законодательных актов, во исполнение которых они принимаются [1, с. 41-45].

Руководствуясь положениями нормативных постановлений Верховного Суда, судья одинаково относится к участникам процесса в сходных ситуациях (недостаточно подробно урегулированных законом) и таким образом гарантируется единообразие принимаемых судьями решений. А ведь единообразие – это существенный элемент справедливости.

Весьма положительную оценку нормативным постановлениям Верховного суда дает Х.Ж. Бегалиев [2, с. 8].

Ф.А. Тлегенова считает, что Верховный Суд РК выполнил огромную работу по восполнению пробелов в действующем законодательстве, в связи с чем в правоприменительной деятельности возникали большие сбои и проблемы, отсутствовала единообразная практика. Своевременно и чутко реагируя на потребности правоприменения, нормативные постановления ликвидировали брешь в законодательстве [3, с. 92].

Так, например, нормативное постановление Верховного суда от 18 июля 1997 г. № 9 «О практике применения законодательства по приватизации гражданами жилых помещений» внесло ясность в применении двух кодексов, четырех законов, девяти постановлений Правительства, принятых в переходный период с 1989-1997 гг., разъяснило принцип верховенства права частной собственности и механизмов его защиты, привило гражданам правосознание собственника и субъекта гражданских правоотношений.

Так, нормативное постановление от 9 июля 1999 г. «О некоторых вопросах применения законодательства о праве собственности на жилище» дало подробные разъяснения по вопросам применения гражданского и жилищного законодательства при разрешении споров о выделе доли собственнику.

В этом же ряду стоит нормативное постановление Верховного суда от 28 апреля 2000 г. «О применении судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака».

Огромное значение сыграли нормативное постановление Верховного Суда РК от 25 декабря 2006 г. «О некоторых вопросах применения судами законодательства об изъятии земельных участков для государственных надобностей», нормативное постановление Верховного Суда РК от 20 апреля 2006 г. «О практике рассмотрения судами споров о праве на жилище, оставленное собственником, нормативное постановление Верховного Суда РК «О некоторых вопросах разрешения споров, связанных с защитой права собственности на жилище» от 16 июля 2007 г. № 5.

Вместе с тем необходимо рассмотреть те проблемы, с которыми судьи сталкиваются при применении нормативных постановлений в судебной практике.

По мнению М.Т. Алимбекова, необходимо выделить 3 группы таких проблем [4, с. 145]:

1) своевременность принятия нормативных постановлений. В случае своевременного принятия нормативных постановлений по применению отдельных положений закона и выработки единой практики это существенно отразилось бы на качестве отправления правосудия;

2) неоднозначная позиция Верховного Суда, изложенная в нормативных постановлениях по одним и тем же вопросам. Так, например, согласно п. 3 нормативного постановления Верховного Суда РК от 20 июня 2005 г. «О некоторых вопросах применения судами законодательства об исполнительном производстве» действия судебного исполнителя по исполнению исполнительного документа или отказ в совершении таких действий могут быть обжалованы должником или взыскателем. В этих случаях согласно ст. 240-5 ГПК жалоба подается в районный суд обслуживаемого судебным исполнителем участка в течение десяти дней со дня совершения действия (отказа в совершении действия) или со дня, когда взыскателю или должнику, не извещенному о времени и месте совершения действия судебного исполнителя, стало о нем известно.

В то же время в нормативном постановлении Верховного Суда РК от 19 декабря 2003 г. «О применении судами законодательства об оспаривании решений и действий (или бездействий)» органов государственной власти, местного самоуправления, общественных объединений, организаций, должностных лиц и государственных служащих» разъяснено, что установленные иными законами сроки для обращения в суд с заявлением, не совпадающие со сроком, предусмотренным ч.1 ст.280 ГПК, в силу ч.2 ст.3 ГПК применению не подлежат. При этом в названном постановлении не делается никаких исключений для должника и взыскателя в исполнительном производстве. Из чего следует, что при принятии заявления об обжаловании действий судебного исполнителя во всех случаях должен учитывать-

ся срок в три месяца со дня, когда гражданам и юридическим лицам стало известно о нарушении их прав и охраняемых законом интересов;

3) в некоторых нормативных постановлениях находят отражение не все существующие проблемные вопросы при рассмотрении отдельных категорий дел.

Принимая во внимание, что основной задачей при принятии нормативных постановлений является не только толкование норм материального и процессуального права, но и восполнение пробелов и разрешение противоречий в законодательстве, а также правильное ориентирование судов на единообразное применение в судебной практике некоторых норм законодательства, в положениях нормативных постановлений должны быть отражены все указанные моменты, нормы изложены последовательно с тем, чтобы каждое новое положение вытекало из предыдущего и было логически связано с ним, все вопросы должны быть изложены в постановлении так, чтобы не возникало затруднений при его исполнении.

Значение и сущность нормативных постановлений Верховного Суда, как источника действующего законодательства, определены в легальном порядке, что само по себе не позволяет их игнорировать. Но в то же время необходимы глубокие теоретические исследования по вопросам о классификации и правовой природе постановлений Верховного Суда, требованиям, которым должно отвечать нормативное постановление Верховного Суда. Необходимо уделять огромное внимание не количеству, а качеству нормативных постановлений Верховного Суда.

Литература

1 Климкин С.И. Комментарий к Нормативному постановлению Верховного Суда Республики Казахстан № 2 от 10 июля 2008 г. «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» // Юрист. – 2009. – № 7.

2 Бегалиев Х.Ж. Защита права собственности в условиях экономического кризиса // Бюллетень Верховного суда Кыргызской Республики. – Бишкек, 2009. – № 3.

3 Тлегенова Ф.А. Применение норм гражданского законодательства Республики Казахстан: Дис. … на соискание ученой степени канд. юрид. наук. – Бишкек, 2011.

4 Юридическая природа нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан / под общей редакцией М.Т. Алимбекова. – Астана, 2009.

References

1 Klimkin S.I. Kommentarij k Normativnomu postanovleniju Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan № 2 ot 10 ijulja 2008 g. «O nekotoryh voprosah primenenija zakonodatel'stva o tovarishhestvah s ogranichennoj i dopolnitel'noj otvetstvennost'ju» // Jurist. – 2009. – № 7.

2 Begaliev H.Zh. Zashhita prava sobstvennosti v uslovijah jekonomicheskogo krizisa // Bjulleten' Verhovnogo suda Kyrgyzskoj Respubliki. – Bishkek. – 2009. – № 3.

3 Tlegenova F.A. Primenenie norm grazhdanskogo zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan. Dis. … na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk. – Bishkek, 2011.

4 Juridicheskaja priroda normativnyh postanovlenij Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan / pod obshhej redakciej M.T. Alimbekova. – Astana, 2009.

Файзуллаева А.О.

Права исполнителя: некоторые правовые вопросы их использования

Актуальность темы заключается в изучении вопросов использования прав исполнителями. Это связано с тем, что темп роста числа исполнителей разных направлений высок. И в связи с этим является целесообразным раскрыть вопросы об их правах. Объектом статьи являются правовые нормы, регулирующие использование прав исполнителями по национальному и международному законодательству. Положения данных норм непосредственно связаны с вопросами реализации исполнителями своих прав.

Ключевые слова: исключительные права, авторское право, смежные права, фонограмма, исполнитель, авторское имя.

Faizullayeva A.O.

The rights of performers: some legal issues of their use

The relevance of the topic is to explore issues related to the use of the rights of performers. This is because the growth rate of the number of performers in different directions high. In this connection, it is appropriate to disclose questions about their rights. The objects of the article are the legal norms governing the use of the rights of performers on national and international legislation. The provisions of these regulations directly related to the issues of implementation of the executors of their rights.

Key words: exclusive right, the copyright, the related rights, phonogram, an artist, copyrights name.

Файзуллаева А.О.

Орындаушының құқықтары: қолданудың кейбір құқықтықтық сұрақтары

Тақырыптың өзектілігі орындаушы құқықтарының игеру сұрақтарын зерттеуінде. Бұл әр түрлі бағытта орындаушылардың санының өсуіне байланысты. Сол себепті аталған сұрақтарды зерттеу маңызды болып табылады. Зерттеу нысаны – орындаушының құқықттарын ұлттық және халықаралық заңнамаға сәйкес реттелуі.Қаралған шамалардың жағдайлары өзінің құқығының орындаушылардың жүзеге асудың сұрақтарымен байланысты.

Түйін сөздер: айрықша құқық, авторлық құқық, сабақтас құқық, фонограмма, орындаушы, авторлық есім.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.9

Файзуллаева А.О.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: aliya.faizullayeva@mail.ru

ПРАВА ИСПОЛНИТЕЛЯ: НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

В соответствии с Законом «Об авторском праве и смежных правах» (далее – Законом), исполнителем является актер, певец, музыкант, танцор или иное лицо, которое играет роль, поет, читает, декламирует, играет на музыкальном инструменте. А также интерпретирует или иным образом исполняет произведения литературы и (или) искусства (в том числе эстрадный, цирковой или кукольный номер) или произведения народного творчества, а также режиссер-постановщик спектакля и дирижер [1].

Международная конвенция по охране прав потребителей, изготовителей фонограмм, вещательных организаций (Римская конвенция) понятие «исполнитель» интерпретирует немного иначе. Хотя суть вышеприведенного понятия сохраняется и здесь. Таким образом, в соответствии с данной конвенцией понятие «исполнители» включает актеров, певцов, музыкантов, танцоров или других лиц, которые играют роль, поют, читают, декламируют, исполняют или каким-либо иным образом участвуют в исполнении литературных или художественных произведений [2].

Исполнитель – субъект смежных прав, и обладает правами, регламентированными законом. Исполнителю, кроме предусмотренных Законом случаев, принадлежат следующие личные неимущественные и имущественные права:

1) право на имя;

2) право на защиту исполнения или постановки от всякого искажения или иного посягательства, способного нанести ущерб чести и достоинству исполнителя (право на защиту репутации);

3) право на использование исполнения или постановки в любой форме, включая право на получение вознаграждения за каждый вид использования исполнения или постановки [1].

При этом с гражданско-правовой точки зрения, «право на имя» законодателю дает право на использование произведения под своим именем, под псевдонимом или анонимно (право на авторское имя) [3].

Личные неимущественные права принадлежат исполнителю независимо от его имущественных прав и сохраняются

за ним в случае уступки исключительных имущественных прав на использование исполнения [1].

Помимо вышеперечисленных прав исполнителя, законодатель указал также их исключительные права. Исключительные права исполнителя на использование исполнения или постановки означают право разрешать или запрещать осуществление следующих действий:

1) записывать ранее незаписанное исполнение или постановку;

2) воспроизводить непосредственно или косвенно запись исполнения или постановки в любой форме;

3) передавать в эфир, сообщать для всеобщего сведения по кабелю или доводить до всеобщего сведения исполнение или постановку без использования записи исполнения или постановки;

4) передавать в эфир, сообщать для всеобщего сведения по кабелю или доводить до всеобщего сведения запись исполнения или постановки, за исключением случаев, предусмотренных Законом;

5) сдавать в прокат (внаем) опубликованную в коммерческих целях фонограмму, на которой записано исполнение или постановка с участием исполнителя. Это право при заключении договора на запись исполнения на фонограмму переходит к производителю фонограммы. При этом исполнитель сохраняет право на вознаграждение за сдачу в прокат (внаем) экземпляров такой фонограммы [1].

Исполнитель имеет право воспроизводить непосредственно или косвенно запись исполнения или постановки в любой форме лишь в случаях, если:

1) первоначальная запись исполнения или постановки была произведена с согласия исполнителя;

2) воспроизведение исполнения или постановки осуществляется в тех же целях, для которых было получено согласие исполнителя при записи исполнения или постановки;

3) воспроизведение исполнения или постановки осуществляется в тех же целях, для которых была произведена запись в соответствии с положениями Закона РК «Об авторском праве и смежных правах» [1].

Права, в отношении исполнителя, действуют в течение семидесяти лет после первого исполнения или постановки. Права исполнителя на имя и на защиту исполнения или постановки от всякого искажения или иного посягательства, способного нанести ущерб чести и достоинству исполнителя, охраняются бессрочно [3].

Все вышеперечисленные права признаются действительными в предусмотренных законом случаях. А именно, если:

1) исполнитель является гражданином Республики Казахстан;

2) исполнение, постановка впервые имели место на территории Республики Казахстан;

3) исполнение, постановка записаны на фонограмму, охраняемую в соответствии с Законом;

4) исполнение, постановка, не записанные на фонограмму, включены в передачу организации эфирного или кабельного вещания, охраняемую в соответствии с Законом [1].

Римская конвенция гласит «если в одном и том же исполнении принимают участие несколько исполнителей, любое Договаривающееся государство может оговаривать в своем внутреннем законодательстве и иных нормативных правовых актах, каким образом будут представлены исполнители в связи с осуществлением своих прав» [2].

В Республике Казахстан осуществляет свою деятельность Республиканское общественное объединение «Казахстанское общество по управлению правами исполнителей». Данная некоммерческая общественная организация создана по инициативе исполнителей и производителей фонограмм для практической реализации и защиты смежных прав, которые гарантированы Конституцией и Законами Республики Казахстан, а также международными соглашениями [4].

Таким образом, рассмотрев лишь некоторые вопросы использования прав исполнителями, удалось изучить основные нормативные акты, регулирующие данные отношения. Права исполнителей объекты охраняемые смежными правами. Связано это с тем, что охраняется уже результат творческой деятельности, само исполнение созданного произведения. Данные права охраняются в случаях правильного соблюдения всех условий для ее реализации. И это имеет такое же немаловажное значение, как и сам факт охраны данных прав.

Литература

1 Закон Республики Казахстан от 10.06.1996 №6-I «Об авторском праве и смежных правах» // Информационная система «ПАРАГРАФ».

2 Международная конвенция по охране прав исполнителей, изготовителей фонограмм, вещательных организаций (Рим, 26.10.1961) // http://www.copyright.ru/ru/library/63/?doc_id=204

3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1.07.1999 // Информационная система «ПАРАГРАФ» [Электронный ресурс].

4 Главная страница официального сайта Республиканского общественного объединения «Казахстанское общество по управлению правами исполнителей» // http://www.koupi.kz/

References

1 The Law of the Republic of Kazakhstan dated 10.06.1996 No 6-I « On copyright and related rights» // Information system «PARAGRAPH».

2 International Convention for the protection of performers, producers of phonograms and broadcasting organizations (Rome, 26.10.1961) // http://www.copyright.ru/ru/library/63/?doc_id=204

3 Civil Code of the Republic of Kazakhstan dated 1.07.1999 // Information system «PARAGRAPH».

4 Main page of the official website of the Republican public Association «Kazakh society for the management of performers' rights» // http://www.koupi.kz/

Бурабаева М.А.

Правовой статус иждивенца как субъекта наследственного права по законодательству Республики Казахстан

Актуальность темы заключается в рассмотрении действующего гражданского законодательства Республики Казахстан об особой категории наследников – нетрудоспособные иждивенцы наследодателя, имеющие право на обязательную долю в наследстве. Нетрудоспособные иждивенцы наследуют вместе и наравне с наследниками, если не менее года до смерти наследодателя находились на его иждивении независимо от того, проживали совместно с ним или нет. Указанные лица составляют особую категорию наследников по закону. Субъектами данной статьи являются нетрудоспособные иждивенцы. Проблемы нетрудоспособных граждан заключаются, прежде всего, в том, что отдельные случаи оказания материальной помощи наследодателем не могут служить доказательствами факта их иждивения.

Ключевые слова: наследство, наследодатель, наследники, нетрудоспособные иждивенцы.

Burabayeva M.A.

Legal status as a dependent entity under the laws of inheritance law of the Republic of Kazakhstan

Relevance of the topic is to study the existing civil legislation of the Republic of Kazakhstan on a particular category of heirs – disabled dependents of the testator, having the right to a compulsory share of the inheritance. Disabled dependents inherit together and on a par with the heirs, unless at least one year before the death of the testator have been dependent on him regardless of the disabled dependents are cohabited with him or not. These persons constitute a special category of legal heirs. The subjects of this article are disabled dependents. Problems of disabled citizens are primarily in the fact that individual cases of material support by the testator can not serve as evidence of the fact of dependency.

Key words: inheritance, testator, heirs, disabled dependents.

Бурабаева М.А.

Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша асыраудағы жанның мұрагерлік құқығындағы субъект ретінде құқықтық мәртебесі

Тақырыптың өзектілігі – мұрагерлердің ерекше категориалардың – мұрагерліктегі міндетті үлесіне құқығы бар еңбекке жарамсыз асыраудағы жандардың Қазақстан Республикасының қазіргі азаматтық заңнамасын зерттеу. Еңбекке жарамсыз асыраудағы жандар мен мұрагерлер бірдей және бірге мұрагерлік ете алады. Көрсетілген адамдар заң бойынша мұрагерлердің ерекше категориясын құрайды. Осы мақаланың субъектілер ретінде еңбекке жарамсыз асыраудағы жандар болып табылады. Еңбекке жарамсыз асырауындағы жандардың мәселелері, негізінде жеке алған жағдайда мұра берушінің материалдық көмек көрсетуі асырау фактілердің дәлелдігін көрсете алмайды.

Түйін сөздер: мұра, мұра беруші, мұрагерлер, еңбекке жарамсыз асыраудағы жандар.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.65/.68

Бурабаева М.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: burabayeva.madina@mail.ru

ПРАВОВОЙ СТАТУС ИЖДИВЕНЦА КАК СУБЪЕКТА НАСЛЕДСТВЕННОГО ПРАВА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Наследственные правоотношения своими корнями уходят далеко в историю появления человечества. Современные правоотношения, регулируемые законодательством Республики Казахстан, берут свое начало из римского права как любое континентальное право. Многие понятия в наследственном праве, такие, как наследственная трансмиссия, выморочное имущество, перешли к нам из римского права. Но новым в современном законодательстве является «иждивенец – как наследник» [1].

Само понятие «иждивенцы» характеризуется, как лица, находящиеся на содержании другого лица или получающие от него постоянную помощь, которая является для них основным источником средств существованию. Иждивенцами могут быть как члены семьи, так и иные лица.

Наследование, в соответствии с Гражданским кодексом Республики Казахстан, осуществляется в порядке очередности. По общему правилу наследники каждой последующей очереди наследуют только в случае, если отсутствуют наследники предыдущей очереди. При этом предусмотрен ряд исключений из общих правил о порядке наследования. Статья 1068 Гражданского Кодекса Республики Казахстан предусматривает преимущества для наследников, которые являются нетрудоспособными иждивенцами наследодателя.

Граждане, относящиеся к наследникам согласно статьям 1062, 1063, 1064 Гражданского кодекса Республики Казахстан, нетрудоспособные ко дню открытия наследства, но не входящие в круг наследников той очереди, которая призывается к наследованию, наследуют по закону вместе и наравне с наследниками этой очереди, если не менее года до смерти наследодателя находились на его иждивении независимо от того, проживали они совместно с наследодателем или нет [2].

Аналогичное правило действует в отношении граждан, которые не входят в круг наследников, указанных в статьях 1062, 1063, 1064 ГК РК, но ко дню открытия наследства являлись нетрудоспособными и не менее года до смерти наследодателя находились на его иждивении и проживали совместно с ним, наследуют вместе и наравне с наследниками той очереди, которая призывается к наследованию [2].

При отсутствии других наследников по закону нетрудоспособные иждивенцы наследодателя наследуют самостоятельно в качестве наследников восьмой очереди. При наличии завещания данная категория наследников имеет право на обязательную долю в наследстве. Они наследуют независимо от содержания завещания не менее половины доли, которая причиталась бы каждому из них при наследовании по закону [2].

Приведу такой пример, наследодатель С.В. Мартыненко был воспитанником детского дома. Вскоре он работал и жил в гражданском браке с гражданской В.П. Артымоновой. Детей у них не было, гражданский брак продолжался несколько лет, по истечении определенного времени гражданин Мартыненко умирает. На его имя при жизни были приобретены квартира и автомашина. В данном случае Артымонова должна подать в суд заявление о признании ее нетрудоспособной иждивенкой наследодателя, поскольку являлась инвалидом второй группы и была на полном содержании наследодателя. А если она не является нетрудоспособной, имущество наследодателя Мартыненко будет признано выморочным.

Получение и раздел наследства наследниками – процесс эмоциональный и не всегда приятный. Хорошо, если наследодатель оказался предусмотрительным и оставил завещание, распределив все свое имущество между теми, кого считает достойным его получить. Хуже, если не успел, не подумал, пустил все на самотек.

Появляются наследники, подсчитав свою очередь, которую им предоставил закон, собираются, едут из других городов, пишут письма нотариусу в надежде улучшить свое материальное положение за счет средств умершего. Встречаются нередко и такие, кто забывает задать себе вопрос: а есть ли моральное право получать наследство? И, как правило, у тех, кто мало испытывал теплых чувств к наследодателю, возникают очень серьезные чувства к тому, что он оставил после себя. А как быть тому, кто зависел от наследодателя, кто был предметом его заботы, за кого, тот брал на себя ответственность по обеспечению всех его нужд? Как правило, это самый близкий для наследодателя человек, к которому он испытывал лучшие чувства. Нетрудоспособные иждивенцы после смерти кормильца рискуют остаться в сложном положении. Пытаясь защитить наиболее уязвимую категорию претендентов на получение наследства, законодательство предусмотрело нормы, направленные на обеспечение их прав.

Но иногда и эти нормы законодательства противоречат, когда споры возникают между наследниками призванной очереди и нетрудоспособными иждивенцами, в этих случаях факт иждивения устанавливается в судебном порядке.

На практике не всегда учитываются интересы обязательных наследников.

Возьму такой пример, у наследодателя были долгие фактические брачные отношения с гражданской Р.Т. Семеновой. Жена и родители у него умерли давно, но есть другие наследники первой очереди – дети. Сожитетильница была инвалидом третьей группы и была полностью на иждивении наследодателя. Сожительнице приходится обратиться в суд о признании ее нетрудоспособной иждивенкой наследодателя. Вскоре она получает вступившее в законную силу решение суда и вступает в наследство вместе с наследниками первой очереди. В данном случае вся наследственная масса была поделена между наследниками первой очереди и данной иждивенкой в равных долях. Причем в таких случаях необходимо подтвердить факт проживания с наследодателем.

Судебная практика выработала положение, согласно которому лицо может быть признано состоящим на иждивении наследодателя. Согласно Нормативному постановлению Верховного суда Республики Казахстан от 29.06.2009 года за №5 «О некоторых вопросах применения судами законодательства о наследовании» нетрудоспособные иждивенцы наследодателя имеют право на получение доли в открывшемся наследстве, если они были нетрудоспособны на момент открытия наследства и не менее года до смерти наследодателя находились на его иждивении [3].

В данном случае необходимо подтвердить не только факт нахождения на иждивении, но и совместное проживание с наследодателем путем подтверждения фактического проживания свидетельскими показаниями (соседей, иных родственников) или же лицо должно быть зарегистрировано в том же жилом помещении, где и наследодатель. Данный факт может быть также установлен вступившим в законную силу решением суда [3].

К нетрудоспособным иждивенцам наследодателя в соответствии со статьей 13 Закона Республики Казахстан «О государственных социальных пособиях по инвалидности, по случаю потери кормильца и по возрасту в Республике Казахстан» и пунктом 15 названного нормативного постановления Верховного Суда РК от-

носятся лица, не достигшие восемнадцати лет; женщины старше пятидесяти восьми лет и мужчины старше шестидесяти трех лет; инвалиды I, II и III групп; лица, достигшие восемнадцати лет и старше, обучающиеся в учебных заведениях по очной форме обучения до окончания учебы, но не старше двадцати трех лет. Состоявшими на иждивении наследодателя следует считать нетрудоспособных лиц, находившихся на полном содержании наследодателя или получавших от наследодателя такую помощь, которая была для них основным и постоянным источником средств существованию. Отдельные случаи оказания материальной помощи наследодателем наследнику не могут служить доказательством факта иждивения [3], [4].

В юридической литературе наследование нетрудоспособными иждивенцами определяется как наследование «скользящей» или «плавающей» очереди наследников. Наследуя вместе и наравне с наследниками по закону любой очереди, призванной к наследованию, нетрудоспособные иждивенцы не приобретают статуса наследников этой очереди. Это, в свою очередь, имеет важное практическое значение. Во-первых, гарантируется защита интересов указанных лиц, призвание их к наследованию независимо от наличия близких родственников умершего. Во-вторых, наследуя вместе и наравне с наследниками той очереди, которая призывается к наследованию, нетрудоспособные иждивенцы не отстраняют их от наследования [5].

В целом, данная статья направлена на рассмотрение некоторых норм закона о правовом положении иждивенца как наследника по законодательству Республики Казахстан. Регулирование правового положения иждивенцев достаточно скудное, что создает ряд не имеющих однозначного решения проблем в правоприменительной практике при реализации соответствующих наследственных прав. Таким образом, проблема наследования иждивенцами решается только в судебном порядке. В целом, включения иждивенца в число наследников по законодательству Республики Казахстан считаю одним из гуманных и справедливых положений норм закона.

Литература

1 Официальный сайт Юридической фирмы «DeFacto»//http://www.defacto.kz/

2 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 01.07.1999// Глава 59. Наследование по закону.

3 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29.06.2009 №5 // «О некоторых вопросах применения судами законодательства о наследовании» http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=28174

4 Закон Республики Казахстан «О государственных социальных пособиях по инвалидности, по случаю потери кормильца и по возрасту в Республике Казахстан»//

5 Гордон М.В. Наследование по закону и по завещанию. – М.: Юридическая литература, 1967. – 119 с.

References

1 Oficial'nyj sajt Juridicheskoj firmy «DeFacto»//http://www.defacto.kz/

2 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Osobennaja chast') ot 01.07.1999// Glava 59. Nasledovanie po zakonu.

3 Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 29.06.2009 №5 // «O nekotoryh voprosah primenenija sudami zakonodatel'stva o nasledovanii» http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=28174

4 Zakon Respubliki Kazahstan «O gosudarstvennyh social'nyh posobijah po invalidnosti, po sluchaju poteri kormil'ca i po vozrastu v Respublike Kazahstan»//

5 Gordon M.V. Nasledovanie po zakonu i po zaveshhaniju. – M.: Juridicheskaja literatura, 1967. – 119 s.

Керимханов Т.Н.

Право собственности в системе гражданских прав

В настоящей статье определено значение права собственности как центрального института вещного права. Право собственности раскрывается как субъективное гражданское право, раскрывается содержание данного права. Автором обосновывается необходимость теоретического обобщения тех положений, которые заложены в законодательстве о собственности, выявления новых аспектов проблем, которые существуют в практике применения данного законодательства, в практике защиты права собственности.

Ключевые слова: право собственности, вещное право, субъективное гражданское право, защита гражданских прав, защита права собственности.

Kerimhanov T.N.

The right of ownership in the civil rights

In this article the importance of property rights is defined as the central institution of the property law. The right to property is revealed as subjective civil right, the contents of this law has been revealed. The author proves the necessity of theoretical generalization of those provisions, which are incorporated in the legislation on property, revealing new aspects of the problems that exist in the application of this legislation, in the practice of property rights protection.

Key words: ownership, property law, subjective civil law, protection of civil rights, the protection of property rights.

Керимханов Т.Н.

Азаматтық құқықтар жүйесіндегі меншік құқығы

Мақалада меншік құқықтың заттық құқықтық негізгі институті ретіндегі маңыздылығы айқындалған. Меншік құқығы субъективтік азаматтық құқық ретінде қарастылылған, оның мазмұны сипатталған. Автор меншік туралы заңнамалардағы ережелерге теориялық тұрғыдан қорытындылау керек, заңнамаларды қолдану; меншік құқығын қорғау тәжірибесіндегі мәселелердің жаңа аспектілеріне назар аудару қажет.

Түйін сөздер: меншік құқығы, заттық құқық, субъективтік азаматтық құқық, азаматтық құқықты қорғау, меншік құқығын қорғау.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.2/.3

Керимханов Т.Н.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: Mcvelly_303@mail.ru

ПРАВО СОБСТВЕННОСТИ В СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

Отношения собственности составляют основу экономических отношений любого общества. Успешное развитие этих отношений невозможно без наличия эффективной и согласованной во всех своих элементах системы правового регулирования отношений собственности. В Казахстане давно существует блок законов, регулирующих экономические отношения, в том числе отношения собственности. Центром и основой экономического законодательства является Гражданский кодекс Республики Казахстан (далее – ГК РК).

Тем не менее с развитием отношений собственности, законодательства о праве собственности возникает настоятельная необходимость теоретического обобщения новых законодательных положений, тех новых проблем, которые появляются на практике в процессе развития отношений собственности, проведения реформ, совершенствования законодательства, правоприменительной практики, в частности судебной практики. Особенно вопросы защиты права собственности никогда не теряют своей актуальности.

Правовые отношения собственности, в отличие от экономических отношений собственности, формируются в зависимости от человеческой воли, порождаются сознанием и волей их участников. Регулирование отношений собственности возможно осуществлять разными правовыми средствами. Права собственности как правовой институт – это совокупность правовых норм, закрепляющих, регулирующих и охраняющих состояние присвоенности материальных благ определенному лицу. В данном случае речь идет о праве собственности в объективном смысле.

Закрепление же определенной меры юридической власти за собственником позволяет говорить о праве собственности в субъективном смысле. Право собственности является установленным в соответствии с законом имущественным, абсолютным, вещным правом, которое характеризуется возможностью непосредственного воздействия на вещь и наличием правомочий владения, пользования и распоряжения. Правам собственности сопутствуют права следования и преимущества.

Институт права собственности выполняет в обществе три основные функции: его нормы, во-первых, устанавливают при-

надлежность того или иного имущества определенным лицам; во-вторых, закрепляют правомочия собственника по владению, пользованию и распоряжению принадлежащим ему имуществом; в-третьих, предусматривают правовые средства охраны прав и интересов собственника.

Институт права собственности охватывает сферы, устанавливающие характер и содержание правомочий собственника, гражданско-правовой режим объектов права собственности, включая правила о возможности и порядке приобретения и прекращения права собственности на эти объекты, формы права собственности, гарантированные законом, гражданско-правовые способы защиты права собственности (ст. ст. 188, 235, 249, 250, 261, 264 ГК РК).

Определение права собственности как субъективного права является основным признаком данного правового института. Реальность и ценность всякого субъективного права заключаются в характере и объеме тех возможностей, которые данное право предоставляет данному лицу [1, с. 201].

В теории юридической науки дается определение субъективного права как меры возможного, дозволенного поведения лица, обладающего данным правом, гарантируемой государством.

Ю.К. Толстой при толковании субъективного права акцент делает на таком моменте, как гарантированность этого вида права со стороны государства, и трактует субъективное право как «меру юридической власти, которую закон закрепляет за собственником», но в то же время уточняет, что субъективное право собственности это также «закрепляемая за собственником юридическая обеспеченная возможность владеть, пользоваться и распоряжаться принадлежащим ему имуществом по своему усмотрению и в своем интересе путем совершения в отношении этого имущества любых действий, не противоречащих закону и иным правовым актам и не нарушающих права и охраняемые законом интересы других лиц, а также возможность устранять вмешательство всех третьих лиц в сферу его хозяйственного господства» [2, с. 214].

По мнению других авторов правильнее толковать субъективное право собственности как гарантированную государством меру возможного, дозволенного поведения лица и юридической власти, закрепляемого за носителем этого права требовать восстановления своих полномочий, ибо реальность и ценность всякого субъективного права заключаются в характере и объеме тех возможностей, которые данное право предоставляет лицу [1].

Такая характеристика права собственности как субъективного раскрывает его качества как абсолютного права.

Абсолютный характер права собственности является отражением полноты «своей власти», принадлежащей собственнику в качестве управомоченного, которому противостоят все другие лица носители пассивной обязанности воздержания от действий, препятствующих удовлетворению юридически охраняемых интересов собственника. Ибо, как правильно указывал в свое время Г.Ф. Шершеневич, «важно не то, что может субъект права, а то, чего не смеют субъекты обязанности» [3].

Действительно, особенность содержания субъективного права собственности состоит не в дозволенности действий носителя права собственности, а в возможности совершения определенных действий при соответствующих поведениях обязанных лиц.

Правовая обязанность выступает, прежде всего, в качестве средства регулирования поведения граждан и осуществляется она нормами объективного права, на основе которых провозглашается и гарантируется, что частная собственность неприкосновенна.

Гражданское субъективное право собственности в единстве с соответствующей ему правовой обязанностью всех других лиц и составляет содержание гражданского правоотношения, называемого абсолютным.

Гражданские правоотношения, то есть общественные отношения, которые регулируются нормами гражданского права, делятся на две большие группы: имущественные и личные неимущественные (ст.1 ГК). Право собственности является имущественным правом.

Помимо этого, общепризнанными в теории гражданского права являются еще два вида классификации правоотношений: вещные и обязательственные, абсолютные и относительные.

Право собственности является вещным правом, причем центральным вещным правом, основой, вокруг которой формируются другие вещные права. Право собственности относится также к абсолютным правам, с некоторыми исключениями, о которых будет сказано ниже. Понятие вещных прав является часто употребляемым, но мало разработанным в юридической науке. Несмотря на то, что вещные права детально рассматривались еще в римском праве, до сих

пор нет устоявшегося и признаваемого всеми правовыми системами понятия. Многие аспекты вещного права просто постулируются и не получили надлежащего обоснования.

Само понятие вещного права не является общепризнанным и не применяется в некоторых правовых системах. Казахстанское гражданское право более чем за 70 лет советской власти оказалось генетически зависимым от советской системы права, которая, в свою очередь, тесно связана, несмотря на всевозможные идеологические обструкции, с континентальным правом.

Права собственности как относящиеся к субъективным гражданским правам, защищаются гражданским правом наравне со всеми субъективными гражданскими правами и подчиняются гражданско-правовым принципам защиты гражданских прав, правилам определения пределов и границ защиты, осуществления права на защиту как самостоятельного субъективного гражданского права.

В узком смысле, под защитой права собственности понимаются конкретные специфические меры защиты права собственности, закрепленные в гражданском законодательстве [4, с. 542].

Меры защиты права собственности перечислены в гл. 15 ГК «Защита права собственности и иных вещных прав». Так, ст. ст. 259-264 дается перечень мер по защите права собственности, к которым относятся: признание права собственности, истребование имущества из чужого незаконного владения, возмещение убытков при возврате имущества из незаконного владения, защита права собственности от нарушений, не соединенных с лишением владения. В ст. 267 ГК перечисляется меры по защите права собственности и иных вещных прав от не соответствующего законодательству нормативного или индивидуального акта органа власти, управления и должностных лиц, а также закреплен механизм возмещения убытков, возникших в связи с таким нормативным актом.

Традиционно способы защиты права собственности по характеру защиты права классифицируются на вещно-правовые и обязательственные.

Вещно-правовые средства защиты права собственности характеризуются тем, что они направлены непосредственно на защиту права собственности как абсолютного субъективного права, не связаны с какими-либо конкретными обязательствами и имеют целью либо восстановить владение, пользование и распоряжение собственника принадлежащей ему вещью, либо устранить препятствия или сомнения в осуществлении этих правомочий. Соответственно к вещно-правовым искам относятся иск об истребовании имущества из чужого незаконного владения, иск об устранении нарушений, не соединенных с лишением владения, и, наконец, иск о признании права собственности. В точном смысле слова право собственности как конкретное субъективное право защищается лишь с помощью исков названной группы.

К обязательственно-правовым средствам относятся, например, иск о возмещении причиненного собственнику вреда, иск о возврате неосновательно приобретенного или сбереженного имущества, иск о возврате вещей, предоставленных в пользование по договору и т.д.

Для всех них характерно то, что составляющее их притязание вытекает не из права собственности как такового, а основывается на других субъективных правах. Так, если собственник сдал в аренду принадлежащее ему имущество, от возврата которого по истечении срока договора арендатор уклоняется, права собственника будут защищаться нормами договорного права, а не нормами о праве собственности. Иными словами, обязательственно-правовые средства охраняют право собственности не прямо, а лишь, в конечном счете. В ряде случаев, например, когда вещь погибла, а значит и прекратилось право собственности на нее, указанные средства направлены уже не на защиту права собственности, а на защиту имущественных интересов собственника.

Специфика обязательственных способов защиты права собственности состоит в том, что собственнику, имущество которого незаконно изъято или повреждено, возмещают стоимость имущества или компенсируют ухудшение имущества, т.е. возмещает причиненный вред – убытки, возникшие из внедоговорных обязательств.

Вопросы защиты права собственности как субъективного права вызывают значительные затруднения на практике, несмотря на внешнюю простоту и ясность. До сих пор в науке это одна из актуальных тем исследований. В дальнейшем в своих исследованиях мы проведем детальный анализ защиты интересов собственников в указанных случаях при характеристике оснований возникновения и прекращения права собственности.

Литература

1 Гражданское право: В 2-х томах. Том 1: учебник / под ред. Е.А. Суханова. – М.: Издательство БЕК, 1993.
2 Скловский К. И. Собственность в гражданском праве. – 3-е изд. – М.: Дело, 2002.
3 Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907г.) – М.: СПАРК, 1995.
4 Гражданское право. Том 1: учебник / отв. ред. М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы, 2000.

References

1 Grazhdanskoe pravo: V 2-h tomah. Tom 1: uchebnik / pod red. E.A. Suhanova. – M.: Izdatel'stvo BEK, 1993.
2 Sklovskij K. I. Sobstvennost' v grazhdanskom prave. – 3-e izd. – M.: Delo, 2002.
3 Shershenevich G.F. Uchebnik russkogo grazhdanskogo prava (po izdaniju 1907g.) – M.: SPARK, 1995.
4 Grazhdanskoe pravo. Tom 1: uchebnik / otv. red. M.K. Sulejmenov, Ju.G. Basin. – Almaty, 2000.

Sakayev M.G.

Concept and types of enterprise contracts

In article the basic concepts and types of contracts are considered. In the conditions of market economy the contract becomes the main instrument of regulation of relationship of subjects of business activity. It is the main legal form of an economic turn, defines the rights and obligations of the parties, their responsibility. The enterprise contract represents the agreement of two and more subjects of business activity as a result of which arise, enterprise legal relationship change or stop.

Key words: enterprise contract, commercial organizations, civil transactions, mutual rights.

Сакаев М.Г.

Концепт және кәсіпкерлік келісімшартар турлері

Берілген мақалада келісім шарт түсінігі мен оның түрлеріне сипаттама берілген. Нарық экономикасы аясында кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің арақатынасын ретке келтіру тетігі келісім шарт болып табылады. Дәл осы келісім шарт экономикалық айналымның негізгі құқықтық формасы болып табылады, яғни екі жақтың құқықтары мен міндеттерін айқындайды. Кәсіпкерлік шарт кәсіпкерлік қызметтің екі немесе одан да көп субъектілерінің арасында туындайтын келісім болып табылады.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік келісімшарт, коммерциялық ұйымдар, азаматтық-құқықтық келісімдер, өзара келісім.

Сакаев М.Г.

Концепт и типы предпринимательского договора

В статье рассмотрены основные понятия и виды договоров. В условиях рыночной экономики основным инструментом регулирования взаимоотношений субъектов предпринимательской деятельности становится договор. Именно он является основной правовой формой экономического оборота, определяет права и обязанности сторон, их ответственность. Предпринимательский договор представляет собой соглашение двух и более субъектов предпринимательской деятельности, в результате которого возникают, изменяются или прекращаются предпринимательские правоотношения.

Ключевые слова: предпринимательский договор, коммерческие организации, гражданско-правовые сделки, взаимные права.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

UDC 346

Sakayev M.G.

Al-Farabi Kazakh National University,
The Republic of Kazakhstan, Almaty
E-mail: Sakaev91@bk.ru

CONCEPT AND TYPES OF ENTERPRISE CONTRACTS

In a market economy the main instrument for regulating relations between business entities becomes a contract. That he is the main legal form of economic exchange, defines the rights and obligations of the parties, their responsibility.

The business contract is an agreement between two or more business entities, which resulted in there, to modify or discontinue entrepreneurial relationship.

The business agreement is a type of civil transaction and, accordingly, shall be settled by civil law. However, in countries with the existing system of dualism of private law, civil law contracts differ from business contracts. In particular, the following types of commercial contracts:

1) contracts with the merchant required for commercial activities (trade agreements);

2) contracts with customers, non-professionals (mixed transactions);

3) contracts that are not related to commercial activities (civil transactions).

In the current system the unity of private (civil) law, it is generally recognized the appropriateness of assigning new construction business contract, a significant number of articles of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan on various liabilities, calculated entirely on the part of entrepreneurs, and others – can be applied to the management of relations with entrepreneurs. Institute of business contract, consists mainly of private law (civil law) rules, so as the Institute of Business Law, it is a complex institution of civil rights.

1) Signs of business contract: 1) one of the parties to the contract is always the entrepreneur (entrepreneur);

2) harmonization of contractual conditions by the parties is carried out on the basis of their economic interests and ways of solving the problems faced by each of them;

3) This agreement applies only in business or other economic activities;

4) the content of the business agreement is largely due to the planned nature of business activity;

5) the importance of the business contract is determined by the fact that it acts as the main legal forms of property relations in the economic sphere;

6) enterprise agreement provides the legal protection of property interests and rights of the parties, as it is there are established penalties for violations of mutual obligations and the conditions for their use [1].

The functions of the business agreement are as follows:

1) The establishment of a legally meaningful connections between business entities (this function is considered as the main system functions of the contract;

2) The determination of the parties to the agreement related activities (it is the most significant in business and other commercial activities);

3) The registration of mutual rights and obligations of the parties (this feature allows you to organize actions of the parties and monitor the implementation of the agreement were not administrative law and civil law remedies);

4) the function of forming business relations (its purpose is that the contract is one of the most flexible legal regulators, because it allows the parties to implement their own interests as much as possible and to provide for their needs, and combine them with those of other participants in civil, not parties to a particular agreement).

These features are common characteristic of all contracts (including contracts for business). Forms of business contract governed by the general rules relating to the form of transactions and contracts, as well as special rules relating to the form of various types of business contracts. As a general rule, transactions are made orally or in writing (simple or notarial). Transactions carried out in the course of business, except for transactions executed during the commission of their (the real deal), if certain types of transactions otherwise expressly provided by law or does not arise from business practice; as well as transactions carried out in excess of one hundred and MCI, with the exception of actual transactions; must be made in writing (Sec. 1, Art. 152 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan). Failure to follow simple written form of the transaction does not involve its invalidity, but deprives the parties of the right in the event of a dispute confirm the transaction, the content or performance of the testimony; but the parties may verify the commission, content or transactions are executed in writing or otherwise, other than testimony, evidence. In cases specified in the legislation or agreement of the parties, failure to comply with a simple written form of the transaction shall entail its invalidity (in accordance with para. 3 of Art. 153 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan foreign trade transactions are considered invalid for non-compliance with the simple written form). Civil law is determined by the order of the changes and cancellation of the contract, and the general rule is the impossibility of unilateral termination of the contract. If the parties entering into the contract, did not foresee the possibility of unilaterally terminated by one of the parties, it can only be dissolved by the court, and only under certain circumstances, namely when a material breach of contract by the other party (Art. 401 CC RK). A violation of contract by one party, which leads to the other party such damage that it is largely deprived of what was entitled to expect under the contract. Agreement on the amendment or termination of the contract is made in the same form as the contract, unless the law of the contract or business practice does not provide otherwise [2]. The requirement for the modification or termination of the contract may be made a party to the court only after the receipt of the refusal on the other hand, a proposal to amend or terminate the contract or fails to respond within the time specified in the offer or established by the contract or law, and in his absence – within thirty days. Terminate the contract obligations of the parties are terminated, and when you change remain in effect, but in a modified form. The date of termination and change obligations is an agreement of the parties to amend or terminate the contract and terminate or amend the contract in court – after the entry into force of the court on the termination or amendment of the contract. Unilateral termination of the contract (withdrawal from the contract) is permitted in cases provided for by civil law, other legislation or agreement of the parties. So, one of the parties shall be entitled to withdraw from the contract if: the impossibility of performance of the obligation, based on the contract (Art. 374 CC RK termination of the obligation impossibility of performance, if it is due to a circumstance for which the debtor does not respond); recognition in the prescribed manner on the other hand bankrupt; changes or cancellations act of public authority under which the contract; and when the contract was concluded without specifying the period, unless otherwise provided by law or agreement of the parties. The Parties shall not be entitled to recover what was done according to the obligation before the termination or modification of the contract, unless otherwise provided by law or agreement of the parties. If the grounds for termination or modification agreement is a substantial breach of contract by one party, the other party shall be entitled to claim compensation for losses caused by the change or cancellation of the contract [3].

By their nature, entrepreneurial contracts are divided into proprietary and organizational. For property contracts are agreements aimed at regulating the activities of members of a certain property over the good. In turn, property agreements are divided into agreements for the transfer of property, works and services (this classification is by type of activity). Contracts for the alienation (transfer) of the property include two groups: 1) contracts for the transfer of property ownership, economic management or operational management (kuplyaprodazha, delivery, contracting, supply of gas, thermal energy and energy);

2) contracts for the transfer of property for temporary use (property lease). Contracts for the execution of works contracts are domestic and construction contracts, contracts for design and work contract for research, opytnokonstruktorskie and technological work, etc. To contracts for services contracts include: transportation of goods, towing, expedition, insurance, banking, storage, fees, commissions, etc.

Organizational agreements create the preconditions for further business or other activities, and, as a rule, are the basis for the conclusion of property contracts.

Among institutional agreements can be distinguished founding treaties of education entities. Organizational contracts include the so-called preliminary agreements on which the parties undertake to enter into a future agreement on the transfer of property, works or services (basic contract) on the conditions stipulated by the preliminary contract. Economic sphere of enterprise agreements can be classified as follows:

1) in the field of logistics and marketing – supply agreements, purchase and sale, exchange, loan, commission and other types of business contracts;

2) construction – construction contracts for design and survey work on the production of repair, rental of buildings and equipment, construction mediation;

3) in agriculture – procurement contract, lease buildings and equipment for the production of repair, comprehensive maintenance on the performance of other agricultural and agro-chemical works;

4) transport – contracts for the organization of transportation of goods, obligations to supply vehicles and presentation of goods for carriage, the carriage of goods, towing, transport expedition, for the operation of railway sidings, on the supply and cleaning cars, rental vehicles, aircraft services liabilities, with the participation of pipeline transport;

5) In connection – contracts postal expedition of postage, rent, to provide communications enterprises telegraph channels and telegraph subscriber communication for the provision of Internet communication;

6) in the area of payments and credits (in banking) – contracts, bank accounts, money transfer and bank deposit;

7) in the field of scientific and technical progress – contracts for research, development and engineering works;

8) in the mineral resources (concession agreements, production sharing agreements, service contracts and contracts on joint activity);

9) in the securities market (contracts for the sale of securities); etc.

The Civil Code of the Republic of Kazakhstan emphasizes public contract, which regulates the relations involving commercial organizations engaged in retail trade, transportation, public transportation, communication services, energy, health, hotel services, etc.

Commercial organizations can not shirk the contract, they are required to enclose it with anyone who will appeal to them, they do not also have the right to give preference to one person over another for the conclusion of a public contract, except as provided by law. The price of goods, works and services, as well as other terms and conditions of a public contract are set the same for all consumers, except in cases where legislation permits the provision of benefits to individual consumers. Failure of a commercial organization to conclude a public contract subject to availability provide the consumer with the relevant goods or services are not allowed. When unjustified evasion commercial organization to conclude this agreement, the provisions stipulated n. 4 tbsp. 399 of the Civil Code of RK (the consumer is entitled to apply to the court for compulsion to conclude a contract). By a separate group of contracts and include the merger agreement, the terms of which one of the parties identified in the forms or other standard forms and can be accepted by the other party not otherwise than by adherence to the proposed contract as a whole.

The legislation provides for measures to protect the interests of the adhering party, in particular, establish a simplified procedure for termination of the contract by the adhering party who is entitled to request termination of the agreement if the merger agreement, although not contrary to the law, deprives this party of rights usually granted under contracts of this kind excludes or limits the liability of the other party for breach of obligations or contains

other clearly burdensome for the adhering party terms that it based on their reasonably understood interests, would not accept if she has the opportunity to participate in determining the terms of the contract. An exception is the Party that has acceded to the treaty in connection with business activities, if it knew or should have known of the conditions under which the contract is concluded, that is, on a simplified procedure for termination of the business merger agreement does not apply [4].

References

1 Enterprise (economic) right: Textbook. / Voznesenskaya N.N., etc. Under the editorship of V.V. Laptev, S.S. Zankovsky. – M.: Volters Kluver, 2006.

2 Talalayev of A.N. Pravo of international treaties. General questions. – M.: International relations, 1980.

3 Lebedev K.K. Enterprise and commercial right: system aspects (the enterprise and commercial right in system of the right and the legislation, system of jurisprudence and subject matters). – SPb.: Publishing house «Legal Press center», 2002.

4 Yershov I.V., Ivanova T.M. Enterprise right: Manual. – 2nd prod., edit. and additional – M.: Law, 2000.

Сеитова Ж.Ж.

Понятие процедур банкротства юридических лиц

В данной статье автор рассматривает историю возникновения термина «процедуры банкротства», который уже на протяжении ряда лет интенсивно используется на страницах юридической литературы при характеристике правового института банкротства юридического лица. В правоведении не сложилось единого подхода к пониманию данного термина. В связи с этим автор рассматривает данное понятие с различных подходов и делает попытку дать точное понятие данному определению. В статье рассматриваются работы известных ученых, которые также исследовали понятие процедуры банкротства. Понятие процедуры банкротства обширно и имеет различные смыслы с точки зрения других ученых и относится к числу фундаментальных в рамках правового института банкротства.

Ключевые слова: процедура, банкротство, юридическое лицо, законодательство, понятие.

Seitova Zh. Zh.

The concept of bankruptcy procedures of legal entities

In this article, the author examines the origins of the term «bankruptcy proceedings», which has for several years used extensively in the pages of legal literature in characterizing the legal institute of bankruptcy of a legal entity. The jurisprudence has not developed a unified approach to the understanding of the term. In this regard, the author examines the concept with different approaches and attempts to give a precise definition of this concept. The article deals with the works of famous scientists who also examined the concept of bankruptcy proceedings. The concept of bankruptcy procedures is extensive, has different meanings in terms of other scientists, and is one of the fundamental legal institution in the framework of bankruptcy.

Key words: procedure, bankruptcy, a legal entity, legislation, concept.

Сеитова Ж.Ж.

Заңды тұлғалардың банкроттық рәсімдерінің тұжырымдамасы

Бұл мақалада автор бірнеше жыл бойы заңды тұлғаның банкрот құқықтық институтын сипаттайтынын заңды әдебиет беттерінде кеңінен пайдаланды. Құқықтануды түсінуге бірыңғай тәсіл әзірленбеген. Осыған байланысты, автор түрлі тәсілдер мен осы тұжырымдамасын нақты анықтамасын беруге әрекет етеді. Мақала, сондай-ақ конкурстық іс жүргізу тұжырымдамасының қарады. Атақты ғалымдардың жұмыстарымен айналысады. Банкроттық рәсімдерінің тұжырымдамасы кең болып табылады және басқа да ғалымдар тұрғысынан түрлі мағынаға ие және банкроттық шеңберінде іргелі құқықтық орындарының бірі болып табылады.

Түйін сөздер: рәсімі, банкроттық, заңды тұлға, заңнама, тұжырымдамасы.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.9

Сеитова Ж.Ж.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: Janiya_seitova@mail.ru

ПОНЯТИЕ ПРОЦЕДУР БАНКРОТСТВА ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

Термин «процедуры банкротства» уже в течение ряда лет интенсивно используется на страницах юридической литературы при характеристике правового института несостоятельности (банкротства) юридического лица.

В правоведении не сложилось единого подхода к пониманию термина «процедура банкротства».

Вместе с тем понятие «процедура банкротства» относится к числу фундаментальных в рамках правового института несостоятельности (банкротства). Данное понятие исследуется в работах таких ученых, как А.Б. Агеев, В.С. Белых, В.В. Витрянский, Д.Дедов, А.А. Дубинчин, А.В. Зубенко, М.Г. Масевич, О.А. Никитина, Ю.П. Орловский, Е.А. Павлодский, В.В. Петрова, Ю.П. Свит, В.В. Степанов и другие.

В науке существует несколько направлений в понимании «процедуры банкротства». В рамках широкого подхода процедура банкротства определяется как один из методов реформирования организации [1, с.10]. Другие ученые связывают понятие «процедуры» с развитием правоотношений банкротства и под процедурой понимают стадию развития правоотношений банкротства, отличающуюся специфическими целями, правовым содержанием, порядком и последствиями применения [2, с. 8]. Однако такие определения не подчеркивают специфику данного правового явления.

Вызывает интерес и иная позиция по рассматриваемому вопросу. Так, Д. Дедов под процедурами банкротства понимает единую систему норм, в рамках которой основным критерием признания несостоятельного должника банкротом выступает невозможность восстановления его неплатежеспособности [3, с. 33]. На наш взгляд, данное определение является формальным и также указывает на специфику правового явления «процедуры банкротства», поскольку не содержит признаки, определяющие сущность исследуемого понятия.

Следует отметить, что в шведском законодательстве о несостоятельности дается легальное определение процедуры банкротства, под которой понимается особое производство с участием суда, в результате которого имущество несостоятельного должника превращается в деньги и распределяется между кредиторами в зависимости от размера их требований к долж-

нику [4, с. 58]. Таким образом, понятие «процедура» отождествляется в шведском законодательстве с термином «производство».

Представляется, что более точно сущность понятия «процедуры банкротства» раскрывается в определении, данном В.С. Белых, А.А. Дубинчиным и М.Л, Скуратовским, согласно которому процедура банкротства – это установленный правовыми актами порядок применения допустимых законодательством мер к должнику, имеющему признаки банкротства или официально объявленному несостоятельным [5, с. 134].

По нашему мнению, даже указанное выше определение содержит не все основные признаки процедуры банкротства, которые отражают специфику данного понятия, и поэтому названное определение нельзя считать оптимальным. Упрощенное понимание процедур банкротства оборачивается недооценкой содержательного определения отдельных процедур, осуществляемых в процессе должника банкротом.

В общенаучном смысле под понятием имеется ввиду мысль, представляющая собой результат обобщения (и выделения) предметов или явлений того или иного класса по более или менее существенным (а потому и общим для этих предметов и, в совокупности, специфическим для них, выделяющим их из множества других предметов и явлений) признакам [6, с. 117]. Иными словами, понятие есть мысленная форма отражения непосредственного единства общих существенных признаков предметов, взятых в отвлечении от всех признаков, которые присущи только для какой-либо части соответствующих предметов [7, с. 17].

Прежде чем дать определение понятию «процедура банкротства», отграничим его от смежных категорий, встречающихся в науке. Термин «процедура» часто используется в казахстанском праве с такими категориями, как «форма», «процесс» и «производство». Вместе с тем, в теории права не сложилось единого подхода к пониманию и соотношению указанных терминов.

В общем лексическом значении под формой понимается видимое, внешнее выражение какого-либо явления, связанное с его сущностью, содержанием, а также строго установленный, предписанный порядок в каком-либо деле [8, с. 1482-1486].

В юриспруденции указанная общенаучная категория конкретизируется. В теории права под формой права понимается не просто нечто внешнее по отношению к ее содержанию, а сама организация содержания, которое объективируется и существует, лишь будучи отлитым в известные формы [9, с. 81].

Следовательно, понятие «форма права» можно считать общим по отношению к термину «процедура». В свою очередь, формы права могут быть процедурно-организационными и процессуальными.

Процедурно-организационные формы выражаются в регламентированном правовом порядке совершения определенных правовых операций. Они имеют некоторые черты сходства с процессуальными формами [10, с.13]. Последние являются формами правоприменительной деятельности, выраженными в порядке разрешения юридических дел при осуществлении правосудия и связанными в основном с особенностями правового принуждения [8, с. 336-337].

В свою очередь, процесс (от лат. processus – продвижение) представляет собой совокупность последовательных действий для достижения какого-либо результата [11, с. 1076].

Следует отметить, что в юридической литературе высказана позиция, в соответствии с которой категории «процесс» и «процессуальная форма» разграничиваются: понятие «процесс» является более употребимым, устоявшимся и емким. Понятие же «процессуальной формы» сложилось как более частное. Оно может употребляться параллельно с термином «процесс», но при анализе его конкретных проявлений [12, с. 96]. Под процессуальной формой понимается система процессуальных норм, закрепляющих совокупность требований, предъявляемых к действиям участников процесса, соблюдение которых способствует принятию эффективных властных актов и их исполнению [13, с. 145]. Как нам представляется, указанное разграничение не меняет сути соотношения терминов «процесс» и «форма», является родовым по отношению как к категории «процедура», так и к понятию «процесс».

На основании названных определений можно сделать вывод о том, что в целом процедуры относятся к разновидностям процедурно-организационных форм и существуют наряду с процессуальными формами. В ряде случаев (когда речь идет о судебных процедурах банкротства) процедуры несостоятельности можно считать процессуальными формами, так как строго регламентированные действия совершаются при осуществлении правосудия. Как верно отметил Д.Н. Бахрах, процедура властной государственной деятельности становится все более совершенной формой – юридическим процессом,

когда она регулируется правовыми нормами и, что очень важно, регулируется полно, детально. Наличие отельных и даже ряда процессуальных норм еще не превращает официальную процедуру в юридический процесс [13, с. 144].

Вместе с тем, нам представляется, что судебные процедуры банкротства нельзя в полной мере относить к процессуальным формам, поскольку при их осуществлении имеет место, в первую очередь, не государственно-властная деятельность, а деятельность иных субъектов: должника, кредиторов и арбитражного управляющего. Именно этим обстоятельством, на наш взгляд, можно объяснить тот факт, что законодатель называет деятельность, осуществляемую в ходе несостоятельности (банкротства) именно процедурами, а не процессом. Что касается термина «производство», интенсивно используемого как в нормативно-правовых актах, так и в научных трудах, то наиболее четко прослеживается соотношение указанного понятия с категорией «процесс»: данные термины соотносятся как общее и особенное; производство – част процесса, а процесс – совокупность производств [14, с. 37].

Исходя из того, что при определенных условиях процедуры банкротства можно считать процессуальными формами, нормы права, регулирующие вопросы признания должника несостоятельным (банкротом), являются одновременно нормами материального и процессуального права. Действительно, в XIX веке многие известные правоведы разделяются на две части: одна часть его положений охватывает материальное конкурсное право, а другая – формальное право, или конкурсный процесс [15, с. 102].

Для того, чтобы определить понятие «процедуры банкротства», необходимо уяснить его общелексическое значение и ограничить от иных, смежных понятий, встречающихся в законодательстве о банкротстве.

Обратившись к словарям русского языка, можно установить общее лексическое значение термина «процедура». Под процедурой (*фр.* proc'edure – продвигаться) понимается официально установленная последовательность действий для осуществления или выполнения чего-либо [16, с. 511, 1530].

Одним из значений слова «мера» является действие или совокупность действий, средств для осуществления, достижения чего-либо [17, с. 480, 346].

Следовательно, в общелексическом значении понятия «процедура» и «мера» имеют схожий смысл с той лишь разницей, что применительно к термину «процедура» используются такие дополнительные признаки, как «последовательность» и «официальность». Тем самым, термин «мера» в общелексическом значении можно считать родовым по отношению к понятию «процедура», который конкретизирует первое понятие.

Представляется, что в целях объединения понятий «меры» и «процедуры банкротства» в одну группу действий, осуществляемых в процессе конкурсного права, можно использовать термин «мероприятие».

Под мероприятием понимается организованное действие или совокупность действий, направленных на осуществление какой-либо цели [17, с. 863]. Поскольку мероприятиями являются только целевые действия, то необходимо определить цели осуществления конкурсного процесса. Цели характеризуют те общие результаты, к которым нужно стремиться при осуществлении конкурсного права.

Основными целями права являются удовлетворение требований кредиторов должником, не исполняющим свои денежные обязательства и обязанности, а также вывод организации из кризиса, переход к устойчивой работе путем повышения эффективности управления и использования ресурсов, обеспечение защиты интересов собственников и кредиторов, создание условий для активных инновационно-инвестиционных процессов [18, с. 3].

Последние из названных целей конкурсного права наиболее ярко проявляются в рамках продолжниковской системы законодательства о банкротстве, суть которой сводится к защите интересов должников, которые попали в тяжелое финансовое положение. Государство стремится создать для таких субъектов все необходимые условия по выходу их критической ситуации, в числе которых помощь должнику освободиться от долгов и получить возможность нового старта. В странах, где господствует продолжниковская система несостоятельности (банкротства), основные цели конкурсного права реализуются на микроэкономическом уровне (уровне отдельной организации).

Продолжниковым системам противопоставляются прокредиторские системы банкротства, для которых главной является защита интересов кредиторов путем полного удовлетворения их требований и под жестким контролем за сохранностью активов должника и оперативной его ликвидацией. При этом, как правило, исключается возможность предъявлять иски к треть-

им лицам. На наш взгляд, указанные выше цели конкурсного права реализуются также в рамках прокредиторской системы законодательства о банкротстве, в первую очередь, на макроэкономическом уровне (уровне народного хозяйства, в отличие от отраслевого уровня или уровня низовых хозяйственных звеньев), поскольку для государства в целом неэффективно функционирующая организация способна поразить народное хозяйство, а в итоге, и все общество. Банкротами оказываются все: и государство, и коммерческие, и некоммерческие организации, и граждане [19, с. 570]. Следовательно, решение вопросов по упорядочению не выплачиваемых долгов неплатежеспособным организациями является важной гарантией здоровья экономки страны.

В то же время в научной литературе по вопросам несостоятельности (банкротства) наиболее распространенным является позиция о том, что основной целью конкурсного права является соразмерное удовлетворение требований кредиторов [20, с. 16, 87]. Представляется, что вышеуказанные цели нельзя считать единственными конкурсного права, поскольку на протяжении истории развития правового института несостоятельности (банкротства) расширяется перечень тех процедур, которые могут применяться по отношению к несостоятельному должнику в сторону увеличения числа реабилитационных прцедур, имеющих своей целью восстановление платежеспособности должника.

Вызывает интерес позиция В.Ф. Попондопуло, который полагает, что цель конкурсного процесса заключается в том, чтобы предупредить захват имущества неплатёжеспособного должника со стороны одного или нескольких кредиторов в ущерб остальным, чтобы наиболее справедливо поделить это имущество между кредиторами [20, с. 16]. Однако если принять сторону В.Ф. Попондопуло, то придется согласиться с тем, что и реорганизационные процедуры направлены лишь на справедливое удовлетворение требований кредиторов, а не на финансовое оздоровление должника, и не учитывают интересы самого должника, тогда как в современном законодательстве о несостоятельности учитываются интересы как кредиторов, так и неплатежеспособного должника.

Все вышеуказанные цели конкурсного права конкретизируются в задачах, которые осуществляются в рамках отельных процедур банкротства и, в отличие от целей, всегда реализуются на уровне отдельных организаций (микроэкономическом уровне). Так, задачи процедуры внешнего управления состоят в том, чтобы упорядочить проведение мероприятий, направленных на восстановление платёжеспособности должника, и заключаются в финансовом оздоровлении должника за счет выявления и использования внутренних ресурсов должника, а также привлечения внешних финансовых источников. В то же время задачи процедуры конкурсного производства заключаются в составлении конкурсной массы, обязательств должника, погашении в определённый очередности требований кредиторов и ликвидации банкрота – юридического лица.

Следовательно, при формулировании признаков понятий «мероприятия» и «процедуры банкротства» нужно использовать термин «цели» конкурсного права, который, в свою очередь, при рассмотрении отельных процедур несостоятельности будут конкретизировать в виде «задач» той или иной процедуры банкротства.

Исходя из проведенного анализа целей конкурсного права, можно дать определение понятия «мероприятия несостоятельности (банкротства)». Предлагается понимать под мероприятием в рамках несостоятельности (банкротства) юридического лица организованное действие или совокупность действий, направленных на осуществление основных целей конкурсного права: удовлетворение требований кредиторов должником, не исполняющим свои денежные обязательства и обязанности, а также вывод организаций из кризиса, переход к устойчивой работе, обеспечение защиты интересов собственников и кредиторов, создание условий для активных инновационно-инвестиционных процессов.

Используя названное определение понятия «мероприятия банкротства», можно определить понятия «меры» и «процедуры банкротства».

На сущность любого явления указывают, в первую очередь, его признаки, то есть показатели, знаки, по которым можно узнать, определить это явление [17, с. 480]. Признаками в логике называют все, что так или иначе характеризует предметы, в чем предметы сходны или различны между собой. Обычно говорят, что признаки – это качества, свойства. Вернее, считать, что признак – это не качество и свойство, а наличие или отсутствие такового [6, с. 133, 135]. Особенно важное значение имеет деление признаков на существенные и несущественные. Чтобы образовать понятие о предмете, надо выделить наиболее существенное в нем и тем самым определить существенные признаки предмета, составляющие основу понятия.

Основными существенными признаками процедуры банкротства юридического лица можно считать следующие. Во-первых, это последовательность действий, то есть непрерывно следующие за другим активные деяния. Вторым признаком процедуры банкротства является признак официальной установленности законодательством данной последовательности действий. Все действия, осуществляемые в рамах процедуры банкротства, четко указаны в законодательстве о банкротстве. В-третьих, такая официально установленная законодательством последовательность действий применяется по отношению к юридическому лицу, имеющему признаки банкротства или официально объявленному несостоятельным. И, наконец, последним признаком процедуры несостоятельности является цель ее осуществления – удовлетворение требований кредиторов должником и вывод организации из экономического кризиса.

Понятие «процедура банкротства» должно заключать в себе диалектическое единство всеобщего и особенного. Опираясь на этот методологический принцип, выскажем следующее суждение. Существенной всеобщностью «процедуры банкротства» является первый ее признак, так как она характеризует любые мероприятия, осуществляемые в рамках конкурсного права. Все остальные признаки банкротства нужно считать специальными, отличительными признаками, проводимых в конкурсном процессе (в частности, от мер несостоятельности).

Исходя из анализа вышеперечисленных признаков процедуры банкротства, можно сформулировать само понятие процедуры банкротства. Процедура банкротства юридического лица – официально установленная законодательством о реабилитации и банкротстве последовательность действий, применяемых к должнику – юридическому лицу, имеющему признаки банкротства или официально объявленному несостоятельным, с целью удовлетворения требований кредиторов и вывода организации из экономического кризиса.

Литература

1 Дергачева Н.К. Банкротство в системе методов реформированных предприятий: Автореф. дис. … канд.экон.наук. – М., 1999. – С. 10.

2 Агеев А.Б. Банкротство в гражданском праве. Проблемы теории: Автореф. дис. … канд. юрид. наук. – М., 2001. – С. 8.

3 Дедов Д№ Призанки несостоятельности как критерий эффективности нового закона о банкротстве // Хозяйство и право. – 1999. – №8. – С. 33

4 О банкротстве в Швеции // Закон. – 1993. – №7. – С. 58.

5 Белых В.С., Дубинчин А.А., Скуратовский М.Л. Правовые основы несостоятельности (банкротства): Учебно-практическое пособие. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – С. 134, 133.

6 Войшвилло Е.К. Понятие. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1967. – С. 117, 133, 135.

7 Чупахин И.Я. Методологические проблемы теории понятия. – Л.: Изд-во Ленингр. Ун-та, 1973. – С. 17.

8 Словарь современного русского литературного языка. Т.16. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1957. – С. 1482-1486.

9 Алексеев С.С. Общая теория права: В 2 т. Т.1. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 81, 336-337.

10 Алексеев С.С. Проблемы теории права: Курс лекций: В 2 т. Т.2. – Свердловск: СЮИ, 1973. – С. 13.

11 Большой энциклопедический словарь: В 2-хт. / под ред. А.М. Прохорова. Т.1. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – С. 1076.

12 Баландин В.Н., Павлушина А.А. проблемы соотношения «материального» и «процессуального» в праве и ее значение для понятия «юридический процесс» // Журнал российского права. – 2002. – №6. – С. 96.

13 Бахрах Д.Н. Административное право. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – С. 145, 144.

14 Белых В.С., Виниченко С.И. Правовое регулирование цен и ценообразования в Российской Федерации: Учебно-практическое пособие. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – С. 37.

15 Садовский В. Возражение на ответ Г. Шершеневича // Журнал гражданского и уголовного права. – 1891. – Кн.3. – С. 113; Шершеневич Г.Ф. Конкурсный процесс. – М.: Статут, 2000. – С. 102.

16 Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русск. яз., 1989. – С. 511; Словарь современного русского литературного языка. Т.11. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1957. – С. 1530.

17 Ожегов С.И. Указ. соч. – С. 280; Словарь современного русского литературного языка. – Т. 6. – С. 346, 863, 480.

18 Дергачева Н.К. Указ.соч. – С. 4; Ткачев В.Н. Актуальные проблемы правового регулирования несостоятельности (банкротства) в современном российском праве: Автореф. дис. … канд. юридич. наук. – М., 1999. – С. 3.

19 Жилинский С.Э. Указ. соч. – С. 570.

20 Попондопуло В.Ф. Конкурсное право: Правовое регулирование несостоятельности (банкротства). – М.: Юристъ, 2001. – С. 16; Ткачев В.Н. Указ.соч. – С. 3; Шершеневич Г.Ф. Указ. соч. – С. 87.

References

1 Dergacheva N.K. Bankrotstvo v sisteme metodov reformirovannyh predprijatij: Avtoref. dis. … kand.jekon.nauk. – M., 1999. – S. 10.

2 Ageev A.B. Bankrotstvo v grazhdanskom prave. Problemy teorii: Avtoref. dis. … kand. jurid. nauk. – M., 2001. – S. 8.

3 Dedov D№ Prizanki nesostojatel'nosti kak kriterij jeffektivnosti novogo zakona o bankrotstve // Hozjajstvo i pravo. – 1999. – №8. – S. 33

4 O bankrotstve v Shvecii // Zakon. – 1993. – №7. – S. 58.

5 Belyh V.S., Dubinchin A.A., Skuratovskij M.L. Pravovye osnovy nesostojatel'nosti (bankrotstva): Uchebno-prakticheskoe posobie. – M.: Izdatel'stvo NORMA, 2001. – S. 134, 133.

6 Vojshvillo E.K. Ponjatie. – M.: Izd. Mosk. un-ta, 1967. – S. 117, 133, 135.

7 Chupahin I.Ja. Metodologicheskie problemy teorii ponjatija. – L.: Izd-vo Leningr. Un-ta, 1973. – S. 17.

8 Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. T.16. – M.-L.: Izd-vo AN SSSR, 1957. – S. 1482-1486.

9 Alekseev S.S. Obshhaja teorija prava: V 2 t. T.1. – M.: Jurid. lit., 1981. – S. 81, 336-337.

10 Alekseev S.S. Problemy teorii prava: Kurs lekcij: V 2 t. T.2. – Sverdlovsk: SJuI, 1973. – S. 13.

11 Bol'shoj jenciklopedicheskij slovar': V 2-ht. / pod red. A.M. Prohorova. T.1. – M.: Sov. jenciklopedija, 1991. – S. 1076.

12 Balandin V.N., Pavlushina A.A. problemy sootnoshenija «material'nogo» i «processual'nogo» v prave i ee znachenie dlja ponjatija «juridicheskij process» // Zhurnal rossijskogo prava. – 2002. – №6. – S. 96.

13 Bahrah D.N. Administrativnoe pravo. – M.: Izd-vo NORMA, 2000. – S. 145, 144.

14 Belyh V.S., Vinichenko S.I. Pravovoe regulirovanie cen i cenoobrazovanija v Rossijskoj Federacii: Uchebno-prakticheskoe posobie. – M.: Izd-vo NORMA, 2002. – S. 37.

15 Sadovskij V. Vozrazhenie na otvet G. Shershenevicha // Zhurnal grazhdanskogo i ugolovnogo prava. – 1891. – Kn.3. – S. 113; Shershenevich G.F. Konkursnyj process. – M.: Statut, 2000. – S. 102.

16 Ozhegov S.I. Slovar' russkogo jazyka. – M.: Russk. jaz., 1989. – S. 511; Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. T.11. – M.-L.: Izd-vo AN SSSR, 1957. – S. 1530.

17 Ozhegov S.I. Ukaz. soch. – S. 280; Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. – T. 6. – S. 346, 863, 480.

18 Dergacheva N.K. Ukaz.soch. – S. 4; Tkachev V.N. Aktual'nye problemy pravovogo regulirovanija nesostojatel'nosti (bankrotstva) v sovremennom rossijskom prave: Avtoref. dis. … kand. juridich. nauk. – M., 1999. – S. 3.

19 Zhilinskij S.Je. Ukaz. soch. – S. 570.

20 Popondopulo V.F. Konkursnoe pravo: Pravovoe regulirovanie nesostojatel'nosti (bankrotstva). – M.: Jurist#, 2001. – S. 16; Tkachev V.N. Ukaz.soch. – S. 3; Shershenevich G.F. Ukaz. soch. – S. 87.

4-бөлім

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚАРЖЫ ҚҰҚЫҒЫ

Раздел 4

ИНВЕСТИЦИОННОЕ И ФИНАНСОВОЕ ПРАВО

Section 4

INVESTMENT AND FINANCE LAW

Қуаналиева Г.А.,
Қуатбекқызы Г.

Бюджеттік жоспарлауды құқықтық реттеудің кейбір сұрақтары

Бюджеттік жоспарлау әрбір деңгейдегі (республикалық, жергілікті) бюджеттік ресурстардың көлемін, қайнар көзін және мақсатқа сай пайдалануын анықтауға мүмкіндік беретін қаржылық жоспарлаудың құрамдас бөлігі болып табылады. Бюджеттік жоспарлау бюджеттік жүйенің негізі, бюджеттік процестің ажырамас бөлігі болып табылады. Оның көмегімен Президенттің Жолдауында белгіленген мақсаттар мен міндеттерге сәйкес, бюджет қаражатының қозғалысы анықталады. Бюджеттік жоспарлау процесінде орталықтандырылған және орталықтандырылмаған ақша қаражаттары қорларының қажетті ара қатынасы белгіленеді, кәсіпорындардағы қаржы ресурстарының мөлшері, сондай-ақ бюджет жүйесінің кірістерінің қалыптасуына кәсіпорындардың қатысу дәрежесі анықталады.

Түйін сөздер: қаржы, бюджет, бюджет қоры, бюджет саясаты, бюджеттік жоспарлау, бюджет кірісі, бюджет шығысы.

Kuanaliyeva G.A.,
Kuatbekqyzy G.

Some questions of legal regulation of budget planning

Budget planning – a component of the financial planning, allowing to determine volume, sources and target use of the budgetary resources on each of management levels: republican and regional. Budget planning – a necessary component of functioning of the budgetary system, an integral part of the budgetary process. Movement of budgetary funds decides on its help according to the purposes and the tasks defined in the Message of the President. In the course of budget planning the rational ratio between the centralized and decentralized funds of money is established, the sizes of financial resources of the enterprises, and also extent of participation of the enterprises in formation of the income of the budgetary system are defined.

Key words: finance, budget, budgetary fund, budgetary policy, budget planning, budgetary income, budgetary expense.

Куаналиева Г.А.,
Куатбеккызы Г.

Некоторые вопросы правового регулирования бюджетного планирования

Бюджетное планирование – составляющая финансового планирования, позволяющая определить объем, источники и целевое использование бюджетных ресурсов на каждом из уровней управления: республиканском и региональном. Бюджетное планирование – необходимый компонент функционирования бюджетной системы, неотъемлемая часть бюджетного процесса. С его помощью определяется движение бюджетных средств в соответствии с целями и задачами, определенными в Послании Президента. В процессе бюджетного планирования устанавливается рациональное соотношение между централизованными и децентрализованными фондами денежных средств, определяются размеры финансовых ресурсов предприятий, а также степень участия предприятий в формировании доходов бюджетной системы.

Ключевые слова: финансы, бюджет, бюджетный фонд, бюджетная политика, бюджетное планирование, бюджетный доход, бюджетный расход.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 351.72; 347.73

*Қуаналиева Г.А., Қуатбекқызы Г.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

БЮДЖЕТТІК ЖОСПАРЛАУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың 2014 жылғы 11 қарашадағы «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауы елімізді экономикалық дағдарыстан қиындықтарға ұрындырмай алып шығудың сара жолдарын айқындап, басым бағыттарын белгілеп берді десе де болады. Елбасы «...Бүгін менің тапсырмам бойынша Үкімет белсенді жұмысқа кірісіп кетті. Біз 2015 жылға арналған республикалық бюджеттің параметрлерін қайта қарадық. Бұл дұрыс, өйткені, біздің экспорттық шикізат ресурстарына бағаның құлдырауы бюджеттің кіріс бөлігіне қаржы түсуін төмендетуге алып келуде. Бірақ, соған қарамастан, Үкімет алдына оңай емес, алайда, нақты міндет – барлық әлеуметтік міндеттемелерді толық көлемінде қамтамасыз ету міндеті қойылып отыр» деп дұрыс көрсетті [1].

Мемлекеттегі бюджет мәселесі күрмеуі қалың өзекті тақырып болып табылады. Мемлекеттің бюджеттік жүйесі Қазақстан Республикасының Конституциясында айқындалып белгіленген және бекітілген қоғамдық-мемлекеттік маңызы басым мүдделерді қаржыландыратын және мемлекеттің қаржы саясатын іске асыру аясындағы қаржылық құқықтық қатынастарды бюджеттік реттейтін, сондай-ақ бюджеттік құқықтық қатынастар субъектілерінің республикалық және жергілікті бюджеттер алдындағы міндеттемелерін тиісінше орындауларын қамтамасыз ету арқылы әлеуметтік-экономикалық, мәдени, саясиәкімшілік аяларының өзекті проблемаларын басым бағыттары бойынша нақтылы шешетін экономикалық әрі құқықтық тетік болып табылады.

«Бюджет» термині ежелгі норманд тілінің «bougette» сөзінен пайда болып қалта, сөмке, былғары қап деген мағынаны білдірген. Осыдан келіп budget сөзі шыққан, яғни былғары қап (портфель) ағылшындар оны мемлекеттік кіріс пен шығысқа байланысты іс құжаттардың жиынтығын атаған. «Бюджетті ашу» деген сөз тіркесі де осыдан келіп туындайды, іс құжаттарды парламенттің қарауына ұсыну дегенді білдірген. Қазір «бюджет» термині кез келген қаржы қаражат шаруашылығын белгілеу үшін қолданылады [2, 7 б.]. Бюджет – орталықтандырылған ақша қорының құралу көздері мен жұмсалу бағыттарын сипаттайтын экономикалық санат, ақшалай кіріс пен шығыс-

тың балансы. Мемлекеттің заңмен немесе жергілікті өкілді органдардың шешімдерімен бекітілетін, мемлекеттің өз міндеттерін қамтамасыз етуіне арналған және салықтар, алымдар, басқа да міндетті төлемдер, капиталмен жүргізілетін операциялардан алынатын кірістер, салыққа жатпайтын және заң актілерінде көзделген өзге де түсімдер есебінен құрылатын орталықтандырылған ақша қоры. Бюджеттің пайда болуы мемлекеттің дамуы мен оның қаржы ресурстарына деген сұранысының артуымен тікелей байланысты. Орталықтандырылған ақша қорының құралуы және жұмсалуы бюджеттің кірісі мен шығысының ыңғайласа жұмыс істеуі арқылы жүзеге асады. Мемлекетке қажетті ақша қаражаттарын «кіріс» жинақтаса, жалпы мемлекеттік қажеттіліктерге орталықтандырылған қордан бөлінетін қаржы «шығыс» болады.

Қазақстан Республикасының Бюджет кодексінің 3 бабына сәйкес: «бюджет – мемлекеттің өз міндеттері мен функцияларын іске асыруды қаржылық қамтамасыз етуге арналған орталықтандырылған ақша қоры. Ал бюджет жүйесі – бюджеттердің және Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының, сондай-ақ бюджеттік процестер мен қатынастардың жиынтығы» [3].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағытты» атты Қазақстан халқына жолдауында: біздің мемлекетіміздің макроэкономикалық саясаты жаңғыртылуы тиіс деп тікелей атап көрсетті. Ол үшін бюджет саясаты, салық саясаты, ақша-кредит саясаты, мемлекеттік және сыртқы қарызды басқару саясаты сияқты негзгі бағыттар белгіленген. «Біріншіден, біз бюджет саясатының жаңа принциптерімен қаруланыуға – өз мүмкіндіктеріміз шегінде ғана шығынданыуға және тапшылықты барынша мүмкіндікте қысқартуға тиіспіз. Ұзақ мерзімде олардың сақталуын қамтамасыз ете отырып, «қиын-қыстау» күнге резервтер жинау қажет. Екіншіден, бюджеттік-қаржылық процеске деген көзқарас жекелей салымдарға көзқарас секілді ұқыпты да ойластырылған болуға тиіс. Басқаша айтқанда, бірде-бір бюджеттік теңге ысырап болмауға тиіс. Үшіншіден, мемлекет бюджеті ұзақ мерзімді перспектива тұрғысынан қарағанда өнімді, мәселен, экономиканы әртараптандыру және инфрақұрылымды дамыту секілді жалпыұлттық жобаларға бағытталуы тиіс» [4, 15 б.]. Бұл құжат шын мәнісінде тұңғыш рет қаржы саясатын, соның ішінде бюджет бағдарын нақтылы айқындап отыр.

Қазақстан Республикасының бюджеттік жүйесі бюджеттердің және Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының, сондай-ақ бюджеттік процестер мен қатынастардың жиынтығынан тұрады.

Қазақстан Республикасы бюджеттік жүйесінің тиісті деңгейлерінде: 1) республикалық бюджет; 2) облыстық бюджет, республикалық маңызы бар қала, Астана бюджеті; 3) аудан (облыстық маңызы бар қала) бюджеті тәрізді дербес бюджеттер жұмыс істейді.

Сонымен қатар, мемлекетте төтенше бюджет те құрылуы мүмкін. Қазақстан Республикасындағы төтенше жағдайларда немесе соғыс жағдайларында енгізілетін төтенше мемлекеттік бюджет республикалық жергілікті бюджеттердің негізінде қалыптастырылады. Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында төтенше немесе соғыс жағдайын енгізу және оның күшін жою туралы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы төтенше мемлекеттік бюджетті енгізуге және оның қолданылуын тоқтатуға негіз болып табылады.

Төтенше мемлекеттік бюджетті Қазақстан Республикасының Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігінің құзырындағы бюджеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган әзірлейді, сондай-ақ аталған осы бюджет Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіп негізінде Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен бекітіледі әрі оның қабылданғаны туралы Қазақстан Республикасының Парламенті дереу хабардар етіледі [5, 102-103 бб.].

Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі нақты қағидаларды басшылыққа ала отырып жұмыс жасауы қажет. Олар: бірыңғайлық принципі; толымдылық принципі; реалистік; транспаренттілік принципі; дәйектілік принципі; нәтижелілік қағидаты; бюджеттердің дербестік принципі; сабақтастық принципі; негізділік принципі; уақтылылық принципі; кассаның бірыңғайлық принципі; тиімділік принципі; жауапкершілік принципі және бюджет қаражатының атаулылық және нысаналы сипаты қағидаты Қазақстан Республикасының Бюджет кодесінің 4 бабында белгіленген [3]. Әрбір көрсетілген 14 қағиданың мазмұны заңда ашылып көрсетілген.

Мемлекет бюджетті өз функцияларын жүзеге асырудың негізгі ретінде және экономиканы басқарудың белсенді құралы ретінде қолданады. Үкімет мемлекеттік бюджет арқылы қоғамдық өндірістің құрылымына әсер етіп, шаруашылықтың нәтижесін ретке келтіре отырып, әлеу-

меттік қайта құруларды жасап ұлттық табыстың қайта бөлінуін жүзеге асырады. Бюджет жүйесі – экономикалық қатынастар мен заң нормаларына негізделген елдегі әртүрлі бюджеттердің жиынтығы болып табылады. Бюджет жүйесін ұйымдастыру мемлекеттің құрылымы арқылы анықталады. Әрбір елдің бюджет жүйесінің құрамына құрылымы бойынша әртүрлі бюджеттер жатады.

Бюджет саясаты – заң шығарушы және атқарушы органдар бюджеттік қатынастарды дамыту бағыттарын айқындаумен және оларды азаматтың, қоғамның және мемлекеттің мүдделері үшін пайдаланудың нақты жолдарын әзірлеумен байланысты жүзеге асырылатын шаралар мен қабылданатын шешімдердің жиынтығы. Бюджет саясатының мазмұны алуан қырлы және оны әзірлеу кезеңдерінің тізбектілігін ғана емес, сонымен бірге оның атқарымдық және уақыттық жақтарын да қамтиды. Мемлекеттің қаржы саясатының бір бөлігі ретінде Бюджет саясаты экономикалық саясаттың түп қазығы, ұйытқысы және мемлекеттің экономикалық-әлеуметтік саясатын жүзеге асыру құралы болып табылады. Нарық жағдайында бюджет саясаты – мемлекеттің қоғамдық өндіріске экономикалық ықпал етуінің негізгі бағыттарын айқындаудың басты тұтқасы. Бюджет саясатын әзірлеуге заң шығарушы және атқарушы органдар қатысады. Қазіргі Қазақстанның конституциялық құрылымы бойынша бюджет саясатын әзірлеуде Қазақстан Республикасының Президентіне басымдық беріледі, ол өзінің жыл сайынғы жолдауында бюджет саясатының ағымдағы жылға арналған және келешектегі негізгі бағыттарын, мақсаттары мен міндеттерін айқындап береді.

Біздің мемлекетімізде қазіргі таңда бюджет саясатының реформасы жедел қарқынмен дамуда деп айтуға болады. Оған дәлел Елбасының 2013 жылғы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты №590 Жарлығы.

Жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауына сәйкес әзірленді және бюджет ресурстарын мүмкіндіктер шегінде пайдалануға және бюджет тапшылығын қысқартуға, үнемді және ойластырылған бюджеттік-қаржылық процесті қамтамасыз етуге, бюджет қаражатын және Ұлттық қор қаражатын, іріктеудің қатаң жүйесін қолдана отырып, ұзақ мерзімді перспектива тұрғысынан өнімді стратегиялық жалпыұлттық жобаларға инвестициялауға бағытталған. Бұл Жарлықта жаңа бюджет саясатының негізгі екі кезеңі аталып көрсетілген. Олар: Бірінші кезең (2014 – 2017 жылдар) – мемлекеттік қаржының теңгерімділігі мен бюджеттік тиімділікті қамтамасыз ету негіздерін қалыптастыру. Бұл кезеңде:

1) мемлекеттік жоспарлау жүйесін жетілдіру және нәтижеге бағдарланған бюджеттеуді практикалық қолдануды кеңейту;

2) бюджеттік міндеттемелерді түгендеу және оларды оңтайландыру бойынша шаралар қабылдау;

3) жекеше сектордың ортақ жауапкершілігін енгізу;

4) бизнес-ортаға жекелеген мемлекеттік функцияларды беру;

5) бюджеттік инвестициялар бойынша тәсілдерді реформалау;

6) мемлекеттік-жекеше әріптестіктің (бұдан әрі – МЖӘ) жаңа тетіктерін енгізу;

7) салық салу саясатын өзгерту;

8) мемлекеттік борыш пен квазимемлекеттік сектордың борышын мониторингтеу және бақылау жүйесін енгізу;

9) бюджетаралық қатынастарды реформалау;

10) мемлекеттік аудиттің негіздерін енгізу жоспарланып отыр.

Екінші кезең (2018 – 2020 жылдар) – мемлекеттік қаржының тұрақтылығын нығайту. Бұл кезең:

1) жекеше сектордың ортақ жауапкершілігін кеңейтумен және бюджеттік міндеттемелерді тұрақтандырумен;

2) жекеше сектордың инвестициялық белсенділігінің өсуімен;

3) бюджетке жүктемені төмендетуге ықпал ететін МЖӘ-ні кеңейтумен;

4) ағымдағы шығыстарды мұнайдан тыс кірістер есебінен қаржыландырумен;

5) жергілікті атқарушы органдардың жұмыс тиімділігін арттырумен;

6) мемлекеттік аудиттің толыққанды жұмыс істеуімен сипатталады [6].

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының тиімділігі республикалық (орталық мемлекеттік бюджет ретінде) және жергілікті бюджеттерді мемлекеттің, сондай-ақ оның әкімшілік-аумақтық құрылыстарының орталықтандырылған қаржылық ресурстары ретінде жоспарлауға тікелей байланысты болады. Бюджеттік жүйенің тиісті деңгейлерінде жүзеге асырылатын бюджеттік жоспарлау Қазақстан Республикасының және оның әкімшілік-аумақ-

тық бірліктерінің орталықтандырылған негізгі ақша қорларын құру, қалыптастыру, бөлу, қайта бөлу, сондай-ақ пайдалану сияқты барлық сатыларын қамтиды. Бюджеттік жоспарлау процесінің мән-жайлары Қазақстан Республикасының мемлекеттік және бюджеттік құрылысының негіздеріне, мемлекеттің бюджет саясатының ұстанымдары мен мемлекеттік билік органдарының бюджеттік жүйедегі құзыретіне сай айқындалады, сондай-ақ оның барлық сатылары үш жылдың көлемінде іске асырылады.

Республикалық бюджет бір қаржы жылына арналып жоспарланады. Кезекті қаржы жылына арналған бюджеттің жобасымен бір мезгілде алдағы үш жылдық кезеңге арналған бюджеттің болжамы жасалады. Республикалық бюджеттің жобасын әзірлеу тәртібін Қазақстан Республикасының Президенті айқындайды. Республикалық бюджет жобасын уақтылы және сапалы әзірлеу, сондай-ақ бюджетті нақтылау және атқару жөнінде ұсыныстар жасауды қамтамасыз ету мақсатында бюджеттік комиссия құрылады. Бюджеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган Республикалық бюджеттік комиссия қабылдаған шешімдердің негізінде алдағы қаржы жылына арналған республикалық бюджет жобасының түпкілікті нұсқасын жасап, оны Республикалық бюджеттік комиссияның қарауына енгізеді.

Қазақстан Республикасында 2014-2016 жылдарға арналған Республикалық бюджет туралы заң қабылданды. Бұл заң да үш жылға жоспарланып отырған мемлекетіміздің қаржы кірісі мен шығысын шартты түрде анықтайтын құжат. 2014 жылға арналған республикалық бюджет түсімдері 5 773,0 млрд. теңге немесе ағымдағы жылмен салыстырғанда 10,4% өседі деп жоспарланған. Оның ішінде кірістер (трансферттердің түсімдерін есепке алмағанда) 4 016,4 млрд. теңге сомасында болжамданады, ол 2013 жылдың деңгейінен 427,1 млрд. теңгеге жоғары. 2015 және 2016 жылдарында сәйкесінше кірістер түсімдері (трансферттерді есепке алмағанда) алдыңғы жылдар деңгейіне қарағанда 555,7 және 636,8 млрд. теңгеге өсуі жоспарланады. 2014 жылға республикалық бюджеттің шығыстары ағымдағы жыл деңгейінен 10,1% өсіп, 6 715,4 млрд. теңге көлемінде жоспарланған. 2015 жылы алдыңғы жыл деңгейінен 7,7%-ға артып, 7 234,2 млрд. теңге, 2016 жылы – 9,0% ұлғайып, 7 887,2 млрд. теңгені құрайды деп болжануда [7]. Өкінішке қарай, мемлекетімізде бюджеттік қаржылардың дұрыс игерілмеуі орын алып жатады. Мәселен, өткен 2013 жылдағы «республикалық бюджетті нақтылау жұмысы аясында игерілмеген қаражат толық көлемінде кері қайтарылмақшы. Дәлірек айтсақ, Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі бойынша 9 млрд. 678 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі – 8 млрд. 538 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі – 7 млрд. 240 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Индустрия және жаңа технологиялар министрлігі – 6 млрд. 345 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі – 6 млрд. 55 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Қоршаған ортаны қорғау министрлігі – 2 млрд. 285 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Қауіпсіздік комитеті – 1 млрд. 411 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Көлік және коммуникациялар министрлігі – 1 млрд. 388 млн. теңге, ал Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі – 1 млрд. 304 млн. теңгені игермеген екен...

2012 жылы еліміз бойынша 140 млрд. теңге игерілмесе, 2013 жылы оның мөлшері 150 млрд. теңгеге жетіпті» [8].

Іске асырылып жатқан шараларға қарамастан бюджеттік жүйе саласында бірнеше проблемалар орын алып отыр:

Біріншіден, бюджет қаражаттарының игерілмеген қалдықтарының болуы. Оның негізгі себебі ретінде бюджеттік бағдарлама әкімшілеріндегі қаржылық менеджмент деңгейінің төмен деңгейде болуымен және бюджет қаражаттарын алушылардың қаржылық тәртіп деңгейінің төмендігімен түсіндіріледі.

Екіншіден, бюджет қаражаттарының мақсатсыз пайдаланылуы. Осы тұста көптеген құқық бұзушылықтар, оның ішінде қылмыстық іс-әрекеттердің орын алуы кең етек алып отыр.

Үшіншіден, мемлекеттік сатып алулар туралы заңдылықтың бұзылуы. Келесі бір мәселе, бюджетті бақылау елімізде қалай жүргізіліп жатыр?! Бұл ретте саны көп тексерушілердің жұмысында белгілі бір мүдделердің қақтығысы бар екенін жоққа шығаруға болмайды, өкінішке қарай, мұны бәрі бірдей көрсе де көрмегенсіп, жанай өткенді қалайды. Бұл неге байланысты деген мәселеге келетін болсақ, Үкіметтің бюджет қаражаттарын өзі бөлетіндігімен және олардың жұмсалуын да Қаржы министрлігінің Қаржылық бақылау және мемлекеттік сатып алу комитетінің атынан өзі бақылайтындығымен байланысты екенін айтуға тиіспіз. Сыртқы және ішкі бақылауды жүзеге асыру жөніндегі өкілеттіктерді заңнамалық бөлудің әлсіздігі салдарынан жұмыс барысында бірін-бірі қайталау элементтері орын

алып отыр. Атап айтқанда, Қаржы бақылау комитеті заң бойынша ішкі бақылау қызметі бола отырып, іс жүзінде жергілікті бюджеттердің орындалуының ішкі бақылауын да жүзеге асырады, сөйтіп, мәслихаттардың тексеру комиссияларының функцияларын алмастырумен айналысады.

Оның үстіне бүгінде мемлекеттік қаржы бақылау органдарында қалыптасып отырған штаттық құрылымы мен саны да бір-біріне бара-бар емес. Мәселен, Есеп комитеті қызметкерлерінің саны 70 адамды, яғни барлық бақылаушы қызметкерлер санының 4,7 пайызын құрайды. Барлық деңгейдегі мәслихаттардың тексеру комиссиялары мүшелерінің саны – 287 адам (19,3%). Қаржылық бақылау комитетінде – 1051 адам (70,8%), орталық мемлекеттік органдардың ішкі бақылау қызметінде – 77 адам (5,2%). Міне, сыртқы және ішкі бақылау органдарында қызмет істейтіндер санының нақ осылайша қалыптасуы ішкі бақылаудың заңнамамен өзіне берілген өкілеттіктерді толыққанды жүзеге асыруына мүмкіндік бермей келеді.

Мына бір фактінің өзі назар аударуға тұрады. Тек қана 2005 жылдың өзінде қаржы бақылау органдары бетін ашқан заң бұзушылықтар саны 2004 жылмен салыстырғанда үш еседен астам дерлік, яғни 28,7 миллиард теңгеден 87,2 миллиард теңгеге дейін ұлғайды. Ал осы орайда Қаржы министрлігінің Қаржы бақылау және мемлекеттік сатып алу комитеті саны жағынан ең ірі мемлекеттік бақылау органдарының бірі бола тұра, Есеп комитетіне қарағанда заң бұзушылықтарды 1,7 есе кем ашты.

Жоғары қаржы бақылау органдарының халықаралық ұйымына (ЖҚБОХҰ) мүше елдердің тәжірибесін зерделеу мемлекеттік қаржы бақылаудың олардың басым көпшілігінде сыртқы және ішкі болып бөлінетінін көрсетіп отыр. Халықаралық тәжірибеде бюджеттік үдерісті сыртқы қаржылық бақылау құзыретіне кіретін мемлекеттік органды белгілеу үшін қаржылық бақылаудың жоғары органы (ҚБЖО) деген бір ізге түсірілген атау пайдаланылады. ҚБЖО-ның қызметі кейбір елдерде арнайы заңнамамен, тіпті конституциялық заңдармен реттеледі. Көптеген дамыған елдерде мемлекеттік қаражаттарды жұмсау аудитімен қатар, кірістерді есептеу, жинау және жұмсаудың барлық аспектілерінің аудиті де жүзеге асырылады. Бұл орайда олардың бюджетке қосылған-қосылмағанына қарамастан, мемлекеттің барлық кірістері мен шығыстары аудиттік тексеруге жатады.

Сонымен қатар, «2015-2019 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамдарын және Мемлекет басшысының Қазақстан халқына арналған «Нұрлы Жол – Болашаққа бастар жол» атты Жолдауында берілген тапсырмаларды ескере отырып, 2015-2017 жылдарға арналған республикалық бюджет болжамдары қайта қаралды. 2015 жылы республикалық бюджет кірістері 4 159,5 миллиард теңге сомасында (бюджет жобасымен салыстырғанда 178,9 миллиард теңгеге аз), 2016 жылы 4 606,2 миллиард теңге (147,3 миллиард теңгеге аз), 2017 жылы 4 971,7 миллиард теңге (176 миллиард теңгеге аз) болады деп болжанып отыр», – деді Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрі Ерболат Досаев [9]. Оның айтуынша, республикалық бюджет кірістерінде 2015 жылы Ұлттық қордан 707,5 миллиард теңге көлемінде, 2016 жылы 372,5 миллиард теңге көлемінде, оның ішінде: 1 триллион теңге шеңберінде екінші транш шараларын іске асыруға (2015 жылы – 360,0 миллиард теңге); Мемлекет басшысының Қазақстан халқына арналған «Нұрлы Жол – Болашаққа бастар жол» Жолдауында айтылған тапсырмаларды іске асыруға (2015 жылы – 347,5 миллиард теңге, 2016 жылы – 372,5 миллиард теңге) мақсатты трансферттерді тарту ескеріліп отыр. Бюджеттің кесімді тапшылығы 2015-2017 жылдарға арналған республикалық бюджет жобасында көрсетілген көлемде сақталды.

Келешекте еліміздегі бюджеттік жоспарлаудың дұрыс, әрі сапалы жасалауы, мемлекеттің қаржы саясатының әлем сахынасы төрінде беделін арттыратыны сөзсіз.

Әдебиеттер

1 «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жыл 11 қарашадағы Қазақстан халқына Жолдауы. //www.akorda.kz.

2 Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан. Особенная часть: учебник. – Алматы: ТОО «Издательство «НОРМА-К», 2002. – 344 с.

3 Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі. Қазақстан Республикасының 2008 жыл 4 желтоқсандағы N 95-IV Кодексі //adilet.zan.kz.

4 «Қазақстан – 2050»: Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: ЮРИСТ, 2013. – 44 б.
5 Сартаев С.С., Найманбаев С.М. Бюджеттік құқық: Оқу құралы. – Алматы: Жеті жарғы. 2006. – 360 б.
6 2013 жылғы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы http://www.akorda.kz.
7 «2014-2016 жылдарға арналған Республикалық бюджет туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 3 желтоқсандағы №148-V Заңы http://www.akorda.kz.
8 «Игерілмеген қаржыда есеп жоқ» // Дала мен қала газеті, 6 қараша 2013 жыл.
9 «2015-2017 жылдарға арналған бюджет туралы заң жобасы мақұлданды» //kaz.tengrinews.kz.

References

1 «Nyrly zhol – bolashakka bastar zhol» Kazakhstan Respublikasynyn Prezidenti N.A. Nazarbaevtyn 2014 zhyl 11 karashadagy Kazakhstan halkyna Zholdauy. //www.akorda.kz.
2 Khudyakov A.I. Financial right of the Republic of Kazakhstan. Special part: Textbook. – Alma-Ata: NORMA-K Publishing House LLP, 2002. – 344 p.
3 Kazakhstan Respublikasynyn Budget kodeksi. Kazakhstan Respublikasynyn 2008 zhyl 4 zheltoksandagy N 95-IV Kodeksi. //adilet.zan.kz.
4 Kazakhstan Respublikasynyn Prezidenti – Elbasy N.A. Nazarbaevtyn 14 zheltoksan 2012 zhylgy «Kazakhstan – 2050» strategiyasy kalyptaskan memlekettin Zhana Sayasi bagyty» atty Kazakhstan halkyna Zholdauy. – Almaty: YRIST, 2013. – 44 p.
5 Sartayev S. S., Naymanbayev S. M. Byudzhettik kykyk: Oky kyraly. – Alma-Ata: Zheti zhargi. – 2006. – 360 b.
6 2013 zhylgy 26 maysymdagy «Kazakhstan Respublikasynyn zhana budget saysatynyn tyzhyrymdamasy» atty Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin N590 Zharlygy //www.akorda.kz.
7 «2014-2016 zhyldarga arnalgan Respublikalyk budget turaly» Kazakhstan Respublikasynyn 2013 zhylgy 3 zheltoksandagy N148-V Zany //www.akorda.kz. 8 «Igerilmegen karzhyda tsep zhok» //Dala men kala gazeti, 6 karasha, 2013 zhyl.
9 «2015-2017 zhyldarga arnalgan budget turaly zan zhobasy makyldandy //kaz.tengrinews.kz.

Айгаринова Г.Т.,
Жақсыбекова Д.Ж.

Қазақстан Республикасында нарықтық қатынастар жағдайында банк жүйесінің құқықтық мәселелері

Нақты мақалада Қазақстан Республикасындағы нарықтық қатынастар жағдайында банк жүйесі мемлекеттің қаржылық-кредиттік механизмінің негізі ретінде құқықтық мәселелері қарастырылды. Еліміздегі банкілік жүйені қамтамасыз етуге байланысты қолданыстағы заңнамаларды жетілдіруге ұсыныстар жасалды.

Түйін сөздер: банк, банкілік жүйе, қаржылық тетік, екінші деңгейлі банктер, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі.

Aigarinova G.T.,
Zhaqsybekova D.Zh.

Legal problems of the banking system in the market conditions of the Republic of Kazakhstan

This article examines the legal problems of the banking system in the market conditions of the Republic of Kazakhstan. The author suggests some ways to improve the state mechanism in the field of banking.

Key words: bank, banking system, financial mechanism, second-tier banks, the National Bank of the Republic of Kazakhstan.

Айгаринова Г.Т.,
Жақсыбекова Д.Ж.

Правовые проблемы банковской системы в рыночных условиях Республики Казахстан

Научная основная цель работы – изучения уполномочий органов, исполняющих финансовый контроль, исследование процесса финан сового контроля РК. Следовательно, рассмотрены вопросы денежные средства и формирование государственного финансового контроля и контроля за законностью действий в области других регионов страны и местного самоуправления, предоставленной субъектами социально-экономического развития эффективного надзора.

Ключевые слова: финансовый контроль, республиканский бюд жет, финансовая дисциплина, финансовые ресурсы, министерство финансов.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 346.62

*Айгаринова Г.Т., Жақсыбекова Д.Ж.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: gulnar._80@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА НАРЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖАҒДАЙЫНДА БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нарықтық қатынастар жағдайында банк жүйесі мемлекеттің қаржылық-кредиттік механизмінің негізі, экономиканы ретке келтіруші маңызды құралы болып табылады. Банк жүйесі қаншалықты дұрыс құрылса, шаруашылық қызметінің тиімділігі соған байланысты дамиды. Батыс елдерінде банк қызметі мәселелеріне қатысты әдебиеттер де көп, бірқатар тәжірибе де жинақталған. Алайда, Қазақстанның тәуелсіз банк жүйесінің дәл бүгінгі шынайы жағдайына бейімделген теориялық тұжырымдар мен банк теориясын түпкілікті зерттеген отандық ғалымдар қатары аз.

Баршамызға мәлім ағымдағы әлемдік қаржы дағдарысы ешбір мемлекеттке оң қырымен танылып қойған жоқ. Қазіргі таңда әлемнің ең ірі, алпауыт елдерінің өзі қомақты қаржылық және өндірістік тоқырауларды бастан кешуде, сонымен қатар жүз мыңдаған адамдар жұмыссыз қалуда, көптеген шаруашылық орталықтары жабылуда. Дағдарыстың қауіпті әсерлерінен Қазақстан да шет қалған жоқ, дегенмен де оның соққыларына қарсы төтеуге лайықты екенін де байқатып үлгерді.

Қазақстанда жаһандық дағдарыстың алғашқы толқыны былтырғы жылы байқалған болатын. 2008 жылғы Қазақстанның экономикасы дағдарыс барысында дамыды, бұл іскерлік және тұтынушылық көздердің белсенділігінің күрт төмендеуіне әкелді, сонымен қатар қаржылық секторға да әсер етіп, экономика салаларының динамикалық өсуінің бәсеңдеуіне негізгі себеп болды. Әлемдік нарықта қолданыстағы өнімдердің бағасының лезде қымбаттауы салдарынан ұлттық экономикамызда инфляциялық қысым күшейді. Осының барлығының әсерінен отандық экономикамызды тұрақтандырып, күшейту үшін Қазақстанға тиімді шаралар қолдану керектігін аңғартады.

Төрт-бес жыл бұрын біреу бізден экономикалық дағдарыс жайлы қандай да бір мәлімет сұраса, біз ойланып, бәлкім мардымды ештеңе айта алмас та едік. Ал қазіргі таңда көшеде кетіп бара жатқан кез-келген адамды тоқтатып, сұрайтын болсаңыз, бұл мәселе жайлы еш кідірместен айтып бере алады. «Адамды илейтін де, билейтін де қоғам», – деп Энгельстің айтқанындай, қоғамдағы қалыптасқан жағдай халық санасын жаулап, соған дағдыландырды. Қазіргі қоғамда орын алған қаржылық дағдарыстың ерекшелігі – оның әлемдік жетекші қаржы жүйесінде

туындауы және сол қаржы жүйесінің аталған дағдарыспен күресуге қабілетсіз болуы.

Мұның әсіресе еліміздің алдағы он жылда әлемнің барынша бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіруі және Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруі үшін маңызы зор.

Нарықтық экономикада банк жүйесінің атқаратын қызметі өте зор. Біріншіден, дамыған банк жүйесі төлем жүйесін басқарады. Нарықтық қатынастар жағдайында коммерциялық мәмілелердің көбісі электрондық төлемдер немесе чектермен төлеу жолымен қаражаттарды бөлу арқылы жүргізіледі. Екіншіден, өзге қаржы делдалдарымен бірге, банктер халық жинақтарын әр түрлі жобаларға бағыттайды, несие саясатын жүзеге асырады. Қаражаттарды инвестициялау процесінің тиімділігі белгілі бір дәрежеде банк жүйесінің ақша қорларын оларды оптималды пайдалана алатын заем алушыларға бағыттай алу қабілетіне байланысты болады. Үшіншіден, коммерциялық банктер орталық банктердің ақша-несие саясатына сәйкес әрекет етеді, айналыстағы ақша көлемін реттеу процестеріне қатысады.

Төлем жүйесі бір банк шотынан басқа банк шотына осы елде белгіленген заңдар, ережелер және стандарттар бойынша ақша төлемдері мен аударымдарын жүзеге асыру тетігін білдіреді. Қаржы нарықтарының және экономиканың банк секторының жұмыс істеуінің тиімділігі көбіне елдегі жұмыс істеп тұрған төлем жүйесіне байланысты.

Соған байланысты төлем жүйелерінің қауіпсіз және тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету орталық банктердің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Халықаралық терминологияға сәйкес төлем және есеп айырысу жүйелерін қадағалау (оверсайт) орталық банктің функциясы болып табылады, оны орындаған кезде сенімділік және тиімділік мақсаттары жұмыс істеп тұрған және жоспарланған жүйелердің мониторингі, олардың осы мақсаттарға сәйкес келуін бағалау және егер қажет болса, өзгерту арқылы қол жеткізіледі.

Төлем жүйелерін қадағалауды жүзеге асыру кезінде Халықаралық есеп айырысулар банкінің Төлем және есеп айырысу жүйелері жөніндегі комитеті әзірлеген халықаралық стандарттарға, оның ішінде мынадай негізгі қағидаттарға үлкен көңіл бөлінеді:

– ашықтық (жүйелерге арналған талаптар мен стандарттарды және оларға қатысты қолданылатын жүйелерді айқындау критерийлерін қоса алғанда орталық банктер өздерінің қадағалау саясаты туралы ашық мәлімдеулері тиіс);

– халықаралық стандарттар (орталық банктер тиісті жағдайда төлем және есеп айырысу жүйелеріне қатысты халықаралық стандарттарды қолдануы тиіс);

– пәрменді өкілеттіктер мен мүмкіндіктер (өздерінің қадағалау жөніндегі міндеттемелерін тиімді орындауы үшін орталық банктердің өкілеттіктері мен мүмкіндіктері болуы тиіс);

– жүйелелік (қадағалау стандарттары орталық банктің өзі басқаратын жүйені қоса алғанда, салыстырмалы төлем және есеп айырысу жүйелеріне қатысты жүйелі қолданылуы тиіс);

– басқа ресми органдармен ынтымақтастық (орталық банктер төлем және есеп айырысу жүйелерінің сенімділігі мен тиімділігін қамтамасыз ету кезінде басқа да тиісті орталық банктермен және ресми органдармен ынтымақтасуы тиіс).

Төлем жүйелерін қадағалаудың маңыздылығы туралы мәселенің 90 жылдардың өзінде көтерілгенін атап өткен жөн. Мәселен, Ондық Тобы мемлекеттерінің орталық банктері неттингінің банкаралық схемалар жөніндегі комитетінің есебінде (Ламфалусси есебі, Халықаралық есеп айырысулар банкі, 1990 жыл) орталық банктердің өздерінің ішкі банкаралық нарықтардың дамуын және осы нарықтардың жұмыс істеуін қамтамасыз ететін төлем және есеп айырысу жүйелерінің қызметін қадағалайтыны көрсетілген [3]. Банкаралық есеп айырысулар бойынша қызмет көрсетулердің негізгі жеткізушілері және соңғы сатыдағы кредиторлар ретінде орталық банктер банктердің кредиттеу және өтімділікке қатысты басқару саясатына, сондай-ақ олардың кредит тәуекелі мен ұлттық банк жүйесімен өтімділік тәуекелін байланыстыратын есептеу тетіктеріне ерекше көңіл бөледі және банктердің орталық банктің тарапынан төтенше қолдауына өтініш білдірмей қолайсыз өзгерістерге қарсы тұру қабілетін бағалайды. Ұлттық төлем жүйесін бұлай қадағалау орталық банктің түрлі функцияларын үйлестіреді және монетарлық және бақылаушы органдардың міндеттерін үйлестіруден де тұрады [5].

Көптеген орталық банктердің төлем жүйелерін қадағалау саласындағы өкілеттіктері заңнамалық актілерде айқындалған және ақша төлемдері мен аударымдары саласындағы нормативтік құқықтық базаны әзірлеуден, статистикалық деректердің мониторингінен, жинақтаудан, талдаудан және төлем жүйелерінің жұмыс істеуін бағалаудан тұрады.

Мәселен, «Ресей Федерациясының Орталық Банкі туралы» Федералдық заңға сәйкес төлем жүйесінің тиімді және үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету Ресей Банкі қызметі мақсаттарының бірі болып табылады. Көрсетілген Заңға сәйкес Ресей Федерациясының Орталық Банкі елдегі есеп айырысу ережесін белгілейді, атқарушы биліктің уәкілетті органдарының тапсырмасы бойынша есеп айырысуды жүргізу арқылы Ресей Федерациясы бюджет жүйесінің барлық деңгейлерін бюджеттерінің және бюджеттердің орындалуын ұйымдастыру және орындау жүктелетін мемлекеттік бюджеттен тыс қорлардың шоттарына қызмет көрсетеді. Ресей Банкі Ресей Федерациясындағы есеп айырысу, оның ішінде клирингтік ұйымды үйлестіретін, реттейтін және лицензиялайтын орган болып табылады, сондай-ақ қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуларды жүзеге асырудың ережесін, нысандарын, мерзімдерін және стандарттарын белгілейді.

Беларусь Республикасының Банктік кодексіне сәйкес төлем жүйесінің тиімді, сенімді және қауіпсіз жұмыс істеуін ұйымдастыру Беларусь Республикасының Ұлттық Банкі қызметінің негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Осы мақсатқа қол жеткізу шеңберінде Ұлттық Банк Беларусь Республикасының төлем жүйесінің жұмыс істеуін басқарады және төлемдерді жүзеге асырудың, тариф саясатының, өтімділікті басқарудың ережелерін белгілеу арқылы, сондай-ақ Беларусь Республикасы төлем жүйесінің жай-күйін сипаттайтын көрсеткіштерді жинақтау, жинау және талдау арқылы оны қадағалайды.

Монетарлық және қаржы кодексіне сәйкес Франция Банкі Орталық банктердің еуропалық жүйесінің төлем жүйелерінің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету жөніндегі міндеті шеңберінде төлем жүйелерінің үздіксіз жұмысын және қауіпсіздігін қамтамасыз етеді [4].

Англияның Қаржы министрлігі, Банкі және қаржылық қызметтер басқармасы арасындағы уағдаластық туралы меморандумда (1997) Англия Банкінің қаржы жүйесінің инфрақұрылымын қоса алғанда, жалпы қаржы жүйесінің және атап айтқанда, төлем жүйесінің жалпы тұрақтылығы үшін жауап беретіндігі көзделген. 2005 жылғы қаңтардан бастап жыл сайын Англия Банкі Төлем жүйелерінің оверсайты жөніндегі есепті жариялайды, онда Банктің осы саладағы жұмысы сипатталады.

Қазақстан Республикасында төлем жүйелерінің жұмыс істеуіне және дамуына қадағалау рөлін мемлекеттің атынан Қазақстанның Ұлттық Банкі атқарады. «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 7-бабына сәйкес төлем жүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету Ұлттық Банктің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Көрсетілген міндетті іске асыру шеңберінде Қазақстанның Ұлттық Банкіне белгілі бір функциялар жүктелген («Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 8-бабы). Қазақстанның Ұлттық Банкі ақша төлемдері мен аударымдарының жекелеген мәселелеріне қатысты нормативтік құқықтық актілерді бекітеді; банктердің және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың корреспонденттік шоттарды ашу және жүргізу тәртібін, аударым, банкаралық клиринг операцияларын жүргізу, төлем карточкаларын шығару тәртібін айқындайды, Қазақстан Республикасында ақша төлемдері мен аударымдарын жүзеге асырудың тәртібін, жүйесін және нысанын айқындайды, ақша төлемдері мен аударымдары мәселелері бойынша есептілікті және мәліметтерді ұсынудың тәртібін, нысандарын және мерзімдерін белгілейді.

Почта байланысы ұйымдарының ақша аударымдарын жүзеге асырумен байланысты қатынастардан басқа Қазақстан Республикасында ақша төлемдері мен аударымдарын жүзеге асыру кезінде туындайтын қатынастарды реттейтін «Ақша төлемдері мен аударымдары туралы» 29.06.1998 жылғы № 237-I ҚР Заңы ақша төлемдері мен аударымдары саласындағы негізгі заңнамалық акті болып табылады [6].

Сонымен қатар жоғарыда көрсетілгендей, қазіргі кезде Қазақстан Республикасында екі төлем жүйесі (БААЖ және банкаралық клиринг жүйесі) жұмыс істейді. Бұл төлем жүйелерінің жұмыс істеу тәртібін Ұлттық Банк тиісті нормативтік құқықтық актілерде айқындайды.

Бұдан басқа Ұлттық Банк барлық банктер және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар үшін Қазақстан Республикасының аумағында қолма-қол жасалмайтын төлемдерді жүзеге асырудың тәртібін, жүйесін және нысанын айқындайтын өзге де ережелерді, нұсқаулықтарды әзірледі [1].

Банктер, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар арасында Қазақстан теңгесімен ақша аударымдарының уақтылы және кідіріссіз жүргізілуін қамтамасыз ететін төлем жүйелерін қадағалауды (оверсайт) ұйымдастыру, банктердің және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың төлем жүйелеріне қолжетімділігін қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық шара-

ларға және бағдарламалық-техникалық құралдарға қойылатын талаптарды белгілеу Ұлттық Банктің негізгі функцияларының бірі болып табылады.

Төлем жүйесінің рөлі тұтынушымен және тауарлар мен қызметтерді жеткізушінің арасындағы ақша қаражатын уақтылы және тиімді аударуды қамтамасыз ету болып табылады, бұл экономикалық және қаржы қызметі нәтижесінде қабылданған міндеттемелерді орындауды уақтылы аяқтауға ықпал етеді. Осыған байланысты, экономиканың қаржы нарықтары мен банк секторының жұмыс істеуі көбіне елдегі қолданыстағы төлем жүйесіне байланысты.

Ел экономикасы мен банк жүйесін реформалау сенімділігімен, қауіпсіздігімен және тиімділігімен ерекшеленетін, төлемдерді тез және ең аз тәуекелдермен жүргізуге мүмкіндік беретін төлем жүйелерін құру қажеттілігін туындатты. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының егемендігін жариялаған сәттен бастап Ұлттық Банк төлем жүйелерін реформалау бойынша жұмысты бастады.

Республика тәуелсіздігі жылдары Ұлттық Банк төлем жүйелерін дамыту мен жетілдіру бойынша елеулі жұмыс жүргізді. Жүргізілген жұмыс қорытындылары бойынша қазіргі кезде Қазақстан Республикасының аумағында операторы «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Банкаралық есеп айырысу орталығы» РМК болып табылатын мына ұлттық төлем жүйелері – Банкаралық ақша аудару жүйесі (БААЖ) және Банкаралық клиринг жүйесі жұмыс істейді.

Ұлттық Банктің төлем жүйелерін реформалау және оларды халықаралық стандарттарға жақындату жөніндегі жұмысын халықаралық қаржы ұйымдарының консультанттары жоғары бағалағандығы есте қаларлық. Мәселен, халықаралық қаржы ұйымдарының (Халықаралық валюта қоры, Дүниежүзілік банк) сарапшылары ақша төлемдері мен аударымдарын уақтылы және қауіпсіз жүргізуді қамтамасыз ететін Қазақстан төлем жүйелерінің жоғары тиімділігі мен сенімділігін бірнеше рет атап өтті.

Тұтастай алғанда Ұлттық Банктің төлем жүйесін дамыту жөніндегі қабылданған шаралары негізінен қаржы тәуекелдерін бір мезетте қысқарту немесе шектеу кезінде төлем операцияларының операциялық тиімділігін, сенімділігін, жылдамдығын және уақтылығын арттыруға, сондай-ақ қолданыстағы қолма-қол жасалмайтын төлем құралдарын пайдалану және жаңаларын ендіру үшін қолайлы климатты жасауға бағытталған.

Қазақстан Ұлттық Банкі төлем жүйелерінің сенімді және қауіпсіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді орындау шеңберінде тұрақты негізде ақша төлемдері мен аударымдарының жекелеген мәселелеріне қатысты нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру бойынша жұмысты жүргізеді, төлем жүйесінің жұмыс істеуіне қадағалау жасайды [7].

Ұлттық Банк болашақта да ғылым мен техникалық прогресс саласындағы соңғы қол жеткізген жетістіктерге сәйкес Қазақстан төлем жүйесін бұдан әрі жетілдіру мен дамыту саясатын жүзеге асыратын болады. Бұл ретте төлем жүйелерінің тиімді және сенімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету, инновациялық бөлшек төлем құралдарын және электронды банкингті дамытуға жәрдемдесу бойынша жұмыс жалғастырылатын болады.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің төлем жүйелері департаментімен дайындаған Қазақстанның төлем жүйелерін қадағалау (оверсайт). – Алматы, 2011 жылғы маусым.

2 Әлемдік қаржылық дағдарыстың Қазақстанның банк секторына әсері және оның салдары.

3 Колесников В.И., Кроливецкой Л.П. Банковское дело. – М., 1998.

4 Денги. Кредит Банки / под ред. О.И. Лаврушина. – М., 1998.

5 Саниев М.С. Деньги. Кредит Банки. – Алматы, 2000.

6 «2000 год – проблемы финансовых учереждений и банковского надзора». /Финансы и Кредит. – 1998. – №6. – С. 86-96.

7 Эрашивили Н.Д. Банковское право. – М.: ЮНИТИ. 1999.

References

1 Казакстан Respublikasy Ulttyk Bankinin tolem zhujeleri departamentimen dajyndagan Kazakstannyn tolem zhujelerin kadagalau (oversajt). – Almaty, 2011 zhylgy mausym.
2 Alemdik karzhylyk dagdarystyn Kazakstannyn bank sektoryna aseri zhane onyn saldary.
3 Kolesnikov V.I., Kroliveckoj L.P. Bankovskoe delo. – M., 1998.
4 Dengi. Kredit Banki / pod red. O.I. Lavrushina. – M., 1998.
5 Saniev M.S. Den'gi. Kredit Banki. – Almaty, 2000.
6 «2000 god – problemy finansovyh ucherezhdenij i bankovskogo nadzora». /Finansy i Kredit. – 1998. – №6. – S. 86-96.
7 Jerashivili N.D. Bankovskoe pravo. – M.: JuNITI. 1999.

Туякбаева Н.С.,
Уразалиев Р.Р.

Вопросы правового регулирования инвестиционной деятельности в Республике Казахстан

Данная статья исследует вопросы правового регулирования инвестиционной деятельности в Республике Казахстан. В статье представлены выводы, основанные на анализе казахстанского законодательства об инвестиционной деятельности в Республики Казахстан, а также предложения по его совершенствованию.

Основной акцент статьи сделан на недостаточное покрытие законодательством Казахстана всех аспектов защиты прав иностранных инвесторов.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционные преференции, инвестиционный омбудсмен, иностранный инвестор.

Tuyakbayeva N.S.,
Urazaliyev R.R.

Legal regulation of investment activity in the Republic of Kazakhstan

Article examines aspects of investment activity legal regulation in the Republic of Kazakhstan. There are conclusions based on analyze on Kazakhstani legislation on investment activity as well as suggestions for its improvement.

The main focus of the article is made on the lack of effective instruments of Kazakhstani legislation developed for protection of foreign investors' rights.

Key words: investment, investment activity, investment preferences, investment ombudsman, foreign investor.

Туякбаева Н.С.,
Уразалиев Р.Р.

Қазақстан Республикасы инвестициялық қызметінің құқықтық реттеуі

Аталған мақала Қазақстан республикасындағы инвестициялық қызметің құқықтық реттеу сұрақтарын зерттейді. Мақалада Қазақстандық инвестициялық заңдарға, соңдай-ақ оның іске асырылуы бойнша ұсыныстарға негізделген тұжырымдар берілген. Мақаланың басты назары шетел инвесторларының құқығын қорғаудың барлық аспектілерінің Қазақстан заңдарымен жеткіліксіз жабылуына жасалған.

Түйін сөздер: инвестиция, инвестициялық преференциялар, инвестициялық омбудсмен.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 351.72; 349:336.5

*Туякбаева Н.С., Уразалиев Р.Р.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: n.tuyakbaeva@gmail.com

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

История становления и развития инвестиционного законодательства в Республике Казахстан берет начало с момента распада советского союза и приобретением Республикой Казахстан независимости, с 1990 года. Как известно, одним из основополагающих факторов распада Советского Союза послужил общий экономический и внешнеполитический кризис. Главным инструментом для вывода Казахстана из экономического кризиса и развития рыночной экономики рассматривалось привлечение иностранных инвестиций.

Именно в этот период издается первый Закон «Об иностранных инвестициях Казахской ССР» от 7 декабря 1990 года. Положительную роль в привлечении в экономику Казахской ССР иностранных инвестиций сыграл сам факт наличия такого Закона на ранних этапах приобретения независимости у страны только что приступившей к разработке законодательства, обеспечивающего развитие рыночной экономики. Данный Закон предоставлял ряд конкретных льгот иностранным инвесторам и установил правовой режим защиты инвестиций.

Однако, учитывая новый опыт и обстоятельства, возникшие на начальных этапах становления независимого Казахстана, издается новый Закон «Об иностранных инвестициях», от 27 декабря 1994 года. Изменения, которые были в него внесены, учитывали изменения политики государства по отношению к инвесторам, что диктовалось как экономическим развитием Казахстана в целом, так и началом формирования в стране благоприятного инвестиционного климата.

Как и предполагалось, интеграция Республики Казахстан в мировой рынок сказалась и на развитии законодательной базы государства на международном уровне. Казахстан вступил в ряд международных организаций, а также стал участником различных международных договоров и соглашений. Это повлекло за собой имплементацию международно-правовых норм в национальную правовую систему Республики Казахстан, вследствие чего издается Закон Республики Казахстан от 28 февраля 1997 года «О государственной поддержке прямых инвестиций». Этот Закон был призван регулировать отношения, связанные с инвестиционной деятельностью в приоритетных

секторах экономики, что дало мощный толчок к развитию производственной сферы.

В ходе развития Республики Казахстан как независимого государства с крупномасштабными государственными преобразованиями, с преобразованной системой экономики издается действующий по сей день Закон Республики Казахстан от 8 января 2003 года «Об инвестициях».

Принятый нормативно-правовой акт (далее по тексту – НПА) является подтверждением принятых шагов Казахстаном по формированию благоприятного инвестиционного климата и привлечению в экономику страны внешних ресурсов. Помимо принятого НПА, Глава государства в ежегодном обращении к народу Казахстана, а также в принятых стратегиях по развитию и становлению сильного развитого государства, особу роль уделяет развитию и улучшению инвестиционного климата в стране.

Принятый Закон Республики Казахстан от 8 января 2003 года «Об инвестициях» (далее по тексту – действующий Закон) определяет инвестиции как все виды имущества (кроме товаров, предназначенных для личного потребления), включая предметы лизинга с момента заключения договора лизинга, а также права на них, вкладываемые инвестором в уставный капитал юридического лица или увеличение фиксированных активов, используемых для предпринимательской деятельности. Данное определение представляет собой достаточно широкий круг прав для инвестора и в то же время носит достаточно конкретный характер [1, п. 3 ст. 1].

Вместо общего и широкого понятия объектов предпринимательской деятельности, ранее использовавшегося в действовавших законодательных актах, вводятся только два вида объектов: уставный капитал и фиксированные активы. Это должно реально стимулировать развитие производственной сферы и оживить внутренний рынок Казахстана.

Действующий Закон Республики Казахстан предусматривает следующие государственные гарантии для инвесторов:

– инвестору предоставляется полная и безусловная защита прав и интересов, которая обеспечивается Конституцией Республики Казахстан, настоящим Законом и иными нормативными правовыми актами Республики, а также международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан [1, п.1 ст. 4];

– инвестор имеет право на возмещение вреда, причиненного ему в результате издания государственными органами актов, не соответствующих законодательным актам Республики Казахстан, а также в результате незаконных действий (бездействия) должностных лиц этих органов в соответствии с гражданским законодательством Республики Казахстан [1, п. 2 ст. 4];

– Республика Казахстан гарантирует стабильность условий договоров, заключенных между инвесторами и государственными органами Республики Казахстан, за исключением случаев, когда изменения в договора вносятся по соглашению сторон [1, п. 3 ст. 4];

– инвесторы в праве по своему усмотрению использовать доходы, полученные от своей деятельности, после уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет в соответствии с законодательством Республики Казахстан сторон [1, п. 1 ст. 5];

– открывать в банках на территории Республики Казахстан банковские счета в национальной валюте и (или) иностранной валюте в соответствии с банковским и валютным законодательством Республики Казахстан [1, п. 2 ст. 5];

– инвесторам, включая миноритарных инвесторов, обеспечивается свободный доступ к информации о регистрации юридических лиц, об их уставах, о регистрации сделок с недвижимостью, выданных лицензиях, а также к иной предусмотренной законодательными актами Республики Казахстан информации, которая связана с осуществлением ими инвестиционной деятельности и не содержит коммерческой и иной охраняемой законом тайны [1, п. 2 ст. 6];

– согласно Закону Республики Казахстан от 21 июля 2011 года «О специальных экономических зонах в Республике Казахстан», участникам специальной экономической зоны гарантируется защита прав и интересов, которая обеспечивается Конституцией Республики Казахстан, настоящим Законом и иными нормативными правовыми актами Республики, а также международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан [2, п. 1 ст. 29];

– принудительное изъятие имущества участника специальной экономической зоны (национализация, реквизиция) для государственных нужд допускается в исключительных случаях и в порядке, которые предусмотрены законами Республики Казахстан [2, п.2 ст.29].

Выше приведенный неполный список статей, регулирующих предоставления государственных гарантий действующими законодательными актами Республики Казахстан, свидетельствует

о защищенности прав инвесторов от дискриминации, национализации и реквизиции.

Помимо государственных гарантий, действующим Законом инвесторам предоставляются следующие инвестиционные преференции:

Инвестиционные преференции – преимущества адресного характера, предоставляемые в соответствии с законодательством Республики Казахстан юридическим лицам Республики Казахстан, осуществляющим реализацию инвестиционного проекта [1, п. 9, ст. 1].

По инвестиционному проекту (в том числе инвестиционному приоритетному проекту) предоставляются следующие виды инвестиционных преференций:

1) освобождение от обложения таможенными пошлинами;

2) государственные натурные гранты [1, п. 1, ст. 13].

По инвестиционному приоритетному проекту предоставляются виды инвестиционных преференций (далее – инвестиционные преференции для инвестиционного приоритетного проекта):

1) преференции по налогам;

2) инвестиционная субсидия [1, п. 2, ст. 13].

Законопроект по совершенствованию инвестиционного климата предусматривает пересмотр механизма и условий, заключаемых с инвесторами инвестиционных контрактов, расширение инвестиционных преференций, а также предусматривает следующие дополнительные меры по улучшению инвестиционного климата:

– освобождение от уплаты КПН на 10 лет;

– освобождение от уплаты земельного налога на 10 лет;

– освобождение от уплаты налога на имущество на 8 лет;

– компенсация до 30% капитальных затрат инвестора со стороны государства после ввода объекта в эксплуатацию.

Дополнительно инвесторы могут рассчитывать на гарантированный госзаказ, а права их будет защищать инвестиционный омбудсмен.

Более того, потенциальным инвесторам будут предоставляться обустроенные земельные участки. Строительство на территории Свободной Экономической Зоны (далее – СЭЗ), кроме налоговых и таможенных льгот, имеет для инвесторов и другие выгоды. В качестве одной из приоритетных задач застройки территории СЭЗ является строительство инженерных сетей, дорог и инженерная подготовка территории застройки за счет бюджетных средств.

Реализация данной программы позволяет осуществлять комплексную застройку территории СЭЗ, обеспечивать инженерными сетями, дорогами и оптимальными транспортными связями с другими частями города.

Таким образом, для потенциальных инвесторов созданы дополнительные стимулы для строительства объектов, так как строительство они будут вести на инженерно обустроенных территориях с уже подведенными инженерными сетями и дорогами.

Для получения инвестиционных преференций и пользования ими существует ряд конкретных условий и правил, урегулированных действующим Законом Республики Казахстан, а также иными нормативно-правовыми актами, которым должен соответствовать каждый потенциальный инвестор.

К примеру, юридическое лицо Республики Казахстан, реализующее инвестиционный проект в рамках инвестиционного контракта, освобождается от обложения таможенными пошлинами при импорте технологического оборудования, комплектующих и запасных частей к нему, сырья и (или) материалов в соответствии с законодательством Таможенного союза и (или) законодательства Республики Казахстан [1, п. 1 ст. 17].

Освобождение от обложения таможенными пошлинами при импорте технологического оборудования и комплектующих к нему предоставляется на срок действия инвестиционного контракта, но не более 5 лет с момента регистрации инвестиционного контракта [1, п. 2, ст. 17].

«Казахстан открывает новую страницу своей истории за годы независимости. Мы нацелены на вхождение в первой половине 21-го века в число 30-ти самых развитых государств и принимаем для этого все необходимые меры. Главный вектор и конкретные задачи для достижения этой цели определены Стратегией развития Казахстана до 2050 года», – сказал Н. Назарбаев.

Президент сообщил, что с учетом долгосрочных задач утверждена Концепция внешней политики Казахстана до 2020 года, которая имеет открытый характер.

Кроме того, правительство Республики Казахстан утвердило «Комплексный план мероприятий по привлечению прямых иностранных и отечественных инвестиций в экономику Казахстана», который предусматривает, в частности, освобождение от налогов инвесторов.

Более того, отвечая на вызовы, которые стоят перед нашим государством, по поручению

Главы государства правительством Республики Казахстан была завершена разработка новой масштабной программы развития, Новая Экономическая Политика Казахстана «Нұрлы Жол», чему было посвящено Послание Президента 2015 народу Казахстана [3].

По словам первого вице-министра национальной экономики Кусаинова М., льготы будут предоставляться крупным компаниям-инвесторам для создания «якорных» проектов. Как сказал вице-министр, налоговые преференции вступят в силу с 1 января 2015.

В ежегодном исследовании «Doing Business (Ведение бизнеса)», проводимым Всемирным Банком и Международной финансовой корпорацией, в 2015 году по показателю «Защита инвесторов» Казахстан занимает 25 место среди 185 стран, что свидетельствует о правильном направлении нашего государства по созданию благоприятного инвестиционного климата, чему свидетельствует международное признание и интерес иностранных инвесторов [4].

Однако, в действующем законе Республики Казахстан отсутствует четкое определение предоставления гарантий и защиты иностранным инвесторам.

Но, согласно Высшему Закону Республики Казахстан, Международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международных договоров следует, что для его применения требуется издание закона [5, п. 3, ст. 4].

К примеру, в отношении налогов, сборов, платежей и финансовых отчислений и освобождения от их уплаты каждая Договаривающаяся Сторона предоставляет лицам другой Договаривающейся Стороны, занятым любым видом экономической деятельности на ее территории, режим не менее благоприятный, чем тот, который она предоставляет своим лицам или лицам любого третьего государства, находящимся в подобных условиях, в зависимости от того, какой из них более благоприятный для рассматриваемых лиц. С этой целью, однако, не принимаются во внимание никакие особые фискальные льготы, предоставленные этой Стороной:

– в соответствии с Соглашением об избежание двойного налогообложения;

– вследствие ее участия в Таможенном союзе, экономическом союзе или подобной организации;

– на основе взаимности с третьим государством [6, ст. 4].

Данный пример свидетельствует тому, что действующий Закон Республики Казахстан устанавливает общие для всех инвесторов, вне зависимости от страны их происхождения, нормы, которые позволяют, в целом, регулировать отношения, возникающие в результате осуществления инвестиционной деятельности на территории Республики Казахстан, что является характерной особенностью данного законодательного акта.

Отталкиваясь от выше изложенного, можно сделать вывод, что правовое регулирование инвестиционной деятельности, а также государственная политика Республики Казахстан по обеспечению благоприятного инвестиционного климата оправдывают свои ожидания.

Литература

1 Закон Республики Казахстан от 8 января 2003 года «Об инвестициях».

2 Закон Республики Казахстан от 21 июня 2011 года «О специальных экономических зонах».

3 Послание Президента Республики Казахстан от 11 ноября 2014 года «Нурлы жол – Путь в Будущее».

4 Ежегодное исследование «Doing Business», проводимое Всемирным Банком и Международной Финансовой Корпорацией // www.doingbusiness.org.

5 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года.

6 Закон Республики Казахстан от 8 мая 2007 года «О ратификации Соглашения о поощрении и взаимной защите инвестиций между Республикой Казахстан и Королевством Нидерландов».

References

1 Zakon Respubliki Kazahstan ot 8 janvarja 2003 goda «Ob investicijah».
2 Zakon Respubliki Kazahstan ot 21 ijunja 2011 goda «O special'nyh jekonomicheskih zonah».
3 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 11 nojabrja 2014 goda «Nurly zhol – Put' v Budushhee».
4 Ezhegodnoe issledovanie «Doing Business», provodimoe Vsemirnym Bankom i Mezhdunarodnoj Finansovoj Korporaciej,www.doingbusiness.org.
5 Konstitucija Respubliki Kazahstan ot 30 avgusta 1995 goda.
6 Zakon Respubliki Kazahstan ot 8 maja 2007 goda «O ratifikacii Soglashenija o pooshhrenii i vzaimnoj zashhite investicij mezhdu Respublikoj Kazahstan i Korolevstvom Niderlandov».

Ашим А.М., Есекеева А.А

Қаржылық бақылауды жүзеге асыратын органдардың уәкілеттігі

Ғылыми жұмыстың негізгі мақсаты – бүгінгі таңдағы қаржылық бақылауды жүзеге асыратын органдардың уәкілеттігі қарастырылған. Демек, қаржылық бақылау – мемлекеттің ақша қаражаттарының қалыптасуы мен қолданылу облысындағы іс-әрекеттердің заңдылығын бақылау мен елдің және басқа аймақтарындағы жергілікті өзін-өзі басқару субъектілерінің әлеуметтік-экономикалық тиімді дамуын қадағалау қарастырылған.

Түйін сөздер: Қаржылық бақылау, Республикалық бюджет, қаржылық тәртіп, қаржылық ресурстар, қаржылық министрлік.

Ashim A.M., Esekeeva A.A.

Powers of authorities performing financial control

Scientific basic aim work. Financial control in today's groin organs, that carry out, examined authorization talks, financial control – the state money money is formed me is used area act conformity to law control and country and economic advantageous development except edge ғы local itself itself administrative subject social – checks examined.

Key words: Financial control, Republican budget, financial discipline, financial resources, financial ministry.

Ашим А.М., Есекеева А.А.

Полномочия органов, исполняющих финансовый контроль

Научная основная цель работы – изучения полномочий органов, исполняющих финансовый контроль, исследование процесса финансового контроля РК.

Ключевые слова: финансовый контроль, республиканский бюджет, финансовая дисциплина, финансовые ресурсы, министерство финансов.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.73

*Ашим А.М., Есекеева А.А

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: erkezhanym-85@mail.ru

ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРАТЫН ОРГАНДАРДЫҢ ҮӘКІЛЕТТІГІ

Қаржылық бақылау – мемлекеттік органдардың жұмысы мемлекеттің қатысуымен жүретін немесе мемлекеттің қызметіне байланысты ұйымдардың қаржы және шаруашылық қызметін басқару жүйесін ұйымдастыруды, мемлекеттік бюджетті қалыптастырудың және бюджеттік қаражаттарды пайдаланудың ашықтығын қамтамасыз ету. Қаржылық бақылау – мемлекеттің ақша қаражаттарының қалыптасуы мен қолданылу облысындағы іс-әрекеттердің заңдылығын бақылау мен елдің және басқа аймақтарындағы жергілікті өзін-өзі басқару субъектілерінің әлеуметтік-экономикалық тиімді дамуын қадағалау. Қаржылық бақылаудың міндеті – елдегі экономикалық мақсаттың тиімді жүзеге асуына аймақтағы, секторлардағы, шаруашылық жүйелерінің өндірістік салаларының өркендеп дамуына ықпал етуі. Бұрынғы әміршілдік-әкімшілдік басқару тәсілінен гөрі ұлттық экономиканың әртүрлі салаларын нарықтық әдістермен реттеу, қаржылық бақылау органдарының қайта құрылуы – уақыт талап еткен қажеттілік болады. Ғылыми негізделген қаржылық саясатты, тиімді қаржылық механизмді қалыптастыруға жәрдемдесу қаржылық бақылаудың нәтижелілігі қаржылық жоспарлауда, оперативті басқаруда пайдаланылады. Қаржылық бақылаудың ерекшелігі – ақшалай нысанда жүзеге асырылады. Қаржылық бақылаудың объектісі қаржылық ресурстарды, соның ішінде ұлттық шаруашылықтың барлық деңгейлері мен буындарында табыстар мен қорларды қалыптастыру үрдістері, ақшалай қорларды жасау және пайдалану болып табылады. Алайда қаржылық бақылаудың объектісі тек ақшалай қаражаттарды ғана тексерумен шектелмейді. Түпкілікті қорытындыда қазіргі жағдайларда өндіру мен бөлу үрдісі ақшалай қатынастармен ортақтастырылатындықтан ол елдің материалдық, еңбек, табиғи басқа ресурстарын пайдалануды бақылауды білдіреді. Қаржылық бақылаудың іс-әрекетінің сферасы бақылаудың басқа түрлерімен: әкімшілік құқықтық, әлеуметтік, техникалық саяси бақылаумен тура келуі мүмкін. Шаруашылық ұйымдардың қаржылық жағы шаруашылық қызметпен тығыз байланысты болғандықтан, қаржылық бақылауды шаруашылық бақылаудан бөліп алу қиынға түседі, өйткені қаржылық операциялардың көбінде шаруашылық қызметтің басқа үрдістері бейнелеп көрсетіледі. Қаржылық режимді жүргізу құпиялылық

режимді қамтамасыз ету ескеріле отырып тәуелсіздік, объективтілік, анықтық, ашықтық, құзырлылық, жариялылық қағидаттары міндетті түрде сақталып жүзеге асырылады. Мемлекеттік қаржылық бақылауға қойылатын бірыңғай талаптар мемлекеттік қаржылық бақылауды жүргізу стандарттарымен айқындалады. Бұл стандарттарды Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі уәкілетті органмен бірлесе отырып әзірлейді және Қазақстан Республикасының Президенті бекітеді. Қаржылық бақылаудың алдында тұрған міндеттер ол шаруашылық жүргізу субьектілерінің қарамағында ақшалай ресурстарды (бюджеттік және меншікті қаражаттарды, банк кредиттерін, бюджеттен тыс қаражаттарды) пайдаланудың дұрыстығын тексеру; мемлекет, ұйымдарда және халық алдында қаржылық міндеттіліктердің орындалуын тексеру; қаржылық ресурстарды өсірудің соның ішінде өзіндік құнды төмендету және өнім, қызметтер рентабелдігін арттыру жөнінде ішкі өндірістік резертерді анықтау; кәсіпорындарда, ұйымдарда және мемлекеттік мекемелерде қаржылық операцияларды, есеп айырысуларды жасаудың және ақшалай құжаттарды сақтау ережелерін сақтауды материалдық құндылықтар мен ақшалай ресурстарды ұтымды жасауды тексеру; қаржылық тәртіпті бұзуларды жою және ескерту. Қаржылық бақылаудың міндеттерін жүзеге асыру нәтижесінде заңдылық жақтарының бірін білдіретін қаржылық тәртіп нығаяды. Қаржылық тәртіп – бұл мемлекеттік жергілікті өзін-өзі басқару субъектілерінің ақшалай қорларын жасаудың, бөлудің және пайдаланудың белгіленген ұйғарымдары мен тәртібін айқын сақтау. Қаржылық тәртіптің талаптары кәсіпорындарға, ұйымдарға, мекемелерге ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына, олардың лауазымды тұлғаларына да таратылады. «Қаржылық бақылау мемлекеттік және муниципиалдық құрылымдардың мүдделерін қамтамасыз етеді, сондай-ақ нақтылы азаматтардың, кәсіпорындардың, ұйымдардың құқықтары мен мүдделерінің сақталуына мүмкіндік туғызады. Қаржылық бақылаудың функциялары: қаражаттардың жұмсалуын тексеру; қаржы жүйесінің барлық буындары бойынша мемлекеттік ресурстарға қаражаттарды жұмылдырудың уақтылығы мен толымдығын тексеру; есеп және есептеме ережелерінің сақталуын тексеру». «Қазақстан Республикасында қаржыларды басқаратын органдар жүйесі мемлекеттік үкімет органдары және мемлекеттік басқару органдары болып келеді. Мемлекеттік үкімет органдары: парламент, жергілікті өкілді органдар-мәслихаттар; Мемлекеттік басқару органдары: Президент, Министерлер кабинеті; Салалық және функциялық құзыретті органдар: министрліктер, ведомстволар, жергілікті атқарушы органдардың басқармалары, кәсіпорындардың, бірлестіктер мен ұйымдардың бөлімдері»[1].

Қаржылық бақылауды жүзеге асыратын органдар олар: Есеп комитеті, ҚР Қаржы министрлігі, ҚР Экономикалық даму және сауда министрлігі, Ұлттық банк, Даму банк, Қаржы министрлігінің Қаржылық бақылау және мемлекеттік сатып алу комитеті, Қаржы министрлігінің мынадай ведомствалары бар: ҚР Қаржы министрлігінің Салық комитеті, Кр Қазаншылық комитеті, қаржы мониторингі комитеті, Қаржы министрлігінің Мемлекеттік мүлік және жекешелендіру комитеті, Қаржы министрлігінің Кедендік бақылау комитеті, Сыртқы мемлекеттік қаржылық бақылау органдарының үйлестіру кеңесі, мәслихаттардың тексеру комиссиялары, орталық мемлекеттік органның ішкі бақылау органдары және т.б.

Литература

1 Найманбаев С.С. Финансовое право: Общая и особенная части: учебник. – Алматы: Данекер, 2004. – 526 с.

References

1 Najmanbaev S.S. Finansovoe pravo: Obshhaja i osobennaja chasti: uchebnik. – Almaty: Daneker, 2004. – 526 s.

Туякбаева Н.С.,
Шубарова Ж.Б.

Некоторые вопросы правового регулирования института банковской тайны по законодательству Республики Казахстан

В соответствии с исследуемой научной работой в данной статье рассмотрены правовые основы регулирования банковской тайны. Основываясь на мнение казахстанских и российских ученых, были сделаны выводы и предложения. Сделан акцент на недостаточность раскрытия данного понятия в законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: банк, клиент, банковская тайна, информация.

Tuyakbayeva N.S.,
Shubarova Zh.B.

Some questions of legal regulation of institute of a bank secrecy by the legislation of the Republic of Kazakhstan

According to the study of scientific work in the article examines the legal basis of regulation of a bank secrecy. Based on the opinion of the Kazakh and Russian scientists have made findings and made suggestions. Focuses on the shortcomings of disclosure of this concept in the legislation of the Republic of Kazakhstan.

Key words: bank, customer, bank secrecy, information.

Туякбаева Н.С.,
Шубарова Ж.Б.

Қазақстан Республикасы заңнамасы бойынша банк құпиясы институтын құқықтық реттеудің кейбір мәселелері

Ғылыми жұмыстың мақсатына сәйкес банк құпиясын реттеудің құқықтық негіздері қрастырылды. Қазақстандық және ресейлік ғалымдарының пікірлеріне сүйеніп тұжырымдамалар жасалынды. Зерттеу барысында Қазақстан Республикасы заңнамасында бұл ұғымды жеткіліксіз ашып көрсетуіне назар аударылды.

Түйін сөздер: банк, клиент, банк құпиясы, ақпарат.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.734

*Туякбаева Н.С., Шубарова Ж.Б.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: n.tuyakbaeva@gmail.com

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА БАНКОВСКОЙ ТАЙНЫ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

При обращении за оказанием банковских услуг одним из критериев, который привлекает большинство клиентов в том или ином банке, является обеспечение не только сохранности денежных средств, но и сохранность тайны, связанной с личностью владельца и производимыми операциями по счету.

На сегодня лидером рейтинга стран, где банковская тайна сохраняется строжайшим образом в любых обстоятельствах, остается Лихтенштейн. Доступ к информации о владельце счета в Лихтенштейне могут получить только редкие представители правоохранительных органов в очень ограниченных случаях. На втором месте находятся знаменитые «цюрихские гномы» – банкиры Швейцарии. Казахстан, к сожалению, не может похвастаться такой же сохранностью банковской тайны.

Вопрос о раскрытии информации, составляющей банковскую тайну, всегда являлся одним из самых актуальных в истории банковских отношений. Законодательством большинства стран четко прописаны круг субъектов, имеющих доступ к банковской тайне; ее содержание (сведения, которые подпадают под данный режим); порядок предоставления и использования такой информации; а также ответственность за ее разглашение.

В целом, данный институт достаточно сложен и требует всестороннего анализа, а выработка определения понятия банковской тайны позволит установить, какие сведения могут соответствовать этому понятию, что, безусловно, положительно отразится на банковской практике.

Перечень сведений, составляющих банковскую тайну, и основания ее выдачи определяются законодательными актами, регулирующими банковскую деятельность. Согласно ст. 50 Закона Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» [1] (далее – Закон о банках) банковская тайна включает в себя сведения о наличии, владельцах и номерах банковских счетов депозиторов, клиентов и корреспондентов банка, об остатках и движении денег на этих счетах и счетах самого банка, об операциях банка (за исключением общих условий проведения банковских операций), а также сведения о наличии, владельцах, характере и стоимости имущества клиентов, находящегося на хранении в сейфовых ящиках, шкафах и помещениях банка. Не относятся к банковской тайне

сведения о кредитах, выданных банком, находящимся в процессе ликвидации.

Пункт 4 статьи 50 Закона о банках [1] гласит, что не являются банковской тайной: обязательное уведомление банками налоговых органов об открытии банковских счетов юридическому лицу или физическому лицу, осуществляющему предпринимательскую деятельность без образования юридического лица; предоставление таможенным органам сведений по экспортным и (или) импортным операциям клиентов для осуществления экспортно-импортного валютного контроля в соответствии с валютным законодательством; представление сведений об остатках денежных средств на банковских счетах физических лиц ликвидационной комиссией банка, ликвидируемого в принудительном порядке, организации, осуществляющей обязательное гарантирование депозитов, и банкам-агентам для осуществления мероприятий, связанных с возвратом денег вкладчикам. Безусловно, здесь имеет место конфликт интересов самого банка, клиента банка, а также правоохранительных структур.

На наш взгляд, в настоящее время институт банковской тайны является мало изученным, следствием чего является наличие противоречий и пробелов в правовом регулировании банковской тайны.

В литературе указывается, что банковская тайна – это информация о банковском «денежном» счете любого вида клиентов и корреспондентов, а именно: расчетном, текущем, бюджетном, валютном, по вкладам (депозитам), внутрибанковском счете (по учету просроченных кредитов, покупке векселей и т.д.) [2, с. 131]. В указанном определении содержится весьма обтекаемое понятие банковской тайны, не ясна ее правовая природа, а также непонятным остается само содержание банковской тайны. По нашему мнению, и в действующем Законе о банках [1] перечень сведений, составляющих банковскую тайну, не учитывает всего спектра банковских операций. К примеру, непонятным остается вопрос, являются ли банковской тайной выдача банками банковских гарантий, выдача банками банковских поручительств и иных обязательств за третьих лиц, предусматривающих исполнение в денежной форме, операции с векселями, осуществление лизинговой деятельности, выпуск собственных ценных бумаг (за исключением акций), факторинговые операции, форфейтинговые операции, доверительные операции. Представляется, что сведения об этих операциях банка не являются банковской тайной.

Стоит указать, что понятие банковской тайны неразрывно связано с коммерческой тайной. В казахстанском законодательстве коммерческая тайна предоставляется в Законе Республики Казахстан «О частном предпринимательстве» [3]. Согласно данному нормативному акту, перечень сведений, составляющих коммерческую тайну, определяется руководителем предприятия; предприятие имеет право не предоставлять информацию, составляющую коммерческую тайну.

В Гражданском кодексе Республики Казахстан [4] используется термин «служебная и коммерческая тайна». ГК РК гарантирует их защиту при незаконном использовании третьими лицами при конкретных условиях. Четкого определения коммерческой тайны в названных нормативных актах не дается. Исходя из практики, можно предложить считать коммерческой тайной совокупность конфиденциальных сведений, имеющих действительную или потенциальную материальную или материальную ценность, не являющихся общедоступными третьим лицам и объявляемых предпринимателем (физическим лицом) или руководителем предприятия таковыми, но в пределах, установленных законодательством.

Рассмотрим ряд концепций института банковской тайны. С.В. Сарбаш, исследуя банковскую тайну, пришел к следующим выводам. По его мнению, банковская тайна представляет собой довольно сложный институт гражданского права, который крайне не однороден по своему составу. Автор считает, что банковская тайна по своей сути скорее более тяготеет к неотчуждаемым правам. Законный ее оборот представляется маловероятным. Конечно, информация, составляющая банковскую тайну, может представлять «коммерческую» ценность, например, для конкурентов обладателя этого права или для его контрагентов. Однако она представляет для них интерес не в силу своей неизвестности другим лицам, что характерно для коммерческой тайны, а по другим причинам. Например, кредитор обладателя банковской тайны заинтересован в том, чтобы получить сведения о финансовом положении должника, и в этом смысле для коммерции может быть крайне важно получить данную информацию. Однако, если какие-либо другие лица и будут обладать банковской тайной должника, кредитор не потеряет к ней ин-

тереса и ценность этой информации для него не уменьшится, что, видимо, происходит с такой, например, разновидностью коммерческой тайны, как секретный технологический процесс («ноу-хау») [5, с. 148-149].

Данная позиция С.В. Сарбаша была критически оценена В.В. Витрянским, который считает, что понятие «банковская тайна» относится к многоаспектным правовым категориям. По мнению В.В. Витрянского, в рамках публично-правового регулирования (в частности, в сфере банковского регулирования и банковского надзора) понятие «банковская тайна» (гарантия банковской тайны, сохранение банковской тайны, запрет разглашения банковской тайны) рассматривается в качестве одного из необходимых требований, предъявляемых к банковской деятельности и к участникам соответствующих публично-правовых отношений: кредитным организациям, Банку России, аудиторским и иным организациям, являющимся участниками соответствующих отношений. Нарушения названного требования влекут за собой для государственных органов и организаций, а также для должностных лиц и работников применение норм административного законодательства (например, отзыв лицензии на осуществление банковской деятельности) и даже уголовную ответственность. Далее автор отмечает, что в гражданско-правовых отношениях, складывающихся между банком и его клиентами по договорам банковского вклада и банковского счета, правовое значение приобретает иной аспект категории «банковская тайна», а именно: тайна банковского счета и банковского вклада, которая состоит в недопустимости со стороны банка разглашения известных ему сведений о клиентах, их счетах и вкладах и проводимых по ним банковских операциях. Следующий аспект понятия «банковская тайна», выделяемый ученым, состоит в том, что этим понятием нередко обозначаются сами сведения (информация) о клиентах банка, их счетах и вкладах, а также о банковских операциях. Именно этот аспект имеет в виду законодатель, когда устанавливает правило о том, что сведения, составляющие банковскую тайну, могут быть представлены только самим клиентам или их представителям. В этом своем аспекте банковская тайна предстает как некая информация, охраняемая законом, что дает возможность (и делает необходимым) сравнивать ее с таким специфическим объектом гражданских прав, как служебная и коммерческая тайна. И пятый аспект состоит в значении для правового режима сведений о клиентах банка, их банковских счетах и вкладах, банковских операциях по ним и порядка представления [6, с. 290-292].

На наш взгляд, понятие «банковская тайна» нельзя смешивать с понятиями «правовой режим банковской тайны», «гарантия банковской тайны», «сохранение банковской тайны», «запрет разглашения банковской тайны». Прежде всего, смысл любой тайны (коммерческой, служебной) состоит в конфиденциальности информации, а в данном случае той информации, которая возникает в правоотношениях по банковскому обслуживанию. По нашему мнению, содержанием банковской тайны является именно информация, которая возникает в правоотношениях по осуществлению банковских операций, т.е. в правоотношениях между банком и клиентом, банк в данном случае выступает в качестве специального субъекта.

Для более полного исследования данного вопроса необходимо определить понятие «коммерческая тайна». Следует отметить, что в законодательстве Республики Казахстан отсутствует определение понятия коммерческой тайны, что, безусловно, несет в себе определенные трудности. Пункт 5 статьи 10 Гражданского кодекса Республики Казахстан [4] гласит, что коммерческая (предпринимательская) тайна охраняется законом. Порядок определения сведений, составляющих коммерческую тайну, средства ее защиты, а также перечень сведений, которые не должны входить в состав коммерческой тайны, устанавливаются законодательством. Согласно п. 1 ст. 126 Гражданского кодекса Республики Казахстан [4] гражданским законодательством защищается информация, составляющая служебную или коммерческую тайну, в случае, когда информация имеет действительную или потенциальную коммерческую ценность в силу неизвестности ее третьим лицам, к ней нет свободного доступа на законном основании и обладатель информации принимает меры к охране ее конфиденциальности.

В Законе Республики Казахстан «О рынке ценных бумаг» [7] ст. 41 гласит, что коммерческую тайну на рынке ценных бумаг составляет следующая информация (за исключениями, установленными пунктом 2 настоящей статьи):

1) об остатках и движении простых акций и эмиссионных ценных бумаг акционерного общества, конвертируемых в его простые акции, на лицевых счетах в системе реестров держателей ценных бумаг и системе учета номинального держания;

2) о наличии и владельцах эмиссионных ценных бумаг, помимо указанных в подпункте 1 настоящего пункта, на лицевых счетах в системе реестров держателей ценных бумаг и системе учета номинального держания, об остатках и движении эмиссионных ценных бумаг на этих счетах. Таким образом, становится очевидным, что гражданское законодательство не содержит общего понятия коммерческой тайны, что, на наш взгляд, является его существенным пробелом.

Заслуживает внимания подход к понятию коммерческой тайны, выработанный А.Б. Омаровой, по мнению которой под коммерческой тайной должна пониматься допускаемая законом система предупредительных мер, принимаемых обладателем нераскрытой коммерческой информации, направленных на обеспечение конфиденциальности этой информации (предотвращение несанкционированного получения, использования, разглашения), тем самым на обеспечение неприкосновенности исключительного права предпринимателя на коммерческую информацию [8, с. 13]. Иного мнения придерживается Т. Махмадхонов. Он считает, что коммерческая тайна – это информация, известная определенному кругу лиц, связанная с предпринимательской деятельностью, которая имеет экономическую ценность и необходима для защиты имущественных интересов ее обладателей [9, с. 6-7]. Если обратиться, например, к законодательству Российской Федерации, то, согласно п. 1 ст. 3 Федерального закона Российской Федерации «О коммерческой тайне» [10], коммерческая тайна – это конфиденциальность информации, позволяющая ее обладателю при существующих или возможных обстоятельствах увеличить доходы, избежать неоправданных расходов, сохранить положение на рынке товаров, работ, услуг или получить иную коммерческую выгоду. При этом в российском гражданском законодательстве отмечено, что информация, составляющая коммерческую тайну, – научно-техническая, технологическая, производственная, финансово-экономическая или иная информация (в том числе составляющая секреты производства (ноу-хау), которая имеет действительную или потенциальную коммерческую ценность в силу неизвестности ее третьим лицам, к которой нет свободного доступа на законном основании и в отношении которой обладателем такой информации введен режим коммерческой тайны. Поэтому в литературе часто авторы отмечают, что должны соблюдаться три требования к коммерческой тайне:

1) информация должна иметь действительную или потенциальную коммерческую ценность в силу ее неизвестности третьим лицам;

2) к информации, составляющей коммерческую тайну, не должно быть свободного доступа на законном основании;

3) чтобы информация считалась коммерческой тайной, требуется, чтобы обладатель информации принимал меры к охране ее конфиденциальности [11, с. 234-235].

На наш взгляд, коммерческая тайна – это прежде всего конфиденциальность коммерческой информации, которая составляет ее содержание. Часто правоведами ставится вопрос: подлежит ли охране по правилам института банковской тайны конфиденциальность сведений о нарушении заемщиком своего кредитного обязательства перед банком, поскольку банк вправе распоряжаться по своему усмотрению, если иное не предусмотрено договором с заемщиком. Так, С. Даниленко придерживается мнения, что эта информация подлежит охране как разглашение банковской тайны, поскольку нарушение обязательства, безусловно, будет информацией о клиенте. Автор пишет, что в данном случае не важен характер действий (бездействия), которые совершает клиент, важна сама информация.

Мы согласны с С. Даниленко, так как в содержание банковской тайны включается, по нашему мнению, любая информация по всем банковским операциям, которые осуществляет банк в интересах своего клиента. В целом хотелось бы отметить, что для гражданского законодательства Республики Казахстан и науки в целом важно выработать понятие «банковская тайна», поскольку в том виде, в котором оно закреплено в Законе о банках [1], не отвечает в полной мере задаче урегулирования этих правоотношений.

Поэтому, на наш взгляд, банковская тайна – это нематериальное благо, объект гражданских прав; представляет собой информацию, имеющую конфиденциальный характер, возникающую и полученную в процессе осуществления банком своей предпринимательской деятельности в интересах своего клиента, а также являющуюся ценной в силу своей неизвестности третьим лицам. На основании этого можно полагать, что по своей правовой природе банковская тайна есть не что иное, как разновидность коммерческой тайны.

Литература

1 Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан.

2 Даниленко С. Некоторые проблемы правового регулирования объекта банковской тайны // Хозяйство и право. – 2007. – №10. – С. 131.

3 Закон Республики Казахстан от 31 января 2006 года № 124-III «О частном предпринимательстве».

4 Гражданский Кодекс Республики Казахстан (Общая Часть) от 27 декабря 1994 года.

5 Сарбаш С.В. Договор банковского счета: проблемы доктрины и судебной практики. – М.: Статут, 1999. – 272 с.

6 Витрянский В.В. Договоры банковского вклада, банковского счета и банковские расчеты. – М.: Статут, 2006. – 556 с.

7 Закон Республики Казахстан от 2 июля 2003 года № 461-II «О рынке ценных бумаг».

8 Омарова А.Б. Гражданско-правовые проблемы института коммерческой тайны в Республике Казахстан: автореф. дис.... канд. юрид. наук. – Алматы, 2002. – 29 с.

9 Махмадхонов Т. Проблемы правового обеспечения коммерческой тайны в законодательстве Республики Таджикистан: автореф. дис.... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2008. – 24 с.

10 Федеральный закон Российской Федерации от 29 июля 2004 года № 98-ФЗ «О коммерческой тайне».

11 Гражданское право: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: ПБОЮЛ Л.В. Рожников, 2001. – Т. 3. – 632 с.

References

1 Zakon Respubliki Kazahstan ot 31 avgusta 1995 goda № 2444 «O bankah i bankovskoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan.

2 Danilenko S. Nekotorye problemy pravovogo regulirovanija ob#ekta bankovskoj tajny // Hozjajstvo i pravo. – 2007. – №10. – S. 131.

3 Zakon Respubliki Kazahstan ot 31 janvarja 2006 goda № 124-III «O chastnom predprinimatel'stve».

4 Grazhdanskij Kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja Chast') ot 27 dekabrja 1994 goda.

5 Sarbash S.V. Dogovor bankovskogo scheta: problemy doktriny i sudebnoj praktiki. – M.: Statut, 1999. – 272 s.

6 Vitrjanskij V.V. Dogovory bankovskogo vklada, bankovskogo scheta i bankovskie raschety. – M.: Statut, 2006. – 556 s.

7 Zakon Respubliki Kazahstan ot 2 ijulja 2003 goda № 461-II «O rynke cennyh bumag».

8 Omarova A.B. Grazhdansko-pravovye problemy instituta kommercheskoj tajny v Respublike Kazahstan: avtoref. dis.... kand. jurid. nauk. – Almaty, 2002. – 29 s.

9 Mahmadhonov T. Problemy pravovogo obespechenija kommercheskoj tajny v zakonodatel'stve Respubliki Tadzhikistan: avtoref. dis.... kand. jurid. nauk. – Dushanbe, 2008. – 24 s.

10 Federal'nyj zakon Rossijskoj Federacii ot 29 ijulja 2004 goda № 98-FZ «O kommercheskoj tajne».

11 Grazhdanskoe pravo: uchebnik. 3-e izd., pererab. i dop. / pod red. A.P. Sergeeva, Ju.K. Tolstogo. – M.: PBOJuL L.V. Rozhnikov, 2001. – T. 3. – 632 s.

Касымов Д.Е.

Система правового регулирования банковской деятельности

В статье рассмотрен набор методов регулирования деятельности банков осуществляется как в отношении отдельного банка, так и на консолидированной основе, то есть в отношении банковской группы. Правила консолидированного надзора устанавливаются уполномоченным органом. Таким образом, особое значение имеет исследование вопроса пруденциальной направленности банковского-правового регулирования, т.е. его ориентированности на недопущение банкротства кредитных организаций, стабильность банковской системы. Основной массив работы по созданию комплексной системы надзора на рынке финансовых услуг приходится на унификацию пруденциальных норм и требований к деятельности участников данного рынка. Осуществление пруденциального банковского надзора может обеспечиваться мерами процессуального принуждения.

Ключевые слова: нормативные акты, принципов-законоположений, рыночных отношений.

Kassymov D.E.

The system of legal regulation of banking

In the state reviewed set of methods regulation of banks is carried out both in terms of individual bank and on a consolidated basis, is in relation to the banking group. Terms of consolidated supervision established by the authorized body. Thus, of particular importance is a study on areas of banking prudential legal regulation, its orientation to prevent the bankruptcy of credit institutions, the stability of the banking system. The bulk of an integrated surveillance system for the financial services market accounts for the unification of prudential regulations and requirements for the operation of the market participants. Implementation of prudential banking supervision can be provided by the procedural enforcement measures.

Key words: regulations, guidelines, regulations, market relations.

Қасымов Д.Е.

Банк қызметін қуқықтық реттеу жүйесі

Мемлекет банктер әдістері реттеу белгіленген қаралды нысан, яғни банк тобына қатысты, жеке банк тұрғысынан және шоғырландырылған негізде де жүзеге асырылады. Уәкілетті орган белгілеген шоғырландырылған қадағалау шарттары. Осылайша, ерекше маңызды, банк пруденциалдық құқықтық реттеу, яғни бағыттар бойынша зерттеу кредиттік мекемелердің, банк жүйесінің тұрақтылығын банкрот болдырмау үшін, оның бағдарлау. қаржылық қызметтер нарығы үшін кешенді бақылау жүйесін сусымалы нарыққа қатысушылардың жұмыс істеу үшін пруденциалдық нормативтерді және талаптарды біріздендіру тиесілі. Пруденциалдық банктік қадағалау жүзеге асыру іс жүргізу ықпал ету шаралары арқылы берілуі мүмкін.

Түйін сөздер: ережелер, нұсқаулар, ережелер, нарықтық қарым-қатынастар.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.73:[336.714+346.543.1

Касымов Д.Е.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: Dimash99@hotmail.com

СИСТЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Банковское законодательство Республики Казахстан основывается на Конституции, внутреннем (национальном) законодательстве республики и международных соглашениях и договорах, ратифицированных Казахстаном.

Банковское законодательство – это комплексная отрасль законодательства, постепенно перерастающая в отрасль права, иначе говоря, совокупность гражданско-правовых норм, регулирующих товарно-денежные отношения, складывающиеся при осуществлении банками и кредитными организациями своей деятельности. В то же время банковское законодательство – это совокупность и административно-правовых норм (финансово-правовых), регулирующих управление государственными финансами со стороны субъектов банковской системы [1].

В работе «Организационно-правовые основы банковской системы Республики Казахстан» [2] автор Етекбаева Б.Н. затрагивает конституционные основы банковского законодательства Республики Казахстан на этапе развития нашего независимого государства.

Так, в Декларации о государственном суверенитете Казахской Советской Социалистической Республики [3], принятой Верховным Советом Республики Казахстан 25 октября 1990 года, были провозглашены принципы государственного суверенитета Казахстана. Так, в пункте 10 рассматриваемой Декларации предусматривается право Казахской ССР образовать государственный национальный банк, подчиненный Верховному Совету Республики, свою финансово-кредитную систему, самостоятельно формировать государственный бюджет, организовывать налоговую и союзно-республиканскую таможенную систему. Казахская ССР имеет право на свою долю в общесоюзном имуществе соответственно вкладу республики, в том числе в алмазном, валютном фондах и золотом запасе.

В Дальнейшем положения Декларации о государственном суверенитете Казахской ССР были подтверждены в Конституционном законе «О государственной независимости Республики Казахстан» от 16 декабря 1991 года, где в статье 12 рассматриваемого Конституционного закона установлено положение о том, что Республика Казахстан имеет Государственный национальный банк, вправе создать свою финансово-кредит-

ную, денежную системы, организует республиканские налоговую и таможенную системы. Республика Казахстан формирует свой золотой запас, алмазный и валютный фонды.

Первая Конституция независимого Казахстана, принятая Верховным Советом 28 января 1993 года, сыграла важную роль в деле укрепления суверенитета республики. Многие ее положения послужили основой формирования рыночных отношений в Казахстане. В частности, положения о том, что экономика республики основывается на многообразных формах собственности и государство обеспечивает равенство перед законом всех субъектов собственности (ст. 45); частная собственность неприкосновенна. Никто не может быть лишен своей собственности, иначе как по решению суда (ст. 47); банковскую систему в Республике Казахстан составляют Национальный Банк Республики Казахстан, а также иные государственные и частные банки (ст. 121); государство оказывает содействие развитию негосударственных форм страхования и банковского дела (ст. 123).

Таким образом, первая Конституция Республики Казахстан [4] содержала ряд важных для банковского права норм, которые явились основой правового регулирования банковской системы в Республике Казахстан.

Во-первых, она устанавливала, что правовое регулирование банковской деятельности должно осуществляться только законами, принятыми органами государственной власти.

Во-вторых, на конституционных нормах зиждется право граждан на предпринимательскую деятельность, в том числе путем предоставления банковских услуг. В Республике Казахстан гарантируются единство экономического пространства, свободное перемещение товаров, услуг и финансовых средств, поддержка конкуренции, свобода экономической деятельности. В Республике Казахстан признаются и защищаются равным образом частная, государственная, муниципальная и иные формы собственности.

Конституционные основы банковского права образуют те нормы Конституции Республики Казахстан, которые в той или иной степени соотносятся с банковской деятельностью либо устанавливают ограничения этой деятельности. К этим основам необходимо отнести следующие группы норм:

имеющие непосредственное отношение к банковской деятельности (нормы о Нацбанке);

регулирующие права и свободы граждан в части установления запретов, например, на изъятие собственности;

устанавливающие компетенцию и уровень правового регулирования.

С позиции регулятивного воздействия в конституционных основах банковского права следует точно так же, как это предлагается в литературе по теории права, выделять конституционные принципы-законоположения, содержащие в себе только некоторую идею, принцип. Таковыми будут ст. 26 Конституции РК, устанавливающая, что никто не может быть лишен своего имущества иначе как по решению суда, а также ст. 35, требующая, чтобы каждый платил законно установленные налоги и сборы. Эти и ряд других норм такого порядка дают возможность при рассмотрении спора непосредственно применять их, а не те законы, которые им порой даже противоречат. Следует согласиться с Малеиным Н.С., указывающим, что и обычные суды могут при рассмотрении дел «оценивать содержание закона или иного нормативного правового акта, регулирующего данное правоотношение, и во всех необходимых случаях применять Конституцию в качестве прямого действия» [5].

Кроме конституционных принципов-законоположений, принято выделить принципы нормы, то есть такие конституционные нормы, которые не нуждаются в принятии отраслевых законов, а обладают четко выраженным регулятивным потенциалом. В сфере банковского права к числу названных принципов следует отнести те нормы, которые регламентируют порядок назначения руководства Национального Банка, его отчетность.

Так, на основании подпункта 5 части 1 статьи 53 Конституции РК назначения на должность и освобождения от должности Председателя Национального Банка РК отнесено к компетенции Парламента, который рассматривает этот вопрос по инициативе Президента Республики Казахстан.

На рынке финансовых услуг единственным эмитентом денег является Национальный Банк РК. никаких дополнительных нормативных актов для реализации этого положения не требуется, а то, что аналогичная норма содержится и в законе о Национальном Банке, означает простое повторение уже существующего предписания.

Значение конституционных основ банковского права состоит в следующем. Во-первых, они программируют банковскую деятельность, распространяя на нее правовой режим предпринимательства и устанавливая свободу пере-

движения капитала и финансовых услуг (ст. 26 Конституции РК).

Государство на уровне Конституции создает гарантии сферы реализации банковских услуг, устанавливая при этом некоторые правила и принципы. Среди принципов можно рассматривать указанные в ст. 26 Конституции РК свободу экономической деятельности, конкуренцию, равную защиту всех форм собственности и др.

Во-вторых, конституционные основы устанавливают тот минимум гарантий прав и интересов участников банковских правоотношений, который не может быть ограничен специальными банковскими нормами. К числу таких прав и свобод можно отнести право на собственность, право на информацию, право на защиту и т.п.

В-третьих, конституционные нормы создают основу для единообразного банковского правового регулирования на всей территории Республики Казахстан.

В казахстанской литературе Райманов ым Д.Ф. была высказана точка зрения о том, что в Казахстане образована новая ветвь власти – банковская власть, регулируемая законодательством. По нашему мнению, введение банковской или денежной власти является прямым противоречием Конституции Казахстана. Так как в подпункте 4 статьи 3 записано, что государственная власть в республике едина. Она осуществляется на основе Конституции и законов в соответствии с принципом ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную ветви и взаимодействия между собой с использованием системы сдержек и противовесов.

В банковском праве необходимо выделить общие и специальные законы, применение которых вызывает во многих случаях значительные трудности.

В качестве общих законов применительно к банкам следует рассматривать, прежде всего, Гражданский кодекс РК, а также нормативные акты, как Закон РК от 13 мая 2003 года «Об акционерных обществах», Закон РК от 2 июля 2003 года «О рынке ценных бумаг», Закон РК от 13 июня 2005 года «О валютном регулировании и валютном контроле» и др.

В Гражданском кодексе РК (ст.10) определяются понятие предпринимательской деятельности и ее признаки, организационно-правовые формы юридических лиц. Кодекс так же устанавливает понятие и содержание договоров банковского вклада, банковского счета, кредитного договора, основания ответственности сторон и т.п.

Известные казахстанские ученые Басин Ю.Г. и Сулейменов М.К. неоднократно в своих работах затрагивали проблему соотношения норм гражданского и иных отраслей права, а также смешение норм одной отрасли законодательства с другой. Так, согласно Указу Президента Республики Казахстан, имеющему силу закона, от 31 августа 1995 г., установлен общий приоритет банковского законодательства над гражданским законодательством. Такой приоритет, по мнению Басина Ю.Г. и Сулейменова М.К., был бы объясним и оправдан [6], если бы речь шла о законодательстве, регулирующем функционирование банковской системы, межбанковские отношения, определяющем правовой статус Национального Банка Республики Казахстан. Но толкование Национальным Банком изложенного изменения ГК РК беспредельно раздвинуло рамки приоритета банковского законодательства, распространив его на отношения банков с клиентурой, на отношения банковских клиентов между собой и вообще на все отношения, к которым банки имеют хотя бы какое-нибудь касательство. При этом под банковским законодательством понимаются все правила, инструкции и иные нормативные акты, издаваемые Национальным Банком, активно внедряемые в практику: одностороннее изменение банком процентных ставок по банковским операциям, списание денежных сумм со счетов клиентов, запрещение кредитования предприятиями своих работников даже под самый низкий процент, разрешение принудительного лишения акционеров права собственности на акции, исключения из понятия ценных бумаг векселей, чеков и других платежных документов. По мнению Басина Ю.Г. и Сулейменова М.К., реализация такой политики чревата массовым нарушением прав рядовых граждан и предпринимателей, которые считают, что сохранение в силе приоритета банковского законодательства неизбежно вызовет серьезные расхождения между Гражданским кодексом и вообще гражданским законодательством Республики Казахстан и гражданским законодательством других государств СНГ, прежде всего – Российской Федерации [7].

Основной целью подобных попыток, хотя они и прикрываются словами о государственных интересах, служит предоставление определенным ведомствам власти над своими хозяйственными партнерами, клиентами, потребителя-

ми. Развитие такой тенденции весьма опасно и может привести к разрушению единой правовой системы государственного руководства экономикой, резкому ослаблению защиты прав граждан. Проблемы соотношения банковского законодательства с нормами других отраслей права не только не были разрешены, а, как мы полагаем, еще более обострились.

Названные и ряд других законов должны применяться к банкам и банковской деятельности, если специальные банковские нормы не усматривают каких-либо иных правил или ограничений. К этим же правовым нормам необходимо восходить (вверх) в случае, когда специальное регулирование является противоречивым, недостаточным и т.п. Эти общие законы устанавливают прежде всего:

общие требования к организационно-правовым формам предпринимательской деятельности. В связи с тем, что банки могут создаваться только как хозяйственные общества, эти требования распространяются и на банки;

общие правила о сделках и договорах, их формах, условиях и порядке заключения;

общие нормы и основания ответственности в хозяйственном, а следовательно и банковском обороте, которые означают, например, ответственность банка без вины как предпринимателя, установление полной ответственности банка, если не предусмотрено иной, и т.п.

В качестве специальных банковских законов выступают Закон РК «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» и Закон РК «О Национальном Банке Республики Казахстан», которые должны соответствовать общим требованиям правового регулирования хозяйственного оборота и конституционным принципам и гарантиям.

В регулировании банковской деятельности значительную роль играют подзаконные нормативные акты. Банковскому праву вообще присуще многоуровневое нормативное регулирование, что также нельзя признать положительным фактором.

В системе подзаконных актов, прежде всего, следует назвать Указы Президента РК, которые принимаются на основе и в развитие законов.

К банковскому законодательству относится ряд Постановлений Правительства РК.

Банковское законодательство составляет более 600 нормативных правовых актов Национального Банка Республики Казахстан. К этому следует приплюсовать акты Президента, Парламента и Правительства, касающиеся сферы действия банков.

Поэтому при реализации положений банковского законодательства на практике часто юристы сталкиваются с противоречиями межу банковским законодательством и нормами других отраслей законодательства.

Таким образом, необходимость срочной разработки юридических основ рыночных отношений в сфере банковского дела в связи с появлением и бурным развитием в Казахстане двухуровневой банковской системы привела к не всегда корректному формулированию ряда основополагающих правовых понятий в этой области. Законодатель, стремясь удовлетворить потребности большого количества быстро развивающихся отраслей права, нормы которых используются для правового регулирования банковской деятельности, далеко не всегда смог обеспечить необходимо скрупулезное отношение к правилам законодательной техники, что привело к наличию указанных недостатков.

Сейчас, когда разработан и принят ряд основополагающих нормативных правовых актов в области банковского дела, что предполагает их практическое применение, неизбежен более или менее длительный период проб и ошибок – период обычный для претворения в жизнь решений, принятых без их достаточной согласованности между собой. Опасно то, что терминологическая неточность закона или методологической рекомендации по его исполнению может повлечь неправильное их применение, а следовательно, и негативные последствия. И если такие ошибки, допущенные в области гражданско-правовых либо финансово-правовых отношений, могут быть тем или иным образом впоследствии эффективно исправлены, то ошибки в области применения уголовного закона отражаются на конституционных правах и свободах конкретных граждан и носят необратимый характер.

Литература

1 Гражданско-правовое регулирование банковской деятельности: учебное пособие / под ред. проф. Е.А. Суханова. – М.: ЮрИнфоР, 2011. – 345 с.

2 Етекбаева Б.Н. Организационно-правовые основы банковской системы Республики Казахстан: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.02. – Алматы, 2005. – 27 с.

3 Декларация о государственном суверенитете Казахской Советской Социалистической Республики от 25 октября 1990 года // Казахстанская правда. – 1990. – 29 октября.

4 Конституция Республики Казахстан. – Алматы.: Жеті жарғы, 1993. – 47 с.

5 Малеин Н.С. Правовые принципы, нормы и судебная практика // Государство и право. – 2009. – № 9. – С. 12.

6 Гражданское право: Учебник для вузов (академический курс) / отв. ред. М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы, 2000. – Т.1. – С. 135.

7 Басин Ю.Г., Сулейменов М.К. Гражданский кодекс Республики Казахстан в системе законодательства // Гражданский кодекс Республики Казахстан – толкование и комментирование. Общая часть. – Алматы: Баспа, 1997. – Вып. 3. – С. 52.

References

1 Civil-law regulation of banking activities: Textbook / Ed. prof. EA Sukhanov. – M.: YurInfoR, 2011. – 345 p.

2 Etekbaeva BN Institutional framework of the banking system of the Republic of Kazakhstan: Author. dis.... Cand. jurid. Sciences: 12.00.02. – Almaty, 2005. – 27 p.

3 Declaration of State Sovereignty of the Kazakh Soviet Socialist Republic on October 25, 1990 // Kazakhstan truth. – 1990 – 29 of October.

4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. – Almaty.: Zhety zhargy, 1993. – 47 p.

5 Maleinos NS Legal principles, rules and jurisprudence // State and law. – 2009. – № 9. – S. 12.

6 Civil law: the textbook for high schools (academic course) / Editor. Ed. MK Suleimenov, JG Bassin. – Almaty, 2000. – Vol.1. – P. 135.

7 Bassin Yu, MK Suleimenov The Civil Code of the Republic of Kazakhstan in the system of law // The Civil Code of the Republic of Kazakhstan – interpretation and commentary. The general part. – Almaty: Baspa, 1997. – Vol. 3. – P. 52.

Исамбаев А.Х.,
Куаналиева Г.А.

Государственно-правовое регулирование банковских отношений в Республике Казахстан

Обеспечение устойчивости банковской системы Республики Казахстан связано с правовым регулированием банковской деятельности. За последние годы банковская система поднялась на уровень мировых развитых банковских систем. В современном переходном этапе в экономике Республики Казахстан, а именно в сфере влияния государства на банковский механизм растет значительность теоретических и практических проблем.

Ключевые слова: банк, бюджет, национальный ресурс, банковские отношения, банковское законодательство.

Issambayev A.H.,
Kuanaliyeva G.A.

State and legal regulation bank the relation in the Republic of Kazakhstan

During the writing of a scientific article, I view, read, studied, treated many scientific papers and used those that related to my theme of a scientific article. Ensuring the stability of the banking system of Kazakhstan is connected with the legal regulation of banking activities. In recent years, the banking system rose to the level of the developed world's banking systems. In today's transitional stage in the economy of the Republic of Kazakhstan, namely in the area of influence of the state on the banking mechanism increases the significance of theoretical and practical problems.

Key words: bank, budget, national resource, bank relations, bank legislations.

Исамбаев А.Х.,
Қуаналиева Г.А.

Қазақстан Республикасындағы банк қатынастарын мемлекеттік-құқықтық реттеу

Қазақстан Республикасындағы банкілік жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету банкілік қызметті құқықтық реттеумен байланысты болып табылады. Мемлекетіміздің банк жүйесі соңғы жылдарда дүниежүзілік дамыған мемлекеттердің банк жүйелерінің деңгейіне көтерілді. Қазіргі өтпелі кезеңде Қазақстан Республикасының экономикасына, соның ішінде банктік қызметтерге мемлекеттік ықпал ету механизмнің теориялық және практикалық проблемаларының маңыздылығы күн санап өсе түсуде.

Түйін сөздер: банк, бюджет, ұлттық қор, банк қатынастары, банк заңнамасы.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.73:[336.714+346.543.1

*Исамбаев А.Х., Куаналиева Г.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: abylai.isabay@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БАНКОВСКИХ ОТНОШЕНИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Обеспечение устойчивости банковской системы Республики Казахстан связано с правовым регулированием банковской деятельности. За последние годы банковская система поднялась на уровень мировых развитых банковских систем. Во времена Союза банки работали как филиалы централизованного банка. Осуществление самостоятельных операций банков регулировалось со стороны центрального банка. С переходом на рыночное положение появилась двухуровневая банковская система. В настоящее время в нашей республике работают 32 банка второго уровня, это государственные, межгосударственные и коммерческие банки. В современном переходном этапе в экономике Республики Казахстан, а именно в сфере влияния государства на банковский механизм растет значительность теоретических и практических проблем. Правильное использование механизма государственного регулирования деятельности банков всех уровней по-своему влияет на развитие экономики страны [1].

Банк Даму является акционерным обществом Республики Казахстан, и его единственным акционером является компания национального регулирования, состоящая из института развития. Казахстанский Банк Даму принимает участие в развитии инвестиционной деятельности, способствовании повышению его эффективности, в развитии промышленной инфраструктуры и перерабатывающего производства. Казахстанский Банк Даму образован с целью осуществления государственной инвестиционной деятельности на территории Республики Казахстан и вне теоритории и кредитования финансовых экспортных операций резидентов Республики Казахстан.

Государственное регулирование банков в условиях рынка является главной функцией государственного управления. Такое государственное влияние является основным правилом в регулировании банковской деятельности и обеспечении осуществления коммерческих операций в сфере честной конкурентной деятельности. Для осуществления банковских операций со стороны права делаются все условия. Глава нашего государства приложил много усилий в развитии банковской системы и банковской деятельности. Для начала банковская деятельность должна стать примером открытости. Самое главное – это то,

что относится к структуре собственности и информации об аффирированных личностях. Все личности, имеющие влияние на принятие решений в банке, должны утверждать своевременно свой статус [2]. Необходимо регулировать требования к инвестиционной деятельности банков на основании группировки. Банки не должны идти на риск в соглашениях с аффирированными личностями.

Правительство, Национальный банк, Агентство по финансовому обзору должны рассмотреть ключ к устранению ошибок финансовой неустойчивости и укрепить доверие международных рынков к экономике Казахстана. Нужно укрепить работу агентства по финансовому обзору. Развитие финансовой системы страны, в особенности развитие конкурентоспособности банковского сектора, должно быть главной задачей агентства, осуществляющегося совместно с Национальным банком и Министерством финансов. В своем Послании Президент подметил, что агентство по финансовому контролю должно уверенно следить за ходом работы. Законами, регулирующими банковскую деятельность, в нашей республике являются Закон о банке, принятый 30 марта 1995 года, и Закон о банках и банковской деятельности от 31 августа 1995 года.

В становлении рыночных отношений и развитии предпринимательства роль банков растет год за годом. Само слово банк происходит от итальянского «Banco», что в переводе означает сиденье, обменная лавка, с одной стороны, означая кредитный денежный капитал, со второй стороны – центр заемщиков. Основой правового регулирования банковской деятельности в Республике Казахстан является Конституция Республики Казахстан. В Конституции отмечается разрешение на осуществление предпринимательской деятельности [3]. Банковская деятельность является одним из видов предпринимательской деятельности. Правовое регулирование и обеспечение являются основной задачей Национального банка Республики Казахстан. А также принимаются правила и рекомендации для регулирования банковской деятельности под надзором Национального банка. За работой Национального банка следит Президент Республики Казахстан, Народный банк отчитывается перед Президентом. Банковская система Республики Казахстан находится на первом месте среди стран СНГ.

Сущностью банковской деятельности является исполнение функций, различающих среди других органов. Деятельность банков можно охарактеризовать как выполнение каких-либо поручений. Для каждого банка стоит нужда в удовлетворении потребностей. В настоящее время традиционными операциями считаются погашение займа и вклады (депозиты). В настоящее время универсальные банки выполняют разные виды операции. И для того, чтобы устоять перед конкурентами, они стараются освоить одну специализацию, по которой будут специфично работать. Коммерческие банки в основном обслуживают потребителей для удовлетворения хозяйственных нужд в виде кредитов и платежных операций [4].

Банковская деятельность как основной элемент функционирования финансовой системы любого государства является наиболее важным объектом правового регулирования по сравнению с любой другой формой экономической деятельности. Это объясняется теми характеристиками банков, которые объективно присущи им и определяют их положение в качестве ключевых элементов финансовой системы [5]. Поэтому к банковской деятельности следует относить и конструирование банковской системы, налаживание взаимодействие ее элементов путем определения статусов и функций определенных звеньев. Следовательно, банковская деятельность есть система действий специальных субъектов (о них дальше), совершаемых ими как участниками единой банковской системы, по отношению к деньгам, ценным бумагам и валютным ценностям как средствам платежа, сбережениям и товару. Это, в принципе, экономическое определение должно быть насыщенно правовым содержанием.

Правовое содержание банковской деятельности закреплено в Главе 2 Закона «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан». Банковская деятельность пердставляет собой систему постоянно осуществляемых сделок и операций, направленных на извлечение прибыли. В такой трактовке банковской деятельности ведущее значение преобретает понятие банковской сделки и операции.

Действующее казахстанское банковское право не дает определения банковских операций или сделок, хотя пользуется названием терминами. Все банковские операции и другии сделки осуществляются в тенге, а при наличии соотвествующей лицензии Национального Банка, и в иностранной валюте. Порядок выдачи лицензий на осуществление банковских операций, в том числе требования к организационно-техническим мероприятиям, необходимым для осущест-

вления банковских операции, устанавливаются Национальным Банком и Агенством Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан [4]. В банковских операциях следует выделять действия, которые совершаются в порядке реализации прав и обязанностей сторон в конкретном правоотношении, и действия, совершаемые в силу существующих стандартов, правил, обычаев. Но, выполняя эти операции, банк осуществляет определенные бухгалтерские записи (проводит зачисление денег после списания, а не наоборот), совершает ряд других действии, охватываемых и ркгулируемых не относительным правоотношением, а публично-правовыми обязанностями, зафиксированными в правилах осуществелния банковской деятельнойсти [6].

Рассмотрим теперь банковскую деятельность как целое, не сводящееся к простой совокупности банковских операций, поскольку нельзя не заметить принципиального различия между понятиями деятельности и операции. Оно состоит в том, что банковская деятельность, как и любой вид деятельности, появляется как социально-правовой феномен только в тех случаях, когда совакупность операций приобретает некоторые квалифицирующие признаки и элементы. Но прежде чем перейти к анализу соотношения этих понятия, нужно отметить, что в правоведении при широком употреблении названных терминов практически нет сколько-нибудь развернутого их определения. Даже в тех случаях, когда речь идет о регулярровании конкретных видов деятельности, например предпринимательской, инвистиционной, биржевой, законодатель дает только общее ее описание, не раскрывая содержания деятельности. Поэтому необходимо пользоваться философскими и экономическими понятиями деятельности и операциями как базовыми, с тем чтобы в дальнейшем сформулировать правовое понятие банковской деятельности [7].

Рассмотрим более подробно содержание вышеупомянутых характеристик банков. Во-первых, высокий уровень финансовой взаимозависимости объясняется статусом банков как финансовых посредников в экономической деятельности и выражается как отношение активов банка и его собственного капитала. Фактически величина активов во много раз превышает размер собственного капитала, и именно этим можно объяснить то обстоятельство, что каждый банк, и в том числе самый надежный банк, является «условно платежеспособным». В этом контексте термин «условно платежеспособный» означает, что банк является действительно платежеспособным. Только до момента коллективного изъятия банк столкнется с проблемой жесточайшего кризиса ликвидности и будет вынужден реализовать свои активы. Теоретически определение банковской деятельности можно дать исходя из очень простого субъективного критерия, т.е. считать все, что делают банки, банковской деятельностью, и все правоотношения, возникающие с участием банков, рассматривать как предмет регулирования банковского права. Но даже поверхностного взгляда достаточно для того, чтобы убедиться в несостоятельности такого критерия. Банки осуществляют расчеты и выдают кредиты, покупают оборудование и нанимают на работу специалистов, формируют свои пенсионные фонды, заказывают строительство зданий, пользуются транспортными услугами и т.д. «Сегодня весь мир сталкивается с новыми вызовами и угрозами. Мировая экономика так и не оправилась от последствий глобального финансово-экономического кризиса. Восстановление идёт очень медленными и неуверенными темпами, а где-то ещё продолжается спад. Геополитический кризис и санкционная политика ведущих держав создают дополнительное препятствие для восстановления мировой экономики. Как известно, прогнозы развития мировой экономики на 2014 и следующие два года пересмотрены Международным валютным фондом и Всемирным банком в сторону понижения. Поэтому необходимо оперативно пересмотреть некоторые позиции, а также внести корректировки в планы на предстоящий период. Нет времени на раскачку. Те меры, о которых сегодня пойдёт речь, следует реализовать уже с 1 января 2015 года. Мы должны оперативно принять все возможные меры для предотвращения негативных тенденций. Для оздоровления банковского сектора и выкупа «плохих» кредитов поручаю обеспечить в 2015 году дополнительную капитализацию Фонда проблемных кредитов в размере 250 миллиардов тенге. Необходимо продолжить работу по поддержке малого и среднего бизнеса и деловой активности. На сегодня полностью освоены 100 миллиардов тенге из Нацфонда, направленные на поддержку и кредитование МСБ. Это позволило создать 4,5 тысячи рабочих мест. Спрос на эти средства превысил предложение на 23 миллиарда тенге. Созданы беспрецедентные условия кредитования бизнеса всего под 6 про-

центов на 10 лет. Следует продолжить работу по развитию МСБ как драйвера экономического роста и увеличению его доли до 50 процентов ВВП к 2050 году. Поэтому необходимо эффективно использовать кредитные линии для малого и среднего бизнеса за счет АБР, ЕБРР, Всемирного банка на общую сумму 155 миллиардов тенге в 2015-2017 годах. Инвестиции из Нацфонда должны сопровождаться обязательным проведением структурных реформ в соответствующих сферах экономики. Для этого необходимо обеспечить совместную реализацию проектов с международными финансовыми организациями. Например, Всемирный банк, Азиатский банк развития, ЕБРР и ИБР уже готовы выделить сумму порядка 9 миллиардов долларов в 90 приоритетных проектов. Выделенные средства нацелены поддержать инвестиционную активность, предотвратить снижение доходов населения и стимулировать создание новых рабочих мест. В результате будет обеспечен устойчивый рост экономики в краткосрочной и среднесрочной перспективе. Программы развития образования, здравоохранения, сельского хозяйства будут продолжены. Новая Экономическая Политика «Нұрлы Жол» – наш глобальный шаг на пути в число 30 самых развитых стран мира» [8].

Названные выше характиристики банковской деятельности, экономические и правовые потребности в ее осуществлении предопределяют и актуализируют потребность в системе и норм и институтов, регулирующих правоотношения в сфере оборота финансовых институтов.

Литература

1 «Қазақстан – 2050»: Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: ЮРИСТ, 2013. – 44 б.

2 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаев народу Казахстана 2008 году. 7 февраля, 2008 г. // газета Суверенный Казахстан.

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: «ЮРИСТ» баспасы, 2011. – 40 б.

4 Закон о Национальном Банке от 30 марта 1995 года. *// adilet.zan.kz*

5 Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан. Общая часть. – Алматы: ТОО «Баспа», 2001. – 272 с.

6 Панова Г.С. Банковское обслуживание частных лиц. – М., 2008. – 325 с.

7 Указ Президента Республики Казахстан от 22 апреля 2002 года №851 «Об утверждении отчета Национального Банка Республики Казахстан».

8 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана 11.11.2014 года «Нұрлы жол – путь в будущее».

References

1 «Kazakstan – 2050»: Strategijasy kalyptaskan memlekettin zhana sajasi bagyty. Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti – Elbasy N.A. Nazarbaevtyn Kazakstan halkyna Zholdauy. – Almaty: JuRIST, 2013. – 44 b.

2 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaev narodu Kazahstana 2008 godu. 7 fevralja, 2008 g. // gazeta Suverennyj Kazahstan.

3 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijasy. – Almaty: «JuRIST» baspasy, 2011. – 40 b.

4 Zakon o Nacional'nom Banke ot 30 marta 1995 goda. // adilet.zan.kz

5 Hudjakov A.I. Finansovoe pravo Respubliki Kazahstan. Obshhaja chast'. – Almaty: TOO «Baspa», 2001. – 272 s.

6 Panova G.S. Bankovskoe obsluzhivanie chastnyh lic. – M., 2008. – 325 s.

7 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 22 aprelja 2002 goda №851 «Ob utverzhdenii otcheta Nacional'nogo Banka Respubliki Kazahstan».

8 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana 11.11.2014 goda «Nurly zhol – put' v budushhee».

Гусев М.А., Акопова Э.А.

Основные проблемы развития банковского законодательства в Республике Казахстан

В статье рассмотрены основные проблемы действующего банковского законодательства Казахстана, требующие на сегодняшний день незамедлительного решения. Автором проведено исследование действующей на сегодняшний день нормативно-правовой базы Республики Казахстан в сфере банковского дела, обозначены основные проблемы банковского законодательства. По мнению автора статьи, совершенствование банковского законодательства в Казахстане необходимо не только потому, что банковское законодательство Казахстана представлено достаточно обширным кругом нормативно-правовых актов, а также по той причине, что действующее законодательство РК в банковской сфере свидетельствует о превалировании в нормативном регулировании банковской деятельности нормативных правовых актов Национального банка.

Ключевые слова: банковское законодательство, правовое регулирование банковской деятельности, совершенствование банковского законодательства, принятие банковского кодекса.

Gusev M.A., Akopova E.A.

The main problems of the banking legislation in the Republic of Kazakhstan

The article deals with the main problems of the current banking legislation of Kazakhstan, requiring today immediate solution. The author of a study on the current date, the legal framework of the Republic of Kazakhstan in the field of banking, the major issues of the banking legislation. According to the author, Improvement of banking legislation in Kazakhstan it is necessary not only because the banking legislation of Kazakhstan presented the rather broad range of legal acts, as well as for the reason that the current legislation of Kazakhstan in the banking sector indicates the prevalence of normative legal regulation of banking activities legal acts of the National Bank.

Key words: banking law, the legal regulation of banking activities, the improvement of banking legislation, the adoption of the Banking Code.

Гусев М.А., Акопова Э.А.

ҚР банк заңнамасының негізгі даму мәселесі

Берілген мақалада қазіргі таңда шұғыл түрде шешімін табуы керек Қазақстан банк заңнамасының негізгі мәселелері қарастырылған. Автор Қазақстан Республикасының қазіргі таңдағы банк саласындағы қызмет етуші нормативтік-құқықтық қорға зерттеу жүргізіп, банк заңнамасының негізгі мәселелері анықталып көрсетілген. Мақала авторының айтуынша, Қазақстандағы банк заңнамасын дамытудың негізгі қажеттіліктерінің бірі Қазақстан банк заңнамасының кең нормативтік-құқықтық актілер арқылы берілуі болып табылады және де Ұлттық банк нормативтік актілерінің банк қызметін реттеудегі басымдылығын айқындайды.

Түйін сөздер: банк заңнамасы, банк қызметін құқықтық реттеу, банк қызметін жетілдіру, банк кодексін қабылдау.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.734

*Гусев М.А., Акопова Э.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: akopova-elen-25@list.ru

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Приоритетом социально-экономической политики любого государства является обеспечение высоких и устойчивых темпов экономического роста. Повышение роли банковского сектора в экономике является одной из важнейших задач. Динамика решения задач развития банковского сектора в значительной степени зависит от состояния правовой среды, инвестиционного и делового климата, налоговых условий, совершенствования регулирования банковской деятельности и системы банковского надзора, эффективности функционирования системы страхования вкладов.

Уровень развития банковского сектора государства отражает степень развития экономики, финансового рынка, уровень монетизации экономики, состояние финансовой сферы, системы налогообложения и правового регулирования.

На сегодняшний день становится очевидным, что условием результативности экономической реформы в Республике Казахстан является создание эффективной банковской системы, соответствующей новой формирующейся казахстанской экономике рыночного типа, и адекватного банковского законодательства.

Между тем, проблема повышения эффективности казахстанского банковского законодательства в отечественой правовой науке изучается недостаточно. По-прежнему сохраняется много нерешенных вопросов, связанных с созданием условий для активизации деятельности банковского сектора, с переориентацией деятельности банковской системы на реальный сектор экономики. Также в системе правового регулирования банковской деятельности недостаточно раскрываются институциональные основы банковской деятельности, в том числе вопросы сотрудничества банковского законодательства с другими отраслями права и законодательства Республики Казахстан. В научной литературе, в том числе правовой, и в практической деятельности часто допускается переоценка роли государства, в особенности Национального банка, в решении многих вопросов, связанных с регулированием банковской деятельности.

В свете представленного, первостепенное теоретическое и практическое значение приобретает исследование накопленных в стране проблем банковской системы, в том числе системы ее

управления, и банковского законодательства, а также уяснение причин его несоответствия современным требованиям, и, самое главное, поиск путей дальнейшего улучшения банковского законодательства. В то же время, одной из самых важных областей исследований является изучение проблем сочетания методов правового регулирования, управления и саморегулирования банковской системы, развитие правовой базы, регулирующей государственное влияние на эту систему, разработка новых подходов к изучению проблем банковского законодательства.

К основным банковским законам, на основании которых организуется деятельность банков, относятся Законы Республики Казахстан «О Национальном банке РК» от 30 марта 1995 г. [1], «О банках и банковской деятельности в РК» от 31 августа 1995 г. [2], Гражданский кодекс РК [3], Закон РК «О государственном регулировании и надзоре финансового рынка и финансовых организаций» от 4 июля 2003 г. [4], а также специальные законы, регулирующие отдельные операции банков: кредитные, валютные, вексельное обращение, о платежах и расчетах и другие. Порядок открытия, регистрации и прекращения деятельности определяются Законом РК «О банках и банковской деятельности в РК» и нормативно-правовыми документами НБ РК [5].

Банковским законодательством Республики Казахстан установлено, что уставный капитал Национального Банка принадлежит государству и формируется в размере 20 миллиардов казахстанских тенге путем отчислений от нераспределенного чистого дохода. Нераспределенный чистый доход определяется как разница между фактически полученными доходами и расходами, относящимися к данному финансовому году.

Законом «О национальном банке Республики Казахстан» определена структура, органы Национального банка, порядок их формирования и компетенция. Филиалы, представительства и организации Национального банка осуществляют свою деятельность в пределах полномочий, установленных Национальным банком.

Определены также основные принципы взаимодействия Банка с органами государственной власти. Наряду с позитивными тенденциями в банковском законодательстве Казахстана есть и недостатки, которые свидетельствуют о недоработках в банковской практике, определенных проблемах банковского законодательства, сложившейся системы регулирующих государственных органов и лиц, осуществляющих банковскую деятельность. Первоначально можно указать на проблемы, связанные с правовым статусом субъектов (участников) банковской деятельности. Уполномоченный государственный орган, которым в настоящий момент выступает Национальный банк Республики Казахстан, является, с одной стороны, специально уполномоченным органом государства по регулировании банковской деятельности, с другой – он выступает государственным учреждением, т.е. юридическим лицом. В последнем случае так же можно говорить об особом статусе этих лиц, т.к. большая часть гражданско-правовых норм, определяющих статус учреждения как юридического лица, применяется со значительными ограничениями и особенностями.

Законодательство Республики Казахстан предусматривает ряд специальных ограничений при создании и последующей деятельности коммерческих банков. Так, Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности» содержит ограничение на тип создаваемого банка. Банки в Казахстане могут быть созданы только в форме акционерных обществ. Кроме того, в казахстанском банковском законодательстве есть также определенные ограничения на число учредителей и акционеров. К примеру, в законодательстве установлено, что государственные предприятия и организации, более пятидесяти процентов уставного капитала которых принадлежат государству, не могут выступать в качестве учредителей и акционеров коммерческого банка. Кроме того, не могут прямо или косвенно быть учредителями или акционерами банков-резидентов Республики Казахстан такие категории лиц, как юридические лица, зарегистрированные в оффшорных зонах или с аффилированными лицами, зарегистрированными в оффшорных зонах, или лица, которые являются участниками (акционерами) юридических лиц, зарегистрированных в оффшорных зонах. Однако это ограничение не распространяется на банки с индивидуальным кредитным рейтингом не ниже «А» одного из рейтинговых агентств, перечень которых устанавливается Национальным банком Республики Казахстан.

В целях защиты интересов вкладчиков коммерческих банков Республики Казахстан создана система обязательного гарантирования депозитов. Обязательное страхование депозита, специально созданной некоммерческою организацией. Правовой основой для функционирования системы обязательного гарантирования депозитов, права, обязанности ее членов определяются законодательством Республики Каза-

хстан. Участие в системе обязательного гарантирования депозитов является обязательным для всех коммерческих банков республики, которые имеют лицензию на прием банковских вкладов, открытие и ведение банковских счетов физических лиц.

Принципиальное значение казахстанское банковское законодательство придает количественным и качественным параметрам уставного капитала коммерческих банков. Положительное решение на создание банка может быть выдано только тем банкам, у которых размер, состав и структура акционерного капитала будут отвечать требованиям Закона РК «О банках и банковской деятельности». К примеру, создаваемые банки обязаны уставный капитал оплачивать в национальной валюте Республики Казахстан за счет продажи акций или вкладов учредителей, а учредители и акционеры банка обязаны оплачивать за купленные акции исключительно в денежной форме. Следует отметить, что, хотя минимальный размер уставного капитала новых банков установлен в настоящее на уровне двух миллиардов тенге, однако это значение начального капитала является важнейшим критерием при принятии решения об одобрении заявки на разрешение на создание банка. При создании банков-нерезидентов с иностранным участием, наряду с указанными выше требованиями, применяются дополнительные условия. Дополнительные условия предусмотрены также для создания дочернего банка в качестве банка-резидента и банка-нерезидента [6].

Таким образом, развитие законодательства о банковской деятельности направлено на усовершенствование механизма регулирования деятельности банков, что, в конечном счете, способствует устойчивости всего финансового сектора Республики Казахстан. В частности, за последние годы приняты изменения в законодательство, связанные с повышением прозрачности структуры и управления банками. К примеру, введены понятия «банковского холдинга», «банковского конгломерата», установлены новые правила выдачи уполномоченным органом разрешений и согласований при приобретении статуса банковского холдинга, крупного участника банка, участия банков в деятельности дочерних и зависимых структур.

Кроме того, доработана редакция статьи 52–8 Закона «О банках и банковской деятельности» о финансировании торговой деятельности в качестве торгового посредника с предоставлением коммерческого кредита. Данная поправка введена в целях приведения в соответствие с практикой исламского финансирования, запрещающей исламскому банку предоставлять коммерческий кредит с продажей товара, не являющегося собственностью банка.

Таким образом, обозначенные изменения в законодательстве позволят внедрить альтернативные формы финансирования, и, возможно, будут способствовать снижению процентных ставок на банковские услуги в Казахстане.

Также в 2009 году в Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности» была внесена глава, посвященная вопросам реструктуризации банков.

28 декабря 2011 года был принят Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования банковской деятельности и финансовых организаций в части минимизации рисков».

В соответствии с заявлением уполномоченного органа, данный Закон принят в целях исключения негативных явлений в деятельности финансовых организаций, проявившихся в период экономических потрясений, связанных с недостаточной информационной прозрачностью, низкой капитализацией и высокой степенью концентрации бизнеса в проведении операций с высоким риском, низким уровнем корпоративного управления, в том числе систем управления рисками, а также слабой степенью ответственности наблюдательного органа и исполнительного органа финансовых организаций [7].

Хотя в целом банковская система Казахстана развивается умеренными темпами, в тоже время она еще не вышла на уровень передовых международных стандартов. В этой связи наиболее важными условиями дальнейшего развития банковской системы являются выработка и принятие банками новых стратегических путей развития, учитывающих изменившуюся конъюнктуру рынка.

Следует отметить, что современное законодательство о банковской деятельности Республики Казахстан представляет собой правовые нормы, которые пока не приведены в систему. Действующий ныне Закон РК «О банках и банковской деятельности», будучи многократно изменен и дополнен, не в полной мере отражает специфику банковской деятельности, те тенденции, которые складываются при практической реализации. Кроме того, по некоторым позициям этот закон, имеющий комплексный и системообразующий для банковского законода-

тельства характер, нуждается в концептуальной переработке и усовершенствовании. Одним из существенных моментов, нуждающихся в переработке, являются положения банковского законодательства о статусе Национального банка РК, его компетенции, роли и месте этого органа в системе органов государственного управления, формах и методах регулирования банковской деятельности, его правотворчестве и многие другие проблемы [8].

Следует также остановиться на проблеме преобладания в действующем казахстанском банковском законодательстве нормативного регулирования банковской деятельности правовыми актами Национального банка. Кроме того, его правотворческая деятельность, а также влияние на законодательный процесс поднимает очень актуальный вопрос о систематизации существующего банковского законодательства, о соотношениях его с нормами других отраслей права и законодательства.

В контексте принятой Концепции правовой политики в Республике Казахстан в банковском секторе считаются актуальными два обстоятельства: первое, необходимость систематизации банковского законодательства, которая подтверждается тем, что банковское законодательство Казахстана содержит более 500 нормативных правовых актов, принятых только Национальным банком. Таким образом, на практике адвокаты часто сталкиваются с противоречивыми, с одной стороны, положениями законов и нормативных актов Национального Банка (внутренние противоречия банковского законодательства), с другой – противоречие между банковскими законами и правилами других отраслей права (гражданского, административного, уголовного, и т.д.).

Во-вторых, законодательство, регулирующее банковскую деятельность, содержит большое количество ссылок на стандарты, которые позволяют Национальному банку принимать большое количество подзаконных актов. В свою очередь, этот факт явно указывает на межведомственный, ведомственный подход, и эта практика приводит к подмене реальных правил законов. Следует согласиться с подчеркнутой в Концепции правовой политики необходимости разработки такой системы законодательного регулирования банковской деятельности, которая в полном соответствии с рыночными принципами способствовала бы созданию равных отношений между клиентом и банком, развитию новых видов банковских услуг, широко использующихся в международной банковской практике.

Обобщая вышеизложенное и в связи с тем, что банковское законодательство Казахстана представлено достаточно обширным кругом нормативно-правовых актов, на сегодняшний день, на наш взгляд назрела необходимость кодификации банковского законодательства Республики Кахахстан и принятия Банковского кодекса. В данном кодексе следует упорядочить нормы, регулирующие отношения банковского надзора; отношения, вытекающие из аффилиированности с банками; отношения, связанные с созданием банков, лицензированием их деятельности и др.

Принятие Банковского кодекса будет способствовать упорядочению и структурированию нормативно-правовой базы в сфере банковского дела, что будет способствовать повышению стабильности банковского законодательства и снизит одностороннее и тенденциозное (со стороны регулятора) толкование норм банковского законодательства.

Литература

1 Закон Республики Казахстан от 30 марта 1995 года № 2155 «О Национальном Банке Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.06.2014 г.).

2 Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.09.2014 г.).

3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.06.2014 г.).

4 Закон Республики Казахстан от 04.07.2003 N 474-II «О государственном регулировании и надзоре финансового рынка и финансовых организаций».

5 Сейткасимов Г.С., Маулетов К.М., Мусина А.А. Банковское дело: Курс лекций. – Астана: Изд. КазУЭФиМТ, 2008. – 243 с.

6 Сравнительно-правовой анализ банковского законодательства государств – членов ЕврАзЭС // Интернет-ресурс: http://www.ipaeurasec.org/docsdown/SPA_bank_zakon.pdf

7 Финансы и ценные бумаги// Интернет-ресурс: http://www.szp.kz/up_files/banking.pdf

8 Жусупов А.Д. Теоретические вопросы совершенствования финансового законодательства в Республике Казахстан//Вестник КарГУ. – №2. – 2006.

References

1 Zakon Respubliki Kazahstan ot 30 marta 1995 goda № 2155 «O Nacional'nom Banke Respubliki Kazahstan» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 10.06.2014 g.).

2 Zakon Respubliki Kazahstan ot 31 avgusta 1995 goda № 2444 «O bankah i bankovskoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 29.09.2014 g.).

3 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast'), prinjat Verhovnym Sovetom Respubliki Kazahstan 27 dekabrja 1994 goda (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 10.06.2014 g.).

4 Zakon Respubliki Kazahstan ot 04.07.2003 N 474-II «O gosudarstvennom regulirovanii i nadzore finansovogo rynka i finansovyh organizacij»

5 Sejtkasimov G.S., Mauletov K.M., Musina A.A. Bankovskoe delo: Kurs lekcij. – Astana: Izd. KazUJeFiMT, 2008. -243 s.

6 Sravnitel'no-pravovoj analiz bankovskogo zakonodatel'stva gosudarstv – chlenov EvrAzJeS // Internet-resurs: http://www.ipaeurasec.org/docsdown/SPA_bank_zakon.pdf

7 Finansy i cennye bumagi// Internet-resurs: http://www.szp.kz/up_files/banking.pdf

8 Zhusupov A.D. Teoreticheskie voprosy sovershenstvovanija finansovogo zakonodatel'stva v Respublike Kazahstan//Vestnik KarGU. – №2. – 2006.

Қуатбекқызы Г.,
Қуаналиева Г.А.

Бюджеттік жоспарлауды құқықтық реттеудің кейбір сұрақтары

Бюджеттік жоспарлау әрбір деңгейдегі (республикалық, жергілікті) бюджеттік ресурстардың көлемін, қайнар көзін және мақсатқа сай пайдалануын анықтауға мүмкіндік беретін қаржылық жоспарлаудың құрамдас бөлігі болып табылады. Бюджеттік жоспарлау бюджеттік жүйенің негізі, бюджеттік процестің ажырамас бөлігі болып табылады. Оның көмегімен Президенттің Жолдауында белгіленген мақсаттар мен міндеттерге сәйкес, бюджет қаражатының қозғалысы анықталады. Бюджеттік жоспарлау процесінде орталықтандырылған және орталықтандырылмаған ақша қаражаттары қорларының қажетті ара-қатынасы белгіленеді, кәсіпорындардағы қаржы ресурстарының мөлшері, сондай-ақ бюджет жүйесінің кірістерінің қалыптасуына кәсіпорындардың қатысу дәрежесі анықталады.

Түйін сөздер: қаржы, бюджет, бюджет қоры, бюджет саясаты, бюджеттік жоспарлау, бюджет кірісі, бюджет шығысы және т.б.

Kuatbekqyzy G.,
Kuanaliyeva G.A.

Some questions of legal regulation of budget planning

Budget planning – a component of the financial planning, allowing to determine volume, sources and target use of the budgetary resources on each of management levels: republican and regional. Budget planning – a necessary component of functioning of the budgetary system, an integral part of the budgetary process. Movement of budgetary funds decides on its help according to the purposes and the tasks defined in the Message of the President. In the course of budget planning the rational ratio between the centralized and decentralized funds of money is established, the sizes of financial resources of the enterprises, and also extent of participation of the enterprises in formation of the income of the budgetary system are defined.

Key words: finance, budget, budgetary fund, budgetary policy, budget planning, budgetary income, budgetary expense, etc.

Куатбеккызы Г.,
Куаналиева Г.А.

Некоторые вопросы правового регулирования бюджетного планирования

Бюджетное планирование – составляющая часть финансового планирования, позволяющая определить объем, источники и целевое использование бюджетных ресурсов на каждом из уровней управления: республиканском и региональном. Бюджетное планирование – необходимый компонент функционирования бюджетной системы, неотъемлемая часть бюджетного процесса. С его помощью определяется движение бюджетных средств в соответствии с целями и задачами, определенными в Послании Президента. В процессе бюджетного планирования устанавливается рациональное соотношение между централизованными и децентрализованными фондами денежных средств, определяются размеры финансовых ресурсов предприятий, а также степень участия предприятий в формировании доходов бюджетной системы.

Ключевые слова: финансы, бюджет, бюджетный фонд, бюджетная политика, бюджетное планирование, бюджетный доход, бюджетный расход и т.д.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.73:[336.714+346.543.1

*Қуатбекқызы Г., Қуаналиева Г.А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: muh.nur@mail.ru

БЮДЖЕТТІК ЖОСПАРЛАУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың 2014 жылғы 11 қарашадағы «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауы елімізді экономикалық дағдарыстан қиындықтарға ұрындырмай алып шығудың сара жолдарын айқындап, басым бағыттарын белгілеп берді десе де болады. Елбасы «...Бүгін менің тапсырмам бойынша Үкімет белсенді жұмысқа кірісіп кетті. Біз 2015 жылға арналған республикалық бюджеттің параметрлерін қайта қарадық. Бұл дұрыс, өйткені, біздің экспорттық шикізат ресурстарына бағаның құлдырауы бюджеттің кіріс бөлігіне қаржы түсуін төмендетуге алып келуде. Бірақ, соған қарамастан, Үкімет алдына оңай емес, алайда, нақты міндет – барлық әлеуметтік міндеттемелерді толық көлемінде қамтамасыз ету міндеті қойылып отыр» деп дұрыс көрсетті [1].

Мемлекеттегі бюджет мәселесі күрмеуі қалың өзекті тақырып болып табылады. Мемлекеттің бюджеттік жүйесі Қазақстан Республикасының Конституциясында айқындалып белгіленген және бекітілген қоғамдық-мемлекеттік маңызы басым мүдделерді қаржыландыратын және мемлекеттің қаржы саясатын іске асыру аясындағы қаржылық құқықтық қатынастарды бюджеттік реттейтін, сондай-ақ бюджеттік құқықтық қатынастар субъектілерінің республикалық және жергілікті бюджеттер алдындағы міндеттемелерін тиісінше орындауларын қамтамасыз ету арқылы әлеуметтік-экономикалық, мәдени, саяси-әкімшілік аяларының өзекті проблемаларын басымды бағыттары бойынша нақтылы шешетін экономикалық әрі құқықтық тетік болып табылады.

«Бюджет» термині ежелгі норманд тілінің «bougette» сөзінен пайда болып қалта, сөмке, былғары қап деген мағынаны білдірген. Осыдан келіп budget сөзі шыққан, яғни былғары қап (портфель) ағылшындар оны мемлекеттік кіріс пен шығысқа байланысты іс құжаттардың жиынтығын атаған. «Бюджетті ашу» деген сөз тіркесі де осыдан келіп туындайды, іс құжаттарды парламенттің қарауына ұсыну дегенді білдірген. Қазір «бюджет» термині кез келген қаржы қаражат шаруашылығын белгілеу үшін қолданылады [2, с.7]. Бюджет – орталықтандырылған ақша қорының құралу көздері мен жұмсалу бағыттарын сипаттайтын экономикалық санат, ақшалай кіріс пен шығыс-

тың балансы. Мемлекеттің заңмен немесе жергілікті өкілді органдардың шешімдерімен бекітілетін, мемлекеттің өз міндеттерін қамтамасыз етуіне арналған және салықтар, алымдар, басқа да міндетті төлемдер, капиталмен жүргізілетін операциялардан алынатын кірістер, салыққа жатпайтын және заң актілерінде көзделген өзге де түсімдер есебінен құрылатын орталықтандырылған ақша қоры. Бюджеттің пайда болуы мемлекеттің дамуы мен оның қаржы ресурстарына деген сұранысының артуымен тікелей байланысты. Орталықтандырылған ақша қорының құралуы және жұмсалуы бюджеттің кірісі мен шығысының ыңғайласа жұмыс істеуі арқылы жүзеге асады. Мемлекетке қажетті ақша қаражаттарын «кіріс» жинақтаса, жалпы мемлекеттік қажеттіліктерге орталықтандырылған қордан бөлінетін қаржы «шығыс» болады.

Қазақстан Республикасының Бюджет кодексінің 3 бабына сәйкес: «бюджет – мемлекеттің өз міндеттері мен функцияларын іске асыруды қаржылық қамтамасыз етуге арналған орталықтандырылған ақша қоры. Ал бюджет жүйесі – бюджеттердің және Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының, сондай-ақ бюджеттік процестер мен қатынастардың жиынтығы» [3].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында: біздің мемлекетіміздің макроэкономикалық саясаты жаңғыртылуы тиіс деп тікелей атап көрсетті. Ол үшін бюджет саясаты, салық саясаты, ақша-кредит саясаты, мемлекеттік және сыртқы қарызды басқару саясаты сияқты негізгі бағыттар белгіленген. «Біріншіден, біз бюджет саясатының жаңа принциптерімен қарулануға – өз мүмкіндіктеріміз шегінде ғана шығынданудуға және тапшылықты барынша мүмкіндікте қысқартуға тиіспіз. Ұзақ мерзімде олардың сақталуын қамтамасыз ете отырып, «қиын-қыстау» күнге резервтер жинау қажет. Екіншіден, бюджеттік-қаржылық процеске деген көзқарас жекелей салымдарға көзқарас секілді ұқыпты да ойластырылған болуға тиіс. Басқаша айтқанда, бірде-бір бюджеттік теңге ысырап болмауға тиіс. Үшіншіден, мемлекет бюджеті ұзақ мерзімді перспектива тұрғысынан қарағанда өнімді, мәселен, экономиканы әртараптандыру және инфрақұрылымды дамыту секілді жалпыұлттық жобаларға бағытталуы тиіс» [4, 15]. Бұл құжат шын мәнісінде тұңғыш рет қаржы саясатын, соның ішінде бюджет бағдарын нақтылы айқындап отыр. Қазақстан Республикасының бюджеттік жүйесі бюджеттердің және Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының, сондай-ақ бюджеттік процестер мен қатынастардың жиынтығынан тұрады. Қазақстан Республикасы бюджеттік жүйесінің тиісті деңгейлерінде:

1. республикалық бюджет;
2. облыстық бюджет, республикалық маңызы бар қала, Астана бюджеті;
3. аудан (облыстық маңызы бар қала) бюджеті тәрізді дербес бюджеттер жұмыс істейді.

Сонымен қатар, мемлекетте төтенше бюджет те құрылуы мүмкін. Қазақстан Республикасындағы төтенше жағдайларда немесе соғыс жағдайларында енгізілетін төтенше мемлекеттік бюджет республикалық жергілікті бюджеттердің негізінде қалыптастырылады. Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында төтенше немесе соғыс жағдайын енгізу және оның күшін жою туралы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы төтенше мемлекеттік бюджетті енгізуге және оның қолданылуын тоқтатуға негіз болып табылады.

Төтенше мемлекеттік бюджетті Қазақстан Республикасының Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігінің құзырындағы бюджеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган әзірлейді, сондай-ақ аталған осы бюджет Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіп негізінде Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен бекітіледі әрі оның қабылданғаны туралы Қазақстан Республикасының Парламенті дереу хабардар етіледі [5, 102-103 бб.].

Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі нақты қағидаларды басшылыққа ала отырып жұмыс жасауы қажет. Олар: бірыңғайлық принципі; толымдылық принципі; реалистік; транспаренттілік принципі; дәйектілік принципі; нәтижелілік қағидаты; бюджеттердің дербестік принципі; сабақтастық принципі; негізділік принципі; уақтылылық принципі; кассаның бірыңғайлық принципі; тиімділік принципі; жауапкершілік принципі және бюджет қаражатының атаулылық және нысаналы сипаты қағидаты Қазақстан Республикасының Бюджет кодесінің 4 бабында белгіленген [3]. Әрбір көрсетілген 14 қағиданың мазмұны заңда ашылып көрсетілген.

Мемлекет бюджетті өз функцияларын жүзеге асырудың негізгі ретінде және экономиканы басқарудың белсенді құралы ретінде қолданады. Үкімет мемлекеттік бюджет арқылы қоғамдық өндірістің құрылымына әсер етіп, шаруашылықтың нәтижесін ретке келтіре отырып, әлеуметтік қайта құруларды жасап ұлттық табыстың

қайта бөлінуін жүзеге асырады. Бюджет жүйесі – экономикалық қатынастар мен заң нормаларына негізделген елдегі әртүрлі бюджеттердің жиынтығы болып табылады. Бюджет жүйесін ұйымдастыру мемлекеттің құрылымы арқылы анықталады. Әрбір елдің бюджет жүйесінің құрамына құрылымы бойынша әртүрлі бюджеттер жатады.

Бюджет саясаты – заң шығарушы және атқарушы органдар бюджеттік қатынастарды дамыту бағыттарын айқындаумен және оларды азаматтың, қоғамның және мемлекеттің мүдделері үшін пайдаланудың нақты жолдарын әзірлеумен байланысты жүзеге асырылатын шаралар мен қабылданатын шешімдердің жиынтығы. Бюджет саясатының мазмұны алуан қырлы және оны әзірлеу кезеңдерінің тізбектілігін ғана емес, сонымен бірге оның атқарымдық және уақыттық жақтарын да қамтиды. Мемлекеттің қаржы саясатының бір бөлігі ретінде Бюджет саясаты экономикалық саясаттың түп қазығы, ұйытқысы және мемлекеттің экономикалық-әлеуметтік саясатын жүзеге асыру құралы болып табылады. Нарық жағдайында бюджет саясаты – мемлекеттің қоғамдық өндіріске экономикалық ықпал етуінің негізгі бағыттарын айқындаудың басты тұтқасы. Бюджет саясатын әзірлеуге заң шығарушы және атқарушы органдар қатысады. Қазіргі Қазақстанның конституциялық құрылымы бойынша бюджет саясатын әзірлеуде Қазақстан Республикасының Президентіне басымдық беріледі, ол өзінің жыл сайынғы жолдауында бюджет саясатының ағымдағы жылға арналған және келешектегі негізгі бағыттарын, мақсаттары мен міндеттерін айқындап береді.

Біздің мемлекетімізде қазіргі таңда бюджет саясатының реформасы жедел қарқынмен дамуда деп айтуға болады. Оған дәлел Елбасының 2013 жылғы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты №590 Жарлығы. Жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауына сәйкес әзірленді және бюджет ресурстарын мүмкіндіктер шегінде пайдалануға және бюджет тапшылығын қысқартуға, үнемді және ойластырылған бюджеттік-қаржылық процесті қамтамасыз етуге, бюджет қаражатын және Ұлттық қор қаражатын, іріктеудің қатаң жүйесін қолдана отырып, ұзақ мерзімді перспектива тұрғысынан өнімді стратегиялық жалпыұлттық жобаларға инвестициялауға бағытталған. Бұл Жарлықта жаңа бюджет саясатының негізгі екі кезеңі аталып көрсетілген. Олар:

Бірінші кезең (2014 – 2017 жылдар) – мемлекеттік қаржының теңгерімділігі мен бюджеттік тиімділікті қамтамасыз ету негіздерін қалыптастыру. Бұл кезеңде:

1) мемлекеттік жоспарлау жүйесін жетілдіру және нәтижеге бағдарланған бюджеттеуді практикалық қолдануды кеңейту;

2) бюджеттік міндеттемелерді түгендеу және оларды оңтайландыру бойынша шаралар қабылдау;

3) жекеше сектордың ортақ жауапкершілігін енгізу;

4) бизнес-ортаға жекелеген мемлекеттік функцияларды беру;

5) бюджеттік инвестициялар бойынша тәсілдерді реформалау;

6) мемлекеттік-жекеше әріптестіктің (бұдан әрі – МЖӘ) жаңа тетіктерін енгізу;

7) салық салу саясатын өзгерту;

8) мемлекеттік борыш пен квазимемлекеттік сектордың борышын мониторингтеу және бақылау жүйесін енгізу;

9) бюджетаралық қатынастарды реформалау;

10) мемлекеттік аудиттің негіздерін енгізу жоспарланып отыр.

Екінші кезең (2018 – 2020 жылдар) – мемлекеттік қаржының тұрақтылығын нығайту. Бұл кезең:

1) жекеше сектордың ортақ жауапкершілігін кеңейтумен және бюджеттік міндеттемелерді тұрақтандырумен;

2) жекеше сектордың инвестициялық белсенділігінің өсуімен;

3) бюджетке жүктемені төмендетуге ықпал ететін МЖӘ-ні кеңейтумен;

4) ағымдағы шығыстарды мұнайдан тыс кірістер есебінен қаржыландырумен;

5) жергілікті атқарушы органдардың жұмыс тиімділігін арттырумен;

6) мемлекеттік аудиттің толыққанды жұмыс істеуімен сипатталады [6].

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының тиімділігі республикалық (орталық мемлекеттік бюджет ретінде) және жергілікті бюджеттерді мемлекеттің, сондай-ақ оның әкімшілік-аумақтық құрылыстарының орталықтандырылған қаржылық ресурстары ретінде жоспарлауға тікелей байланысты болады. Бюджеттік жүйенің тиісті деңгейлерінде жүзеге асырылатын бюджеттік жоспарлау Қазақстан Республикасының және оның әкімшілік-аумақ-

тық бірліктерінің орталықтандырылған негізгі ақша қорларын құру, қалыптастыру, бөлу, қайта бөлу, сондай-ақ пайдалану сияқты барлық сатыларын қамтиды. Бюджеттік жоспарлау процесінің мән-жайлары Қазақстан Республикасының мемлекеттік және бюджеттік құрылысының негіздеріне, мемлекеттің бюджет саясатының ұстанымдары мен мемлекеттік билік органдарының бюджеттік жүйедегі құзыретіне сай айқындалады, сондай-ақ оның барлық сатылары үш жылдың көлемінде іске асырылады.

Республикалық бюджет бір қаржы жылына арналып жоспарланады. Кезекті қаржы жылына арналған бюджеттің жобасымен бір мезгілде алдағы үш жылдық кезеңге арналған бюджеттің болжамы жасалады. Республикалық бюджеттің жобасын әзірлеу тәртібін Қазақстан Республикасының Президенті айқындайды. Республикалық бюджет жобасын уақтылы және сапалы әзірлеу, сондай-ақ бюджетті нақтылау және атқару жөнінде ұсыныстар жасауды қамтамасыз ету мақсатында бюджеттік комиссия құрылады. Бюджеттік жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган Республикалық бюджеттік комиссия қабылдаған шешімдердің негізінде алдағы қаржы жылына арналған республикалық бюджет жобасының түпкілікті нұсқасын жасап, оны Республикалық бюджеттік комиссияның қарауына енгізеді.

Қазақстан Республикасында 2014-2016 жылдарға арналған Республикалық бюджет туралы заң қабылданды. Бұл заң да үш жылға жоспарланып отырған мемлекетіміздің каржы кірісі мен шығысын шартты түрде анықтайтын құжат. 2014 жылға арналған республикалық бюджет түсімдері 5 773,0 млрд. теңге немесе ағымдағы жылмен салыстырғанда 10,4% өседі деп жоспарланған. Оның ішінде кірістер (трансферттердің түсімдерін есепке алмағанда) 4 016,4 млрд. теңге сомасында болжамданады, ол 2013 жылдың деңгейінен 427,1 млрд. теңгеге жоғары. 2015 және 2016 жылдарында сәйкесінше кірістер түсімдері (трансферттерді есепке алмағанда) алдыңғы жылдар деңгейіне қарағанда 555,7 және 636,8 млрд. теңгеге өсуі жоспарланады. 2014 жылға республикалық бюджеттің шығыстары ағымдағы жыл деңгейінен 10,1% өсіп, 6 715,4 млрд. теңге көлемінде жоспарланған. 2015 жылы алдыңғы жыл деңгейінен 7,7%-ға артып, 7 234,2 млрд. теңге, 2016 жылы – 9,0% ұлғайып, 7 887,2 млрд. теңгені құрайды деп болжануда [7].

Өкінішке қарай, мемлекетімізде бюджеттік қаржылардың дұрыс игерілмеуі орын алып жатады. Мәселен, өткен 2013 жылдағы «республикалық бюджетті нақтылау жұмысы аясында игерілмеген қаражат толық көлемінде кері қайтарылмақшы. Дәлірек айтсақ, Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі бойынша 9 млрд. 678 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі – 8 млрд. 538 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі – 7 млрд. 240 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Индустрия және жаңа технологиялар министрлігі – 6 млрд. 345 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі – 6 млрд. 55 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Қоршаған ортаны қорғау министрлігі – 2 млрд. 285 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Қауіпсіздік комитеті – 1 млрд. 411 млн. теңге, Қазақстан Республикасының Көлік және коммуникациялар министрлігі – 1 млрд. 388 млн. теңге, ал Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі – 1 млрд. 304 млн. теңгені игермеген екен...

2012 жылы еліміз бойынша 140 млрд. теңге игерілмесе, 2013 жылы оның мөлшері 150 млрд. теңгеге жетіпті» [8].

Іске асырылып жатқан шараларға қарамастан бюджеттік жүйе саласында бірнеше проблемалар орын алып отыр:

Біріншіден, бюджет қаражаттарының игерілмеген қалдықтарының болуы. Оның негізгі себебі ретінде бюджеттік бағдарлама әкімшілеріндегі қаржылық менеджмент деңгейінің төмен деңгейде болуымен және бюджет қаражаттарын алушылардың қаржылық тәртіп деңгейінің төмендігімен түсіндіріледі.

Екіншіден, бюджет қаражаттарының мақсатсыз пайдаланылуы. Осы тұста көптеген құқық бұзушылықтар, оның ішінде қылмыстық іс-әрекеттердің орын алуы кең етек алып отыр.

Үшіншіден, мемлекеттік сатып алулар туралы заңдылықтың бұзылуы.

Келесі бір мәселе, бюджетті бақылау елімізде қалай жүргізіліп жатыр?! Бұл ретте саны көп тексерушілердің жұмысында белгілі бір мүдделердің қақтығысы бар екенін жоққа шығаруға болмайды, өкінішке қарай, мұны бәрі бірдей көрсе де көрмегенсіп, жанай өткенді қалайды. Бұл неге байланысты деген мәселеге келетін болсақ, Үкіметтің бюджет қаражаттарын өзі бөлетіндігімен және олардың жұмсалуын да Қаржы министрлігінің Қаржылық бақылау және мемлекеттік сатып алу комитетінің атынан өзі бақылайтындығымен байланысты екенін айтуға тиіспіз. Сыртқы және ішкі бақылауды жүзеге асыру жөніндегі өкілеттіктерді заңнамалық бө-

лудің әлсіздігі салдарынан жұмыс барысында бірін-бірі қайталау элементтері орын алып отыр. Атап айтқанда, Қаржы бақылау комитеті заң бойынша ішкі бақылау қызметі бола отырып, іс жүзінде жергілікті бюджеттердің орындалуының ішкі бақылауын да жүзеге асырады, сөйтіп, мәслихаттардың тексеру комиссияларының функцияларын алмастырумен айналысады.

Оның үстіне бүгінде мемлекеттік қаржы бақылау органдарында қалыптасып отырған штаттық құрылымы мен саны да бір-біріне бара-бар емес. Мәселен, Есеп комитеті қызметкерлерінің саны 70 адамды, яғни барлық бақылаушы қызметкерлер санының 4,7 пайызын құрайды. Барлық деңгейдегі мәслихаттардың тексеру комиссиялары мүшелерінің саны – 287 адам (19,3%). Қаржылық бақылау комитетінде – 1051 адам (70,8%), орталық мемлекеттік органдардың ішкі бақылау қызметінде – 77 адам (5,2%). Міне, сыртқы және ішкі бақылау органдарында қызмет істейтіндер санының нақ осылайша қалыптасуы ішкі бақылаудың заңнамамен өзіне берілген өкілеттіктерді толыққанды жүзеге асыруына мүмкіндік бермей келеді.

Мына бір фактінің өзі назар аударуға тұрады. Тек қана 2005 жылдың өзінде қаржы бақылау органдары бетін ашқан заң бұзушылықтар саны 2004 жылмен салыстырғанда үш еседен астам дерлік, яғни 28,7 миллиард теңгеден 87,2 миллиард теңгеге дейін ұлғайды. Ал осы орайда Қаржы министрлігінің Қаржы бақылау және мемлекеттік сатып алу комитеті саны жағынан ең ірі мемлекеттік бақылау органдарының бірі бола тұра, Есеп комитетіне қарағанда заң бұзушылықтарды 1,7 есе кем ашты.

Жоғары қаржы бақылау органдарының халықаралық ұйымына (ЖҚБОХҰ) мүше елдердің тәжірибесін зерделеу мемлекеттік қаржы бақылаудың олардың басым көпшілігінде сыртқы және ішкі болып бөлінетінін көрсетіп отыр. Халықаралық тәжірибеде бюджеттік үдерісті сыртқы қаржылық бақылау құзыретіне кіретін мемлекеттік органды белгілеу үшін қаржылық бақылаудың жоғары органы (ҚБЖО) деген бір ізге түсірілген атау пайдаланылады. ҚБЖО-ның қызметі кейбір елдерде арнайы заңнамамен, тіпті конституциялық заңдармен реттеледі. Көптеген дамыған елдерде мемлекеттік қаражаттарды жұмсау аудитімен қатар, кірістерді есептеу, жинау және жұмсаудың барлық аспектілерінің аудиті де жүзеге асырылады. Бұл орайда олардың бюджетке қосылған-қосылмағанына қарамастан, мемлекеттің барлық кірістері мен шығыстары аудиттік тексеруге жатады.

Сонымен қатар, «2015-2019 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамдарын және Мемлекет басшысының Қазақстан халқына арналған «Нұрлы Жол – Болашаққа бастар жол» атты Жолдауында берілген тапсырмаларды ескере отырып, 2015-2017 жылдарға арналған республикалық бюджет болжамдары қайта қаралды. 2015 жылы республикалық бюджет кірістері 4 159,5 миллиард теңге сомасында (бюджет жобасымен салыстырғанда 178,9 миллиард теңгеге аз), 2016 жылы 4 606,2 миллиард теңге (147,3 миллиард теңгеге аз), 2017 жылы 4 971,7 миллиард теңге (176 миллиард теңгеге аз) болады деп болжанып отыр», – деді Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрі Ерболат Досаев [9]. Оның айтуынша, республикалық бюджет кірістерінде 2015 жылы Ұлттық қордан 707,5 миллиард теңге көлемінде, 2016 жылы 372,5 миллиард теңге көлемінде, оның ішінде: 1 триллион теңге шеңберінде екінші транш шараларын іске асыруға (2015 жылы – 360,0 миллиард теңге); Мемлекет басшысының Қазақстан халқына арналған «Нұрлы Жол – Болашаққа бастар жол» Жолдауында айтылған тапсырмаларды іске асыруға (2015 жылы – 347,5 миллиард теңге, 2016 жылы – 372,5 миллиард теңге) мақсатты трансферттерді тарту ескеріліп отыр. Бюджеттің кесімді тапшылығы 2015-2017 жылдарға арналған республикалық бюджет жобасында көрсетілген көлемде сақталды.

Келешекте еліміздегі бюджеттік жоспарлаудың дұрыс, әрі сапалы жасалуы, мемлекеттің қаржы саясатының әлем сахынасы төрінде беделін арттыратыны сөзсіз.

Әдебиеттер

1 «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2014 жыл 11 қарашадағы Қазақстан халқына Жолдауы. //www.akorda.kz.

2 Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан. Особенная часть: Учебник. – Алматы: ТОО «Издательство «НОРМА-К», 2002. – 344 с.

3. Қазақстан Республикасының Бюджет кодесі. Қазақстан Республикасының 2008 жыл 4 желтоқсандағы N 95-IV Кодексі //adilet.zan.kz.

4 «Қазақстан – 2050»: Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: ЮРИСТ, 2013. – 44 б.
5 Сартаев С.С., Найманбаев С.М. Бюджеттік құқық: Оқу құралы. – Алматы: Жеті жарғы. 2006. – 360 бет.
6 2013 жылғы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы http://www.akorda.kz.
7 «2014-2016 жылдарға арналған Республикалық бюджет туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 3 желтоқсандағы №148-V Заңы http://www.akorda.kz.
8 «Игерілмеген қаржыда есеп жоқ» // Дала мен қала газеті, 6 қараша 2013 жыл.
9 «2015-2017 жылдарға арналған бюджет туралы заң жобасы мақұлданды» //kaz.tengrinews.kz.

References

1 «Nyrly zhol – bolashakka bastar zhol» Kazakhstan Respublikasynyn Prezidenti N.Ә.Nazarbaevtyn 2014 zhyl 11 karashadagy Kazakhstan halkyna Zholdauy. //www.akorda.kz.
2 Khudyakov A.I. Financial right of the Republic of Kazakhstan. Special part: Textbook. – Alma-Ata: NORMA-K Publishing House LLP, 2002. – 344 p.
3 Kazakhstan Respublikasynyn Budget kodeksi. Kazakhstan Respublikasynyn 2008 zhyl 4 zheltoksandagy N 95-IV Kodeksi. //adilet.zan.kz.
4 Kazakhstan Respublikasynyn Prezidenti – Elbasy N.Ә.Nazarbaevtyn 14 zheltoksan 2012 zhylgy «Kazakhstan – 2050» strategiyasy kalyptaskan memlekettin Zhana Sayasi bagyty» atty Kazakhstan halkyna Zholdauy. – Almaty: YRIST, 2013. – 44 p.
5 Sartayev S. S., Naymanbayev S. M. Byudzhettik kykyk: Oky kyraly. – Alma-Ata: Zheti zhargi. – 2006. – 360 b.
6 2013 zhylgy 26 maysymdagy «Kazakhstan Respublikasynyn zhana budget saysatynyn tyzhyrymdamasy» atty Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin N590 Zharlygy //www.akorda.kz.
7 «2014-2016 zhyldarga arnalgan Respublikalyk budget turaly» Kazakhstan Respublikasynyn 2013 zhylgy 3 zheltoksandagy N148-V Zany //www.akorda.kz.
8 «Igerilmegen karzhyda tsep zhok» //Dala men kala gazeti, 6 karasha, 2013 zhyl.
9 «2015-2017 zhyldarga arnalgan budget turaly zan zhobasy makyldandy //kaz.tengrinews.kz.

Амангалиева А.З.

Факторингтің артықшылығы және факторинг қызметін реттейтін ҚР заңнамасын жетілдіру мәселелері

Мақала ақшалай талапты беріп қаржыландырудың бір түрі факторинг қызметін құқықтық реттеуге арналған. Автор факторинг қызметінің артықшылықтарын талдап, оны құқықтық реттеуді жетілдіру қажеттілігін негіздейді. Мақалада факторинг шартына арналған ҚР Азаматтық кодексінің нормалары талданады және факторинг қатынастарын реттейтін ұлттық заңнама нормаларының халықаралық құқықтық актілерге сәйкестігі зерттеледі. Мақалада факторингті құқықтық реттеуді жетілдіру жолдары қарастырылады. Соның ішінде факторинг қызметін реттейтін ҚР заңнамасын жетілдіру туралы ұсыныстар, пікірлер қорғалады.

Түйін сөздер: факторинг, ҚР заңнамасы, ақшалай талапты беріп қаржыландыру, шарт, факторингтік қатынастар.

Amangaliyeva A.Z.

Advantages of factoring and improvement of legislation of Kazakhstan regulating factoring activities

This article deals with the legal regulation of one of the types of financing against the assignment of a monetary claim – factoring. The author analyzes the advantages of factoring, substantiates the need to improve the legal regulation of factoring. The article analyzes the norms of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, devoted to factoring agreement and is considered the ratio of national legislation regulating factoring relationship with international legal acts.The paper presents the ways of improving the legal regulation of factoring. Also given the arguments, proposals on improvement of legislation of Kazakhstan regulating factoring activities.

Key words: factoring, the legislation of Kazakhstan, financing against the assignment of a monetary claim, contract, factoring relationship.

Амангалиева А.З.

Преимущества факторинга и вопросы совершенствования законодательства РК, регулирующего факторинговую деятельность

Данная статья посвящена правовому регулированию одного из видов финансирования под уступку денежного требования – факторинга. Автор анализирует преимущества факторинговой деятельности, обосновывает необходимость совершенствования правового регулирования факторинга. В статье анализируются нормы Гражданского кодекса Республики Казахстан, посвященные договору факторинга, и рассматривается соотношение национального законодательства, регулирующего факторинговые отношения с международными правовыми актами. В статье приведены способы совершенствования правового регулирования факторинга. Также приведены доводы, предложения по вопросам совершенствования законодательства РК, регулирующего факторинговую деятельность.

Ключевые слова: факторинг, законодательство РК, финансирование под уступку денежного требования, договор, факторинговые отношения.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.4

Амангалиева А.З.

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: ayzhan.amangalieva@mail.ru

ФАКТОРИНГТІҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ФАКТОРИНГ ҚЫЗМЕТІН РЕТТЕЙТІН ҚР ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Факторинг айналымдағы қаржы құралдарын кең көлемде толықтыруға, тауар мен қызметтерді сату көлемін кеңейтуге, дебиторлармен жұмыста үнемдеуге мүмкіндік беретін бизнесті дамытудың кешенді және көп қырлы құралы болып табылады. Кәсіпкер борыштардың толық қайтарылуына дейін, факторинг арқылы алынған ақша құралдарын бизнесті одан әрі дамыту үшін пайдалануға мүмкіндік алады.

Факторингтің ең басты артықшылығы – ол кепілді талап етпейтін қаржы құралы, ол кіші және орта компаниялардың кең ауқымына қол жетімді. Факторингтің банкілік несиелеуден негізгі идеологиялық ерекшелігі мынада: факторингтік қаржыландырудың көлемі компанияның болашақ табыстарына байланысты, ал несиенің көлемі борышқордың жақсы қаржылық жағдайы мен кепіл заты түрінде көрініс табатын, бұрынғы табыстарына тәуелді. Несиенің көлемі әрқашанда кепіл көлемімен шектеледі (кепілдің құны несие көлемінен екі есе үлкен болуы мүмкін), ал факторингтік қаржыландыру көлемі сатылым көлеміне байланысты және сондықтан факторинг сатылымды ұлғайтудың ең батыл жоспарларын ресурстармен қамтамасыз ете алады.

Осы маңызды қасиеті арқасында факторингтік қаржыландыру – қаржыландырудың өзге көздері қолжетімсіз болатын, кіші және орта кәсіпорындар үшін жақсы мүмкіндік болып табылады. Осындай кәсіпорындар тарапынан қаржыландыруға деген сұраныстың қанағаттандырылмауы келешекте Қазақстанда факторингтің тез дамуының кепілі болады.

Факторингтің келесі артықшылығы – ол сатылым көлемін ұлғайтудың мақсатты құралы. Ол клиенттерге төлемді кейінге қалдыруды ұсынуға мүмкіндік береді, ал бұл компанияның бәсекеге қабілеттілігінің маңызды ресурстарының бірі, себебі жоғары бәсекелестігі бар нарықтарда бағаны төмендету мүмкін болмаған жағдайларда, тек төлемді кейінге қалдыруды ұсыну жалғыз артықшылық болып саналады.

Факторингтің келесі маңызды, бірақ көрнекті емес артықшылығы – оның бағасы. Факторингтік қаржыландырудың бағасы 18%-21% сыйақыны құрайды. Факторингтік қаржыландырудың бағасына бірінші кезекте клиентке көрсетілетін қызмет түрлерінің жиынтығы әсер етеді. Сонымен қатар, сыйақы деңгейі

гейіне клиент бизнесінің көлемі мен берілетін дебиторлық берешектің сапасын бағалау да әсер етеді [1].

Сонымен бірге, факторинг қызметінің бағасы ерекшеліктеріне назар аудару қажет. Факторингтің кешенді қызмет (дебиторлық берешекті басқару, тәуекелдерді жабу, консалтинг және т.б.) болып саналатынына байланысты, ол несиеге қарағанда қымбат болып келеді (факторинг компаниясымен – қаржы агентімен берілген қызметті алғаны үшін белгілі бір комиссия алынады). Берілген аспект кіші кәсіпкерлік субъектілері үшін белгілі бір кемшілік болып табылады, себебі олар үшін факторинг бойынша қызметтердің бағасы өте жоғары болуы мүмкін. Сонымен бірге, кіші бизнес компанияларын несиелеу де Қазақстанда біршама қиындықпен жүзеге асады: банктер кіші бизнес субъектілеріне сенімсіздік білдіреді, ал кіші бизнес компанияларында көбіне өтімді кепілзат және сенімді кепіл болушылар табыла бермейді. Одан басқа, сәйкесінше, факторинг start-up компаниялары үшін де жарамайды.

Факторингтік операциялардың келесідей жағдайларда жасалмайтынын ескеру қажет:

– жеке тұлғалардың қарыздық міндеттемелері бойынша;

– бюджеттік мекемелердің қоятын талаптары бойынша;

– банктің несиелеуден алынып тасталған немесе төлем қабілетінсіз деп танылған кәсіпорындар мен ұйымдардың міндеттемелері бойынша;

– кәсіпорындардың филиалдары немесе бөлімшелерінің міндеттемелері бойынша [2, 357 б.].

Шынында да, факторингтің несие алдында бірнеше артықшылықтары бар екені айдан анық. Қазақстан қаржы нарығында факторинг қызметін алғаш 2009 жылы бастаған «First Factoring Company» ЖШС ресми сайтында факторинг және оның артықшылықтары жөнінде келесідей мәлімет берілген. Қазірде факторинг – бұл дебиторлық берешекті бергені үшін фактордың клиентке көрсететін, тауар жекізілімін қаржыландыру, несие тәуекелдерін сақтандыру, дебиторлық берешек жағдайының есебі және жүйелі түрде тиісті есептерді клиентке табыс ету, сондай-ақ дебиторлармен жұмыс және төлемнің уақыттылығын бақылауды қамтитын қаржылық қызметтер кешені.

Факторингтің сатып алушы үшін артықшылығы:

– тауарлық несиені алу (төлемді ұзақ мерзімге кейін қалдыру);

– сатып алу көлемін кеңейту;

– нарықтағы позицияларды нығайту;

– айналым құралдарын тиімді пайдалану;

Факторингтің тауар беруші үшін артықшылығы:

– кепіл және кепіл болушылықты ұсынбай айналым құралдарын толтырудың жай мүмкіндігі;

– сатып алушылар үшін төлем шарттарының тиімді жағдайларын ұсыну;

– сату көлемін ұлғайту, және табыстың ұлғаюы;

– баланс құрылымын жақсарту;

– дебитор тарапынан төлемеу жағдайында шығындардан сақтандыру [3].

Соңғы кездері факторинг нарықтағы бәсекелестерге қарсы күресудің қуатты құралы ретінде қолданылады. Факторингтік компаниялардың қызметтерін пайдаланатын ұйымдар түсімдердегі тапшылықты факторинг көмегімен жоя отырып, өзінің тауарлары мен қызметтері үшін салмақты төлем мерзімін кейінге қалдыруларды ұсына алады.

Сатып алушыларға тауар төлемінің жеңілдікті жағдайларын (төлем мерзімін кейінге қалдыруды) ұсына отырып, тауар беруші факторинг көмегімен сату көлемін де, сатып алушылар санын да өсіре алады, сондай-ақ жеткізілетін тауар құнынан қаржылық қамқоршылық алу мүмкіндігіне ие болады, ал ол өз кезегінде қаржы құралдарының айналымын жеделдетеді.

Факторинг тауарлық несиені алуға (сатушы тауарды белгілі кепілдіктермен төлемді кейінге қалдыру шартымен жеткізеді), сапасыз тауар алу тәуекелінен құтылуға, сатып алу көлемін ұлғайтуға және бәсекеге қабілеттілікті жақсартуға, қаржы құралдарының айналымын жеделдетуге мүмкіндік береді. Факторингтің негізгі артықшылықтарына төлемпаздықты, рентабельдікті және кірісті ұлғайту, дебиторлық берешекті қолма-қол ақшаға айналдыру, дебиторлар тарапынан төлем мерзімдерінен тәуелсіз болу, айналым көлемдерін кеңейтуді жатқызады. Осының барлығы компанияның табыстылығын арттыруға және оның өз капиталын үнемдеуге септігін тигізеді.

Алайда, өкінішке қарай, қазіргі кезде Қазақстандағы факторинг баяу дамуда. Қазақстандық экономист ғалым Ж.К. Жорабаеваның пікірінше: «бұл, бірінші кезекте, банктердің тұрақсыздық жағдайында ақталуы қиын жоғары тәуекел жүктеп отырғандықтарымен байланысты. Ал екінші себебі – бұл факторингтік несиелеу недәуір тиімді болып табылатын экономиканың нақты

секторының жеткіліксіз дамуы». Сонымен бірге ол Қазақстанда факторингтің келешегі бар деп есептейді: «Бірақ біздің экономикамыз тұрақтану тенденциясына және өндірістің барлық салаларының даму потенциалына ие. Әрине, экономиканың тұрақтануымен бірге факторинг те кәсіпорындарды несиелеудің ерекше формасы ретінде қарқынды дамиды деп сенгіміз келеді. Бұл оған қатысатын барлық тараптар үшін тартымды болар еді» [4, 99 б.].

Біздің пікірімізше, факторингтің қарқынды дамуын қолдау үшін оның тиісті құқықтық негізін қалыптастыру, факторинг қатынастарын реттейтін заңнаманы жетілдіру шараларын қарастыру қажет. Атап өтетін болсақ, факторингті құқықтық реттеуді жетілдіру келесідей мүмкіндіктер береді:

– ақшалай талапты өз қолданылу процесінде болжанбайтын өзгерістерге ұшырамайтын, бағалы қаржылық активке айналдыру;

– факторингті тәуекелі жоғары және тиісінше клиенттер үшін де бағасы қымбат қаржылық қызметтер қатарынан шығару;

– факторинг көмегімен өз дамуы үшін айналым құралдарын ала алатын клиенттер мен салалардың шеңберін біршама кеңейту;

– ұлттық тауар берушілерге, соның ішінде халықаралық нарықтарға шығу мақсатын көздейтін тауар берушілерге жедел өсуді қамтамасыз ету.

Факторинг туралы Қазақстан заңнамасын жетілдіру мәселесінде халықаралық тәжірибенің озық үлгілерін қолдану да үлкен маңызға ие. Осы мақсаттарда 2011 жылы 19-20 мамырда Қазақстанның Жоғарғы Соты, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Сот Төрелігі институты және АҚШ-тың Халықаралық даму агенттігі (ЮСАИД) бірлесіп «Сақтандыру, факторинг және франчайзинг шарттарынан туындайтын зиянның орнын толтырудың актуальді мәселелері» тақырыбына халықаралық ғылыми-тәжірибелік семинар өткізді. Осы семинарға ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Сот Төрелігі институтының ғылыми қызметкерлері, ҚР судьялары, РФ Сот төрелігі Академиясының сарапшылары және ЮСАИД өкілдері қатысып, семинар тақырыбы бойынша заңнаманың ҚР соттарымен қолданылуын талқылады. Семинар материалдары негізінде оған қатысушылар факторинг шарты бойынша келесідей ұсыныстар ұсынды:

– ақшалай талапты беріп қаржыландыру шартын талап ету құқығын беру туралы өзге шарттардан ажырату мақсатында ақшалай талапты беріп қаржыландыруға дәлірек анықтама беру. Ондай белгілер ретінде болуы мүмкін: қатынастардың созылмалы сипаты, қаржы агентінің қаржыландырудан басқа, тағы өзге қызметтерді көрсетуі (берешек есебін жүргізу, берешекті инкассалау, клиент тәуекелдерін сақтандыру).

– берілген шарт бойынша қаржы агенті мен клиент арасындағы қатынастарды анық, дәлірек, анықтау. Атап айтқанда, клиенттің талап ету құқығын беру бойынша өз міндеттерін орындау тәртібі туралы; қаржы агентінің қызметіне ақы төлеу және клиенттің берілген ақша құралдарын пайдаланғаны үшін пайыздар төлеуі туралы; қаржы агентінің жауапкершілігі туралы және т.б. мәселелер шешілмеген.

– берілген шарт пәні болуы мүмкін міндеттемелер шеңберін кеңейту, қаржы агенті мен клиенттің өзара құқықтары мен міндеттерін реттеу қажет;

– қаржы агентінің клиентке көрсететін қызметтерінің ақылығы туралы ережелерді анығырақ, дәлірек белгілеу қажет [5, 128 б.].

Айта кетерлік жайт, ҚР Азаматтық кодексі (ҚР АК) қабылданғаннан бері ақшалай талапты беріп қаржыландыру институтын реттейтін ҚР АК 37 тарауының барлық баптарының ішінен бір бап қана (738-1 б.) өзгертілген [6]. Сонымен бірге, экономиканың инновациялық моделін құру елімізде дамыған және халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті қаржы жүйесін құруды талап етеді, ал ол өз кезегінде заңнамамен тиісті деңгейде реттелген қаржы институттарынсыз тиімді қызмет жасай алмайды. Сарапшылар айтуы бойынша, факторинг операциялары аясындағы құқықтық қатынастарды реттейтін заңнама экономика қажеттіліктеріне сай келмейді және жетілдіруді қажет етеді. Біздің пікіріміз бойынша, тиісті азаматтық-құқықтық нормалардың жетілмегендігі ең алдымен, ақшалай талапты беріп қаржыландыру институтының қазақстандық қаржы нарығы үшін де, азаматтық құқық үшін де мүлде жаңа болуымен байланысты.

Сондықтан біз, қазіргі қолданыстағы АК 37-тарауы белсенді дамып келе жатқан факторинг нарығының жағдайларына сәйкес келмейді және қайта қарауды қажет етеді деп есептейміз: факторинг пен ақшалай талапты беріп қаржыландырудың өзге түрлерінің арасын анық ажырату, шарттың елеулі ережелерін анықтау, шарт пәнін дәлірек анықтау және құқықтық қатынастар субъектілік құрамы туралы мәселені шешу, нарықта және халықаралық тәжірибеде қолданылатын факторинг түрлерін заңнамада көрсету қажет.

Біріншіден, факторинг пен ақшалай талапты беріп қаржыландырудың өзге түрлерінің арасын анық ажырату үшін заңнамада оны сипаттайтын өзіне тән белгілерін анық әрі толық қарастыру қажет деп есептейміз. Қазіргі ҚР АК қарастырылған ақшалай талапты беріп қаржыландыру (факторинг) шарты халықаралық тәжірибеде қолданылатын факторинг операциясының мәнін толығымен ашпайды. Себебі, қолданыстағы ҚР АК 37-тарауында белгіленген факторинг шарты ұғымы Халықаралық факторинг туралы 1988 ж. УНИДРУА Конвенциясында көзделген факторинг шарты анықтамасымен толық сәйкес келмейді. Факторингті ақшалай талапты беріп қаржыландырудың өзге түрлерінен ажырату, яғни факторинг шартын талап етуді беру туралы шарттардан ерекшелеу үшін және факторингті отандық қаржы нарығында толыққанды қаржылық қызмет ретінде орнықтыру мақсатында ҚР АК 37 тарауы 729-бабын өзгерту қажет деп санаймыз. Жаңа мәтінде «ақшалай талапты беріп қаржыландыру (факторинг) шарты бойынша бір тарап (клиент) екінші тарапқа (қаржы агентіне) өзінің үшінші тұлғамен (борышқормен) қатынастарынан туындайтын ақшалай талаптарын беруге және көрсетілген қызметтерді төлеуге міндеттенеді, ал қаржы агенті беру нысанасы болып табылатын ақшалай талаптармен байланысты кем дегенде келесідей екі әрекетті жасауға міндеттенеді:

1) ақшалай талаптар есебіне клиентке ақша құралдарын беру, соның ішінде заем не алдын ала төлем (аванс) нысанында;

2) ақшалай талаптар (дебиторлық берешек) есебі бойынша клиентке қызметтер көрсету;

3) ақшалай талаптарды (дебиторлық берешекті) басқару бойынша клиентке қызмет көрсету, оның ішінде борышқорларға ақшалай талаптарды қою, борышқорлардан төлемдерді жинау және ақшалай талаптармен байланысты есептер жүргізу;

4) борышқорлардың міндеттемесін орындалуын қамтамасыз етуге қатысты клиентке қызметтер көрсету».

Ақшалай талапты беріп қаржыландыру шартының осы берілген жаңа анықтамасы Халықаралық факторинг туралы 1988 ж. УНИДРУА Конвенциясының 1-бабы нормасымен сәйкес келеді [7]. Және де факторинг операциясы кезінде туындайтын барлық қатынастарды қамтиды әрі факторинг қызметінің экономикалық мәнін де толық ашады.

Сонымен қатар, қаржы агентінің клиентке дебиторлық берешекті әкімшілік басқару, күмәнді борыштардан қорғау және т.б. сияқты қосымша қызметтер көрсетуі факторингті жеке дербес қаржылық қызмет түрі ретінде ерекшелейді, оның экономикалық мәнін сипаттайды және оны жай ақшалай талапты беріп қаржыландырудан ажыратады. Факторинг артықшылықтарын толық көлемде пайдалану тек факторинг шартын қаржыландырудан басқа, берілген шарт пәніне кіретін қосымша қызметтер көрсету ережесімен жасаған жағдайда мүмкін болады. Клиенттерге тек қаржыландыруды бере отырып, қаржы агенті клиенттің шаруашылық қызметіне, іске асырылатын тауар жеткізілімдері көлеміне, дебиторлар төлемдерінің есебіне бақылау жасау мүмкіндігінен айрылады, ал ол қаржы агентінің тәуекелдерін арттырады, соның ішінде жарамсыз не пайда болмаған талап ету құқықтарын иелену тәуекелдері.

Екіншіден, факторинг шартының елеулі ережелері ҚР Азаматтық кодексінде нақты белгіленбеген. Тәжірибеде факторинг шартының елеулі ережелері ретінде танылады: қаржылық қызметтер және қаржы агенті иеленетін ақшалай талаптар туралы, шарт бағасы туралы ережелер.

Шарттың елеулі ережелері болмағандықтан немесе ондағы ережелер бойынша келісімге келмегендіктен шарттың заңсыз деп танылуы мәмілені заңсыз деп танығандай салдарларға әкеледі [8, 717 б.]. Сондықтан ҚР АК 37-тарауында факторинг шартының келесідей елеулі ережелерінің тізімін белгілеу орынды деп санаймыз.

1) қаржыландыру алу мақсатында клиенттің қаржы агентіне беретін ақшалай талаптары туралы ереже;

2) қаржыландыру сомасы туралы ереже;

3) қаржы агенті сыйақысының көлемі туралы ереже;

4) қаржы агентінің жасауға міндетті белгілі бір әрекеттері, немесе оның клиентке қосымша қызмет көрсету мақсатында жүзеге асыруға міндетті белгілі бір қызметі туралы ереже.

Атап өту қажет, ҚР АК-де факторинг шарты бойынша қаржы агентінің көрсететін қызметі үшін сыйақы алу құқығы, сыйақы сомасы мүлде көрсетілмеген. Салыстыру үшін, банктік қызмет көрсету шарттары бойынша банктің көрсеткен қызметтері үшін сыйақы алу құқығы ҚР АК тиісті баптарында көзделген. Және де факторинг шартын реттейтін ҚР АК 37-тарауына қаржы агентінің сыйақы алуға құқығы туралы норманы енгізу берілген шарттың ақылығын көрсетеді деп санаймыз.

Үшіншіден, қазақстандық заңнамада ақшалай талапты беріп қаржыландыру (факторинг)

шартының пәні дәл әрі айқын анықталмаған деп есептейміз. Қолданыстағы заңнама бойынша, факторинг шартының пәні өте күрделі, біріншіден, қаржы агентінің клиентке беретін ақша құралдары және екіншіден, клиенттің қаржы агентіне беретін тиісті ақшалай талабын қамтиды. Алайда қаржы агентінің клиентке көрсететін қосымша қаржылық қызметін факторинг шарты анықтамасына тиісті өзгертулер енгізу арқылы шарт пәніне жатқызуға болады. Яғни, бұл қаржы агентінің қосымша қаржылық қызметін факторинг шартының міндетті элементі жатқызған жағдайда орын алуы мүмкін.

Сонымен бірге факторинг шартының пәніне қатысты мәселе – ол клиенттің қаржы агентіне беретін ақшалай талабын дәлірек анықтау. ҚР АК 37-тарауы баптарының елеулі кемшілігі факторинг шарты бойынша беру нысанасы болып табылатын келешек талаптар ұғымының анық еместігі болып табылады. Қолданыстағы ҚР АК 731-бабы қаржыландыруды алу кезіндегі талаптың екі түрін қарастырады:

1) төлем мерзімі басталған, қолданылып келген ақшалай талап;

2) болашақта туындайтын ақша алу құқығы – келешектегі ақшалай талап.

Алайда, ҚР АК 731-бабы мәтінінен келешектегі ақшалай талаптардың нақты қандай талаптар екені, және оларға әлі жасалмаған шарттан туындайтын талаптар жататынын анықтай алмаймыз.

Қолданылып келген талаптар коллекторлар үшін үлкен экономикалық қызығушылық тудырады. Ал факторинг кезінде беру нысанасы көп жағдайда келешек талаптар болып келеді. Сондықтан тәжірибеде факторинг компаниясы (қаржы агенті) үшін келешектегі талаптар ұғымын анықтап алу өте маңызды: факторинг шарты жасалған кезге дейін туындаған, бірақ төлем мерзімі келмеген талап немесе әлі туындамаған және факторинг шартын жасау кезінде бірыңғайландыруға болмайтын талап.

Осыған орай, заңнамада факторинг шарты бойынша беру нысанасы болып табылатын ақшалай талапты келесідей белгілеу дұрысырақ болады:

1) жасалған шартқа негізделген, төлем мерзімі келген ақшалай талап (қолданылып келген талап);

2) жасалған шарт негізінде немесе келешек шарт негізінде туындайтын болашақта ақша алу құқығы (келешектегі талап).

Төртіншіден, факторинг құқықтық қатынастарының субъектілік құрамы мәселесін қарастырып өтейік. Факторинг операцияларында, әдетте, үш тарап қатысады: клиент (тауар/қызметтерді төлем мерзімін кейінге қалдыру шартымен беретін, қаржыландыруды қажет ететін тауар беруші), сатып алушы және фактор. Заңнамамен клиентке де, сатып алушыға да ешбір талаптар қарастырылмаған, алайда біздің пікірімізше, факторингті коллекторлық қызметпен араластырмау үшін субъектілік құрамды табыс табу мақсатында әрекет ететін тұлғалармен шектеуге болады. Себебі, факторинг бойынша операциялардың барлық қатысушылары пайда табу мақсатында әрекет ететін нарықтың кәсіби қатысушылары болып табылады. Ал коллекторлық қызмет көрсетуде «сатып алушы» ретінде әдетте, тауарды жеке өз басы үшін пайдалану үшін сатып алған жеке тұлғалар болады. Халықаралық факторинг туралы 1988 ж. УНИДРУА Конвенциясының 1-бабы 2-тармағында да «тауар беруші цессионарийге тауарларды сату бойынша, *негізінен жеке өзіне, отбасылық не үй ішіне пайдалануға сатып алынған тауарларды қоспағанда*, тауар беруші мен оның тапсырыс берушілері (дебиторлары) арасында жасалған шарттарынан туындайтын, міндеттемелік талаптарын беруі мүмкін не беруі тиіс» деп белгіленген.

Сонымен бірге, факторинг компанияларына клиент тарапынан сенімділікті арттыру үшін заңнамада келесідей талаптарды көздеу орынды болады:

– фактор үшін жарғылық капиталдың ең төменгі мөлшерін енгізу не

– факторинг компанияларының өзін-өзі басқаратын ұйымына қатысу.

Мұндай өзгеріс бизнесті жүргізудің халықаралық тәжірибесімен де қажет етілген. Мысалы, факторинг компанияларының Халықаралық ассоциациясы (Factors Chain International) мүшелері үшін жарғылық капиталдың ең төменгі мөлшері 2 млн. евро көлемінде белгіленген [9]. Алайда мұндай шектеулерді енгізу Азаматтық кодекс деңгейінде берілген мәселені реттеудің іс жүзінде мүмкін еместігімен қиындатылады.

Бесіншіден, факторинг шартына арналған қазіргі ҚР АК 37-тарауында клиенттің талап ету құқығын беру бойынша өз міндеттерін орындау тәртібі және қаржы агентінің жауапкершілігі туралы мәселелер жеткілікті деңгейде реттелмеген. Атап айтқанда, талап ету құқықтарын бірыңғайландыруға мүмкіндік беретін, клиенттің қаржы агентіне тиісті құжаттарды (клиенттің дебиторлармен жасасқан шарттарының түпнұсқасы, нотариалды куәландырған нұсқалары, шот-фактуралар, жүкқұжаттары және т.б) беру

міндеті және оның осы міндетін жүзеге асыру тәртібі мүлдем көрсетілмеген. Сонымен бірге, қаржы агентінің қаржыландыру бойынша өз міндетін жүзеге асыру тәртібі және оның осы міндетін орындамағаны үшін жауапкершілігі белгіленбеген. Заңнамадағы осы кемшіліктерді ҚР АК 37-тарауына тиісті нормалар енгізу жолымен түзету мүмкін деп санаймыз.

Алтыншыдан, борышқордың қаржы агентіне ақшалай талапты орындауына қатысты кейбір мәселелер анықтылықты қажет етеді (ҚР АК 735 б.). Біздің пікіріміз бойынша, борышқор ақшалай талаптың қаржы агентіне берілгендігі туралы жазбаша хабарламаны екі тұлғадан қатар – қаржы агентінен де, клиенттен де алуы тиіс. Бұл борышқордың ақшалай талаптың берілгені жөнінде тиісінше хабарлануы болып есептелінеді және тәжірибеде екіұшты жағдайлардың орын алуына жол бермейді. Сонымен бірге, ҚР АК 735 б. борышқордың өтініші бойынша қаржы агентінің қисынды мерзімде талаптың берілгендігі жөнінде дәлелдемелер ұсыну міндеті көзделген. Алайда ҚР АК 37-тарауының 735 б. кейінгі нормаларында «қисынды мерзім» және «дәлелдеме» ұғымдары ашылмайды.

Және соңғы мәселе, халықаралық және отандық тәжірибеде қолданылатын факторинг түрлерін заңнамада белгілеу қажет деп есептейміз. Қазіргі кезде факторингтің 4 түрі ғана ҚР АК 7-тарауында қарастырылған: талапты қаржы агентінің сатып алуы кезіндегі факторинг, ақшалай талап клиенттің қаржы агенті алдындағы өз міндеттемесін орындалуын қамтамасыз ету мақсатында берілетін факторинг, регресс құқығы бар және регресс құқығы жоқ факторинг. Ал ашық және жабық (конфиденциалды) факторинг, ішкі және халықаралық факторинг, толық сервисті және агенттік факторинг түрлері аталмайды. Келешекте факторинг қызметінің отандық қаржы нарығында кеңінен дамыған кезде, кәсіпкерлердің факторингтің жекелеген түрін таңдауға қажеттілігі туындаған жағдайда факторингтің осы аталған түрлері ҚР заңнамасымен толық реттеледі деген сенімдеміз.

Сонымен бірге, ақшалай талап клиенттің қаржы агенті алдындағы өз міндеттемесін орындалуын қамтамасыз ету мақсатында берілетін жағдайдағы факторинг түрі ҚР АК жеткілікті реттелмеген. ҚР АК 37-тарауында талапты берумен қамтамасыз етілген факторинг шарты кезінде клиенттің қаржы агенті алдындағы өз міндеттемесін орындамаған жағдайда, клиенттің жауапкершілігі туралы, қаржы агентінің осы талап ету құқығына өндіріп алуды қолдануы туралы норма көзделмеген. Клиент агенті алдындағы өз міндеттемесін орындамаған жағдайда, қаржы агентінің талап ету құқықтарын борышқорға қою не талаптарды кейін беру мүмкіндігі тікелей нормаларда қарастырылмаған. Әрине, бұл өте маңызды әрі тез арада шешуді қажет ететін проблема емес, алайда талапты берумен қамтамасыз етілген факторинг шарты тараптарының өзара қатынастарына анықтылық беріп, факторингтің бұл түрін кәсіпкерлермен қолдануда жеңілдік беретіні анық.

Сонымен, факторинг туралы ҚР заңнамасын жетілдіру жөнінде ұсыныстарымыз халықаралық және шетелдік тәжірибені қолдана отырып, факторинг қызметі жөніндегі отандық заңнаманы халықаралық актілерге жақындатуға келіп саяды.

Жоғарыда атап өткендей, факторинг қатынастарын құқықтық реттеуде және отандық заңнаманы жетілдіруде халықаралық тәжірибені қолдану үлкен септігін тигізеді. Қазақстан Республикасының Халықаралық факторинг туралы 1988 ж. УНИДРУА Конвенциясына, 2001 жылы 12 желтоқсанда қабылданған БҰҰ-ның халықаралық саудада дебиторлық берешекті беру туралы Конвенциясына қосылуы факторингтің отандық нарықта жедел дамуына ықпал етіп, факторингтің құқықтық негізін жетілдіруіне алғышарт болып табылады. Ал факторинг қатынастарын ҚР заңнамасымен тиісті деңгейде жанжақты реттеу өз кезегінде, шарт тараптарының күрделі құқықтық қатынастарына анықтылық беріп, тәжірибеде берілген қаржылық қызметті кәсіпкерлердің кеңінен қолдануына жол ашатыны сөзсіз.

Әдебиеттер

1 Шевченко Е.Е. Договор финансирования под уступку денежного требования в системе гражданского права Российской Федерации. // http://www.lawmix.ru/commlaw/444

2 Мақыш С.Б. Банк ісі: оқулық. – Алматы: Жеті Жарғы, 2009. – 552 б.

3 Официальный сайт ТОО «First Factoring Company». Статьи о факторинге // http://1factoring.kz/stati-o-faktoringe/?lang=ru

4 Жорабаева Ж.К. Қазақстандағы факторингтік операциялар рынокы: теориясы және даму келешегі: экон. ғыл. канд.... дисс. Алматы, 2010. – 117 б.

5 Материалы международного научно-практического семинара «Актуальные вопросы возмещения вреда, в том числе вытекающие из договоров страхования, факторинга и франчайзинга». г. Астана, 19-20 мая 2011 года. 128 с. // supcourt.kz/export/sites/default/rus/mezhdunarodnoe.../2011/USAID.doc

6 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім). Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі// http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409_#z358

7 UNIDROIT Convention on International Factoring (Ottawa, 28 May 1988). Жеке құқықты унификациялау жөніндегі Халықаралық институт (УНИДРУА) ресми сайты // http://www.unidroit.org/instruments/factoring

8 Азаматтық құқық. I том. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық (академиялық курс). Өңделген және толықтырылған 2-басылымы. Жауапты ред.: М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы, 2003. – 736 б.

9 «Factors Chain International» халықаралық факторингтік ассоциация ресми сайты // http://www.fci.nl/about-fci/becoming-a-member

References

1 Shevchenko E.E. Dogovor finansirovaniya pod ustupku denezhnogo trebovaniya v sisteme grazhdanskogo prava Rossijskoj Federacii. // http://www.lawmix.ru/commlaw/444

2 Makysh S.B. Bank isi: okulyk. – Almaty: Zheti zhargy, 2009.-552 bet.

3 Oficialnyj sajt TOO «First Factoring Company». Stati o faktoringe // http://1factoring.kz/stati-o-faktoringe/?lang=ru

4 Zhorabaeva Zh.K. Kazakstandagy faktoringtik operaciyalar rynogy: teoriyasy zhane damu keleshegi: ekon. gyl. kand.... diss. Almaty, 2010. 117 b.

5 Materialy mezhdunarodnogo nauchno-prakticheskogo seminara «Aktualnye voprosy vozmeshheniya vreda, v tom chisle vytekayushhie iz dogovorov straxovaniya, faktoringa i franchajzinga». g. Astana, 19-20 maya 2011 goda. 128 s. // supcourt.kz/export/sites/default/rus/mezhdunarodnoe.../2011/usaid.doc

6 Kazakstan Respublikasynyn Azamattyk kodeksi (erekshe bolim). Kazakstan Respublikasynyn 1999 zhylgy 1 shildedegi n 409 kodeksi// http://adilet.zan.kz/kaz/docs/k990000409_#z358

7 Unidroit Convention on International Factoring (Ottawa, 28 May 1988). Zheke kukukty unifikaciyalau zhonindegi Halykaralyk institut (UNIDRUA) resmi sajty // http://www.unidroit.org/instruments/factoring

8 Azamattyk kukuk. I tom. Zhogary oku oryndaryna arnalgan okulyk (akademiyalyk kurs). Ondelgen zhane tolyktyrylgan 2-basylymy. Zhauapty red.: M.K. Suleimenov, Yu.G. Basin. – Almaty, 2003. – 736 b.

9 «Factors Chain International» halykaralyk faktoringtik associaciya resmi sajty // http://www.fci.nl/about-fci/becoming-a-member

Тәлей М.С.

Қазақстан Республикасының салық қызметінің түсінігі мен маңызы

Бұл мақалада құқықтық, экономикалық, конституциялық ғылым тұрғысынан алғанда салық қызметінің маңызы мен түсінігі ашылған. Салық қызметіне қатысты әртүрлі авторлардың ұстанымдары мен көзқарастарына теориялық-құқықтық талдау жасалған. Мақалада конституциялық құқық ғылымы тұрғысынан қарастырғанда салық қызметінің біздің қоғамдағы маңызды орны мен негізгі түсінігі ашылған.

Түйін сөздер: салық, бюджет, қаржылық құқық, нормативтік-құқықтық актілер.

Taley M.S.

The value and importance of tax services in the Republic of Kazakhstan

In this article the importance of economic, legal, as well as from the point of view of science konstituttsionnoy idea of the importance of tax service. An theoretical legal analysis of different positions and opinions of the authors on the importance of the tax service. The article also from the perspective of Constitutional Law disclosed the significance and place of the tax service in the community.

Key words: tax, budget, financial law, regulatory and legal acts.

Талей М.С.

Значение и важность налогой службы в Республики Казахстан

В этой статье раскрыто значение экономической, юридической а так же с точки зрения конституционной науки представление о важности налоговой службы. Проведен теоретико-правовой анализ различных позиций и мнений авторов по важности налоговой службы. В статье также с позиции конституционного права раскрыта значимость и место налоговой службы в обществе.

Ключевые слова: налог, бюджет, финансовое право, нормативно-юридические акты.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 342.743:336.22

Тәлей М.С.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: mr.taley@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТҮСІНІГІ МЕН МАҢЫЗЫ

Қазақстан Республикасы бүгінгі таңда құқықтық даму жолын таңдаған тәуелсіз мемлекет болып табылады. Осыған орай ол өз экономикасын ұрықтандыруда нарықтық даму жолын таңдады.

Мемлекетіміздің егемендігі, оның әлеуметтік бағдарлы нарықтық қатынастарға бағытталған даму жолына көшуі, сондай-ақ мемлекет және қоғам мүддесіне қажетті қаржы-қаражаттардың мемлекет құзырында орталықтандырылуы және өтпелі кезеңдегі экономиканы реттеу барысында пайдаланылатын салық механизмінің жаңаша қалыптастырылуы салықтық құқықтың экономика және құқық аяларынан өзіне тиесілі орын алуының басты себебіне айналып отыр. Демек, мемлекеттің материалдық мүддесі мен қоғам өмірінің айрықша аясының тоғысатын жері, көбінесе объективті қаржылық-құқықтық құбылыс ретінде көрініс табатын салық салу аясы әрқашан да мемлекеттің салықтық құқығының реттеуші ықпалының ауқымы болып табылады. Салықтық қызметі – уәкілетті мемлекеттік органдар мен салық органдарынан құрылатын органдардың жиынтығы. Біздің ойымызша, нарықтық экономика кезінде дұрыс әрекет ету үшін салықтық қызметтің маңызын, соның негізінде пайда болатын салықтық-құқықтық қатынастардың маңызын дұрыс түсіну керек.

Қазақстан Республикасының салықтық қызметіндегі қалыптасатын қатынастарды реттейтін қаржылық құқық саласы осы қызметтің басты институттарының бірі болып табылады. Ондай қызмет нарыққа өту кезіндегі жаңа салықтық саясатты анықтайтын экономикалық заңдарда көрініс табады. Сол себепті мұндай саясаттың бастамасы ретінде Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» 2008 ж. 10 желтоқсанда қабылданған заңын айтамыз. Қабылданған нормативтік құқықтық актілер жеке және заңды тұлғаларға, олардың коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдарының әрекеттері үшін салық салуды анықтайды. Әртүрлі сатылардағы бюджеттерді қаржылық қамтамасыз ету мемлекеттік кірістер арқылы жүзеге асырылады. Мемлекеттік кірістер дегеніміз – мемлекеттің қорына әртүрлі кіріс көздерінен келіп түскен және өздерінің міндеттері мен функцияларын орындау үшін қолданылатын қаржылық ресурстар. Мемлекеттік кірістердің басты көзі салық екендігі бәрі-

мізге әйгілі, себебі мемлекеттік қазынаға түсетін ақша қаражаттарының негізгі бөлігі – Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес төленетін әртүрлі салықтардан, алымдардан, төлемдер мен баждар есебінен қалыптасады. Салықтың (экономикалық) мән-жайы мен заң жүзінде іске асырылатын мәнінің арасында қарама-қайшылық туындамауы қажет. Демек, салық, салық салу, мемлекеттің салық жүйесі деген сөздердің мағынасын мемлекеттің кірісін салық төлеушілердің – заңды және жеке тұлғалардың материалдық мүдделеріне мүмкіндігінше нұқсан келтірмей қалыптастыру керек деп түсінген дұрыс.

Мемлекеттің салық саясатын жетілдіруге байланысты елбасының Қазақстан халқына жолдауында бірқатар маңызды мәселелер айтылған болатын, атап айтар болсақ: «2007 жылдан бастап қосымша құн салығының ставкасын 1%-ға, ал 2008-2009 жылдары қосымша тағы да 1-2%-ға азайту; 2008 жылдан бастап әлеуметтік салық шамамен 30 пайызға азайтылып, ол жұмыс берушілерді жұмысшылар жалақысын ынталандыруы керек: 2007 жылдың 1 қаңтарынан бастап шағын бизнес субъектілері үшін салық салудың кемітілген бірыңғай мөлшерлемесі енгізілсін» [1].

Қазақстан Республикасындағы салықтық жүйе мен салықтық қызметті қалыптастыратын салықтық қызмет субъектілері болып табылады. Оның ішінде ең негізгі субъектілердің бірі салық органдарын атап көрсетуге болады. Салық органдары Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің жанындағы салықтық комитет ретінде өзінің жұмысын атқарады. Оның өз кезегінде облыс орталықтарында және республикалық маңызы бар қалада және Астана қаласындағы аумақтық салық органдары бар. Аумақтық салық органдарын облыс көлемінде аудан орталықтарында салық органдары бар. Салық органдарының ресми атауы ҚР Қаржы министрлігінің жанындағы Салық комитеті деп аталады.

Зерттеуші С.М. Найманбаев мынадай ой айтады: «Салықтық қызметтің құқықтық нысандарына мыналар жатады: 1) салық заңдарының жобасын дайындау; 2) салық заңдарына сәйкес және сол заңдарды атқару негізінде нормативтік-құқықтық актілер шығару; 3) жекелеген салықтық құқықтық актілер шығару; 4) келісімді негізде екі жақты салықтық құқықтық акт қабылдау; 5) мемлекеттің немесе оның уәкілетті органының салық заңдарында белгіленген өкілеттіктерін өздері қатысатын нақты салықтық құқықтық қатынаста біржақты түрде жүзеге асыру» [4. 35-36 бб.].

М.В. Карасева былай деп жазды: «Мемлекеттің және муниципалдық құрылыстардың қаржылық қызметі құқықтық нысанда жүзеге асырылады. Қаржылық қызметтің басты объектісі құқықтық объект болып табылады. Мемлекет және муниципалдық құрылыстар қаржылық-құқықтық актілер қабылдай отырып, қаржы ресурстарын жұмылдыруды, бөлуді және жұмсауды жүзеге асырады» [5. 28 б.].

С.М. Найманбаев пен М.В. Карасеваның пікірлерін түйіндей келе, салықтық қызметті жүзеге асыру тек нормативтік қаржылық құқықтық актілердің бір түрі – салық заңнамалық актілерін және заңға тәуелді салықтық құқықтық актілер шығару нәтижесінде ғана жүзеге асырылады, сондай-ақ салық шарттарын жасасу және оны заң жүзінде бекіту, салық органы арқылы өз салықтық құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру да салықтық қызметтің құқықтық объектісін білдіреді деп айтуға болады. Демек, мемлекеттің салықтық қызметі аясында туындап, қалыптасатын және одан әрі дамитын салықтық құқықтық қатынастардың мәні мемлекет еркімен, сондай-ақ мемлекет (қоғам) мүддесімен шартталған. Салықтық құқықтық қатынастар қоғамның және мемлекеттің экономикалық-қаржылық мүдделерін іске асыру нысаны болып саналады. М.В. Карасева қаржылық-құқықтық қатынастардың айрықша ерекшеліктеріне мынадай белгілерді жатқызған: « Мемлекеттің қаржылық қызметі аясында туындайды және дамиды; оның бір тарапы мемлекет болғандықтан, өктем билік сипатында болады; мүліктік сипатта болады» [5. 112 б.]. Сонымен бірге қаржылық құқықтық қатынастардың экономикалық мәні мен маңызына, мемлекет мүддесін білдіретін өктем билік – мүліктік сипатына тоқталып өткен.

Біздің ойымызша, М.В. Карасеваның дәл осындай қысқаша тұжырымынан салықтық құқықтық қатынастар мемлекеттің салықтық юрисдикциясы шеңберінде туындайтын және мемлекет мүддесіне сай дамитын экономикалық мән-жайлы, императивтік салықтық құқықтық нормаларға қоғамдық қатынастар болып табылады деген ұғымды анықтауға болады. Мемлекеттің салық салу жөніндегі құзыретінің іске асырылу бағытындағы салықтық құқықтық қатынастардың материалдық салық міндеттемелерінің толық және уақтылы орындалуына орай түбегейлі түрленуі мемлекеттің негізгі қаржылық бюджет жоспарының салықтық кірісі бөлігінде орындалғанын білдіреді деп тұжырымдаймыз.

Салық қызметі органдары Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде жүктелген міндеттерді іске асыруды салық кодексінде белгіленген тәртіппен электрондық тәсілмен

жүзеге асыруға құқылы. Салықтық өзара тығыз байланысқан құқықтық және экономикалық қатынастардың жүйесінен тұрады. Салықтық қызметті жүзеге асыру барысында салықтардың экономикалық мән-жайын білдіретін фискальдық, қайта бөлу бақылау және реттеуші функциялары да өз рөлін атқарады.

Мемлекет атынан жүзеге асырылатын салықтық қызмет тек құқықтық негізге сүйене отырылып атқарылады. Салықтық қызметтің құқықтық негіздеріне, бірінші кезекте Қазақстан Республикасының Конституциясы, арнайы қаржылық, салықтық заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілер жатады [3].

Нарықтық экономикаға көшу кезеңінде Қазақстан Республикасының алдында тұрған әртүрлі сипаттағы міндеттерді шешу үшін мемлекеттік бюджеттің негізгі кіріс көздерін қалыптастырушы салықтар мен басқа да міндетті төлемдердің атқаратын рөлі, олардың құқықтық реттелуінің, осыған байланысты қатынастардың мемлекет тарапынан басқарылуының дұрыс болуының маңызы зор. Мемлекет өзінің функцияларын жүзеге асыру үшін, мемлекет ретінде танылып өмір сүру үшін, мемлекеттегі болып жатқан әртүрлі пайыздарды ақшамен қамтамасыз ету үшін, ақшаның ықпалымен әсер ету үшін белгілі бір қор қажет. Сол қор мемлекеттік бюджет болып табылады. Мемлекет осы бюджетке келіп түсетін әртүрлі кірістер мен түсімдерді және бюджеттен шығатын шығыстарды әртүрлі құқықтық актілерімен реттеп отырады.

Бұл бюджеттердің негізгі кіріс көзі – салықтар, алымдар, баждар, төлемдер болып табылады. Салық қызметін жүзеге асыру барысында қалыптасатын салықтық құқықтық қатынастарды зерделей келе, оларға талдау жасай отырып, келесідей түйіндер жасауға және осы салық жүйесін, оның негізінде қалыптасатын салықтық қатынастарды жетілдірудің негізгі бағыттары ретінде төмендегілерді атауға болады:

• салық жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету;

• салық жүйесін барынша қарапайым жасау, заңдар мен нормативтік актілерден екіұшты, түсініксіз талқылау беретін нормаларды алып тастау;

• салықтық ставкілерді азайта отырып, мүмкін деген салықтық міндеттемелер жүйесін қалыптастыру;

• тікелей және жанама салықтардың үйлестілігінің тиімді деген жолын таңдау;

• салықтар мен міндетті төлемдерді төлеу тәртібін белгілейтін актілерді (соның ішінде бухгалтерлік есепке алу нормаларын да) салық заңдарына сәйкестендіру;

• шаруашылық қызмет субъектілеріне салынатын салықтарды есепке алуды мейлінше дұрыс жүзеге асыру;

• салық салу қызметінде еріктілік қағидасын қалыптастыру. Ол үшін салық төлеушілерге салық қызметінің маңызын түсіндіру, салық заңдарында болып жатқан өзгерістер мен толықтырулармен оларды дер кезінде таныстырып отыру, әртүрлі кеңестер беріп отыру және т.б.

Салықтық қызмет қатынастар жүйесінің салықтық әлеуетін ғылыми құрылымдау принциптеріне сәйкес белгіленген нақты әдістемелік-құқықтық қағидалар салық міндеттемелерін негіздеуге мүмкіндік береді. Осы орайда материалдық салықтық қызмет сапасын, функционалдық ерекшелігі мен экономикалық әлеуеті салық салу жүйесіндегі жанама немесе тікелей салықтардың нақты мән-жайларына қарай айқындалады деп түйіндеуге болады.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы: – Астана, 2006 жыл 1 наурыз. 2-басымдық 10-тармақ.

2 Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) Алматы: Юрист 2010. – 616 б. 12.06.2001 ж.

3 http:\\ www.Google.kz.

4 Найманбаев С.М. Салықтық құқық. – Алматы: Жеті жарғы, 2005. – 400 б.

5 Карасева М.В. Финансовое право (общая часть). – М.: Юристъ, 2000. – 256 с.

References

1 Kazakstan Respublikasy Prezidenti N.Ә. Nazarbaevtyn kazakstan xalkyna zholdauy: – Astana, 2006 Zhyl 1 nauryz. 2-Basymdyk 10-tarmak.

2 Salyk zhəne byudzhetke tolenetin baska da mindetti tolemder turaly (Salyk kodeksi). – Almaty: Yurist 2010-616 b. 12.06.2001 zh.

3 http:\\ www.google.kz.

4 Najmanbaev S.M. Salyktyк kykyk. – Almaty: Zheti Zhargy, 2005. – 400 b.

5 Karaseva M.V. Finansovoe pravo (Obshhaya chast). – M.: Yurist, 2000. – 256 s.

Сатханбаев Е.Ш.,
Куаналиева Г.А.

Некоторые вопросы инвестиционного законодательства Республики Казахстан

Мероприятия на основе инновационной и инвестиционной деятельности позволяют создать конкурентоспособные производства, новые рабочие места. Устойчивый характер законодательной базы инвестиционной деятельности будет иметь своим результатом не только улучшение экономического положения субъектов хозяйственных отношений, но и достижение стабильности в области занятости населения.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционное право, инвестиционная политика, инвестиционное законодательства, инвестиционная деятельность, занятость.

Shokanovich S.E.,
Kuanaliyeva G.A.

Some questions of the investment legislation of the Republic of Kazakhstan

Activities on the basis of innovation and investment to create a competitive manufacturing and new jobs. The sustainability of the legal framework of investment activity will result in not only improving the economic status of subjects of economic relations, but also to achieve stability in the area of employment.

Key words: investment, investment law, investment policy, investment legislations, investment, employment.

Сатханбаев Е.Ш.,
Куаналиева Г.А.

Қазақстан Республикасының инвестициялық заңнамасының кейбір сұрақтары

Инновациялық және инвестициялық негіздегі шаралар бәсекеге қабілетті өндірістерді, жаңа жұмыс орындарын жасауға мүмкіндік береді. Инвестициялық қызметтің заңнамалық негізінің тұрақты сипатының нәтижесі шаруашылық қатынастар субъектілерінің экономикалық жағдайының жақсаруы ғана емес, сонымен қатар халықтың жұмысбастылығы саласында тұрақтылыққа қол жеткізуі.

Түйін сөздер: инвестициялар, инвестициялық құқық, инвестициялық саясат, инвестициялық заңнама, инвестициялық қызмет, жұмысбастылық.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 351.72; 349:336.5

Сатханбаев Е.Ш., *Куаналиева Г.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИНВЕСТИЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Инвестиционная деятельность – это вложение инвестиций и осуществление практических действий в целях получения прибыли и достижения иного полезного эффекта. Инвестиции должны анализировать инвестиционную деятельность, раскрывать потенциал каждого направления для вложения капитала и обосновывать принятие решений при разработке и реализации инвестиционных программ и проектов, изучать процесс формирования портфельных инвестиций (предприятий, фирм, банков) и использования их в инвестиционном процессе финансирования недвижимости.

Инвестиционная политика государства – составная часть финансовой политики, которая выражает отношение государства к финансированию инвестиционной деятельности. Она определяет, во-первых, цели и направления инвестиций, во-вторых, формы государственного регулирования инвестиционной деятельности.

Основными целями инвестиционной политики государства являются мобилизация финансовых ресурсов, необходимых для инвестиционной деятельности, преодоление спада инвестиционной активности, повышение эффективности капитальных вложений.

Инвестиционная политика охватывает как финансирование государственных инвестиций, так и создание благоприятного инвестиционного климата для частных инвесторов и предприятий, осуществляющих капитальное строительство за счет собственных средств.

Для решения проблемы привлечения инвестиций в экономику страны необходима серьезная государственная инвестиционная политика, представляющая собой комплекс народнохозяйственных подходов и решений, определяющих объем, структуру и направления использования инвестиций в сферах и отраслях экономики. Главной задачей государственной инвестиционной политики является формирование благоприятной среды, способствующей привлечению и повышению эффективности использования инвестиционных ресурсов в развитии экономики и социальной среды.

История становления и развития казахстанского инвестиционного законодательства начинается с принятия первого зако-

нодательного акта в этой области – Закона «Об иностранных инвестициях в Казахской ССР» от 7 декабря 1990 года. Данный закон установил правовой режим защиты инвестиций, а также ряд налоговых льгот для иностранных инвесторов, что сыграло значительную роль в привлечении в экономику республики первых иностранных инвестиций [1]. Следующим шагом стал Закон «Об иностранных инвестициях» от 27 декабря 1994 года, представляющий своего рода «закон второго поколения». Изменения, которые были в него внесены, учитывали изменения политики государства по отношению к инвесторам, что диктовалось как экономическим развитием Казахстана в целом, так и началом формирования в стране благоприятного инвестиционного климата [2]. С принятием Закона «О государственной поддержке прямых инвестиций» от 28 февраля 1997 года инвестиционное законодательство получило свое дальнейшее развитие. Этот законодательный акт был призван регулировать отношения, связанные с инвестиционной деятельностью в приоритетных секторах экономики, что дало мощный толчок к развитию производственной сферы [3].

Принятие Закона «Об инвестициях» от 8 января 2003 года является новым подтверждением усилий Казахстана по формированию благоприятного инвестиционного климата и привлечению в экономику страны внешних ресурсов. Характерной особенностью данного законодательного акта является создание равных условий, предоставление единых гарантий и преференций как для иностранных, так и для отечественных инвесторов. На сегодняшний день перед республикой стоит задача по стимулированию национального капитала путем предоставления отечественным инвесторам благоприятных условий.

Закон «Об инвестициях» состоит, по существу, из двух частей, которые раньше регулировались двумя отдельными вышеупомянутыми законодательными актами. Первая часть устанавливает правовой режим инвестиций, вторая содержит положения, регулирующие отношения по государственной поддержке инвестиций. На данном этапе развития независимого государства Казахстан, которое ориентировано на повышение эффективности рыночных отношений, основным направлением современных экономических решений являются разработка и дальнейшая реализация инвестиций в Казахстане, инвестиционной политики в государстве в целом, направленной на развитие экономического роста данного государства.

Таким образом, Казахстан, являясь полноправным членом международного сообщества, создал реальные основы для взаимовыгодного сотрудничества с иностранными инвесторами. Конечно, интеграция Республики Казахстан в мировой рынок сказалась и на развитии казахстанской законодательной базы на международном уровне. Казахстан вступил в ряд международных организаций, а также стал участником различных международных договоров и соглашений как двустороннего, так и многостороннего характера.

В современных условиях все более актуальными становятся вопросы, связанные с инвестиционным правом, с регулированием инвестиционных отношений и осуществлением инвестиционной деятельности в Казахстане.

На сегодняшний день инвестиционное право как отдельная отрасль юристами-теоретиками воспринимается двояко. Кто-то считает, что инвестиционное право еще не вполне сформировалось, чтобы назвать его отдельной отраслью, кто-то же – наоборот. Тем не менее, различные подходы в целом сводятся к тому, что инвестиционное право – это комплексная отрасль законодательства, объединяющая нормы различной отраслевой принадлежности (гражданского, международного, финансового, банковского законодательства) [4].

Терминология из учебников для вузов гласит: «Инвестиционное право как отрасль права представляет собой совокупность правовых норм, регулирующих общественные отношения по поводу привлечения, использования и контроля за инвестициями и осуществляемой инвестиционной деятельностью, а также отношения, связанные с ответственностью инвесторов за действия, противоречащие законодательству» [5, с. 34].

«Инвестиционное право как система законодательства – это совокупность правовых норм, содержащихся в источниках права (нормативных правовых актах, обычаях делового оборота) и регулирующих порядок осуществления инвестиционной деятельности».

Согласно Закона РК от 8 января 2003 года №373-II «Об инвестициях»: «инвестиции – все виды имущества (кроме товаров, предназначенных для личного потребления), включая предметы финансового лизинга с момента заключения договора лизинга, а также права на них, вкладываемые инвестором в уставный капитал юридического лица или увеличение фиксированных активов, используемых для предпринимательс-

кой деятельности, а также произведенные и полученные фиксированные активы в рамках договора концессии концессионером (правопреемником)» [6].

За годы существования инвестиционного законодательства, его изменение и трансформация планомерно стремились к реализации стратегий, заложенных Президентом нашей Республики. В разное время потребности в инвестициях были разными.

С 2010 года активно обсуждаются инвестиции в «зеленую» экономику, энергосбережение и повышение энергоэффективности, поддержку использования возобновляемых источников энергии; переход на источники энергии, позволяющие снижать выбросы парниковых газов; привлечение инвестиций частного сектора в развитие инноваций в Казахстане, создается Совет по улучшению инвестиционного климата, Президент РК утверждает «Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года» [7].

Сегодня перечень основных мер государственной поддержки иностранных и отечественных инвестиций в Республике Казахстан включает: инвестиционные преференции (освобождение от обложения таможенными пошлинами, государственные натурные гранты, льготы по земельному налогу и промышленные льготы), установленные инвестиционным и налоговым законодательством; софинансирование проектов через государственные институты развития; предоставление права членства крупным инвесторам в Совете иностранных инвесторов при Президенте Республики Казахстан (косвенная мера поддержки), заседания которого проводятся 2 раза в год под личным председательством Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева.

Законодательно гарантирована полная защита прав инвесторов и стабильность заключенных контрактов, а также очень четко регламентирована работа государственных органов в отношении инвесторов (свободное движение капитала, репатриация капитала, свобода использования прибыли, право частной собственности на землю, в том числе и для иностранных компаний).

Кроме того, в Казахстане реализуется Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию на 2010-2014 годы, которая отвечает важным требованиям инвесторов и включает в себя создание доступной инфраструктуры, благоприятной административной среды, доступное финансирование и многое другое [8].

В рамках форсированной индустриально-инновационной программы была проведена работа по созданию привлекательных условий для инвесторов, готовых реализовывать проекты в следующих приоритетных секторах экономики:

– нефтепереработка и инфраструктура нефтегазового сектора, горно-металлургический комплекс, атомная и химическая промышленность с последующим переходом сырьевых производств на более высокие переделы;

– машиностроение, стройиндустрия, фармацевтика;

– агропромышленный комплекс, легкая промышленность, туризм;

– информационные и коммуникационные технологии, биотехнологии, альтернативная энергетика, космическая деятельность [8].

Инвестиционные правоотношения в Республике Казахстан представляют собой совокупность общественных отношений, возникающих по поводу привлечения, использования и контроля за инвестициями и осуществляемой инвестиционной деятельностью, а также отношения, связанные с ответственностью инвесторов за действия, противоречащие законодательству [5, с. 54]. Инвестиционные отношения возникают, как правило, в связи с осуществлением инвестиционной деятельности, т.е. вложением инвестиций и осуществлением практических действий в целях получения прибыли и (или) достижения иного полезного эффекта.

Основанием возникновения инвестиционных отношений является договор (соглашение) между инвесторами и (или) государством. В Республике Казахстан он именуется Инвестиционный контракт («Договор на осуществление инвестиций, предусматривающий инвестиционные преференции», согласно Закона РК от 8 января 2003 года № 373-II «Об инвестициях») [6].

Действующим законодательством Республики Казахстан государство ограничивает инвестиционные правоотношения путем запрета на участие в них отдельных субъектов (иностранных инвесторов) или запрета на осуществление отдельных видов предпринимательской деятельности. В Республике Казахстан субъектами инвестиционных правоотношений может быть довольно широкий круг лиц. Это и уполномоченные государственные органы, выступающие контролерами, конечно же, иностранные инвесторы; само государство, выступающее инвестором посредством использования бюджетных инвестиций.

Законодательством Республики Казахстан утверждены инвестиционные преференции. Ин-

вестиционные преференции – преимущества адресного характера, предоставляемые в соответствии с законодательством Республики Казахстан юридическим лицам Республики Казахстан, осуществляющим реализацию инвестиционного проекта или инвестиционного стратегического проекта [6].

Предоставляются посредством заключения инвестиционного контракта юридическим лицом Республики Казахстан, осуществляющим реализацию инвестиционного проекта или инвестиционного стратегического проекта с уполномоченным органом.

Следующие преференции предусмотрены Законом РК от 8 января 2003 года № 373-II «Об инвестициях» [6]:

- освобождение от обложения таможенными пошлинами;

- государственные натурные гранты (земельные участки, здания, сооружения, машины и оборудование, вычислительная техника, измерительные и регулирующие приборы и устройства, транспортные средства (за исключением легкового автотранспорта), производственный и хозяйственный инвентарь);

- льготы по земельному налогу и налогу на имущество в порядке, предусмотрено налоговым законодательством Республики Казахстан, для юридических лиц, реализующих инвестиционные стратегические проекты;

- промышленные льготы для юридических лиц, реализующих инвестиционные стратегические проекты в населенных пунктах с низким уровнем социально-экономического развития (возмещение или оплате части затрат на газ, электроэнергию, приобретение земельного участка, зданий и сооружений) [9].

Инвестиционные преференции предоставляются по перечням приоритетных видов деятельности [10] на уровне классов общего классификатора видов экономической деятельности или перечню инвестиционных стратегических проектов [11].

Инвестиционные преференции предоставляются на основании контракта, заключаемого инвестором с уполномоченным государственным органом Республики Казахстан.

Исходя из вышесказанного можно выделить преимущества государственной поддержки инвестиций, которые выражаются в следующем:

– прежде всего освобождение от уплаты корпоративного подоходного налога и налога на имущество предоставляется инвестору только в той мере, в какой инвестор осуществляет инвестиции в основные средства;

– процесс принятия решения о видах, размерах и сроках предоставляемых инвестиционных преференций с участием заинтересованных министерств и ведомств усилит транспарентность и будет идти в рамках перехода от количества к качеству привлекаемых инвестиций;

– законом вводится институт добровольного страхования, что означает переход к принятому в международной практике механизму страхования некоммерческих рисков (форс-мажорных обстоятельств) международными страховыми институтами;

- в законе кардинально изменен порядок разрешения инвестиционных споров: во-первых, используется более широкое понятие инвестиционных споров; во-вторых, допускается разрешение всех инвестиционных споров в международных арбитражных органах.

Новый подход к предоставлению инвестиционных преференций позволит обеспечить целевое использование мер стимулирования и государственной поддержки и, соответственно, эффективность мониторинга реализации инвестиционных проектов.

Таким образом, можно констатировать приверженность Казахстана общепринятым международным принципам и стандартам. Кроме того, следует отметить как одну из мер государственной поддержки инвестиций софинансирование проектов через государственные финансовые институты развития (Национальный инновационный фонд, Корпорация по страхованию экспортных кредитов и инвестиций, Банк Развития Казахстана, Инвестиционный фонд Казахстана, Корпорация по развитию и продвижению экспорта «KAZNEX»). Основной целью деятельности данных институтов развития является содействие диверсификации национальной экономики через создание системы развития и поддержки бизнеса на всех уровнях и эффективное управление инвестиционными ресурсами.

Кроме того, значительную роль в ускорении диверсификации экономики страны и обеспечении устойчивого развития регионов играют социально-предпринимательские корпорации. Каждая корпорация представляет собой региональный институт развития, управляющий переданными государственными активами в соответствующем регионе страны, включая участки неосвоенных земель и месторождения. СПК созданы в статусе национальной компании

и исполняют роль генератора проектов, привлекающего инвестиции на их реализацию. Участие в проектах социально-предпринимательских корпорациях будет привлекательно для бизнеса доступом к финансовым, земельным, технологическим ресурсам и внешним рынкам.

С помощью данных корпораций иностранные компании также имеют возможность создать с участием казахстанских партнеров совместные предприятия в Казахстане, где использование зарубежных технологий и отечественного сырья позволит повысить конкурентоспособность выпускаемой продукции. Создание совместных предприятий благоприятно отразится и на рынке труда Казахстана, обеспечивая созданием новых рабочих мест и соответственно повышением занятости населения в стране.

В данных условиях особое значение имеет привлечение свободного иностранного капитала в экономику Казахстана. Привлечение и дальнейшее эффективное использование иностранных инвестиций в Казахстане является достаточно выгодным сотрудничеством между разными странами. Благодаря иностранным инвестициям в Казахстане можно реально улучшить экономическую структуру государства Казахстан, создать новые производственные возможности, профессионально подготовить рабочих и специалистов, модернизировать многие предприятия и их основные фонды, наполнить рынок страны более качественными товарами, причем отечественного производства, одновременно увеличив объемы экспортируемых товаров.

Привлечение иностранных инвестиций в Казахстан на сегодняшний день – необходимый экономический процесс. От того, насколько эффективно и качественно экономика государства Казахстан будет вписываться в хозяйственные связи на мировом уровне, непосредственно зависит дальнейшая тактика и стратегия преодоления экономического кризиса.

На территории Казахстана присутствует огромное количество природных ресурсов, кроме этого, государство имеет достаточно выгодное месторасположение, однако, большинство иностранных инвесторов считают инвестиционный климат республики перспективным, но нестабильным. Иностранным инвесторам в первую очередь важно не только льготное налогообложение, но стабильное, экономически эффективное и предсказуемое для инвестора состояние самого государства.

Литература

1 Закон «Об иностранных инвестициях в Казахской ССР» от 7 декабря 1990 г. № 383-XII

2 Закон Республики Казахстан «Об иностранных инвестициях» от 27 декабря 1994 г. № 266-XIII

3 Закон Республики Казахстан «О государственной поддержке прямых инвестиций» от 28 февраля 1997 г. N 75-1

4 Мороз С. «Понятие и система инвестиционного права». Режим доступа- http://www.zakon.kz/203476-ponjatie-i-sistema-investicionnogo.html

5 Гущин В.В., Овчинников А.А. Инвестиционное право: учебник. – М.: Эксмо, 2006. – 688 с.

6 Закон Республики Казахстан «Об инвестициях» от 8 января 2003г. № 373-II

7 Официальный интернет- ресурс Министерства экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 г. 1 февраля 2010 г. № 922.

8 Официальный интернет-ресурс Правительства Республики Казахстан. Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию на 2010-2014 годы. Режим доступа- http://ru.government.kz/resources/docs/doc12

9 Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Правил включения инвестиционных проектов в перечень инвестиционных стратегических проектов» от 22 августа 2012г. № 1066. // «Казахстанская правда» от13.07.2013 г. – № 232 (27506).

10 Постановление Правительства Республики Казахстан «О некоторых вопросах реализации Закона Республики Казахстан «Об инвестициях»» от 8 мая 2003 г. № 436. // «Казахстанская правда» от 12.08.2010 г. – № 212 (26273).

11 Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении перечня инвестиционных стратегических проектов» от 1 сентября 2009 г. № 1293. // «Казахстанская правда» от 15.09.2009 г. – № 220 (25964).

References

1 Zakon «Ob inostrannyh investicijah v Kazahskoj SSR» ot 7 dekabrja 1990 g. № 383-XII

2 Zakon Respubliki Kazahstan «Ob inostrannyh investicijah» ot 27 dekabrja 1994 g. № 266-XIII

3 Zakon Respubliki Kazahstan «O gosudarstvennoj podderzhke prjamyh investicij» ot 28 fevralja 1997 g. N 75-1

4 Moroz S. «Ponjatie i sistema investicionnogo prava». Rezhim dostupa- http://www.zakon.kz/203476-ponjatie-i-sistema-investicionnogo.html

5 Gushhin V.V., Ovchinnikov A.A. Investicionnoe pravo: uchebnik. – M.: Jeksmo, 2006. – 688 c.

6 Zakon Respubliki Kazahstan «Ob investicijah» ot 8 janvarja 2003g. № 373-II

7 Oficial'nyj internet- resurs Ministerstva jekonomiki i bjudzhetnogo planirovanija Respubliki Kazahstan. Strategicheskij plan razvitija Respubliki Kazahstan do 2020 g. 1 fevralja 2010 g. № 922.

8 Oficial'nyj internet-resurs Pravitel'stva Respubliki Kazahstan. Gosudarstvennaja programma po forsirovannomu industrial'no-innovacionnomu razvitiju na 2010-2014 gody. Rezhim dostupa- http://ru.government.kz/resources/docs/doc12

9 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii Pravil vkljuchenija investicionnyh proektov v perechen' investicionnyh strategicheskih proektov» ot 22 avgusta 2012g. № 1066. // «Kazahstanskaja pravda» ot13.07.2013 g. – № 232 (27506).

10 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan «O nekotoryh voprosah realizacii Zakona Respubliki Kazahstan «Ob investicijah»» ot 8 maja 2003 g. № 436. // «Kazahstanskaja pravda» ot 12.08.2010 g. – № 212 (26273).

11 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii perechnja investicionnyh strategicheskih proektov» ot 1 sentjabrja 2009 g. № 1293. // «Kazahstanskaja pravda» ot 15.09.2009 g. – № 220 (25964).

Батырбаева А.Б.

Некоторые вопросы косвенного налогообложения в ЕЭП

В статье рассмотрены особенности косвенного налогообложения в Едином экономическом пространстве. С 1 января 2015 года начнет функционировать новое интеграционное объединение – Евразийский экономический союз. В частности, Договором ЕАЭС предусмотрено взимание косвенных налогов согласно принципам «страны назначения» и «недискриминации». При выполнении работ, оказании услуг налоговая база, ставки косвенных налогов, порядок их взимания и налоговые льготы (освобождение от налогообложения) определяются в соответствии с законодательством государства-члена, территория которого признается местом реализации работ, услуг, если иное не установлено Договором о ЕАЭС. Это позволит избежать двойного налогообложения и недобросовестной конкуренции.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, косвенное налогообложение, принципы налогообложения, налог на добавленную стоимость.

Batyrbayeva A.B.

Some issues of indirect taxation

The paper dwells on the indirect taxation in the Common Economic Space. Eurasian Economic Union will start functioning on the 1st of January 2015. The EEU Treaty provides indirect taxation according to the principles of the «country of destination» and «non-discrimination». The tax base, rates of indirect taxes, the charging procedure and tax incentives (tax exemption) of the service rendering and works carrying out are determined by the legislation of the member state whose territory is regarded as the place of work, services, unless otherwise established by EEU Treaty. This will help to avoid double taxation and unfair competition.

Key words: Eurasian Economic Union, indirect taxation, principles of taxation, value added tax.

Батырбаева А.Б.

Біртұтас экономикалық кеңістіктегі жанама салық салу мәселелері

Мақалда біртұтас экономикалық кеңістіктегі жанама салық салу мәселелері көрсетілген. 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап жаңа интеграциялық бірлестік – Евразия экономиқалық одақ өз қызметін бастайды. Еуразия экономикалық одақтың шартына сәйкес жанама салық алу «межелі ел» және «дискриминацияламау» принципі бойынша жүзеге асырылады. Жұмыстарды орындау, қызметтерді көрсету кезінде салық базасы, жанама салықтардың мөлшерлемелері, оларды салу тәртібі мен салықтық жеңілдіктер (салық салудан босату), егер осы өзгеше белгіленбесе, аумағы жұмыстарды, қызметтерді өткізу орны болып танылатын мүше мемлекеттің заңнамасына сәйкес айқындалады. Бұл шаралар қосарланған салық салуды және жосықсыз бәсекені болдырмауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Еуразия экономикалық одақ, жанама салық салу, салық салу принциптері, қосылған құн салығы.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342.743:336.22

Батырбаева А.Б.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: assel.batyr@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КОСВЕННОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В ЕЭП

Косвенные налоги издавна признавались значимой частью финансового хозяйства государств и тесным образом связаны с международной торговлей. За время своего существования косвенное налогообложение переживало свои рассветы и кризисы. Тем не менее, данный вид налогообложения распространился практически на все обменные операции, включая торговлю услугами. В настоящей момент косвенное налогообложение является одним из бюджетообразующих видов налогов, выполняющим не только фискальную, но и регулирующую функцию [1].

Впервые косвенное налогообложение получило свое развитие в Европейском союзе. Существуют различные виды косвенных налогов: НДС, налог с оборота, налог с продаж и акцизы. НДС от указанных видов косвенных налогов отличается тем, что он должен уплачиваться в итоге в бюджет государства не со всей стоимости продажи товаров, работ и услуг, и не с величины всей выручки от их реализации, а с величины стоимости, добавленной к первоначальной стоимости в процессе производства, переработки и (или) последующей реализации товаров, работ и услуг. Бремя его уплаты переносится налогоплательщиком на покупателей его товаров, работ и услуг в виде процентной надбавки к цене при их реализации. В конечном счете НДС накопленным на всех стадиях обращения товаров, работ и услуг ложится на плечи конечных потребителей. Акциз и вовсе уплачивается как налоговая надбавка к цене призведенных и реализуемых самим производителем особой категории товаров, работ и услуг – подакцизных, к которым законодатель относит товары, не являющихся товарами массового потребления: предметы роскоши, а также товары, работы и услуги, которые по мнению законодателя являются вредными или излишними для потребления (алкоголь, табачные изделия, игра в казино) [2, с. 5].

Существуют особенности косвенного налогообложения в рамках функционирования ЕЭП. Стратегия государств-членов в области налоговой политики направлена на содействие повышения конкурентоспособности хозяйствующих субъектов и устранению налоговых барьеров, влияющих на развитие экономических связей между участниками ЕЭП, с учетом рекомендаций Всемирного Банка и положительного опыта зарубежных

стран, с целью развития частного сектора экономики. Новый этап стартует с 1 января 2015 года, когда начнет функционировать новое интеграционное объединение – Евразийский экономический союз (Союз, ЕАЭС), договор о создании которого был подписан президентами Беларуси, Казахстана и России в Астане 29 мая 2014 года.

Взимание косвенных налогов во взаимной торговле товарами осуществляется по принципу «страны назначения» при взимании косвенных налогов во взаимной торговле, которая предусматривает применение нулевой ставки НДС и (или) освобождение от уплаты акцизов при экспорте товаров и их налогообложение косвенными налогами при импорте. При экспорте товаров с территории одного государства-члена на территорию другого государства-члена налогоплательщик имеет право на налоговые вычеты (зачеты) в порядке, аналогичном предусмотренному законодательством государства-члена, применяемому в отношении товаров, экспортированных с территории этого государства-члена за пределы Союза.

Взимание косвенных налогов при выполнении работ, оказании услуг осуществляется в государстве-члене, территория которого признается местом реализации работ, услуг. При этом, местом реализации работ, услуг признается территория государства-члена, если:

1) работы, услуги связаны непосредственно с недвижимым имуществом, находящимся на территории этого государства-члена.

Данное положение применяется также в отношении услуг по аренде, найму и предоставлению в пользование на иных основаниях недвижимого имущества;

2) работы, услуги связаны непосредственно с движимым имуществом, транспортными средствами, находящимися на территории этого государства-члена;

3) услуги в сфере культуры, искусства, обучения (образования), физической культуры, туризма, отдыха и спорта оказаны на территории этого государства-члена;

4) налогоплательщиком этого государства-члена приобретаются:

– консультационные, юридические, бухгалтерские, аудиторские, инжиниринговые, рекламные, дизайнерские, маркетинговые услуги, услуги по обработке информации, а также научно-исследовательские, опытно-конструкторские и опытно-технологические (технологические) работы;

– работы, услуги по разработке программ для ЭВМ и баз данных (программных средств и информационных продуктов вычислительной техники), их адаптации и модификации, сопровождению таких программ и баз данных;

– услуги по предоставлению персонала в случае, если персонал работает в месте деятельности покупателя.

Документами, подтверждающими место реализации работ, услуг, признаются договор (контракт) на выполнение работ или же оказание услуг, документы, подтверждающие факт выполнения работ или же оказания услуг, либо иные документы, предусмотренные законодательством государств-членов Союза.

При выполнении работ, оказании услуг налоговая база, ставки косвенных налогов, порядок их взимания и налоговые льготы (освобождение от налогообложения) определяются в соответствии с законодательством государства-члена, территория которого признается местом реализации работ, услуг, если иное не установлено разделом IV приложения № 18 к Договору о ЕАЭС.

Договором о ЕАЭС Стороны закрепили норму о недискриминации, согласно которой взимание налогов, сборов и платежей во взаимной торговле осуществляется таким образом, чтобы налогообложение в государстве-члене при реализации товаров других государств-членов, было не менее благоприятным, чем налогообложение, применяемое этим государством-членом при тех же обстоятельствах в отношении аналогичных товаров, происходящих с его территории.

Таким образом, ставки косвенных налогов во взаимной торговли при импорте товаров на территорию государства-члена не должны превышать ставки косвенных налогов, которыми облагаются аналогичные товары при их реализации на территории этого государства-члена [3, с. 125].

Ранее Министр по экономике и финансовой политике ЕЭК Тимур Сулейменов приводил по этому поводу пример. В Российской Федерации существует специальная налоговая льгота, которая применяется к сокам, используемым при изготовлении детского питания: вместо общеустановленной ставки НДС (18%) применяется ставка 10%. Исходя из положений действующего Соглашения о принципах взимания косвенных налогов во взаимной торговле такая же ставка должна применяться и к белорусской, и к казахстанской продукции. Тем не менее, в связи с некоторыми сложностями администрирования (прежде всего по причине отсутствия

таможенного контроля на внутренних границах) у налоговых органов возникали сложности с применением льготной ставки НДС, например, в отношении соковой продукции из Казахстана. В результате стороны пришли к выводу, что соковая продукция, имеющая ту же номенклатуру, что и в Российской Федерации (т.е. предназначена для изготовления детского питания), должна облагаться по льготной ставке 10%. После консультаций Федеральная налоговая служба России распространила письмо, обязательное для применения и использования в работе всеми российскими налоговыми инспекциями, о применении льготной 10%-ной ставки ко всей аналогичной продукции Таможенного союза [4].

Косвенные налоги также не взимаются при импорте на территорию государства-члена ЕАЭС товаров, которые в соответствии с законодательством этого государства-члена не подлежат налогообложению (освобождаются от налогообложения) при ввозе на его территорию.

В целях избежания двойного налогообложения предусмотрено освобождение от налога на добавленную стоимость в следующих случаях:

– при ввозе физическими лицами товаров личного потребления,

– включая транспорт;

– при передаче товарно-материальных ценностей структурными подразделениями одного юридического лица, расположенных в разных государствах-членах;

– при помещении товара под таможенную процедуру выпуска для внутреннего потребления.

Косвенные налоги не будут взиматься при импорте на территорию государства – члена Евразийского союза:

1) товаров, которые в соответствии с законодательством этого государства-члена не подлежат налогообложению (освобождаются от налогообложения) при ввозе на его территорию;

2) товаров, которые ввозятся на территорию государства-члена физическими лицами не в целях предпринимательской деятельности;

3) товаров, импорт которых на территорию одного государства-члена с территории другого государства-члена осуществляется в связи с их передачей в пределах одного юридического лица (законодательством государства-члена может быть установлено обязательство по уведомлению налоговых органов о ввозе (вывозе) таких товаров).

Эти положения Договора о ЕАЭС позволят избежать:

– недобросовестной и ценовой конкуренции при взимании налогов с ввозимых товаров, аналогичным товарам, освобожденным от НДС в стране назначения;

– двойного НДС при ввозе физическими лицами товаров личного потребления, включая транспорт для личного пользования;

– двойного НДС при передаче товарно-материальных ценностей структурными подразделениями одного юридического лица, расположенных в разных государствах-членах ЕАЭС [3, с. 125].

Литература

1 Кудряшова Е.В. Правовые аспекты косвенного налогообложения: теория и практика. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 263 с.

2 Порохов Е. Налоговое обязательство из получения добавленной стоимости // Налоги и финансы. – 2013. – 9 (70) Сентябрь. – С. 5-13.

3 Евразийский экономический союз. Вопросы и ответы. Цифры и факты. – М., 2014. – 216 с.

4 Комментарии Члена Коллегии (Министра) по экономике и финансовой политике ЕЭК Тимура Сулейменова журналу Министерства по налогам и сборам Республики Беларусь «Налоги Беларуси»: http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/20-12-2013-1.aspx

References

1 Kudrjashova E.V. Pravovye aspekty kosvennogo nalogooblozhenija: teorija i praktika. – M.: Volters Kluver, 2006. – 263 s.

2 Porohov E. Nalogovoe objazatel'stvo iz poluchenija dobavlennoj stoimosti // Nalogi i finansy. – 2013. – 9 (70)Sentjabr'. – C. 5-13.

3 Evrazijskij jekonomicheskij sojuz. Voprosy i otvety. Cifry i fakty. – M., 2014. – 216 s.

4 Kommentarii Chlena Kollegii (Ministra) po jekonomike i finansovoj politike EJeK Timura Sulejmenova zhurnalu Ministerstva po nalogam i sboram Respubliki Belarus' «Nalogi Belarusi»: http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/20-12-2013-1.aspx

Төлепбергенов Ж.А.,
Қуаналиева Г.А.

Қазақстан Республикасындағы салық жүйесінің кейбір мәселелері

Салықтар мемлекеттің және жергілікті бюджеттердің негізгі кіріс бөлігін қалыптастырады. Осы жерден салық жүйесі мен салық саясатын қалыптастыру кез келген мемлекеттің басымдықтары болып табылады. Салық жүйесінің көлемі және мемлекет бюджетіне алынатын ресурстардың жалпы массасы қоғамның әлеуметтік-экономикалық динамикасына тікелей әсер етеді. Салық – мемлекет және жергілікті билік органдарының өз қызметтерін жүзеге асыру үшін жеке және заңды тұлғалардан мәжбүрлі түрде алынатын қаражат. Ол мемлекеттік заңнамалардың негізінде жүзеге асырылады.

Түйін сөздер: салық, салық жүйесі, салық саясаты, салық қызметі, салық заңнамасы.

Tolepbergenov Z.A.,
Kuanaliyeva G.A.

Some problems of tax system of the Republic of Kazakhstan

Taxes form the main part of revenues state and local budgets. From here priority attention of any state to formation of tax system and a tax policy. The size of a tax rate and lump of the resources withdrawn in the state budget has direct impact on dynamics socially – economic development of society. The tax is forcibly withdrawn by the state or local authorities of funds from natural and legal entities, necessary for implementation of the functions by the state. This collecting is made on the basis of the state legislation.

Key words: tax, tax system, tax policy, tax activity, tax legislations.

Толепбергенов Ж.А.,
Куаналиева Г.А.

Некоторые проблемы налоговой системы Республики Казахстан

Налоги образуют основную часть доходной части государственного и местных бюджетов. Отсюда приоритетное внимание любого государства к формированию налоговой системы и налоговой политики. Величина налоговой ставки и общая масса изымаемых в государственный бюджет ресурсов оказывает непосредственное влияние на динамику социально-экономического развития общества. Налог – это принудительно изымаемые государством или местными властями средства с физических и юридических лиц, необходимые для осуществления государством своих функций. Сборы эти производятся на основе государственного законодательства.

Ключевые слова: налог, налоговая система, налоговая политика, налоговая деятельность, налоговое законодательство.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349:336.7; 351.72; 347.734/.735

Төлепбергенов Ж.А., *Қуаналиева Г.А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан–2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты Жолдауында: «Салық саясаты: Өндіріс және жаңа технологиялар саласындағы салық салу объектілері үшін қолайлы салық режімін енгізу қажет. Қазір бұл жұмыс басталды. Оны жетілдіру мақсатын қоямын. Барлық қолданыстағы салық жеңілдіктеріне ревизия жүргізіп, оларды мейілінше тиімді ету керек. Біз салық әкімшілігін ырықтандыру және кеден әкімшілігін жүйелендіру саясатын жалғастыруға тиіспіз. Салық есептілігін жеңілдетіп әрі мейілінше азайту қажет. Біз нарық қатысушыларын салықтан жалтару жолдарын іздеуге емес, бәсекелестікке ынталандыруымыз қажет.

Салықтық қадағалауды прагматикалық азайту шаруашылық субъектілерінің салық қызметімен диалогын азайтуға тиіс. Алдағы бес жылда бәріміз онлайн-электрондық есептілік режіміне көшуіміз керек.

2020 жылдан бастап біз салықтық несиелендіру практикасын енгізуіміз керек. Басты міндет – кәсіпкерлердің инвестициялық белсенділігін ынталандыру.

Жаңа салық саясаты әлеуметтік бағыт алуға тиіс. Бұл үшін 2015 жылдан бастап ынталандыру шаралары кешенін, соның ішінде білім беруге, өзін, өз отбасын, қызметкерлерін медициналық сақтандыруға қаражат салатын азаматтар мен компанияларды салықтан босату практикасын көздейтін ынталандыру кешенін әзірлеу қажет. Осылайша, бизнес деңгейіндегі болашақ салық саясаты ішкі өсімді ынталандыруы және сыртқы нарықтарға отандық экспортты, ал азаматтар деңгейінде олардың қорларын, жинақтарын және салымдарын ынталандыруға тиіс» деп көрсетілген [1].

«Салық» ұғымымен «салық жүйесі» ұғымы тығыз байланысты. Мемлекетте алынатын салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлем түрлерінің, оны құру мен алудың нысандары мен әдістерінің, принциптерінің, салық заңдары мен салыққа қатысты нормативті актілердің, салық қызметі органдарының жиынтығы мемлекеттің салық жүйесін құрайды. Экономикалық жағынан салық жүйесі мемлекеттің, аймақтардың және муниципалды құрылымдардың қызметін қаржылай қамтамасыз етуге байланысты әртүрлі мемлекеттер, мемлекет

пен салық төлеуші арасындағы, әртүрлі салық төлеушілер арасындағы, сондай-ақ оған тікелей қатысушы заңды және жеке тұлғалар арасындағы күрделі өзара байланысты әлеуметтік-экономикалық қатынастардың жиынтығын құрайды.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 35-бабында: «Заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу әркімнің борышы әрі міндеті болып табылады», – деп белгіленген [2].

Қазақстан Республикасының Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) Кодексінің 55 бабына сәйкес: Салықтар: корпоративтік табыс салығы; жеке табыс салығы; қосылған құн салығы; акциздер; экспортқа рента салығы; жер қойнауын пайдаланушылардың арнаулы төлемдері мен салықтары; әлеуметтік салық; көлік құралы салығы; жер салығы; мүлік салығы; ойын бизнесі салығы; тіркелген салық; бірыңғай жер салығы деген түрлері көрсетілген [3].

Салық – мемлекет бір жақты тәртіппен заң жүзінде белгілеген, белгілі бір мөлшерде қайтарымсыз және өтеусіз, тұрақты сипатта бюджетке төленетін төлемдер. Салықтар – қайтарымсыз, баламасыз және тұрақты сипаттағы құқықтық формадағы мемлекет арқылы белгіленген міндетті төлемдер. Салықты басқа да төлемдерден ажырата білуіміз керек. Себебі салық белгілі бір обьектілерден (табыс, мүлік, тауар, жер, көлік, мұра) төленеді. Сонымен қатар салықты төлеудің өзіндік бір мерзімі болады (салық кезеңі – бір күндік, он күндік, айлық, тоқсандық, жылдық) және белгілі бір көлемде немесе мөлшерде (салық ставкасы) алынады.

«Салық салу жүйесі адамзат өрениетінің әр қилы кезеңдерінде туындап, қалыптасып, дами отырып бүгінде белгілі бір деңгейде дамыған әрбір мемлекеттің мызғымас атрибуты, сол мемлекеттің қандайда болмасын мұқтаждықтарын қанағаттандырудың және әлеуметтік-экономикалық салаларын реттеудің таптырмас құралы ретінде көрініс табуда» [4, 15 б].

Мемлекетте алынатын салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлем түрлерінің, оны құру мен алудың нысандары мен әдістерінің, принциптерінің, салық заңдары мен салыққа қатысты нормативті актілердің, салық қызметі органдарының жиынтығы мемлекеттің салық жүйесін құрайды. Экономикалық жағынан салық жүйесі мемлекеттің, аймақтардың және муниципалды құрылымдардың қызметін қаржылай қамтамасыз етуге байланысты әртүрлі мемлекеттер, мемлекет пен салық төлеуші арасындағы, әртүрлі салық төлеушілер арасындағы, сондай-ақ оған тікелей қатысушы заңды және жеке тұлғалар арасындағы күрделі өзара байланысты әлеуметтік-экономикалық қатынастардың жиынтығын құрайды. Салық жүйесіне қажетті негізгі талаптар мыналар:

– салық құрамы дәл анықталуы қажет. Ол үшін салық заңдылығында мемлекетте алынатын салықтардың толық тізімі мазмұндалуы керек;

– салық жүйесі салық төлеушілер үшін салықтан жалтару тиімсіз болатындай етіп жасалуы тиіс;

– салық жүйесінің қарапайымдылығы. Бұл әсіресе, салықтың дұрыс төленуі үшін бақылауды жүзеге асыруда маңызды;

– салық жүйесі салық төлеушінің өз қаражатын өндіріске салуына ықпал етуі керек.

Жалпы, салық жүйесі мемлекеттің қаржы көздерін жасақтаудың ең негізгі құралы болуымен қатар, ел экономикасын қайта құруға, өндірістің ұлғайып, дамуына және саяси-әлеуметтік шаралардың толығымен жүзеге асуына мүмкіндік туғызады.

Барлық өркениетті елдерде салықтардың бүкіл жиынтығы әртүрлі принциптер бойынша жіктеледі:

– салық салу объектілері бойынша;

– салықты алатын және салықтан жиналған сомаға билік жасайтын органға қарай;

– пайдалану тәртібі бойынша;

– объектінің экономикалық белгісі бойынша.

Салық салу – бұл табысты және қайнар көздері мемлекеттік құралдарды толтыру үшін реттеуші құрал. Мемлекет пайда болысымен тарихи салық та пайда болды. Салық неше ғасыр бойы өмір сүреді, экономикалық теория оптималды салық салу қағидасын іздеуді алғаш рет Адам Смит қалыптастырған. Қазіргі заманғы салық жүйесі бірнеше қағиданы қолданады:

– жалпылай, яғни табыс табатын барлық экономикалық тұлғаларды дамыту;

– тұрақтылық, яғни уақытында салық мөлшері мен салық түрінің тұрақтылығы;

– тең күштеу, яғни салықты салу барлық салық төлеуші үшін бірдей болуы керек;

– міндеттеме, яғни салықтың мәжбүрлігі төлеммен құтқармау, салықты төлеуде және есептеуде тұлғаның дербестілігі;

– әлеуметтік-әділеттілік, яғни салық мөлшері және салық жеңілдігін құру, бұл аз табысты кәсіпорынға, халыққа ізгілік ықпал жасау.

Мемлекеттің қандай да болмасын салық жүйесі негізінен екі қызметті атқарады.

Біріншісі – фискалды қызмет болса, екіншісі реттеуші қызмет. Фискалды қызмет, ешкімді де алаңдата қоймайды, себебі кез келген мемлекеттің өмір сүруі үшін қаражаттың қажеттілігі өте маңызды нәрсе. Реттеуші қызмет, әркімнің мейлін мемлекеттің немесе кәсіпкердің болсын, аса қызықтыратын мәселесі болып табылады. Бәрімізге белгілі таразының екі жағы бар, біріншісі мемлекеттің қажеттілігінен туындаса, ал екіншісі еркін кәсіпкерлікті ұстағандардың мүдделерінен шығады [5, 6 б.].

Қазақстандағы салықтардың атқаратын реттеуші қызметіне тоқталсақ, оның оншалықты өз атына сәйкес келе бермейтін жақтарын байқауға болады. Негізінен салықтардың реттеушілік маңызы мынандай шарттарға жауап беру қажет: мемлекеттің бюджетіне түсетін кіріс мөлшерінің белгілі бір деңгейінде ұстап отыру және кәсіпорындар мен жеке тұлғалар салынатын салықтардың ауыртпалығын реттестіру.

Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясында болашақтағы мелекетіміздің негізгі байлық көзі шикізатты, соның ішінде ең біріншіден мұнайды экспорттау болып табылады. Екінші жағынан, салық салынатын базаның кемуінен экспорттаушы емес экономиканың басқа саласындағы қызмет атқарып отырған кәсіпорындарға жүктелетін салық ауыртпалығы арта түсуде. Аталған кемшіліктерді жою үшін, ең алдымен салық заңына жаңадан өзгертулер қажет. Салық төлеушілер үшін салық жүйесінің ең болмағанда үш-бес жылға дейін тұрақты болуы аса маңызды шарт болып табылады. Ал артық табыс мөлшері қазіргі салық заңында кәсіпорындардың ішкі пайда нормаларына сәйкес үстеме пайда салығы арқылы алынып отыр. Бұл аталған салықтың кемшілігі мынада: біріншіден, ішкі пайда нормасын анықтау кезінде оның мөлшеріне әртүрлі себептер мен субъективті жағдайлар әсер етуі мүмкін, екіншіден, пайда нормасын қайта-қайта қарастырып отыру қажет, өйткені шикізаттың әлемдік бағасы күн сайын өзгерістерге ұшырауы мүмкін. Сонымен шикізатты экспорттаушыларға қолданылып келген үстеме пайдаға салынатын салықты алып тастап бір ғана прогрессивті табыс салығын қолданған дұрыс болар еді.

Қазіргі таңда кәсіпорындарда қызмет атқаратын жеке тұлғалардың жалақыларына әртүрлі: табыс салығы және әлеуметтік салық салынады. Мәселені заңды тұлғалар жалақыны төлейтін жайын қарайтын болсақ, онда жалақы үлестіру барысында кәсіпорындардың қосымша қаржыға шығындалуын байқаймыз. Жалақы қоры неғұрлым көбейген сайын кәсіпорындар әлеуметтік салықты соғұрлым көп төлейді. Қазақстан салық жүйесінде орын алып отырған әлеуметтік салық компания қожайындарының өз қызметткерлерінің жалақы мөлшерін көбейтуін ынталандыру тұрмақ, керісінше бұл салықтан қалай құтылуды ойлап отыр [6, 32 с]. Егемен Қазақстанның даму жағдайында жаңа принциптерді құру және енгізу кезінде, оның ішінде салық салуды қоса алғанда, үкімет алдында шешілетін сұрақтар тұр. Соның ішінде экономикалық, әлеуметтік және басқа да мәселелерді шешу үшін қажетті қаржы көлемімен мемлекетті толық қамтамасыз ету барлық кезеңнің, барша халықтың басты мәселесі болып келеді. Бүгінгі жағдайда салықтық түсімдерді көбейту мәселесін салықтық бақылау жүргізу ісін жетілдіру арқылы шешуге болады. Салықтар мен бюджетке түсетін төлемдерді жинау жұмысын ұтымды ұйымдастырмай, барлық фискалдық органдар бірлесіп қызмет етпей, мемлекеттік қазынаны жүйелі түрде толтырып отыруға қол жеткізу қиын.

Жалпы барлық мемлекеттік мәселелерді шешу түптеп келгенде әрбір қазақстандықтың әлеуметтік жағдайының өсуі салық қызметі жұмысының сапалылығына тікелей байланысты. Сондықтан салық саясатын жүргізуде отандық тауар өндірушілерді мемлекет тарапынан қолдау және секторлардың жедел дамуына жағдай жасау, яғни мемлекет пен салық төлеушілердің талап тілегімен ортақтасуы қажет.

Салық қызметінің қағидалары мемлекеттік жалпы экономикалық бағдарламасына негізделеді және онымен тығыз байланысты болады. Экономикалық бағдарламаны әзірлеу ісі салық қызметінің алға қоятын талаптарын, оның принциптерін ескере отырып жүзеге асырылады. Салық қызметінің ықпал ету аясы өте ауқымды, оны реттейтін қатынастары әр алуан болғандықтан оны тек қаржылар аясына жатқызуға болады деген көзқарас дұрыс емес. Өйткені, салық саясаты талаптарымен мен азаматтың салықтық міндеттемелерін атқару сатысында ғана қаржылық қатынастарға айналады. Салықтық қатынастардың қаржылық қатынастардан айрықшалануы салық саясаты бойынша мемлекеттің алдында тұрған міндеттемелерді талдау кезінде көрініс табады [7, 12 б.].

Салық қызметінің негізгі принциптерін конституциялық деңгейде бекіту қажеттілігі салықтардың мемлекет өмірінде атқаратын рөліне байланысты туындайды. Мемлекеттің материалдық базасын қалыптастырудың өте маңызды әдістері және қоғамды басқару аппараты ретінде салықтар мемлекет пен оның азаматтары-

ның арасын байланыстыратын күрделі де елеулі буынға айналды. Сондықтан да барлық мемлекеттерде, оның ішінде өзімізде де салықтарды төлеу азаматтардың конституциялық міндеттері болып табылады.

Салықтардың мемлекет өміріндегі атқаратын рөлінің екінші аспектісі мемлекеттің егемендігіне қатысты болады. Осыған байланысты мемлекет егемендігінің басты белгісі салық егемендігі деп айтсақ, оның дәлелдемесі ретінде салықтық реттеудің бірыңғай дүниежүзілік жүйесінің әлі күнге дейін жоқ екенін атап көрсетуге тиіспіз. Салық егемендігі жоғарыда айтып кеткеніміздей басқа мемлекеттер шектей және қол сұға алмайтын мемлекеттің салық салу жөніндегі құқығы. Мемлекеттің салық салу құзіретін шектеудің тағы бір қажеттілігі – мемлекет салықтық міндеттемелердің атқаруын бақылай отырып, коммерциялық құпияларды біліп, оларды өз пайдасына және төлеушіге жаңағы коммерциялық құпияны дұрыс сақтай алмаған жағдайда зиян-залал келтіруіне тосқауыл қою.

Салық жүйесінің құрамына мемлекетте алынатын барлық салықтар, салықтық қатынастар мен оларды реттейтін құқықтық нормалар, салық төлеушілер мен салық қызметі орындарының құқықтары мен міндеттері және тағы да басқа кіреді. Салықтарды қоғам өмірінің әртүрлі аяларын мемлекеттік реттеудің құралы ретінде қарайтын тұжырымдама бар. Салық қызметінің негізгі міндеттерінде бірінші кезекте қандай да болмасын өндіріс, сала, аумақ және тағы басқаларды дамытуға жағдай жасау қарастырылады.

Салық қызметі мемлекеттің экономикалық дамуымен тығыз байланысты. Дүниежүзілік тәжірибе бойынша салықтар, салық салу жөніндегі заңдарды жоғарғы өкімет органдары қабылдайды. Бұл заңдарда салықтардың объектісі, субъектісі, есептеу, төлеу тәртібі, мерзімі және тағы басқалар белгіленеді. Ал салық ставкалары мен салық жеңілдіктері жөніндегі мәселелерді оларды реттеу құралы ретінде пайдаланатын атқарушы билік органдары айқындайды.

Әдебиеттер

1 «Қазақстан – 2050»: Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: ЮРИСТ, 2013. – 44 б.

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: «ЮРИСТ» баспасы, 2011. – 40 б.

3 Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 10 желтоқсандағы N 99-IV Кодексі / adilet.zan.kz

4 Найманбаев С.М.Салықтық құқық: Оқулық. Өңделіп толықтырылған 2 баспа. – Алматы: Жеті жарғы, 2006. – 408 б.

5 Атыгаева, Б. Бекбердиев. «Налоговый контроль в современных условиях». Қаржы-қаражат, 2003. – №7-8.

6 Юткин В.А. «Налогообложение». – М., 2001. – 415 с.

7 Сейдахметов С. «Налогообложение». – Алматы, 2002. – 342 с.

References

1 Kazakhstan Respublikasynyn Prezidenti – Elbasy N.A. Nazarbaevtyn 14 zheltoksan 2012 zhylgy «Kazakhstan – 2050» strategiyasy kalyptaskan memlekettin Zhana Sayasi bagyty» atty Kazakhstan halkyna Zholdauy. – Almaty: YRIST, 2013. – 44 p.

2 Kazakhstan Respublikasynyn Konstitutsiyasy. – Almaty: «LAWYER» of a baspasy, 2011. – 40 b.

3 Salyk zhane byudzhetkt tolenetyn baska da mindetti tolemder turaly (Sala k kodeksy) Kazakhstan Respublikasynyn 2008 zhylgy 10 zheltoksandagy N 99-IV Kodeks // adilet.zan.kz

4 Naymanbayev S.M. Salyktyk kykyk: Okulyk. Ondelip tolyktyrylgan 2 baspa. – Almaty: Zhety zhargy, 2006. – 408 b.

5 Atygayeva, B. Bekberdiyev. «Tax control in the modern conditions». Karzhy-каражат, 2003. – No. 7-8.

6 Yutkin V.A. «Taxation». – M., 2001. – 415 p.

7 Seydakhmetov S. «Taxation». – Almaty, 2002. – 342 p.

5-бөлім

ТАБИҒИ РЕСУРСТАР ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

Раздел 5

ПРИРОДОРЕСУРСОВОЕ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

Section 5

NATURAL RESOURCES AND ECOLOGY LAW

Айгаринова Г.Т.,
Бекшуманов М.

Қазақстан Республикасының шекаралас аумақтарында жер қатынастарын құқықтық реттеудің ерекшеліктері

Нақты мақалада Қазақстан Республикасының шекаралас аймақтарындағы жер қатынастарын құқықтық реттеудің ерекшеліктері қарастырылған. Қазіргі таңда көршілес мемлекеттермен шекараны анықтауға байланысты көптеген даулар туындап отыр. Автор осы туындағын дауларды шешудің құқықтық жолдарын ұсынған.

Түйін сөздер: шекара, шекаралас мемлекеттер, келісім, кеден, қорғаныс жерлері.

Aigarinova G.T.,
Bekshumanov M.

Features of legal regulation of land relations in the border territory of the Republic of Kazakhstan

This article examines the legal problems of regulation of land relations border areas of the Republic of Kazakhstan. The author suggests some ways to improve the state mechanism in this area.

Key words: border, border states, the agreement, customs, defense.

Айгаринова Г.Т.,
Бекшуманов М.

Особенности правового регулирования земельных отношений в приграничных территорях Республики Казахстан

В настоящей статье рассматриваются правовые проблемы регулирования земельных отношений на приграничных территориях Республики Казахстан. Автор предлагает некоторые пути совершенствования государственного механизма в данной области.

Ключевые слова: граница, приграничные государства, соглашение, таможня, земли обороны.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.44

*Айгаринова Г.Т., Бекшуманов М.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: gulnar._80@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ШЕКАРАЛАС АУМАҚТАРЫНДА ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шекаралас аумақтарда жер қатынастарын құқықтық реттеудің ерекшеліктері көп. Қазақстанның шекаралас аумақтары мемлекеттік жерлердің ажырамас бөлігі бола отырып, екі негізгі мақсатқа ие: табиғи шаруашылық және көршілес мемлекеттермен әріптестік аумағы ретінде, сол себептен, бұл жерлердегі қызметті реттеу ішкі мемлекеттік құқықпен және екі және көп жақты халықаралық шарттарда көрініс тапқан халықаралық құқық нормаларымен реттеледі.

Шекаралас жерлер Қазақстан Республикасы Жер Кодексінің 120-бабына сәйкес, қорғаныс қажеттілігіне арналған жерлер ретінде танылады.

Қорғаныс қажеттеріне арналған жерлер – Қарулы Күштердің әскери бөлімдерін, әскери полигондарын, әскери оқу орындары мен өзге де ұйымдарын және қорғаныс пен қауіпсіздік саласындағы міндеттерді атқаратын басқа да әскерлердің объектілері мен ғимараттарын орналастыру және олардың тұрақты қызметі үшін Қазақстан Республикасының Үкіметімен берген жер учаскелері.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын қорғауды және күзетуді қамтамасыз ету мақсатында инженерлік-техникалық құрылыстар мен қоршауларды, шекара белгілерін, шекарадағы орман жолдарын, коммуникацияларды, Қазақстан Республикасы мемлекеттік шекарасы арқылы өту пунктерін жайғастыру мен күтіп ұстау үшін жер учаскелері беріледі.

Аудандық атқарушы органдар әскери бөлімдермен келісе отырып, қорғаныс қажеттеріне берілген жерден ауыл шаруашылығына пайдалану үшін жеке және заңды тұлғаларға жекелеген жер учаскелерін уақытша жер пайдалануға бере алады.

Көріп отырғанымыздай, қорғаныс қажеттеріне арналған жерлердің ерекшелігі олардың шектеулі нысаналы пайдалуында болып отыр: тек қорғаныс қажеттеріне ғана арналады, тек ерекше жағдайларда кейінгі жер пайдаланушыларға ауылшаруашылығы мақсатына беріледі.

Шекаралас жерлердегі жер қатынастарын реттеудегі ерекшелік, Қазақстан Республикасының жер құқығының нормаларынан басқа, халықаралық сипаттағы құқық қайнар көздерімен де реттеледі.

Егер де ТМД елдерінің шекара маңы аймағындағы ынтымақтастығы өзінің тарихи сипатына қарай жалғасып отырса, ал шекара маңы ынтымақтастығында аумақ мәселелері, даулы жер учаскелерін межелеу мәселелері анағұрлым күрделі болып табылады, бұл әсіресе Өзбекстанмен қиын болып отыр. Осы салада 1999 жылы басталған келіссөздер 16 қараша 2001 жылы ҚР мен ӨР арасында Қазақстан-Өзбекстан мемлекеттік шекарасы туралы Келісімге қол қоюмен аяқталды, онда шекара ұзындығының 96% айқындалды. Келісілмей қалған үш учаске шекара маңы халқының мүддесін қозғайтын болды және ол туралы бірлескен шешім қабылдау үшін қосымша зерттеуді талап етті. Бұл жұмыстарға бірнеше айлар кетті.

Барлық үш учаскеде түрлі жағдайлардан шектес аумақтарда қалып, азаматтық тиесілігі бойынша тұрғындарға, ал әкімшілік бағыныстылығы бойынша басқа мемлекеттің иелігінде тұрған елді мекендер болды. Бұл Бағыс елді мекеніне қатысты, оны шекара екі бөлікке қиды: әкімшілік тұрғыда ол Оңтүстік Қазақстанның Сарыағаш ауданына бағынады және онда мыңнан астам халық тұрады – бәрі де Қазақстан азаматы. Осындай жағдай Арнасай бөгеті ауданында да қалыптасып отыр, онда бес шағын ауыл бар, тұрғындары – Қазақстан азаматтары, ал аумақтық тұрғыда Өзбекстанда орналасқан. Бұл Қызылорда облысы шекарасына да қатысты, онда үш өзбек ауылы – Нсан-1, Нсан-2 және Баймұрат аумақтық тұрғыда Қазақстанда орналасқан.

Шекараларды өзгертуді тек елді мекендердің өздері «дұрыс тіркелуге» ие болып қана қоймай, оларда ата-бабалары жерленген орындар, ауыз су мен аяқ су көздері т.б. болуын ескере отырып, халықтың тіршілік етуі мен шаруашылық жүргізуін қамтамасыз ете алатындай нақты жер аудандары сақталатындай етіп жүргізу керек еді. Оның үстіне, аудандарды теңбе-тең алмастыру кезінде берілетін жер басқа жер пайдаланушылардың шаруашылық иелігінде болғанын және осы аудандар оларға мемлекеттік актілермен бекітілгенін ескеру керек, яғни, шекара маңы тұрғындарының қалыптасқан жағдайлары мен мүдделерін көп бұзбауға тырысу қажет.

Шекараның осы учаскелерін түпкілікті түрде реттеу былайша орындалды. Бағыс елді мекені іргелес 800 га аудандарымен, ата-баба жерленген орындары және ауыз су көздерімен қоса Қазақстанға кетті. Аудандарды теңбе-тең алмастыру ішінара ОҚО Сарыағаш ауданы жерлерінің есебінен Туркестанец елді мекенінен оңға қарай, ішінара – Нсан-1, Нсан-2 және Баймұрат өзбек поселкелері орналасқан Қызылорда облысының жерлері есебінен жүргізілді.

Түркестанец елді мекені туралы жиі көтеріліп жүрген мәселені Сыртқы Істер Министрлігі көбіне ойдан шығарылған деп есептейді. Бұл поселке 1970-ші жылдардың аяғында, 1980-ші жылдардың басында, яғни осы учаскеде Қазақ ССР-і мен Өзбек ССР-і арасында шекара қалыптасқан уақыттан әлдеқайда кейін құрылған. Поселке тұтасымен Өзбекстан аумағында орналасқан. Сондықтан біздің оған таласуымызға қандай да бір салмақты, заңды түрде иландыратын және дәлелдейтін айғағымыз жоқ.

Арнасай плотинасы учаскесі мен іргелес аумақтар бойынша тараптар барлық Арнасай плотинасы Шардара су қоймасы бірегей гидротехникалық кешенінің құрамдас бөлігі ретінде Қазақстанға кететіндей етіп шекара сызығын өзгертуге келісті. Біздің елімізге бес шағын ауыл да тұрғындарымен – Қазақстан азаматтарымен кетеді. 1700 га аудандарын теңбе-тең алмасу үлкен Бетпақдала коллекторынан оңға қарай орналасқан жерлер есебінен жүргізілді, оларды мақта шаруашылығына пайдалануға болады, біз жағынан оны суландыру өте күрделі болғандықтан, бұл жерлер Қазақстанда көбіне игерілмей қалған.

Нсан-1, Нсан-2 және Баймұрат елді мекендерінің учаскелері бойынша тараптар тұрғындары өзбек азаматтығындағы поселкелер Өзбекстанға кететін болып келісті. Аудандарды теңбе-тең ауыстыру Қазақстанға кететін Бағыс елді мекені ауданындағы аумақтар есебінен, жерлердің ауылшаруашылық тұрғыдағы сапасын ескере отырып орындалды [1].

Қазақстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы арасындағы мәңгілік достық туралы Келісімде (31 қазан 1998 ж. Ташкентте жасалып, 17 қаңтар 2000 жылы күшіне енді) тараптар өздерінің қарым-қатынастарын екі мемлекеттің тәуелсіздігі, егемендігі, аумақтық тұтастығы, шекараларының мызғымастығы, бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, тепе-теңдік пен өзара тиімділік қағидалары негізінде белсенді дамытудағы шешімділіктерін нақтылап, бұрынғы бар әкімшілік-аумақтық шекараны мемлекеттік шекараның негізі деп таныды. Оның үстіне тараптар тәуелсіздік пен егемендікке, аумақтық тұтастыққа төнетін қауіпті болдырмау мәселесінде және тәуелсіз саясат жүргізуде екіжақты ынтымақтастықты дамытып, жан-жақты қолдау көрсетуге ниетін білдірді.

Осы Келісімнің 16-бабы да маңызды болып табылады, ол бойынша тараптар экологиялық

қауіпсіздікті қамтамасыз етуге басым бағыт беріп, осы саладағы екіжақты және көпжақты келісімшарттарға сәйкес қимылдай отырып, қоршаған ортаны ластауды болдырмау мен тиімді табиғат пайдалануды қамтамасыз етуде қажетті шараларды қолданады. Осы мақсаттарда екі жақ та экологиялық апаттар мен табиғи ортаға антропогендік әсерлердің салдарымен күресте, оның ішінде трансшекаралық аспектіде, Арал және Аралмаңы аудандарының экологиялық жүйесін қалпына келтіру ісінде күштерді біріктіруге және үйлестіруге, осы саладағы халықаралық, әсіресе аймақтық бағдарламаларды жасап, іске асыруда өзара әрекет етуге келісті.

Қазақстан – Өзбек мемлекеттік шекаралары сызығы Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы екі келісімшартпен анықталды (16 қараша 2001 ж. және 9 қыркүйек 2002 ж.). Қазақстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы арасындағы Қазақстан-Өзбек Мемлекеттік шекарасы туралы келісімшарт (16 қараша 2001 ж. Астана қаласында жасалып, 2 шілде 2003 жылы Қазақстан Республикасымен ратификацияланды) 31 қазан 1998 жылғы Қазақстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы арасындағы мәңгілік достық туралы Келісім ережелеріне сәйкес Қазақ Советтік Социалистік Республикасы мен Өзбек Советтік Социалистік Республикасы арасындағы әкімшілік-аумақтық меже негізінде Мемлекеттік шекара өтетін сызықты белгіледі. Келісімшартқа қосымшада Мемлекеттік шекара сызығы өтуіне сипаттама берілді. Шекараның кейбір учаскелері талас болып қалды да, олар туралы тараптар бөлек келісімге қол қоюға келісіп, тиісті комиссия құрды.

Қазақстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы арасындағы Қазақстан-Өзбек Мемлекеттік шекарасының жекелеген учаскелері туралы 9 қыркүйек 2002 жылы жасалған Келісімде тараптар Мемлекеттік шекара сызығының бұрын даулы болған жекелеген учаскелерінде өтуін нақтылап, белгіледі.

Екі мемлекеттің де парламенттері ратификациялағаннан кейін келісімдер 2003 жылдың ортасында күшіне енді. Осылайша, шекара сызығын салуды келісумен, оны топографиялық карталарға түсіру және солар арқылы шекара сызығының өтуіне сипаттама жасаумен біткен делимитация процесі аяқталды. Демаркация процесі де келіп жетті, яғни, жергілікті жерге шекараны межелеу. Қазақстанның шекара мәселелері жөніндегі үкіметтік делегациясының жетекшісі М.М. Атановтың мәлімдеуінше Қазақстан-Өзбек мемлекеттік шекарасының ұзындығы 2350 километрден астам. Шекара сызығын белгілеу үшін демаркациялау барысында 600-ден астам негізгі шекаралық белгілер мен 200-ден астам аралық белгілер орнатылатыны көзделді.

Екі жаққа да барлығы 1500-ге дейін шекаралық бағандар орнату керек. Негізгі шекаралық белгілер шекара сызығының тіксызықты бұрылыс нүктелерінде, шекараны шоссе және теміржолдар кесіп өтетін жерлерде, шекаралық және ішкі өзендердің, ірі каналдардың қосылу жерлерінде, елді мекендерде т.с.с. орнатылатын болады. Аралық шекаралық белгілер бір белгіден екінші белгінің оптикалық көзге көрінетінін қамтамасыз ету үшін және тіршілік жүріп жатқан аудандарда шекара сызығын неғұрлым екшеп белгілеу үшін қойылатын болады. Құрлықтық тура сызықты учаскелерде тікелей шекара сызығында Қазақстан және Өзбек бағаналарын кезектестіре бір шекара бағаналарынан тұратын шекара белгілері орнатылады, сулы учаскелерде – әр жақтан бір-біріне қарама-қарсы орнатылатын екі бағаналардан және судан құрлыққа өтетін жерде – үш бағаналардан орнатылады.

Әрбір шекаралық бағананың дәл геодезиялық координаттары мен теңіз деңгейінен биіктік белгілері болады, олар шекаралық белгі хаттамасына енгізіліп, барлық белгілердің координаттары мен биіктігінің жиынтық каталогы жасалынады, бір шекара белгісінен екінші белгіге шекара сызығы өтуінің егжей-тегжейлі сипаттамасы жасалынды. Мұнымен қатар, жергілікті жердің аэрофотосуреті нәтижелері бойынша шекара жолағының топографиялық картасына жаңарту жүргізіледі, ол енгізілген демаркациялық шекара сызығымен және барлық шекаралық белгілерімен шығатын болады [2].

2004 жылдың 7-11 маусым аралығында Ташкентте Қазақстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы үкіметтік делегацияларының Бірлескен Қазақстан-Өзбек демаркациялық комиссиясындағы төртінші мәжілісі болды. Мәжіліс барысында тараптар жергілікті жерлерге шекаралық белгі қоюдың далалық жұмыстарының бастапқы кезеңі жалпы алғанда Қазақстан-Өзбек Мемлекеттік шекарасын демаркациялауды өткізу жоспар-кестесіне сай өтіп жатқанын көрсетті. Тараптар екі жақтың да шекара маңы тұрғындарының мүдделерін ескере отырып, шекара белгілерін орнату орындарын анықтау мақсатында демаркацияланатын шекара сызығының бірқатар күрделі учаскелеріне бірлесіп далалық зерттеулер жүргізді [3].

Қазақстан мен Ресей Федерациясы шекараларындағы аумақтарды делимитациялау табыс-

тырақ және іс жүзінде шиеленіссіз жылжуда. Шындығында осы екі мемлекет арасындағы жер бөлісу мәселесі Өзбекстанмен арадағы жағдайға қарағанда әлдеқайда күрделі. Қазақстан-Ресей шекарасының ұзындығы – 6467 км. Оның шығуы жиырмасыншы ғасырдың 20-шы жылдары жүрген ұлттық-мемлекеттік межелеумен байланысты. 1920 жылы тамызда Қырғыз АССР-і құрылған сәттен бастап (1925 жылы Қазақ АССР-і болып қайта аталды), автономиялық республиканың бірқатар солтүстік аудандарының аумақтарының әкімшілік мәртебесі жөніндегі мәселе РСФСР сібірлік жергілікті басқару органдары тарапынан таластар мен талаптар нысанасы болды. Қырғыз АССР-інің бірқатар солтүстік аудандарының орыстілді басшылары Мәскеуге арыздар және петициялармен барып, орыстар мен казактар тұратын аудандарды РСФСР-ге қосуды талап еткендері белгілі. Талас тудырып отырған аудандар қазіргі Шығыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Батыс Қазақстан, Көкшетау облыстарында және бір бөліктері Қостанай, Ақмола, Ақтөбе мен Атырау облыстарында орналасты – жалпы алғанда, талаптар Қазақстанның қазіргі тоғыз облысының жерлерін қамтыды. Ол жағдайларда Мәскеу бұл сияқты тенденцияларды ұлттық-шавинизм көрінісі деп атап, қатал жолын кесті.

Осы негізгі қағидаларды дамытуда 24 қыркүйек 1999 жылы Астана қаласында Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы аймақтарының 1999-2007 жылдардағы шекара маңы ынтымақтастығы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ресей Федерациясы Үкіметі арасында келісімге қол қойылып, ол ҚР Үкіметінің 3 мамыр 2000 ж. қаулысымен бекітілді. Бұл құжатта Қазақстан Республикасының шекара маңы облыстары деп Ақтөбе, Атырау, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан, Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан облыстары және Ресей Федерациясының шекара маңы аймақтары – субъектілері – Алтай республикасы, Алтай өлкесі, Астрахан, Волгоград, Қорған, Новосібір, Омбы, Орынбор, Саратов, Самара, Тюмен, Челябинск облыстары танылды. Аталмыш аймақтардың дәл географиялық шеңберінде тараптар саудаэкономикалық, ғылыми-техникалық, әлеуметтік, мәдени, гуманитарлық ынтымақтастықты дамытуға ықпал ететін болады.

Осы келісімді дамытуда Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы министрліктерінің, ведомстволары мен шекара маңы аймақтарының ұсыныстарын ескере отырып, Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы аймақтарының 1999-2007 жылдардағы шекара маңы ынтымақтастығы бағдарламасы қабылданды. Бағдарлама екі ел территорияларында Қазақстан мен Ресейдің түрлі экономика салаларында бірлескен кәсіпорындар құру, жаңа электр жеткізу желісін, мұнай-газ құбырларын, автомобиль магистралдарын салуды белгілеп отыр.

Сондай-ақ, бағдарлама шешуді қарастырып отырған бірлескен міндеттер қатарына шекара маңы аймақтарының экономикаларын құрылымдық қайта құруға қатысты тұжырымдамалық ұстанымдарды жақындастыру; құрылым құрушы өндірістерді дамыту және оларды қажетті ресурстармен қамтамасыз ету, тікелей өндірістік байланыстардағы үлестік қатыс жолдары мен формаларын айқындау; бірлескен аймақаралық жобалар мен бағдарламаларды іске асыру және басқа көптеген істер жатады. Мұның бәрі географиялық жақындығы, сауда-экономикалық және гуманитарлық байланыстар, технологиялық өзара байланысты және қалыптасқан инфрақұрылымы бар кәсіпорындардың болуы шекара маңындағы аудандардың ынтымақтастығын тұрғындар үшін өмірлік маңызды ететіндіктен жасалады.

Аталмыш құжатта нақты жер учаскесін бөлу туралы туралап ештеңе айтылмаған, бірақ оның әрбір бабы мұны екіұшты түрде меңзейді, оның үстіне екіжақты және көпжақты келісімдерге сәйкес әрекет ете отырып, тараптар қоршаған ортаны сақтау мен сауықтыру және табиғатты тиімді пайдалануды қамтамасыз етуде қажетті шаралар қолданып, шекара маңы аймақтарының аумақтарында табиғи және техногенді сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу мен оның салдарын жою мәселелерінде белсенді ынтымақтастық жасауға ықпал ететіні ерекше айтылған.

2004 жылдың 24-28 мамыр аралығында Мәскеуде Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы Үкіметтік делегациялары арасында Қазақстан-Ресей Мемлекеттік шекарасын делимитациялау жөнінде он тоғызыншы мәжіліс болып өтті. Делегациялар Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы Президенттерінің бірлескен мәлімдемесін басшылыққа алды (Астана қ., 9 қаңтар 2004 жыл), онда Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасында мемлекеттік шекара туралы келісімшартқа 2004 жылы қол қойылуы қажеттігі аталды. Қазақстан сыртқы істер Министрлігінің ресми мәлімдемесі бойынша «келіссөздер конструктивті жағдайда, достық және өзара түсіністік рухында өтті».

Қазіргі кезде аналитиктердің айтуы бойынша, Ресей және Қазақстан арасындағы аумақтық даулар туралы айтудың да қажеті жоқ дейді [4].

Шекара маңы ынтымақтастығы туралы келісімшарт Қырғызстанмен де жасалған. Қазақстан 31 мамыр 2001 ж. Минскіде қол қойылған жер қойнауын зерттеу, игеру және қорғау саласында шекара маңы ынтымақтастығы туралы келісімге қатысушы болып табылады. ТМД-ның 12 елі осы келісімнің қатысушылары болды.

Қазақстанның ерекше тығыз қарым-қатынастары Қырғызстанмен тарихи қалыптасты, онымен Қазақстан қазіргі кезеңде одақтастық қарым-қатынас туралы келісімшартқа қол қоюға дайын екені әбден мүмкін.

СССР ыдырағанға дейін-ақ, «қайта құру» деп аталған кезеңдерде Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесі Қазақ Советтік Социалистік Республикасы мен Қырғызстан Республикасы арасында достық пен ынтымақтастық туралы Қазақ ССР Президенті Н.Назарбаев пен Қырғызстан Республикасы Президенті А.Акаев Алматыда 1991 жылы 18 ақпанда қол қойған келісімшартты ратификациялады. Осы келісімшарттың 6 бабында тараптар Қазақ Советтік Социалистік Республикасы мен Қырғызстан Республикасының СССР шеңберінде қалыптасқан шекараларындағы аумақтық тұтастығын мойындады және құрметтеді.

1998 жылы Қазақстан Республикасының 9 қараша 1998 ж. Заңымен Қазақстан Республикасы мен Қырғызстан Республикасы арасындағы мәңгілік достық туралы 1997 жылы 8 сәуірде Алматыда қол қойылған келісімшарт ратификацияланды [5].

1999 жылы 22 маусымда күшіне енген осы келісімшарттың 2-бабында тараптар екі мемлекеттің тәуелсіздігін, егемендігін, территориялық тұтастығы мен шекараларының мызғымастығын, бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, тепе-теңдік және өзара тиімділік қағидалары негізінде қарым-қатынастарын белсенді дамытуда өздерінің шешімділіктерін дәлелдейді. Сонымен бірге, тараптар өздерінің мемлекеттік шекараларының өтуін бұрынғы бар әкімшілік-аумақтық межелеу негізінде мойындады [6].

Келісімшарттың 9-бабына сәйкес тараптар өз аумақтарында өздерінің ұлттық заңнамаларына сәйкес, екінші жақтың заңды және жеке тұлғалары үшін кәсіпкерлік және басқа шаруашылық қызметтеріне құқықтық, экономикалық және қаржылық қолайлы жағдай қамтамасыз етуге келісті. Бір-бірінің шаруашылыққа пайдалануы үшін өзара жер учаскелерін беруі қазақ-қырғыз тату-тәтті көршілігінің барлық кезеңінде болып тұрды.

Кеңестік дәуірден кейінгі уақыттарда бұл қатынастар халықаралық құжаттар деңгейінде нығайтылды, соларды бірі 1993 жылы 3 мамырда Алматыда қол қойылып, сол сәттен бастап күшіне енген Қазақстан Республикасы мен Қырғызстан Республикасы арасындағы жерлерді республикааралық пайдалану туралы келісім болып табылады. Ол Қазақстан Республикасы Алматы және Жамбыл облыстарының шекараларындағы Қырғызстан Республикасының жайылымдық малшаруашылығы үшін және Қырғызстан Республикасы Джалал-Абад, Талас және Шу облыстарының шекараларындағы Қазақстан Республикасы шаруашылықтарының іс жүзінде ұзақмерзімді пайдалануында тұрған жерлерді пайдалану мерзімі 1991 жылы сәуірде бітуіне байланысты және малдарды көшіріп орналастыруға қажетті мерзімде қолайлы жағдайлар туғызу, оларды өз республикаларының территорияларында орналастыру мен осы территорияларды ыңғайластыру мақсатында қабылданды.

Жайылымдық малшаруашылығы үшін жер учаскелері жалға беру шартымен уақытша пайдалануға берілді. Жалгерлік ақыны уақтылы төлемеген жағдайда және жерді мақсатты бағытына пайдаланбаған кезде; топырақ құнарлылығын төмендетуге, жерді батпақтануға не тұздануға, эрозия пайда болуына, жерді басқа да бұзуға әкелетін тәсілдерді қолданғанда жер учаскелерін пайдалануды біржақты және мерзімінен бұрын тоқтату қаралды. Қырғызстан Республикасының уақытша пайдалануына жалға беру шартымен берілген Қазақстан Республикасы территорияларындағы жер қатынастары Қазақстан Республикасының жер заңнамаларымен реттелді, ал Қазақстан Республикасының уақытша пайдалануына жалға беру шартымен берілген Қырғызстан Республикасы территорияларындағы жер қатынастары Қырғызстан Республикасының жер заңнамаларымен реттелді. Қазақстан Республикасы мен Қырғызстан Республикасы арасында жер учаскелерін пайдалану кезінде туындағын жер дауларын екі елдің өкілдерінен тең бастамамен құрылған комиссия қарауы тиіс болды.

Шекара маңылық ынтымақтастық ТМД елдері – Ресей, Қырғызстан, Өзбекстанмен де және Қытаймен де жемісті дамып келеді.

1999 жылы 10 наурызда Сенаттың Пленарлық мәжілісінде Қазақстан-Қытай мемлекеттік шекарасы туралы екі халықаралық келісімді ратификациялау туралы шешім қабылданды. Бұл келісімдерде сөз күні кешеге дейін даулы болып келген жалпы көлемі 944 шаршы километр шекара учаскелері туралы болып отыр, ратификациялағаннан кейін олардың 537 шаршы км.

учаскесі Қазақстанға кетеді, ал 407 шаршы км учаске – Қытайға. Бұл шешімге өткен ғасырдағы Орыс-Қытай келісімдері негіз болды: шекараның жалпы бағытын айындаған 1860 жылғы қосымша Пекин келісімшарты, шекараның географиялық бағыттары бойынша айқындаған 1864 жылғы 25 қазандағы Чугучак хаттамасы, және Зайсан көлі ауданындағы шекара өтетін жерді нақтылап, орталығы Құлжа қаласы болатын Іле өлкесін Қытайға қайтаруды белгілеген 1881 жылғы Санкт-Петербург келісімшарты.

Дәл осы құжаттар шекара белгілеу негізіне алынатыны туралы принципиалды келісімге 1964 жылы Совет Одағы шекара мәселесі бойынша Қытаймен келіссөзге түскенде-ақ қол жетті. Бұл келісім Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасында келіссөздер барысында нақтыланды [7].

Әдебиеттер

1 Сергеев Н. Делимитация – сложный процесс // Казахстанская правда. – 2002. – 14 сентября.
2 Вернуться обратно//Казахстанская правда. – 2004. – 4 апреля.
3 http://www.mfa.kz/rus/index.php?news=1&selected=448
4 Абен Е. Казахстанско-Российские отношения: факторы «за» и «против».
5 Закон Республики Казахстан от 9 ноября 1998 г. № 287 «О ратификации Договора о вечной дружбе между Республикой Казахстан и Кыргызской Республикой» // Казахстанская правда. – 1998. – 11 ноября.
6 Договор о вечной дружбе между Республикой Казахстан и Кыргызской Республикой //Бюллетень международных договоров РК. – 2000. – N 3. – ст. 31.
7 Коваленко О. Спорных участков больше нет//Казахстанская правда. – 1999. – 11 марта.

References

1 Sergeev N. Delimitacija – slozhnyj process // Kazahstanskaja pravda. – 2002. – 14 sentjabrja.
2 Vernut'sja obratno//Kazahstanskaja pravda. – 2004. – 4 aprelja.
3 http://www.mfa.kz/rus/index.php?news=1&selected=448
4 Aben E. Kazahstansko-Rossijskie otnoshenija: faktory «za» i «protiv».
5 Zakon Respubliki Kazahstan ot 9 nojabrja 1998 g. № 287 «O ratifikacii Dogovora o vechnoj druzhbe mezhdu Respublikoj Kazahstan i Kyrgyzskoj Respublikoj» // Kazahstanskaja pravda. – 1998. – 11 nojabrja.
6 Dogovor o vechnoj druzhbe mezhdu Respublikoj Kazahstan i Kyrgyzskoj Respublikoj //Bjulleten' mezhdunarodnyh dogovorov RK. – 2000. – N 3. – st. 31.
7 Kovalenko O. Spornyh uchastkov bol'she net//Kazahstanskaja pravda. – 1999. – 11 marta.

Акшатаева Ж.Б.,
Жумабеков Е.А.

Проблемы правового регулирования страховых отношений в области сельскохозяйственного производства в условиях Евразийской интеграции

Развитие страхового рынка в настоящее время является одной из задач, поставленных перед обществом и государством. Переориентация экономики на рынок, политическая и экономическая самостоятельность Республики, развитие международных отношений заставили по-новому осмыслить место, роль и характер страхования. В данной статье рассматриваются проблемы правового регулирования страховых отношений в области сельскохозяйственного производства в условиях Евразийской интеграцией.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, страховые отношения.

Akshatayeva Zh.B.,
Jumabekov E.A

Problems of legal regulation of insurance relations in the field of agricultural production in the conditions of the Eurasian integration

This article discusses the problems of legal regulation of insurance relations in the field of agricultural production in the conditions of the Eurasian integration.

Key words: rural economic production, insurance relations.

Акшатаева Ж.Б.,
Жумабеков Е.А.

Еуразиялық интеграция жағдайында ауылшаруашылық өндірісін сақтандыруды құқықтық реттеу мәселелері

Нақты мақалада Еуразиялық интеграция жағдайында ауылшаруашылық өндірісін сақтандыруды құқықтық реттеу мәселелері қарастырылған

Түйін сөздер: ауыл шаруашылық өндіріс, сақтандыру қатынастары.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.42 (574)

*Акшатаева Ж.Б., Жумабеков Е.А.

Южно-Казахстанский государственный университет
имени М. Ауэзова, Республика Казахстан, г. Шымкент
*E-mail: Akshataeva_J@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ОБЛАСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ ЕВРАЗИЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Как свидетельствует мировая практика, без наличия эффективной системы государственного регулирования страхования не представляется возможным формирование полноценного, устойчивого и конкурентоспособного рынка страховых услуг.

По отношению к области страховых отношений законодатель установил понятие «государственное регулирование», а не «государственное управление», видимо, в связи с тем, что страховые отношения преимущественно являются разновидностью имущественных отношений, к которым применяются гражданско-правовые, а не управленческие методы воздействия.

Дискуссия по поводу использования терминов «управление» или «регулирование» неоднократно поднималась в литературе.

Н.Б. Мухитдинов считал, что «для обозначения управленческой активности государства целесообразней применять термин «исполнительно-распорядительная деятельность», как более широкий, чем «воздействие». Его доводы основываются на том, что управление предполагает не только воздействие на участников общественных отношений, но и регулирует взаимодействие между ними». Между государственным управлением и государственным регулированием нет принципиальных различий по целевому назначению. Фактически речь может идти о различном (большем или меньшем) удельном весе участия государства в экономических и иных процессах» [1].

Так, по мнению Л.К. Еркинбаевой, «с юридической точки зрения, государственное управление следует понимать как целенаправленную деятельность государства по организации общественной жизнедеятельности граждан в целях ее упорядочения, сохранения или преобразования, урегулированную действующим законодательством.

Аналогичное определение можно указать и для понятия «государственное регулирование». Это такая же организующая деятельность государства, как и управление, тот же самый объект и субъекты. Разграничение данных понятий имеет лишь теоретическое значение [2].

Терминологическое отличие управления от регулирования некоторые казахстанские авторы видят в более активном вмешательстве государства в деятельность хозяйствующих субъ-

ектов. Так, А.А. Квашин считает, что «в терминологическом понимании термин управление точнее выражает административную природу государственных органов, чем термин регулирование, так как под регулированием следует понимать создание модели поведения, а под управлением не только создание такой модели, но и возможность осуществлять контроль за ее соблюдением, вести учет, регистрацию, прогнозирование, планирование и тому подобные управленческие действия». С.Т. Культелеев также считает, что в современных условиях развития нашего общества недостаточно, а самое главное не совсем правильно говорить лишь о государственном руководстве и управлении сельским хозяйством. Да и сами понятия «государственное руководство сельским хозяйством» и «государственное управление сельским хозяйством» в условиях формирования правового государства и перехода к рыночной экономике должны быть довольно существенно переосмыслены.

По нашему мнению, применительно к сельскому хозяйству и сложившейся системе аграрного страхования более уместным будет использование термина «государственное регулирование». Оно устанавливает минимальное вмешательство государства в хозяйственную деятельность своих граждан, указывает на использование преимущественно экономических, а не командно-административных методов [3].

В условиях командно-административной системы вмешательство государства максимально. В данный период под государственным управлением понимается прямое и непосредственное вмешательство органов государства с использованием административных методов. В период рыночной экономики вмешательство государства в хозяйственную деятельность минимально и тогда мы говорим о государственном регулировании. Государственное регулирование экономики – это целенаправленный, координирующий процесс управленческого воздействия правительства на отдельные сегменты внутреннего и внешних рынков посредством микро- и макроэкономических регуляторов в целях достижения равновесного роста общей экономической системы.

Регулирование сельского хозяйства представляет собой сложную систему экономических, правовых, организационно-административных и социальных мероприятий.

Предметом государственного регулирования являются аграрные отношения в производственно-хозяйственной, социальной и иных сферах деятельности сельскохозяйственных коммерческих организаций.

Специфику регулирования рыночных аграрных отношений определяют:

во-первых, разнообразие природно-климатических факторов, которые требуют формирования системы правовых мер, направленных на защиту сельскохозяйственных производителей от риска, вызываемого стихийными обстоятельствами, – страхование сельскохозяйственного производства;

во-вторых, нестабильность цен на сельскохозяйственную продукцию, во многом зависящих от природных факторов, экономических условий сельскохозяйственного рынка, его конъюнктуры;

в-третьих, относительно слабая привлекательность инвестиций в сельскохозяйственное производство в силу продолжительности цикла производства [4].

Необходимость государственного регулирования сельскохозяйственного производства обусловливается тем, что государство ответственно перед своими гражданами за создание им нормальных условий для жизни, обеспечение продовольствием и другими сельскохозяйственными товарами.

Острый дефицит материальных и финансовых ресурсов, низкий технический уровень, слабая мотивация труда, нарушение межотраслевых связей, социальная отсталость деревни обусловливают необходимость государственной поддержки отрасли, которая самостоятельно не в состоянии выйти из кризиса.

Цель государственного регулирования – преобразование сельского хозяйства в эффективную отрасль рыночной экономики; стабилизация агропромышленного производства; создание условий для нормального экономического функционирования производства, осуществления аграрной реформы и прежде всего земельных преобразований, приватизации и разгосударствления; формирование структуры новых рыночных отношений, развитие предпринимательства.

Государственное регулирование аграрных отношений обеспечивает и практикует сельскохозяйственным и агропромышленным коммерческим организациям выбор любой формы собственности и организации производства, свободу предпринимательской деятельности, самостоятельность хозяйствования и распоряжения сельскохозяйственной продукцией, а также полученными от се реализации доходами. В ус-

ловиях общего кризиса в стране, в том числе в сфере АПК, который может иметь тяжелые последствия не только для сельскохозяйственной отрасли, но для страны в целом, государственное регулирование аграрных отношений способствует глубоким преобразованиям экономического, правового и социального характера.

Особую актуальность вопросы организации регулирования приобрели в настоящее время в связи с экономическими преобразованиями в государстве, многообразием форм собственности. В этих условиях перемены, происходящие в нашей республике, коснулись всех областей общественной жизни, в том числе, и сферы государственного управления.

Проводимые реформы управления предусматривают дальнейшую реализацию конституционного принципа президентского правления, усиления контроля за деятельностью исполнительных органов со стороны главы государства, отхода от прямого управления и регламентации деятельности субъектов экономической деятельности, органами исполнительной власти, передачу ряда государственных функций в частный сектор, сокращение расходов на содержание государственного аппарата, переход от административно командной структуры исполнительных органов к новой соответствующей рыночной экономике.

Государственное регулирование и управление аграрным сектором экономики напрямую связаны с теми целями, которые определены в Законе РК «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий» от 8 июля 2005 г. Там указано, что целями государственного регулирования развития агропромышленного комплекса и сельских территорий являются:

– развитие социальной и инженерной инфраструктуры сельских территорий и обеспечение сельского населения благоприятными условиями жизни;

– обеспечение продовольственной безопасности государства;

– обеспечение устойчивого экономического и социального развития агропромышленного комплекса и сельских территорий;

– создание экономических условий для производства конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции и продукт ее переработки.

Закон установил, что государственное регулирование развития агропромышленного комплекса и сельских территорий направлено на обеспечение продовольственной безопасности, устойчивости рынков продукции агропромышленного комплекса, формирование эффективной системы предпринимательства, поддержку конкурентных преимуществ отечественной продукции, а также повышение уровня жизни сельского населения через создание условий для развития растениеводства, животноводства, рыбного хозяйства, переработки сельскохозяйственного сырья и пищевой промышленности, обеспечения ветеринарно-санитарной и фитосанитарной безопасности, технической оснащенности и других сопутствующих сфер деятельности, развития социальной инженерной инфраструктуры сельских территорий.

Государственное регулирование развития агропромышленного комплекса и сельских территорий осуществляется посредством:

– развития кредитования в сфере агропромышленного комплекса и сельских территорий;

– субсидирования агропромышленного комплекса;

– проведения закупочных операций и ценовых интервенций;

– создания специализированных организаций;

– регулирования экспорта и импорта товаров агропромышленного комплекса;

– технического оснащения агропромышленного комплекса;

– информационно-маркетингового обеспечения агропромышленного комплекса;

– научного, нормативно-методического обеспечения и подготовки кадров для агропромышленного комплекса;.

– осуществления инвестиций в развитие социальной и инженерной инфраструктуры сельских территорий;

– организации оптимального сельского расселения;

– обеспечения ветеринарно-санитарной и фитосанитарной безопасности;

– применения мер налогового, бюджетного, таможенно-тарифного технического регулирования и иных мер в соответствии законодательными актами Республики Казахстан.

Задачи, которые необходимо решить в сфере агропромышленного комплекса в ближайшие годы, конкретизированы и поставлены Президентом РК перед Правительством и акимами всех уровней на состоявшемся 31 января 2005 г. республиканском совещании по вопроса АПК. Таких основных задач, поставленных Президентом, десять:

Первая. В среднесрочной перспективе главной целью должна стать поддержка развития перерабатывающего сектора сельского хозяйства. При этом основной акцент нужно сделать на глубокой переработке сельхозсырья для выпуска продукции с высокой добавленной стоимостью. Разработать и внести в Парламент Закон РК «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий».

Вторая. Необходимо активнее использовать кластерный подход при производстве и переработке продукции сельского хозяйства. Кластерный подход использовался в отраслях сельского хозяйства, пищевой и текстильной промышленности. Нужно разрабатывать и реализовать комплекс мер по развитию специализированных кластеров в каждом регионе.

Третья. Необходимо усилить работу по расширению информационно-маркетинговой, консультационной поддержки сельхозпроизводителей.

Четвертая. Внедрение международных стандартов качества сельхозпродукции и его переработки, что означает переход на современные технологии, в том числе на экологически чистые.

Пятая. Необходимо обеспечить для фермеров доступ к рынкам сбыта и перерабатывающим предприятиям.

Шестая. Необходимо продумать эффективные методы и формы кредитования сельского хозяйства.

Седьмая. Необходимо принять комплекс мер, направленных на обновление сельскохозяйственной техники. Разработать и принять программы обучения сельчан новым методам управления и организации труда в сельском хозяйстве.

Восьмая. В приоритетном порядке развивать сельскохозяйственную науку, совершенствовать систему сельскохозяйственных научных исследований.

Девятая. В сельском хозяйстве в будущем будут преобладать средние и крупные сельхозпроизводители, но это не означает, что мелких сельхозформирований не будет. В зависимости от особенностей регионов и видов бизнеса они, конечно, останутся.

Десятая. Необходимо развивать социальную инфраструктуру в селах, особенно культурно-массового направления. Важно развитие предпринимательства на селе.

Некоторые из этих задач уже выполнены. Решения этих задач напрямую связаны и с «Государственной программой развития сельских территорий Республики Казахстан на 2004-2010 годы», утвержденной Указом Президента Республики Казахстан 10 июля 2003 года [5].

Основные задачи и проблемы государственного регулирования сельского хозяйства определены и в постановлении Правительства «О стратегии развития сельского хозяйства Республики Казахстан до 2010 года и о развернутом плане мероприятий по реализации стратегии сельского хозяйства до 2010 года», где основным предназначением этого регулирования аграрных отношений является предоставление хозяйствующим субъектам свободы предпринимательской деятельности, самостоятельности хозяйствования, свободного распоряжения произведенной сельскохозяйственной продукцией и полученными от ее реализации доходами.

Задача государственного регулирования состоит также в том, чтобы обеспечить наиболее безболезненный переход к рыночным отношениям и создать условия их функционирования.

Особенности государственного регулирования сельского хозяйства имеют значение и для государственного регулирования страхования в сельском хозяйстве, так как через институт страхования государство решает ряд задач, направленных на обеспечение продовольственной безопасности, устойчивости рынков продукции агропромышленного комплекса, формирование эффективной системы предпринимательства.

Под государственным регулированием страховой деятельности понимается система методов воздействия государства на организацию страхового дела в стране и осуществление страхования.

Непосредственными задачами государственного регулирования в сфере страхования являются:

1) создание и поддержание стабильной страховой системы в Республике Казахстан и формирование инфраструктуры национального страхового рынка;

2) регулирование страхового рынка и надзор за страховой деятельностью;

3) законодательное закрепление основ страхования, установление видов обязательного страхования, принципов участия Республики Казахстан в системе международного страхования;

4) защита прав и законных интересов страхователей, застрахованных и выгодоприобретателей.

Основными направлениями государствен-

ного регулирования страховой деятельности являются:

• установление правосубъектности субъектов страховой деятельности;

• правовое регулирование страховых отношений;

• государственный надзор за осуществлением страховой деятельности;

• обеспечение финансовой устойчивости и платежеспособности страховых организаций посредством установления определенных нормативов;

• привлечение к ответственности за нарушение страхового законодательства;

• обеспечение исполнений предписаний норм страхового законодательства.

Обобщая вышеуказанное, сформулируем определение государственного регулирования страховых отношений в области сельскохозяйственного производства: – это целенаправленная деятельность государства по организации и созданию правовых, экономических, социальных и иных условий для развития страхования в области сельскохозяйственного производства.

Литература

1 Послание Главы государства народу Казахстана «Нұрлы жол – Путь в будущее» 11 ноября 2014 г.

2 Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан – 2050» «Новый политический курс состоявшегося государства» \\ ИПС «Әділет 2012».

3 Мухитдинов Н.Б., Мороз С.П. Горное право Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы, 2004. – 224 с.

4 Еркинбаева Л.К. Аграрные правоотношения в Республике Казахстан: дис. докт. юрид. наук. – Алматы, 2008. – 354 с.

5 Культелеев С.Т. Аграрное право Республики Казахстан: учебник для вузов. – Алматы, 2005. – 320 с.

6 Государственная программа развития сельских территорий Республики.

References

1 Poslanie Glavy gosudarstva narodu Kazahstana «Nұrly zhol – Put’ v budushhee» 11 nojabr’ 2014 g.

2 Nazarbaev N.A. Strategija «Kazahstan – 2050» «Novyj politicheskij kurs sostojavshegosja gosudarstva» \\ IPS «Әdilet 2012».

3 Muhitdinov N.B., Moroz S.P. Gornoe pravo Respubliki Kazahstan: uchebnoe posobie. – Almaty, 2004. – 224 s.

4 Erkinbaeva L.K. Agrarnye pravootnoshenija v Respublike Kazahstan: dis. dokt. jurid. nauk. – Almaty, 2008. – 354 s.

5 Kul’teleev S.T. Agrarnoe pravo Respubliki Kazahstan: uchebnik dlja vuzov. – Almaty, 2005. – 320 s.

6 Gosudarstvennaja programma razvitija sel’skih territorij Respubliki.

Айгаринова Г.Т.,
Алмағанбетов Д.

Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғаудың құқықтық мәселелері

Нақты мақалада Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғаудың құқықтық мәселелері қарастырылған. Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамаларына талдау жасай отырып, қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғаудың құқықтық тетігі толығымен қалыптаспағаны анықталып отыр. Автор осы орын алған олқылықтарды жою мақсатында қолданыстағы заңнамаларға өзгерістер мен толықтырулар енгізуге байланысты өзіндік ұсыныстарын беріп отыр.

Түйін сөздер: радиация, радиациялық қауіпсіздік, атом энергиясы, экологиялық қауіпсіздік қоршаған орта.

Aigarinova G.T.,
Almaganbetov D.

Legal problems of environmental protection against radioactive contamination in the Republic of Kazakhstan

This article examines the legal problems of protection of the environment from radioactive contamination in Kazakhstan. As a result of scientific research of the current legislation, it appears that there is no mechanism for the protection of the environment from radioactive contamination in Kazakhstan. The author suggests some ways to improve governance and legal mechanisms in this area with the introduction of changes and amendments to the existing legislation.

Key words: radiation, radiation safety, nuclear energy, environmental safety, environment.

Айгаринова Г.Т.,
Алмаганбетов М.

Правовые проблемы охраны окружающей среды от радиоактивного загрязнения в Республике Казахстан

В настоящей статье рассматриваются правовые проблемы охраны окружающей среды от радиоактивного загрязнения в Республике Казахстан. В результате научного исследования действующего законодательства, выясняется что, отсутствует механизм охраны окружающей среды от радиоактивного загрязнения в Республике Казахстан. Автор предлагает некоторые пути совершенствования государственного и правового механизма в данной области с внесением изменения и дополнения в действующее законодательства.

Ключевые слова: радиация, радиационная безопасность, атомная энергия, экологическая безопасность, окружающая среда.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.6

Айгаринова Г.Т., Алмағанбетов Д.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: Gulnar.Aygarinova@kaznu.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ РАДИАЦИЯЛЫҚ ЛАСТАНУДАН ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Елімізде экономиканың серпінді дамуы және тұрғындардың әл-ауқатының артуы, тұрғындар мен өнеркәсіптің күн сайын ұлғайып келе жатқан электр және жылу энергиясын қажетсіну деңгейін қамтамасыз ету мәселесін барған сайын өзекті етіп отыр. Бүкіл әлем бойынша күтіліп отырған халық санының айтарлықтай артуы мен энергия тұтынудың болжамалық ұлғаюы жағдайында бүгінгі таңдағы көмір, газ, мұнай сияқты негізгі энергия тасымалдаушылары күннен-күнге қарқынды түрде ортайып келеді және әртүрлі болжаулар бойынша XXI ғасырдың екінші жартысында таусылуы мүмкін, бұл жаңа энергетикалық технологияларды дер кезінде дайындауды өзекті етіп отыр.

Қазақстанның экологиялық қауіпсіздігіне елеулі нақты қатер төндіреді, олардың көздері мынадай негізгі төрт топқа бөлінеді:

– жұмыс істемей тұрған уран өндіруші және уран өңдеуші кәсіпорындардың қалдықтары (уран кен орындардың үйінділері, өздігінен төгілетін ұңғымалар, қалдық қоймалары, технологиялық желілердің бөлшектелген жабдығы);

– ядролық қаруды сынау нәтижесінде ластанған аумақтар; мұнай өндіру өнеркәсібі мен мұнай жабдығының қалдықтары; ядролық реакторлардың жұмыс істеуі нәтижесінде пайда болған қалдықтар мен радиоизотоптық өнім (иондаушы сәулеленудің пайдаланудан шыққан көздері).

Қазақстанда табиғи радиоактивтіліктің жоғары деңгейін беретін уран беруші алты ірі геологиялық өңір, көптеген шағын кен орындары мен уран байқалатын кеніштер, уран өндіруші кәсіпорындар мен ядролық жарылыстар жасалған жерлерде шоғырланған қалдықтар бар.

Қазақстан аумағының 30%-інде адам денсаулығына айтарлықтай қауіп төндіретін табиғи радиоактивті газ – радонның жоғары бөлінуінің ықтимал мүмкіндігі орын алған. Радионуклидтермен ластанған суды ауыз су мен шаруашылық мұқтаждықтар үшін пайдалану қауіпті болып табылады [1].

Қоршаған ортаны қорғаудың экономикалық құралдары. Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғаудың экономикалық құралдары:

– қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларды республикалық және жергілікті бюджеттердің, табиғатты пайдала-

нушылардың қаражаты есебінен, халықаралық заемдар, гранттар және өзге де көздерден мамандандырылған қорлар құру мүмкіндігімен қаржыландыру;

– қоршаған ортаны қорғау және табиғатты ұтымды пайдалану жөніндегі жобалардың конкурсын Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу туралы заңнамасына сәйкес республикалық және жергілікті бюджеттердің қаражаты есебінен мүмкіндігінше одан әрі қаржыландыра отырып ұйымдастыру;

– табиғатты пайдаланушының қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыруға және ықтимал экологиялық залалға өтемақы төлеуге жауапты болатындығын немесе жүзеге асырылатын қызметтен бас тартуға тиіс екендігін білдіретін «ластаушы төлейді» қағидатын іске асыру;

– келешекте экологиялық стандарттарды бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікті бір мезгілде күшейте отырып, қоршаған ортаға берілетін эмиссия үшін ақы төлеуден бас тартумен қоршаған ортаға шығатын эмиссия үшін және Қазақстан Республикасының табиғатты қорғау заңнамасын бұзғаны үшін әкімшілік айыппұлдар төлеудің ынталандырушы сипатын арттыру;

– қоршаған ортаға келетін залалды экологиялық сақтандыру, сондай-ақ таратылу сатысында өз қаражатынан қоршаған ортаны қалпына келтіру жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру үшін кәсіпорындар жанынан қорлар ұйымдастыру;

– экономикалық көрсеткіштерге табиғи нысандардың орта құру функциясын ескере отырып олардың толық құнын, сондай-ақ табиғатты қорғау (экологиялық) жұмыстарының (қызметтерінің) құнын қосу;

– қоршаған орта эмиссияларына квоталармен сауда жасау жүйесін енгізу;

– табиғатты қорғаудың нарықтық, оның ішінде өнеркәсіп тауарларын қайта пайдалану және қайталама өңдеуді ынталандыратын тетіктерін енгізу;

– халықаралық конвенциялар және келісімдерде көзделген, қоршаған ортаны қорғау саласындағы халықаралық қаржы-экономикалық тетіктерді қолдану жолымен пайдаланылатын болады [2].

Бүгіндегі Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғауды қамтамасыз ететін құқықтық нормативтік актілер қоры белгілі бір дәрежеде қалыптасқанмен, әртүрлі жоғарыда келтірілген кемшілік себептерге байланысты олардың тиімділігі және нәтижелілігі өте төмен. Қазақстан Республикасының радиоэкологиялық заңдылықтарына талдау жасай отырып, олардың қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғауда кейбір кемшіліктерінің бар екендігін және оларды жетілдіру қоршаған ортаның радиациялық ахуалының жақсаруына әсер ететіні анықталды [3].

Қоршаған ортаның радиациямен ластанбауы ең басты мәселе. Ал бұл қазіргі кезде ядролық қалдықтарға байланысты оларды сақтау, тасымалдау, халықаралық тасымалдау, өңдеу жұмыстары заңға негізделген актілерімен реттеледі. Ядролық қалдықтардың өзіндік ерекшелігі, қауіптілігі бар. Сондықтан ядролық қалдықтарды сақтауды, залалсыздандыруды, пайдалануды, транспорттық тасымалдауды және онын экспорты мен импортың реттейтін нақты заң керек. Ел Конституциясында азаматтардың денсаулығын сақтау құқылы екендігі, мемлекет адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы айналадағы ортаны қорғауды мақсат етіп қоятындығын, мемлекеттің ең қымбат қазынасы адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екендігі көрсетілген. Демек шетелдік ядролық қалдықтарды елімізге алып келіп көму мәселелерін шешкенде, аталған іс-әрекеттер конституциялық құқықтар мен негіздерге қарсы бағытталмауы тиіс. Бұл үшін қолайлы қоршаған ортаға ие болу құқығына, қоршаған ортаны қорғау туралы заңның бұзылу салдарынан денсаулыққа және мүлікке келтірілген залалдың орнын толтыру құқығына конституциялық сипат берілуі қажет. Арнайы «Атом энергиясын пайдалану» және «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы» заңдарда радиоактивті заңдар материалдарға қойылатын негізгі талаптар ғана көрсетілген. Ал одан туындайтын қатынастарды реттейтін нормалар аталған заңдарда көрсетілмеген.

Сонымен бірге, бұл заңдарда «радиоактивті заттар» «радиоактивті қалдықтар», «ядролық материалдар» анықтамалары берілген. Бұл анықтаманың алғаш рет құқықтық норма жүйесінде айқындалғанымен, оның бірқатар кемшіліктері бар. Олардың мәндері бір – бірімен нақты айыруға жеткіліксіз. Яғни көрсетілген анықтамалардың мазмұндары жеткілікті түрде айқындалмаған. Ядролық экспортқа жататын материалдар мен жабдықтар түрі күннен-күнге әртүрлі болуда. Тіпті кейбір тұстарда тиісті заттың ядролық затқа жататындығын немесе жатпайтындығын анықтау өте қиын. Мұның өзі құқықтық нормалардың реттеу қызметі барысында қайшылықтарға, бұрмалаушылықтарға ұрындыруға әкеп соғады. Сондықтан радиоактивті қалдықтардың

анықтамасына «оларды пайдалануды тоқтату туралы шешім қабылданған пайдалану нысаны белгісіз және қоршаған ортаға белгіленген нормалардан асып түсетін қауіптілік әсер келтіретін кез-келген радиоактивті заттар мен материалдар» деген тіркесті ендіру қажет [4].

1. Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамаларына талдау жасай отырып, Экологиялық кодексте «қоршаған ортаны қорғау» деген ұғым кездескенімен «қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғау» деген ұғым көрініс таппаған. Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғау дегеніміз – адамның өмір сүруі үшін қолайлы қоршаған орта қалыптастыруға, табиғат пен адамның өзара үйлесімді іс-қимылы мен тепе-теңдігін сақтауға, қоршаған ортаға радиациялық әсерді шектеуге, реттеуге бағытталған құқықтық нормалар жиынтығынан тұратын шаралар жүйесі болып табылады. ҚР Экологиялық кодексіне ұсынылған ұғымдардың анықтамасын енгізу қажет.

2. Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғаудың қағидалары дегеніміз – радиациалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді жүзеге асыру кезіндегі қатынастардың құқықтық реттелу сипатын және бағытын анықтайтын, негізгі басшылыққа алатын идеялар.

Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғаудың қағидалары:

• экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету;

• бұзылған табиғи экологиялық жүйелерді қалпына келтіру;

• қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғау жөніндегі мемлекеттік органдар қызметінің өзара әрекеттестігі, үйлесімділігі мен жариялылығы;

• адамның өмірі мен денсаулығын қорғаудың басымдылығы, халықтың өмірі, еңбегі мен демалысы үшін қолайлы қоршаған ортаны сақтау және қалпына келтіру;

• табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және молықтыру, табиғатты пайдаланғаны үшін кезең-кезеңмен ақы төлеуді енгізу және қоршаған ортаны қорғауға экономикалық жағынан ынталандыруды енгізу;

• биологиялық алуан түрлілікті және экологиялық, ғылыми және мәдени жағынан ерекше маңызы бар қоршаған орта объектілерін сақтауды қамтамасыз ету;

• экологиялық нормаларды бұзғаны үшін жауапкершіліктің ымырасыздығы;

• шаруашылық қызметтің экологиялық қауіпті түрлері жағдайында өндірістік экологиялық бақылауды жүзеге асырудың міндеттілігі;

• халықаралық құқық негізінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастық қағидаларын сақтау негізінде жүзеге асыру.

Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғаудың құқықтық қайнар көзі дегеніміз – өнеркәсіптік кешен саласындағы қатынастарды, экологиялық қатынастарды, соның ішіндегі радиациялық қауіпсіздігі қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілер және халықаралық шарттар жатады.

Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғау – қоршаған ортаны жалпы құқықтық қорғаудың құрамдас бөлігі және сонымен бірге экологиялық құқық жүйесіне институт болып табылады

3. Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғауды құқықтық реттеу – мемлекеттік органдардың қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғау және соған байланысты басқа да қоғамдық қатынастарды реттеу қызметін жүзеге асыруға байланысты атқару – өкімдік қызметі. Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғауды мемлекеттік реттеу қоршаған ортаны қорғауды мемлекеттік басқарудың құрамдас бөлігі, оның реттеу әдістері, қағидалары және қызмет түрлері қалыптасқан.

5. Қоршаған ортаны радиациялық ластауға байланысты құқықтық жауапкершіліктің тиімділігін арттыру, өз кезегінде осы бағыттағы нормалардың қолданылу барысындағы нәтижелігіне байланысты.

Мұндай нәтижеге жетуге бірқатар мәселелерді жетілдіру қажет етеді:

Қоршаған ортаны радиациялық заттармен ластағаны және соның әсерінен тиісті тараптар залал шеккенде, олардың орнын толтыру негізгі заңдарда көрсетілгенімен, мұның іске асырылуының тетіктері, соның ішінде соттық тәжірибеде әлі қалыптаспаған.

Егер де қоршаған ортаны радиациялық заттармен ластап, әкімшілік құқық бұзушылық жасаған жағдайда, әкімшілік құқық бұзушылық бойынша жауапкершілікті, оның ішінде айыппұл көлемін ұлғайту керек.

Тұлғаның әрекет немесе әрекетсіздігінің негізінде, экологиялық қауіпті радиоактивті заттарды өндіру, тасымалдау, сақтау, көму, пайдалану және өзге де жұмыс істеу кезінде адамның денсаулығы мен қоршаған ортаны қорғау аясындағы қоғамдық қатынастарға қоғамға қайшы зардап туындаған жағдайда Қылмыстық кодексте көрсетілген жауапкершіліктің көлемін ұлғайту қажет.

6. Дамушы мемлекеттердің өзінде қоршаған ортаның радиациялық ластануын қорғау негізінде өндірілгеннен қалған қалдықтарды жоюға байланысты арнайы нормативтік актілер бар. Ал біздің еліміз уран өндіруден дүниежүзі бойынша екінші орында бола отырып, радиоактивті қалдықтарды пайдалануға байланысты ҚР-ның Экологиялық кодекстің бір тарауында ғана көрініс тапқан. Бірақ арнайы заң жоқ. Сол себепті «Радиоактивті қалдықтарды бақылау туралы» арнайы нормативтік құқықтық актіні қабылдау қажет.

7. Қазақстан Республикасының «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы» заңды жүйелеп, бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізуіміз қажет. Бұл заңда радиациялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін барлық қатынастар кешенді реттелуі тиіс. Демек, бұл заңды төмендегі бағыттағы қатынастарды реттейтін нормалармен толықтыруымыз керек.

Сондай-ақ «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы» заңына мынандай баптарды қосу қажет деп ойлаймыз.

• Қоршаған ортаның радиациялық ахуалының мониторингі;

• Радиоактивті заттардың экспорты мен импорты;

• Радиоактивті заттарды транзитті тасымалдау;

• Радиациялық қауіпсіздік нормалары;

• Радиоэкологиялық төтенше және апат аймақтары және оларды сауықтыру;

• Радиациялық әсердегі келтірілген залалды өтеу;

• Космостық объектілерді пайдалану кезінде қойылатын радиациялық талаптар.

Әдебиеттер

1 Байсалов С., Исаева Ж. Правовое обеспечение экологической безопасности // Вестник Министерства Юстиции РК. – №10. октябрь. – 1995. – С. 15-17.

2 Қазақстан Республикасының заңы. Атом энергиясын пайдалану туралы: Егеменді Казақстан. – 1997. 17 сәуір.

3 Қадыржанов Қ. Қалдықты көміп, қаржы тапқаннан не ұтамыз? // Егемен Қазақстан. 12 қыркүйек 2001 ж.

4 2010 – 2014 жылдарға арналған «Жасыл даму» салалық бағдарламасы Қазақстанның 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары// Параграф ақпараттық құқықтық жүйесі. – 2014.

References

1 Bajsalov S., Isaeva Zh. Pravovoe obespechenie jekologicheskoj bezopasnosti // Vestnik Ministerstva Justicii RK. – №10. oktjabr'. – 1995. – S. 15-17.

2 Kazakstan Respublikasynyn zany. Atom jenergijasyn pajdalanu turaly: Egemendi Kazakstan. – 1997. 17 sauir.

3 Kadyrzhanov K. Kaldykty komip, karzhy tapkannan ne utamyz // Egemen Kazakstan. 12 kyrkujek 2001 zh.

4 2010 – 2014 zhyldarga arnalgan «Zhasyl damu» salalyk bagdarlamasy Kazakstannyn 2020 zhylga dejingi Strategijalyk damu zhospary // Paragraf akparattyk kukyktyk zhujesi. – 2014.

Алимжанова М.Г.,
Бекмухамбетова К.М.

Правовая основа обеспечения продовольственной безопасности в условиях Евразийского Экономического Союза

Данная статья посвящена проблемам обеспечения продовольственной безопасности, в том числе ветеринарной безопасности, в рамках Евразийского Экономического Союза. В статье рассмотрены нормативные правовые акты, регулирующие деятельность трех стран-участниц, направленную на сохранение санитарной, ветеринарной и фитосанитарной безопасности при ввозе и вывозе товаров. Раскрыты основные правовые аспекты договора о создании Евразийского Экономического Союза. Также рассмотрены некоторые аспекты Аграрной политики трех стран по развитию содействия в сфере агропромышленного комплекса. В статье рассмотрены идеи некоторых представителей Евразийского Экономического Союза.

Ключевые слова: Евразийский Экономический Союз, ветеринарная безопасность, продовольственная безопасность.

Alimzhanova M.G.,
Bekmukhambetova K.M.

The legal basis for ensuring food security in the Eurasian Economic Union

This article deals with the problems of food security, including veterinary safety, within the Eurasian Economic Union. The article deals with the normative legal acts regulating the activities of the three participating countries, aimed at preserving health, veterinary and phytosanitary safety of imports and exports of goods. It outlines the main legal aspects of the agreement on the establishment of the Eurasian Economic Union. Also, some aspects of Agrarian Policy of the three countries to promote development in the field of agriculture. The article deals with the idea of some members of the Eurasian Economic Union.

Key words: Eurasian Economic Union, veterinary safety, food security.

Алимжанова М.Г.,
Бекмухамбетова К.М.

Еуразиялық Экономикалық Одақ аясында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық негіздері

Бұл мақала Еуразиялық Экономикалық Одақ шеңберіндегі азық-түлік қауіпсіздігін, сонымен қатар ветеринария қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесіне арналған. Мақалада тауарларды импорттау және экспорттау кезіндегі санитариялық, ветеринариялық және фитосанитариялық қауіпсіздікті сақтауға бағытталған мемлекеттердің әрекетін реттейтін нормативтік құқықтық актілер қарастырылған. Еуразиялық Экономикалық Одақ құру туралы шарттың негізгі құқықтық аспектілері қарастырылған. Сонымен қатар, үш мемлекет арасындағы агроөндірістік кешенді дамытуға байланысты Аграрлық саясаттың кейбір аспектілері қарастырылды. Мақалада Еуразиялық Экономикалық Одақтың кейбір өкілдерінің ой-пікірлері қарастырылған.

Түйін сөздер: Еуразиялық Экономикалық Одақ, ветеринарлық қауіпсіздік, азық-түлік қауіпсіздігі.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.73

*Алимжанова М.Г., Бекмухамбетова К.М.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: malika_alim@mail.ru

ПРАВОВАЯ ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Евразийский экономический союз – это международное интеграционное экономическое объединение, деятельность которого направлена на укрепление экономик стран-участниц и «сближения друг с другом», модернизацию и повышение конкурентоспособности стран на мировом рынке. Союз был создан на основании договора трех стран – Республики Казахстан, Российской Федерации и Республики Белорусь 29 мая 2014 года (Договор вступил в силу с 1 января 2015 года) [1].

Деятельность Евразийского Экономического Союза, основываясь на принципах суверенного равенства государств-членов и их территориальной целостности, уважения особенностей политического устройства государств-членов и обеспечения взаимовыгодного сотрудничества, равноправия и учета национальных интересов, направлена на осуществление следующих основных целей: создание условий для стабильного развития экономик государств-членов в интересах повышения жизненного уровня их населения, формирование единого рынка товаров, услуг, капитала и трудовых ресурсов в рамках данного Союза, всесторонняя модернизация, кооперация и повышение конкурентоспособности национальных экономик в условиях глобальной экономики.

Евразийский Экономический Союз в рамках установленных договором целей, поставил перед собой одну из главных задач по обеспечению продовольственной безопасности всех стран-участников. Отдельная глава договора о создании Евразийского Экономического Союза посвящена санитарным, ветеринарно-санитарным и карантинным фитосанитарным мерам.

Санитарные, ветеринарно-санитарные и карантинные фитосанитарные меры союза направлены на защиту жизни и здоровья человека, животных и растений. Они основываются на международных и региональных стандартах, руководствах и (или) рекомендациях и применяются на основе принципов, имеющих научное обоснование, в необходимой степени. Обеспечение санитарно-эпидемиологического благополучия населения, а также ветеринарно-санитарной, карантинной фитосанитарной безопасности осуществляется с помощью проведения согласованной политики всех государств-участников. Данная политика в сфере применения санитарных, ветеринар-

но-санитарных и карантинных фитосанитарных мер реализуется путем совместной разработки, принятия и реализации государствами-членами международных договоров и актов Комиссии.

Статья 58 Договора о создании Евразийского Экономического Союза о применении ветеринарно-санитарных мер регулирует отношения, возникающие при ввозе и перемещении на таможенную территорию государств союза товаров и объектов, подлежащих ветеринарному контролю. Ветеринарный контроль осуществляется в целях предотвращения ввоза и распространения возбудителей заразных болезней животных, а также возбудителей общих для человека и животных. В связи с этим государства-участники союза осуществляют взаимодействие при профилактике, диагностике, локализации и ликвидации очагов особо опасных, карантинных и зоонозных болезней животных.

Ветеринарный контроль осуществляется уполномоченными органами в области ветеринарии в пунктах пропуска через государственные границы и иных местах, при перемещении подконтрольных ветеринарному контролю товаров через таможенную границу союзных государств.

Каждая партия подконтрольных ветеринарному контролю товаров ввозится на таможенную территорию Союза в соответствии с едиными ветеринарными требованиями, и при условии наличия разрешения, выдаваемого уполномоченным органом в области ветеринарии каждого государства, на территорию которого ввозятся указанные товары, а также ветеринарного сертификата, выдаваемого компетентным органом страны отправления указанного товара. Также в соответствии с едиными ветеринарными требованиями подконтрольные товары перевозятся с территории одного государства на территорию другого государства при наличии ветеринарного сертификата.

Договором предусматривается основной принцип обеспечения безопасности подконтрольных ветеринарному контролю товаров при их производстве, переработке, транспортировке и хранении в третьих странах, которым является проведение аудита зарубежной официальной системы надзора. Аудиты официальных зарубежных систем надзора и проверки объектов проводят уполномоченные органы в области ветеринарии.

В соответствии со ст. 59 Договора карантинные фитосанитарные меры применяются в отношении продукции, включенной в перечень подкарантинных грузов, подкарантинных материалов и подкарантинных товаров, подлежащих карантинному фитосанитарному контролю на границе государств и на территории государств.

Карантинный фитосанитарный контроль на таможенной территории и таможенной границе союзных республик осуществляется в отношении продукции, включенной в перечень подкарантинной продукции, карантинных объектов, включенных в единый перечень карантинных объектов.

На сегодняшний день, в рамках Евразийского Экономического Союза действует разработанная Евразийской Экономической Комиссией концепция согласованной агропромышленной политики государств-членов Таможенного Союза и Единого Экономического пространства, а также План мероприятий по ее реализации.

По словам представителей Департамента агропромышленной политики Евразийской Экономической Комиссии, на общем аграрном рынке Союза существует зависимость стран ТС и ЕЭП от импорта сельскохозяйственных товаров и продовольствия. По общим показателям потенциал импорто-замещения стран «таможенной тройки» составляет более 30 млрд. долл., что особенно актуально в условиях введенных Россией санкций на ввоз некоторых продовольственных товаров из США, ЕС, Канады, Австралии и Норвегии [2].

Аграрная политика государств-членов реализуется в соответствии с принципами равенства и учета интересов всех государств-членов, взаимной выгоды в торговле и приоритетности удовлетворения внутреннего спроса, целью которой является эффективная реализация ресурсного потенциала государств-членов для оптимизации сельскохозяйственного производства и продовольствия, удовлетворение потребностей аграрного рынка и развитие экспорта сельскохозяйственной продукции.

Согласованная агропромышленная политика фокусируется на нескольких основных направлениях. Во-первых, согласованная политика в области прогнозирования агропромышленного комплекса. Долгосрочное, краткосрочное прогнозирование необходимо в целях проведения мониторинга уровня спроса и предложения аграрного рынка всех государств-членов. который состоит из трех этапов:

1. Определение перечня индикативных показателей и подготовка совместных прогнозов спроса и предложения на основе действующих методик государств-членов.

2. Гармонизация методологической базы для прогнозирования спроса и предложения с учетом современного международного инструментария моделирования и прогнозирования.

3. Разработка совместных прогнозов спроса и предложения и индикативных показателей на основе единой методологии.

Во-вторых, направление по государственной поддержке производства и переработки сельскохозяйственной продукции. В соответствии с агропромышленной политикой государственная поддержка может предоставляться любому субъекту хозяйствования вне зависимости от формы собственности, организационно-правовой формы и других условий.

Государства-члены совместно определяют приоритетные направления и объемы государственной поддержки, а также условия ее предоставления. При этом, перед Комиссией Экономического Союза ставятся обязательства по мониторингу и анализу мер государственной поддержки сельского хозяйства в государствах-членах; подготовка обзора государственной политики и государственной поддержки в государствах-членах, включая анализ расчетов объемов государственной поддержки; разработка рекомендаций по повышению эффективности государственной поддержки агропромышленного комплекса, которые могут учитываться в процессе бюджетного планирования в государствах-членах; разработка рекомендаций по приведению нормативных правовых актов государств-членов в соответствие с требованиями Таможенного Союза и Единого экономического пространства.

В-третьих, регулирование общего аграрного рынка. Регулирование межгосударственного рынка должно формировать стабильные и прогнозируемые условия функционирования агропромышленного комплекса стран, при этом придерживаться повышения конкурентоспособности производимой продукции государством-членом по сравнению с иными странами, равных конкурентных условий во взаимной торговле на общем рынке, а также конкурентного ценообразования в отношении сельскохозяйственной продукции и продовольствия на всех этапах товародвижения. В рамках мер по регулированию аграрного рынка государства-члены будут стремиться к координации применения мер государственного регулирования рынка для поддержания равных конкурентных условий. Также аграрной политикой предусматривается государственная поддержка в виде модернизации и строительства складского хозяйства, логистических центров, морских комплексов, специализированного транспорта.

В-четвертых, унификация требований в сфере производства и обращения сельскохозяйственной продукции. В рамках согласованной политики рассматривается установление единых требований безопасного обращения средств защиты растений и удобрений, безопасного обращения лекарственных средств и препаратов для применения в ветеринарии. Так, касательно сельскохозяйственных растений предусматривается установление единого порядка ввоза и вывоза семян сельскохозяйственных растений, формирование единого реестра сортов и гибридов растений, разработка единых методик сортовой идентификации сельскохозяйственных растений. В области племенного животноводства предусматривается разработка единых методик оценки продуктивных и племенных качеств сельскохозяйственных племенных животных, разработка совместных баз данных, формирование единых реестров и иные мероприятия.

В-пятых, совместная агропромышленная политика направлена на обеспечение санитарных, фитосанитарных и ветеринарных мер. Указанные меры подразумевают охрану государственных территорий от распространения возбудителей заразных болезней животных, осуществление единого контроля и ветеринарной сертификации ввезенных товаров из третьих стран, прослеживание животных и продукции животного происхождения на основе ветеринарно-санитарных мероприятий и ветеринарной сертификации и идентификации.

В-шестых, развитие экспорта сельскохозяйственной продукции и продовольствия. Основной задачей данного направления аграрной политики является увеличение объемов экспорта сельскохозяйственной продукции и продовольствия, увеличение удельного веса поставок из государств-членов в общем объеме мировой торговли. Совместная политика в рамках данного направления подразумевает следующие мероприятия:

1. Проведение работы по выявлению барьеров в торговле с третьими странами.

2. Использование механизма защиты географических указаний и мест происхождения продукции.

3. Содействие в сертификации продукции при доступе на внешний рынок.

В-седьмых, научное и инновационное развитие агропромышленного комплекса. Данное направление указывает на проведение фундаментальных, прикладных научно-исследова-

тельских работ в целях создания технологических разработок. Научные исследования будут решать проблемы в области формирования продуктивных рынков, обеспечении фитосанитарной и ветеринарно-санитарной безопасности, разработки инновационных технологий производства продукции, обеспечении качества и безопасности сельскохозяйственной продукции и продовольствия и сотрудничества по экологизации агропромышленного производства.

В-восьмых, интегрированное информационное обеспечение агропромышленного комплекса. Интегрированное информационное обеспечение необходимо для анализа эффективности государственной поддержки, электронного обмена данных и совершенствования торговых операций, мониторинга состояния продовольственной безопасности, а также для сбора и обработки информации в сфере агропромышленного комплекса [3].

Спад экономики государства и всемирный экономический кризис не только сказывается на благополучии населения с материальной стороны, но и влияет на достаток и доступность продовольствия в стране. 9 декабря 2010 года Правительство Республики Беларусь, Правительство Республики Казахстан и Правительство Российской Федерации пришли к соглашению об установлении правил осуществления государственной поддержки производителей сельскохозяйственных товаров. Основной задачей многостороннего соглашения является необходимость дальнейшего развития взаимовыгодной, справедливой и ориентированной на рынок системы торговли сельскохозяйственной продукцией и обеспечение согласованности позиций государств – членов Таможенного союза при присоединении к Всемирной торговой организации. В соответствии с данным соглашением государственная поддержка сельского хозяйства подразделяется на несколько видов меры.

Мерами, не оказывающими искажающего воздействия на взаимную торговлю государств сельскохозяйственными товарами, являются меры государства по поддержке за счет средств бюджета, в том числе в рамках государственных программ, а не за счет средств потребителей, а также поддержки, следствием которых не должно являться поддержание цен производителей.

Мерами, в наибольшей степени оказывающими искажающее воздействие на торговлю государств сельскохозяйственными товарами, являются следующие:

1) осуществление субсидирующим органом прямых выплат конкретным производителям, группе или объединению производителей сельскохозяйственных товаров в зависимости от результатов вывоза таких товаров;

2) продажа или предложение на вывоз на территорию одного государства-участника субсидирующим органом некоммерческих запасов сельскохозяйственных товаров по ценам ниже цен на аналогичный товар, предлагаемый покупателям на внутреннем рынке государства-участника;

3) осуществление выплат при вывозе на территорию государства другой Стороны сельскохозяйственного товара при поддержке правительства, будь то за счет государственных средств или нет, включая выплаты, которые финансируются за счет выручки от сборов на сельскохозяйственный продукт или на сельскохозяйственный продукт, из которого произведен вывозимый на территорию государства другой Стороны продукт;

4) предоставление субсидирующим органом финансовой поддержки для снижения затрат на маркетинг и продвижение сельскохозяйственных товаров для вывоза на территорию государства другой Стороны (за исключением широко распространенных услуг по содействию развития экспорта и консультационных услуг), включая расходы на погрузочно-разгрузочные работы, повышение качества продукции и прочие расходы по переработке, а также расходы, связанные с международными перевозками;

5) установление внутренних тарифов для перевозки сельскохозяйственных товаров, предназначенных для вывоза на территорию государства другой Стороны, на условиях более благоприятных, чем при перевозке сельскохозяйственных товаров, предназначенных для внутреннего потребления;

6) предоставление государственной поддержки сельскохозяйственным товарам в зависимости от их включения в продукцию, предназначенную для вывоза на территорию государства другой Стороны.

К последнему виду мер относятся меры, оказывающие искажающее воздействие на взаимную торговлю государств – участников соглашения сельскохозяйственными товарами.

Литература

1 Договор о Евразийском экономическом союзе. Министерство экономического развития// http:economy.gov.ru/

2 Потенциал импортозамещения стран «таможенной тройки» составляет более 30 млрд дол // http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/14-10-2014-3.aspx

3 Концепция согласованной агропромышленной политики государств – членов Таможенного союза и Единого экономического пространства. Решение Высшего Евразийского экономического совета на уровне глав государств от 29 мая 2013 г. №35 // http://www.eurasiancommission.org/

References

1 The Treaty on the Eurasian Economic Union. Ministry of Economic Development // http: economy.gov.ru/

2 The potential import countries' customs troika «of more than $ 30 billion // http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/14-10-2014-3.aspx

3 The concept of a coherent agricultural policy states – members of the Customs Union and the Common Economic Space. The decision of the Supreme Eurasian Economic Council at the level of Heads of State from May 29, 2013 №35 // http://www.eurasiancommission.org/

Акшатаева Ж.Б., Ортаева Г.Н., Турдалы Е.Ж.

Актуальные проблемы правового регулирования страхования сельскохозяйственного производства в Республике Казахстан

В данной статье рассматриваются проблемы правового регулирования страхования сельскохозяйственного производства в Республике Казахстан. Рассмотрена государственная поддержка страхования урожая сельскохозяйственных культур, проблемы развития страхования в сельском хозяйстве в условиях рыночной экономики Казахстана как основы продовольственной безопасности.

Ключевые слова: сельское хозяйство, растениеводство, страхование.

Akshatayeva Zh.B., Ortaeva G.N., Turdaly E.Zh.

Issues of the day of the legal adjusting of insurance of the Agricultural production are in Republic Kazakhstan

In this article examined some aspects of insurance of agricultural activity, strategic documents on deepening of investment possibilities. Insurance market development before society and state. The problems of development of insurance are considered in agriculture in the conditions of market economy of Kazakhstan as basis of food safet

Key words: agriculture, food security, insurance.

Акшатаева Ж.Б., Ортаева Г.Н., Турдалы Е.Ж.

Қазақстан Республикасында ауылшаруашылық өндірісін сақтандыруды құқықтық реттеудің өзекті мәселелері

Нақты мақалада ауылшаруашылық өндірісін сақтандыруды құқықтық реттеудің өзекті мәселелері, сонымен қатар сақтандыру нарығын жетілдіру, ауыл шаруашылық өндірісін сақтандыру мемлекеттік қолдау мәселелері ұсынылған. Нарықтық қатынастар жағдайында азық түлік қауіпсіздігі негізін аграрлық саясат негізінде қарастырылған.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылық, өсімдік шаруашылығы, сақтандыру.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.42 (574)

*Акшатаева Ж.Б., Ортаева Г.Н., Турдалы Е.Ж.

Южно-Казахстанский государственный университет
имени М. Ауэзова, Республика Казахстан, г. Шымкент
*E-mail: Akshataeva_J@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

На сегодняшний день страхование является необходимым элементом цивилизованной, современной и эффективной системы хозяйствования. Следует отметить, что страхование в сельском хозяйстве, в нашей стране в частности, является одной из наиболее рискованных отраслей права, поскольку земледелие в Казахстане осуществляется в самых непредсказуемых и нерегулируемых природноклиматических условиях. В этой связи выделяется высокий уровень рисков от потерь урожая от стихийных бедствий, урон которого не может быть возмещен только силами сельхозпроизводителей и отдельных мелких страховых организаций, поэтому в нашей стране, как и за рубежом должна использоваться система государственной поддержки страхования урожая сельскохозяйственных культур. Агрострахование – испытанный механизм управления многими сельскохозяйственными рисками, который позволяет обеспечить баланс интересов всех сторон. Аграриям оно гарантирует поступление денежных средств, защищая не только от потери дохода, но и от его снижения.

Мировой опыт свидетельствует, что целенаправленная государственная поддержка – основа создания рационального устойчивого экологического сбалансированного сельскохозяйственного производства. Сельскохозяйственное страхование совершенно не развито в Республике Казахстан. В советские времена страхование сельскохозяйственных культур осуществлялось в приказном порядке и никто не думал над тем, необходимо ли его оформлять. Это существенно помогало колхозам и совхозам в их повседневной работе, поскольку бури, грозы и засухи никто не отменял. Но до настоящего времени не многие компании брались за этот вид страхования в силу его сложности. Поэтому убытки, которые терпит сельский производитель в связи с тяжелыми погодными условиями, исчисляются сотнями миллионов гривен.

После распада старой системы страхования очень сложно перейти к достойной ее замене в рамках рыночной экономики по ряду причин, в первую очередь из-за ухудшения прававой поддержки сельхозпроизводителей.

В этих условиях государство, с одной стороны, не имея реальной возможности регулировать страховую деятельность,

и, с другой стороны, понимая необходимость использования страховой защиты, в сфере агропромышленного комплекса приняло закон «Об обязательном страховании в растениводстве», вступивший в силу 1 апреля 2004 г. [1].

Действующий закон о страховании в основном ориентирован на удовлетворение интересов не сельскохозяйственных товаропроизводителей, а обслуживающих их страховых компаний. Это прежде всего видно из того, что в законе лучше описан механизм изъятия у крестьянин средства. Такое положение позволило страховым компаниям собрать с сельхозпроизводителей достаточные денежные суммы. В соответствии со ст. 12 Закона предусмотрено оказание финансовой поддержки только частным страховым организациям и агенту, созданному для управления бюджетными средствами, а страхователи остаются без государственной помощи, и это при условии обязательного страхования. Таким образом, действующий Закон «Об обязательном страховании в растениеводстве» позволил страховым организациям без особых усилий мобилизовать недостаточные денежные ресурсы сельскохозяйственных товаропризводителей.

Проблема очень актуальна. Есть способ ее решения, однако, к большому сожалению, сельскохозяйственные предприятия не очень охотно идут на этот вид страхования. С чем это связано? Отсутствие денег не может быть достаточным объяснением, поскольку страхование сельхозкультур позволяет предприятиям сохранить гораздо большие суммы. Вероятно, производители действуют по принципу – пока гром не грянет, мужик не перекрестится. Риски очень велики, и важно отметить, что к этой работе нужно подходить продуманно. Ни для кого не секрет, что страховая компания не благотворительная организация, а коммерческое предприятие, цель которого – получение прибыли. Естественно, любой страховщик будет прогнозировать вероятность наступления страхового случая в той или иной ситуации. Конечно, не на все риски компании готовы идти. Очень немногие из них стремятся работать в этой сфере самостоятельно. Поэтому в данной ситуации весьма значительная роль отводится перестрахованию как страховыми компаниями Республики Казахстан, так и зарубежными. Но ситуация усугубляется тем, что с изменением законодательства с каждым днем это делать все сложнее и сложнее, поскольку введен новый рейтинг перестраховщиков, с которыми можно работать. Это делает перестрахование сельскохозяйственных рисков еще более дорогим. В области организации и правового регулирования отношений по страхованию сельскохозяйственных предприятий большое значение имеет принцип обязательности страхования. Соблюдение принципа вносит требуемую стабильность [5].

В правовом аспекте принцип обязательности означает регулирование отношений по страхованию императивными правовыми нормами. Сущность принципа обязательности страхования может быть раскрыта при рассмотрении следующих вопросов. На чем основывает государство свое принуждение и в чьих интересах обязательное страхование? Обращает ли государство свое веление ко всем сельскохозяйственным предприятиям? Требуя обязательного страхования, распространяет ли свое предписание на все или некоторые имущества?

Таким образом весь страховой фонд всецело и полностью возвращается страхователям посредством выплаты им возмещений и проведения предупредительных мероприятий по борьбе со стихийными бедствиями. Получение прибыли от проведения страховых операций государство не преследует. Отсюда можно сделать вывод о том, что обязательность страхования установлена только в интересах страхователей. Для того чтобы обеспечить эффективное функционирование данной отрасли, требуется повышение уровня страхового обеспечения сельскохозяйственных культур, во введение страхового обеспечения за понижение качества сельскохозяйственной продукции из-за неблагоприятных метеорологических и иных условий.

Принятие этих предложений, естественно, повлечет за собой увеличение страховых платежей, что в определенной степени отразится на экономике сельского хозяйства. В конечном счете, введение наивысшей полноты страхового обеспечения послужит лучшей гарантией для последовательного укрепления и развития сельскохозяйственного производства.

Законодательное закрепление является одним из путей наилучшего осуществления принципа полноты страхового обеспечения, то есть полноты страхового возмещения при наступлении страхового случая.

В имущественном страховании применяются две основные системы страхового возмещения: 1) система пропорциональной ответственности и 2) система первого риска. При первой системе ущерб возмещается пропорционально отношению страховой суммы к стоимости страховой

суммы. При второй системе ущерб возмещается в пределах страховой суммы полностью [6].

Сельскохозяйственное производство в Республики Казахстан, в основном в зонах рискованного ведения земледелия, всегда подвержено воздействию неблагоприятных погодных условий, пожаров и стихийных бедствий, в связи с чем сельское хозяйство, как никакая другая отрасль производства, постоянно нуждается в страховой защите. Решение об отмене обязательного страхования, особенно страхования урожая сельскохозяйственных культур и животных, было большой ошибкой. Основные положения государственного обязательного сельскохозяйственного страхования необходимо было изменять поэтапно, исходя из условий, складывающихся в переходный на рыночной период экономики. Наличие только добровольной формы страхования сельскохозяйственного производство не создает условий для праворегулирования страхования. Добровольное страхование сельхозкультур носит выборочный характер, оно более дорогое по сравнению с обязательным, всегда предполагает страховые риски, наступление событий, по которым наиболее вероятны, так как страхователь предпочитает страховое покрытие на всех культур. С другой стороны, чтобы гарантировать выполнение обязательств по выплате страхового возмещения по договорам добровольного страхования, заключаемым на случай гибели или повреждения урожая, страховые компании устанавливают высокие тарифные ставки, имеющие возможность застраховать посевы сельскохозяйственных культур и животных. В настоящее время имеются различные точки зрения на формы сельскохозяйственного страхования, источники формирования страхового фонда, условия страхования и порядок проведения.

Руководители Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан считают, что на данном этапе адаптации в производстве сельскохозяйственной деятельности сельхозстрахование должно проводиться только в добровольной форме при гарантированной финансовой поддержке государства.

Важную роль реализации обязательного сельскохозяйственного страхования может иметь более взвешенный подход к перечню страховых рисков, обеспечивающих имущественные интересы сельскохозяйственных предприятий и фермерских хозяйств. В перечень следует включить наиболее пагубные и часто повторяющиеся страховые риски, несущие сельхозпроизводству крупные материальные потери. В дальнейшем круг страховых рисков можно расширить с учетом сложившихся финансовых результатов и практики проведения страховых операции.

Следует, по нашему мнению, законодательно установить льготы по обязательному сельскохозяйственному страхованию в виде скидки с годовой суммы исчисленных страховых взносов на предстоящий год: если за урожай сельхозкультур или животных страховое возмещение не выплачивалось в течение двух лет.

Переход же исключительно к добровольной форме сельскохозяйственного страхования целесообразен только тогда, когда большинство сельхозпредприятий и фермерских хозяйств экономически окрепнут и будут иметь финансовые возможности уплачивать страховые взносы по договорам страхования в полном размере за счет собственных средств.

С переходом к рыночным отношениям, появлением новых форм собственности в агропромышленном комплексе проблема компенсации убытков и поисков возможных источников их финансового обеспечения ложится в основном непосредственно на субъекты хозяйствования. Помимо рисков рыночной экономики, проблемы сельхозпроизводителей усиливаются рисками непредсказуемости климатических условий и перепадов урожая с изменением государственной политики по регулированию государственной политики по регулированию аграрных рынков и колебанием цен на сельскохозяйственную продукцию, которые являются основными факторами влияющими на изменение доходов сельхозпроизводителей. Как показывает мировая политика, одним из надежных финансовых инструментов минимизации риска является страхование сельхозпродукции, которое является гарантом защиты сельхозпредприятий от непредвиденных обстоятельств. Тем самым обеспечивается устойчивость аграрного сектора, повышается уровень продовольственной безопасности, надежности экспортных поставок, экономического планирования.

Поэтому Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан настойчиво ведет поиск такой организации производственного процесса на селе, которая бы обеспечила максимально высокий выход продукции.

Как считают в Минсельхозе, мощным фактором такого ренессанса может стать страхование рисков при производстве сельхозпродукции. Система эта хорошо зарекомендовала себя на Западе. Но на переговорах по поводу вступления Казахстана ВТО одним из мощных камней

преткновения оказалось согласование размеров разрешенных государственных субсидий Казахстанским сельхозпроизводителям.

В настоящее время, по оценке Минсельхоза, объем застрахованных посевных площадей колеблется где-то на уровне 5 процентов, что, конечно же, сильно сдерживает деятельность сельхозпроизводителей, так как при нашем отечественном неустойчивом климате в большинстве регионов велики риски потери урожая. Если же перейти, как выражается руководство Минсельхоза, к «добровольному по форме и обязательному по содержанию» страхованию посевных площадей, то стабильность выхода конечной продукции существенно повысится. Таких видов сегодня множество: начиная от классического страхования имущества от огня (зданий, запасов зерна, сельхозтехники и так далее), заканчивая страхованием животных и таким высокорисковым видом страхования, как страхование урожая.

На сегодня наиболее перспективная схема работы – это «банк – страховая компания – хозяйство». Данная схема совместной работы является в некотором отношении двигателем развития сельскохозяйственного страхования не селе. Страховые компании здесь выступают динамичным звеном, которое стимулирует банки идти на более интенсивное предоставление кредитов аграриям, поскольку в лице страховых компаний получают гарантию, что при наступлении страхового случая банк не столкнется с трудностями возвращения своих средств. То же самое относится и к сельхозпроизводителю. Но стоит только убрать из этой цепочки страховую компанию, как разрушается связь между банком и производителем ввиду очень большой подверженности сельскохозяйственного бизнеса неблагоприятным природным событиям.

С нашей точки зрения, надо прежде всего обеспечить правовой защитой сельскохозяйственную деятельность на селе. А там, где страховка может стать обязательной и повсеместной, да еще со стороны государства, там крестьянин «отдыхает», то есть не заботится о своей безопасности.

Литература

1 Закон Республики Казахстан от 10 марта 2004 года «Об обязательном страховании в растениеводстве.
2 Закон Республики Казахстан от 18 декабря 2000 года «О страховой деятельности».
3 Яковлев В.Н. Страховые правоотношения в сельском хозяйстве. Кишинев, Штиинца. – Кишинев, 1973. – 321 с.
4 Закон Республики Казахстан от 13 декабря 2005 года «Об обязательном экологическом страховании».
5 Гостенко Л.Н. Страхование: Учебник. – Алматы: Издательство «ТОО LEM», 2003.
6 Страхование в Республике Казахстан (том 1): Сборник нормативно-правовых актов из серии «Финансы и кредит Казахстана». – Алматы: Информационное агентство «EconoMix Data», 2000.

References

1 Zakon Respubliki Kazahstan ot 10 marta 2004 goda «Ob objazatel'nom strahovanii v rastenievodstve.
2 Zakon Respubliki Kazahstan ot 18 dekabrja 2000 goda «O strahovoj dejatel'nosti».
3 Jakovlev V.N. Strahovye pravootnoshenija v sel'skom hozjajstve. Kishinev, Shtiinca. – Kishinev, 1973. – 321 s.
4 Zakon Respubliki Kazahstan ot 13 dekabrja 2005 goda «Ob objazatel'nom jekologicheskom strahovanii».
5 Gostenko L.N. Strahovanie: Uchebnik. – Almaty: Izdatel'stvo «TOO LEM», 2003.
6 Strahovanie v Respublike Kazahstan (tom 1): Sbornik normativno-pravovyh aktov iz serii «Finansy i kredit Kazahstana». – Almaty: Informacionnoe agentstvo «EconoMix Data», 2000.

Айгаринова Г.Т., Агманов Е.А.

Проблемы правового обеспечения охраны и рационального использования земель в Республике Казахстан

В Казахстане земельный фонд все больше вовлекается в товарно-хозяйственный оборот. Усиливается антропогенная, техногенная нагрузка на земельные ресурсы. Редкий вид человеческой деятельности невозможен без воздействия на землю либо использования земли в качестве пространственного базиса или средства производства. Поэтому охрана земель в этих условиях означает такую организацию хозяйственной и иной, связанной с землей деятельности, которая не оказывала бы отрицательного антропогенного воздействия на состояние земель. То есть, охрана земель выражает собой систему требований к осуществлению связанных с землей различных видов деятельности.

Ключевые слова: Земля, охрана земель, окружающая среда, недра, консервация земель.

Aigarinova G.T., Agmanov E.A.

Problems of legal protection and rational use of land in the Republic of Kazakhstan

In Kazakhstan, the land fund more involved in the commodity and the economy. Enhanced anthropogenic, man-made pressures on land resources. A rare kind of human activity is not possible – without affecting the land or land use as a spatial basis or means of production. Therefore, protection of land in these conditions, is an organization of business and other land-related activity, which does not have the negative anthropogenic impact on the land. That is, the protection of land expresses the system requirements for the implementation of various land-related activities.

Key words: Land, land conservation, environment, mineral resources, conservation lands.

Айгаринова Г.Т., Агманов Е.А.

Қазақстан Республикасында жерлерді қорғау мен ұтымды пайдалануды құқықтық қамтамасыз ету мәселелері

Қазақстанда жер қоры тауарлы шаруашылық айналымға кеңінен тартылуда. Жер ресурстарына антропогендік, техногендік жүктемелер түсуде. Адамзаттық кез келген қызметі жер ресурстарына өзінің қауіптігін тигізбей жүзеге асырылмай отыр. Сол себептен жерді қорғау қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Нақты мақалада Қазақстан Республикасындағы нарықтық қатынастар жағдайында ауылшаруашылық мақсатындағы жерлерді қорғау мен ұтымды пайдалануды қамтамасыз етудің құқықтық мәселелері қарастырылды. Автор еліміздегі осы саладағы қолданыстағы заңнамаларды жетілдіруге ұсыныстар жасады.

Түйін сөздер: жер, жерді қорғау, қоршаған орта, жер қойнауы, жерді консервациялау.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.415

Айгаринова Г.Т., Агманов Е.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: Gulnar.Aygarinova@kaznu.kz

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОХРАНЫ И РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В Казахстане земельный фонд все больше вовлекается в товарно-хозяйственный оборот. Усиливается антропогенная, техногенная нагрузка на земельные ресурсы. Редкий вид человеческой деятельности невозможен – без воздействия на землю либо использования земли в качестве пространственного базиса или средства производства. Поэтому охрана земель в этих условиях означает такую организацию хозяйственной и иной, связанной с землей деятельности, которая не оказывала бы отрицательного антропогенного воздействия на состояние земель. То есть, охрана земель выражает собой систему требований к осуществлению связанных с землей различных видов деятельности. Землеохранные требования направлены, главным образом, на защиту и восстановление качественных параметров земли. Рациональность землепользования, прежде всего, предполагает соблюдения именно требований к качественным параметрам земель. Однако понятие рационального использования земель не исчерпывается соблюдением требований к качеству земли. Его содержание охватывает также соблюдение целевого назначения земель, недопустимость злоупотребления земельными правами: осуществление субъектами земельных отношений принадлежащих им прав не должно наносить вреда земле как природному объекту, окружающей среде, а также правам и правомерным интересам других лиц [1].

Рациональность землепользования всегда означает надлежащую охрану земель. В отличие от этого, осуществление землеохранных требований не всегда достаточно для признания землепользования рациональным. Таким образом, рациональное землепользование является более емким понятием, нежели охрана земель и помимо последней охватывает также целевое использование земли; соблюдение экологических, требований; не нанесение вреда правам и правомерным интересам других лиц.

За исключением случаев, когда осуществляется консервативная охрана земель посредством их изъятия из хозяйственного оборота, охрана земель представляет собой обязательное направление в деятельности собственников земельных участков и землепользователей, пронизывающее и сопровождающее все виды их производственно-хозяйственной деятельности, связанные с использованием земель.

Из всего сказанного следует, что в условиях всевозрастающего вовлечения земель в хозяйственный оборот охрана земель как система мер выступает в качестве средства обеспечения рациональности землепользования. Однако в законодательстве не всегда выдерживается такое соотношение между охраной земель и их рациональным использованием. Нередко закон рассматривает их в качестве идентичных категорий. При такой широкой трактовке понятия охраны становится возможным говорить и об охране целевого назначения земель, и об охране правового режима землепользования. Во всех этих смыслах охрана земель охватывает содержание права землепользования и права частной собственности на земельный участок. Кроме того, охрану земель можно рассматривать как направление, цель управленческой, контрольной деятельности специально уполномоченных государственных органов. Видимо, будет правильным, если говорить о многоаспектности понятия охраны земель. Охрана земель в широком смысле включает систему правовых, организационных, экономических, технологических и других мероприятий, направленных на охрану земли как части окружающей среды, на рациональное использование земель, предотвращение необоснованного изъятия земель из сельскохозяйственного и лесохозяйственного оборота, а также на восстановление и повышение плодородия почв.

Земельный Кодекс четко формулирует основные цели охраны земель в Республике:

1) предотвращение деградации и нарушения земель, других неблагоприятных последствий хозяйственной деятельности путем стимулирования экологически безопасных технологий производства и проведения лесомелиоративных мероприятий;

2) обеспечение улучшения и восстановления земель, подвергшихся деградации или нарушению;

3) внедрение в практику экологических нормативов оптимального землепользования [1].

В целях охраны земель собственники земельных участков и землепользователи обязаны проводить мероприятия, направленные на:

– восстановление и повышение плодородия почв, а также других полезных свойств земли;

– защиту земель от водной и ветровой эрозии, селей, подтопления, заболачивания, вторичного засоления, иссушения, уплотнения, загрязнения и засорения отходами производства, химическими и радиоактивными веществами, от других процессов разрушения;

– защиту от заражения сельскохозяйственных земель карантинными вредителями и болезнями растений, от зарастания сорняками, кустарниками и мелколесьем, от иных видов ухудшения состояния земель;

– рекультивацию нарушенных земель, восстановление их плодородия и других полезных свойств земли и своевременное вовлечение их в хозяйственный оборот;

– снятие, сохранение и использование плодородного слоя почвы при проведении работ, связанных с нарушением земель.

Одним из способов осуществления охраны земель выступает установление нормативов предельно допустимых концентраций вредных веществ в почве. Нормативы устанавливаются для оценки состояния почв в интересах охраны здоровья и окружающей среды; экологических, санитарно-гигиенических и иных специальных требований к проектированию и вводу в эксплуатацию зданий, строений, сооружений и других объектов, влияющих на состояние земель (норм, правил, нормативов). Эти требования позволяют провести посредством ОВОС и государственной экологической экспертизы оценку отрицательного воздействия на состояние земель и эффективное предусмотренных мероприятий по их охране. Государственная экологическая экспертиза проводится, как правило, в отношении проектов, способных оказать существенное воздействие на качественное состояние земель и всей окружающей среды, в целях предупреждения возможных отрицательных последствий намечаемых проектов [2].

Экологическая экспертиза базируется на принципе обязательности ее проведения, она должна предшествовать принятию правовых, организационных и хозяйственных решений в части природопользования и воздействия на окружающую среду и здоровье населения. Без положительного заключения государственной экологической экспертизы реализация проекта запрещается. В частности, не допускается внедрение новой техники и технологий, осуществление программ мелиорации земель, финансирование строительства (реконструкции) предприятий и других объектов. Экологическая экспертиза проводится в отношении:

– проектов комплексных схем охраны и использования земельных и иных природных ресурсов, включая проекты экологической реабилитации территорий и рекультивации земель;

– технико-экономических обоснований (расчетов) и проектов на размещение, строительст-

во, реконструкцию, развитие, техническое перевооружение, перепрофилирование, ликвидацию предприятий; объектов и комплексов;

– материалов оценки соблюдения природопользователем требований по охране окружающей среды и здоровья населения (экологический аудит) при осуществлении хозяйственной деятельности;

– материалов обследования экологической ситуации в регионе, возникшей в результате опасных природных явлений, хозяйственной или иной деятельности, и др. [2].

В системе землеохранных мероприятий важное место занимает рекультивация нарушенных земель и осуществление мероприятий по борьбе с водной и ветровой эрозией почв.

Под рекультивацией земель понимается восстановление плодородия и других полезных свойств земли и своевременное вовлечение ее в хозяйственный оборот. Рекультивация подразделяется на техническую и биологическую в зависимости от того, что восстанавливается: ландшафт земельного участка (выравнивание поверхности, засыпка провалов, снятие складированных горных отвалов и т. д.) или же необходимый уровень плодородия почвы.

В зависимости от того, для каких хозяйственных целей восстанавливается земля, рекультивация подразделяется на сельскохозяйственную, лесохозяйственную и рыбохозяйственную. Необходимость рекультивации земель чаще всего возникает в результате хозяйственной деятельности по разработке месторождений полезных ископаемых, строительству объектов промышленности, проведению изыскательских работ и т.д. Указанные виды деятельности, как правило, приводят к нарушению поверхностного слоя земли, уничтожению растительного покрова. При проведении работ, связанных с нарушением земель, предусматривается обязательное снятие и складирование плодородного почвенного слоя для последующего восстановления нарушенного участка или освоения равноценной земельной площади для целей сельского и лесного хозяйства [3].

Восстановление нарушенных земель должно осуществляться за счет средств тех предприятий и организаций, которым были отведены земельные участки, подвергнувшиеся разрушению в результате их последующей хозяйственной деятельности. Закон также предусматривает их обязанность приведения нарушенных земель в состояние, пригодное для использования по целевому назначению, по минованию надобности в предоставленных землях. Виды, сроки и условия рекультивации определяются конкретными землеустроительными проектами, в соответствии с утвержденными нормативными положениями, нормативами осуществления рекультивационных работ. В случаях, когда невозможно восстановить плодородие почв деградированных сельскохозяйственных угодий, земель, загрязненных химическими или радиоактивными веществами сверх установленных предельно допустимых норм, производственными отходами, сточными водами, а также земель, зараженных карантинными вредителями и болезнями растений, закон предусматривает их консервацию в установленном порядке. Деградированными признаются те земли, на которых в результате антропогенных или природных факторов происходят устойчивые негативные процессы изменения качественного состояния почв. Под консервацией земель, деградированных и загрязненных химическими, радиоактивными и иными вредными веществами, а также загрязненных вредителями и болезнями растений, следует понимать исключение их из хозяйственного оборота с целью восстановления плодородия почвы, устранения последствий и источников загрязнения, заражения, засорения земель, предупреждения их отрицательного воздействия на окружающую среду [4].

Земельный Кодекс особо выделяет исключение из сельскохозяйственного оборота подвергшихся радиоактивному загрязнению земельных участков, на которых не обеспечивается получение продукции, соответствующей установленным законодательством санитарным требованиям и нормативам. Вводится запрет на производство сельскохозяйственной продукции на загрязненных землях и на ее реализацию. Земли, подвергшиеся сверхнормативному радиоактивному загрязнению, или иным образом представляющие угрозу жизни и здоровью населения, не могут передаваться в собственность, постоянное или временное землепользование. Земли, исключенные из хозяйственного оборота в связи с их консервацией, могут быть по решению представительных и исполнительных органов временно изъяты у собственника или землепользователя. Убытки, причиненные ухудшением качества земель, возмещаются в полном объеме за счет средств виновных в деградации и загрязнении земель. В случае невозможности возврата земельного участка собственнику или землепользователю возмещается также стоимость земельного участка или землепользова-

ния. В тех случаях, когда деградация земель явилась результатом противоправной деятельности собственников (землепользователей), обязанность проведения мероприятий по консервации и последующего восстановления земель возлагается на самих виновных лиц. Они обязаны также в установленном порядке возместить потери сельскохозяйственного и лесохозяйственного производства.

Одним из способов сохранения и повышения плодородия почвы выступает защита земель от водной и ветровой эрозии. Поэтому она входит в перечень важнейших обязанностей правообладателей на землю. Защита земель от водной и ветровой эрозии включает в себя комплекс организационно-хозяйственных, гидротехнических, агротехнических и лесомелиоративных мероприятий.

Осуществление мероприятий по охране земель является необходимым условием обеспечения рациональности использования земель. Однако этим не всегда достигается все необходимые параметры рационального использования земель. Охрана земель в основном состоит из мер, направленных на сохранение и улучшение уровня плодородия земли, защиты земель от деградирующих процессов и факторов, обеспечение использования земель в соответствии с их целевым назначением [6]. Рациональность использования земель складывается, помимо требований к качеству земли, из определенных требований к условиям и самому процессу осуществления хозяйственной деятельности на земле.

В целях рационального использования земель проводится зонирование территорий, деление земель по категориям, осуществляются различные землеустроительные мероприятия, что позволяет оптимально разместить отрасли, отдельные объекты хозяйственной деятельности. Пространственная ограниченность земель диктует необходимость их продуманного вовлечения в хозяйственный оборот. Исходя из этого, определяются нормативы отвода земель под различные виды хозяйственной деятельности и для размещения объектов производственной и социальной инфраструктуры. Оптимальность размеров отводимых земель законодательством рассматривается как один из основных критериев рациональности использования земель.

Критерии рациональности использования земель могут различаться в зависимости от категории, целевого назначения и особенностей правового режима использования земель. Так, на землях несельскохозяйственного назначения рациональность складывается из таких критериев как: оптимальное размещение объектов, при наименьшем размере отведенного участка; ограничение вредного воздействия на качество земли и на окружающую среду в целом пределами установленных нормативов; восстановление и рекультивация нарушенных земель; возмещение потерь и убытков сельскохозяйственного и лесохозяйственного производства. Рациональное использование земель сельскохозяйственного назначения означает проведение эффективных севооборотов, устойчивую урожайность, при сохранении и улучшении плодородия почв, выполнении всех землеохранных и природоохранных требований.

В конечном итоге мы приходим к выводу, что нормы земельного законодательства направлены на обеспечение рационального использования земель. Поэтому правовое обеспечение рационального использования земель состоит из комплекса взаимосвязанных правовых мер и способов, направленных на стимулирование требуемого поведения субъектов права собственности на земельные участки и права землепользования. В связи с вышесказанным, по нашему мнению, наиболее основные правовые факторы и условия, стимулирующие рациональное использование земель, будут заключаться в следующем:

Во-первых, сама правовая возможность безвозмездного получения гражданами и в отдельных случаях юридическими лицами земельных участков в собственность или землепользование для определенных законом целей. Сама безвозмездная форма предоставления земли в определенных условиях нравственно обязывает рациональное осуществление будущей хозяйственной деятельности.

Во-вторых, создание правовой возможности свободного хозяйствования на земельном участке. Собственник (землепользователь) вправе свободно, по своему усмотрению, но с учетом целевого назначения и правового режима земельного участка, определять структуру землепользования, виды и направления своей деятельности, исходя из хозяйственной целесообразности и интересов получения максимальной выгоды.

В-третьих, наличие правовой возможности свободного рыночного оборота земель и прав на землю. Это позволит оптимально перераспределять земли между собственниками и землепользователями и обеспечит переход земель к эффективно хозяйствующим субъектам.

В-четвертых, наличие правовых стимулов обеспечения целевого использования земельных участков. Правовые стимулы позитивной и негативной направленности делают невозможным либо крайне невыгодным нарушение целевого назначения земли.

В-пятых, наличие правовых мер и требований, направленных на предотвращение условий и причин бесхозяйственного, нерационального использования земель. В частности, в качестве крайней меры предусмотрен механизм изъятия нерационально используемых земель.

В-шестых, наличие правовых форм и методов выявления и пресечения отклонений от требований земельного законодательства.

В-седьмых, наличие правового механизма восстановления нарушенных земельных отношений и привлечения к ответственности виновных в совершении земельных правонарушений.

В итоге наряду с правовыми факторами и условиями, обеспечивающими рациональное использование земель, существуют факторы и условия обратной направленности, в том числе и правового порядка. К ним относятся: пробелы и противоречия в законодательстве; дублирование полномочий должностных лиц компетентных органов в сфере земельных отношений; нечеткое разграничение компетенций государственных органов управления земельным фондом; отсутствие четкой процессуальной и процедурной основ осуществления земельных прав; низкая земельно-правовая культура субъектов земельных правоотношений и т.д.

Литература

1 Земельный Кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 года // Информационно-спровочная система «Әділет 2015».

2 Экологический кодекс Республики Казахстан от 09 января 2007 года // Информационно-спровочная система «Әділет 2015».

3 Об утверждении Правил консервации земель, Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 сентября 2003 года N 993// Информационно-спровочная система «Әділет 2015».

4 Боголюбов С.А. Земельное право. – М., 1997.

References

1 Zemel'nyj Kodeks Respubliki Kazahstan ot 20 ijunja 2003 goda // Informacionno-sprovochnaja sistema «Adilet 2015».

2 Jekologicheskij kodeks Respubliki Kazahstan ot 09 janvarja 2007 goda // Informacionno-sprovochnaja sistema «Adilet 2015».

3 Ob utverzhdenii Pravil konservacii zemel', Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 29 sentjabrja 2003 goda N993// Informacionno-sprovochnaja sistema «Adilet 2015».

4 Bogoljubov S.A. Zemel'noe pravo. – M., 1997.

Молдагалиева А.С.,
Бекмухаметова К.М.

Қазақстан Республикасында жер қойнауын пайдалануды операциялаудың кейбір құқықтық мәселелері

Мақалада қазіргі кездегі жер қойнауын пайдалану құқықтық қатынастарының дамуы және егеменді мемлекеттің нарық жағдайында қалыптасуы, қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды болашақта жан-жақты теориялық және тәжірибелік тұрғыдан қарастыру мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: жер қойнауы, құқық, мемлекет, табиғи ресурстар.

Moldagalieva A.S.,
Bekmukhametova K.M.

Some problems in the implementation of mining operations in the Republic of Kazakhstan

This article discusses the theoretical and practical problems of conservation and environmental protection in terms of the sovereign state of the market and the development of legal relations in the sphere of subsoil use at the moment.

Key words: mineral resources, law, government, natural resources.

Молдагалиева А.С.,
Бекмухаметова К.М.

Некоторые проблемы при осуществлении операций по недропользованию в Республике Казахстан

В настоящей статье рассматриваются теоретические и практические проблемы рационального природопользования и охраны окружащей среды в условиях рынка суверенного государства, а также развитие правовых отношений в области использования недр в настоящее время.

Ключевые слова: недра, право, государство, природные ресурсы.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349:622

Молдагалиева А.С., Бекмухаметова К.М.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: aijan86_86@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУДЫ ОПЕРАЦИЯЛАУДЫҢ КЕЙБІР ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі кездегі қоғамдық қатынастардың ішіндегі Қазақстанның жер асты байлықтарын зерттеу және пайдалануға байланысты қатынастар өзінің ерекше стратегиялық маңыздылығымен байланыстырылады. Бүгінгі кезде еліміздің экономикалық ахуалының өсуі осы қатынастардың дамуымен ұштастырылады. Оның өзі кездейсоқтық емес. Қазақстан Республикасы жер қойнауындағы зерттелген мұнай көлемі бойынша он үшінші орын, газ және конденсаттар бойынша он бесінші орын, мұнай өндіру деңгейі бойынша жиырма алтыншы орын алатын әлемдегі мұнай өндірумен шұғылданатын үлкен елдердің қатарына жатқызылады және жақын арада әлем бойынша мұнай өндіретін елдер арасында алтыншы орынға шықпақ. Осыған байланысты тақырып аясында құқықтық негізде өзекті мәселелерді зерттеуге талпыныс жасалды.

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігін жариялаған сәттен бастап сыртқы экономикалық қатынастардың белсенді мүшесі бола тұра, өзінің экономикасын көтеру мақсатында қолайлы инвестициялық жағдайлар жасауға тырысқандығы белгілі. Әсіресе бұл жер қойнауын пайдалану саласында ерекше байқалды. Бұл сәттен бастап шетелдің ірі жер қойнауын пайдаланушы компаниялары өз инвестициялық жобаларын республика аумағында қарқынды жүзеге асыра бастады. Бүгінде жер қойнауын пайдалану қызметі қауіпті қызметтің түрі болып табылғандықтан, қоршаған ортаға, атмосфералық ауаға түрлі зиянды қалдықтар төгіліп жатыр және бұның салдары қоршаған ортаның экожүйесіне, табиғи ресурстарға және адамның денсаулығына да теріс әсерін тигізіп жатыр. Кейбір жағдайларда жер қойнауын пайдаланушы субъектілер жер қойнауын пайдалану кезінде экологиялық талаптарды бұза отырып қоршаған ортаға қауіпті химиялық құрамы бар заттарды, қалдықтарды шығару, мұнайды төгу, жерді және жер қойнауын тиімді пайдаланбау, өзге де төзілімдерді дұрыс сақтамау фактілері әр жыл сайын қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік органдармен анықталып, қоршаған ортаға келтірілген залал үшін айыппұлдар салынып жатыр. Алайда, тәжірибе көрсеткендей сотпен тағайындалатын айыппұлдардың мөлшері толығымен қоршаған ортаға келтірілген залалды жоюға мүмкіндік бермей отыр. Ал, қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік

органдардың арасында өзара ынтымақтастықтың болмауына байланысты қоршаған ортаға ірі көлемде залал келтіргені үшін кінәлі тұлғаларды қылмыстық жауапкершілікке тарту фактісі өте сирек кездеседі.

Жер қойнауын пайдалану қатынастарын құқықтық реттеу сұрақтарына және оның ішіндегі Қазақстан Республикасындағы мұнай және газкен орындарына шетел инвесторларын жұмсау сұрақтарына бүгінгі күні арнайы көңіл бөлінуде. Бұл сұрақтарды қараудың өзектілігі жер қойнауының меншік иесі болып табылатын мемлекет пен жер қойнауын пайдалану процесінің ең беделді де тікелей қатысушысы болып табылатын шетел инвесторларының арасындағы қатынастарды реттеуші құқықтық негізді жетілдіру қажеттілігімен байланыстырылады. Жер қойнауын пайдалану туралы заңдар өте жылдам және алуан түрде дамуда, сондықтан мемлекет және шетелдік инвесторлар өздерінің ұзақ мерзімдік қатынастары қандай құқықтық базисте қалыптасатынына тікелей мүдделі. Ғылыми мақаланың аса өзектілігін мынадан да көруге болады: қазіргі уақыттағы Қазақстан экономикасында минералдық-шикізат секторы басымдыққа ие екені баршаға мәлім. Осы басымдық экономикалық қатынастарды модернизациялау мен оны инновациялық тұрғыдан жетілдіруге қозғаушы күш болып отыр. Сонымен қатар Ел Президенті күні кешегі «Қазақстан – 2050» қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты жолдауында «Жаңа бағыттың экономикалық саясаты – пайда алу, инвестициялар мен бәсекеге қабілеттіліктен қайтарым алу принципіне негізделген түгел қамтитын экономикалық прагматизм», – деп атап көрсеткен болатын. Сонымен қатар Елбасы аталмыш жолдауда: «Біз ұлттық экономиканы жоспарлы түрде әртараптандырудамыз. Стратегия–2030 қабылданғаннан бері 15 жыл ішінде мемлекетіміз әлемдегі ең серпінді дамушы елдер бестігіне енді. Нәтижесінде, 2012 жылдың қорытындысы бойынша ІЖӨ-нің көлемі жағынан біз әлемнің 50 ірі экономикасы дамыған елдерінің қатарына кіреміз. Әлемнің барлық елдерінде өз дамуын салыстыратын мойындалған рейтингтер бар. Осыдан алты жыл бұрын мен алдымызға әлемнің бәсекеге қабілетті 50 елінің қатарына кіру жөнінде жалпыұлттық міндетін қойдым. Қазақстан Дүниежүзілік экономикалық форумның рейтингінде 51-орынды иеленді. Біз бүгін осы мақсатымызға таяқ тастам ғана қалдық», – деген сенімді сөздері экономиканың осы саласына ерекше мән беруді талап етеді. Ресурстарды шаруашылық айналымына енгізудің арқасында халықаралық бәсеке қатаң болып тұрған кезде біз елімізді белгілі бір деңгейде экономикалық, саяси және әлеуметтік тұрақтылық күйіне енгізе алдық. Қазақстанның жер қойнауы байлықтары ғана елдің саяси жүйесі мен экономикасының тұрақты дамуында жетекші қызмет атқарып отыр, сондай-ақ халықаралық саяси және экономикалық қатынастардың кең ауқымды бағыттарын қалыптастырып отыр. Бұл жайтқа Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына 2009 жылдың 6 наурызында Парламенттің жалпы мәжілісінде жариялаған «Дағдарыстан – жаңару мен дамуға» атты Жолдауында да айрықша назар аударылған болатын. Нақтылай айтқанда, Президент нақ осы «мұнай мен металл Қазақстан экспортының негізі» екендігін атап көрсеткен болатын[1]. Неге десеңіз, Қазақстанның мұнай-газ кешені күллі экономиканың локомотиві болып табылады және басқа салалардың дамуына өз дәрежесінде септігін тигізеді. Заманауи, тиімді тау-кен және мұнай-газ өндіру саласын құра алуымыз да соның есебінен деп білеміз.

Қазақстан Республикасының Конституциясы бойынша жер қойнауы тек мемлекеттің меншігінде ғана болады (6 бап, 3-тармағы) [2] және мемлекеттік айрықша құндылыққа ие. Жер қойнауын пайдаланудан түскен табыс – салықтың 55%-нан астамын бюджетке түсетін валюталық кірістің 70%-ға жуығын құрайды.

Қазақстанның мұнай және газ кен орындарында салынған шетел инвестицияларының қазіргі кездегі құқықтық реттелуін және осыған байланысты мұнай заңдарын жетілдіру туралы ұсыныстарды, қолданыстағы жер қойнауын қорғауға байланысты заңнаманы және оны тәжірибеде қолдану мәселелерін зерттеу басты назарда болып табылады. Бұлардың негізгі мақсаты мемлекеттің жер саясатын білдіре отырып оны жүзеге асыру. Жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізудің барлық кезеңінде жер қойнауы ресурстарын тиімді және кешенді пайдалануды қамтамасыз ету қажет.

Қазіргі таңда республика аумағында қызмет ететін жер қойнауын пайдаланушылардың қызметтерінің салдарынан қоршаған ортаға, атмосфералық ауаға түрлі зиянды қалдықтар төгіліп жатыр. Кей жағдайларда жер қойнауын пайдаланушы компаниялардың жер қойнауын пайдалану кезінде экологиялық талаптарды сақтамай қоршаған ортаға қауіпті заттарды, қалдықтарды шығару, жерді және жер қойнауын тиімді пайдаланбау, өзге де түзілімдерді дұрыс сақтамау жағдайлары қоршаған ортаны қорғау саласында-

ғы мемлекеттік органдармен анықталып жатады. Оның салдарынан қоршаған ортаның экожүйесіне, оның тіршілік иелеріне, табиғи ресурстарға, адамның денсаулығына әртүрлі деңгейде залал келтіріліп жатыр. Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасында қоршаған ортаға келтірілген залалды анықтау мен өтеу мәселелерінің кейбір кемшіліктері бар. Біз бұл мәселені талқылау барысында келесідей қорытындыға келдік:

1. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің 108-бабының 2 тармағына сәйкес, қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органның лауазымды адамдары қоршаған ортаға залал келтіру фактісі анықталған күннен бастап бір ай мерзім ішінде қажетті материалдарды жинау мен талдауды жүргізеді және келтірілген залалға экономикалық бағалауды белгілейді. Бұл нормада бір түсініксіздігі, яғни қоршаған ортаға залал келтіру фактісін кім анықтау керектігінде. Заң шығарушы орган залал келтіру фактісінің болғанын дәлелдеу керектігін нақтыламаған.

Сондықтан да, аталған бапты жетілдіру мақсатында залал келтіру фактісінің дәлелденуі және қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органмен анықталуы керектігі жөнінде норма көрсетілуі тиіс.

2. Қоршаған ортаға келтірілген залал салдарынан оны қалпына келтіру өте қиын процесс және үлкен қаржыны талап етеді. Қоршаған ортаға келтірілген залалдың мөлшерін анықтау үшін терең зерттеу мен білікті мамандардың қатысуы шарт. Экологиялық заңнамада қоршаған ортаға келтірілген залал анықтамасының кейбір кемшіліктері байқалады, дәлірек айтқанда, қоршаған орта мен табиғи ресурстардың тұтыну қасиеттерін қалпына келтірудің шекті кезеңі көрсетілмеген.

3. Соңғы кездерде қоршаған ортаны қорғау саласындағы сот тәжірибесін саралау кезінде сотпен тағайындалатын айыппұлдардың мөлшері толығымен қоршаған ортаға келтірілген залалды жоюға мүмкіндік бермейтіндігі анықталды. Бұның басты себебі, табиғат пайдаланушыға салынған айыппұлдың мөлшері қоршаған ортаны қалпына келтіруге емес, мемлекеттің басқа қажеттіліктеріне жұмсалып кетеді. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік органдардың арасында қоршаған ортаға залал келтірген тұлғаны жауапкершілікке тартуға келгенде өзара ынтымақтастықтың болмауына байланысты қоршаған ортаға ірі көлемде залал келтіру фактісін анықтау және кінәлі тұлғаларды қылмыстық жауапкершілікке тарту мүлде мүмкін болмай отыр. Аталған мәселелерді шешу үшін Қазақстан Республикасының Үкіметі қоршаған ортаға келтірілген залалдар үшін айыппұлдардан түскен қаржыны нақты қоршаған орта мен табиғи ресурстарды қорғау салалары мен іс-шараларына жұмсауын қамтамасыз етуі керек және қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік органдардың, әсіресе Қоршаған ортаны қорғау Министрлігі, Ішкі істер Министрлігі және табиғат қорғау прокуратурасының арасында қоршаған ортаны қорғау саласындағы құқық бұзушылықтарды анықтау және алдын алуға қатысты өзара іс-шаралар (қимыл) жүйесі бекітілуі тиіс.

4. Қоршаған ортаны қорғау іс-шараларына қоғам мүшелерін де тарту қажет. Өйткені, кезкелген жеке және заңды тұлға табиғат пайдаланушының міндеттеріне қоршаған ортаны, оның табиғи ресурстарын ұқыпты және тиімді пайдалану жатады. Соңғы кездері қоғам мүшелерінің қоршаған ортаға немқұрайлы қарауы экологиялық проблеманың одан әрі нашарлануына алып келуде. Бұның өзі қоғамның экологиялық санасы мен мәдениетінің көрсеткішімен өлшенеді. Қоршаған ортаның ластануы, жалпы экологиялық проблемалар қоғамның әрбір мүшесін толғандыруы керек, егер де қоғам мүшелері қоршаған ортаны қорғауда өз құқықтарын қорғауды талап ететін болса, қоршаған ортаның жағдайы әлдеқайда жақсарып, жер қойнауын пайдаланушылар талаптарынан залал келтіру фактілері азаяды.

Сондықтан да, қоғамның экологиялық санасы мен мәдениетін көтеруде шетел мемлекеттерінің тәжірибесін пайдалана отырып, экологиялық білімді тұрақты даму бағдарламасымен қатар жүргізу керек. Қоршаған ортаны қорғаумен қатар, елдің ұлттық қауіпсіздігі мен егемендігі үшін маңызы зор жер қойнауы ресурстарының стратегиялық және сирек түрлерімен (стратегиялық минералды ресурстар, ірі кен орындары) Қазақстанның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жер қойнауының мемлекеттік қорынан жеке жер қойнауы учаскелерін (пайдаланылатын және пайдаланылмайтын) белгілеп, оларға стратегиялық маңызды нысан мәртебесін беру қажеттігі туындауда. Қазақстан Республикасының Үкіметі стратегиялық жер қойнауы учаскелер тізімін бекітіп қойғанымен, бұл тізімге стратегиялық маңызы бар жер қойнауы учаскелерімен қатар, ұсақ жер қойнауы учаскелері де еніп кеткен. Мұның өзі аталған нормативтік-құқықтық актінің сапасын және мемлекеттік маңызды объектілерді анықтау ынтасын төмен-

детіп жіберді. Тізімдегі стратегиялық жер қойнауы учаскелер санын қысқартып, тек шынайы стратегиялық маңызды жер қойнауы учаскелерін қалдыруымыз керек, сондықтан да бұл тізімді қайта қарастырған жөн.

5. Мемлекетте қаржылық және технологиялық мүмкіндіктер, шетелдік инвестициялар болмаған кезде, болашақта ұлттық және экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін көмірсутек шикізаты кен орындарының бірқатарын, мысалы, Каспий теңізінің солтүстігіндегі оффшорлық аймақтағы кен орындарын резервтік кен орындарының республикалық қорына енгізіп қою дұрыс қадам болып саналады. Ал, ұсақ және орташа кен орындарын стратегиялық жер қойнауы учаскелер тізімінен шығарып, оларды негізінен әлеуметтік маңызы бар жер қойнауы учаскесі ретінде игеріп, мемлекеттің ішкі қажеттіліктерін өтеуге арнауымыз керек. Оларға қатысты мемлекеттік-құқықтық реттеудің стратегиялық объектілерге тән ерекше ережелер қолданылмауы тиіс.

6. Соңғы кездері Қазақстан Республикасында парниктік газдарды квоталарын сату мәселесі маңызды болып келеді. 1999 жылы Киото хаттамасын ратификациялағанмен, Қазақстан Республикасы оның толық мүшесі болмай отыр, әсіресе парниктік газдардың квотасы мемлекет үшін белгіленбегендіктен, оны саудаға салу мүмкін болмай отыр. Киото хаттамасының 2012 жылдың соңына дейін қызмет етуіне қарамастан, Қазақстан Республикасын парниктік газдардың квотасын анықтап осы халықаралық шарттың Б-қосымшасына енгізуді қайта ұсыныс жасауымыз тиіс. Сондай-ақ, ішкі және сыртқы нарықта парниктік газдарды төмендету мақсатында шетелдік тәжірибені пайдалана отырып, квоталардың банкингі мен алу жүйесін заңнамалық тұрғыда енгізу керек.

Қоршаған ортаны қорғау мәселелері ұлттық деңгеймен қоса, өзге мемлекеттермен өзара ынтымақтаса отырып шешілуі тиіс. Қоршаған ортаны қорғау саласында мемлекет тарапынан көптеген халықаралық шарттар қабылданғанымен, бұл шарттарда көрсетілген міндеттерді орындай отырып, олардың тиімді жақтарын да тәжірибеге енгізу және халықаралық ынтымақтастықты одан әрі дамыту қажет.

Қорыта келгенде, қазіргі кезде жер қойнауын пайдалану құқықтық қатынастарының дамуы және егеменді мемлекеттің нарық жағдайында қалыптасуы, қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды болашақта да жан-жақты теориялық және тәжірибелік тұрғыдан қарастыруды талап ететін күрделі және басты мәселелердің бірі болып қала бермек. Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағытын анықтауда осындай маңызды қатынастарға жіті назар аударып, экономикасы мен әлеуеті дамыған елдердің төрінен орын алуымыз керек.

Әдебиеттер

1 Назарбаев Н.А., Дағдарыстан – жаңару мен дамуға. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. // Егемен Қазақстан, 2009. – 22 б.

2 30 тамыз 1995 жылы жалпы халықтық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы. // «Параграф» ақпараттық-анықтама жүйесі. // 2011.

3 Айгаринова Г.Т., Есекеева А.А. Қазақстан Республикасы Жер құқығы. Оқу әдістемелік құрал. – Алматы, 2012 ж. 17 б.

4 Шемшученко Ю.С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР. – Киев, 1976. – С. 21-24.

5 Мухитдинов Н. Б. Правовые проблемы пользования недрами. – Алма-Ата, 1977. – С. 113-114.

References

1 Nazarbaev N.A., Dağdarystan – zhaңaru men damuға. Қazaқstan Respublikasy Prezidentiniң Қazaқstan halқyna zholdauy. // Egemen Қazaқstan, 2009. – 22 b.

2 30 tamyz 1995 zhyly zhalpy halyқtyқ referendumda қabyldanғan Қazaқstan Respublikasynyң Konstitucijasy. // «Paragraf» aқparattyқ-anyқtama zhүjesi. // 2011.

3 Ajgarinova G.T., Esekeeva A.A. Қazaқstan Respublikasy Zher құқuғy. Oқu әdistemelik құral. -Almaty. – 2012 zh. 17 b.

4 Shemshuchenko Ju. S. Organizacionno-pravovye voprosy ohrany okruzhajushhej sredy v SSSR. – Kiev, 1976. – S. 21-24

5 Muhitdinov N.B. Pravovye problemy pol’zovanija nedrami. Alma-Ata, 1977. – S. 113-114.

Есекеева А.А.

Некоторые вопросы правового регулирования земельных отношений в Республике Казахстан

Земельное право РК – одна из наиболее динамично развивающихся отраслей права. Тенденции, динамика развития земельного законодательства отражают политико-правовую волю, концептуальные подходы власти по земельному вопросу и, в конечном итоге, выступают юридическим выражением объективных процессов в земельной сфере. Концептуальные основы современной земельно-правовой политики определены Конституцией РК от 30 августа 1995 г. На основе научного анализа законодательных актов автор выявляет специфические черты законодательного обеспечения земельного права в современном Казахстане. С позиций обеспечения стабильности в обществе, поступательного и устойчивого развития земельный вопрос имеет не только социально-экономическое, но и особое политическое значение. Исходя из этого, обеспечение качественного и эффективного правового регулирования продолжает оставаться достаточно актуальной задачей правовой науки и правовой политики.

Земельное право всегда занимало особое место в системе права, но в условиях усиления масштабов хозяйственного оборота земель, вовлечения земель и земельных прав в сферу рынка его социально-регулятивное значение возрастает.

Ключевые слова: земля, земельное право, земельное законодательство, земельное хозяйство, правовое регулирование.

Yessekeyeva A.A.

Some of the legal regulation of land relations in the Republic of Kazakhstan

Land Law of Kazakhstan – one of the fastest growing areas of law. Trends, the dynamics of land legislation reflect the legal and political will, conceptual approaches of power on the land issue and, ultimately, are the legal expression of objective processes in the land sector. Conceptual foundations of modern land – legal policy defined by the Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 1995, based on scientific analysis of legislation the author reveals the specific features of the legislative provision of land law in modern Kazakhstan. From the standpoint of the stability of society, sustained and sustainable development of the land issue is not only socio-economic but also a special political significance. On this basis, providing quality and effective legal regulation remains quite urgent task of jurisprudence and legal policy.

Land law has always occupied a special place in the legal system, but in the context of increasing the scale of economic turnover of land, involving land and land rights in the sphere of the market, its socio – regulatory value increases.

Key words: land, land law, land law, land management, legal regulation.

Есекеева А.А.

Қазақстан Республикасындағы жер қатынастарын құқықтық реттеудің кейбір мәселелері

ҚР жер құқығы – динамикалық құқық саласы дамуының таралған бір түрі. Жер мәселелері бойынша тұжырымдамалық тұрғыдан жер заңнамаларының даму динамикасы, тенденциялары саяси-құқықтық еркіндікті бейнелейді, қорытындысында жер саласында объективті процестердің заңды маңыздылығына мән беріледі. 1995 жылғы 30 тамыздағы Қазақстан Республикасы Конституциясында қазіргі жер – құқықтық саяси тұжырымдамалық негізі айқындалған. Жер мәселелерін дамытудың үдемелігі мен тұрақтылығы, тек қана әлеуметтік-экономикалық ғана емес, бірақ қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету тұрғысынан саяси мәні ерекше. Яғни, бұл дегеніміз құқықтық реттеудің тиімділігі мен сапалылығын қамтамасыз етудегі құқықтық саясат пен құқықтық ғылымның өзекті міндеттерінің ауқымдылығы болып қала береді. Құқық жүйесінде жер құқығы әрдайым ерекше орын алады, бірақ жердің шаруашылық айналымы көлемін күшейту шартында, нарық саласында жерге құқық пен жерді игеру, оның әлеуметтік – реттеуші мәні өсуде.

Түйін сөздер: жер, жер құқығы, жер заңнамалары, шаруашылық жер, құқықтық реттеу.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 336.741.28

Есекеева А.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: akim_ainash@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Желательная и нежелательная степень вмешательства государства в экономику своей страны давно является предметом оживленных дискуссий практически во всех странах мира. В СССР борьба мнений по этому предмету была во многом отвлеченным занятием. При господстве в СССР плановой экономики, монополии государства на землю и почти на все средства производства и в условиях запрета частного предпринимательства рыночные отношения вообще и рыночные обороты с землей в частности не только не поощрялись, но в большинстве случаев были прямо противозаконны.

С позиций обеспечения стабильности в обществе, поступательного и устойчивого развития земельный вопрос имеет не только социально-экономическое, но и особое политическое значение. Исходя из этого, обеспечение качественного и эффективного правового регулирования продолжает оставаться достаточно актуальной задачей правовой науки и правовой политики. Земельное право всегда занимало особое место в системе права, но в условиях усиления масштабов хозяйственного оборота земель, вовлечения земель и земельных прав в сферу рынка, его социально-регулятивное значение возрастает [1].

Земельное законодательство Казахстана развивается достаточно динамично. Реформы в экономике, переход к новой системе имущественных отношений, изменение режима оборота земель привели к необходимости существенного обновления всей системы земельного законодательства. За годы независимости были приняты – ЗК РК от 16 ноября 1990 г., Указ «О земле» от 22 декабря 1995 г., Закон «О земле» от 24 января 2001 г., ЗК от 20 июня 2003 г. [1, с.72-84]. Земельное законодательство РК в своем развитии прошло 4 этапа. В основе деления на этапы лежит функционально-целевая направленность основных нормативно-правовых актов по ключевым вопросам земельных преобразований. Первый этап (1990–1993 гг.) характеризуется оформлением политико-правовых основ нового земельного строя РК на основе ЗК РК от 16 ноября 1990 г. и указов Президента РК. На втором этапе (1993-1995 гг.) специальными указами главы государства закладываются нормативные основы начала рыночных земельных преобразований: закрепляются принципы устойчивости и рыночного оборота права

землепользования, правовые основы перехода к товарному негосударственному сельскохозяйственному производству на рыночных началах. Третий этап связан с Конституцией РК от 30 августа 1995 г. и Указом «О земле» от 22 декабря 1995 г., является поворотным, во многом определяющим в формировании правовых основ рыночных земельных отношений. Четвертый этап в результате принятия Закона «О земле» от 24 января 2001 г., к сожалению, положил начало процессу отступления от ряда рыночных и социальных принципов в земельно-правовом регулировании [2].

Современный, пятый этап берет свое начало с принятия ЗК от 20 июня 2003 г. ЗК содержит принципиальные новшества относительно целого ряда институтов земельного права. Прежде всего, выделяются изменения, связанные с введением права частной собственности на сельскохозяйственные земли, с установлением новых правовых параметров приобретения, владения, пользования и распоряжения сельскохозяйственными землями. Переход к рынку, потребность вовлечения земель в гражданский оборот привели к необходимости нормативного закрепления системы вещных прав на землю. Вещные права на землю выражают имущественный аспект земельных отношений, включающий различные правовые способы реализации собственности, осуществления обладания и воздействия на землю. Несмотря на отсутствие в прежнем земельном законодательстве термина «вещное право», отдельные виды вещных прав, как земельный сервитут в виде скотопрогонных трасс временного (сезонного) пользования, право землепользования, право землевладения граждан, крестьянских хозяйств были известны законодательству еще с советских времен [3].

Этот основополагающий нормативно-правовой акт не устраняет недостатки, отступления, а по ряду позиций, наоборот, еще более ухудшил прежние параметры правового регулирования. Но в целом, если обобщить результаты становления и развития земельного законодательства, то можно утверждать, что создана правильная в своем стержневом направлении правовая основа рыночных земельных отношений. При этом можно говорить о рецепции (либо повторении в силу сходств социально-экономических условий и предпосылок реформ) в казахстанском земельном и аграрном праве основных подходов и положений восточно-европейской доктрины правового обеспечения земельной реформы.

Следует особо выделить процессуальный аспект реализации земельных прав, выступающий ключевым фактором в становлении земельных правоотношений, обеспечении его социальной ориентированности. Между тем, процесс приобретения земельных прав сталкивается с серьезными недостатками, начиная со стадии учета и рассмотрения обращений субъектов о выделении земельных участков: оставление обращений и ходатайств без рассмотрений; нарушение сроков рассмотрения, требований обязательной регистрации обращений. В правосознании субъектов земельных правоотношений сформировалось предубеждение о коррупционном характере земельных отношений. Поэтому нередко субъекты при осуществлении своих земельных прав корректируют свои действия, исходя из презумпции коррупционности земельных управленческих, распорядительных действий. Уже само по себе изложенное создает благоприятный фон для коррупционных правонарушений в земельной сфере. Если говорить об управленческом аспекте, то главное противоречие в системе государственного регулирования земельных отношений состоит в том, что неизбежная специализация органов управления не сопровождается наделением их соответствующими полномочиями и четким разграничением функций. Не обеспечен функциональный баланс между структурами системы управления, исходя из целей, задач, характера деятельности взаимодействующих структур. Не до конца реализован принцип независимости контрольно-надзорных функций от исполнительного органа.

Изложенная правовая ситуация усиливает вероятность коррупционных проявлений в процессе распоряжения и приватизации сельскохозяйственного земельного фонда. Под прикрытием защиты и реализации публичных интересов допускается непоследовательность в гарантировании полного объема прав и имущественных интересов собственника (землепользователя). Здесь обнаруживается социально-несправедливая, и потому методологически ущербная нормативная конструкция: «обеспечение публичного интереса посредством ущемления частного интереса». Забывается, что любой публичный интерес, в конечном итоге, выступает воплощением частного интереса. В законодательстве просматривается недостаточная последовательность принципам частной собственности. ЗК, с одной стороны, существенно расширил границы права частной собственности, с другой – значительно ослабил гарантии его эффективного функционирования и

защиты. «Усеченная» конструкция права частной собственности выхолащивает сущность собственности – возможность распоряжения объектом собственности. Она не согласуется также с правом на справедливую компенсацию [4].

Последовательное применение рыночных механизмов, за исключением ограничений социальной направленности, следует определить в качестве конструкционной основы возникновения, изменения и прекращения права частной собственности и негосударственного землепользования.

Каркас земельно-правового регулирования должен строиться на основе решения методологической проблемы обнаружения и закрепления в концептуальном и законодательном порядке теоретико-правовой модели взаимодействия методов правового регулирования. Исходя из общих закономерностей правового опосредования рыночных отношений, приемлем следующий подход: метод частноправового регулирования в сфере земельных отношений должен присутствовать в той мере, в какой не посягает на фундаментальные основы земельного строя, публичные интересы субъектов земельных отношений; метод публично-правового регулирования может опосредовать земельные отношения в той мере, в какой не нарушает сущность частноправового опосредования земельных отношений, его рыночную, имущественную направленность. Организационные условия для превращения правовой возможности в действительность права [5].

На сегодняшнем этапе развития земельного законодательства нет ни того, ни другого. Действующее земельное законодательство избегает последовательного применения частноправового метода регулирования. Одновременно нет и полноценного публично-правового регулирования. Многие противоречия, причины, приводящие к снижению социальной, регулятивной эффективности земельного законодательства, связаны именно с нерешенностью данной проблемы.

Государственное регулирование земельных отношений – это система мер, направленных на обеспечение рационального и эффективного использования земли, ее охрану, воспроизводство и повышение плодородия почв, сохранение и создание благоприятной для людей окружающей среды, на защиту прав собственности, владения и пользования землей путем осуществления комплекса организационных, правовых, экономических мер.

С развитием и изменением земельных отношений функции государства также не стоят на месте – развиваются, изменяются и совершенствуются. К примеру, некоторые функции появляются как совершенно новые, некоторые могут вовсе отпасть, из третьих может выделиться ряд новых функций и т. д. Государство при осуществлении своей деятельности апеллирует множеством функций, применяя как отдельно взятые, так и в совокупности, но на современном этапе его развития вопрос о количестве (объеме) функций уже не столь важен, как вопрос о классификации последних [6].

В Республике Казахстан трудно определить, какие органы выполняют общие, специальные и другие функции в экономическом, правовом, организационном обеспечении охраны, рационального использования земли, платы за землю. Мы руководствовались традиционной системой, соответствующей теории и духу государственных правовых органов. Это законодательные, исполнительные и судебные органы. Конституция 1993 года впервые утвердила разделение государственной власти на законодательную, исполнительную и судебную как одну из основ конституционного строя. На сегодняшний день принятие законных конституционных норм стало избавлением от организации тоталитарного государства, построенного на основе единства партии и классовой идеологии. С другой стороны, разделение власти является объективно обоснованным методом регулирования социалистических общественных социальных отношений. В Республике Казахстан разделение власти является не простым разделением полномочий государственных органов. Каждая ветвь государственной власти в своей отрасли имеет высокое государственное руководство и независимость [7].

На наш взгляд, упорядочение государственных органов, их функций является гарантом и гарантией успешного развития среди них земельно-правовых отношений. Рассмотрим эти функции.

Первое место занимают законодательные органы, играющие важную роль в государственно-правовом механизме рассматриваемой системы.

Принятие Земельного кодекса Республики Казахстан ознаменовало собой стабилизацию правовой базы земельных отношений, открыло качественно новый этап земельной реформы на базе государственной и частной собственности на землю. Наличие в Земельном кодексе целой системы норм, закрепляющих социальные функции

права собственности на землю, свидетельствует о потенциальных возможностях нового кодифицированного акта по преобразованию земельных отношений без издержек социального характера.

Также Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым в Послании народу Казахстана «Повышение благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики государства» поставлена стратегическая цель вхождения нашего государства в число пятидесяти конкурентоспособных стран мира, модернизации общества и инновационного развития экономики страны, роста благосостояния всех граждан страны.

Однако нельзя не согласиться с мнением А.Х. Хаджиева, который подчеркивает недостаточность полномочий Агентства для осуществлении возложенных на него функций по проведению земельной политики государства. Полномочия урезаны в пользу местных исполнительных органов. В этом убеждает сравнительный анализ норм ст. 14 ЗК, Положения об Агентстве от 14 января 2005 года, с одной стороны, и ст. 14-1, 16 ЗК – с другой.

Также отсутствие единого кадастра, включающего в себя земельный и имущественный учет, создает определенные трудности в формировании единого государственного информационного ресурса по объектам земельно-имущественного комплекса, создании условий введения единого налога на недвижимость и упрощении процедуры государственной регистрации недвижимого имущества [8].

На сегодняшний момент отсутствуют нормативные правовые акты, регламентирующие вопросы планирования и организации территории, разработка которых способствовала бы рациональному использованию и охране потенциала земельных ресурсов и позволила бы упорядочить осуществление сделок с землей (купли-продажи, аренды, залога и т. д.), что соответственно улучшило бы уровень государственного регулирования рынка земли.

В то же время проведенная проверка указывает на неудовлетворительное состояние работ по мониторингу земель в республике. Территориально-зональная сеть стационарных пунктов наблюдений создана не полностью и охватывает не все почвенные разновидности. Наблюдения ведутся нерегулярно, нарушаются требования по периодичности наблюдений, не всегда выполняется весь комплекс необходимых работ. Практически отсутствует ведение мониторинга на природных кормовых угодьях республики.

Вне единой системы мониторинга земель оказалась информация о состоянии земель, получаемая при ведении мониторинга другими ведомствами, в частности Министерством сельского хозяйства Республики Казахстан и Министерством охраны окружающей среды Республики Казахстан.

Кроме того, в соответствии с природоохранным законодательством в республике проводится производственный мониторинг земель. Указанный вид мониторинга осуществляется юридическими лицами – природопользователями, которыми полученные данные не представляются в Агентство для ведения единого мониторинга земель.

Разработанные научные обоснования принципов, задач, состава и содержания правового, фискального, а также многоцелевого земельного кадастра были предусмотрены в концепции развития научно-методических основ мониторинга и управления земельными ресурсами, но Агентством в установленном законодательством порядке не утверждены и не согласованы с другими заинтересованными государственными органами.

Отсутствие единого кадастра, включающего в себя земельный и имущественный учет, создает определенные трудности по формированию единого государственного информационного ресурса по объектам земельно-имущественного комплекса.

Повышение качества уровня государственного регулирования рынка земли в немалой степени зависит и от установления всех видов платежей за землю в зависимости от ее кадастровой стоимости, что должно обеспечить оптимизацию налогообложения и аренды, усовершенствовать и упростить систему залоговых операций и повысить действенность государственного регулирования оборота земель.

Подводя итог сказанному, следует отметить, что в нынешнем земельном законодательстве наметилась тенденция к отражению специфики управления земельными отношениями. Земля – это не только объект недвижимости, но и важнейший природный ресурс, который необходимо использовать с величайшей осторожностью, что обусловливает как возможные ограничения земельного оборота и подчинения его определенным правилам, так и установление жестких норм, регулирующих использование этого вида недвижимости [9].

Круг государственных органов, являющихся субъектами управленческих отношений в

земельной сфере, не исчерпывается вышеперечисленными органами. Можно согласиться с мнением А.Х. Хаджиева: «В широком смысле субъектами управления земельных отношений выступают все органы государства, наделенные законодательными, исполнительно-распорядительными, контрольно-надзорными и правоприменительными полномочиями. Степень и формы их участия в управлении земельным фондом существенно различаются, напрямую зависят от характера и конкретных аспектов регулирования земельных отношений».

Литература

1 Земельный Кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 г. с изм. и дополнениями // Казахстанская правда. – 2003. – 26 июня.

2 Ильясова К.М. Система вещных прав на земельные участки в Казахстане: проблемы совершенствования законодательства // Право и государство. – 2004. – №2/2. – С.59 – 63.

3 Стамкулов А.С., Стамкулова Г.А. Земельное право Республики Казахстан. – Алматы, 2004. – 403 с.

4 Хаджиев А.Х., Рахметов Е.Ш. Понятие и сущность объекта земельных правоотношений // Аграрное и земельное право. – 2005. – № 9. – С. 80-86.

5 Стамкулов А.С., Стамкулова Г.А. Земельное право Республики Казахстан. – Алматы, 2004. – 403 с.

6 Хаджиев А.Х. Организационно правовые проблемы обеспечения эффективности оборота земель в Республике Казахстан // Вестник КазНУ. – Алматы, 2008

7 Хаджиев А.Х. Земельное право РК. – Алматы: Юрист, 2002. – 376 с.

8 Тулеубаева Г.Ж. Зонирование земель как функция управления земельным фондом (сравнительно-правовой анализ отечественного и зарубежного законодательств) // Вестник КазНУ. – Алматы, 2009.

9 Алтынбеккызы А. Теоретические основы вещных прав на землю // Вестник КазНУ. – Алматы, 2013.

References

1 Zemel'nyj Kodeks Respubliki Kazahstan ot 20 ijunja 2003 g. s izm. i dopolnenijami // Kazahstanskaja pravda. – 2003. – 26 ijunja.

2 Il'jasova K.M. Sistema veshhnyh prav na zemel'nye uchastki v Kazahstane: problemy sovershenstvovanija zakonodatel'stva // Pravo i gosudarstvo. – 2004. – №2/2. – S.59 – 63.

3 Stamkulov A.S., Stamkulova G.A. Zemel'noe pravo Respubliki Kazahstan. – Almaty, 2004. – 403 s.

4 Hadzhiev A.H., Rahmetov E.Sh. Ponjatie i sushhnost' ob#ekta zemel'nyh pravootnoshenij // Agrarnoe i zemel'noe pravo. – 2005. – № 9. – S. 80-86.

5 Stamkulov A.S., Stamkulova G.A. Zemel'noe pravo Respubliki Kazahstan. – Almaty, 2004. – 403 s.

6 Hadzhiev A.H. Organizacionno pravovye problemy obespechenija jeffektivnosti oborota zemel' v Respublike Kazahstan // Vestnik KazNU. – Almaty, 2008

7 Hadzhiev A.H. Zemel'noe pravo RK. – Almaty: Jurist, 2002. – 376 s.

8 Tuleubaeva G.Zh. Zonirovanie zemel' kak funkcija upravlenija zemel'nym fondom (sravnitel'no-pravovoj analiz otechestvennogo i zarubezhnogo zakonodatel'stv) // Vestnik KazNU. – Almaty, 2009.

9 Altynbekkyzy A. Teoreticheskie osnovy veshhnyh prav na zemlju // Vestnik KazNU. – Almaty, 2013.

Шукенова Ж.С., Саниязова Е.К.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі қағидаттары

Мақалада экологиялық қауіпсіздік қағидаларының түсінігіне және түрлеріне аса мән беріліп, кеңірек сипаттама берілген. Зерттеу барысында қолданыстағы экологиялық қауіпсіздік қағидаларына салыстырмалы талдау жасалған. Сонымен қатар, мемлекеттік экологиялық қауіпсіздік дамуының қағидаттары баяндалады. Мақалада экологиялық қауіпсіздік қағидаларының қазіргі қоғамдағы маңыздылығы анықталған. Зерттеу барысында әлі де экологиялық қауіпсіздік қағидаларының зерттеу қажеттілігі туралы жақсы ұсыныстар жасалған.

Түйін сөздер: экологиялық құқық, экологиялық қауіпсіздік, қоршаған ортаны қорғау, принцип, қолайлы қоршаған орта.

Chukenova Zh.S., Saniazova E.K.

The basic principles of environmental safety

The paper gives a detailed characteristic of the principles of environmental safety. The study established the importance of environmental safety principles for modern society. As well as a thorough analysis and proposed a union of some of the principles of environmental safety.

Key words: ecologal law, ecological safety,envivonmental protection,principle.

Шукенова Ж.С., Саниязова Е.К.

Основные принципы экологической безопасности

В статье дана развернутая характеристика принципов экологической безопасности. В ходе исследования установлена важность принципов экологической безопасности для современного общества, проведен тщательный анализ и предложено объединение некоторых принципов экологической безопасности.

Ключевые слова: экологическое право, экологическая безопасность, охрана окружающей среды, принцип, охрана окружающей среды.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.6.001.25.(574.54)

***Шукенова Ж.С., Саниязова Е.К.**

Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.
*E-mail: jadira_81@mail.ru

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАТТАРЫ

Қазақстан Республикасының 1995 жылы қабылданған Конституциясы адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы айналадағы ортаны қорғауды мақсат етіп қоятынын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті екенін паш етті. Конституцияның осы ережелері еліміздің экологиялық заңдарын дамытуға құқықтық негіз жасады [1].

Қазақстан Республикасының Конституциясының ережелеріне сәйкес, Қазақстанда Экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасы әзірленді, онда экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізге алынатын принциптері, стратегиялық мақсаттары, міндеттері мен басым бағыттары көрініс тапқан-ды. Егемен Қазақстанның, қазіргі осы заманғы құқығында құқықтың әрбір саласы үшін құқықтық принциптердің өз жүйесінің болуы сипатты болады. Құқық саласының принциптерімен негізін басшылыққа алатын ережелер танылады, оларға сәйкес белгілі бір қоғамдық қатынастар реттеледі. Бұл Қазақстанның жалпы құқықтық принциптерінің қолданылуын теріске шығармайды, бұл принциптер республика Конституциясында баянды етілген – бұл ізгілікшілдік, құқықтық мемлекеттің, халық билігінің, заңдылықтың, жариялылықтың, азаматтардың тең құқылығы және т.б. принциптері. Ал біздің зерделеуіміздің мәні экологиялық құқықтың, айрықша принциптері болып табылады.

Құқық саласының принциптерінің заңнамада баянды етілуі заңды құбылыс немесе экологиялық құқықтық тәжірибені талдау нәтижесінде анықталуы да мүмкін. Экологиялық құқық принциптері жүйесін анықтаудың күрделілігі олардың саналуандығында болып табылады. Қандай да бір нақты экологиялық құқық қатынасынан (мысалы, көмірсутегі пайдалы қазындыларын өндіру кезінде) біз жалпы экологиялық құқық принциптерінің жер және тау құқығының принциптерімен астасуын ұшыратамыз. Ал экологиялық құқықтың әрбір кіші саласында (жер, тау, су және т.б. салаларына) құқықтық принциптердің өз жүйесі мен экологиялық-құқықтық принциптердің жалпы жүйесі сәйкес келеді.

«Принцип» (қағидат) термині латынның сөзі – «бастау, негіз» дегенді білдіреді. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің 5-бабында осы принциптер туралы былай де-

лінген: «Қоршаған ортаны қорғау мен табиғатты ұтымды пайдалану мына принциптер негізінде жүзеге асырылады»:

– Адамның өмірі мен денсаулығын қорғаудың басымдығы, халықтың өмірі, еңбегі мен демалысы үшін қолайлы қоршаған ортаны сақтау және қалпына келтіру;

– Қазақстан Республикасының нарықтық қатынастар жағдайында тұрақты дамуға көшуі, адамдардың қазіргі және болашақ ұрпақтарының салауатты және қолайлы қоршаған ортаға деген қажеттерін қанағаттандыру мақсатында қоршаған ортаның әлеуметтік-экономикалық, міндеттері мен проблемаларын теңдестіре отырып шешу;

– экологиялық жағдайы қолайсыз аймақтардағы экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және бұзылған табиғи экологиялық жүйелерді қалпына келтіру;

– табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және молықтыру, табиғатты пайдаланғаны үшін кезең-кезеңмен ақы төлеуді енгізу және қоршаған ортаны қорғауға экономикалық жағынан ынталандыруды енгізу;

– биологиялық алуан түрлілікті және экологиялық, ғылыми және мәдени жағынан ерекше маңызы бар қоршаған орта объектілерін сақтауды қамтамасыз ету;

– қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды мемлекеттік реттеу мен мемлекеттік бақылау, оларды бұзғаны үшін жауапкершіліктің ымырасыздығы;

– қоршаған ортаға нұсқан келтіруге жол бермеу, қоршаған ортаға ықпал ету мүмкіндігін бағалау;

– халықтың, қоғамдық, бірлестіктер мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қоршаған ортаны қорғау саласына белсенді түрде және демократиялық жолмен қатысуы;

– халықаралық, құқық негізінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы халықаралық, ынтымақтастық принциптерін сақтау негізінде жүзеге асырылады [2].

Жоғарыда келтірілген принциптердің мән-мағынасын төмендегідей мазмұндап қарастырсақ.

Бірінші принципі, адамның өмірі мен денсаулығын қорғау принципі – адамның өмірі үшін қолайлы қоршаған табиғи ортаны қамтамасыз ету экологиялық заңнаманың өзекті мәні, табиғат пен қоғамның арасындағы қоғамдық қатынастардың бүкіл кешенін құқықтық реттеу үшін негіз болып табылады. Бұл принцип мынадай түсінік береді: мемлекет өзінің табиғатпен қатынасын адам қызметі адамның өзінің денсаулығы мен өміріне зиян келтірмеуі үшін, бұл өзара қатынас адам үшін қолайлы жағдайлар жасайтындай етіп құруға тиіс, сондықтан атап айтқанда, осы мақсатқа барлық экологиялық қатынастар бағындырылуға тиіс [3]. Өз кезегінде, қазіргі шындық қоршаған табиғи ортаның ластануы нәтижесінде экологиялық апаттардың, жаппай уланулардың, биологиялық жаңа белгілердің пайда болуының және қырылудың талай мысалдарын келтіреді, бұл адам денсаулығы мен өміріне төнген қатер фактісін толық растайды.

Екінші принцип, әлеуметтік-экономикалық міндеттер мен қоршаған орта проблемаларын теңдестіре отырып шешу принципі – экологиялық мүдделердің басымдығы жағдайында ғылыми негізделген қоғамның экономикалық мүдделерін экологиялық мүдделермен ұштастыруды орындаумен қамтамасыз етіледі. Мысалы, қоғамның экономикалық мүдделері табиғи ресурстарды пайдалану саласында анықталады, сондықтан бұл арада біз қоғамның табиғатқа пәрменді ықпалын көреміз. Сонымен бірге, табиғат та адамның ықпалына да пәрменді түрде жауап береді, бұл ретте осы табиғатта оны өмір жағдайларынан айырады. Біз адамзат табиғатты, демек өзін де қорғай отырып, өзінің экологиялық мүдделерін қалай құратынын көреміз. Бұл орайда оның қызметі біз зерттеген адамның тіршілік ету жағдайларын сақтау принципіне негізделеді. Адамзаттың табиғатқа енжар қарау жай-күйінде болуға мүмкіндігі жоқ. Сондықтан қоғам өзінің экономикалық және экологиялық мүдделерін ұштастыруы керек, бұл орайда соңғысы әманда басым рөл атқаруға тиіс. Сонымен бірге, экологиялық заңнама осы принципті көрсете отырып, табиғат ресурстарын қорғау жөніндегі нормаларға бағындырып, осы ресурстарды пайдалану жөніндегі өз нормасына ие болады, сөйтіп оларды тәуелділік жағдайына қояды.

Қолайсыз экологиялық жағдайдағы аумақтарда экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету принципі, біздің ойымызша, неғұрлым мәлімдемелі сипат алады. Әрине, экологиялық қатынастар субъектілерінің қызметі осы принципке сәйкес құрылуға тиіс, мемлекет өзінің бақылаушылық рөлін жүзеге асырады; Экологиялық заңнама жүйесінде осы принципті орындауды қамтамасыз ететін нормалар бар. Алайда, осыған қарамастан, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету принципі мәлімдемелі, өйткені тек осы принципке тән құқықтық жүзеге асыру тетігі жоқ. Сондықтан да бұл принципті экологиялық заңдылық принциптерінің жалпы жүйесінен бөлек қарастырады.

Табиғатты пайдаланғаны үшін ақы төлеуді кезең-кезеңімен енгізу принципі мен қоршаған ортаны қорғауды экономикалық жағынан ынталандыруды енгізу республикада нарықтық қатынастарды қалыптастыруға сәйкес келеді.

Бүгінгі таңда біз мынаны көріп отырмыз: Қазақстан Республикасындағы қазіргі экономикалық қатынастар табиғат ресурстарын пайдалану жөнінде тұтас бірқатар қатынастардың өмірге келуін туғызып отыр, олардың негізі тауар-ақша сипаттамаларына құрылған. Табиғат ресурстарын жалға алу шарттары, жер иеленуді өмір бойы мұраға алу заң шығарушыны табиғат пайдаланудың тегіндігі мәселесіне өзінің көзқарасын қайта қарауға мәжбүр етті. Мынаны атап көрсету керек: заң әдебиетінде де, ғалымдар да табиғатты ұтымды пайдалану принципін сақтаудың елеулі кепілі ретінде ақылы табиғат пайдалануды енгізуді жақтаған пікірді барған сайын жиі айта бастады [4].Осыдан жиырма жыл бұрын айтылған бұл ғалымдардың ұсыныстары қазіргі кезде тамаша шешімін тапты, жерді, жер қойнауы мен ормандарды пайдалануға салықты енгізген кезде табиғат пайдаланушыларды табиғат ресурстарын аздап жалға алуға мәжбүр етеді.

Бұл арада мынаны атап кеткен жөн: су, жер қойнауы, ормандар бұрынғысынша тек мемлекеттік меншік болып қалады және азаматтық айналымнан алынатын болады.

Жалпы табиғат пайдаланудың тегіндігі Қазақстан Республикасы азаматтарының табиғатты пайдалануға құқықтарының кепілі, салауатты қоршаған табиғи ортаға адамның конституциялық құқығын баянды ету болып табылады.

Табиғат қорғау тиімділігін арттыруға бағытталған шараларды көтермелеу принципі дегеніміз табиғат сапасын сақтау жөніндегі табиғатты пайдаланушылардың кызметін көтермелеу тетігін құру деген сөз. Мынаны атап көрсеткен жөн: заң шығарушының осы принципті жариялауына қарамастан бүгінгі таңда табиғат қорғау қызметін көтермелеу шараларының жүйесі әлі болса да әзірлене қойған жоқ. Бұрынырақта қолданылған моральдық және материалдық көтермелеу шаралары (сыйлықтар тапсыру, алғыс жариялау, қызыл жалаушалар және т.б.) қазір қолданылмайды, ал жаңаларын заң шығарушы әлі де жасай қойған жоқ. Енгізілген жаңа экономикалық әдістер табиғат пайдаланушыны оның өзін табиғат қорғау қызметімен айналысуына мәжбүр етіп отыр. Біздің ойымызша, бұл табиғат сапасын сақтаудың үлкен кепілі.

Биологиялық әр алуандық пен ерекше экологиялық маңызы бар объектілерді сақтауды қамтамасыз ету принципі Қазақстанда құрылған қорықтар мен заказниктер жүйесінде жүзеге асырылады. Олардың аумақтары шегінде биологиялық әр алуандылықтың барлық өкілдерін сақтауға және жануарлар мен өсімдіктердің сирек және жойылып бара жатқан түрлерін сақтауға бағытталған шаралар жүргізіледі. Осы принципке сәйкес, кезінде арнайы «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» заң қабылданған-ды, бірақ қазір ҚР Экологиялық Кодексімен реттеледі.

Әрине, экологиялық заңнаманың маңызды принциптерінің бірі – қоршаған табиғи ортаны қорғау туралы заң талаптарын катаң сақтау принципі, оны бұзғаны үшін жауапкершіліктің ымырасыздығы болып табылады. Бұл принцип осы саладағы біздің мемлекетіміздің құқық қорғау органдарының жалпы қызметінен шығады.

Қоршаған табиғи ортаға келтіретін залалды толық өтеуді заң шығарушы экологиялық қызметтің жеке принципі ретінде бұрын бөліп көрсете қоймаған еді. Ал оның мазмұны экологиялық, заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік принципі ауқымында қарастырылды, онда жауапкершілік түрлерінің бірі табиғатқа келтірілген залалды өтеу аталып көрсетілді. Қазіргі кезеңде залалды өтеу тетігі заңнамада неғұрлым егжей-тегжейлі ресімделген; залалды өтеудің бірнеше түрлері бар. Ерекше ынта қоярлық жайт мынада болып отыр: залалды материалдық жолмен өтеумен қатар экологиялық өтеуге барған сайын көбірек мән берілуде. Сондықтан заңдық жауапкершілік принципінің мазмұны да өзгеруде, дұрысын айтқанда залалды өтеу принципін бөліп көрсетудің қажеттігі пайда болуда. Заң шығарушы келесі тезис жағына қарай ойысып отыр – кінәлі адамды жазалау, оған айыппұл салу немесе қылмыстық жазаға тарту аз, кінәлі адам табиғатқа келтірген залалды өтеуі керек.

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы халықтың, қоғамдық бірлестіктер мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қатысу принципі бұрын қолданылған заңнамада көрінісін тапқан болатын. Ол ол ма, осы принципті жүзеге асыруда толып жатқан қоғамдық ұйымдардың, «жасылдар» партияларының, экологиялық қозғалыстардың, майдандар мен жекелеген азаматтардың кызметінде тамаша практикалық жақсы істер болды. Олардың осы проблеманы шешуге қатысуы әр түрлі нысандағы меншік кәсіпорындарының шаруашылық қызметіне, сондай-ақ салынып жатқан немесе жұмыс істеп тұрған объектілер бойынша қоғамдық экологиялық са-

раптама жүргізу мүмкіндігіне қоғамдық бақылау нысанында жүзеге асырылады. Бұл орайда экологиялық заңнамада, ресурстық кодекстерде және жалпы экологиялық заңдарда жергілікті әкімшілікте табиғатты қорғау және оны ұтымды пайдалану жөнінде қоғамдық ұйымдар мен халықтың ұсыныстарын барынша ескеру жүктеледі.

Соңғы уақыттаза ңшығарушы табиғаттыластанудан қорғау мүмкіндігін нақты бағалай келіп, белгілі бір теңгерім орнату жолымен жүріп отыр, бұл жағдайда адамдардың денсаулығы мен қоршаған ортаға зиянды әсер етпейтін табиғатқа антропогендік ықпал етуге жол берілуде. Осы теңгерімді реттеу табиғи объектілерге зиянды ықпал етудің белгілі бір нормативтерін белгілеу көмегімен мүмкін болып отыр, мұның өзі құқықтық түрге техникалық көрсеткіштерді енгізу процесі болып табылады, оларды заңнамалық нормалар түрінде ресімдеу. Белгілі бір табиғи теңгерімді белгілеу үшін техникалық көрсеткіштерді қолдану, адамдардың өмірі үшін қолайлы жағдайларды сақтай отырып жағымсыз ықпалды біркелкі ету қоршаған ортаны стандарттау мен нормалау принципінің мазмұны болып табылады. Бұл принцип негізгі экологиялық заңда баянды етілмеген, бірақ ол заңға тәуелді актілерде кеңінен көрініс тапқан.

Табиғат сапасының нормативтерін немесе стандарттарын қолданудың осы стандарттарды қолданбай табиғаттың ластану деңгейін анықтау мүмкін болмайтын табиғи объектілер үшін ерекше маңызы бар. Мысалы, су немесе ауа. Қолданыстағы заңнамада табиғатты нормативтен тыс пайдаланғаны және ластағаны үшін айыппұл төлемдерін белгілеу арқылы шаруашылық қызметін нормалау принципін жүзеге асыру тетігі жасалған.

Экологиялық проблеманы шешу үшін қоршаған ортаны қорғау саласында халықаралық ынтымақтастық принципін қолданудың зор маңызы бар. Шын мәнінде, экологиялық тұрғыда мемлекеттік шекараларды белгілеу жекелеген мемлекетті жалпы ғаламшарлық сипаты бар экологиялық проблемадан босата қоймайды. Бұл арада қоғамдағы идеологияның, әлеуметтік-экономикалық жүйедегі өзгешеліктің маңызы болмайды. Экологиялық проблема барлығы үшін бірдей, сондықтан оны шешудің тиімділігі әлемдік қауымдастықтың барлық субъектілерінің бірлескен күш-жігері, осы бағыттағы халықаралық ынтымақтастықты дамыту жағдайында ғана мүмкін болады. Бұл принципті жүзеге асырудың құқықтық тетігі халықаралық-құқықтық актілерді қабылдау арқылы қамтамасыз етіледі, ал олардың негізінде экологиялық ұлттық құқықтық актілерін әзірлеу мен қабылдау жүргізіледі.

Мемлекеттің экологиялық қауіпсіздік дамуы мынадай қағидаттарға негізделеді:

– табиғи ресурстарды пайдаланудың экологиялық мүмкінді шектерін айқындайтын және қоршаған ортаны сапалы теңгермелі басқаруды қамтамасыз ететін шектеулердің, нормативтердің және шаруашылық әрі өзге де қызмет жүргізу ережелерінің ғылыми-негізделген кешенін енгізу жолымен мемлекеттің тұрақты дамуы үшін барлық қоғамдық қатынастарды реттеуге экожүйелік тәсіл;

– экологиялық қауіпсіздіктің өңірлі және жергілікті міндеттерінің экологиялық қатерлердің алдын-алудың жаһандық және ұлттық мақсаттарына бағыныштылығы;

– қоршаған орта мен адамның денсаулығына келтірілген залалды өтеудің міндеттілігі (табиғат пайдаланушылар мен ластаушылар төлейді);

– өндірістік күштерді дамыту мен орналастырудың экологиялық-экономикалық теңгермелігі (экологиялық сыйымдылық пен аумақтық жоспарлау қағидаттары);

– шаруашылық және өзге де қызметінің қоршаған ортаға әсерін одан кейінгі экологиялық және санитарлық-идемиологиялық сараптамалармен бағалаудың міндеттілігі;

– халықтың экологиялық ақпаратқа қолжетімділігін қамтамасыз ету және оның экологиялық проблемаларды шешуге қатысуы;

– халықаралық ынтымақтастытағы әріптестік және халықаралық құқық нормаларын сақтау.

Экологиялық қауіпсіздіктің қағидаттары экологиялық-құқықтық реттеуді дамытуда маңызды методологиялық концептуалды негіз болып табылады. Экологиялық заңнамалардың қағидаттары әлі де толық экологиялық қауіпсіздіктің қағидаттары болып табылмайды. Демек, заңнамалық қағидаттар әлі де болса толықтыруды қажет етеді.

Әлемнің дамыған елдерінде қоршаған ортаны ластауға рұқсат беру қоршаған ортаға әсерді міндетті бағалау қағидаты басымдылық негізінде кешенді жүзеге асырылады.

Бұл қағидаттың бір құқықтық көрінісі әлемнің көптеген елдерінің экологиялық заңнамасына енгізілген қоршаған ортаға әсерді бағалау тәртібі болып табылады. Осындай елдер қатарына Қазақстан Республикасы да кіреді.

Қазақстанда, әдетте, ТМД-ның басқа елдеріндегідей, қоршаған ортаға әсерді міндетті бағалаумен қатар, мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізіледі. Мемлекеттік экологиялық сараптамамен ажырағысыз болатын қоршаған ортаға әсерді бағалау (ҚОӘБ) шаруашылық қызметті алдын ала экологиялық бақылаудың тетігі болып табылады.

Қоршаған ортаны превентивтік қорғау немесе қоршаған табиғи ортаға теріс антропогендік әсердің алдын алу қағидаты әлемнің көптеген елдерінде кең қолдау тапқан.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995. – 24 б.
2 Қазақстан Республикасының Экологиялық Кодексі. 9 қаңтар 2007. – 5 б.
3 Адиханова.З. Қоршаған ортаны қорғау шаралары. «А. Ясауи университетінің хабаршысы». – 2005. – №2. – 10 б.
4 Кушумбаев.А.А. Экологическое право РК. – М.: «Юрист». 2002. – С. 109.

References

1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan. 30 August 1995. – P. 24.
2 Ecological Code of the Republic of Kazakhstan. 9 January 2007. – P. 5.
3 Adilkhanova Z. Safety along environmental protection. Bulletin of the University A.Yasawï -2005. – №2. – P. 10.
3 Kwshymbaev.A. Ecological Law RK. – M.: «Lawyer». 2002. – P. 109.

Абдимажитов Е.Б.

Экологиялық сақтандыруды құқықтық реттеудің теориялық мәселелері

Экологиялық зиянды өтеудің құқықтық тетіктері мен мүмкіндіктері үлкен өзектілікті иеленеді. Дамыған мемлекеттерде қоршаған табиғи ортаға келтірілген экологиялық зиянды өтеудің тиімді әдістерінің бірі болып экологиялық сақтандыру танылады. Экологиялық сақтандыру Казақстан Республикасының дамып бара жатқан индустриялық кәсіпорындардың әлеуетті экологиялық қатерден сақтаудан нәтижелі шара болуы мүмкін. Сонымен қатар, көптеген табиғи апаттардың пайда болуы да, осы шараларды қолдануға мәжбүр етеді. Қоғамның қазіргі таңдағы даму кезеңінде, экологиялық сақтандырудың мәселелерін, сұрақтарын саралау өте маңызды болып табылады. Ғылыми жұмыстың мақсаты экологиялық сақтандырудың мәні мен негізгі ерекшеліктерін зерттеу болып табылады.

Түйін сөздер: экологиялық сақтандыру, міндетті сақтандыру, сақтанушы, сақтандырушы, ерікті сақтандыру.

Abdimazhitov Y.B.

Theoretical problems of legal regulation of environmental insurance

Legal issues and opportunities remedying of environmental damage is very relevant in our time. In developed countries, an effective method of compensation for damage to the environment is an environmental insurance. Environmental insurance for developing industrial enterprises of the Republic of Kazakhstan could become a profitable tool. Also, the occurrence of various natural disasters forced to take such measures. In developing societies, it is important to consider the issues and problems of environmental insurance. The purpose of research: the study of features and value of environmental insurance.

Key words: environmental insurance, compulsory insurance, the insurer, the insured, voluntary insurance.

Абдимажитов Е.Б.

Теоретические проблемы правового регулирования экологического страхования

Правовые вопросы и возможности возмещения экологического вреда очень актуальны в наше время. В развитых странах эффективным методом возмещения вреда окружающей среде является экологическое страхование. Экологическое страхование для развивающихся индустриальных предприятий Республики Казахстан могло бы стать выгодным средством. Возникновение различных природных катастроф также вынуждает принимать такие меры. В развивающемся обществе важно рассмотреть вопросы и проблемы экологического страхования. Цель научной работы: исследование особенностей и значение экологического страхования.

Ключевые слова: экологическое страхование, обязательное страхование, страховщик, страхователь, добровольное страхование.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.2/.3:[502:330.15]

Абдимажитов Е.Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: yerkin.abd@gmail.com

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Экологиялық қауіп қоршаған ортаға кері әсірін тигізетін оқиға. Яғни ол қоршаған ортаның тепе-теңдігіне қауіп тигізеді. Олар жердің сыртқы қабатына, суға және атмосфераға айтарлықтай зақым келтіруі мүмкін. Сонымен, Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексіне сәйкес экологиялық қауіп дегеніміз – антропогендік және табиғи әсерлер ықпалынан, соның ішінде дүлей зілзалаларды қоса алғанда, зілзалалар мен апаттар салдарынан қоршаған ортаның жай-күйі бұзылуының, өзгеруінің болуымен немесе ықтималдығымен сипатталатын, жеке адам мен қоғамның өмірлік маңызы бар мүдделеріне қауіп төндіретін жай-күй.

Мұндай апаттар еріксіз немесе кездейсоқ түрде халықтың шаруашылық қызмет жүргізу себебінен немесе техногендік сипаттағы негативтік жағдайлар әсер етуі нәтижесінде туындауы мүмкін.

Жалпы негізінен сақтандыру жүргізілу түріне байланысты екі түрде жүзеге асырылатын болса, олар тағы да ерікті және міндетті сақтандыру. Сондықтан да осы екі түрдегі сақтандырудың негізгі ерекшеліктерін аша кеткен дұрыс. Міндетті сақтандыру келесі принциптерге тығыз байланысты.

Міндетті сақтандыру заңмен міндеттеледі, соған сай сақтандырушы сақтандырылатын объектілерді сақтандыруға, ал сақтанушылар өздеріне есептелінген сақтандыру төлеуге міндетті. Әдетте заң міндетті сақтандыру тізіміне енетін объектілерді, сақтандыру жауапкершілігінің көлемін, сақтандыруды қамтамасыздандырудың деңгейі мен нормаларын, тарифтік мөлшерлемелердің бекітілу тәртібін не оларды жер-жерлерде дифференциялаудың құқығын көрсетумен осы ставкалардың орташа көлемін және сақтандыру төлемдерін енгізудің кезеңділігін, сақтанушылар мен сақтандырушылардың негізгі құқықтарын қарастырады. Заң әдеттегідей міндетті сақтандырудың жүргізілуін мемлекеттік органға жүктейді.

Тұтастай қамту қағидаты; бұл үшін сақтандыру органдары жыл сайын елдің ішінде сақтандырылған объектілердің тізімін жүргізеді, сақтандыру төлемдерінің түсуінің және олардың бекітілген мерзімдерде алынуын есепке алады.

Жедел жүзеге асыру қағидаты; міндетті сақтандырудың заңда көрсетілген объектілеріне тез арада таралуы. Сақтандырушы

сақтандыру органына шаруышылықта сақтандыруға жататын объектінің пайда болғанын хабарлауға міндетті емес. Аталған объект сақтандыру сферасына автоматты түрде енеді. Кезекті тізімге алу кезінде ол ескеріледі, ал сақтандырушыға төлеуге сақтандыру жарнасы ұсынылады. Мысалы қазіргі заң бойынша азаматтарға тиесілі тұрғылықты жерге тұрғызылған және шатыры жабылған құрылыстар сақтандырылған деп есептеледі.

Міндетті сақтандырудың әрекеті сақтандыру төлемдерін енгізуден тәуелсіз; сақтанушы есептелінген сақтандыру жарналарын төлемесе ол заң бойынша алынады. Сақтандырылған, сақтандыру жарнасы төленбеген мүліктің құртылуы не бүлінуі жағдайында сақтандыру қайтарымдары сақтандыру төлемдері бойынша міндеттемелерді ұстап қалумен төлеуге жатады. Мерзімінде енгізілмеген сақтандыру төлемдеріне айыппұлдар есептеледі.

Міндетті сақтандырудың мерзімсіздігі. Ол сақтанушы сақтандырылған мүлікті пайдаланып жүрген барлық кезең ішінде әрекет етеді. Тек қана қараусыз қалған және жарамсыз мүлік сақтандыруға тоқтатылмайды. Ол өз күшін тек сақтандырылған мүліктің құртылуымен ғана тоқтатады.

Сонымен міндетті сақтандыру – заң талаптарына орай жүзеге асырылатын сақтандыру. Міндетті сақтандырудың түрлері заң актілерімен белгіленеді. Міндетті сақтандыруды жүргізудің тәртібі мен шарттарын олардың Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделмегендігіне қарай Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді.

Міндетті сақтандыру кезінде сақтанушы сақтандырудың осы түрін реттейтін заңдарда тұжырымдалмаған талаптарға сақтандырушымен шарт жасасуға міндетті. Сақтандырушы сақтанушы үшін заңдарда тұжырымдалмағаннан гөрі неғұрлым тиімді шарттар ұсынуға хақылы.

Өзінің өмірін немесе денсаулығын сақтандыру міндетті азаматқа заңдармен де, шартпен де жүктелмейді. Міндетті сақтандыру шарты сақтандырудың осы түрін жүзеге асыруға лицензиясы бар сақтандырушымен ғана жасалуы мүмкін. Аталған сақтандыру үшін мұндай шартты жасау міндетті болып табылады.

Ерікті сақтандыру мемлекет тарапынан реттелмейді. Оны тауардың ерікті сертификациялауы немесе мекеменің экологиялық қауіпсіздігі туралы куәлікті алуымен теңестіруге болады. Ерікті түрдегі сақтандыруға ұмтылу мекеменің мәртебесін көтеріп, өнімдерінің бәсекеге жарамдылығын арттырады.

Ерікті сақтандыру Қазақстан Республикасында қазіргі таңда жеке сақтандыру түрлері бойынша белгіленген. Сақтандырудың ерікті формасы келесі принциптердің сақталуына негізделеді:

Ерікті сақтандыру заң күшінде және ерікті бастамалармен әрекет етеді. Заң ерікті сақтандыруға жататын объектілерді анықтап береді. Нақты жағдайлар сақтандырушымен ұсынылатын сақтандыру Ережелерімен реттеледі.

Сақтандыруға ерікті қатысу толығымен тек сақтанушылар үшін ғана тән. Сақтандырушы егер сақтанушының ерік-жігері сақтандыру шарттарына кері әсер етпейтін болса, онда объектіні сақтандырудан заң бойынша қаша алмайды. Осы принцип сақтандыру келісімдеріне (ауызша түрде де) сақтанушының бірінші талабы бойынша тұрудың кепілдігін қамтамасыз етеді.

Ерікті сақтандырумен таңдаулы қамту, барлық сақтандырушылардың оған қатысуға ынталары бар екендігін көрсетпейді. Сақтандыру ережелері бойынша келісімдерге тұру үшін шектеулер бар.

Ерікті сақтандыру әрдайым сақтандыру мерзімімен шектеулі. Егер сақтандыру жағдайы сақтандыру кезеңінде орын алған болса, мерзімнің басталуы мен аяқталуы келісімде ерекше көрсетіледі. Әрдайымдық ерікті сақтандырудың үздіксіздігін тек келісімдерді жаңа мерзімге қайталап құру жолымен ғана қамтамасыз етуге болады.

Ерікті сақтандыру бір реттік және кезеңдердегі сақтандыру жарналарын төлеу кезінде әрекет етеді. Ерікті сақтандыру келісімінің күшіне енуі бір реттік және алғашқы сақтандыру жарнасын төлеумен шартталған. Сақтандыру бойынша кезекті жарнаны төлемеу келісімнің әрекет етуінің тоқтауына алып келеді.

Сақтандырудың ерекше түрі сақтандыру нарығында қызметтің бос таңдалу мүмкіндігін береді. Сонымен бірге ерікті сақтандыру таңдаулы көлемде жүреді, өйткені барлық сақтанушылар мұнда қатысқысы келмейді, ал кейбір категориялар үшін келісім жасау үшін шектеулер орнатылады.

Қазақстан Республикасы заңнамасында сақтандыру жіктелімі анықталып көрсетілген. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде олар былайша белгіленген. Жеке сақтандыруға өмірді сақтандыру, денсаулықты сақтандыру, еңбек қабілетін және азаматтардың жеке өмірімен байланысты басқа да жағдайларды сақтандыру жатады. Ал мүліктік сақтандыруға мүлікті сақтандыру және олармен байланысты мүдде-

лерді, сонымен қатар кәсіпкерлік тәуекелдерді және азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтандыру жатады.

Айтылып өткендей бүгінгі таңда Қазақстанда сақтандыру жүйесі 3 негізгі бағытта қызмет етуде. Олар, міндетті сақтандыру жүйесі, ерікті жеке сақтандыру жүйесі және ерікті мүліктік сақтандыру жүйесі. Міндетті сақтандыру – бұл заң актілерінің талаптары негізінде жүзеге асырылатын сақтандыру, сақтандыру заңмен міндеттеледі, сақтандыру мерзімі де заңмен бекітіледі.

Міндетті сақтандыру заңды түрде және қоғамдық қажеттілікті өтеу мақсатын жүреді. Оның жүргізілуіне уақытпен шектелген заңдылықпен орнатылған сақтандыру объектілері және сақтандырушылар мөлшерімен сақтандыру жауапкершілігі жүреді. Ерікті сақтандыру азаматтардың өз еріктеріне байланысты жүргізіледі. Оның түрлері, шарттары, тәртібі жақтардың келісімімен анықталады.

Жеке сақтандыру – объектісіне азаматтардың өмірі, денсаулығы және еңбекке қабілеттілігі жатады.

Мүлікті сақтандыру – жеке адамдар мен шаруашылық субъектілері тарапынан меншігін тікелей және жанама зияндардан қорғау ретінде жүзеге асырылады. Заңды тұлғалар мен азаматтар сақтанушылар бола алады [2].

Экологиялық сақтандырудың объектілеріне:

• қоршаған ортаны ластағаны үшін азаматтық жауапгершілік, оған үшінші жақтың мүліктік наразылық білдіруі және тиісінше олар сақтандыру шарттарына сәйкес сақтандыру төлемдерімен өтеледі;

• шарттың әрекет ету территориясына байланысты қоршаған ортаның ластануына байланысты сақтандырушыға қайтарылуы тиіс шығындар;

• сақтанушының өмірі, денсаулығы немесе мүлкі және сақтандыру шартында көзделген өзге де тұлғалардың өмірі, денсаулығы немесе мүлкі.

Экологиялық сақтандыру субъектілеріне:

Сақтандырушы – сақтандыру ұйымы ретінде тіркелген және сақтандыру қызметін жүзеге асыру құқығына лицензиясы бар, сақтандыру жағдайы басталған кезде пайда алушыға шартта айқындалған сақтандыру сомасы шегінде сақтандыру төлемін жүргізуге міндетті заңды тұлға.

Сақтандырылушы – өзіне қатысты міндетті экологиялық сақтандыру жүзеге асырылатын тұлға.

Сақтанушы – шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыратын, сақтандырушымен міндетті экологиялық сақтандыру шартын жасасқан жеке және (немесе) заңды тұлға.

Үшінші тұлғалар – міндетті экологиялық сақтандырудан туындайтын рәсімге тартылған және мүдделеріне нұқсан келтірілген құқық қатынастары субъектілері.

Жәбірленуші – қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде өміріне, денсаулығына және (немесе) мүлкіне зиян келтірілген тұлға [1].

Сақтандыру жағдайын біз, басталуына орай міндетті экологиялық сақтандыру шарты сақтандыру төлемін жүзеге асыруды көздейтін оқиға деп түсінеміз.

Қоршаған ортаның ластануынан болатын зиян экономикалық, экологиялық және әлеуметтік болуы мүмкін. Экологиялық зиянда қоршаған ортаның, гидросфераның флора мен фауна жағдайлары нашарлап, ахуалы төмендейді деп түсінген жөн. Ал, әлеуметтік зиян адам денсаулығының нашарлауы мен әлеуметтік тұрмыс жағдайынын төмендеуінен байқалады. Экономикалық зиянды ластану әсерінен болған келеңсіз өзгерістердің негізгі сипатын ақшалай бағалау деп түсінген дұрыс.

Экологиялық көзқарас тұрғысынан алғанда, ең бір үлкен және маңызды мәселе – табиғи ортаны сақтау мен оны қалпына келтіру. Ол үшін қоршаған ортаны басқару жүйесін оңтайландыру, мемлекеттік, өндірістік және қоғамдық бақылау жүйесін жетілдіру, қоршаған ортаға мониторинг жүргізуді дамыту, жер мен су ресурстарының ластануының, әуе кеңістігінің ластануының алдын алу, жердің озон қабаты мен климатқа антропогендік әсерді азайту, ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды кеңейту, табиғи жүйенің тұтастығын сақтау үшін, гидротехникалық құрылыстарды, автомобиль және темір жолдары, газ бен мұнай құбырларын, электр қуатын тарату және басқа құрылыс істерін жүргізуді есепке алып, бақылау шаралары қарастырылған. Өндірістік нысандар жұмысы аяқталғаннан кейін табиғи ландшафты толық қалпына келлтіруді қолға алуға тиіс. Сонымен қатар, адам әрекетінен бұзылған аймақтарды қайта құнарландыру жұмыстарын жүргізу қарастырылуы тиіс.

Қоршаған ортаның қолайсыз жағдайға ұшырауы, ауаның, жердің, судың, яғни бүкіл табиғат құрауыштарының ластануы – адамзат денсаулығына, өміріне аса қауіпті. Сондықтан, халықтың денсаулығын қорғау мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі екенін ұмытпау керек. Бұл жерде, әсіресе, экологиялық қауіпсіздікті барынша күшейту шараларын қарқындатудың маңызы зор.

Экологиялық қауіпсіздік бұл – жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделері мен құқықтарының қоршаған ортаға

антропогендік және табиғи әсер ету нәтижесінде туындайтын қатерлерден қорғалуының жай күйі, жағдайы болып табылады. Бұл саладағы мемлекеттің басты мақсаты – табиғи жүйелердің, қоғамның өмірлік маңызды мүдделері мен жеке тұлға құқығының қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсерлердің нәтижесінде туындайтын қатерлерден қорғалуын қамтамасыз ету болып табылады [3]. Қоршаған ортаны қорғау барысына барынша маңызды назар аударылуы, ондағы экологиялық проблемалар шегінің тарылуына әкелері сөзсіз. Осы орайда табиғатты қорғау іс шаралары барысын жүйелі тексеруде маңызды. Экологиялық аудит қоршаған ортаны қорғау жүйесіндегі бірден бір тәуелсіз тексеру болып табылады. Соңғы жылдары елімізде бұл салаға ерекше мән беріліп, Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі жаңа баптармен толығуда.

Әдебиеттер

1 «Міндетті экологиялық сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 желтоқсандағы N 93 Заңы (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 2012 жылғы 5 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес енгізілді) / Заң http://adilet.zan.kz/ сайтынан алынды.

2 Тайбек Ж.Қ. Сақтандыру: Оқу құралы. – Алматы, 2012. – 17 б.

3 Оспанова Г.С. және т.б. Экология. Оқулық – Алматы: Экономика, 2002.

References

1 «Mindetti jekologijalyk saktandyru turaly» Kazakstan Respublikasynyn 2005 zhylgy 13 zheltoksandagy N 93 Zany (songy ozgerister men tolyktyrular 2012 zhylgy 5 shildedegi Kazakstan Respublikasynyn Zanyna sajkes engizildi) / Zan http://adilet.zan.kz/ sajtynan alyndy.

2 Tajbek Zh.K. Saktandyru: Oku kuraly. – Almaty, 2012. – 17 b.

3 Ospanova G.S. zhane t.b. Jekologija. Okulyk – Almaty: Jekonomika, 2002.

Рысжан К.А., Айгаринова Г.Т.

Проблемы правового обеспечения охраны окружающей среды от вредного воздействия нефтегазового производства в Республике Казахстан

В процессе деятельности предприятий нефтегазового комплекса наносится вред практически всем компонентам окружающей среды, в связи с чем существует объективная необходимость создания эффективных механизмов правового регулирования, направленных на сохранение и восстановление природной среды, рационального использования полезных ископаемых, предотвращения и ликвидации последствий негативного воздействия нефтегазовой промышленности. Статья содержит анализ законодательства Республики Казахстан, устанавливающего эколого-правовые требования к деятельности предприятий нефтегазодобывающего комплекса, по результатам которого выявляются основные правовые проблемы в области охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности в нефтегазовом производстве.

Ключевые слова: окружающая среда, экологический кодекс Республики Казахстан, экологическая безопасность, нефтегазовая промышленность.

Ryszhan K.A., Aigarinova G.T.

Problems of legal supporting of the environment protection from the harmful effects of oil and gas production in Kazakhstan

In the process of oil and gas companies activity practically is harmed all components of the environment, and therefore there is an objective necessity of creating effective mechanisms of legal regulation aimed to maintain and restore the natural environment, rational utilization of mineral resources, prevention and elimination consequences of negative impacts by Petroleum industry. The article contains analysis of the Republic of Kazakhstan legislation, that establish the environmental legal requirements for enterprises activities in oil and gas complex, by which results identifies the main legal problems in the field of environmental protection and environmental safety in Petroleum production.

Key words: environment, environmental Code of the Republic of Kazakhstan, environmental safety, petroleum industry.

Рысжан Қ.А., Айгаринова Г.Т.

Қазақстан Республикасының мұнай және газ өндіру зиянды әсерінен қоршаған ортаны қорғау құқықтық мәселелері

Мұнай және газ компаниялардың кәсіп барысында іс жүзінде барлық қоршаған ортаның компоненттеріне зиян келтіріледі, осыған байланысты табиғи ортаны сақтау және қалпына келтіруге, минералды ресурстарды ұтымды пайдалану, мұнай-газ саласының теріс әсерін алдын алу және салдарын жоюға бағытталған құқықтық реттеудің тиімді тетіктерін құруға объективті қажеттілік бар. Мақала мұнай және газ кешені кәсіпорындарының қоршаған ортаннын заң талаптарын белгілейтін Қазақстан Республикасының заңнамасынның талдауын қамтиды, нәтижелері бойынша мұнай және газ өндіру қоршаған ортаны қорғау және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы негізгі құқықтық мәселелерді анықтайды.

Түйін сөздер: қоршаған орта, Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі, экологиялық қауіпсіздік, мұнай және газ өнеркәсібі.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.6

*Рысжан К.А., Айгаринова Г.Т.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: vip.ryszhan@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ОТ ВРЕДНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НЕФТЕГАЗОВОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Проблема экологической безопасности Республики Казахстан стоит на одном из первых мест. С тех пор как появилось высокоиндустриальное общество, опасное вмешательство человека в природу резко усилилось, расширился объём этого вмешательства, оно стало многообразнее и сейчас грозит стать глобальной опасностью для человечества. Степень загрязнения окружающей среды достигла такого уровня, что в ближайшее время многие процессы ухудшения экологической обстановки грозят стать необратимыми.

На протяжении многих десятилетий в Казахстане складывалась преимущественно сырьевая система природопользования с экстремально высокими техногенными нагрузками на окружающую среду. Поэтому кардинального улучшения экологической ситуации пока не произошло, и она по-прежнему характеризуется деградацией природных систем, что ведет к дестабилизации биосферы, утрате ее способности поддерживать качество окружающей среды, необходимое для жизнедеятельности общества.

Нефтегазовая промышленность составляет основу современной экономики и является важнейшей составляющей экономики Республики Казахстан, одним из ключевых факторов обеспечения жизнедеятельности производительных сил и населения страны. Вместе с тем она является главным загрязнителем и разрушителем окружающей среды.

Установлено, что «по степени отрицательного влияния на экосистемы, нефть, нефтепродукты и нефтесодержащие промышленные отходы занимают второе место после радиоактивного загрязнения» [1].

Нефтяная компания обладает такими свойствами, как способность приносить прибыль, выпускать продукцию, создавать рабочие места и платить заработную плату, осуществлять социальные программы, производить налоговые и иные обязательные платежи и, к сожалению, загрязнять окружающую среду. Между тем уполномоченные органы по вопросам охраны окружающей среды, моделируя деятельность недропользователя, акцентируют внимание только на последнее свойство из перечисленных, упрощая объект, рассматривая его только как источник неблагоприятных экологических эффектов и как

«денежный мешок», откуда можно пополнять государственный бюджет. Такое упрощенное представление о деятельности компаний, разрабатывающих недра, часто приводит экологов к конфликтам с недропользователями, разрешение которых, к сожалению, на сегодняшний день основывается на ошибочной правоприменительной практике, исключающей такие важные принципы правоотношений, как законность, справедливость, объективность, презумпция невиновности природопользователя.

Сложившуюся ситуацию в сфере экологических отношений в этом секторе экономики возможно решить только путем реформирования экологического законодательства, исключения бюрократических процедур получения различных экологических разрешающих документов, снижения коррупциогенности этих отношений [2].

В Республике Казахстан имеется системное кодифицированное экологическое законодательство, которое даже при некотором его несовершенстве способно обеспечивать экологическую безопасность в стране и развитие производства во всех сферах экономики.

Правовые основы государственной политики в области охраны окружающей среды впервые были заложены в «Концепции экологической безопасности», одобренной распоряжением Президента Республики Казахстан (1996 г.) [3], где рассматривались экологические приоритеты переходного периода, в частности, экологические проблемы приватизации производственных объектов, вопросы необходимости создания системы природоохранного законодательства, государственного контроля и экспертизы, экономических механизмов природопользования, мониторинга окружающей среды.

С момента принятия данной концепции в Казахстане произошли серьезные перемены в общественном развитии. Разработаны стратегические документы развития государства, создана основа природоохранного законодательства, подписан ряд международных конвенций по вопросам охраны окружающей среды, создана система управления природоохранной деятельностью.

Так, например, Экологический кодекс РК содержит нормы, устанавливающие общие принципы государственного регулирования в области охраны окружающей среды и в области использования природных ресурсов. Экологическое законодательство предусматривает и систему общественного контроля за деятельностью природопользователей и обеспечивает доступность экологической информации для населения.

Такие правовые институты законодательства, как: лицензирование деятельности в области охраны окружающей среды; экологическое нормирование; техническое регулирование природопользования; оценка воздействия антропогенной деятельности на окружающую среду; экологическая экспертиза; экологические разрешении; экологический аудит; общественный экологический контроль, наличие государственных кадастров экологических объектов, в полной мере способны обеспечивать систему раннего определения и оценки экологических рисков в целях минимизации их вредных последствий.

В Экологическом кодексе РК содержатся и конкретные экологические требования практически ко всем видам хозяйственной деятельности, в том числе к специальному природопользованию (осуществлению эмиссий вредных веществ в окружающую среду). Существуют и обязательные налоговые платежи за природопользование. Поэтому соблюдение природопользователями существующих экологических требований, наличие устойчивой модели производства и потребления, действенность государственного надзора и общественного контроля за хозяйственной деятельностью юридических и физических лиц, наличие реальных сил и средств реагирования при чрезвычайных ситуациях антропогенного и природного характера, в максимальной степени, должны способствовать управлению рисками и исключать наступление вредных последствий для окружающей среды и природных объектов.

Между тем в сфере регулирования экологических отношений множество проблем, связанных с отсутствием простых правил взаимодействия государственных уполномоченных органов и природопользователей по обеспечению устойчивой модели производства и потребления, противоречивостью положений нормативных правовых актов, отсутствием единообразной, объективной и справедливой правоприменительной практики, в том числе судебной [4].

Недостаточная урегулированность отдельных правовых экологических институтов, установление чрезмерных административных барьеров, декларативность восстановления нарушенной среды и целый ряд прочих недостатков приводит к тому, что действующее экологическое регулирование не только не служит в полной мере интересам охраны и улучшения окружающей среды, но и становится серьезным

препятствием для развития промышленности и повышения конкурентоспособности отечественной экономики.

Анализ экологического законодательства приводит к выводу о несоответствии его норм как общеправовым принципам, так и принципам соответствующей отрасли права. В частности, это так называемая «тройная ответственность» природопользователей за превышение нормативов и лимитов, привлечение к ответственности по поводу обстоятельств, не имеющих правовой дефиниции, применение административных санкций, которые не предусмотрены Общей частью Кодекса об административных правонарушениях, нарушение конституционного принципа равенства всех перед законом. Например, существующая на сегодня возможность двадцатикратного увеличения ставок платы за эмиссии местными органами власти приводит к тому, что одно и то же деяние может трактоваться на территории одной области как административное правонарушение, а на территории другой области – уже как уголовное преступление. Очевидно, что это является недопустимым для государства, претендующего на звание правового [5].

Таким образом, можно выделить ряд проблем, которые мешают процессу определения и оценки экологических рисков, устранению вредных последствий без значительных финансовых затрат, формированию понятных и справедливых взаимоотношений между природопользователями и уполномоченными государственными органами:

– «тройная система» ответственности природопользователя, которая наступает за одно нарушение экологических требований;

– отсутствие унифицированной терминологии в экологическом, налоговом, административном законодательстве, например, отсутствие четких законодательных разграничений понятий «лимиты» и «нормативы»;

– отсутствие систематизированных методик расчета образования вредных веществ, технических регламентов, санитарных норм и правил, экологических нормативов и прочих необходимых технических документов;

– чрезмерное администрирование процесса выдачи Экологических разрешений, отсутствие гибких правил в этом процессе;

– несовершенные правила приостановления действия Экологических разрешений;

– отсутствие правил признания обоснованными вынужденных эмиссий в окружающую среду, осуществляемых в условиях крайней необходимости;

– отсутствие справедливых правил расчета ущерба, причиненного окружающей среде;

– отсутствие экономических механизмов стимулирования деятельности природопользователей;

– отсутствие четкой системы контроля и надзора за деятельностью природопользователей, учитывающей рыночные условия и специфику деятельности природопользователей.

Поэтому, несмотря на все прогрессивные идеи существующего экологического законодательства, практика выявила определенные его пробелы и противоречия. Существующая система регулирования вопросов охраны окружающей среды подвергается справедливой критике со стороны специалистов и иностранных обозревателей, которые отмечают, что казахстанский закон и практика его применения имеют целью наказать природопользователя, но не восстановить и сохранить окружающую среду. Действительно, отдельные нормы действующего экологического законодательства не выполняют общественно-полезной цели, создают неоправданно высокие административные барьеры для предпринимательства и обладают высоким коррупциогенным потенциалом.

По данным прокурорских проверок отдела по надзору за законностью применения природоохранного законодательства РК (1-й Департамент Генеральной прокуратуры Республики Казахстан), одним из существенных фактов незаконной деятельности являются до сих пор выявляемые факты нарушений экологического законодательства от незаконного сжигания газа. К примеру, в 4-м квартале 2012 года был выявлен факт незаконного сжигания 13,6 млн. м^3 газа без экологического разрешения у одного недропользователя. Как было установлено, нарушение стало возможным ввиду длительной нереализации недропользователем Программы по утилизации газа, предусматривающей ввод и эксплуатацию газоперерабатывающего завода. Отмечая, что данный факт был выявлен прокурорами при внезапной проверке месторождения. По расчетам экологов ущерб по указанным фактам составляет свыше 9 млрд. тенге. Так как проводится судебное разбирательство по этому делу, имя компании не раскрывается. В связи с этим прокурорами данного отдела было проанализировано состояние утилизации и сжигания газа в Республике Казахстан. Позже было установлено, что ТОО «КазахойлАктобе» занимает 1-е место по объемам сжигания газа за 2012 год по республике, поскольку из сожженных всеми 63 недропользователями 1 млрд. м^3 газа доля Казахойла

составляет практически 30%, что эквивалентно 296,3 млн. м^3 газа. Удручающим является то обстоятельство, что объемы добываемого газа у этого недропользователя несопоставимо малы, чем у ТОО «Тенгизшевройл», компании «Карачаганак Петролеум» и АО «СНПС Актобемунайгаз», имеющих существенно меньшие объемы сжигания [6].

В силу этого наличие ясной, справедливой и рациональной системы экологического законодательства – важный шаг на пути реализации государственной экологической политики, основывающейся на Конституции. Именно эффективное государственное регулирование должно обеспечить направление денежных средств на мероприятия по восстановлению и улучшению экологической ситуации в стране.

Как выше уже отмечалось, действующее экологическое законодательство содержит определенные экологические требования к видам хозяйственной деятельности, в том числе к недропользованию, а также содержит правила осуществления природопользования, в частности, для производства эмиссий вредных веществ в окружающую среду. Между тем описанные выше проблемы несовершенства экологического законодательства и отсутствие единообразной правоприменительной практики требуют поиска новых путей для определения и оценки экологических рисков. Думаю, что здесь надо обратиться к положительной зарубежной практике. Например, Британский стандарт экологического менеджмента (BS 7750), введенный в действие в 1992 году и ставший основой для разработки аналогичной системы Европейских стандартов (EMAS). В соответствии с этим документом, основой работы по определению и оценке экологических рисков является создание надежной и постоянно пополняемой информационной базы.

Литература

1 Давыдова С.Л., Тагасов В.И. Нефть и нефтепродукты в окружающей среде. – М.: РУДН, 2004 – 112 с.

2 Устойчивая модель производства и потребления – социально-экономическая модель, характеризующаяся ростом производства при сокращении потребления невозобновляемых ресурсов, восстановлении возобновляемых ресурсов и снижении антропогенного загрязнения окружающей среды (пункт 61 статьи 1 Экологического кодекса РК от 9 января 2007 года № 212-III).

3 Распоряжение Президента Республики Казахстан от 30 апреля 1996 года № 2967 «О концепциях общественной и экологической безопасности Республики Казахстан (утратило силу согласно Указу Президента РК от 3 декабря 2003 года № 1241).

4 Елюбаев Ж.С. Экологические риски в сфере недропользования: законодательство и практика// Журнал «ЮРИСТ». – 2013. – Июнь. – №6.

5 Елюбаев Ж.С. О практике применения положений международных договоров и национального законодательства, касающихся вопросов охраны окружающей среды // Недропользование и право в Республике Казахстан: сборник научных статей и докладов. – Алматы, 2009.

6 А. Сагатова, Прокурорская проверка применения законодательства об охране природы в 2012 г.// Журнал «ЮРИСТ». – 2013. – Июнь. – №6.

References

1 Davydova S.L., Tagasov V.I. Neft' i nefteprodukty v okruzhajushhej srede. – M.: RUDN, 2004 – 112 s.

2 Ustojchivaja model' proizvodstva i potreblenija – social'no-jekonomicheskaja model', harakterizujushhajasja rostom proizvodstva pri sokrashhenii potreblenija nevozobnovljaemyh resursov, vosstanovlenii vozobnovljaemyh resursov i snizhenii antropogennogo zagrjaznenija okruzhajushhej sredy (punkt 61 stat'i 1 Jekologicheskogo kodeksa RK ot 9 janvarja 2007 goda № 212-III).

3 Rasporjazhenie Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 30 aprelja 1996 goda № 2967 «O koncepcijah obshhestvennoj i jekologicheskoj bezopasnosti Respubliki Kazahstan (utratilo silu soglasno Ukazu Prezidenta RK ot 3 dekabrja 2003 goda № 1241).

4 Eljubaev Zh.S. Jekologicheskie riski v sfere nedropol'zovanija: zakonodatel'stvo i praktika// Zhurnal «JuRIST». – 2013. – Ijun'. – №6.

5 Eljubaev Zh.S. O praktike primenenija polozhenij mezhdunarodnyh dogovorov i nacional'nogo zakonodatel'stva, kasajushhihsja voprosov ohrany okruzhajushhej sredy // Nedropol'zovanie i pravo v Respublike Kazahstan: sbornik nauchnyh statej i dokladov. – Almaty, 2009.

6 A. Sagatova, Prokurorskaja proverka primenenija zakonodatel'stva ob ohrane prirody v 2012 g.// Zhurnal «JuRIST». – 2013. – Ijun'. – №6.

Ережепқызы Р.,
Шиманский Ю.

Права и обязанности общественных экологических организаций в Республике Казахстан

В данной статье проведен правовой анализ доступа общественности к информации в области охраны окружающей среды в Республике Казахстан, рассмотрены правовые основы обеспечения, реализации и защиты права общественности на доступ к экологической информации.

Ключевые слова: право, охрана окружающей среды, экологические организации, участие общественности.

Yerezhepkyzy R.,
Shymanski Yu.

Rights and obligations of public environmental organizations in the Republic of Kazakhstan

In this paper, a legal analysis of public access to information in the field of environmental protection and use of natural resources in the Republic of Kazakhstan, considered the legal basis for ensuring, implementation and protection of the right of public access to environmental information.

Key words: law, environmental protection, environmental organizations, and public participation.

Ережепқызы Р.,
Шиманский Ю.

Қазақстан Республикасындағы экологиялық қоғамдық ұйымдардың құқықтары мен міндеттері

Берілген мақалада Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғау саласындағы ақпаратқа қоғамның қол жетімділігіне құқықтық талдау жүргізілген, қоғамның экологиялық ақпаратқа қол жетімділігі құқығын қамтамасыз ету, жүзеге асыру және қорғаудың құқықтық негіздері қарастырылған.

Түйін сөздер: заң, қоршаған ортаны қорғау, экологиялық ұйымдар, жұртшылықтың қатысуы.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.6

*Ережепқызы Р., Шиманский Ю.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: rose0979@mail.ru

ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Правовой статус общественных экологических организаций определяется содержанием их прав и обязанностей, а также ограничений, установленных в законодательстве Республики Казахстан.

Участие общественности в реализации отдельных функций государственного управления, в том числе в сфере охраны окружающей среды по большему счету сводится к участию общественности в качестве сторонних наблюдателей, фактических не имеющих решающего голоса и не могущих повлиять на ситуацию либо принятие решения.

В целом организационно-правовые вопросы участия общественности в охране природы нуждаются в более обстоятельном и комплексном исследовании, так как здесь имеется много особенностей, связанных с решением задач дальнейшего совершенствования охраны природной среды в условиях обострения экологической обстановки в стране [1, с. 14].

Как отмечает С.В. Разметаев, важным здесь является выяснение особенностей механизма действия права по регулированию общественных отношений, возникающих в процессе деятельности общественности по охране природы, а также полноты и согласованности такого урегулирования, определенных путей совершенствования законодательства в данной области [1, с. 35]. Широкий подход к праву в рассматриваемой области позволяет обнаружить в совокупности пробелы в правовом регулировании, выявить отсутствие правовой базы некоторых элементов общественной деятельности, составляющей содержание охраны природы. Здесь напрашивается вывод о необходимости комплексного подхода к анализу природоохранных предписаний, находящихся в различных отраслях права и законодательства. Узкий же подход к праву, действующему в области охраны окружающей среды, направлен на выявление и исследование норм, основой и целью которых является непосредственное регулирование участия общественности в охране природы [1, с. 36-37].

Говоря о правовом статусе общественных объединений, в том числе и экологических, необходимо отметить, что государство обеспечивает соблюдение прав и законных интересов общественных объединений. При этом не допускается слияние

общественных и государственных институтов, незаконное вмешательство государства в дела общественных объединений и общественных объединений в дела государства, возложение на общественные объединения функций государственных органов и государственное финансирование общественных объединений [2].

Так же к основам правового статуса некоммерческих общественных организаций следует отнести запрещение создания и деятельности общественных объединений, цели или действия которых направлены на насильственное изменение конституционного строя, нарушение целостности Республики Казахстан, подрыв безопасности государства, разжигание социальной, расовой, национальной, религиозной, сословной и родовой розни, а также создание не предусмотренных законодательством военизированных формирований. Не допускается создание и деятельность общественных объединений, посягающих на здоровье и нравственные устои граждан, а также деятельность незарегистрированных общественных объединений [2].

В целом, на наш взгляд, права и обязанности общественных экологических организаций можно разделить по группам на общегражданские права и обязанности, общеспециальные права и обязанности, специальные права и обязанности общественных экологических организаций.

К общегражданским правам общественных экологических организаций можно отнести право: открывать счета в банках в установленном законодательством порядке; иметь печать, штампы и бланки с полным наименованием организации на государственном и русском языках, а также эмблему (символику), зарегистрированную в установленном порядке; иметь в собственности или в оперативном управлении обособленное имущество, а также самостоятельный баланс или смету; приобретать и осуществлять имущественные и личные неимущественные права; создавать другие юридические лица, если иное не предусмотрено законодательными актами; открывать филиалы и представительства; вступать в ассоциации и союзы, а также участвовать в их деятельности; использовать средства на осуществление предусмотренных в уставе целей; быть истцом и ответчиком в суде; осуществлять иные права, не противоречащие законодательству Республики Казахстан [3].

Что же касается обязанностей, то некоммерческие организации обязаны: соблюдать законодательство Республики Казахстан; уплачивать налоги и другие обязательные платежи в бюджет в установленном порядке; отвечать по своим обязательствам всем принадлежащим им имуществом (за исключением учреждений); нести ответственность в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан [3].

Перечисленные права и обязанности установлены законодательно и принадлежат всем перечисленным нами выше формам некоммерческих организаций, то есть учреждениям, фондам, ассоциациям, некоммерческим акционерным обществам, общественным объединениям. В то же время данные права и обязанности установлены и регулируются гражданским законодательством и относятся к сфере гражданского права. Поэтому мы на них останавливаться не будем.

Непосредственно общеспециальные права и обязанности общественных объединений регулируются Законом Республики Казахстан «Об общественных объединениях». Однако прежде необходимо отметить, что этим же законодательным актом регулируются некоторые особенности правового статуса общественных объединений. Так, например, общественные объединения приобретают права и принимают на себя обязанности через свои руководящие органы, действующие в пределах полномочий, предоставленных уставом и законодательством Республики Казахстан.

Общие права общественных объединений, созданных для достижения любых законных целей и предусмотренных в их уставах, заключаются в том, что они имеют право: распространять информацию о своей деятельности; представлять и защищать права и законные интересы своих членов в судах и других государственных органах, иных общественных объединениях; учреждать средства массовой информации; проводить собрания, митинги, демонстрации, шествия и пикетирование; осуществлять издательскую деятельность; вступать в международные некоммерческие неправительственные объединения; осуществлять иные полномочия, не противоречащие законодательству Республики Казахстан.

Однако нас интересуют непосредственно специальные права и обязанности общественных экологических организаций. Итак, на сегодняшний день, основные права общественных экологических организаций перечислены в ст.14 Экологического Кодекса Республики Казахстан (далее ЭК РК) [4].

Так, в соответствии со статьей 14 ЭК РК Общественные объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды имеют право:

1) разрабатывать и пропагандировать экологические программы, защищать права и интересы граждан, привлекать их на добровольных началах к активной деятельности в области охраны окружающей среды;

2) выполнять работы по охране окружающей среды и ее оздоровлению, рациональному использованию и воспроизводству природных ресурсов, участвовать в охране объектов окружающей среды, имеющих особую экологическую, научную, историко-культурную и рекреационную ценность, в деятельности особо охраняемых природных территорий;

3) участвовать в процессе принятия государственными органами решений по вопросам, касающимся окружающей среды в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан;

4) выполнять работы по экологическому образованию и просвещению, проводить научные исследования в области охраны окружающей среды;

5) инициировать и организовывать общественную экологическую экспертизу и проведение общественных слушаний;

6) осуществлять общественный экологический контроль;

7) получать от государственных органов и организаций своевременную, полную и достоверную экологическую информацию;

8) сотрудничать и взаимодействовать в области охраны окружающей среды с государственными органами и международными организациями, заключать с ними соглашения, выполнять для них по договорам определенные работы, предусмотренные законодательством Республики Казахстан;

9) принимать участие в обсуждении проектов нормативных правовых актов по вопросам охраны окружающей среды на этапе их подготовки и представлять свои замечания разработчикам;

10) участвовать в процессе подготовки планов и программ, связанных с окружающей средой;

11) ставить вопросы о привлечении к ответственности физических и (или) юридических лиц, предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного здоровью и (или) имуществу граждан вследствие нарушения экологического законодательства Республики Казахстан;

12) требовать отмены в административном или судебном порядке решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов, а также вынесения решения об ограничении, приостановлении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека;

13) создавать фонды охраны окружающей среды.

2. Общественные объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды обязаны:

1) содействовать реализации мер, направленных на рациональное использование природных ресурсов, охрану окружающей среды и обеспечение экологической безопасности;

2) осуществлять свою деятельность в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

3. Общественные объединения имеют иные права и обязанности, установленные законами Республики Казахстан [4, ст. 14].

Следующим специальным правом общественных экологических организаций в области охраны окружающей среды является право выполнять в установленном порядке работы по экологическому воспитанию и образованию, научные исследования в области охраны окружающей среды [4].

Экологическое воспитание – способ воздействия на чувства людей, их сознание, взгляды и представления. Оно повышает уровень сознательности граждан, развивает у них чувство бережного отношения к природе, озабоченности ее состоянием, обеспечивает подготовленность каждого к нравственному поведению в природной среде [37, с. 46].

Как отмечается в ЭК РК, в ст. 181, целью экологического образования и просвещения является формирование активной жизненной позиции граждан и экологической культуры в обществе, основанных на принципах устойчивого развития [4].

Распространение экологических знаний среди населения осуществляется государственными органами и общественными объединениями через средства массовой информации и в ином порядке, непротиворечащем законодательству.

При этом в учебных заведениях, независимо от их профиля и форм собственности, должно предусматриваться преподавание экологических дисциплин. Воспитание активной гражданской позиции к сохранению природы и бережного отношения к природным богатствам признается в качестве одной из приоритетных задач воспитания в организациях образования.

Экологическое образование, экологическое просвещение и повышение квалификации специалистов в области охраны окружающей среды развиваются в Республике Казахстан как часть системы образования для устойчивого развития.

Основные задачи в области экологического образования и просвещения, повышения квалификации специалистов включают:

1) улучшение качества экологического образования посредством актуализации его содержания, обеспечения организаций образования современными учебно-методическими материалами, повышения квалификации преподавательских кадров;

2) развитие организационных основ, программ и мероприятий по экологическому просвещению в обществе и семье;

3) подготовку профессиональных кадров для реализации задач в области охраны окружающей среды.

В целом, образование представляет собой непрерывный процесс воспитания и обучения, целью которого является достижение высокого уровня нравственного, интеллектуального, культурного и физического развития и профессиональной компетентности членов общества [5].

Таким образом, в качестве принципов экологического образования можно выделить:

– принцип всеобщности, означающий, что экологическое образование должно охватывать как можно большее количество населения страны. Каждый человек должен и даже обязан знать свои права и, прежде всего, обязанности в области охраны окружающей среды и природопользования;

– принцип комплексности экологического воспитания означает, что экологическое образование должно проводится в тесной взаимосвязи с различными сферами знания – экологическим образованием, образованием в сфере права, знаниями в области туристской деятельности и недропользования и т.д.;

– принцип непрерывности предполагает построение четкой и, прежде всего, действенной и поэтапной системы образования, охватываемой все уровни образования – начиная с дошкольного образования и заканчиваемой повышением профессионального уровня у лиц, уже получивших высшее образование, на стадии производства, связанного (и даже не связанного) с использованием окружающей среды.

Таким образом, на наш взгляд, предоставление права общественным экологическим организациям осуществлять образование в области охраны окружающей среды является оправданным, поскольку именно общественные организации обладают большим доверием со стороны общества, зачастую имеют более оперативную и достоверную информацию в области охраны окружающей среды и, зачастую, имеют больше времени и финансовой возможности (особенно если данная работа финансируется международными фондами и организациями в области охраны окружающей среды) для осуществления экологического образования.

Исходя из вышесказанного, экологическое образование, на наш взгляд, представляет собой процесс передачи принимаемому субъекту определенных знаний в области охраны и использования окружающей среды, формирующих у него высокий уровень нравственного, интеллектуального, культурного и профессионального поведения в соответствии с правилами, установленными в обществе и законодательством Республики Казахстан в области охраны окружающей среды.

Суть экологического воспитания состоит в том, чтобы каждому человеку дать необходимые знания в области экологического права, научить его уважать и соблюдать законы. Хотелось бы особо подчеркнуть, что экологическое образование не может проводиться без экологического воспитания, иначе говоря, целенаправленного вовлечения людей в процесс повышения уровня их экологической правовой культуры и формирования стремления к активному правомерному поведению по охране природы. Безусловно, основы такого воспитания закладываются в семье, оно происходит также под влиянием произведений, изобразительного искусства, кино, литературы, средств массовой информации. Каждый из перечисленных методов воздействия должны использовать общественные экологические организации для достижения цели – охраны окружающей среды и отдельных природных объектов.

Литература

1 Разметаев С.В. Правовые вопросы участия общественности в охране окружающей природной среды: Дис. канд. юрид. наук. – Харьков, 1989. – 184 с.

2 Республика Казахстан. Гражданский Кодекс (общая часть) от 27 декабря 1994 года // Информационно-правовая система «Әділет».

3 Республика Казахстан. Закон от 16 января 2001 года № 142-11. О некоммерческих организациях // Информационно-правовая система «Әділет».

4 Республика Казахстан. Экологический Кодекс РК от 9 января 2007 г. № 212 // Информационно-правовая система «Әділет».

5 Республика Казахстан. Закон от 7 июля 2007 года № 319-III Об образовании // Информационно-правовая система «Әділет».

References

1 Razmetaev S.V. Pravovye voprosy uchastija obshhestvennosti v ohrane okruzhajushhej prirodnoj sredy: Dis. kand. jurid. nauk. – Har'kov, 1989. – 184 s.

2 Respublika Kazahstan. Grazhdanskij Kodeks (obshhaja chast') ot 27 dekabrja 1994 goda // Informacionno-pravovaja sistema «Adilet».

3 Respublika Kazahstan. Zakon ot 16 janvarja 2001 goda № 142-11. O nekommercheskih organizacijah // Informacionno-pravovaja sistema «Adilet».

4 Respublika Kazahstan. Jekologicheskij Kodeks RK ot 9 janvarja 2007 g. № 212 // Informacionno-pravovaja sistema «Adilet».

5 Respublika Kazahstan. Zakon ot 7 ijulja 2007 goda № 319-III Ob obrazovanii // Informacionno-pravovaja sistema «Adilet».

6-бөлім

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНАЛИСТИКА

Раздел 6

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНАЛИСТИКА

Section 6

CRIMINAL LAW AND CRIMINALISTICS

Мухамадиева Г.Н.

Проблемы реализации принципа осуществления судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон в досудебном производстве

В статье рассматривается правовая природа принципа осуществления судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон как основополагающего и руководящего начала всего уголовного процесса Республики Казахстан. Актуализируется необходимость дальнейшего совершенствования законодательства, определяющего правовой режим осуществления судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон в уголовном процессе. Рассмотрены вопросы о необходимости предоставления защитнику право излагать свои возражения против обвинительного заключения в виде защитительного заключения в целях расширения состязательных начал.

Ключевые слова: принцип, судопроизводство, состязательность, равноправие сторон, уголовный процесс, функция обвинения, функция защиты, осуществление правосудия.

Mukhamadyeva G.N.

Problems of realization of the principle of judicial proceedings on the basis of equality of the parties in the pre-trial proceedings

The article examines the legal nature of the principle of judicial proceedings on the basis of equality of the parties as a basic guideline and start the criminal process the Republic of Kazakhstan. Actualized need for further improvement of legislation defining the legal regime of judicial proceedings on the basis of equality of the parties in criminal proceedings. Consider the need to expand the provision of arms began to advocate the right to express their objections to the indictment, in the form of defensive conclusion.

Key words: the principle, of judicial proceedings, on the basis of equality of the parties, the criminal proceedings for prosecution, protection function, the administration of justice.

Мухамадиева Г.Н.

Сотқа дейінгі өндірісте сот ісін жүргізуді тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы негізінде жүзеге асыру қағидасының жүзеге асырылу мәселелері

Мақалада Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізудің негізін қалаушы және басқарушы негіз ретінде сот ісін жүргізуді тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы негізінде жүзеге асыру қағидасының құқықтық табиғаты қарастырылады. Қылмыстық іс жүргізудегі Сот ісін жүргізуді тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы негізінде жүзеге асырудың құқықтық режимін анықтаушы заңды ары қарай жетілдіру қажеттігі өзектеледі. Жарыспалылық бастамаларын кеңейту мақсатында қорғаушыға өзінің қарсылығын айыптау қорытындысына қарсы қорғау қорытындысы түрінде баяндау құқығын беру қажеттілігі туралы мәселелер қарастырылады.

Түйін сөздер: қағида, сот ісін жүргізу, тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы, қылмыстық іс жүргізу, айыптау функциясы, қорғау функциясы, сот әділдігін жүзеге асыру.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.1

Мухамадиева Г.Н.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: gucci_1978@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СУДОПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ И РАВНОПРАВИЯ СТОРОН В ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Права человека образуют совокупность принципов и норм, регулирующих определенные общественные отношения. Отсюда необходимость познания этих принципов и норм, раскрытия закономерностей, присущих этой отрасли человеческих отношений. Исследование института прав и свобод человека и гражданина пополняется и сферой уголовно-процессуальной, характеризующейся применением к индивиду мер государственного принуждения, при которых свободы последнего подвергаются существенным ограничениям. Правовой статус личности, в основе которого находятся естественные и неотчуждаемые права и свободы, включает и надежную систему охраны и защиты этих прав. Нормами Конституции Республики Казахстан установлены основные права и свободы человека и гражданина, гарантии их реализации, среди которых ответственность обязанных лиц к их соблюдению и осуществлению [1].

Эти нормы должны быть полностью реализованы. Правовой статус личности должен быть гарантирован действующим законодательством, обеспечивающим прочный механизм защиты ее прав, свобод и законных интересов.

Учение о принципах является важнейшей составной частью теории уголовного судопроизводства. Уровень его разработанности, по мнению А.В. Гриненко, позволяет судить о состоянии юридической науки в целом, а также о культуре правоприменения [2, с. 21]. С этим мнением трудно не согласиться. Демократическое построение уголовного процесса, обеспечивающего соблюдение прав и законных интересов граждан в производстве по уголовным делам, основывается на принципах, закрепленных в Конституции и Уголовно-процессуальном законе. Анализ уголовно-процессуальных принципов показывает, что большая их часть (состязательность, законность, неприкосновенность личности, равенство прав человека и гражданина перед законом и судом и т.д.) гарантируется Основным законом страны и такие принципы являются общеправовыми, что представляет собой выражение природы и сущности демократического правового государства. Эти принципы признают человека, его права и свободы высшей ценностью и достоянием государства. Они должны действовать в рамках целостной системы уголовного процесса, на всех его стадиях.

Одним из таких принципов является принцип осуществления судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон. Принцип состязательности характеризует такое построение судебного процесса, в котором функции обвинения, защиты и осуществления правосудия отделены друг от друга и осуществляются различными органами и должностными лицами (ч. 2 ст. 23 УПК РК) [3]. Данный принцип неотделим от процессуального равноправия сторон, которое является его основой, поскольку именно наделение равными правами и обязанностями дает сторонам возможность состязаться перед судом.

Принцип равноправия сторон в уголовном процессе имеет свои специфические особенности. Реализация этого принципа в полном объеме позволяет создать механизм объективного рассмотрения дела.

Конструктивно состязательный процесс представляет собой строгую дифференциацию, то есть функцию обвинения (досудебное расследование, предание суду, собирание обвинительных доказательств, обвинение в суде), функцию защиты (собирание оправдательных доказательств, защита в суде) и функцию суда (определение степени виновности, выбор меры наказания).

При этом суд:

1) не является органом уголовного преследования, не выступает на стороне обвинения или защиты и не выражает каких бы то ни было интересов, помимо интересов права;

2) сохраняя объективность и беспристрастность, создает необходимые условия для выполнения сторонами их процессуальных обязанностей и осуществления предоставленных им прав;

3) основывает процессуальное решение лишь на тех доказательствах, участие в исследовании которых на равных основаниях было обеспечено каждой из сторон;

4) по ходатайству стороны оказывает ей содействие в получении необходимых материалов в порядке, предусмотренном УПК РК;

5) обеспечивает сторонам право участвовать в рассмотрении дела по первой, апелляционной и кассационной инстанции; обвиняемый и его защитник допускаются при рассмотрении дела, в порядке надзора, по вновь открывшимся обстоятельствам.

На наш взгляд, такая четкая дифференциация функций защиты и обвинения, а также роли суда, наилучшим образом гарантирует реализацию прав личности в уголовном процессе. Однако, анализируя существующие в казахстанском уголовном процессе проблемы, можно сделать выводы о том, что для того чтобы законные интересы личности были достаточно защищены, законодателю необходимо еще многое проработать.

Современные тенденции Уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан направлены на то, что гарантирование прав и свобод граждан, а также реализация конституционных принципов правосудия и уголовного процесса все больше опирается на направление защиты прав лиц, вовлеченных в орбиту процесса, на досудебной стадии. Максимально высокая степень защиты прав и законных интересов личности, тем более личности, вовлеченной в орбиту уголовного судопроизводства, является отличительной чертой демократического и правового государства.

При предварительном расследовании и судебном рассмотрении судебных дел любому гражданину, привлекаемому в качестве подозреваемого, обвиняемого и подсудимого Конституцией Республики Казахстан и Уголовно-процессуальным кодексом РК предоставляется право на защиту от уголовного преследования. Неотъемлемое, естественное право на защиту возникает из состязательной структуры процесса, когда сильному обвинению должна противостоять адекватная защита.

Таким образом, наличие в уголовном процессе предъявленного обвинения требует противопоставления ему защиты. Принципиальный подход к обеспечению права на защиту вытекает из нормы ч. 2 ст. 13 Конституции Республики Казахстан, согласно которой «Каждый имеет право на получение квалифицированной юридической помощи …». Право на защиту закреплено в ст. ст. 26 и 28 УПК РК [1].

В использовании предоставленных законом возможностей защищаться как самому, так и с помощью профессионального защитника (адвоката), у индивида в уголовном процессе появляется гарантия соблюдения и охраны его прав и законных интересов.

Участие защитника в предварительном следствии повышает его объективность, позволяет более всесторонне оценить вмененные в вину эпизоды, а иногда и в целом прийти к выводу о невиновности обвиняемого. Основной задачей защитника, участвующего в предварительном следствии, является установление фактов соблюдения всех процессуальных правил и выяснение обстоятельств, оправдывающих его подзащитного либо смягчающих его вину.

Профессиональный защитник обязан противодействовать любым попыткам давления на свою независимость и ни в коем случае не поступаться требованиями профессионального долга и этики. На это защитника обязывает не только профессиональный долг, но и действующее законодательство об адвокатской деятельности. Исключение постороннего воздействия на деятельность защитника – общее правило, не допускающее вмешательства государственных органов, общественных организаций и должностных лиц. Теперь вопрос в том, что работают ли эти установленные законом правила, если да, то какое положение занимает адвокат на стадии предварительного расследования в реальности.

Распространение принципа состязательности, существующего в уголовном судопроизводстве, на стадию предварительного следствия делает весь уголовный процесс более эффективным, обеспечивающим защиту прав его участников на ранних его стадиях. Однако, несмотря на то, что казахстанская система права закрепляет принцип состязательности в уголовном судопроизводстве через уголовно-процессуальное законодательство, принцип состязательности не распространяется на досудебное производство уголовного процесса. Так на стадии предварительного расследования уголовные дела возбуждаются и прекращаются по инициативе прокуратуры и следствия. Таким образом, часть функций суда сосредотачивается в руках прокуратуры, органов предварительного следствия и дознания. То есть, права и свободы граждан могут быть ограничены без ведома судебной власти, это закреплено в части 2 статьи 16 Конституции РК: «Арест и содержание под стражей допускаются только в предусмотренных законом случаях и лишь с санкции суда, с предоставлением арестованному права судебного обжалования…». Данная норма прямо указывает на следственно-розыскной (инквизиционный) принцип уголовного процесса на стадии досудебного производства, так как органы дознания, предварительного следствия и прокуратуры не ограничены в своих действиях и составляют одно целое в системе уголовного преследования и обвинения. На этой стадии уголовного процесса возможны издержки.

Если провести собственный анализ, то видно, что ряд норм УПК РК противоречит положениям ст. 23. Так, положения ст. 23 УПК РК находятся в противоречии со ст. 24 и ч. 1 ст. 34 УПК РК, устанавливающими, что органы уголовного преследования (прокурор, следователь, орган дознания, дознаватель) обязаны выявлять обстоятельства, не только уличающие, но и оправдывающие обвиняемого, не только отягчающие, но и смягчающие его ответственность и наказание. Таким образом, уголовное преследование не отделено от защиты, и орган расследования осуществляет две функции защиты и обвинения. А при наличии оснований, предусмотренных ст. ст. 35, 36 УПК, – и разрешения дела. Следовательно, должностные лица и органы, участвующие в предварительном расследовании, осуществляют все три функции, что в корне противоречит принципу состязательности.

Далее, не может быть и речи о равноправии сторон на стадии предварительного расследования. Например, даже поверхностный анализ прав потерпевшего и обвиняемого не позволяет сделать вывод о том, что они равны. Тем более что п. 45 ст. 7 УПК, в отличие от ч. 1 ст. 23 УПК, относит принцип состязательности к судебному разбирательству.

Не может быть и речи о состязательности и равноправии сторон на стадии предварительного расследования, когда потерпевший, обвиняемый, защитник не состязаются с дознавателем, следователем, прокурором, а смиренно заявляют перед ними ходатайства. Реализация принадлежащих этим лицам прав ставится в зависимость от усмотрения органов уголовного преследования. Как известно, по окончании расследования органы предварительного следствия (дознания) составляют обвинительное заключение (протокол обвинения). Защитник же не представляет какого-либо документа, в котором была бы отражена позиция стороны защиты, дана оценка тем доказательствам, которые имеются в уголовном деле. Положение в законе о том, что прокурору должно быть направлено не только обвинительное заключение с материалами уголовного дела, но и письменное заключение защитника по данному делу, в определенной мере облегчило в дальнейшем и работу суда при решении вопроса о назначении главного судебного разбирательства, а также обеспечило реализацию принципа равноправия и состязательности сторон.

Согласно ч. 3 ст. 23, обязанности доказывания предъявленного подсудимому обвинения, возложенного на обвинителя, противостоит обязанность защитника использовать все предусмотренные законом средства и способы защиты подсудимого (ч. 4 ст. 23 УПК РК). Хотя декларативно утверждено процессуальное равенство обвинения и защиты. Но как могут оказаться в

равном положении с одной стороны две мощные государственные системы уголовного преследования, а с другой – организация на общественных правах в виде коллегии адвокатов. Адвокаты в нашем отечестве никогда не обладали равными правами с представителями правоохранительных или судебных органов. Например, возбудить уголовное дело в отношении судей или прокуроров крайне сложно. К адвокатам же закон относился как к обыкновенным гражданам. Адвокат – оппонент власть имущих, поэтому на него часто пытались и пытаются воздействовать как возбуждением надуманных уголовных дел, так и отказом в их возбуждении. Так, или например, в следственной практике право граждан на защиту не обеспечивается органами уголовного преследования и применяются различные способы склонения задержанного лица к отказу от помощи защитника (высокий уровень оплаты услуг адвоката, доказанность вины и неэффективность защиты и т.п.). Подобное ущемление статуса защитника дает нам основание ставить вопросы об усилении его независимости и расширении процессуальных прав.

Именно в нарушении равноправного и состязательного процесса, а именно в нивелировании роли защитника и его законных полномочий возникает опасность и для соблюдения интересов личности, гарантий ее неприкосновенности, т.к. защитник (тем более профессиональный) – это уголовно-процессуальная гарантия реализации прав и свобод личности в уголовном процессе. Таким образом, нарушение принципа состязательности мы находим всякий раз, когда роль защитника, его процессуальные права и обязанности каким-либо образом ограничиваются.

Литература

1 Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года //Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1996. – № 4. – ст. 217.

2 Гриненко А.В. Источники уголовно-процессуальных принципов // Журнал российского права. – 2001. – № 5. – С. 21-27.

3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231 // «Казахстанская правда» от 10.07.2014. – № 133 (27754).

References

1 Konstitucija Respubliki Kazahstan. Konstitucija prinjata na respublikanskom referendume 30 avgusta 1995 goda //Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan. – 1996. – № 4. – st. 217.

2 Grinenko A.V. Istochniki ugolovno-processual'nyh principov // Zhurnal rossijskogo prava. – 2001. – № 5. – C. 21-27.

3 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231 // «Kazahstanskaja pravda» ot 10.07.2014. – № 133 (27754).

Тапалова Р.Б., Арын А.А.

Айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылау тактикасының кейбір аспектілері

Тергеу әрекеттерін жүргізу технологияларын жетілдіру мен «қылмыстарды зерттеу әдістерінің» танымдық мүмкіндіктерін кеңейту үшін, криминалистер әрдайым оларды жүргізуді ұйымдастырудың жаңа нысандарын, тактикалық тәсілдердің түрлерін, тактикалық ұсыныстарды және тағы басқаларын іздестіреді. Аталған мақаланың мақсаты, айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылау сияқты тергеу әрекетінің тактикалық ұсыныстарына ерекше мән беру.

Түйін сөздер: криминалистік тактика, айғақтарды тексеру мен нақтылау, тергеуші, сезікті, айыпталушы, жәбірленуші, куә.

Tapalova R.B., Aryn A.A.

On the tactical recommendations in the tactics of the audit and clarify the indications on the site

To improve the technology of investigation and extension of cognitive capabilities «methods of investigation of crime», criminologists are constantly searching for new forms of organization of their conduct, types of tactics, tactical recommendations. The purpose of this paper to focus on tactical recommendations of this type of investigative action as verification and refinement of indications in place.

Key words: forensic tactics, testing and refinement of the testimony, the investigator, the suspect, accused, victim, witness.

Тапалова Р.Б., Арын А.А.

Некоторые аспекты тактики проведения проверки и уточнения показаний на месте

Для совершенствования технологии проведения следственных действий и расширения познавательных возможностей «методов исследования преступления» криминалисты постоянно ведут поиск новых форм организации их проведения, видов тактических приемов, тактических рекомендаций и т.д. Цель данной статьи – акцентировать внимание на тактических рекомендациях такого вида следственного действия, как проверка и уточнение показаний на месте.

Ключевые слова: криминалистическая тактика, проверка и уточнение показаний, следователь, подозреваемый, обвиняемый, потерпевший, свидетель.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 343.9

*Тапалова Р.Б., Арын А.А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: tapalova_r@mail.ru

АЙҒАҚТАРДЫ ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕРДЕ ТЕКСЕРУ МЕН НАҚТЫЛАУ ТАКТИКАСЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Тактикалық тәсілдерден басқа, криминалистік тактика ұсыныстарды да әзірлейді. Криминалистік тактиканың теориялық негіздеріне арналған көптеген қайнар көздерде, тактикалық-криминалистік ұсыныстар тактикалық тәсілдерді таңдауға ғана емес, сондай-ақ әрбір тергеу әрекетін жүргізуді ұйымдастыруға қатысты, тәжірибемен ғылыми айқындалған және мақұлданған кеңес ретінде қарастырылады. Мұндай ұсынысты қатысушылардың құрамы, олардың қызметі, тергеу әрекетінің жүруін басқару тәсілдері бойынша қандай да бір тактикалық-криминалистік құралдар мен тәсілдердің нақты процессуалдық әрекеттер өндірісінде қолдануға жатқызуға болады. Ұсыныстар жалпы болуы мүмкін, олар:

а) дәлелдеудің кез-келген қатысушысымен;

ә) істің мән-жайына байланысты емес кез-келген жағдайда қолданыла алады.

Ұсыныстар сонымен қатар арнайы белгілі бір адресатқа (тергеушіге, жедел-іздестіру қызметкеріне және т.б.) немесе нақты жағдайға, соның ішінде процессуалдық әрекетті жүргізудің этикалық шарттарымен байланысты нақты жағдайға бағытталған болуы мүмкін. Ұсыныстар, бірыңғай ниетке біріктірілген тактикалық тәсілдердің түрлі үйлесімдеріне жатқызылуы мүмкін. Профессор В.А.Образцовтың еңбектерінен басқа, тергеу әрекеттерін жүргізудің тактикасы қарастырылатын тактика мен криминалистика оқулықтары бойынша криминалистік әдебиеттердің көпшілігінде тактикалық ұсыныстар тактикалық тәсілдердің құрылымында қалып қойып, тергеу әрекеттерін жүргізу кезеңдері бойынша бөлшектенгендіктен, мұндай маңызды түсінікті тиянақсыз қабылдауға әкеліп соғады. Себебі, мазмұны бойынша аталған түсінікті тергеу әрекетінің мәнімен, әрбір тергеу әрекетімен шешілетін міндеттермен байланыстыру қажет. Сондықтан оларды жүйелендіріп, дәлелдемелік, процессуалдық және тактикалық міндеттерді ескере отырып, тергеу әрекетінің мәнін ашу кезінде қарастырған жөн.

Айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылаудың өзіне тән ерекшелігі, бірегейлігі тактикалық ұсыныстар мен процессуалдық реттеуде көрініс тапқан, онда оқиға болған жерде тексерілетін тұлғалардың жігерлігі мен еріктілік әрекетіне баса назар аударылған.

Айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылаудың міндетті элементі болып баяндама мен тұлғаның оның сөздерінің шынайылығын куәландыратын объектілер немесе ахуалдың бөлшектерін көрсету, сонымен қатар оның жауаптарын растайтын әрекеттерді көрсету арасындағы байланыстың болуы танылады. Айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылауды жүргізудің көпжылдық тәжірибесі, криминалистерге эмпирикалы материалды жинақтай отырып, Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 257 бабының диспозициясын құраған бірқатар ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік берді.

Тергеу әрекетінің аталған түріне қатысты келесідей жүйелендірілген ұсыныстарды ұсынуға болады:

1. Айғақтары тексерілетін тұлғаға толықтай бастама ұсыну;

2. Айғақтарды тексеру мен нақтылау кезінде баяндаманы әрекеттерді көрсетумен байланыстыру;

3. Айғақтарды тексеруді оқиға болған жерді немесе заттарды зерттеумен байланыстыру;

4. Айғақтарды тексеруді жүргізуге және тергеуші мен басқа да қатысушылар арасындағы дұрыс қарым-қатынасқа бірыңғай басшылық жасау.

5. Айғақтарды тексерудің нәтижелерін бекітудің толықтығы;

6. Айғақтары тексерілетін тұлғаның мінез-құлқын бақылау және құпиялылықты, қауіпсіздік шараларын сақтау;

7. Айғақтарды тексеру мен нақтылауды әрбір тұлғамен бөлек-бөлек жүзеге асыру;

8. Айғақтарды тексеруді жүргізу кезінде кезеңділікті және жоспарлылықты сақтау.

1) Айғақтары тексерілетін тұлға айғақтарда айтылатын бағдар мен орынды өз еркімен көрсетеді. Айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылау куәға немесе айыпталушыға, сезіктіге, жәбірленушіге оқиға болған жерге барудың бағдарын өз еркімен көрсетуді ұсынудан басталады. Тергеуші немесе куәгерлер мұндай жағдайда бастамашылықты өз қолдарына алмауы тиіс, себебі олардың әрекеттері керісінше жетелеуші әрекет ретінде есептелуі мүмкін. Жауап берушінің әрекеттерінің сенімсіздігі жағдайында, оның жадын «жандандыру» тәсілдерін қолдануға болады. Тұлға белгіленген жерге тексеруге қатысушылар тобының барлығының алдында бағытты көрсете отырып жүруі тиіс; автокөлікпен жүрген кезде аталған тұлға жүргізушінің жанында болуы тиіс, жүргізуші оның барлық нұсқауларын орындауға міндетті болып табылады. Тергеуші куәнің, айыпталушының немесе жәбірленушінің әрекеттеріне араласпауы, оны дұрыстамауы, бағыттың дұрыстығына қатысты күмәндарды айтпауы тиіс. Алайда, ол мысалы айғақтарды бекіту немесе нақтылау сұрақтарын қою мақсатында қозғалысты тоқтата алады.

2) Айғақтарды тексеру мен нақтылау кезінде баяндаманың әрекеттерді көрсетумен байланысы. Айыпталушы (сезікті) немесе куә (жәбірленуші) айғақтарды тексеру процесінде өзінің түсініктемелерін әрекеттермен байланыстыра отырып береді, яғни бір уақытта тергеуді қызықтыратын фактілерді көрсетеді және олар туралы айтады. Сондай-ақ бұл түсіндірмелер дәйекті түрде хаттамада бекітілуі тиіс. Егер тексеру белгілі бір әрекеттерді көрсету үшін жасалатын болса, онда олар нақты болған жерде жүзеге асырылуы қажет; олай болмаған жағдайда тексеру процедурасы бүкіл мәнінен айырылады.

3) Айғақтарды тексерудің оқиға болған жерді немесе заттарды зерттеумен байланысы. Сезіктімен, айыпталушымен, жәбірленушімен немесе куәмен көрсетілген жер, айғақтарда айтылған, бұл оқиға болған жерде табылған заттар, сондай-ақ айғақтары тексеріліп отырған тұлғаның аталған жерде болғанын куәландыратын іздер тергеушімен тиянақты зерттелуі тиіс. Айғақтарды оқиға болған жерде тексерудің бөлімі болып табылатын, оларды қарау процесінде анықталғанның барлығы куәмен немесе айыпталушымен берілген түсініктерімен және алдында алынған жауаптарымен салыстырылады. Аталған тергеу әрекетін жүргізу кезінде жіберілетін көп таралған қателіктің бірі – аталған оқиға болған жерді немесе заттарды қарамай, айыпталушының немесе куәнің көрсетулерімен және түсініктерімен шектелуі. Бұл тергеушінің тексеріліп отырған айғақтарды растауға немесе теріске шығаратын, ақиқатқа жетуде маңызды рөлді ойнайтын дәлелдемелерді анықтамауына әкеліп соғады. Мұндай дәлелдемелер ретінде атаған жерде жоғалтып алынған айыпталушыға немесе куәға тиесілі заттар, қылмыс құралдары болады. Айғақтарды тексеру кезінде анықталған куәлардан, жәбірленушілерден, қылмысқа қатысушылардан еш кідірусіз жауап алынуы тиіс, ал олармен айтылған мәліметтер кейінгі айғақтарды тексеру процесі кезінде ескерілуі қажет, мұнымен қоса анықталған қылмысқа қатысушыларға қатысты заңмен көзделген шаралар қолданылады.

4) Айғақтарды тексеруді жүргізуге және тергеуші мен басқа да қатысушылар арасындағы дұрыс қарым-қатынасқа бірыңғай басшылық жасау. Тергеушіден басқа куәгерлер, айғақтары тексерілетін жәбірленуші, сезікті, айыпталушы, куә міндетті түрде қатысады. Бұдан басқа жағдайға байланысты басқа да тұлғалар қатысуы мүмкін. Тергеуші мамандарды, криминалды, патрульды, жол полициясының қызметкерлерін қатыстыруға құқылы. Аталған тергеу әрекетінің мәнін білдіретін талаптарды сақтау кезінде барлық қатысушылардың арасында дұрыс қарым-қатынасты орнату өте маңызды болып табылады. Тергеушіге жүктелген жауаптылық, одан нақты ұйымдастырушылық әрекеттерді талап етеді.

5) Айғақтарды тексерудің нәтижелерін бекітудің толықтығы. Тексеру мен нақтылау кезінде куәмен немесе айыпталушымен берілген айғақтарды бекіту үшін, сонымен қатар барлық табылғандарды сипаттау үшін, тергеушімен диктофон қолданылуы мүмкін, ол тексерудің хаттамасын жасауды жеңілдетеді. Айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылау нәтижелерін бекітудің ең тиімді құралдарының ішінде фото және бейнежазбаны айтуға болады.

6) Айғақтары тексерілетін тұлғаның мінез-құлқын бақылау және құпиялылықты, қауіпсіздік шараларын сақтау. Тексеріс кезінде тергеуші немесе оның тапсырмасы бойынша жедел-іздестіру қызметкері әрдайым айғақтары тексерілетін тұлғаның мінез-құлқына және оның жағдайына бақылау жасайды. Бұл сезікті, айыпталушы, жәбірленуші, куә сеніммен әрекет етті ме жоқ па, тексерістің жекелеген кезеңдерінде оның эмоционалдық жағдайы қандай болғандығын және ол немен байланысты екендігін білуге мүмкіндік береді. Бақылау нәтижесінде алынған мәліметтер, бағдаршы рөлді ойнай отырып, тергеуге, мысалы, айғақтарды тексерудің сәтсіздігінің себептерін анықтауда, аталған әрекеттің нәтижелерін бағалауда, сондай-ақ тексерістен кейін тергеу болжамдарын түзетуде көмектесе алады. Айғақтарды тексеруге қатысушы қамаудағы айыпталушыға бақылау жасау, қашудың, беймәлім тұлғалармен байланыс орнатудың, қылмыстың іздерін жасырудың алдын алу бойынша шараларды уақтылы қабылдауға мүмкіндік береді.

7) Айғақтарды тексеру мен нақтылауды әрбір айыпталушымен немесе сезіктімен, жәбірленушімен, куәмен бөлек-бөлек жүзеге асыру. Іс бойынша бір жерді немесе бір орынды көрсетуге ықылас білдірген, бірнеше айыпталушы немесе куә болған кезде тексеріс олардың әрқайсысымен бөлек-бөлек жүргізіледі. Онымен қоса, сот олардан жауап алу керек деп тапқан жағдайда, олар мән-жайды және айғақтарды тексерудің нәтижелерін шатастырып алмау үшін, әрдайым жаңа куәгерлерді қатыстырған жөн.

8) Айғақтарды тексеруді жүргізу кезінде кезеңділікті және жоспарлылықты сақтау. Тактикалық жағынан айғақтарды тексеруді жүзеге асыру үш кезеңнен тұрады, олар: дайындық, жұмыс және қорытынды кезеңдер. Мұндай кезеңдерге, сатыларға бөлу, тергеу органдарының көпжылдық тәжірибесімен мақұлданған және әрбір тергеу әрекетін, соның ішінде айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылауды жүргізудің рационалдылығын, тиімділігін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1 Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М.: Юрид. лит., 1981. – 112 с.

2 Попов В.И. Осмотр места происшествия: учебное пособие. Тактические основы следственных действий. Вып.1. – Алма-Ата, 1974. – С. 1-87.

3 Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений. – М., 1959. – 64 с.

4 Баев О.Я. Тактика следственных действий. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та., 1992. – 205 с.

5 Бахин В.П., Когамов М.Ч., Карпов Н.С. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы). – 2-е изд. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. – 208 с.

6 Гинзбург А.Я., Белкин Р.С. Криминалистическая тактика: учеб. / Под общ. ред. А.Ф. Аубакирова. – Алматы: ТОО «Аян-Эдет», 1998. – 473 с.

7 Криминалистика: Учеб. для вузов по спец. «Правоведение» / [А. Н. Васильев, И. Ф. Герасимов, Н. П. Яблоков и др.]; Под ред. Н.П. Яблокова, В.Я. Колдина. – М.: МГУ, 1990. – 462 с.

8 Криминалистика: учеб. для вузов по спец. «Правоведение» / [В.Н. Герасимов, В.Я. Колдин, В.В. Крылов и др.]; Под ред. Н.П. Яблоков. – М.: БЕК, 1997. – 687 с.

9 Криминалистика: учеб. для вузов / [Н.А. Бурнашев, В.М. Быков, А.Ф. Волынский и др.]; Под ред. А.Г. Филиппова и А.Ф. Волынского. – М.: Изд-во «Спарк», 1999. – 543 с.

10 Криминалистика. Учеб. для вузов / Т.В. Аверьянов, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. – 971 с.

11 Криминалистика.Учеб. / [Т.С. Волчецкая, В.Я. Колдин, В.В. Крылов и др.]; МГУ им. М.В. Ломоносова, Юрид. фак.; Под ред. Н.П. Яблокова. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – 716 с.

11 Образцов В.А. Криминалистика: Курс лекций / Ассоциация работников правоохранительных органов РФ. – Г., 1996. – 448 с.

References

1 Vasil'ev A.N. Taktika otdel'nyh sledstvennyh dejstvij. – M.: Jurid. lit., 1981.- 112 s.

2 Popov V.I. Osmotr mesta proisshestvija: uchebnoe posobie. Takticheskie osnovy sledstvennyh dejstvij. Vyp.1. – Alma-Ata, 1974. – S. 1-87.

3 Vasil'ev A.N., Stepichev S.S. Vosproizvedenie pokazanij na meste pri rassledovanii prestuplenij. – M., 1959. – 64 s.

4 Baev O.Ja. Taktika sledstvennyh dejstvij. – Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta., 1992. – 205 s.

5 Bahin V.P., Kogamov M.Ch., Karpov N.S. Dopros na predvaritel'nom sledstvii (ugolovno-processual'nye i kriminalisticheskie voprosy). – 2-e izd. – Almaty: Zheti zharғy, 2004. – 208 s.

6 Ginzburg A.Ja., Belkin R.S. Kriminalisticheskaja taktika: ucheb. / Pod obshh. red. A.F. Aubakirova. – Almaty: TOO «Ajan-Jedet», 1998. – 473 s.

7 Kriminalistika: Ucheb. dlja vuzov po spec. «Pravovedenie» / [A. N. Vasil'ev, I. F. Gerasimov, N. P. Jablokov i dr.]; Pod red. N.P. Jablokova, V.Ja. Koldina. – M.: MGU, 1990. – 462 s.

8 Kriminalistika: ucheb. dlja vuzov po spec. «Pravovedenie» / [V.N. Gerasimov, V.Ja. Koldin, V.V. Krylov i dr.]; Pod red. N.P. Jablokov. – M.: BEK, 1997. – 687 s.

9 Kriminalistika: ucheb. dlja vuzov / [N.A. Burnashev, V.M. Bykov, A.F. Volynskij i dr.]; Pod red. A.G. Filippova i A.F. Volynskogo. – M.: Izd-vo «Spark», 1999. – 543 s.

10 Kriminalistika. Ucheb. dlja vuzov / T.V. Aver'janov, R.S. Belkin, Ju.G. Koruhov, E.R. Rossinskaja; Pod red. R.S. Belkina. – M.: NORMA-INFRA, 2000. – 971 s.

11 Kriminalistika.Ucheb. / [T.S. Volcheckaja, V.Ja. Koldin, V.V. Krylov i dr.]; MGU im. M.V. Lomonosova, Jurid. fak.; Pod red. N.P. Jablokova. – Izd. 2-e, pererab. i dop. – M.: Jurist#, 2000. – 716 s.

11 Obrazcov V.A. Kriminalistika: Kurs lekcij / Associacija rabotnikov pravoohranitel'nyh organov RF. – G., 1996. – 448 s.

Алимкулов Е.Т., Бектасов Д.Ж.

Жоғары қадағалау – прокуратура қызметінің негізгі әрі басты бағыты ретінде

Мақалада прокуратура органдарының қызметінің негізгі бағытының бірі жоғарғы қадағалауды жүзеге асыру қарастырылады. Авторлар бұл мақалада прокуратура органдарының қылмыстық іс жүргізу барысында негізгі өкілеттіктерін ашуға тырысады. Сонымен бірге қылмыстық сот өндірісі барысында адам құқықтарын қорғаудың негізгі қағидалары ашылып кетеді.

Түйін сөздер: Қылмыстық процесс, прокуратура, қылмысты ашу, айыпталушы, сезікті, факт.

Alimkulov Y.T., Bektasov D.Zh.

Supreme supervision – as the main activity of the prosecution

In this article, the author reveals the main direction in the work of prosecutors in the implementation of the higher supervision. The authors also reveal some features of the prosecutor's participation in criminal proceedings. The article outlines the main principles of individual rights in criminal proceedings.

Key words: criminal trial, the prosecution, the disclosure of the crime, the suspect, the fact.

Алимкулов Е.Т., Бектасов Д.Ж.

Высший надзор как основное направление деятельности органов прокуратуры

В данной статье автор раскрывает основное направление в деятельности органов прокуратуры в осуществлении высшего надзора, некоторые особенности участия прокурора в уголовном судопроизводстве. В статье указываются основные принципы обеспечения прав личности в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: уголовный процесс, прокуратура, раскрытие преступления, подозреваемый, факт.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 343.14

*Алимкулов Е.Т., Бектасов Д.Ж.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: alerbol@mail.ru

ЖОҒАРЫ ҚАДАҒАЛАУ – ПРОКУРАТУРА ҚЫЗМЕТІНІҢ НЕГІЗГІ ӘРІ БАСТЫ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ

Ең қымбат қазынасы ретінде адамның және азаматтың өмірін, құқықтары мен бостандықтарын танитын демократиялық, құқықтық мемлекет – Қазақстан Республикасында аталған құндылықтарды қорғау мен қамтамасыз ету тетіктері барынша жаратылды [1, 4 б.]. Мемлекеттік биліктің дәстүрлі үш тармағымен қоса жалпы құқық жүйесінің құрамында мемлекеттік-құқықтық жүйені қалыптастырған билік органдары да бұл бағытта тиісінше пайдалы үлесін қосуда. Аталған институттардың ішіндегі прокуратура ел аумағындағы заңдардың, Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлықтарының және өзге де нормативтік құқықтық актілердің дәлме-дәл әрі біркелкі қолданылуына жоғары қадағалауды жүзеге асырады [2]. Демек, мемлекет аумағында заңдылық режимін қамтамасыз ету бұл органға тән басты міндет. Ал, құқықтық мемлекетке тән заңдылық келесідегі құндылықтар мен қағидаттарды: қоғам өміріндегі құқықтың ұлы мәртебелілігін; заңның үстемдігін; баршаның заңның алдындағы теңдігін; құқықтық актілердің бұлжытпай сақталуын; құқық пен бостандықтарды жүзеге асыруда тосқауылға жол берілмеуін; құқықтың неғұрлым дұрыс және тиімді пайдаланылуын; құқық бұзушылықпен күресті біртіндету мен заңды бұзушылық үшін жауаптылықтың болмай қалмауын; лауазымды тұлғалардың тарапынан озбырлыққа жол берілмеуін; құқықтық тәртіптің тұрақтылығын; құқықтық реттеу тетіктері қызметінің тиімділігін міндетті түрде қамтуы тиіс.

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары Қазақстанда демократиялық және құқықтық мемлекеттің қажеттіліктерін өтей алатын тиімді құқық қорғау жүйесі қалыптасып, дамып келеді. Бұл жүйеге тән басымдық ететін мақсаттар, әрине, қылмыстылықпен күрес жүргізу, заңдылық пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, кез-келген құқық бұзушылықтың мемлекеттің назарынан тыс қалмауын қамтамасыз ету, қылмыстарды дер кез әрі толық ашу, оларды жасаған кінәлілерді әшкерелеу мен қылмыстық жауаптылыққа тарту, құқық бұзушылықтардың алдын алу, қылмыстылықпен күрес жүргізуге қоғамды жұмылдыру болып табылады.

Елдің құқық қорғау жүйесіндегі орталық орган сөзсіз прокуратура екені анық. Оның негізгі функциясы – қадағалау қызметі-

нің тиімділігін арттыру қажет. Құқық қорғау қызметіне қатысты оны үйлестіру функциясының да тиімділігін арттыру, әрине оны құқықтық реттеуді қоса іске асыру бүгінгі күннің талабы делінді құқықтық саясаттың тұжырымдамасында.

Конституциялық деңгейде прокуратураның заңдылықты жоғары қадағалайтын орган екені айқындалып, оның қылмыстық қудалауды заңмен белгіленген жағдайда, тәртіпте және шекте жүзеге асыруы белгіленді. Қылмыстық қудалауына қатысты оның шектері 21 мамыр 2007 жылғы Конституциялық реформамен нақтыланып, Ата Заңның 16-бабының 2-бөлігінің «заңда көзделген реттерде ғана және тек қана соттың санкциясымен тұтқындауға және қамауда ұстауға болады, тұтқындалған адамға шағымдану құқығы беріледі. Соттың санкциясынсыз адамды жетпіс екі сағаттан аспайтын мерзімге ұстауға болады» – деген жаңа редакциясына сай, мұндай құзыреттік прокуратурадан алынды.

Сонымен, құқықтық жүйені жетілдіре отырып, жаңартудың басты көздемелері оны құрайтын элементтерін (соның құрамында прокуратураны да) барынша тиімдеу, олардың демократиялық, құқықтық мемлекетті құрудың әр кезеңдеріндегі мақсаттары мен қажеттіліктеріне сай болуын қарастыру мен осыған бағыттау маңызды әрі қажетті болып табылады.

Конституциялық бекілімге сай, прокуратураның әуелі өзін ұйымдастырудың, яғни құқықтық табиғатын паш ететін, сондай-ақ қызметінде басшылыққа алатын заңдылықтары немесе қағидаттары (ережелері) айқындалады. Осыдан туындайтыны:

1. Прокуратура жоғарыда аталғандай тек Президентке есеп беретін яғни соған ғана бағынатын мемлекеттің ерекше органы, ал прокурорлық қадағалау мемлекеттік қызметтің айрықша саласы.

2. Осындай ерекшелігімен прокуратура қазақстандық тәжірибеде қалыптасқан мемлекеттік –құқықтық жүйеден орын алады.

3. Осындай мәртебесімен прокуратура мемлекет аумағында заңдылық режимін қамтамасыз етуге ұмтылады.

4. Тиісті конституциялық мәртебесіне лайық, ол өз жүйесін қатаң иерархиялық негізде, бір орталыққа ғана бағыну арқылы ұйымдастырады.

5. Өзіне ғана жүктелген жоғарыда аталған конституциялық миссиясына сай тәуелсіз болуы лазым.

6. Оның негізгі функциясы қадағалау заңдылық санатымен ғұмырлас болғандығынан, олардың екеуінің біртұтастануы хақ нәрсе, өйткені заңдылық прокуратура қызметі – жоғары қадағалаудың негізін қалайды, ал ол құқықтық мемлекеттің басты ұстанымы.

7. Биліктер арасындағы тепе – теңдік, әрі тежемелік жүйесінің басты элементі ретінде, әрі құқықтың сақталуын көздей отырып, ол барынша жария қызмет атқарады.

Ал, енді жекеленген күйінде осы принциптерді (қағидаттарды) екі топқа бөлсек болады, яғни олардың біріншісі прокуратураның өзінің ұйымдастырылуын, демек бірінші кезекте оның конституциялық болмысын айқындаса, екіншілері болып оның қызметінде доминанттық рөл атқаратын ережелері болып саналады. Осыдан қағидалардың жүйесі келіп шығады.

Ұйымдастырушылық немесе болмыстық принциптеріне келетін болсақ:

1. Біртұтастық принципіне лайық Қазақстанның барлық прокуратуралары (аумақтық болсын, мамандандырылған болсын) біртұтас жүйені құрайды. Мұның негізінде олардың барлығының бірыңғай принциптердің негізінде ұйымдастырылуы жатыр. Олардың алдарына қойылған біркелкі мақсат – көздемелер де бірліктің белгісі. Сондай–ақ оларды іске асыру барысындағы амал – тәсілдер мен әдістемелік негіздердің, өкілеттіктердің, заңнаманың біртұтастықты қуаттандыратыны сөзсіз.

2. Орталықтандыру принципі бойынша төменнен жоғары қарай бағыныштылықты, түпкілікті бір орталықтан, яғни Бас прокуратура тарапынан басшылық жасауды көздейді. Мұның өзі бүкіл прокурорлық тәжірибені үйлестіру мен бағыттауға жәрдемдеседі. Яғни тік (вертикаль) бағыныштылығы жүйенің келісімді әрі ұйымдасқан күйінде алдағы мақсаттарға қол жеткізуіне оңтайлы септігін тигізеді және мемлекет аумағында бірыңғай заңдылықты қамтамасыз етуге міндеттейді. Осыған сай: а) төмен тұрған прокурорлар жоғарғыларына бағынады ә) төменгілерін жоғарғылары тағайындайды б) төменгілері жоғарғыларына есеп береді в) төменгілерінің актілерін жоғарғылар кері шақырып алады (демек күшін жояды) г) жоғарғыларының нұсқаулары мен талаптары төменгілері үшін міндетті ғ) қажетті жағдайда төменгілерінің өкілеттіктерін жоғарғылары өздеріне қабылдап атқарады [3, 102 б.].

3. Прокуратураның тәуелсіздігі принципіне лайық, ол өз өкілеттіктері шеңберінде қызметін атқарғанда басқа мемлекеттік органдардан, лауазымды тұлғалардан тәуелсіз болып келеді. Ондайлардың қатарына саяси партиялар мен қоғамдық бірлестіктер мен азаматтар жатады. Про-

куратураның осындай тәуелсіздігі заңдылықты шынайы әділ, таза және объективті қамтамасыз етуі үшін қажет. Демек, заң тәуелсіздікті құр жария етіп қана коймай белгілі әрі нақты кепілдіктермен қамтуы тиіс. Ондайлардың қатарына прокурорлардың мемлекеттің ерекше қорғауына алынуы, кімнің де болмасын прокурордың заңды өкілеттіктері шеңберіндегі қызметін атқаруы барысына араласуға тиым салуы, прокурордың заңды талаптары мен актілерін атқаруды міндеттеуі, өндірісіндегі істер мен материалдар бойынша түсінік бермеу еркі, прокурорлық иммунитеті (яғни оларға ешкімнің тиіспеу құқығы), материалдық, әлеуметтік, сондай-ақ құқықтық қамсыздандыру мәселелері жатады.

Ал, прокуратураның қызметіне тән, оны іске асыру барысында басшылыққа алатын принциптеріне тоқталатын болсақ:

1) Ол әрине заңдылық принципі. Өзін (яғни прокуратураны) құрудағы басты мақсат заңдылықты қамтамасыз етуді жүктеу болса, ендеше жаратылысына негіз болған бұл құбылыстың онымен егіз болуы хақ нәрсе.

Заңдылық әмбебап принципі ретінде қоғамдық қатынастардың күллісінің өзімен (бірінші кезекте талаптарымен) санасуын талап ететіні сөзсіз [4, 27 б.]. Сондықтан оның императивті сипаты болады. Заңдылық қоғамдық-әлеуметтік құбылыс. Бірақ мемлекет заңдарындағы тәртіп пен рәсімдеу аясында қабылдаған заңдардың дәл және біркелкі қолданылуы ғана прокурорлық қадағалаудың пәні болмақ.

Сондықтан да мемлекет заңды бұзушылыққа қарсы саясатында көбіне көп мәжбүрлеу шараларын қолдану арқылы қол жеткізеді.Ал прокурор болса мұндай жағдай орын алған күнде, одан туындайтын, әрине бірімен-бірі тығыз байланысты, соған лайық кешенді деуге тұрарлық бірсыпыра іс-шараларын атқарады. Олардың қатарында: заңды бұзушылықты жою (тию, заңсыз әрекеттер мен актілерді тоқтату, алдын алу т.с.с.); бұзылған құқықты қалпына келтіру (материалдық, моральдық, т.с.с. залалды өндіруге бағытталған іс-шаралары, жәбір, зардап шеккеннің құқықтарын қорғау, т.с.с. сотқа ақы талап беру); заңды бұзушылыққа әкеп соққан себептерді жою (яғни профилактикалық қызметі) жатады. Өйткені заңдылық-демократиялық мемлекеттің құқықтық іргесін қалайды. Демек, құқықтық мемлекетке тән заңдылықтың сапасы мен көрсеткіші бөлек. Өйткені, ілгергі қоғамдық-экономикалық формациялардағы іргелі мүдде қоғам мен тұлғаның үстінен тұрған мемлекеттікі деп саналса, құқықтық мемлекетте ондай құндылықтардың өзгеріп, керісінше адам құқығы мен қоғамдық мүдде алға шығатыны анық. Сондықтан да құқықтық мемлекетті құру барысындағы ұстануға тиісті басты формуланың бірі ең әуелі мемлекеттің (оның органдарының, лауазымды тұлғаларының) заңға (құқыққа) бағындырылуы болып саналады [5, 4 б.].

Сонымен, заңның үстемдігі, оның бұлжытпай сақталуы, құқықтармен санасуы және оларды қорғауы заңдылықтың бүгінгі ұғымын, яғни қазіргі этимологиясын қалыптастырады.

Осыдан, ҚР-ы Конституциясының 83-бабында көрсетілгендей прокуратура жоғары қадағалауын мемлекет атынан іске асырады. Яғни заңдылықтың үстемдігін қамтамасыз ету мақсаты қадағалаудың да мәртебесін биіктетіп «жоғары» деп белгілейді. Олардың қатарына жоғарыда атағандай: кез келген заңды бұзушылықты анықтау мен жою шараларын қолдануы, конституция мен республика заңдарына қайшы келетін заңдар мен құқықтық актілерге наразылық келтіруі, т.с.с. жатады.

2) Демократиялық, құқықтық мемлекеттің тағы да бір жемісі – жариялылыққа қолдың жетуі. Осы тұста ашық та тұнық ақпарат беру немесе алу әрине демократиялық жетістік болып табылады. Сондықтан, елдегі заңдылықтың жағдайы, әсіресе сақталуы мен орындалуы халық үшін керек нәрсе. Әрине, заң шек қоятын жағдайлардан басқа кезде, бүгінгі ақпараттық кеңістік пен мүмкіндігі ауқымды заманда мемлекет аумағындағы заңдылықтың жағдайымен оны нығайту туралы іс-шараларын баяндап тұруы әрі-беріден кейін прокуратураның міндеті [6, 52 б.].

Сонда жариялылық принципінің тетіктерін қолдану арқылы прокурор нені қалайды, неге қол жеткізеді?

Біріншіден, ол, әрине халықпен тікелей кездесу арқылы (ұжымдарда, копроративтік орталарда. т.с.с.), бұқаралық ақпарат құралдарының септігімен (соның ішінде соңғысы интернет сайттары арқылы да) заңдылықтың жағдайын, яғни өзінің жасаған қызметін баян ете алады.

Екіншіден, осы аталған тәсілдермен елге заңнаманы насихаттайды.

Үшіншіден, құқық бұзушылықтың (заңды бұзушылықтың), қылмыстың алдын алу (болдырмау) бағытындағы іс-шараларын атқарады.

Төртіншіден, билік пен халық арасындағы байланысты, әрі сенімді нығайтады.

Ендеше, жариялылықтың прокуратура қызметінде басшылыққа алатын принципі ретіндегі рөлі мен маңызы зор. Әсіресе, құқық бұзушылық пен қылмыстылықпен күресті ұйымдастыруда

қоғамның да белсенділігін арттыруға, құқықтық сананы көтеруге, құқықтық мәдениет пен заңға бағынушылықты жақсартуға оңтайлы әсер ететіндігі сөзсіз.

Прокуратура қызметінде оның тәуелсіздігі, заңдылық пен жариялылық принциптерімен қатар басқа құқық салаларында баянды етілген қағидалардың да маңызы зор. Солардың қатарында құқықтың анағұрлым маңызды да өзектілеріне жататындарына қатысты тұлғаның ар-ожданы мен намысын құрметтеу, адамның жеке басына тиіспеушілік құқығы, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау, кінәсіздік презумпциясы, тараптардың тең құқықтылығы мен бәсекелестігі, т.с.с. қылмыстық іс жүргізу құқығы саласымен қамтылған қағидалар жатады [7, 22 б.].

Осының бәрін сақтауға тиісті тұлғалардың іс-әрекеттері мен актілерінің заңдылығын қадағалаумен бірқатар, прокурорлар өз әрекеттері мен актілерінің заңның аясында, ондағы нормаларды қатаң да бұлжытпай сақтау арқылы және тек сол тәртіптерде іске асыруы қажет [8, 9 б.]. Яғни, прокурорлар осы тұста үлгі-өнегелік сипатымен танылуы тиіс. Болмаған жағдайда заңдылық принципінің тетіктері прокурордың өзіне кері карай әсер етері сөзсіз. Демек болғанымыз – прокурордың заңсыз әрекеті немесе актісі жоғары тұрғандарына не болмаса сотқа шағымдалуы әбден мүмкін және осылар үшін прокурордың да жауаптылығы заңмен қамтылғанын ұмытпаған жөн. Осыдан туындайтын формула бір ғана мағынаны: «заңдылықты қадағалау заңнан аспауды талап етеді» – дегенді білдірсе керек.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 2014. – 40 б.

2 «Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасының 1995 ж. 21 желтоқсандағы №2709 Заңы // «Заң» базасы – Қазақстан Республикасының электрондық жүйеленген нормативтік құқықтық актілерінің жиынтығы.

3 Халиқов К. Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау органдары: оқу құралы. – Алматы: Санат, 1995. – 176 б.

4 Мусина Р. Главная цель – обеспечение законности // Закон и время. – 2004. – № 11.

5 Кливер И.Я. Управление прокурорской системой в условиях формирования правового государства: Конспект лекции. – М., 1990. – 24 с.

6 Ласкина Н.В. Прокурорский надзор. – М.: Юстиции форм, 2006. – 224 с.

7 Сматлаев Б. Принцип состязательности в уголовном процессе // Заң және заман. – 2008. – №2 (90). – С. 22-23.

8 Бахтыбаев И.Ж. Законность как неотъемлемое условие становления демократического правового государства и роль прокуратуры в ее обеспечении // Заң және заман. – 2007. – №5 (87). – С. 7-12.

References

1 Kazakhstan Respublikasynyn Konstitutsiyasy. – Almaty, 2014. – 40 b.

2 «Procuratura turaly» Kazakhstan Respublikasynyn 1995 g. 21 zheltoqsandagy №2709 Zany // «Zan» Bazasi – Kazakhstan Respublikasynyn elektrondyq zhyyelengen normativtik kukiktik aktilerinih zhiyntygy.

3 Halikov K. Kazakhstan Respublikasyndagy kukik qorgau organdary: oku quraly. – Almaty: Sanat, 1995. – 176 s.

4 R. Musin P. Glavnaya cel- obespechenie zakonnosti // Zakon i vremya. – 2004. – № 11.

5 Cleaver I.J. Upravlenie prokurorskoi sistemoi v usloviyah formirovaniya pravovogo gosudarstva: konspekt lekcii. – M., 1990. – 24 p.

6 Laskina N.V. Prokurorskii nadzor. – M .: Usticii form, 2006. – 224 s.

7 Smatlaev B. Princip sostyazatelnosti v ugolovnom processe// Zan zhane Zaman. – 2008. – №2 (90). – S. 22-23.

8 Bakhtybayev I.Zh. Zakonnost kak neotemlimoe uslovie stanovlenie demokraticheskogo gosudarstva i rol procuraturi v ee obespechenii // Zan zhane Zaman. – 2007. – №5 (87). – s. 7-12.

Мейрбекова Г.Б.

Адвокаттың қорғау сөзінің мазмұны

Автор өз мақаласында адвокаттың қорғау сөзінің үлгісі, тілі және мазмұнына қойылатын негізгі талаптарды нақты атап көрсеткен.

Адвокаттың қорғау сөзі сот шешіміне әсер етіп қана қоймай, ол айыпталушының тәрбиелік дүниетанымын жетілдіріп, оны игерудің жолдарын көрсетеді.

Түйін сөздер адвокат, адвокатура, сот жарыссөзі, прокурордың айыптау сөзі, адвокаттың қорғау сөзі.

Meirbekova G.B.

The content of speech for the defense lawyer

In the article by author indicated the main demands maked to defential speech of lawyer to the maintenance and sense of that speech. The speech of lawyer must not only to influence to the verdict of court but and to have upbringing meaning for the accused which must to be conscious of his guilt and to make for himself according conclusions.

Key words: advocate, advocatura, sudebnie prenie, obbinitelny resh prokurora, zashitelny htsh advocate.

Мейірбекова Г.Б.

Содержание защитительной речи адвоката

В своей статье автором указаны основные требования, предъявляемые к защитной речи адвоката, к содержанию и смыслу данной речи. Речь адвоката должна не только влиять на приговор суда, но и иметь воспитательное значение для обвиняемого, который должен осознать свою вину и сделать для себя соответствующие выводы.

Ключевые слова: адвокат, адвокатура, судебные прения, обвинительный речь прокурора, защитительная речь адвоката.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347.965 (574)

Мейрбекова Г.Б.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: Aygerim.Zharbolova@kaznu.kz

АДВОКАТТЫҢ ҚОРҒАУ СӨЗІНІҢ МАЗМҰНЫ

Қорғау сөзінің мазмұнын даярлау, адвокатқа ерінбей еңбек етуді және күн-түні ізденуді талап ететіні белгілі жайт, ал оның үлгісімен жұмыс істеу де аса маңызды шарттардың бірі. Қорғау сөзіне осы «киімді» дайындау ең қиын іс десе де болады, өйткені бұл мәселе адвокаттың жеке басының қасиеттеріне байланысты.

Озық адвокаттардың қорғау сөздерінің талдауы мынаны көрсетті, жетістікке жету бір жағынан кәсіби білімнің тереңдігі мен идеялығына байланысты болса, екінші жағынан үлгі мен мазмұнның бірлігіне, ой мен сөздің үйлесімділігіне, ой төркінінің тыңдаушы қауымының ықыласын аудара білуінде.

Атақты Калинин М.И. кезінде былай деген: «Сот процесі үгіт-насихат құралдары ішіндегі ең қолайлы түрі. Тіршіліктің қай саласы болмасын, сот процесіндегідей үгіт-насихатты оңтайлы жүргізе алмайды» [1, 3].

Үгіт-насихаттың негізі болатын қорғау сөзінің үлгісі сот процесінің сот жарыссөзінің үстінде өз бетінше келмейді. Ол қорғау сөзін әзірлеу барысындағы тыңғылықты дайындық арқылы, әрбір сөзді, әрбір сөйлемді ой елегінен өткізіп, өз орнына қоя білу сапасымен құнды. Онсыз ойды шашыратып аласыз: Адвокаттың сөзі оның ырқынан тыс ойды жеткізе алмайды. «Мінбеге шыққан шешен сөз туралы ойламау керек, ол рет-ретімен өзі тізіледі» – дейді атақты сотта сөйлеу өнерін зерттеген тілмар П.С. Порховщиков (П.С. Сергеич) [2, 78].

Адвокат іс материалдарын жетік меңгеріп, сот жарыссөзіне тыңғылықты даярлануы керек.

Атақты шешендік мектептерде шешендерді үйде және тіпті айнаның алдында тұрып сөйлеуге, сол арқылы ол тек қалай естілетінін ғана емес сөйленер сөздің сыртқы пішініне сәйкестігін тексерген.

Сот тілмары атанған атақты шешен П.С. Порховщиков (П.С. Сергеич) алдымен қорғау сөзінің толық мәтінін жазып алып, оны бастан аяқ жатқа оқыған, әрине, еркін баяндау түрінде, үй жағдайында. Жазылған мәтін оған сотта «ауызша» айту үшін қажет болған, яғни ол сөйленер сөзге жазып дайындалу дұрыстығын қалайды. Сөйлеген кезде жатқа айтасың ба өзің білесің [3, 45].

Бағзы заман шешендік өнер шебері Демосфен тумысынан сөзді міңгірлеп, онша анық айта алмайтын болса керек. Осы бір кемшілігін ол аузына қиыршық тас салып сөйлеп, жойған. Дауысын жетілдіріп, шыңдаған, биік құз жартастарға өрмелеу үстінде әңгіме айтқан. Қорытындысында өзі жазған шешендік трактаттарын үлкен мінбелерден өзі төгілмелі әуезді үндерімен жеткізіп, тарихта өшпес атын қалдырды.

Сондықтан, адвокаттардың қорғау сөзі соттағы шешендікті көрсетудің негізгі үлгісі болып табылады. Биік идеялық бағыт, қомақты дәлелді негіз, эстетикалық және тәрбиелік мән – жақсы қорғау сөзінің мақсаты. Алайда қорғау сөзінің үлгісін біліп қана қою, материалды меңгеру жеткіліксіз. Тыңдаушыны қорғау сөзінің өн бойы ұйып тыңдататын терең органикалық байланыс қажет. Егер адвокат қорғау методикасын, сот шешендігін нашар меңгерсе, онда іс материалын жақсы білу жеткіліксіз болады.

Аса ірі педагог әрі жастардың ақылшысы болған генерал Карбышев жас педагогтерге мынаны ескерткен: «Керексіз нәрсенің бәрін аяусыз лақтырып тастаңдар!» Осы бір қасиетті ақыл біздің адвокат қорғаушыларға қойылар талаптардың ең керектісі болу керек.

Яғни, көп сөзділіктен аулақ болу керек, тыңдаушыларға қорғау сөзінің мазмұнын тыңдап, түсінуге мүмкіндік беретіндей орташа екпін ұстаған жөн.

Көптеген тәжірибелі адвокаттар өз сөйлеулерін аса ыждағаттылықпен мұхият дайындап, ойларын түпкілікті бір ғана мақсатқа бағындырған, оларда қайталаулар мен қайшылықтар, ұғуға қиындық туғызатын күрделі фразалық тіркестер мейлінше аз болады. Мұндай ерекшеліктер алдын ала дайындалып жазылып, айтылған сөздерге де, сот процесінде дайындықсыз қысқаша жоспар ретінде айтылған сөздерге де тән белгі.

Қорғау соңы тұтастыққа жауап беретіндей дәрежеге жеткізуге ұмтылу қажет. Қорғауда қаралатын әрбір мәселе, алдын ала мұқият сұрыптау арқылы қажетті мысалдар мен міндеттермен қамтамасыз етілуі шарт.

Тыңдаушы ұғымына ауыр қорғау сөзінің күрделі тұстарын мұқият ойластырып, уақытты аямастан әртүрлі әдіс қолдану арқылы бастанаяқ тәптіштеп түсіндіру шарт.

Адвокаттың қорғау сөзінің әсерлілігін арттыра түсетін, сезімге тиер риторикалық сұрақтар тастау, қарама-қарсы салыстыру метафора, шеңдестіру секілді бейнелеу тәсілдерін икемді пайдаланып, кеңінен қолдану сот жарыссөзі барысындағы маңызды сәт болуға тиіс. Тәжірибелі адвокат сот процесінде ең жиі қолданатын тәсіл – қорғау сөзінің драмалық қасиетін күшейту үшін керекті сұрақ-жауап әдісін пайдаланып, қарсыласының айтуы мүмкін пікірдің алдын орай қолданып, дәлел-айғақтармен сөйлеп, мәселені айқын жатық баяндағандықтан қорғау сөзінен кейін-ақ сот шешімі қалай болатыны сот отырысына қатысушылырға айқындалып қалады.

Адвокат сөйлемдерін нұрландыру үшін ымишараларды, қимыл-қозғалыстарды, дауыс ырғағын шебер ұсталықпен қолданып, тыңдаушылардың бүкіл назарын аударып алуға олардың белсенділік танытуларына, іс материалдарын сын көзбен қарауларына жағдай жасауға тырысу керек.

Қорғау сөзінің соңында іс материалдары бойынша қысқаша қорытынды жасап, істегі негізгі мәселелерге сілтеме беру керек.

Елімізде адвокатура және адвокаттық қызмет дамып, адвокаттық алқалар мен адвокаттық одақтың мәртебелері көтерілген сайын, қорғау әрқашан сот процесінің аса маңызды саласы болып табылады. Оның ролін түсіруге бағышталған әр қилы әрекеттердің бәрі де сәтсіздікке ұшырады. Қорғаусыз айыпталушының ой-өрісін дамыту және жігерін қайрау мүмкін емес.

Кез-келген қорғау сөзінде негізгі үш фактор болуға тиіс: жазаны жеңілдетуші не ақтаушы фактор, тәрбиелеуші фактор және шешендік фактор. Тек осы үш фактор болған жағдайда және олар өзара байланыс және үйлесім тапқанда қорғау мақсатына жетеді.

Нағыз қорғау – ол құқықтық шығармашылық болып табылады. Адвокат заң баптары арқылы жұмыс істейді, бірақ өзінің кәсіби еңбегі және практикалық тәжірибесі қорғау сөзінің нәрі екені даусыз. Айыпталушыларды кәсіби қорғауда аянбай тер төгіп, жалықпай ізденіп, жемісті еңбек етіп жүрген адвокат қана дұрыс нәтиже шығара алады. Атақты шешен П.С. Порховщиков (П.С. Сергеич): «Қылмыстық қорғау – ауыр да адами тұрғыдан келгенде жауаптылығы мол іс.....Сотталушыға адал болу қасиеті бойына дарыған адвокат қана қызметінде көп жетістіктерге қолы жетеді» – деген болатын [4,3].

Қорғау сөзінің шығармашылық сипаты оның ғылыми дәрежесін, идеялық-теориялық деңгейінің жоғарылығын көрсетеді. Тек кәсіби шығармашылықпен әзірленген қорғау сөзі іске қатысушыларға сенім туғызып, іске қызығуға және жаңадан өсіп келе жатқан жас заңгер адвокаттарды өз бетінше зерттеуге, ізденуге үйретеді.

Адвокаттың қорғау сөзі сот шешіміне әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар ол ақылға,

жүрек пен сезімге ықпалын тигізеді. Ол айыпталушының тәрбиелік дүниетанымын жетілдіріп, оны игерудің жолдарын көрсетеді.

«Қазіргі кездегі Қазақстандық сот залдарындағы сот жарыссөзінде айтысу тараптары прокурордың айыптау сөзі мен адвокат – қорғаушының қорғау сөзі ұнай ма жоқ ұнамай ма? – деген сұраққа іске қатысып жүрген біраз тыңдаушылардың көпшілігі былай жауап қайтарған: Жалаң, сүреңсіз, қызуы жоқ, ешкімді ойландырмайтын, жаттанды бір сөзді аяусыз қайталап беретін айыптау сөзі де, қорғау сөзі де ұнамайды» [5, 23 б].

Әрине, қорғау сөзіндегі баяндаудың қызықтылығы ғана алдыңғы жоспарға шықпауы керек. Сыртқы әсерге қызығып, басты мәселеге нұқсан келмеуін ойластырған жөн. Жалған қимыл, сөз арқылы сот ісіне қатысушыларға ой салу мүмкін емес, ол үшін ой тереңдігі, заң негізінде пайымдау, жүйелі сабақтастық қажет.

Жақсы адвокат өзінің ой өрісімен, пайымдылығымен, жеке қасиеттерімен құнды. Ол іске қатысушыларға қорғаудың маңызын, жетістіктері мен табыстарын, теориялық мағынасы мен практикалық пайдалануды ашып береді. Ең жақсы болған заңның өзі, жылдар бойы өз күшін жойып, қайта басылым көрместен, бүгінгі күннің талабы мен ғылыми жетістіктерінен кенже қалып қояды, әрбір құқық саласындағы нормативтік актілер өзгерістер мен толықтыруға ұшырап отырады. Бұл заманның талабы, яғни заманына қарай заңы..... Сондықтан әрбір адвокаттың қоржыны күн сайын жаңа заңдармен, озық материалдармен толықтырылып отыруы тиіс, сонда ғана межелі табысқа жетуге болады. Қолданыстағы заң, ол аяқталған және қатып қалған құрал болғанмен, қорғау сөзі – өмірдің өзі, адам арқылы ойлап тапқан жаңалықтың бәрін өз бойына сіңіреді.

Адвокаттың жұмысы – тынымсыз шығармашылық еңбек, ол күнделікті қажымас қайрат пен ақыл-ойды талап етеді. Өз жұмысында адвокат көптеген қарама қайшылықтарды кездестіреді: өйткені маңызды және маңызсыз қорғау сөздері болады, қағаз бойынша оқитын және ойын жатқа айтып жеткізуді қалайтын адвокаттар бар. Қорғау сөзінің – кеңес, өзіне өзі сұрақ-жауап қоя отырып жүргізілетін де түрлері белгілі. Қорғау сөзін сөзбе-сөз жазып алатын немесе оны тыңдап ойға сақтайтын болып адвокаттар екіге бөлінеді. Осының бәрін ойластырып, дұрыс шешім таба білу адвокаттың міндеті.

Әдебиеттер

1 Калинин М.И. О Социалистической законности. – М. ,1959 – 161 с.
2 Негимов С. Шешендік өнер. – Алматы, 1997. – 111 б.
3 Сергеич П. Искусство речи на суде. – М., 1988. – 263 с.
4 Сергеич П. Искусство речи на суде. – М.. 1998. – 305 с.
5 Халиков К.Х.,Серімов Е.Е. Сот шешендігі. Оқу құралы. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2006. – 218 б.

References

1 MI Kalinin About the Socialist legality. – M., 1959 – 161 p.
2 Negimov S. Sheshendik oner. – Almaty, 1997. – 111 b .
3 P. Sergeitch Arts speech at the trial. – M. 1988. – 263 s.
4 Sergeitch P. Arts speech at the trial. – M. 1998. – 305 s.
5 Halikov KH Serimov EE Sulebnoae oratory. Textbook. – Karağandy: Bolashak – Baspa, 2006. – 218 b.

Акболатова М.Е., Дүзбаева С.Б.

Қылмыстық іс жүргізуде медиация мәселелері

Мақалада автордың кешенді зерттеулерінің нәтижелері көрініс тапқан. Бұл мақалада автордың қылмыстық іс жүргізудегі медиация мәселелері қарастырылады. Бұл қазіргі таңда өте ерекше маңызға ие мәселелердің бірі болып отыр. Себебі, қазіргі дамыған заманда медиацияның көмегі зор және ерекше маңызға ие.

Түйін сөздер: медиация, тарап, дау, жанжал, көмек.

Akbolatova M.E., Duzbayeva S.B.

Questions mediation in criminal procedure process

Presented article is the result of a comprehensive study conducted by the author. In this article the author examines the mediation. This question is of particular importance due to the increase of crime. These facts need to examine the issues of criminal causes and measures to combat it, as well as the reconciliation of the parties.

Key words: mediation, assistance, reconciliation, the dispute.

Акболатова М.Е., Дузбаева С.Б.

Вопросы медиации в уголовно-процессуальном процессе

Представленная статья является результатом всестороннего исследования вопроса медиаций, имеющего особое значение в связи с увеличением преступлений. Эти факты требуют изучения вопросов преступных причин и мер по борьбе с ним, а также примирения сторон.

Ключевые слова: медиация, помощь, примирение, сторона, спор.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 343.228 (574)

*Акболатова М.Е., Дүзбаева С.Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: makbolatova@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕ МЕДИАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Медиация деген не? Бүгінгі таңда осы сөз неге барған сайын жиі естіледі? Медиацияның пайдасы неде, ол не үшін керек, одан қандай пайда бар? Оған адамды зеріктіріп жіберетін заң тұжырымдарымен немесе кітаптардан алынған дәйексөздермен де жауап қайтаруға болады.

Медиация – бұл тараптар арасындағы даулар мен жанжалдарды шешу құралы. Медиация дағдысының арқасында іс жүзінде кез келген дауды шешуге болады, бұл ретте медиация аяқталғаннан кейін тараптар іс жүзінде әрдайым риза болып қалады.

Медиация адам қызметінің көптеген салаларында ұрсысушы тараптардың арасында тиімді өзара қатынастарды ынталандыру және оларға жарамды шешімдер іздестіруге көмек көрсету үшін баяғыдан бері пайдаланылып келеді. Соңғы уақытта адам қызметінің көптеген салаларында, мысалы, еңбек қатынастары, денсаулық сақтау, білім беру, өнеркәсіп және коммерция саласында, сондай-ақ қылмыстық іс жүргізу жүйесінде (әсіресе, құқық бұзушының жәбірленуші тарапқа келтірген зиянды өтеу туралы сөз болғанда) барынша ресми пайдаланыла бастады [1].

2011 жылдың 28 қаңтарында Қазақстан Республикасының Президенті «Медиация туралы» және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне медиация мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңдарына қол қойды. Бұл заң Қазақстан Республикасында медиацияны ұйымдастыру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді оны жүргізу қағидаттары мен рәсімін, сондай-ақ медиаторлардың мәртебесін айқындайды. «Медиация» сөзі латын тілінен аударғанды делдал, екі тарапты мәмілеге келтіруші үшінші тұлға деген мағынаны білдіреді. Медиация тәсілі сот жүйесіндегі тазалықты, әділ төрелікті қамтамасыз етудің бірден- бір жолы болмақ, яғни, тарапты қанағаттандыру негізінде жүргізілген келіссөз рәсімі.

Медиация деген сөздің мағынасын екі жақты татуластыру рәсімі деп түсіндіруге болады. «Медиация туралы» заң жобасы Мемлекет Басшысының 2009 жылдың 18 қарашасында Қазақстан Республикасы судьялары мен соттарының V съезінде берген тапсырмаларын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарына және де Үкіметіміздің заң жобалау жұмыстарының 2010 жылға арналған жоспарына сәйкес әзірленді.

«Медиация» туралы заң – азаматтардың азаматтық–құқық қарым-қатынастарын, кәсіпкерлікке байланысты туындайтын дауларды, еңбек және отбасы құқықтық қатынастарын, жеке мен заңды тұлғалар арасындағы келіспеушіліктерді реттеуге, ауыр емес және орташа ауыр саналатын қылмыстар бойынша өзара татуластыққа келу барысында жұмыстанады. Заң жобасында «Медиация» туралы түсінік береді. «Медиация»-соттардың мәртебесін көрсетеді, принциптерін, талаптарын, еңбек төлем істерін іске асыруға ықпал етеді. Бұқаралық ақпарат құралдарының жария етілуі. Осы Заң қабылданса, сот жүргізілетін істерді қысқартуды, яғни екі жақтың келісімімен «бітімгершілікке» келеді. Бұл жерде «медиатр» – маман кәсіптік, кәсіпсіз медиатр болады. Кәсіпсіз медиатр ол – тұрғын халық ортасынан шыққан елге сыйлы адам, жергілікті жерден «медиатр» ретінде тіркелген, жасы 40-тан жоғары, бұрын сотталмаған, өз міндетіне жауапкершілікпен қарайтын, ақылды адам болуға тиіс.

Заң қабылданғаннан кейін, Қылмыстық, Азаматтық іс жүргізу кодекске өзгерістер мен толықтырулар енгізіледі. Қатысушылар конфиденциальдық – құпиялықты принципті бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тартылады. Медиатордың міндеті – екі жақты татуластырып, бірлестіру. Даулы істерді екі жақты бітімге келтіру арқылы шешу жолымен, олар соттың жүктілігін азайтып қана қоймай, қоғамға да пайдасын тигізеді.

Азаматтық істер бойынша даулар туралы қаралған істер «бітімгершілікке» келісімге келуге болады. Азаматтық іс жүргізу процесінде немесе іс қарау кезінде шешіледі. Бұл да осы «медиация» тәсілін енгізу арқылы соттың жариялығын көрсетті. Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің 193 бабымен түсіндіреледі. Талап қоюшының талап қоюдан бас тартуы, жауапкердің талап қоюды мойындауы және тараптардың бітімгершілік келісімі. «Бітімгершілік келісім» – екі жақтың келісімін қорытындылай отырып, өзара келісім жасау, олардың келісімі сот арқылы бекітіледі. Жанжақты келісім Заң талабына сай жүргізіледі. «Бітімгершілік» – жақтардың мерзімін, уақытын, мөлшерін орындау жөнінде көрсетіледі. Егер де уақытында орындалмаса ұзартуға, орындау мерзімін кейінге қалдыруға, қарызды «түгел» немесе «жартылай» беруге болады. Қоғамды демократияландыру мен азаматтарымыздың әділ сот төрелігіне деген сенімін күшейту – ізгі істерге жасалған үлкен қадам деп білуіміз қажет.

Медиатор – бұл бітімгер. Бұл – қазақ халқының ұлттық болмысына ең жақын ұғым. Түрмесі болмаған іргесі берік қазақ қоғамында небір даулы мәселелерді екі ауыз сөзбен шешкен дуалы ауыз билер болғанын тарихтан жақсы білеміз. Ендеше, сот жүйесіне бітімгерлік тәсілін енгізу қазақ халқының бүкіл әлемге үлгі етерлік шешендігі мен көсемдігін жаңғыртуға жасалған игі қадам деп түсінеміз.

ҚР Бас прокуратурасының ресми ақпаратына сәйкес 2012 жылы Қазақстанда соттар бір миллионға тарта іс қараған, олардың ішінде 600 000 жуығы азаматтық істер, 300 000 әкімшілік істер және 40 000 қылмыстық істер. Жыл сайын екі миллионға жуық Қазақстан азаматтары сот процестеріне тартылады. Ресми статистикадан соңғы 5 жылда азаматтық істердің 40 %-ға ұлғайғаны көрініп тұр, ұлғаю бүгінгі күнге дейін қарқын алуда. Егер соттар 2007 жылы 415 800 азаматтық іс қараған болса, ал 2012 жылы істердің көлемі 600 000 іске дейін өсті. Қазақстан бойынша орташа алғанда бір судьяға жүктеме айына 60 істі құрайды, ал Алматы мен Астанада ай сайын 150 іс, бұл күн сайын жеті істен келеді деген сөз. Медиация туралы Заң қолданыста болған бір жарым жылдың ішінде Қазақстанда 1500 тарта іс қаралды, бұл теңіздегі тамшы сияқты. Қазақстанда барлық істердің 3%-ы ғана бітімгершілік келісіммен аяқталады, қалғандары үкімдермен және шешімдермен аяқталады. Қазақстанда Медиация институты сенімсіздік және азаматтардың (қызметкерлердің) өздерінің құқықтары мен мүмкіндіктерін, сондай-ақ дауды шешу үшін медиаторға жүгінудің жағымды жақтарын білмеудің салдарынан дамымай отыр.

Медиация Қазақстанда соңғы жылдары белгілі бір дәрежеде тарала бастады. Қазақстанда медиаторларды үйретумен де шұғылданатын, сондай-ақ азаматтық, еңбек дауларын, сондай-ақ қылмыстық істерді шешу кезінде медиацияны іс жүзінде қолданатын бірқатар медиация орталықтары құрылды.

Қазіргі уақытта еліміздің әр өңірінде, әр қаласында медиаторлар ұйымы, немесе соттарға немесе өзге де құқық қорғау органдарына жүгінбей-ақ даулар мен жанжалдарды шешуде іс жүзінде көмек көрсете алатын олардың өкілдері бар.

Медиация – бұл жанжалдасушы тараптарға коммуникациялар процесін жолға қоюға көмектесетін және жанжалды ахуалды жанжалға қатысушылардың барлығының мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын шешімнің сол нұсқасын өздері таңдай алатындай етіп талдайтын

делдалды тарта отырып дауларды шешу әдісі. Формальды сот немесе төрелік процесінен ерекшелігі, медиация уақытында тараптар келісімге өздері қол жеткізеді – медиатор олар үшін шешім қабылдамайды. Бұл жағдайда медиатор – жанжалдасушы тараптарға қатысты бейтарап бұл ретте құқықтық ұстанымдарға немесе шарттық құқықтарға емес, тараптардың мүдделеріне ден қоя отырып осы дауды шешу үшін тараптардың екеуіне де жарамды келісімге қол жеткізуге ықпалын тигізетін үшінші тарап (арнайы даярлығы бар делдал) [2].

Медиацияның басты артықшылықтары уақытты және ақшаны үнемдеу. Сот рәсімімен салыстырғанда, дауды медиация жолымен шешу көп уақыт алмайды және тараптардың шығындарын айтарлықтай үнемдеуі мүмкін. Жасырындық. Сот талқылауы – бұл көпшілік және баспасөз үшін ашық процесс, демек сіздің дауыңыздың, іскерлік қатынастарыңыздың немесе жеке өміріңіздің барлық жай-жапсарын әркім біліп алуы мүмкін. Құпиялылық – медиация қағидаттарының бірі, ол дауды жасырын түрде және абыроймен шешуге көмектеседі.

Медиация мынадай мән-жайларға байланысты аяқталады:

– тараптармен медиациялық келісім жасау – осындай келісімге қол қойған күннен бастап;

– тараптардың орын алған келіспеушіліктер бойынша келісімге қол жеткізбей медиация рәсімін тоқтату туралы келісім жасауы – осындай келісімге қол қойған күннен бастап;

– дауды (жанжалды) медиация жолымен шешуге мүмкіндік бермейтін мән-жайларды медиатордың белгілеуіне байланысты медиация рәсімдерін тоқтатуға қатысты олармен консультациялар жүргізгеннен кейін тараптарға жабаша түрде жіберілген медиатордың өтініші – осы өтінішті жіберген күн;

– бір, бірнеше немесе тараптардың барлығы медиация рәсімін жалғастырудан бас тарту туралы жазбаша нысанда медиаторға жіберген өтініш – медиатордың осы өтінішті алған күнінен бастап;

– медиация жүргізу мерзімінің аяқталуы – оны аяқтағаннан күннен бастап аяқталады [3].

Медиация біздің қоғамда бірден дамымағанмен бірте-бірте даму үстінде. Сондықтан да біз қоғамымыздың ілгері жылжуына және қоғамымыздың құқықтық санасын көтеруге тырысуымыз қажет!

Әдебиеттер

1 http://www.adilet.gov.kz/kk/node/64267
2 http://sud.gov.kz/kaz/news/mediaciya-institutyn-koldanu-tzhiribesi
3 http://oko.prokuror.kz/kaz/baspasoz/makalalar/mediaciya-instituty-kazakstan-respublikasynyn-sot-zhuyesindegi-zhanasaty

References

1 http://www.adilet.gov.kz/kk/node/64267
2 http://sud.gov.kz/kaz/news/mediaciya-institutyn-koldanu-tzhiribesi
3 http://oko.prokuror.kz/kaz/baspasoz/makalalar/mediaciya-instituty-kazakstan-respublikasynyn-sot-zhuyesindegi-zhanasaty

Арын А.А., Дүзбаева С.Б., Жанибеков А.К.

Тактика допроса несовершеннолетних

В статье авторы рассматривают особенности тактики допроса несовершеннолетних, психологические особенности при проведении допроса несовершеннолетних. Вопросы тактики допроса несовершеннолетнего представляют определенную сложность и требуют детального рассмотрения, допрос должен проводиться следователями компетентными не только в вопросах права, но и педагогики и психологии.

Ключевые слова: допрос, несовершеннолетний, тактика допроса, круг участников допроса несовершеннолетних.

Aryn A.A., Duzbayeva S.B., Zhanibekov A.K.

The tactics of interrogation of minors

In this article the authors examine the characteristics of juvenile interrogation tactics, psychological characteristics during the interrogation of minors. Minor issues interrogation tactics of a certain complexity and require detailed consideration, the questioning should be conducted by competent investigators not only in law, but also of pedagogy and psychology.

Key words: interrogation, a minor, interrogation tactics, the number of participants of interrogation of minors.

Арын А.А., Дүзбаева С.Б., Жәнібеков А.К.

Кәмелет жасқа толмағандардан жауап алудың тактикасы

Мақалада авторлар кәмелет жасқа толмағандардан жауап алудың тактикасын, кәмелетке толмағандардан жауап алу кезіндегі психологиялық ерекшеліктерді қарастырған. Кәмелетке толмаған мәселелері жауап тактикасы егжей-тегжейлі қарауды талап етеді, сұрастыру заң, ғана емес құзыретті тергеушілер тек заң саласында емес, сонымен қатар педагогика және психология саласында маман болуы тиіс.

Түйін сөздер: жауап алу, кәмелетке толмағандар, жауап алу тактикасы, кәмелетке толмағандардан жауап алуға қатысушылар.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.93/.94

Арын А.А., *Дүзбаева С.Б., Жанибеков А.К.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: salta-duzbayeva@mail.ru

ТАКТИКА ДОПРОСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Расследование уголовных дел с участием несовершеннолетних невозможно без использования специальных знаний в области детской, подростковой психологии и педагогики [1]. Допрос несовершеннолетних имеет некоторые особенности, которые связаны с возрастом, нравственными, психологическими свойствами допрашиваемого.

Для несовершеннолетних характерны повышенная внушаемость, склонность к фантазированию, они не всегда могут осознать произошедшее в целом, не всегда могут выделить главное, обращая внимание только на то, что для них интересно, или на факты, которые произвели на них сильное впечатление. Они чаще взрослых ошибаются при определении расстояний, последовательности действий и событий, но очень точно и подробно воспринимают и запоминают те события, которые их заинтересовали.

Подготовка к допросу несовершеннолетнего должна производиться еще более тщательно, чем к допросу взрослых. Когда следователь готовится к допросу несовершеннолетнего, он должен обратить особое внимание на степень развития несовершеннолетнего лица, влияния на него взрослых, особенности его характера.

Прежде чем следователь начнет допрос несовершеннолетнего, несовершеннолетний должен пройти беседу с психологом. Следователи, привыкнув работать с взрослыми людьми, начинают запугивать ребенка, иногда сами того не понимая, после чего ребенок просто не идет на контакт ни с кем, это способствует замкнутости ребенка, раздражительности, начинается депрессия и меланхолия.

Участие психолога при проведении следственных действий является одной из гарантий защиты прав и законных интересов несовершеннолетних. Задача психолога – помочь следователю установить психологический контакт с несовершеннолетним, помочь следователю в преодолении замкнутости несовершеннолетнего, выработать правильную тактику проведения допроса, сформулировать вопросы с учетом особенностей детской психики и побудить несовершеннолетнего к даче правдивых показаний. Для установления психологического контакта и определения тактики допроса необходимо получить информацию

о несовершеннолетнем, его черты характера, круг интересов, увлечений. Для этого необходимо тщательно изучить материалы уголовного дела, допросить родителей или законных представителей, педагогов и других лиц.

Следователь должен выполнить комплекс мероприятий при подготовке к допросу несовершеннолетнего: решить вопрос о месте и продолжительности проведения допроса; определить день и время допроса; получить информацию о личности несовершеннолетнего; определить круг участников допроса (педагог, родители, законные представители несовершеннолетнего, защитник); составить план допроса несовершеннолетнего. Выбирая место допроса, следователь должен обратить внимание на возраст несовершеннолетнего, к примеру, детей младшего возраста целесообразно допрашивать в привычной для них обстановке: в школе, детском учреждении, иногда у них дома. Это делается для того, чтобы официальная обстановка кабинета следователя не сковывала и не пугала ребенка. Так как дети быстро устают и не могут долго сосредотачивать внимание на одном объекте, допрос не следует затягивать. Если допрос все же оказывается продолжительным, то целесообразно устраивать специальные перерывы, во время которых малолетним следует предоставить возможность отвлечься, отдохнуть за игрой, успокоиться. Продолжительность допроса несовершеннолетних свидетеля и потерпевшего УПК прямо не ограничивает, в то время как допрос несовершеннолетних подозреваемого и обвиняемого не может продолжаться без перерыва более двух часов, а в общей сложности – более четырех часов в день.

На несовершеннолетних в возрасте 15–17 лет официальная обстановка места допроса оказывает положительное влияние, проникаясь чувством ответственности, они скорее скажут правду [2, с. 622].

Допрос несовершеннолетнего свидетеля (потерпевшего) должен быть произведен как можно быстрее после события преступления, чтобы исключить запамятование произошедшего обстоятельства. Кроме того, актуальность безотлагательного допроса состоит в том, что несовершеннолетние (особенно малолетние) довольно легко поддаются внушению, в результате чего могут незаметно для себя подменить собственное восприятие высказываниями других лиц, с которыми они разговаривали до начала допроса. При участии в допросе педагога, а также законных представителей нужно заранее убедиться, что характер их взаимоотношений с несовершеннолетним не повлияет отрицательно на несовершеннолетнего. Эти лица должны быть предупреждены о недопустимости каких-либо подсказок, наводящих вопросов, назидательного тона, раздражения в отношении несовершеннолетнего.

Поскольку по делам несовершеннолетних защитник участвует в деле с момента предъявления обвинения, следователю необходимо заранее позаботиться о его вызове с тем, чтобы он мог принять участие в допросе обвиняемого, защитник имеет право задавать ему вопросы. При составлении плана допроса несовершеннолетнего необходимо тщательно продумать формулировки вопросов, которые предстоит задать.

Порядок вызова на допрос в качестве потерпевшего или свидетеля несовершеннолетнего, не достигшего шестнадцати лет, вызов проводится через его родителей или иных законных представителей. Также вызывают не содержащихся под стражей несовершеннолетних подозреваемого и обвиняемого. По структуре допрос несовершеннолетнего не особо отличается от допроса взрослого человека, за исключением того, что свидетели (потерпевшие), не достигшие 16-летнего возраста, в соответствии со ст. 125 УПК РК не предупреждаются об ответственности за отказ от дачи показаний и дачу заведомо ложных показаний. При разъяснении таким свидетелям и потерпевшим процессуальных прав и обязанностей им указывается на необходимость говорить только правду. Несовершеннолетним свидетелю и потерпевшему разъясняется право отказа от дачи показаний, уличающих в совершении уголовного правонарушения их самих или близких родственников.

Некоторые особенности имеют последующие стадии допроса: свободный рассказ и ответы на вопросы. Обычно свободный рассказ несовершеннолетнего бывает отрывочен, сбивчив и непоследователен. Поэтому рекомендуется применять тактические приемы, помогающие допрашиваемому выдерживать нить изложения. Для этого следователь с максимальной осторожностью должен направлять его рассказ в нужное русло. Задавая вопросы, важно убедиться в том, что допрашиваемый правильно понял их содержание, а при необходимости разделить вопрос на несколько более конкретных и простых.

По окончании свободного рассказа допрашиваемому несовершеннолетнему лицу могут быть заданы вопросы, направленные на уточнение и дополнение показаний. Вопросы должны быть точными и понятными.

Ложные показания несовершеннолетних, помимо сознательного отказа говорить правду, могут объясняться самовнушением, повышенным влиянием взрослых, в чем несовершеннолетние не отдают себе отчет, могут быть плодом их фантазии или следствием немотивированного желания солгать. При фантазировании в показаниях несовершеннолетних ложь мешается с правдой или придуманными нелогичными подробностями.

Также несовершеннолетние могут давать ложные показания и по иным причинам, как, чувство товарищества, страх, стыд, угрозы со стороны соучастников и т.п., и важно с этим учетом применить тактические приемы, направленные на изменение его позиции. Применяемые при этом тактические приемы должны быть основаны только на методах убеждения. Еще одним средством изобличения во лжи малолетних являются приемы эмоционального воздействия, ибо средства логического убеждения могут оказаться малоэффективными как вследствие непонимания допрашиваемым самого факта изобличения, так и в силу «духа противоречия», свойственного детям и приводящего к упрямому повторению явно бессмысленной лжи.

Эффективным может оказаться и повторный допрос с учетом следующих моментов. Если на повторном допросе ребенок (подросток) слово в слово повторяет ранее данные показания, употребляя при этом выражения, не свойственные его возрасту, следователь вправе предположить, что такие показания являются результатом воздействия взрослого.

Протокол допроса несовершеннолетнего целесообразно составлять, закончив допрос, а не в ходе его. Помощь в точной фиксации информации, полученной от допрашиваемого несовершеннолетнего, может оказать использование звукозаписи при его допросе. Звукозапись показаний целесообразно применять в следующих случаях:

– если несовершеннолетний правонарушитель меняет или может изменить свои показания под воздействием родственников, потерпевших, других соучастников;

– при совершении преступления в группе или в результате вовлечения в преступную деятельность родственниками или другими взрослыми лицами;

– для фиксации специфических оборотов речи;

– с целью как-то дисциплинировать ее участников, нейтрализовать попытки некоторых из них оказать психическое давление на другого [3].

В завершении следует отметить, что вопросы тактики допроса несовершеннолетнего представляют определенную сложность и требуют детального рассмотрения, допрос должен проводится следователями компетентными не только в вопросах права, но и педагогики и психологии.

Литература

1 Лифанова М.В. Участие педагога и психолога в допросе несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого – http://www.juristlib.ru/book_8247.html

2 Белкин Р.С. Криминалистика. – 2-е издание. – М.: Норма, 2006. – С. 973.

3 Борисов Н. Л. О некоторых тактических моментах допроса несовершеннолетнего обвиняемого. // Сибирский Юридический Вестник. – 2001. – № 3.

4 Бурденко А.Ю. Особенности допроса несовершеннолетних // Вестник Удмуртского Университета. – 2006. – № 6.

References

1 Lifanova M.V. Uchastie pedagoga i psihologa v doprose nesovershennoletnego podozrevaemogo, obvinjaemogo – http://www.juristlib.ru/book_8247.html

2 Belkin R.S. Kriminalistika. – 2-e izdanie. – M.: Norma, 2006. – S. 973.

3 Borisov N. L. O nekotoryh takticheskih momentah doprosa nesovershennoletnego obvinjaemogo. // Sibirskij Juridicheskij Vestnik. – 2001. – № 3.

4 Burdenko A.Ju. Osobennosti doprosa nesovershennoletnih // Vestnik Udmurtskogo Universiteta. – 2006. – № 6.

Бисенғали Л., Базилова А.А., Акболатова М.Е.

Уголовно-правовые меры борьбы с преступлениями, совершаемыми мигрантами

Представленная статья является результатом комплексного исследования вопросов уголовно-правовых мер борьбы с преступлениями, совершаемыми мигрантами. Этот вопрос имеет особое значение в связи с тенденцией увеличения количества преступлений, совершаемых мигрантами. Эти факты обусловливают необходимость изучения вопросов преступности мигрантов и мер противодействия ей.

Ключевые слова: преступность, мигранты, уголовно-правовые меры, борьба, сопротивление.

Bisengali L., Bazilova A.A., Akbolatova M.E.

Criminal law measures to combat crimes committed by migrants

This article is the result of a comprehensive study conducted by the authors. In this article the authors examine the issues of criminal law measures to combat crimes committed by migrants. This issue is of particular relevance in connection with the tendency of increase the number of crimes committed by migrants. These facts necessitate the study of issues of criminality of migrants and measures to counter them.

Key words: crime, migrant, criminal law measures, struggle, resistance.

Бисенгали Л., Базилова А.А., Акболатова М.Е.

Мигрантармен жасалатын қылмыстардың қылмыстық-құқықтық бағыттағы күресу алдын алу жолдары

Мақалада авторлардың кешенді зерттеулерінің нәтижелереі көрініс тапқан. Бұл мақалада авторлардың мигрантармен жасалатын қылмыстардың қылмыстық-құқықтық бағыттағы күресу жолдары қарастырылады. Бұл қазіргі таңда өте ерекше маңызға ие мәселелердің бірі болып отыр себебі мигранттармен жасалып жатқан қылмыстардың саны өсуіне байланысты. Осы себептерге байланысты бұл сұраққа кешенді зерттеу жүргізіп осы қылмыстардың алдын алу жолдарын қарастыру қажет.

Түйін сөздер: қылмыс, преступность, мигранты, қылмыстық-құқықтық шаралар, қарсыласу.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.228 (574)

Бисенғали Л., Базилова А.А., *Акболатова М.Е.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: makbolatova@mail.ru

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ, СОВЕРШАЕМЫМИ МИГРАНТАМИ

Как известно, борьба с преступностью представляет собой совокупность мер экономического, политического (в том числе правового), психологического, организационного, технического характера, которые направлены на устранение (ослабление) факторов, способствующих совершению преступлений, на предупреждение, пресечение, регистрацию, раскрытие (розыск преступников) и расследование преступлений, на осуществление уголовного правосудия, исправление лиц, совершивших преступление, и контроль за их поведением после отбывания наказания, а также на возмещение отрицательных последствий преступлений [1, с. 697].

В этом параграфе мы рассматриваем уголовно-правовые меры противодействия преступлениям, совершаемым мигрантами. Эти меры представляют собой многогранную деятельность, базирующуюся на уголовном законе, осуществляемую субъектами, обладающими полномочиями по применению уголовного закона.

К основаниям применения мер уголовно-правового воздействия относятся:

– совершение преступления;

– выявление реальной опасности совершения преступления (обнаружение умысла на совершение преступления, приготовления к преступлению, покушения на преступление);

– необходимость уголовно-правового предупреждения преступлений.

Уголовно-правовое воздействие, безусловно, включает в себя не только непосредственное применение норм уголовного законодательства к мигрантам, виновным в совершении преступления. Оно предполагает более широкий круг элементов, которыми признаются:

– уголовно-правовые меры предупреждения преступлений;

– уголовно-правовые меры пресечения преступлений (необходимая оборона, причинение вреда при задержании лица, совершившего преступление, привлечение к ответственности за приготовление или покушение на преступление, своевременное применение уголовно-правовых запретов с двойной превенцией);

– уголовно-правовые меры реализации ответственности.

Все перечисленные элементы взаимосвязаны. Поэтому, рассматривая какой-либо один из них, мы будем в большинстве случаев обоснованно затрагивать и другие из обозначенного круга.

Обращаясь к уголовно-правовым мерам предупреждения преступлений, совершаемых мигрантами, перечислим основные из них: пропаганда уголовного законодательства, побуждение правонарушителей к добровольному отказу от завершения начатого преступления, побуждение правонарушителей к деятельному раскаянию. Также в эту группу включают содействие социальной адаптации лиц, совершивших преступления [2, с. 29].

Пропаганда уголовного законодательства в Республике Казахстан осуществляется различными способами: посредством проведения индивидуальной воспитательной и разъяснительной работы с гражданами, выступлений перед населением (на сходах граждан по месту жительства, в трудовых коллективах), с использованием прессы, радио, телевидения, компьютерных линий связи и т. д.

По новому месту проживания социальные связи прибывших лиц не налажены и поступление информация к ним идет зачастую именно через СМИ. Однако, на наш взгляд, использование возможностей средств массовой информации для пропаганды уголовного законодательства среди мигрантов является ограниченным, поскольку мигрант нередко оказывается в положении человека, не имеющего достаточных средств к существованию. Ведь, как отмечают специалисты, одними из основных в числе «выталкивающих» факторов, мотивирующих миграцию, являются низкий уровень жизни, бедность. Поэтому далеко не все мигранты имеют возможность пользоваться телевизором, покупать газеты и т. д. В связи с чем осуществление пропаганды уголовного законодательства в среде мигрантов должно быть ориентировано, в том числе, и на малообеспеченные слои населения. Наряду с использованием телевидения, Интернета, печатных изданий, необходимо более активно привлекать для решения указанной задачи средства, не предполагающие финансовых затрат со стороны адресатов: тематические плакаты и щиты, а также радиопередачи радиоточек общего пользования в местах концентрации мигрантов – на вокзалах, рынках, на транспорте (в поездах), в общежитиях.

По нашему мнению, в настоящее время снизилась возможность применения в среде мигрантов уголовно-правовых мер предупреждения преступлений, в том числе, пропаганды уголовного законодательства, побуждения правонарушителей к добровольному отказу от завершения начатого преступления и к деятельному раскаянию.

Традиционно, до 90-х годов прошлого века в нашей стране уголовно-правовые меры предупреждения преступлений реализовывались, прежде всего, по месту жительства граждан и по месту их работы, с помощью воздействия трудовых коллективов. Однако, для последнего десятилетия прошлого века и первых лет века нынешнего характерным стало расширение «анонимности» проживания мигрантов и распространение трудовой занятости мигрантов в теневой экономике.

Это, безусловно, затрудняет адресную работу с названной категорией населения в виду наличия сложности мигрантов в целом, в том числе и тех из их числа, применение уголовно-правовых мер предупреждения преступлений к которым является необходимым.

Мы согласны с позицией М.М. Бабаева и М.В. Королевой, что безличность и анонимность жизни, «конечно, снижает эффективность различных форм социального контроля за поведением людей, затрудняет дело их повседневного воспитания и необходимой коррекции поведения, осложняет дело выявления тех случаев и ситуаций, которые требуют вмешательства общественности или государственных органов» [3, с.15].

«Анонимность» прибывших к новому месту проживания мигрантов обусловлена, во-первых, тем, что ими еще не установлены устойчивые социальные связи, зачастую они не знают даже ближайших соседей, а соседи не знают их, значительное число приезжих проживает без регистрации по месту пребывания и жительства в установленном законом порядке.

В части, касающейся преступников-мигрантов, обращает на себя внимание их «злостное» уклонение от регистрации. Это, вероятно, можно объяснить нежеланием указанного контингента попасть в поле зрения правоохранительных органов.

Исследуя преступность мигрантов, В.А. Берзин констатировал: «порядка 30% преступлений, совершаемых за год в столице, приходится на долю не жителей города, большинство из которых на момент совершения преступления не были зарегистрированы в паспортно-визовой службе города» [4, с. 3]. Значимость официальной регистрации граждан по месту пребывания

в том, что она существенно облегчает выявление лиц, совершивших преступления.

Таким образом, чем больше зарегистрировано граждан, прибывших к новому месту проживания, тем выше возможность выявления лиц, в отношении которых требуется применение уголовно-правовых мер, и напротив, если нет информации о прибывающих, меньше вероятность выявления среди них криминогенного контингента.

Затруднения в своевременном выявлении мигрантов, в отношении которых требуется применение уголовно-правовых мер, обусловлены также особенностями сферы их трудовой деятельности. К сожалению, отмечаемое в литературе отрицательное влияние разрушения или ослабления связей с трудовыми коллективами на поведение личности [5, с. 45], актуально для исследуемой категории населения.

В связи с изложенным, полагаем, что для повышения эффективности применения к мигрантам уголовно-правовых мер необходимо обеспечить:

– укрепление связей правоохранительных органов с населением с целью привлечения его к содействию в деятельности по предупреждению, выявлению и пресечению преступлений, совершаемых мигрантами;

– проведение мероприятий по совершенствованию системы учета граждан;

– более активное противодействие незаконной миграции и нелегальной трудовой занятости мигрантов.

Для обеспечения применения уголовно-правовых мер в отношении мигрантов важное значение наряду с вышеуказанными условиями имеет уровень специальной профессиональной подготовки должностных лиц, осуществляющих их. Рассмотрим это на примерах, связанных с побуждением правонарушителей к добровольному отказу от завершения начатого преступления и к деятельному раскаянию.

Уголовно-правовые меры борьбы с преступностью мигрантов заключаются в воздействии на психику правонарушителя с целью: в первом случае – склонить его к прекращению начатой преступной деятельности (при наличии у него осознания возможности доведения преступления до конца); во втором случае – склонить его к явке с повинной, оказанию помощи в раскрытии совершенного им преступления, возмещению вреда или иным образом заглаживанию ущерба, причиненного в результате преступления, т. е. к деятельному раскаянию. Для применения данного воздействия, как нигде, необходимо знание особенностей объекта воздействия. Выбор средств и тактических приемов требует индивидуального подхода, учета условий жизни мигранта, национальных и религиозных традиций, особенностей языка.

При работе с мигрантами необходимо дополнительно знать очень большое количество законов, подзаконных актов, видов используемых документов, что также требует дополнительной специальной подготовки. Более тридцати законов и ста нормативно-правовых актов (заметим, некодифицированных) регулируют различные вопросы, связанные с мигрантами. Так, при пресечении преступлений и возбуждении уголовных дел в отношении мигрантов – иностранных граждан имеются особенности, обусловленные выяснением наличия или отсутствия у данных лиц иммунитета от уголовной юрисдикции Республики Казахстан.

Это является необходимым, поскольку, в соответствии с ч. 4 ст. 6 УК РК, Вопрос об уголовной ответственности дипломатических представителей иностранных государств и иных граждан, которые пользуются иммунитетом, в случае совершения этими лицами преступления на территории Республики Казахстан разрешается в соответствии с нормами международного права». Работа в данном направлении требует большого объема специальных знаний, в том числе знания многочисленных видов иммунитета и норм, регулирующих возникающие в данной области правоотношения; видов документов, подтверждающих иммунитет; учреждений, которые имеют право их выдавать, и так далее.

Эти и многие другие аспекты работы с мигрантами обуславливают целесообразность специализации указанного направления деятельности органов внутренних дел. Полагаем необходимым расширение специализации отдельных должностных лиц или подразделений, осуществляющих уголовно-правовые меры противодействия преступности по линии работы с мигрантами, что позволит более эффективно осуществлять борьбу с преступлениями, совершаемыми мигрантами.

Третий аспект, влияющий на совершенствование уголовно-правовых мер борьбы с преступлениями мигрантов – правовое обеспечение. Мы считаем, что необходимо совершенствовать действующее законодательство, что будет выступать в качестве одной из наиболее эффективных мер в борьбе с преступностью мигрантов. Пола-

гаем, эта необходимость является объективной, поскольку она обусловлена динамичностью процессов и явлений, связанных с противоправной деятельностью исследуемого контингента населения, что требует соответствующего отражения в правовых нормах.

Одной из основных гарантий законности реализации уголовной ответственности является правильная квалификация общественно опасных деяний. Она включает в себя точное установление признаков конкретного общественно-опасного деяния и соотнесение их с признаками конкретного состава преступления, предусмотренного в нормах Особенной части Уголовного кодекса. В связи с чем, особенно важно, чтобы выявляемые в практике борьбы с преступностью неточности, противоречия, пробелы в законах устранялись, и законодательство совершенствовалось.

В международном и национальных законодательствах в качестве меры административного или уголовного наказания применяется зачастую «высылка» или «выдворение».

Мы полагаем, что термин «депортация», который применяется в законодательстве некоторых стран для обозначения высылки из страны незаконно находящихся в ней иностранных граждан и лиц без гражданства, может быть поглощен термином «административное выдворение».

Подводя итог рассмотрения проблемных аспектов применения уголовно-правовых мер, видится, что следующие предложения повысят эффективность применения уголовно-правовых мер в векторе противодействия преступности мигрантов: уровень эффективности осуществления уголовно-правовых мер зависит, прежде всего, от уровня выявления фактов, являющихся основанием применения указанных мер, а также лиц, в отношении которых они применяются. Для значительного контингента мигрантов, особенно правонарушителей, характерна «анонимность» пребывания в новом месте проживания (обусловленная слабостью социальных связей и контактов, отсутствием регистрации, трудовой занятостью в теневой экономике либо вне рамок трудовых коллективов), что затрудняет выявление тех лиц и ситуаций, которые требуют применения уголовно-правовых мер. В связи с чем, для повышения эффективности применения к мигрантам уголовно-правовых мер, необходимо: обеспечить укрепление связей правоохранительных органов с населением с целью привлечения последнего к борьбе с преступностью мигрантов; провести мероприятия по совершенствованию системы учета граждан; активизировать противодействие незаконной миграции и нелегальной трудовой занятости мигрантов.

Литература

1 Криминология: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. – М., 2004. – 800 с.

2 Гришанин П.Ф. Меры уголовно-правового воздействия на преступность и их реализация органами внутренних дел: Лекция. – М., 1996. – 53 с.

3 Бабаев М.М., Королева М.В. Преступность приезжих в столичном городе. – М., 1990. – 84 с.

4 Берзин В.А. Криминологическая характеристика и профилактика преступности мигрантов в условиях сверхкрупного города (на материалах города Москвы): Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 1999. – 186 с.

5 Гладких В.И. Проблемы предупреждения органами внутренних дел преступности в сверхкрупном городе: Дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1997. – 196 с.

References

1 Kriminologija: Uchebnik / Pod red. V.N. Kudrjavceva i V.E. Jeminova. – M., 2004. – 800 s.

2 Grishanin P.F. Mery ugolovno-pravovogo vozdejstvija na prestupnost' i ih realizacija organami vnutrennih del: Lekcija. – M., 1996. – 53 s.

3 Babaev M.M., Koroleva M.V. Prestupnost' priezzhih v stolichnom gorode. – M., 1990. – 84 s.

4 Berzin V.A. Kriminologicheskaja harakteristika i profilaktika prestupnosti migrantov v uslovijah sverhkrupnogo goroda (na materialah goroda Moskvy): Dis. ...kand. jurid. nauk. – M., 1999. – 186 s.

5 Gladkih V.I. Problemy preduprezhdenija organami vnutrennih del prestupnosti v sverhkrupnom gorode: Dis. ... d-ra jurid. nauk. – M., 1997. – 196 s.

7-бөлім

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

Раздел 7

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Section 7

INTERNATIONAL LAW

Кенжегалиева А.Р.

Применение Конвенции ООН о договорах международной купли-продажи

Венская конвенция является предметом многочисленных научных исследований, в которых изучаются отдельные аспекты её применения на практике. Авторами исследуется влияние Конвенции на развитие отдельных правовых систем, представляющее собой предмет научного интереса. Такой большой интерес мирового сообщества к Конвенции несомненно свидетельствует о широком распространении этого правового акта, хотя это не единственное доказательство успеха Венской конвенции. Трудно найти другой пример международной унификации одного института права, которой было бы уделено такое внимание, как со стороны практики, так и правовой науки, как это происходит с Конвенцией. Таким образом, по мнению авторов, она может послужить примером успешной имплементации правового акта.

Ключевые слова: международный, Венская конвенция, купля, продажа, товары, ООН, унситрал, ратификация.

Kenzhegalieva A.R.

Use of UN Convention on International Sale of Goods

Vienna Convention is a subject of numerous researches studying certain aspects of its practical implementation. Impact of the Convention on development of certain legal systems is also a subject of research interest. Such extensive interest from international community toward the Convention obviously points to the wide-spread application of that legal act. Although, it is not the only proof of the Vienna Convention success. It is not easy to find another example of the international unification of a law institute, which would attract such attention of both practices and law science, as is the case with the Convention. It may serve as an example of successful implementation of a legal act.

Key words: International, Vienna, convention, purchase, sale, goods, UN unsitral, ratification.

Кенжегалиева А.Р.

БҰҰ Халықаралық сату-сатып алу келісімшарттары туралы конвенциясын қолдану

Вена конвенциясы көптеген халықаралық зерттеулер нысаны болып табылады. Осы зерттеулерде конвенцияны іс жүзінде қолданудың жеке мәселелері қарастырылады. Конвенцияның жеке құқықтық жүйелердің дамуына әсері де ғылыми қызығушылықты арттырады.

Конвенцияға әлемнің аса қызығушылық танытуы осы құқықтық акітінің кеңінен таралғандығын көрсетеді. Алайда ол Вена конвенциясы жетістігінің бір ғана дәлелі емес. Іс жүзінде және құқықтық ғылым жағынан өзіне осындай назар аудартатын бір құқықтық институттың халықаралық бірегейлендірудің осы Конвенциядан басқа мысалын елестету өте қиын. Конвенция құқықтық актіні ойдағыдай қолданудың айқын мысалы болып табылады.

Түйін сөздер: халықаралық, келісімшарт, сату-сатып, келісімшарттар, БҰҰ, унистрал, бекіттіру.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 341.24

Кенжегалиева А.Р.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: Ainel091@mail.ru

ПРИМЕНЕНИЕ КОНВЕНЦИИ ООН О ДОГОВОРАХ МЕЖДУНАРОДНОЙ КУПЛИ-ПРОДАЖИ

В настоящее время, в условиях развития процесса глобализации экономических государственных систем, их все большей интеграции, значимость международных договорных отношений, межгосударственных и надгосударственных направлений сотрудничества, в том числе в области купли-продажи, приобретает характер глобального масштаба. Подтверждением тому служат события, происходящие сегодня на Украине. Санкционная политика государств ЕС, США и России, которая отразилась, прежде всего, в указанной области сотрудничества, эмбарго, введенное на некоторые международные договорные обязательства в области договоров купли-продажи, поставили некоторые государства в крайне сложное, как экономическое, так и политическое, положение. Все это указывает на важность и необходимость проведения грамотной правовой политики в данной области сотрудничества, научного изучения проблем международно-договорного сотрудничества в области купли-продажи.

Следует отметить, что стандартной общепринятой международной практикой является оформление внешнеторговой сделки в письменном виде и форме, то есть составление и подписание специального документа, фиксирующего условия, на которых эта сделка была заключена. Договоры дают возможность согласовывать действия, интересы, а также позиции субъектов международного права. Их заключение производится для четкого юридического определения и закрепления, взаимных прав и обязанностей согласованных сторон. Договорная форма регулирования международных отношений определяет устойчивость и преемственность развития мирового порядка. Для реализации внешнеэкономических сделок большое значение играет необходимость широкого использования международных конвенций. Одной из международных конвенций, наиболее широко применяемых для регулирования отношений по внешнеэкономическим сделкам, в настоящее время является Конвенция ООН о договорах международной купли-продажи товаров, подписанная в 1980 году в Вене и вступившая в силу 1 января 1988 г. Конвенцию ООН принято называть Венской конвенцией 1980 года, это связано с тем, что она была принята в ходе дипломатической конференции, которая проходила в

Вене в период с 10-го марта по 11-ое апреля 1980 года. Широкое распространение получило сокращенное название документа – CISG, образованное от английского «Convention on Contracts for the International Sale of Goods». В конференции принимали участие представители 62 стран общей численностью более 200 человек. На 22 мая 1997 г. в Конвенции участвовало около 48 государств, среди них Украина, Белоруссия, Эстония, Грузия, Литва, Молдавия. Конвенция вступила в силу для Польши с 1 июня 1996 г., вступает в силу для Узбекистана 1 декабря 1997 г., для Бельгии с 1 ноября 1997 г. и для Люксембурга с 1 февраля 1998 г. На 1 января 2000 г. она действовала для 57 государств, общая доля которых в мировой торговле составляет более двух третей, и их число продолжает увеличиваться. Эти государства охватывают большой объем мировой торговли, среди них находятся важнейшие соседние для Казахстана страны, а также важнейшие торговые партнеры Казахстана, тогда как Казахстаном она еще не подписана. Однако Казахстан присоединился ко всем важным международным конвенциям по транспорту, т.е. к таким конвенциям по транспортировке железной дорогой, автодорожным транспортом, воздушным и морским транспортом, так что здесь не возникает сложностей в применении. Однако, данная Конвенция является уникальным правовым актом, до сих пор не имеющий аналогов в истории юриспруденции.

Венская конвенция применяется только к международным договорам купли-продажи. По смыслу Конвенции купля-продажа товаров приобретает международный (трансграничный) характер в случае, когда коммерческие предприятия сторон находятся на территории разных государств. Согласно статье 1, абз. 1 п. «а» Конвенции ООН, данное соглашение применяется «автоматически» тогда, когда такие государства являются ее участниками. Также, конвенция применяется в случае, когда коллизионные нормы соответствующего национального права отсылают к праву страны, участвующей в Конвенции (ст. 1 абз. 1 п. b).

Как указано в статье 2, п. «а», Конвенция не применяется к договорам купли-продажи с участием потребителей, приобретающих товар для личных нужд. В таком случае, применение Конвенции, а также ее отдельных положений всецело определяется в соответствии с волей сторон из договора купли-продажи товаров. Стороны вправе исключить ее применение, со всей определенностью указав в договоре положение о неприменении Конвенции. Отсылка в договоре лишь только к праву страны-участницы Конвенции в целом влечет за собой применение Конвенции как специального закона, регулирующего указанные правоотношения.

Хотелось бы отметить, что обыкновения, сложившиеся в отношениях между сторонами, а также обычаи международного торгового оборота также имеют приоритет перед конвенцией. К предмету правового регулирования Конвенции относятся не все аспекты правоотношений, проистекающих из договоров международной купли-продажи товаров. Конвенция регулирует лишь вопросы заключения таких договоров, а также права и обязанности сторон. Вопросы, не урегулированные Венской конвенцией 1980 г., разрешаются в соответствии с применимым правом, которое определяется на основании коллизионных норм.

Содержание CISG оценивается как современное, но, тем не менее, имеются некоторые уязвимые пробелы. Не отрегулированными, например, являются вопросы исковой давности, или включения общих условий сделок, или специальных правил для ведения электронной коммерции. Для этих областей правовых проблем действуют либо специальные конвенции и модельные законы, либо необходима ссылка на иные регулирующие механизмы. Естественно, не обошлось без того, чтобы, учитывая идеологическое и культурное многообразие редакторов и участников Конвенции, было необходимо найти целый ряд компромиссов. В целом, в большей части по единому мнению научных кругов и практики Венская конвенция представляет собой текст, который соразмерно учитывает интересы покупателей и продавцов, равномерно распределяет риски и выражает это более ясным и прозрачным стилем, чем это делают многие национальные своды законов. Тем самым, она наиболее привлекательна для малых и средних предприятий, являющихся сторонами по договору, поскольку они не могут позволить себе расточительные и дорогостоящие затраты на редактирование текстов договоров.

Продавец обязан поставить товар, предоставить документы и доставить имущество за соразмерные сроки и в соответствующее место. Если это прямо не оговорено в договоре, эти параметры устанавливаются согласно стандартам экономической целесообразности. Какой товар соответствует условиям договора, четко характеризуется в договоре, и покупатель обязан проверить это соответствие и в определенное

время заявить о недостатках товара, если он не хочет потерять возможность обжалования. Он обязан выплатить стоимость товара и принять товар (ст. 25 и сл. CISG). Все отношения в целом регулируются на основе принципа взаимного доверия, т.е. «верность договору и доверие» (ст. 7 Конвенции ООН).

Обе стороны – продавец и покупатель – имеют четыре основные возможности правовой защиты при нарушении договора. Они могут:

– потребовать его исполнения (ст. 46/62 CISG),

– прервать или задержать со своей стороны исполнение договора (ст. 58/71 CISG),

– дополнительно к другим средствам правовой защиты потребовать возмещения убытков, если исполнение было в сфере влияния другой стороны и неисполнения можно было разумно избежать (ст. 45/61/79 CISG),

– в случае существенного нарушения договора в смысле ст. 25 CISG и как последнее средство, договор может быть расторгнут в одностороннем порядке (ст. 49/64 CISG).

Согласно ст. 50 конвенции ООН, для продавца существует возможность снижение закупочной цены. Покупатель может снизить цену и потребовать возмещения убытков в ограниченном объеме, несмотря на упущение известить о недостатках товара своевременно, если для этого упущения имеется разумное оправдание (ст. 44 CISG), а также сторона имеет право требования проценты от просроченной суммы при просрочке в уплате цены (ст. 78 CISG).

Все эти принципы являются конкретизацией принципа коммерческой верности и доверия договору и подтверждают уравновешенность регулирующего механизма конвенции. Этот принцип, так же как и международный характер правил и условий сделок, должен учитываться соответствующими национальными судами (ст. 7 CISG). В целях приближения к этим целям и упростить единообразное толкование Конвенции, УНСИТРАЛ взял на себя задачу по обеспечению универсального действия принципов права путем сбора судебных решений всех стран-участниц данной Конвенции, их систематизации, перевода, опубликования и всемирного доступа к уже опубликованным решениям: как в качестве «Case Low on UNCITRAL Texts» (CLOUT), так и в дайджесте решений. К сожалению, казахстанских судебных решений в этом списке невозможно найти. Однако, после присоединения к Конвенции можно было бы предпринять некоторые шаги в данном направлении.

Конвенция подлежит применению в случаях, предусмотренных в ней:

– когда коммерческие предприятия сторон находятся в разных государствах, участвующих в Конвенции,

– когда в силу коллизионной нормы соответствующим правом контракта признается право государства-участника Конвенции, даже если коммерческое предприятие одной стороны договора или обеих не находится в странах-участницах Конвенции.

Из этого следует, что если договор был заключен между предпринимателями разной государственной принадлежности, коммерческие предприятия которых находятся на территории одной страны, государства, то такой договор не регулируется Конвенцией и к нему применяются нормы национального права.

Конвенция не применяется к продаже определенных видов товаров (ст. 2): ценных бумаг, судов водного и воздушного транспорта, судов на воздушной подушке, электроэнергии. Также, конвенция не применяется к продаже товаров с аукциона, в порядке исполнительного производства или иным образом в силу закона Конвенция не применяется к продаже товаров, которые приобретаются для личного, семейного или домашнего использования, за исключением случаев, когда продавец до или в момент заключения договора не знал и не должен был знать, что товары приобретаются для такого использования [5].

Венская конвенция регулирует только заключение договора купли-продажи и те права и обязательства продавца и покупателя, которые возникают из такого договора. В частности, поскольку иное прямо не предусмотрено в Конвенции, она не касается: (a) действительности самого договора или каких-либо из его положений или любого обычая; (b) последствий, которые может иметь договор в отношении права собственности на проданный товар (ст. 4).

Хотелось бы отметить, что конвенция не применяется в отношении ответственности продавца за причиненные товаром повреждения здоровья или смерть какого-либо лица (ст. 5). В отношении смешанных договоров, предусматривающих наряду с поставкой товара также выполнение работ или оказание услуг Конвенция не применяется, если обязательства стороны, поставляющей товары, заключаются в основном в выполнении работы или в предоставлении иных услуг. К таким договорам подлежит применению национальное право. Так, если приме-

нимым правом будет российское, то в соответствии со ст. 381 ГК РК к отношениям сторон по смешанному договору применяются в определенных частях правила о договорах, элементы которых содержатся в смешанном договоре, если иное не вытекает из соглашения сторон или существа смешанного договора.

Кроме того, в соответствии со ст. 6 Конвенции стороны могут исключить применение Конвенции либо, при условии соблюдения ст. 12, отступить от любого из ее положений или изменить его действие. Национальное законодательство применяется тогда, когда в Конвенции имеется пробел, который нельзя восполнить на основе общих принципов Конвенции. В частности, национальное гражданское законодательство применяется по следующим вопросам:

1) применение договорного положения о неустойке;

2) определение процентов годовых при просрочке исполнения денежных обязательств;

3) действительность договора или его отдельных условий, а отсюда вопросы, связанные соблюдением законодательства о письменной форме сделки, правоспособности сторон, представительстве и доверенности;

4) применение исковой давности.

При применении Конвенции на практике, прежде всего, необходимо выяснить, заключены ли между данными государствами многосторонние и/или двусторонние международные договоры по вопросам, регулируемым Конвенцией. Если таковые заключены, то подлежат применению их положения. Затем нужно обратиться к содержанию гражданско-правового договора и лишь после этого к нормам Конвенции. Только в том случае, когда в Конвенции нет прямого ответа на возникший вопрос и его нельзя найти с помощью общих принципов Конвенции, необходимо будет обратиться к национальным гражданско-правовым нормам государства, к праву которого отсылает коллизионная норма [7].

Хотя Конвенция представляет собой важный документ и играет все больше и больше весомую роль в международной торговле, всеобъемлющим документом она не является. Она не регулирует все вопросы договора купли-продажи товаров и ограничивается лишь регулированием заключения договора, устанавливает права и обязательства продавца и покупателя, которые возникают из такого договора. Исходя из этого для регулирования не предусмотренных Конвенцией вопросов большую роль играет гражданское право договаривающихся государств. Развитие Конвенции во многом зависит от прецедентного права, которое образуется как из судебной практики государственных судов, так и из решений арбитражных (третейских) судов.

Ратификация Конвенции со стороны государств, которые пока еще не являются её участниками, на данный момент хотелось бы отметить, что Республика Казахстан не ратифицировала данную Конвенцию, будет способствовать несомненному привлечению коммерческих предприятий этих стран в развитую сеть международного коммерческого оборота.

Литература

1 Конвенция Организации Объединенных Наций о договорах международной купли-продажи товаров от 1980 год Вена, (КМКПТ).

2 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года, п. 3 статьи 4// Законодательство Республики Казахстан. – М.: Изд-во ЮРИСТ, 1995

3 Справка к Конвенции Организации Объединенных Наций». О договорах международной купли-продажи товаров» // (Документ A CONF. 97/18, ANNEX 1), Вена, 11 апреля 1980 г. ИС Параграф.

4 Чантурия Л. Руководитель проекта «Гражданское и экономическое право стран Кавказа и Центральной Азии» в Бременском университете (Германия), профессор. «Венская конвенция о договорах международной купли-продажи товаров: преимущества и предпосылки применения».

5 Розенберг М.Г. Международная купля-продажа товаров, комментарий к правовому регулированию и практике разрешений споров. – Издание третье, исправленное и дополненное. – 2001 год.

References

1 Konvencija Organizacii Ob#edinennyh Nacij o dogovorah mezhdunarodnoj kupli-prodazhi tovarov ot 1980 god Vena, (KMKPT).

2 Konstitucija Respubliki Kazahstan ot 30 avgusta 1995 goda, p. 3 stat'i 4// Zakonodatel'stvo Respubliki Kazahstan. – M.: Izd-vo JuRIST, 1995

3 Spravka k Konvencii Organizacii Ob#edinennyh Nacij». O dogovorah mezhdunarodnoj kupli-prodazhi tovarov» // (Dokument A CONF. 97/18, ANNEX 1), Vena, 11 aprelja 1980 g. IS Paragraf.

4 Chanturija L. Rukovoditel' proekta «Grazhdanskoe i jekonomicheskoe pravo stran Kavkaza i Central'noj Azii» v Bremenskom universitete (Germanija), professor. «Venskaja konvencija o dogovorah mezhdunarodnoj kupli-prodazhi tovarov: preimushhestva i predposylki primenenija».

5 Rozenberg M.G. Mezhdunarodnaja kuplja-prodazha tovarov, kommentarij k pravovomu regulirovaniju i praktike razreshenij sporov. – Izdanie tret'e, ispravlennoe i dopolnennoe. – 2001 god.

Исакул А.А.

Определение государственной принадлежности юридического лица в международном частном праве

Авторами рассматривается понятие юридического лица и некоторые особенности определения правового положения юридических лиц в международном частном праве, определения государственной принадлежности и личный закон юридического лица. Кроме того, в статье затрагиваются и некоторые проблемы международных юридических лиц.

Ключевые слова: юридическое лицо, принадлежность юридического лица, личный закон юридического лица, международное юридическое лицо, международное частное право.

Isakul A.A.

Definition of Legal Entity in the international private law

The authors considers the concept of a legal person and some features of the definition of the legal status of legal persons in private international law, the definition of public facilities and private law legal entity. In addition, the article also addresses some of the problems of international legal persons.

Key words: legal entity, belonging of legal entity, the personal law of a legal entity, an international entity, private international law.

Исакул А.А.

Жеке халықаралық құқықтағы заңды тұлғалардың ұлттылығын анықтау

Авторлар заңды тұлғаның уғымы және жеке халықаралық құқықтағы заңды тұлғалардың құқықтық жағдайын анықтаудың ерекшелектерін, заңды тұлғаның ұлттылығын және заңды тұлғаның жеке заңын қарастырған. Сонымен қатар мақалада халықаралық заңды тулғалардың мәселелеріне тоқталып кеткен.

Түйін сөздер: заңды тұлға, заңды тұлғаның ұлттылығын, заңды тұлғаның жеке заңы, халықаралық заңды тулға, жеке халықаралық құқық.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.08

Исакул А.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: isacool-alan@mail.ru

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

В международном частном праве возникает множество правовых вопросов, касающихся юридического лица, имеющих практическую значимость. Например, в одном государстве какое-то образование признается юридическим лицом, а в другой стране такое же образование рассматривается не как юридическое лицо, а как простая совокупность физических лиц. Например, английский «партнер-шип» (полное товарищество) не является юридическим лицом по английскому праву, а по французскому праву такое же образование считается юридическим лицом.

Для того чтобы установить, является ли то или иное образование юридическим лицом, необходимо выяснить, к какому государству это образование относится, а также определить его личный закон.

Доктрина международного частного права определяла личный закон образования (объединения) в зависимости от его государственной принадлежности, «национальности» [1, с. 124-125]. Этот закон отвечает на вопрос, является ли то или иное образование юридическим лицом.

Категория личного закона (личного статута) в международном частном праве чрезвычайно важна для юридического лица, поскольку, как было подчеркнуто, именно он отвечает на главный вопрос – является ли данное лицо юридическим, т. е. обладает ли волей, относительно независимой от воли лиц, объединяющихся в нем, иными словами, самостоятельным субъектом права.

Личный закон юридического лица, кроме того, указывает формы и порядок выступления юридического лица во внутреннем и внешнем хозяйственном обороте.

Содержание личного статута дает ответы на вопрос о том, вправе или не вправе рассматриваемое юридическое лицо в своей деятельности выходить за рамки отечественной юрисдикции и каковы условия, формы и специальные требования, предъявляемые к такому выходу.

Следовательно, решение проблем личного статуса, личных прав в отношениях данного юридического лица с третьими лицами находится всецело в сфере действия личного статута.

При ликвидации юридического лица, действующего за границей и имеющего на территории иностранного государства имущество, в том числе и недвижимое, личный закон, а не закон места нахождения вещи, как это обычно бывает в международном частном праве, будет решать судьбу последнего.

В отдельных случаях обязательственных отношений, т.е. тогда, когда личность стороны в определенного рода обязательствах приобретает особое значение (например, при выдаче гарантии или поручительства, имеющих акцессорный характер), содержание прав и обязанностей сторон в таком отношении будет также подчиняться личному закону юридического лица, являющегося подобной стороной, а не закону, избранному сторонами для регулирования взаимоотношений в рамках основного обязательства, или закона, применимого к существу отношения в силу коллизионной нормы [2, с. 43].

Личный закон юридического лица определяется его национальностью или государственной принадлежностью. Термин «национальность» в международном частном праве применяется к юридическим лицам условно, в ином смысле, чем он применяется к гражданам.

Под национальностью юридического лица понимается принадлежность юридического лица к определенному государству.

В одних государствах господствующим критерием для определения национальности юридического лица является место его учреждения, т.е. закон того государства, где юридическое лицо создано и где утвержден его устав (Великобритания, США). В континентальных государствах Западной Европы применяются другие принципы определения национальности юридического лица.

Общая тенденция сводится к тому, что в качестве критерия для установления национальности юридического лица применяется закон места его нахождения. Под местом нахождения юридического лица в этом случае понимается то место, где находится его правление. Такой принцип используется в некоторых континентальных странах (Франция, Германия).

В литературе по международному частному праву был выдвинут и третий критерий определения национальности юридического лица – место деятельности общества (организации) [1].

В ряде случаев перечисленные выше критерии установления национальности юридического лица не удовлетворяют правоведов по причине их «формальности». Поэтому в законодательствах и судебной практике государств используется и «теория контроля», которая предполагает установление, кому в действительности принадлежит юридическое лицо, кто его контролирует и т.п. Первоначально эта теория возникла в годы первой мировой войны и применялась в борьбе с нарушениями законодательства «о враждебных иностранцах».

В дальнейшим под определением «враждебное юридическое лицо» стали понимать юридическое лицо, контролируемое лицами враждебной национальности. Критерий контроля применялся после Второй мировой войны во всех случаях, когда особенно важно было установить действительную принадлежность юридического лица. Как и другие правовые категории, этот критерий используется различными государствами в зависимости от целей их экономической политики.

Законодательство и практика различных государств при решении вопросов национальной принадлежности юридических лиц используют как формальные критерии, так и критерии «контроля». Наблюдается также тенденция отказа от использования категории «личного закона» (статута) юридического лица. В целом же законодательная практика различных государств использует как те, так и другие критерии в зависимости от интересов экономической политики [3, с. 54].

В западной литературе по международному частному праву часто встречается, когда государственная принадлежность отделяется от личного статуса юридического лица.

Более того, предлагается вообще не применять категорию личного статута для решения всех коллизионных вопросов, касающихся данного юридического лица. В зависимости от конкретной цели предлагается выбирать определенные критерии.

Как уже отмечалось, юридические лица создаются на территории определенного государства. Однако их деятельность не ограничивается территорией этого государства и может осуществляться на территории других стран. При осуществлении такой деятельности возникают два вопроса: во-первых, о признании правосубъектности иностранного юридического лица и, во-вторых, о допуске его к осуществлению хозяйственной деятельности на территории данного государства и об условиях такой деятельности.

Правосубъектность иностранных юридических лиц обычно признается на основании двусторонних договоров. Вопрос о допуске иностранного юридического лица к хозяйственной

деятельности на территории государства решается законодательством этого государства. В большинстве стран такая деятельность иностранного юридического лица возможна, но при выполнении определенных правил, условий, установленных национальным законодательством.

Правовое положение иностранных юридических лиц определяется и торговыми договорами, в которых устанавливается общий режим для юридических лиц. Этот режим может быть основан либо на принципе наибольшего благоприятствования, либо на принципе национального режима [4, с. 423-425].

По законодательству Республики Казахстан, в соответствии со статьей 1100 Гражданского Кодекса Республики Казахстан, законом юридического лица является право страны, где это юридическое лицо учреждено.

Статья 1101 Гражданского Кодекса Республики Казахстан устанавливает, что гражданская правоспособность юридического лица определяется законом юридического лица. Здесь же, на наш взгляд, необходимо отметить мнение М.К. Сулейменова и Ю.Г. Басина, которые считают, что основные трудности в этом случае вытекают из того, что совместные предприятия возникают на основе договора о создании юридического лица, а к договорам по Гражданскому Кодексу применяется, как правило, закон, избранный сторонами гражданского правоотношения. При подготовке проекта Гражданского Кодекса некоторые иностранные эксперты настаивали на том, чтобы этот принцип был применен к договорам о создании совместного предприятия [5, с. 872].

Однако позиция ученых Республики Казахстан в этом вопросе осталась неизменной, и в Гражданском Кодексе воспроизведено положение, что к договору о создании юридического лица с иностранным участием применяется право страны, где учреждается или учреждено юридическое лицо.

Спор на практике возникал из-за того, применяется ли это правило только к вопросам о создании предприятия с иностранным участием или ко всем другим, втекающим из договора о создании предприятия с иностранным участием и касающихся внутренних взаимоотношений участников.

Спорен был также вопрос, действует ли это правило, если положения о создании, прекращении предприятия и т.п., закреплены не в учредительном договоре, а в уставе или в последующих соглашениях между участниками предприятия с иностранным участием.

Все эти проблемы разрешены в статье 1114 Гражданского Кодекса Республики Казахстан: в пункте 2 «Отношения, регулируемые настоящей статьей, включают в себя отношения по созданию прекращению юридического лица, передаче доли участия в нем и другие отношения между участниками юридического лица, связанные с их взаимными правами и обязанностями (в том числе определяемые последующими соглашениями)» и в пункте 3 «Положения настоящей статьи применяются и в случае установления взаимных прав и обязанностей участников юридического лица с иностранным участием другими учредительными документами».

Таким образом, к отношениям, связанным с созданием и взаимными правами и обязанностями участников предприятия с иностранным участием, однозначно применяется право Республики Казахстан.

Несмотря на то, что мы уже отчасти затронули некоторые теории принадлежности юридического лица, немного остановимся на указанных теориях и еще незатронутых выше теориях.

Поскольку критерии определения принадлежности юридического лица разрабатывались доктриной, принято различать и соответствующие теории, в основу которых положен тот или иной признак: теорию «инкорпорации», теорию «оседлости» – местонахождения административного центра, «центра эксплуатации».

В современном международном частном праве основными критериями, которые закрепляются в законодательстве и/или судебной практике различных государств, выступают категории инкорпорации и местонахождения юридического лица.

Ныне многие государства в своем законодательстве и судебной практике активно используют рассматриваемый признак. Достаточно сказать, что Казахстан отсылку к закону места инкорпорации закрепляют как необходимый коллизионный принцип для отыскания личного статута.

Основное содержание теории и самого критерия инкорпорации (учреждения) сводится к тому, что компания (применительно к США – корпорация), принадлежит правопорядку страны, в которой она учреждена в соответствии с ее законодательством (правом). Иными словами, компания, образованная по английскому закону и существующая на основании его предписаний,

будет признаваться английской компанией в тех государствах, правопорядок которых в этой области строится на принципах инкорпорации. Однако следует иметь в виду, что у этой теории имеются варианты.

Согласно теории оседлости, называемой иногда и теорией «эффективного местопребывания» – личным статутом юридического лица (компании, корпорации, правосубъектного товарищества) является закон той страны, в которой находится его центр управления (совет директоров, правление, иные исполнительные или распорядительные органы). В научной литературе существует мнение, что в этом случае не имеет значения, где осуществляется деловая активность такого юридического лица.

Следующая теория – «теория эксплуатации», в которой критерием отыскания личного статута юридического лица выступает признак осуществления основной деятельности. Ее смысл в том, что юридическое лицо в качестве личного закона имеет статут той страны, где оно проводит производственную (в широком смысле слова) деятельность.

Этот критерий весьма свойственен практике развивающихся стран для целей объявления «своими» всех образований, которые ведут свои деловые операции на территории данного государства. Именно развивающиеся страны заинтересованы в привлечении иностранного капитала для развития отечественной экономики.

С другой стороны, это достаточно выгодным является и для иностранных контрагентов, их приток оказывается весьма существенным.

Обзор теорий и подходов, закрепленных в праве различных государств в области решения вопроса о личном статуте юридического лица, при том, что имеются самостоятельные критерии, определяющие соответствующий выбор, позволяет заключить, что в современном мире ни один из них не применяется изолированно от других.

В этой связи в науке и практике международного частного права, относящимся к иностранным юридическим лицам, возникает проблема различного толкования понятия «местопребывание». В общем различают формальную – «статутарную», т.е. указанную в уставе, и реальную – «эффективную» – оседлость.

Различия между двумя категориями в принципе не имеют значения, если местонахождение юридического лица по уставу (местонахождение зарегистрированного офиса) и фактическое пребывание его органов управления существуют в одной и той же стране. Везде, кроме этой страны, такая компания будет рассматриваться как юридическое лицо, существующее в рамках иностранного правопорядка.

Литература

1 Богуславский М.М. Международное частное право. – М., 1998.

2 Лунц Л.А. Курс международного частного права. Особенная часть. – М., 1975.

3 Мауленов К.С. Правовое положение совместных предприятий, иностранных предприятий и транснациональных корпораций. – Алматы, 2000.

4 Гражданское право. Том 3: учебник для вузов. / отв. ред. М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы, 2004.

5 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть). Комментарий. / отв. ред. М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы, 2003.

References

1 Boguslavskij M.M. Mezhdunarodnoe chastnoe pravo. – M., 1998.

2 Lunc L.A. Kurs mezhdunarodnogo chastnogo prava. Osobennaja chast'. – M., 1975.

3 Maulenov K.S. Pravovoe polozhenie sovmestnyh predprijatij, inostrannyh predprijatij i transnacional'nyh korporacij. – Almaty, 2000.

4 Grazhdanskoe pravo. Tom 3: uchebnik dlja vuzov. / otv. red. M.K. Sulejmenov, Ju.G. Basin. – Almaty, 2004.

5 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Osobennaja chast'). Kommentarij. / otv. red. M.K. Sulejmenov, Ju.G. Basin. – Almaty, 2003.

Бекмухаметова К.М.,
Молдағалиева А.С.

Қазақстан Республикасында азық-түлік қауіпсіздігін реттеудің кейбір құқықтық мәселелері

Мақалада автор Қазақстан Республикасының тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету мәселелері және ГМО-ның зиянды салдарын қарастырады.

Түйін сөздер: тамақ өнімдері, генетикалық модекфикацияланған организм, генетикалық аппарат, табиғи өнім.

Bekmukhametova K.M.,
Moldagalyeva A.S.

Some food safety regulatory issues in the Republic of Kazakhstan

The author considers the problems of legal provision of food and the Republic of Kazakhstan about the dangers of GMOs.

Key words: food products, genetically modified organisms, the genetic apparatus, a natural product.

Бекмухаметова К.М.,
Молдагалиева А.С.

Некоторые проблем регулирования продовольственной безопасности в Республике Казахстан

В статье автор рассматривает проблемы правового обеспечения пищевой продукции Республики Казахстан и о вреде ГМО.

Ключевые слова: пищевые продукции, генетический модифицированный организм, генетический аппарат, натуральный продукт.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.42

Бекмухаметова К.М., *Молдағалиева А.С.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: aijan86_86@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Халқымыз «Ас – адамның арқауы» деп, қашаннан тамақтануға ерекше мән берген. Адамның тамақтану рационында ет, сүт, жеміс-жидек өнімдері алғашқы орындардың бірінде тұратыны белгілі. Дастарханымыздың әрін кіргізетін осы өнімдердің денсаулығымызға ешбір зиянсыз, сапалы болуын бәріміз қалаймыз. Бүгінгі таңда бәрімізді елеңсіз қалдырмайтын мәселе бұл – азық-түлік, яғни тамақ өнімдері сапасының сын көтермейтіндігі болып табылады.

Қазақстан – сыртқы сауда алаңында экономикасы жан-жақты ілгері дамып келе жатырған мемлекеттердің бірі. Американ ғалымы Дис Сакс: «қандай бір ел болмасын, оның экономикалық жетістігі сыртқы саудаға байланысты. Дүниежүзілік экономикадан оқшауланып, ешқандай ел дені сау, жөні түзу экономика жасай алған жоқ» деп көрсетеді [1]. Бұл күнде сыртқы саудаға шекарамыз да, есігіміз де ашық елімізге киім-кешек, азық-түлік, жемістер, цитрус және т.б. тамақ өнімдерінің басым көпшілігі өзге мемлекеттерден, яғни Қытай, Ресей және т.б. тасымалданады. Әкелінген өнімдердің сапасын айтпағанның өзінде, бағасының өзі жаға ұстарлықтай... Тасымалданған өнімдердің қауіптілігі – құрамында ГМО (гендік модификацияланған организм) болуы, жарамдылық мерзімінен тыс ұзақ сақталуында.

Алдымен, ГМО дегеніміз не? ГМО (генетикалық модификацияланған организмдер) – биотехнологиялық әдістермен генетикалық құрамы өзгертілген организмдер (көбіне азық-түлік ретінде пайдаланылатын организмдер, өсімдіктер, жемістер). Гендік модификацияланған организмдерді (ГМО) өсіру үшін бір организмнің генін басқа бір өсімдіктің немесе жануардың ДНК-сына енгізіп, трансгенизация жасайды. Бұл операция арқылы организмнің кейбір табиғи қасиеттері өзгертіледі. Мысалы: картоп генінің қатарына сарышаян генін қосу нәтижесінде ешқандай жәндік жемейтін картоп түрі, қызанға солтүстік камбаласының генін қосудан аязға төзімді, үсімейтін қызан түрі, жалпы аязға төзімді, жәндіктер жемейтін, құрт түспейтін, ұзақ сақталатын, тағысын-тағы қасиеттері бар түрлер алынады. Бүкіл жаратылыс ғасырлар бойы өзі сұрыптап берген, кез келген организмнің өсіп-өнуіне жауапты болып саналатын геномына бөтен генді әкеліп, жасанды жолмен енгізген кезде оның келесі ұрпағы өзгеріске ұшырайды [2].

ГМО деген атынан үріккеніміз болмаса, оның қандай болатынын, пайда-зияны қаншалық екенін қарапайым халық, яғни біз, әлі біле бермейміз. Себебі, ГМО-ның адам денсаулығына әсері әлі толық зерттеліп біткен жоқ, қазіргі таңда әлемде көптеген ғалымдар ГМО-ның адамзат баласының денсаулығына зияны мен пайдалы тұстарын зерттеуде екіжақты көзқарас қалыптастыруда. Яғни зиянды тұстары, біріншіден, өте қауіпті аллергиялық реакциялардың пайда болуы. Мысалы: АҚШ-та адамдар ГМО өнімдерін еркін қолданады. Аллергиямен ауыратындар саны 70% құрайды. Ал, Швецияда 7%, бұл өнімдерді қолдануға тыйым салынған. Екіншіден, трансгенді өнімдерді пайдалану асқазанның сілемейлі қабатының құрылымын бұзады. Зат алмасудың бұзылып, иммунитеттің төмендеуіне әкеледі. Үшіншіден, ісік ауруларының көбеюіне себеп болады. Жасушаларды мутацияға ұшыратады. Төртіншіден, әйелдер мен ерлердің бедеулігі мен белсіздігіне әкеліп соғуында. Осы орайда, ғалымдар жануарларды генетикасы модификацияланған дақылдармен қоректендіру арқылы сараптама жасай отырып, эксперименттік жануарлардың және олардың кейінгі ұрпақтарының ағзаларында патологиялық өзгерістері барын анықтаған. Британия ғалымдары – генетикасы модификацияланған ГМ-картоптың, Италия ғалымдары – ГМ-сояның, Австралия ғалымдары – ГМ-асбұршақтың, француз зерттеушілері ГМ-жүгерінің жануарлар ағзасына қауіпті екендігін дәлелдеген. Мысалы, ГМ-жүгері беріп асыраған эксперименттік жануарлардың төлдері 100 пайыз өлі туғаны туралы ғылыми нәтиже бары белгілі. Бірақ мұндай қорытындыны кезінде жауып тастаған. Себебі, ғалымдардың бұл секілді қорытындыларының жария болуы өндіруші компанияларға тиімді емес [3]. Аталған дәйектерге сүйенсек, құрамында ГМО бар күнделікті қолданып жүрген тағамдар мен жемістердің (алма, банан, лимон және т.б.) зияны шашы етектен. Өйткені, құрамында ГМО бар тағамдар мерзіміне қарамастан бұзылмайды. Елімізге әкелінетін өнімдердің «сырты бүтін, іші түтін». Осы өнімдерді қандай мемлекеттік орган қадағалап отырғаны белгісіз. Күнделікті тұтынып отырған халық та сұрамай сатып ала береді. Кедендік шекарашыларымыз өнімдерді өткізген кезде әрине, өнімдердің тек сыртқы пішініне қарайды. Өйткені, Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі «Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы» Заңында ГМО қарастырылмаған және 12-бабына сәйкес, (тамақ өнімдерінің қауіпсіздігіне қойылатын талаптар) «сапасының айқын белгілері бар тамақ өнімдері оларды өндіру, айналымы және кәдеге жарату процестеріне жіберілмейді» делінген [4]. Бұл жерде заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізілуі ауадай қажет.

Ғалымдар генетикалық аппараттың қолдан өзгертіп өсірілген өнімдер бүгінгідей қарқынмен тұтынушының қарнына түсе берсе, алдағы 40 жылдан кейін адамзат ұрпағы күрт кеміп, бүкіл биосфера бұзылып бітеді деген тұжырымға келуде.

ГМО – әуелі баста адамзат баласының күрт көбеюі салдарынан азық-түлік жетпей қалуы мүмкін деген жақсы ниетпен бидай, көкөністер, үй жануарларының ДНҚ құрамын өзгертіп, олардан көп өнім алуды көздеген. Десек те, қазіргі таңда ГМО экономиканың табыс көзіне айналды. Яғни, шығынсыз есеп, бұзылмайтын өнім, еркін сауда... Әрине, бұл пайдадан біздің еш үлесіміз жоқ, аграрлық саясатты ұстанатын, жер қойнауы бай мемлекет болсақ та, өзге елдің жасанды өнімдеріне тәуелдіміз. Аграрлық ел ретінде көп көлемде астық дақылдарын егеміз. Бірақ түрлі зиянкестер мен аурулардың (өсімдік аурулары) кесірінен еккен егініміздің шығымы, өнімділігі азайып, өзіндік құны қымбатқа шығады. Мұның бәрі – шығын. Жарайды, бұл – тек бидайдың төңірегіндегі әңгіме. Ал бізде одан басқа да сақтау мерзімі шектеулі, тез бұзылатын ауылшаруашылық дақылдар, көкөністер мен жеміс-жидектер бар ғой. Осының бәрінде біз өнімділікті ұлғайтып, сапасын көтерсек, өз елімізді ғана қамтамасыз етіп қоймай, өзге елдерге де экспортқа шығара алатын мүмкіндігіміз бар. Ал өнімділікті қалай көтереміз? Қолданыста жүрген химикаттар – пестицид, гербицид дегендер кешегі күннің технологиясы болып қалды. Денсаулықты ойласақ, дәл осы химикаттар ағзамызға зиянын тигізіп жатуы мүмкін. Сол себепті де біз жаңа технологиядан қашпай, қолданып, сол арқылы өнімділікті, өндірісті ұлғайта отырып, бір мезгілде бақылауды да қамтамасыз етке німіз дұрыс сияқты. Өнімдеріміз өз елімізде өндірілетін болса, оның сапасы мен құрамы көңілге қонарлықтай болар еді, ал сырттан әкелініп жатырған өнімдердің қандай екенін, гендік модификацияға қаншалықты түскенін біле бермейміз.

Әрине, гендік модификацияланған азық-түліктер – 20 ғасырдың биология саласындағы үлкен жетістігі, бұл да – инновация екендігін мойындаймыз, десек те, ұлт денсаулығы мен болашақ ұрпақ тағдырын ескеретін болсақ, өз табиғи өніміміздің құны мен құрамын жоғалтпайық!

Әдебиеттер

1 Интернет желісі
2 «ГМО өнімдерінің пайдасы мен зияны» – Ж.Қ. Шамшина. 2013 ж.
3 «Дамыған деген елдерде ГМО пайдалану қалай реттелуде?!». – Е. Раманқұлов. 2013 ж.
4 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі «Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы» Заңы.

References

1 Internet zhelisi
2 «GMO onimderinin pajdasy men zijany» – Zh.K. Shamshina. 2013 zh.
3 «Damygan degen elderde GMO pajdalanu kalaj rettelude?!». – E. Ramankulov. 2013 zh.
4 Kazakstan Respublikasynyn 2007 zhylgy 21 shildedegi «Tamak onimderinin kauipsizdigi turaly» Zany.

Қыжырова Ұ.Ж.

Кедендік одақтың құқықтық негізі

Ғылыми жұмыстың мақсаты – Кеден одағының құқықтық негізін, құрылу мақсатын зерттеуге арналған. Зерттеу барысында Кеден одағының құрылу алғышарттарына тоқталып, құрылу мақсаты қарастырылды. Қазақстан Республикасының Кеден одағындағы рөлі талқыланды. Кеден одағының кеден заңмасы және Кеден одағының шеңбері негізіндегі халықаралық шарттар қарастырылды. Осы саладағы кемшіліктер мен артықшылықтары сараланды.

Түйін сөздер: Кеден одағы, кеден заңнамалары, Кеден одағының кеден кодексі, Еуразиялық экономикалық қоғамдастық, халықаралық шарттар.

Kyzhyrova U.Zh.

The legal basis of the Customs Union

The purpose of research is the legal framework of the Customs Union. The study examined the stages and objectives of the Customs Union. Examined the role of the Republic of Kazakhstan in the Customs Union. Also discussed were the customs union legislation and international agreements. Analyze the advantages and disadvantages in this regard.

Key words: Customs Union, the customs legislation of the Customs Code of the Customs Union, the Eurasian Economic Community, international agreements.

Кыжырова У.Ж.

Правовая база Таможенного союза

В ходе исследования рассматривались этапы и цели создания Таможенного союза, роль Республики Казахстан в таможенном союзе. Также были рассмотрены законодательство Таможенного союза и международные соглашения. Были проанализированы преимущества и недостатки в этой области.

Ключевые слова: Таможенный союз, Таможенное законодательство, Таможенного кодекс Таможенного союза, Евразийское экономическое сообщество, международные соглашения.

© 2015 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 342

Қыжырова Ұ.Ж.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: ulpan.k@mail.ru

КЕДЕНДІК ОДАҚТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗІ

Кедендік одақ дегеніміз – екі немесе бірнеше аймақтардың бір кедендік аймақпен алмастырылуы. Нәтижесінде одақ аймағы арасындағы саудада баждар және сауданы реттейтін басқа да шектеу шаралары қолданылмайды немесе кем дегенде осы аймақтан шығатын тауарлар саудасына қатысты қолданылмайды; баждар және сауданы реттейтін басқа да шектеу шаралары одақ құрамына кірмейтін аймақтармен сауда-саттыққа қатысты әрбір одақ мүшесі тарапынан қолданылады [1].

Кедендік одақты құрғаннан кейін тараптар көптеген ЕурАзЭҚ Интеграциялық комитетінің аясында тұрақты түрде отырыстар өткізіп, кедендік одақ құру үшін қажетті халықаралық келісімшарттардың жобаларын белгілеу және үйлестіру жұмыстарымен айналыса бастады.

Кеден одағының кеден заңнамасы:

1. Кеден Кодексінен;

2. Кеден одағына мүше мемлекеттердің кеден одағындағы кедендік құқықтық қатынастарды реттейтін халықаралық шарттарынан;

3. Кеден одағы комиссиясының осы Кодекске және кеден одағына мүше мемлекеттердің халықаралық шарттарына сәйкес қабылданатын кеден одағындағы кедендік құқықтық қатынастарды реттейтін шешімдерінен тұрады.

2009 жылдың 27 қарашасында Минск қаласында Беларусь, Қазақстан және Ресей мемлекеттерінің басшылары Кедендік одақтың Кедендік кодексі туралы келісімге қол қойды. Бұл тарихи құжат 2010 жылдың 1 шілдесінен бастап толық күшіне еніп, 3 мемлекет арасында жаңа экономикалық интеграциялық құрылым – Кедендік одақ жұмыс істей бастады. Сонымен бірге, осы басқосуда 2010 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енген Кедендік одақтың Бірыңғай кедендік тарифі бекітілді [2].

Сондай-ақ, кезең-кезеңмен күшіне енетін кедендік-тарифтік реттеу саласында мынандай құжаттар күшіне енеді:

– Кедендік одақтың тарифтік артықшылық жүйесін пайдаланатын дамушы елдер тізімі;

– Кедендік одақтың тарифтік жүйесінің артықшылықтарын пайдаланатын дамыған елдердің тізімі;

– тасымалданған кезде тарифтік артықшылық берілетін дамушы және біршама дамыған елдерден әкелінетін және сол елдерде шығарылатын тауарлардың тізімі;

– бірыңғай кедендік тариф ставкаларынан ерекшелінетін және өтпелі кезеңде тараптардың бірі тасымал кезінде кедендік баж салығын салатын тауарлар мен ставкалардың тізімі.

– Кедендік одақ комиссиясы консенсус арқылы баж салығының тасымал ставкасын өзгертетін ерекше тауарлардың тізімі.

Комиссия қызметін ұйымдастыру негізіндегі тарифтік емес реттеу саласындағы бірқатар құжаттар бекітілді:

– ЕурАзЭҚ шеңберінде үшінші бір елмен сауда жасау барысында Кедендік одаққа кіретін мемлекеттерде ішке тасымалдауға және сыртқа шығаруға тыйым салынатын немесе шектеу қойылатын тауарлардың бірыңғай тізімі;

– шектеу қою туралы ереже;

– Кедендік одақ комиссиясының ережелерінің тәртібі;

– Кедендік одақ аясындағы Экспорттық кеңес жөніндегі ереже;

– Кедендік одақ комиссиясының секретариаты құрылымының жаңа мәтіні;

– 2010 жылға арналған Кедендік одақ комиссиясының шығындарының сметасы [3].

Кедендік одақ шеңберінде қол қойылған барлық халықаралық келісімдер тараптар мемлекет ішіндегі жағдайларды реттегеннен кейін және Кедендік одақтың жоғары органы (мемлекет басшылары және үкімет басшылары деңгейінде) тиісті шешім қабылдағаннан кейін ғана күшіне енеді. Қазіргі күнге дейін Кедендік одақ шеңберінде 14 халықаралық құжат күшіне еніп, жұмыс істей бастады [4]. Олар:

1. 2000 жылғы 10 қазандағы ЕурАзЭҚ құру жөніндегі келісімге өзгерістер енгізу жөніндегі хаттама;

2. Кедендік одақтың шарттық-құқықтық базасын белгілейтін және одан шығуды немесе кіруді реттейтін халықаралық келісімшарттардың күшіне ену тәртібі туралы хаттама;

3. Кедендік одақ комиссиясы туралы келісімшарт;

4. Кедендік одақ құру және бірыңғай кедендік кеңістік жасау туралы келісімшарт;

5. ЕурАзЭҚ шеңберінде санитарлық және фитосанитарлық шараларды, техникалық реттеулерді жүргізу саласындағы келісілген саясат жүргізу жөніндегі келісім;

6. Кедендік одақ тауарларымен сыртқы және ішкі саудада кедендік статистика жүргізу жөніндегі келісім;

7. Бірыңғай кедендік тарифтік реттеу туралы келісім;

8. Тарифтік квотаны қолданудың шарттары мен тетіктері жөніндегі келісім;

9. Бірыңғай кедендік тариф ставкаларынан ерекшеленетін және ерекше жағдайда тасымалданатын тауарларға кедендік баж ставкаларын қолданудың жағдайлары және тәртібі жөніндегі хаттама;

10. Тарифтік жеңілдіктер жасау жөніндегі хаттама;

11. Кедендік одақтың бірыңғай тарифтік артықшылықтар беру жүйесі туралы хаттама;

12. Үшінші бір мемлекетке қатысты тарифтік емес реттеулер жүргізу туралы бірыңғай шаралар туралы келісім;

13. Бірыңғай кедендік аумақта үшінші бір елдерге қатысты сауда жасаған кезде қолданылатын тәртіптер туралы келісім;

14. Тауарлармен сыртқы сауда саласындағы тауарларды лицензиялау ережелері туралы келісім [5].

Қазақстан, Ресей, Беларусь Кедендік Одағының құрылуының алғышарттарын атап көрсетсек, ең алдымен осы идеяны мемлекеттер саяси элитасы қолдауын айтуға болады. Біздің елдің Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың КСРО ыдыраған кезден бері бұрынғы республикалар арасындағы интеграциялық байланыстарды дамытуға үздіксіз атсалысып келе жатқаны баршаға аян. Десе де, Кедендік одақты құруға тек ел басшыларының ықыласы мен тілегі ғана жеткіліксіз. Мұндай интеграциялық топ бірнеше дайындық дәрежесінен өтуі керек. Бұл оның екінші сатысы ғана. Сол сатыға жету үшін де көптеген алғышарттар қажет. Олардың қатарына саяси, мәдени, ақпараттық, өркениеттік, т.б. жатқызуға болады. Мен жазып отырған осы одақ секілді халықаралық құрылымдарды құру үшін соған қатысушы елдердің экономикасы бір-бірімен үйлесімді болуы шарт. Кез келген экономиканың негізінде техника мен технологиялық даму деңгейі жатады. Ендеше, әлгіндей одақ құрудың басты алғышарты технологиялық даму деңгейі болып табылады. Біздің елдер әлемдегі дамыған елдер өтіп кеткен технологиялық дамудың 4-інші деңгейінде тұр (ең жоғары деңгей – 6). Бұл жағынан үш ел бірбірінен озып кете қойған жоқ, технологиялық деңгейіміз өзара шамалас [6]. Дегенмен, егер тек аймақтық деңгейде қарастырсақ, әрине Ресей басым болып келеді. Сондықтан да, Ресейдің осы ұйымнан алар пайдасы да көп. Халық мұны түсінеді. Бұл қазірде құжаттарда да бекітілген, сондықтан Қазақстанда халық наразылығы ар-

туда. Ал бұл әрине ел басшыларына ықпалын тигізбек. Сөйтіп, экономикаларымыздың дамуының деңгейлерінің әртүрлі болуы және де халық наразылығы дезинтеграциялық факторлар болып табылуы мүмкін. Екінші шарт – экономикасы күшті дамымаған елдер үшін интеграцияланудың ауадай қажеттілігі. Біз өзіміз өндірген өнімді көбінде Еуропаға экспорттасақ, импорттың көп бөлігін Ресейден аламыз. Тағы да осы ұйымның негізінен Ресей үшін тиімділігі көрінеді. Үшінші шарт – өркениетті даму деңгейіміздің бір-біріне жақын екендігі. Халықаралық деңгейде одақ құру кезінде бұл үш алғышартты ескеру айрықша маңызға ие. Рас, экономикалық жақындасудың әрқашан да саяси астары болады. Себебі, экономикалық ынтымақтастық кез келген елдің дамуында үлкен рөл атқарады. Әлемдік деңгейде алып қарасақ, бұған көптеген объективті себептер бар. Өйткені, қазіргі күнгі ауқымды жаһандану заманында экономиканың саясатсыз өмір сүруі қиын. Тіпті, сонау КСРО ыдыраған кездің өзінде әлемде 40-қа тарта экономикалық топ өмір сүрсе, қазір оның саны 150-ге жетті. Әлемдегі елдердің әрқайсысы сол топтың біріне кіріп отыр [7]. Ал, Қазақстан – солардың бірнешеуіне мүше ел. Сондықтан осы Кедендік одақты құрудың алғышарты – жаһандану заманының талабы. Сонымен қатар, Кедендік одақ ЕурАзЭҚ шеңберінде пайда болған ұйым болғандықтан, оның құрылуы тікелей осы ұйымға байланысты. Кедендік Одақ та ЕуразЭҚ сияқты посткеңістіктегі пайда болған интеграциялық ұйым болып табылады. Оның пайда болуына алғышарт – мемлекеттердің 70 жыл бойы бір мемлекеттің құрамында дамуы. Әрине, тәуелсіздік алғалы даму қарқындарымыз әртүрлі болып, қазірде айырмашылықтар көп. Дегенмен, қазіргі кезде, жаһандану заманында, біріге отырып, халықаралық сахнаға шығу тиімдірек [8].

Қорыта келгенде, Беларусь, Қазақстан және Ресей экономикалық интеграцияның үлгісі – тәуелсіз мемлекеттер арасында ерікті түрде құрылған Кедендік одақ құрамына топтасты. Бұл жаңа құрылымның басты артықшылығы, Кедендік одақ құрамына ену арқылы қазіргі жаһандану дәуіріндегі болжаусыз экономикалық дауылдарға бірлесе қарсы тұратын болады. Отандық тауар өндірушілер үшін өнім өткізу рынокы ондаған есе ұлғайып, ел экономикасының бәсекелестікке қабілеттілігі шыңдалмақ. Қазақстан үшін зиянды жақтары да көп болса да, болашақта осы ұйымның елімізде саяси артықшылықтар мен қатар экономикалық, техникалық артықшылықтарға да қол жеткізететіне сенгім келеді.

Әдебиеттер

1 «Таможенный союз Беларуси, Казахстана и России: реалии и перспективы» / отв. ред. Б. К. Султанов КИСИ при Президенте РК, 2010.

2 Кедендік Одақтың ресми сайты. http://www.tsouz.ru/Pages/Default.aspx

3 Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 24 маусымдағы N 45-IV Заңы «Кеден одағының комиссиясы туралы шартты ратификациялау туралы» http://www.minplan.kz/kz/economy/8565/33011

4 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 11 мамырдағы № 400 Қаулысы «Кеден одағының Кеден кодексі туралы шартты ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы». http://www.minplan.kz/kz/economy/8566/33013/

5 «Кедендік Одақ: алыс-беріс, барыс-келістің кешенді кеңістігі», «Егемен Қазақстан», 15 қаңтар 2010

6 «Одақтың болашағы өзара тиімділікке тәуелді», «ҚАЗАҚСТАН-ZAMAN» газеті, 18.02.2010

7 «Основные принципы и краткая история формирования таможенного союза», Центр по изучению вопросов таможенно-тарифного и нетарифного регулирования, 15.02.2010.

8 «Кедендік Одақ: интеграция процессі», 30.06.2010. info@fingramota.kz

References

1 «Tamozhennyj sojuz Belarusi, Kazahstana i Rossii: realii i perspektivy» / otv. red. B. K. Sultanov KISI pri Prezidente RK, 2010.

2 Kedendik Odaқtyң resmi sajty. http://www.tsouz.ru/Pages/Default.aspx

3 Қazaқstan Respublikasynyң 2008 zhylғy 24 mausymdaғy N 45-IV Zaңy «Keden odaғynyң komissijasy turaly shartty ratifikacijalau turaly» http://www.minplan.kz/kz/economy/8565/33011

4 Қazaқstan Respublikasy Ykimetinің 2010 zhylғy 11 mamyrdaғy № 400 Қaulysy «Keden odaғynyң Keden kodeksi turaly shartty ratifikacijalau turaly» Қazaқstan Respublikasy Zaңynyң zhobasy turaly». http://www.minplan.kz/kz/economy/8566/33013/

5 «Kedendik Odaқ: alys-beris, barys-kelistің keshendi keңistigi», «Egemen Қazaқstan», 15 қaңtar 2010

6 «Odaқtyң bolashaғy өzara tiimdilikke tәueldi», «ҚAZAҚSTAN-ZAMAN» gazeti, 18.02.2010

7 «Osnovnye principy i kratkaja istorija formirovanija tamozhennogo sojuza», Centr po izucheniju voprosov tamozhenno-tarifnogo i netarifnogo regulirovanija, 15.02.2010.

8 «Kedendik Odaқ: integracija processi», 30.06.2010. info@fingramota.kz

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

Сведения об авторах

Абдимажитов Е.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Абдыкалыкова А.Е. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Агманов Е.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Аданбекова З.Н. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Айгаринова Г.Т. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Акболатова М.Е. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Акопова Э. А – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Акшатаева Ж.Б. – заң ғылымдарының кандидаты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті
Алдашев С.М. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алимжанова М.Г. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алимкулов Е.Т. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алмаганбетов М. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Амангалиева А.З. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Амангелдиев М. М. – заң ғылымдарының магистрі,АО «Университет КАЗГЮУ»
Арын А.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Аскарова А.О. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Атаханова С.К. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Аханов Е.Н. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ахатов У.А. - заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ашим А.М. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Базилова А.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Батырбаева А.Б. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Бекмухамбетова К.М. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Бекшуманов М. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Бисенғали Л. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Бурабаева М.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Гилева Н.В. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Гусев М.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Дәнекұл І.С. – магистрант, Маңғыстау гуманитарлы техникалық университет
Джунусова Г.К. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Досхожаев Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Дощанов Н.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Дощанова А.С. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Дүзбаева С.Б. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ережепкызы Р. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ермухаметова С.Р. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Есекеева А.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жақсыбекова Д.Ж. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жамбыл Ә.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жанибеков А.К. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жубанова К.Х. –заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жумабеков Е.А. – заң ғылымдарының магистрі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті
Исакул А.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Исамбаев А. Х. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Казкелдин С.К. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Касымов Д.Е. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кенжегалиева А.Р. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Керимханов Т.Н. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кирбасова З.О. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Кулмуханбетов Ж.Г. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кусаинова А.К. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кусакаев Т.Г. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кыдыргужанов Т. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Қадыр Г.Қ. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Қуаналиева Г.А. – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Қуатбекқызы Г – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Қыжырова Ұ.Ж. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Межибовская И.В. – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мейрбекова Г.Б. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Молдагалиева А.С. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Молдагулова М.М. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Молдахметқызы А. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мурабилдаева М.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мухамадиева Г.Н. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Науханбай Д.К. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Нуралина Ж.Д. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Нурахметова Г.Г. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Омарова А.Б. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Омарова Ш.Б. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Оңдашұлы Е. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ортаева Г.Н. – заң ғылымдарының магистрі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті
Рахметова Г.Р. – заң ғылымдарының кандидаты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті
Рысжан К.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сакаев М.Г. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Саниязова Е.К. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сатханбаев Е.Ш. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сейсенова Ш. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сеитова Ж.Ж. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сембай Д. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сулейменова С.Ж. – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Султанов Б.Е. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Тагайбек А.Б. - магистрант, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті
Тапалова Р.Б. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Тәлей М.С. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Токмамбетова И.Ш. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Төлепбергенов Ж.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Турдалы Е.Ж. – заң ғылымдарының магистрі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті
Туякбаева Н.С. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Уразалиев Р.Р. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Урисбаева А.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Усеинова К.Р. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Файзуллаева А.О. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Худайбердина Г.А. – заң ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Шиманский Ю. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Шубарова Ж.Б. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Шукенова Ж.С. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Мемлекет пен құқық теория және тарихы
Раздел 1 Теория и история государства и права

Ахатов У.А., Оңдашұлы Е., Сембай Д.
Тұрар Рысқұловтың мемлекеттік қызметкер ретінде қалыптасуының ерекшеліктері 4

Omarova Sh.B., Zhubanova K.Kh.
The main features of scientific report writing 10

Султанов Б.Е.
Медиация анықтамасының ұғымы 16

2-бөлім Конституциялық және әкімшілік құқығы
Раздел 2 Конституционное и административное право

Усеинова К.Р.
Институт президентства в зарубежных странах 23

Мурабилдаева М.А.
Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің нормативтік қаулыларындағы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам мәселелері 28

Қадыр Г.Қ.
Қазақстан Республикасында жерге мемлекеттік меншіктің қалыптасуы мен даму тарихы 34

3-бөлім Азаматтық құқық және еңбек құқығы
Раздел 3 Гражданское право и трудовое право

Сулейменова С.Ж., Джунусова Г.К.
Сущность и значение института апелляции 42

Межибовская И.В., Нуралина Ж.Д.
Правовые аспекты и проблемы гражданской дееспособности несовершеннолетних в РК 46

Нурахметова Г.Г., Науханбай Д.К.
Общая характеристика публичного договора в гражданском праве 52

Атаханова С.К., Молдагулова М.М.
Азаматтық іс жүргізу құқығындағы ерекше өндіріс институты 58

Сулейменова С.Ж., Дощанов Н.Б.
Правовое регулирование фирменных наименований 62

Кусаинова А.К., Кыдыргужанов Т.
К вопросу определения понятий «органа» и «должностного лица» юридического лица 68

Гилева Н.В.
Порядок оплаты отпуска по беременности и родам 76

Ермухаметова С.Р., Жамбыл Ә.Б.
Некені бұзудан туындайтын мәселелер 84

Худайбердина Г.А., Аданбекова З.Н.
Кәсіпорын азаматтық құқықтың объектісі ретінде 88

Омарова А.Б., Исакул А.А.
Условия созыва и соблюдения кворума повторного общего собрания товарищества с ограниченной ответственностью 92

Дощанова А.С.
Отдельные вопросы прекращения полномочий исполнительного органа акционерного общества 98

Токмамбетова И.Ш., Кусаинова А.К.
Правовой режим имущества акционерного общества 102

Аскарова А.О., Кусакаев Т.Г.
История возникновения третейского судопроизводства в Республике Казахстан 108

Ермухаметова С.Р., Сейсенова Ш.
Қосылу шарттарының құқықтық табиғатының кейбір мәселелері 114

Урисбаева А.А., Молдахметқызы А.
Қазақстан Республикасындағы ұжымдық еңбек даулары және оларды қарау 120

Алдашев С.М., Казкелдин С.К.
Еңбек қатынастарын жүзеге асырудың құқықтық мәселелері 126

Дәнеқұл І.С.
Жылжымайтын мүлік бойынша мәмілені жарамды (жарамсыз) деп танудың кейбір құқықтық мәселелері 130

Абдыкалыкова А.Е., Кирбасова З.О.
Общая характеристика судей как субъектов трудового права Республики Казахстан 136

Тагайбек А.Б., Рахметова Г.Р.
Развитие пенсионного фонда в Республике Казахстан 140

Аскарова А.О., Аханов Е.Н.
Защита прав трудовых мигрантов в Республике Казахстан 144

Досхожаев Б.
Бұйрық арқылы іс жүргізу және сот бұйрығы 148

Амангелдиев М. М.
Двуединный подход мирового соглашения: процессуально- и материально-правовой 152

Сеитова Ж.Ж.
История развития института банкротства 156

Кулмуханбетов Ж.Г.
Актуальные проблемы применения нормативных постановлений судами 162

Файзуллаева А.О.
Права исполнителя: некоторые правовые вопросы их использования 166

Бурабаева М.А.
Правовой статус иждивенца как субъекта наследственного права по законодательству Республики Казахстан 170

Керимханов Т.Н.
Право собственности в системе гражданских прав 174

Sakayev M.G.
Concept and types of enterprise contracts 180

Сеитова Ж.Ж.
Понятие процедур банкротства юридических лиц 186

4-бөлім Инвестициялық және қаржы құқығы

Раздел 4 Инвестиционное и финансовое право

Қуаналиева Г.А., Қуатбекқызы Г.
Бюджеттік жоспарлауды құқықтық реттеудің кейбір сұрақтары 194

Айгаринова Г.Т., Жақсыбекова Д.Ж.
Қазақстан Республикасында нарықтық қатынастар жағдайында банк жүйесінің құқықтық мәселелері 202

Туякбаева Н.С., Уразалиев Р.Р.
Вопросы правового регулирования инвестиционной деятельности в Республике Казахстан 208

Ашим А.М., Есекеева А.А.
Қаржылық бақылауды жүзеге асыратын органдардың уәкілеттігі 214

Туякбаева Н.С., Шубарова Ж.Б.
Некоторые вопросы правового регулирования института банковской тайны по законодательству Республики Казахстан 218

Касымов Д.Е.
Система правового регулирования банковской деятельности 224

Исамбаев А.Х., Куаналиева Г.А.
Государственно-правовое регулирование банковских отношении в Республике Казахстан..... 230

Гусев М.А., Акопова Э. А
Основные проблемы развития банковского законодательства в Республике Казахстан..... 236

Қуатбекқызы Г., Қуаналиева Г.А.
Бюджеттік жоспарлауды құқықтық реттеудің кейбір сұрақтары 242

Амангалиева А.З.
Факторингтің артықшылығы және факторинг қызметін реттейтін ҚР заңнамасын жетілдіру мәселелері 250

Тәлей М.С.
Қазақстан Республикасының салық қызметінің түсінігі мен маңызы..... 258

Сатханбаев Е.Ш., Куаналиева Г.А.
Некоторые вопросы инвестиционного законодательства Республики Казахстан 262

Батырбаева А.Б.
Некоторые вопросы косвенного налогообложения в ЕЭП..... 270

Төлепбергенов Ж.А., Қуаналиева Г.А.
Қазақстан Республикасындағы салық жүйесінің кейбір мәселелері 274

5-бөлім Табиғи ресурстар және экологиялық құқық

Раздел 5 Природоресурсовое и экологическое право

Айгаринова Г.Т., Бекшуманов М.
Қазақстан Республикасының шекаралас аумақтарында жер қатынастарын құқықтық реттеудің ерекшеліктері..... 280

Акшатаева Ж. Б., Жумабеков Е.А.
Проблемы правового регулирование страховых отношений в области сельскохозяйственного производства в условиях Евразийской интеграции..... 288

Айгаринова Г.Т., Алмаганбетов М.
Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғаудың құқықтық мәселелері..... 294

Алимжанова М.Г., Бекмухамбетова К.М.
Правовая основа обеспечения продовольственной безопасности в условиях Евразийского Экономического Союза..... 300

Акшатаева Ж.Б., Ортаева Г.Н., Турдалы Е.Ж.
Актуальные проблемы правового регулирования страхования сельскохозяйственного производства в Республике Казахстан 306

Айгаринова Г.Т., Агманов Е.А.
Проблемы правового обеспечения охраны и рационального использования земель в Республике Казахстан..... 312

Молдагалиева А.С., Бекмухаметова К.М.
Қазақстан Республикасында Жер қойнауын пайдалануды операциялаудың кейбір құқықтық мәселелері..... 318

Есекеева А.А.
Некоторые вопросы правового регулирования земельных отношений в Республике Казахстан 324

Шукенова Ж.С., Саниязова Е.К.
Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі қағидаттары 330

Абдимажитов Е.Б.
Экологиялық сақтандыруды құқықтық реттеудің теориялық мәселелері 336

Рысжан К.А., АйгариноваГ.Т.
Проблемы правового обеспечения охраны окружающей среды от вредного воздействия нефтегазового производства в Республике Казахстан 342

Ережепкызы Р., Шиманский Ю.
Права и обязанности общественных экологических организаций в Республике Казахстан 348

6-бөлім Қылмыстық құқық және криминалистика
Раздел 6 Уголовное право и криминалистика

Мухамадиева Г.Н.
Проблемы реализации принципа осуществления судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон в досудебном производстве 356

Тапалова Р.Б., Арын А.А.
Айғақтарды оқиға болған жерде тексеру мен нақтылау тактикасының кейбір аспектілері 362

Алимкулов Е.Т., Бектасов Д.Ж.
Жоғары қадағалау – прокуратура қызметінің негізгі әрі басты бағыты ретінде..... 368

Мейрбекова Г.Б.
Адвокаттың қорғау сөзінің мазмұны..... 374

Акболатова М.Е., Дүзбаева С.Б.
Қылмыстық іс жүргізуде медиация мәселелері 378

Арын А.А., Дүзбаева С.Б., Жанибеков А.К.
Тактика допроса несовершеннолетних..... 382

Бисенғали Л., Базилова А.А., Акболатова М.Е.
Уголовно-правовые меры борьбы с преступлениями, совершаемыми мигрантами 386

7-бөлім Халықаралық құқық
Раздел 7 Международное право

Кенжегалиева А.Р.
Применение Конвенции ООН о договорах международной купли-продажи 392

Исакул А.А.
Определение государственной принадлежности юридического лица в международном частном праве..... 398

Бекмухаметова К.М., Молдағалиева А.С.
Қазақстан Республикасында азық-түлік қауіпсіздігін реттеудің кейбір құқықтық мәселелері 404

Қыжырова Ұ.Ж.
Кедендік одақтың құқықтық негізі..... 408

Авторлар туралы мәліметтер 412

CONTENTS

Section 1
Chair of sate and law theory and history

Ahatov U.A., Ongdashuly E., Sembay D.
Features Turar Ryskulov's formation as statesman 4

Omarova Sh.B., Zhubanova K.Kh.
The main features of scientific report writing 10

Sultanov B.E.
The concept of the definition of mediation 16

Section 2
Constitutional and admistrative law

Useinova K.R.
An institute of presidency is in foreign countries 23

Murabyldaeva M.A.
Problems o f legal state and civil society in the regulatory decisions of the Constitutional Council of the Respublik Kazakhstan 28

Kadyr G.K.
The history of the formation and development of state property land in the Republic of Kazakhstan 34

Section 3
Civil law and labour law

Suleimenova S.Zh., Dzhunusova G.K.
The nature and importance of the institution of appeal 42

Mezhibovskayia Y.V., Nuralina Z.D.
Legal aspects and problems of civil capacity of minors in the Republic of Kazakhstan 46

Hurahmetova G.G., Hauhanbai D.K.
General characteristics public contract in civil law 52

Atahanova S.K., Moldagulova M.M.
The special production is in civil procedure 58

Suleimenova S.Zh., Doschanov N.B.
Legal regulation oftrade names 62

Kussainova A.K., Kydyrguzhanov T.M.
On the question of definitions of «authority» and «office-bearer» of the legal entity 68

Gileva N.V.
Procedure of compensating for the maternity leave 76

Ermuhametova S.R. Gambol A.B.
Legal consequences divorce 84

Khudaiberdina G.A., Adanbekova Z.N.
Enterprise as an object of civil law 88

Omarova A.B., Isakul A.A.
Terms of convocation and compliance quorum of the general meeting of the limited liability 92

Dochshanova A.S.
Separate issues of termination of powers of the Executive body of the joint stock company 98

Tokmambetova I.Sh., Kusainova A.K.
The legal regime of the property a joint stock company 102

Askarova A.O., Kussakayev T.G.
History of emergence of Arbitration Tribunal Proceedings in the Republic of Kazakhstan..... 108

Ermuhametova S.R., Seisenova Sh.
Some problems of the nature of the treaty of accession 114

Urisbaeva A.A., Moldakhmetkyzy A.
Collective labor disputes in the Republic of Kazakhstan and their consideration..... 120

Aldashev S.M., Kazkeldin S.K.
Legal problems of implementation of labor relations..... 126

Danekul I.S.
Some legal problems of recognition of the transaction about real estate of valid (invalid) 130

Abdykalykova A.E., Kirbasova Z.O.
General characteristics of judges as subjects of labor law of the Republic of Kazakhstan..... 136

Tagaibek A.B., Rakhmetova G.R.
The development of the pension fund in the Republic of Kazakhstan 140

Askarova A.O., Akhanov E.
Security of the Right migrants in Republic of Kazakhstan..... 144

Doskhozhaev B.
The content of the judgment in civil cases..... 148

Amangeldiyev M.M.
The settlement agreement within its nature has a dual methods in procedural and substantive aspects. 152

Seitova Zh. Zh.
The history of the development of the institution of bankruptcy..... 156

Kulmukhanbetov J.G.
Actual problems of the application of regulatory decisions by the courts..... 162

Faizullayeva A.O.
The rights of performers: some legal issues of their use 166

Burabayeva M.A.
Legal status as a dependent entity under the laws of inheritance law of the Republic of Kazakhstan..... 170

Kerimhanov T.N.
The right of ownership in the civil rights..... 174

Sakayev M.G.
Concept and types of enterprise contracts 180

Seitova Zh.Zh.
The concept of bankruptcy procedures of legal entities 186

Section 4
Investment and finance law

Kuanaliyeva G.A., Kuatbekqyzy G.
Some questions of legal regulation of budget planning..... 194

Aigarinova G.T., Zhaqsybekova D.Zh.
Legal problems of the banking system in the market conditions of the Republic of Kazakhstan..... 202

Tuyakbayeva N.S., Urazaliyev R.R.
Legal regulation of investment activity in the Republic of Kazakhstan..... 208

Ashim A.M., Esekeeva A.A.
Powers of authorities performing financial control 214

Tuyakbayeva N.S., Shubarova Zh.B.
Some questions of legal regulation of institute of a bank secrecy by the legislation of the Republic of Kazakhstan..... 218

Kassymov D.E.
The system of legal regulation of banking..... 224

Issambayev A.H., Kuanaliyeva G.A.
State and legal regulation bank the relation in the Republic of Kazakhstan 230

Gusev M.A., Akopova E.A.
The main problems of the banking legislation in the Republic of Kazakhstan 236

Kuatbekqyzy G., Kuanaliyeva G.A.
Some questions of legal regulation of budget planning..... 242

Amangaliyeva A.Z.
Advantages of factoring and improvement of legislation of Kazakhstan regulating factoring activities..... 250

Taley M.S.
The value and importance of tax services in the Republic of Kazakhstan 258

Shokanovich S. E., Kuanaliyeva G.A.
Some questions of the investment legislation of the Republic of Kazakhstan 262

Batyrbayeva A.B.
Some issues of indirect taxation 270

Tolepbergenov Z.A., Kuanaliyeva G.A.
Some problems of tax system of the Republic of Kazakhstan..... 274

Section 5
Natural resources and ecology law

Aigarinova G.T., Bekshumanov M.
Features of legal regulation of land relations in the border territory of the Republic of Kazakhstan 280

Akshatayeva Zh.B., Jumabekov E.A
Problems of legal regulation of insurance relations in the field of agricultural production in the conditions of the Eurasian integration 288

Aigarinova G.T., Almaganbetov D.
Legal problems of environmental protection against radioactive contamination in the Republic of Kazakhstan 294

Alimzhanova M.G., Bekmukhambetova K.M.
The legal basis for ensuring food security in the Eurasian Economic Union..... 300

Akshatayeva Zh.B., Ortaeva G.N., Turdaly E.Zh.
Issues of the day of the legal adjusting of insurance of the Agricultural production are in Republic Kazakhstan 306

Aigarinova G.T., Agmanov E.A.
Problems of legal protection and rational use of land in the Republic of Kazakhstan 312

Yessekeyeva A.A.
Some of the legal regulation of land relations in the Republic of Kazakhstan..... 318

Chukenova Zh.S., Saniazova E.K.
The basic principles of environmental safety 324

Abdimazhitov Y.B.
Theoretical problems of legal regulation of environmental insurance 330

Ryszhan K.A., Aigarinova G.T.
Problems of legal supporting of the environment protection from the harmful effects of oil and gas production in Kazakhstan..... 336

Erezhepkyzy R., Shimanskii Yu.
Rights and obligations of public environmental organizations in the Republic of Kazakhstan 348

Section 6
Criminal law and criminalistics

Mukhamadyeva G.N.
Problems of realization of the principle of judicial proceedings on the basis of equality of the parties in the pre-trial proceedings 356

Tapalova R.B., Aryn A.A.
On the tactical recommendations in the tactics of the audit and clarify the indications on the site 362

Alimkulov Y.T., Bektasov D.Zh.
Supreme supervision - as the main activity of the prosecution 368

Meirbekova G.B.
The content of speech for the defense lawyer..... 374

Akbolatova M.E., Duzbayeva S.B.
Questions mediation in criminal procedure process 378

Aryn A.A., Duzbayeva S.B., Zhanibekov A.K.
The tactics of interrogation of minors..... 382

Bisengali L., Bazilova A.A., Akbolatova M.E.
Criminal law measures to combat crimes committed by migrants 386

Section 7
International law

Kenzhegalieva A.R.
Use of UN Convention on International Sale of Goods 392

Isakul A.A.
Definition of Legal Entity in the international private law 398

Bekmuhamedova K.M., Moldagaliev A.S.
Some food safety regulatory issues in the Republic of Kazakhstan 404

Kyzhyrova U.Zh.
The legal basis of the Customs Union 408

Авторлар туралы мәліметтер 412

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!

- **Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.**
- **Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.**
- **Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.**
- **Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.**

АКЦИЯ!!!

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Богенбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50